

V საერთაშორისო კონფერენცია
V INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**„ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების
პერსპექტივები“**

**«DEVELOPMENT OF
GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONSHIP»**

კონფერენცია ეძღვნება მიხეილ ყიფიანსა და კოსტა ხეთაგუროვს

**THE CONFERENCE IS DEDICATED TO MIKHEIL KIPIANI AND
KOSTA KHETAGUROV**

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

PROCEEDINGS

13-15 ოქტომბერი/October

თბილისი/Tbilisi

2019

**Ivane Javakishvili Tbilisi State University
Research Center for Georgian-Ossetian Relationship
Ministry of Education and Science, Culture and Sport
Department of Official Languages
Giorgi Akhvlediani Society**

V INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**“DEVELOPMENT OF
GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONSHIP”**

**THE CONFERENCE IS DEDICATED TO
MIKHEIL KIPIANI AND KOSTA KHETAGUROV**

PROCEEDINGS

**13-15 October
Tbilisi
2019**

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი
საქართველოს განათლების, მეცნიერების,
კულტურისა და სპორტის სამინისტრო
სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი
გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოება

V საერთაშორისო კონფერენცია

„ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“

კონფერენცია ეძღვნება

მიხეილ ყიფიანსა და კოსტა ხეთაგუროვს

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

13-15 ოქტომბერი
თბილისი
2019

მთავარი რედაქტორი: ნაირა ბეპიევი

**სარედაქციო ჯგუფი: ნინო პოპიაშვილი
რაზიათ ქუმარიტოვი
თამარ გელაშვილი**

Chief Editor: Naira Bepievi

**Editorial Group: Nino Popiashvili
Raziat Kumaritovi
Tamar Gelashvili**

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2019

© Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, 2019

ISBN 978-9941-13-905-5

ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ტრადიციული არავერბალური კომუნიკაციის ფორმები: ჟესტების სემიოტიკა და ეტიკეტი

ადამიანთა ურთიერთობის პროცესში ვერბალური ენა მჭიდროდ არის დაკავშირებული არავერბალურთან, ანუ ჟესტების ენასთან. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ცნობები, რომლებსაც კომუნიკანტები ერთმანეთს გადასცემენ, შეიძლება კოდირებულ იქნას სხვადასხვაგვარად: სიტყვიერი ნიშნებითა და ქცევის ნიშნებით - ჟესტებით. ქცევის კულტურის, ეტიკეტური ურთიერთობის მეტნაკლებად მთლიანი სურათი სიტყვიერი კომუნიკაციისა და ჟესტების, მიმიკების შეხამების პროცესში წარმოიქმნება. ჟესტებს, მიმიკებს შეიძლება დამოუკიდებელი მნიშვნელობა ჰქონდეთ, ანუ ჩაენაცვლოს სიტყვას, მეტყველებას, მაგრამ ისინი უფრო ხშირად ამ უკანასკნელის თანამდევნი არიან, ანიჭებენ რამას განსაკუთრებულ აზრობრივ და ემოციურ დატვირთვას. ადამიანური ურთიერთობის სისტემის ევოლუციის სფეროში დღემდე განხორციელებული კვლევები მეცნიერებს საკმარის საფუძველს აძლევთ ამტკიცონ, რომ ისტორიულად ჟესტების ენა წინ უსწრებდა ვერბალურ, ანუ სიტყვიერ ენას. მაღალ ანთროპოიდთა - ურთიერთობის საშუალებებზე დაკვირვებამ შესაძლებელი გახადა გამოვლენილ იყო ადამიანის ქცევების შესატყვისი მთელი რიგი ისეთი ჟესტებისა და პოზებისა, როგორიცაა ხელის მოხვევა, ჩახუტება, თავის დაკვრა, თავის დაქნევა (ერთობლივ სიარულზე მიწვევა), მუქარის პოზები და სხვ. [ბაიბურინი, ტოპორკოვი. 1990, 23-24].

ურთიერთობის საშუალებათა ტრადიციული სისტემის მქონე კულტურებში ჟესტები შეუდარებლად დიდ როლს თამაშობდნენ, ვიდრე ამის წარმოდგენა თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებისეული გამოცდილებით შეიძლება. ბევრ კულტურულ ტრადიციაში არსებობდა ჟესტების ძალზე სრულყოფილი სისტემა (მაგალითად, დუმილის აღთქმადან აღებული ზოგიერთ ბერმონაზონთა ორდენი და დერვიშები), რომელიც არაფრით ჩამოუვარდება ყრუ-მუნჯთა ჟესტების თანამედროვე ენას. საერთოდ, ტრადიციული ტიპის კულტურისათვის ჩვეულია ურთიერთობის ვიზუალური საშუალებების სიჭარბე. ეს გარემოება განსაკუთრებით რიტუალისთვის არის დამახასიათებელი. რიტუალურ ქმედებას საფუძვლად უდევს ნიშნადი მოძრაობის ენა, რომლითაც მთელი სოციუმისათვის ყველაზე საკვანძო მნიშვნელობის მქონე ინფორმაცია გადმოიცემა.

კომუნიკაციურ ქცევებში განსაკუთრებული როლს ასრულებს ხელი, რომლის ნიშნადი მოძრაობები, გამოყენებული თანამედროვე ურთიერთობებშიც, უძველესი წარმოშობისაა. რეტროსპექტივაში მათი მნიშვნელობა მჭიდროდ უკავშირდება ხელის რიტუალურ-მითოლოგიურ სიმბოლიკას. ხელის სიმბოლიკაზე საუბრისას, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ის ფაქტი, რომ წარსულში (ნაწილობრივ დღესაც) მარჯვენა და მარცხენა ხელებს ტოლფასოვნად არ განიხილავდნენ. მათ უფრო ხშირად საპირისპირო აზრი ენიჭებოდათ. ამის შესაბამისად განიხილოდა მარჯვენა და მარცხენა ხელებით შესრულებული ჟესტებიც.

ადამიანის სამყაროს სურათი იქმნება ისეთი შეპირისპირებული ოპოზიციებით, როგორიცაა „სიცოცხლე - სიკვდილი“, „ბედნიერება - უბედურება“, „მამაკაცური - დედაკაცური“ და სხვ. მათ შორის ფუნდამენტური მნიშვნელობისაა ბინარული (ორკომპონენტური) ოპოზიციები („ზემო - ქვემო“, „შიგნით - გარეთ“, „მარჯვენა - მარცხენა“), რომლებსაც გარემომცველ სამყაროში ადამიანის ორიენტაციის (არამარტო სივრცობრივი) მრავალსპექტიანი სისტემა ემყარება. სივრცობრივი ოპოზიციების ერთ-ერთი თავისებურება ისაა, რომ მას შეუძლია, შეიძინოს შეფასებითი აზრი. ეს განსაკუთრებით დამახასიათებელია ოპოზიციისათვის „მარჯვენა - მარცხენა“. მარჯვენა ასოცირებულია სიმართლესთან, მართალთან, მარცხენა კი - სიცრუესთან, მცდართან. ამიტომ „მარჯვენა - მარცხენა“ ოპოზიციის ხასიათი უშუალოდ განსაზღვრავს მარჯვენა და მარცხენა ხელების არატოლფასოვნებას: მარჯვენას მიენიჭება დადებითი მნიშვნელობა, მარცხენას კი - უარყოფითი. მარჯვენახელიანობის ბიოლოგიური საფუძველი განპირობებულია ადამიანის ტვინის ფუნქციური ასიმეტრიით. კულტურული დანაწესები, იცავენ რა მემარჯვენეობას, მასზე არიან დაფუძნებულნი. ამ ფუნდამენტზე დგას ოპოზიცია „მარჯვენა - მარცხენა“, რაც რიტუალური და ეტიკეტური ქცევის მრავალ თავისებურებას განსაზღვრავს. ბევრ ხალხში, მათ შორის ჩრდილოკავკასიელებში, მკაცრად არის დასაზღვრული მარჯვენა და მარცხენა ხელებით შესასრულებელი მოქმედებები. კავკასიელი ყალმუხებისა და თალიშების შეხედულებით, მარჯვენა ხელი

კეთილდღეობის, ბარაქის ხელია, და მხოლოდ ამ ხელით შეიძლება საჩუქრის გაცემა და მიღება, საქონლის მოწველა და სხვ. ყალმუხებში, ყარაჩაელებში, ბალყარელებსა და ნოღაელებში მარცხენა ხელის ფუნქცია აკვნიდანვე იყო განსაზღვრული: ისინი შეუხვევს ტოვებდნენ ჩვილის მხოლოდ მარჯვენა ხელს, რათა მას ავსულების მოგერიება შეძლებოდა [ჟუკოვსკაია, 1988, 119; ყარაჩები, ბალყარები, 2014, 379].

მუსლიმები, უპირატესად, დაღესტნის ხალხები (ყუმიკები, ახვახები, ჭამალალები, ბოთლიხელები, ხინალულები, ლაკები და სხვ.), რიტუალური თვალსაზრისით, მარჯვენა ხელს „სუფთად“ მიიჩნევდნენ, და ამიტომ მისალმება, კერძის გადმოღება, სხეულის „სუფთა“ ნაწილების შეხება მხოლოდ მარჯვენათი შეიძლებოდა და არა „უსუფთაო“ მარცხენა ხელით; ყოველი საქმის (ტანსაცმლის ჩაცმა, ჭამა, პირველი სანესო ხნულის გავლება და სხვ.) დაწყება მარჯვენა ხელის ფუნქცია იყო, ისევე როგორც მოძრაობის დაწყება და ზღურბლზე გადაბიჯება - მარჯვენა ფეხის [რეზვანი, 1988, 49].

ბევრ ხალხში მარჯვენას და მარცხენას აქვს არამარტო მითო-რელიგიური, არამედ სოციალური გააზრებაც: მარჯვენა მხარე შეეფარდება მაღალ სოციალურ და ასაკობრივ სტატუსებს, ხოლო მარცხენა – დაბალს. მაგალითად, ადიღებში გვერდიგვერდ მიმავალი „ორი მამაკაცის საუბრის დროს, უმცროსი უფროსისგან მარცხნივ მიაბიჯებს. მგზავრთა რაოდენობის გაზრდის შემთხვევაში... სურათი იცვლება და ყველაზე უმცროსი იკავებს მარჯვენა პოზიციას უფროსისგან ნახევარი ნაბიჯით უკან, რათა მისი მითითებებისა თუ დავალებების გაგება შეძლოს; დანარჩენები ასაკის გრადაციის რიგით (უფროსიდან უმცროსისკენ) უხნესისგან მარცხნივ მწკრივდებიან. მგზავრთა (ქვეითთა თუ მხედართა) ასეთი განლაგება შესაძლოა, სამხედრო წყობის რუდიმენტს წარმოადგენს: ამ შემთხვევაში მარცხნა მხარეს უმცროსი ორდინარის როლს ასრულებს. იგი, ინფორმატორთა ცნობით, შეიძლება რაღაც დავალების შესასრულებლად გაგზავნონ, და მაშინ ადგილი მარჯვენა მხარეს, როგორც ყველაზე საპატიო, მხოლოდ უფროსს რჩება. დღეისათვის ეს სტანდარტი გენერალიზებულია: იგი განსაზღვრავს სამი ყველაზე უფროსი მამაკაცის სუფრასთან დასხმისა და მსუბუქი ავტომობილის უკანა სავარძელზე მათი განლაგების წესრიგს. თუ ერთი ქალი ორ ან მეტ მამაკაცთა წრეში იმყოფება, მისგან მარჯვნივ ადგილს ყველაზე უმცროსი („ორდინარი“) იკავებს, მარცხნივ კი - ყველაზე უფროსი“ [ბლაჟნოევი, 1982, 72-73].

გადაადგილების დროს ზემოაღწერილის მსგავსი წესრიგია დაცული კავკასიის სხვა ხალხებშიც. მაგალითად, ვაინახებში ორი მამაკაცის (ქვეითისა თუ მხედრის) მგზავრობისას უფროსი მარჯვენა მხარეს იკავებს, უმცროსი - მარცხენას; სამი პირის მოძრაობისას უფროსი შუაში ექცევა, მისგან მარჯვნივ მარცხნივ მიმავალზე უფროსი. ასეთი განლაგება უფროსთა პატივისცემითა და მათზე ზრუნვით არის განპირობებული. თუ ციფრობრივ აღნიშვნებს გამოვიყენებთ და ყველაზე უფროსს ციფრი 1-ით აღვნიშნავთ, ხოლო დანარჩენებს ასაკობრივი გრადაციით, მივიღებთ გადაადგილების ეტიკეტის შემდეგ სქემას:

- ორი პირისათვის 2. 1.
- სამი პირისათვის 3. 1. 2.
- ოთხი პირისათვის 4. 3. 1. 2.
- ხუთი პირისათვის 5. 4. 1. 2. 3.
- ექვსი პირისათვის 6. 5. 1. 2. 3. 4.
- და ა. შ.

ასეთი განლაგება უფროსთა პატივისცემითა და მათზე ზრუნვით არის განპირობებული. გადაადგილების დროს უფროსს მოძრაობისა და შესაძლო თავდაცვისათვის შედარებით მოსახერხებელი ადგილი ეკავა, რათა მარჯვენა ხელი მანევრირებისათვის თავისუფალი ჰქონოდა, განსხვავებით უმცროსისაგან, რომლის ამოცანას მარცხენა მხრიდან უფროსის დაცვა შეადგენდა; სამი ან მეტი პირის მოძრაობის შემთხვევაში უფროსი ორივე მხრიდან დაცული იყო. დაცვითი ფუნქცია ჰქონდა ქალის წინ მამაკაცის სვლასაც, თუმცა აქაც ბინარული ოპოზიციის („წინ – უკან“) სტანდარტი მოქმედებდა [ტანკიევი, 2007, 454].

რიტუალურ სიტუაციებში (განსაკუთრებით დაკრძალვის წეს-ჩვეულებებში) შეიძლებოდა, მარჯვენა და მარცხენა მხარეებს ადგილები შეეცვალათ, რაც შემდეგი გარემოებით იყო გამოწვეული: არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მონაცემებით, მრავალ ხალხში საიქიო მოიზრებოდა, როგორც ქვეყნიერება „უკულმა“. როგორც ჩანს, წარმოდგენები მკვდართა საუფლოზე, როგორც „გადმოზრუნებულ“ ქვეყნიერებაზე, უნივერსალური იყო: ცოცხალთა სამყაროში მარჯვენას საიქიოს მარცხენა შეესატყვისებოდა. ამას უკავშირდება მსოფლიოს, თითქმის, ყველა ხალხის დაკრძალვის (საიქიოსთან უშუალო კონტაქტის სიტუაცია) წეს-ჩვეულებებიდან ცნობილ მოქმედებათა და ურთიერთობათა სხვაგვარობა. შორს რომ არ წავიდეთ, აღნიშნულის საილუსტრაციოდ გამოდგება ჩრდილოკავკასიური შესა-

ბამისი მასალა: ჩერქეზებში, ოსებში, ყარაჩაელებში, ბალყარელებში და ყუმიკებში ე. ნ. „მწუხარების მაცნე“, რომელსაც ნათესავ-მეგობრებისათვის ახლობლის გარდაცვალება უნდა ეუნყებინა, ჩვეულებრივ მიღებული წესის ნაცვლად, ცხენზე მარჯვენა მხრიდან ჯდებოდა და მარცხენა მხრიდან ქვეითდებოდა, მარცხენა ხელში ეჭირა მათრახიც; მგზავრობდა უიარალოდ, რაც სხვა შემთხვევაში წარმოუდგენელი იყო; ამ ნიშნებით ყოველი შემხვედრი უშეცდომოდ ხვდებოდა, რომ მგზავრი „მწუხარების მაცნე“ იყო. იმისათვის, რომ ვინმესთვის ახლობელი ადამიანის სიკვდილი დელიკატურად ეცნობებინათ, ყაბარდოელ და ბალყარელ მაცნეს, შედიოდა რა ადრესატთან, კარი ხელის ზურგით უნდა მიეხურა (უარის ნიშნად ასე ხურავდა კარს ქალიშვილი, რომელსაც მისი ხელის მთხოვნელი ვაჟი არ მოსწონდა) [მაფეძევი, 1977, 54; ბესელოვა, 2012, 289; ყარაჩები, ბალყარები, 2014, 520]. საერთოდ, ადილური ეტიკეტური ნორმით ხელის უჩვეულო მდგომარეობა მწუხარების ნიშანს წარმოადგენდა: ასეთი იყო, მაგალითად, დაკრძალვებში მისამძიმრების ნიშნად მარცხენა ხელის მალა აქნევა.

თუ ადამიანის მარჯვენახელიანობას ბიოლოგიური საფუძველი გააჩნია, მარჯვენა და მარცხენა ხელების მამაკაცურ და ქალურ სანყისთან შეფარდების წინაპირობა არ არსებობს [ივანოვი, 1972, 119]. მიუხედავად ამისა, მრავალ კულტურულ ტრადიციაში ქალი მარცხენა ხელთან (ზოგადად, მარცხენა მხარესთან) არის ასოცირებული, მამაკაცი კი – მარჯვენა ხელთან. „მამაკაცური სანყისის ასოცირება მარჯვენა მხარესთან, სიცოცხლესთან, დღესთან, ლუნ რიცხვებთან აიხსნება არა იმით, რომ მათთან ეს ღირებულებები ობიექტურად უფრო ახლოა, ვიდრე ქალებთან, არამედ იმით, რომ ისინი განეკუთვნებიან ერთსა და იმავე კლასიფიკაციურ რიგს. სხვა საქმეა, რომ ასეთი ასოციაციები, პირობითი ნიშნებიდან ნორმატიულ ორიენტირებად ქცეულნი, ადამიანთა ქცევებსა და ფსიქიკაზე ზემოქმედებენ. ჯერ კიდევ პირველყოფილ ხელოვნებაში ქალური სანყისის სიმბოლური გამოსახვის ერთ-ერთი ხერხი მარცხენა ხელის ნიშანი იყო“ [კონი, 1988, 90].

ყოველდღიურ ცხოვრებაში მარცხენა მხარის კავშირი ქალურ სანყისთან საკმაოდ მდგრადია. ამაზე მეტყველებს სხვადასხვა ხალხების, მათ შორის კავკასიელების, საცხოვრებლის ტოპოგრაფიული სიმბოლიკა, მრავალრიცხოვანი სამკითხაო ნიშნები: „მარჯვენა ნარბი გექავება – ეხვეწე მამაკაცს, მარცხენა – ქალს“; „შუბლი გექავება – ევედრე: მარჯვენა მხარეს – მამაკაცს, მარცხენა მხარეს – დედაკაცს“; „მარცხენა თვალის თამაში – წყენის, ცუდის ნიშანია, მარჯვენა თვალისა – კარგი ამბის მომტანის მოსვლა“ (ოპოზიცია „კარგი – ცუდი“). წარმოდგენათა ამ წრეში შემოდის ადამის მარცხენა ნეკნიდან ევას შექმნის მოტივიც.

ეტიკეტის ზოგიერთი გვიანდელი ფორმისათვის, როგორც ჩანს, მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ის გარემოება, რომ მარჯვენა (მამაკაცის) მხარე გაცილებით უფრო საპატიოდ ფასდებოდა, ვიდრე - მარცხენა (ქალისა). ამიტომ პატივის მისაგებად მანდილოსანს ზოგჯერ მარჯვენა მხარეს უთმობდნენ. ეს წესი ევროპის ხალხებში აღორძინების ეპოქაში ქალის სტატუსის ზრდასთან დაკავშირებით დამკვიდრდა. ტრადიციული კი იყო (და დარჩა) ქალის ადგილი მამაკაცისგან მარცხნივ, რაც ჯერ კიდევ „ქებათა ქებაში“ დასტურდება: „თავქვეშ მედოს მისი მარცხენა და მარჯვენა მეხვეოდეს მისი“ („მარცხენე მისი თავსა ზედა ჩემსა და მარჯუენემან მისმან შემინყნაროს მე“, – II, 6). საგულიხმოა, რომ იქ, სადაც „მარჯვენა ხელის წესი“ გამოიყენებოდა, იგი ცოლზე არ ვრცელდებოდა. აღმოსავლელ ჩერქეზებში (ყაბარდოელებში), განსხვავებით დასავლელი ჩერქეზებისგან, იმ შემთხვევაში, თუ მამაკაცის თანამგზავრი მისი ცოლია, ეს უკანასკნელი ქმარს მარცხენა მხარეს მიყვება, რაც, ბ. ბლაჟნოევის აზრით, „ცოლქმრული ურთიერთობის დემონსტრირებას ემსახურება“ [ბლაჟნოევი, 1982, 72]. დანარჩენ ჩრდილოკავკასიელებში ცოლი ქმარს უკან მისდევს (ოპოზიცია „წინ – უკან“).

ჩრდილოკავკასიელებში მისალმების დროს ხელის ჩამორთმევის ტრადიციას არაბულ გავლენას უკავშირებენ და რეგიონში ისლამის გავრცელების პერიოდიდან მომდინარედ მიიჩნევენ. მაგრამ შედარებით საფუძვლიანი ჩანს ზ. ბერსანოვას თვალსაზრისი, რომელიც მკვლევარმა ჩეჩნურ მასალაზე დაკვირვებით გამოთქვა: „ხელის ჩამორთმევაში ღრმა აზრია ჩადებული, რამდენადაც ეს შესტი უძველესი დროიდან მტრულად განწყობილ მხარეთა შერიგებას გამოხატავდა. მოსისხლეთა შერიგების საწესჩვეულებო პრაქტიკაც იმავე შესტით მთავრდებოდა და მათ შორის საბოლოოდ მშვიდობა მყარდებოდა. არსებობს სპეციალური ვერბალური ფორმულა – „ხელებით შეყრა“, რომელიც მტრობამწყვეტილ მოსისხლეებს მიემართება... ამიტომ ხელის ჩამორთმევის წესს არ იცავენ ის ადამიანები, რომელთა შორის მტრობა და მესისხლეობა პოტენციურად შეუძლებელია. მაგალითად, ჩამოსართმევედ ხელს არ უწვდიან ქალს, რამდენადაც მასთან არ მტრობენ და, შესაბამისად, შერიგებაც არ ხდება. ეს შესტი არ გამოყენება მოზარდის მიმართ, რომელსაც იარაღის ტარების ასაკისთვის არ მიუღწევია. ხელის ჩამორთმევით არ ესალმებიან უახლოეს ნათესავებს (ბიძებს, ძმებს და სხვ.), რომლებთანაც რაიმე სახის

მტრობა გამოირიცხებოდა და, ამდენად, არც შერიგება იყო საჭირო“. ჩეჩნების მონათესავე ინგუშებშიც ხელის ჩამორთმევა, გარდა მისალმებისა, მხარეთა შორის მშვიდობის დაყარების ნიშანი იყო. მათთან დღესაც მოქმედ ამ რიტუალურ აქტს „ხელთან მიყვანა“ (ქულგყე ბიგარ-ი) ეწოდება [ბერსანოვა, 1999, 87].

ჩრდილოეთ კავკასიაში კომუნიკანტ მამაკაცებს, ქალებს, მამაკაცებსა და ქალებს შორის ხელის ჩამორთმევით მისალმება ტრადიციული წესი იყო. ყარაჩაელებში, ბალყარელებში, ყუმიკებში, თათებში, ყალმუხებში გავრცელებული ტრადიციით, მამაკაცს შეეძლო ქალისთვის ხელის ჩამორთმევა ისე, რომ მის ხელისგულს არ შეხებოდა.

დამშვიდობების არავერბალური ფორმა მისალმების არავერბალური ენის ანალოგიურია. მასში ცენტრალური ადგილი უჭირავს ხელის ჩამორთმევასა და მხარზე ხელის გადახვევას. ამ უკანასკნელზე, როგორც დამშვიდობების აუცილებელ კომპონენტზე, XIX საუკუნის 30-იან წლებში ჩერქეზეთში მყოფი ჯ. ბელი წერდა: „სუფრის დამთავრებისთანავე, შეკრებილები შინ წასასვლელად აიშალნენ... ამ ჯერზე მე შემეძლო ყველაფერს გაცილებით უკეთ დავეკვირებოდი და დავმტკბარიყავი იმ გრაციით, რითაც ქალები ერთმანეთს ემშვიდობებოდნენ: ისინი ჯერ ერთმანეთს მარჯვენა ხელით შემოეხვივნენ, შემდეგ კი იმავე ხელის ჩამორთმევით დაშორდნენ...“ [ბელი, 1974, 89].

დამშვიდობების რიტუალში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა გაცილების ეტიკეტს. სტუმარს აცილებდნენ სოფლის საზღვრამდე, არცთუ იშვიათად, იმ სოფლამდე, სადაც ცხოვრობდა, რადგან მის უსაფრთხოებაზე პასუხისმგებელი მასპინძლები იყვნენ. ისიც უნდა ითქვას, რომ ასეთივე წესი მოქმედებდა მაშინაც კი, როცა გზად ასაკით უფროს მამაკაცს ან ქალს ხვდებოდნენ.

ჩრდილოკავკასიურ არავერბალურ მისალმებას განეკუთვნება კომუნიკანტისათვის მარჯვენა ხელის მხარზე გადახვევა, რაც წინ უსწრებს ხელის ჩამორთმევას. იგი ნათესავ ქალთა მისალმების აუცილებელი კომპონენტია. ხშირად ხელის მოხვევით ესალმებიან ერთმანეთს ნაცნობი და უცნობი ქალებიც. იგივე შეიძლება ითქვას მამაკაცებზეც. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ხელის გადახვევის ტექნიკა. ყაზარდოელ ქალებში იგი შემდეგი წესით სრულდება: მარცხნივ, მარჯვნივ, შემდეგ კვლავ მარცხნივ, მამაკაცსა და ქალს შორის გადახვევათა რაოდენობა ერთმანეთს მცირდება, სრულდება მარჯვნივ, მორიგებით, ამასთან, ხელის ჩამორთმევა და ხელის გადახვევა ერთდროული აქტია: მამაკაცი მარცხენა ხელით მსუბუქად ეხება ქალის მარჯვენა მხარს, მარჯვენა ხელს კი ართმევს [ბლაჟნოვი, 1978, 123].

დასავლელ ადილებში ხელის მოხვევის ტექნიკას რამდენიმე თავისებურება ახასიათებს. ბუედეულ და შაფსულ ქალებში რიგით მესამე მოხვევის ნაცვლად ასაკით უმცროსი ზოგჯერ უფროსის მარჯვენა ხელისკენ თითქოს საკოცნელად იხრება. კოცნის იმიტაცია შეიძლება შეინიშნოს მამაკაცსა და ქალს შორის მისალმებაშიც. ზოგ შემთხვევაში იგი ნამდვილი კოცნაა. მაგალითად, შაფსული ქალი სტუმარ მამაკაცს შემდეგი წესით ესალმება: ჯერ ხელს მარჯვენა მხარზე შემოხვევს და ლოყაზე კოცნის, შემდეგ ხელს ჩამორთმევს, ბოლოს, დაიხრება და მარჯვენა ხელზე ეამბორობა. მისალმების ასეთ ფორმას გვაგონებს დკასკოლის ცნობა იმის თაობაზე, რომ ჩერქეზი ქალიშვილები „არათუ არ ემალებიან სტუმარს, არამედ მას ხელზე კოცნიან და მისი სამოსის სისუფთავეზე ზრუნავენ“. აქვე უნდა ითქვას, რომ აფხაზი ქალები არამარტო ეხვეოდნენ, არამედ მხარზე (სტუმარს მკერდზე) კოცნიდნენ კიდევ. შაფსულებში, ბუედეულებში, უბიხებსა და აფხაზებში კოცნა სტუმარმასპინძლობის ერთ-ერთი გამოვლენაა. ამაზე მეტყველებს ბუედეულ თავადთან შეხვედრა: „ერთნი მას ხელზე კოცნიდნენ, სხვანი - ჩოხის კალთებზე“ [ხაჯიმუყოვი, 1880].

ამას ეხმიანება ფონვილის მიერ აღწერილი უბიხ თავადთან, იზმაილ-ბეისთან, შეხვედრის ცერემონიაც [ფონვილი, 1927, 96].

ზემოაღწერილ შემთხვევებში კოცნა სიმბოლური, ასექსუალურია და მას რიტუალური ხასიათი აქვს. ამკვიდრებს რა ადამიანებს შორის ორმხრივ სიმპატიას, მისალმების კოცნა უახლოვდება თავყანისცემის კოცნას, მაშინ, როდესაც ერთ-ერთი პარტნიორი ან საკრალური სტატუსით გამოირჩევა (მაგალითად, სტუმრი), ან – პრესტიჟულობის მაღალი ხარისხით. იმ ხალხებშიც კი, სადაც კოცნა მიღებული არ იყო, იგი ძმადგაფიცვის (ყონალობის) რიტუალში შემავალ აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენდა (მაგალითად, ბალყარელებში, ყარაჩაელებში, ჩეჩნებში, ნოღაელებში, დაღესტნის ხალხებში).

ორივე ხელის გამოყენება სიტუაციებში, როცა საამისოდ ერთი საკმარისია, ჩვეულებრივ მოქმედებას (მაგალითად, რაიმე ნივთის/საგნის გადაცემას სხვა პირისთვის) ფესტად გარდაქმნის ან საკუთრივ ფესტს (მაგალითად, ხელის ჩამორთმევას) დამატებით მნიშვნელობას ანიჭებს. ზოგიერთ ხალხში სტუმარს საჭმელ-სასმელი აუცილებლად ორი ხელით მიერთმევა. კავკასიელ ყალმუხებში, თალიშებში და დაღესტის რიგ ხალ-

ხებში რაც არ უნდა მიაღწევას დიასახლისმა სტუმარს – იქნება ეს რძიანი ჩაი, არაყი, კუმისი ფიალით, თუ ნე-ბისმიერ კერძი, იგი ამას ორი ან მარჯვენა ხელით აკეთებს [ჭუკოვსკაია, 1988, 119].

იმავე ყალმუხებში შესტების მდიდარი არსენალიდან გამოიყოფა საახალწლო მისალმების რიტუა-ლურად აუცილებელი შესტი, რომელსაც იყენებს ყველა, ვინც ახალ წელიწადს პირველად ხვდება ერთმანეთს: უმცროსი ასაკით უფროსს (ან ქალი მამაკაცს, თუ ისინი თანატოლები არიან) უწვდის გულამობრუნებულ ხელებს, რომლებზედაც უფროსი თავის ხელისგულს ადებს. ამ შესტით გამოიხატება პატივისცემაც და დაპირებაც დახმარების აუცილებლობის შემთხვევაში [ჭუკოვსკაია, 1988, 119]. ამკარაა, რომ უმცროსისა და უფროსის შესტები ტოლფასოვანი არაა. უმცროსი პირველი უწვდის გულამობრუნებულ ხელებს. ეს არის თხოვნის შესტი, რომლის ადრესატი შეიძლება იყოს არამარტო ასაკით უფროსი პირი, არამედ ღვთაებაც; უფროსის შესტი კი სიკეთის მიმცემი შესტია.

ჩერქეზები მისალმებისას, განსაკუთრებული დამოკიდებულების ნიშნად, ორივე ხელის ჩამორთმევის ან მათი მალა ანევის შესტებს მიმართავენ [ბლაჟნოვი, 1978, 84]. კავკასიელებში ისეთი უტილიტარული მოქმედებაც კი, როგორცაა ხელის დაბანა, სიმბოლური მნიშვნელობისა იყო და არის. მუსლიმებში ხელის დაბანა აუცილებელია ორ შემთხვევაში: ლოცვისა და მსხვერპლშენიერვის დროს, რაც მკაცრად განსაზღვრული წესით სრულდება და ნაკარნახევა არამარტო ჰიგიენური მოთხოვნებით, არამედ რელიგიური ვალდებულებით, რადგან ამის გარეშე არც ლოცვა შეიძლება და არც ყურანის კითხვა. ხელის დაბანა მკაცრად იყო დაცული მკვდრისთვის ან მკვლელისთვის ხელის შეხების შემთხვევაში, რადგან ერთიც და მეორეც, ხალხის რწმენით, უწმინდურებად ითვლებოდნენ – არა ჰიგიენური, არამედ ავსულთან და ცოდვასთან მათი დაკავშირების თვალსაზრისით (მდრ. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა „ნარევი“, „მირეული“).

აუცილებელია ითქვას ტაშისკვრის შესახებაც. მრავალი ხალხის ეთნოკულტურაში ამ შესტს არაერთგვაროვანი აზრი ენიჭებოდა; საერთო ის იყო (და არის დღესაც), რომ ტაშისკვრით ემოციური განწყობა გადმოიცემოდა. ევროპულ ტრადიციაში, ისევე როგორც ჩრდილოკავკასიურ ეთნოკულტურაში, ტაში მოწონების, ნახალისების, უეცრად აღძრული სიხარულის (განსაკუთრებით ბავშვებში) შესტია. ამ ხაზის გაგრძელებად შეიძლება განვიხილოთ თეატრალური ან სპორტული აპლოდისმენტებიც. უნდა ითქვას, რომ დასავლეთიდან მომდინარეობს აპლოდისმენტების გამოყენება იმ შემთხვევაშიც, როცა საჯარო გამოსვლის შეწყვეტა და უკმაყოფილების გამოხატვა სურთ.

აღმოსავლეთის ბევრ ხალხში, მათ შორის რიგ კავკასიელებში, ტაშისცემა მწუხარების, სასონარკვეთის გამოხატვის გარეგნული ნიშანია. აზერბაიჯანელებში ტაშით, შემდეგ კი თანამოსაუბრის მკერდის წინ ხელების გადაჯვარებით გულგატეხილობა, სასონარკვეთა გამოიხატებოდა, მაშინ, როდესაც აფხაზებში და ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის ხალხებში ძლიერი ტაშისკვრა გაკვირვების ნიშანი იყო.

ზეანეული ხელები არის შესტი, რომელიც თანამედროვე კულტურაში გამოხატავს მრავალგვარ გრძნობებს: სასონარკვეთილებას, წყევლას, დანდობის ხვეწნას, გამარჯვების ზეიმს და სხვ. მის პროტოტიპია ადორაციის (ლოცვის) შესტი, როცა ორივე ხელი ღვთის ანუ თაყვანისცემის ობიექტის მიმართ არის აპყრობილი. ეს ერთ-ერთი უძველესი შესტი ფართოდ იყო წარმოდგენილი ქრისტიანულ იკონოგრაფიაში და ამიტომაც, არცთუ იშვიათად, აღიქმება, როგორც სპეციფიკურად ქრისტიანული, თუმცა მსგავსი შესტი კარგად იყო ცნობილი აზიის, აფრიკის, ამერიკის არაქრისტიანული ხალხებისათვის, მათ შორის არამარტო პალეოკავკასიურ ეთნოლინგვისტურ ჯგუფში შემავალი ეთნოსებისათვის, არამედ ამ რეგიონში გვიან მოსული თურქულ, მონღოლურ და ირანულენოვანი კავკასიელებისთვისაც.

ლოცვის დროს ხელების აპყრობას აქვს როგორც ფილოგენეტიკური, ისე სოციალური კოორდინატები. ნიშანდობლივია, რომ ძველევგვიპტურ წარწერებში, რომელებიც ამ შესტის გამოსახულების კომენტირებას ახდენენ, იგი დედისკენ ხელგანვდენილი ბავშვის შესტთან არის შედარებული [მაკ კალოჩი, 1913, 497]. ამასთან, ადორაციის შესტი სიმბოლური მნიშვნელობებით არის დატვირთული. ქრისტიანულ იკონოგრაფიაში ღვთისმშობელი ზეანეული ხელებით, ანუ ორანტას შესტით გამოიხატებოდა. რა თქმა უნდა, ორანტას შესტი ქრისტიანობამდელი წარმომავლობისაა. იგი ანტიკური სამყაროშიც იყო ცნობილი (ანტიკური პერიოდის სარკოფაგებზე ორანტების ხშირი გამოსახვა გვაფიქრებინებს, მათში მიცვალებულთა მლოცველი სულები ამოვიცნოთ). ხელების განვდენა წმინდა ადგილისკენ ან ცისკენ ნახსენებია ძველ აღთქმაშიც. დაწყებული VIII-IX საუკუნეებიდან ქრისტიანულ იკონოგრაფიაში ორანტის შესტი თანდათან იცვლება და ღვთისმშობელი უკვე მკერდის წინ გაშლილი ხელებით გამოიხატება. „ამ შესტით ქრისტიანული ხელოვნება საბოლოოდ გამოეყო ანტიკურ ხელოვნების შესტების მემკვიდრეობას, ხოლო ბიზანტიამ შექმნა ღვთისმშობლის ახალი ხატი. საეკლესიო ხელოვნებიდან ორანტის ასე ადრეული გაქრობის მიუხედავად, მისი პოზა, მისი ხელების შესტი პოპულარული რჩებოდა არამარტო საეკლესიო

ფერწერაში, არამედ ხალხურ ხელოვნებაშიც. ზოგიერთი ხალხის ლოცვის პრაქტიკაში ორანტის შესტს შეესაბამებოდა რამდენადმე განსხვავებული შესტი: ხელები მკერდზე ისე ეწყობოდა, რომ ირიბ ჯვარს ქმნიდა. ასეთ პოზაში ლოცულობდნენ სხვადასხვა ტრადიციულ კულტურაში, მაგალითად, კავკასიელ ყალმუხებში, რომლებიც ამ პოზითვე გამოხატავდნენ დანაშაულისა და მონანიების გრძობას. ქართველები მკერდზე ხელების გადაჯვარებით მიცვალებულებს დასტიროდნენ. კავკასიელ მუსლიმებში მკერდზე გადაჯვარებული ხელებით დგომა მოკრძალებას, მორჩილებას აღნიშნავდა.

არის საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ ადორაციის შესტიდან მომდინარეობს მისალმების ზოგიერთი შესტი, როცა ადამიანი ერთ ან ორივე ხელს მაღლა ალაპყრობს. როგორც ჩანს, ადორაციასა და თანამედროვე მისალმებას შორის შუალედურ ფორმას წარმოადგენდა ყაბარდოული ჩვეულება, რომლის თანახმად „თუ გზაზე აზნაური ან გლეხი თავადური წარმომავლობის ქალბატონს შეხვდებოდა, იმავნამს, თუ იგი ცხენზე იჯდა, ჩამოქვეითდებოდა, ხელებს მაღლა აწევდა (ეს მათთან მისალმებაა) და იქამდე იდგა, ვიდრე ქალი საკმაო მანძილით არ დაშორდებოდა“ [ორბელიანი, 1974, 232].

განხილულ შესტებს, მიუხედავად ნაირგვარობისა, საერთო ნიშანიც აქვთ. მათ აერთიანებთ რიტუალური წარმოშობა. ისეთი შესტი, როგორც არის ადორაცია, კერძის ან სასმელის მირთმევა ორი ხელით, რაც კავკასიურ ეთნოკულტურაშიც გვხვდება, ნასესხებია ღმერთთან ურთიერთობის რიტუალური პრაქტიკიდან. მათში დღემდე იგრძნობა დაბლა მდგომის ურთიერთობა მაღლა მდგომთან. იმავდროულად ხელის ჩამორთმევა რიტუალშიცა და ეტიკეტშიც პარტნიორთა თანაბრობას გულისხმობს. ყალიბდებიან რა საყოველღეო ურთიერთობის ნიშნებად, შესტები, როგორც ნესი, ფუნქციებს რამდენადმე იცვლიან, იძენენ ახალ მოტივაციას, თუმცა უწინდელი არსებობის შესახებ ხსოვნა მკრთალად, მაგრამ მაინც არის შემონახული.

ლიტერატურა:

1. **ბაიბურინი, ტოპორკოვი** - Байбурин А. Л., Топорков А. К. У истоков этикета. Ленинград.
2. **ბალაიანი, შაბანოვი** - Балаян А. Р., Шабанов А. Ш. Некоторые особенности коммуникативного поведения азербайджанцев // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. Москва.
3. **ბელი** - Белл Дж. Дневник пребывания в Черкесии в течение 1837, 1838 и 1839 гг. // АБКИЕА. Нальчик.
4. **ბერსანოვა** - Берсанова З.-Х. А. Чеченский этикет: феномен «нохчала» (середина XIX – начало XX века). Москва.
5. **ბესელოვა** - Беселова Е. Б. Погребально-поминальные обычаи и обрядность // Осетины. Серия «Народы и Культуры». Ответственные редакторы З. Б. Цаллагова, Л. А. Чибиров. Москва.
6. **ბლაჟნოყოვი** - Бгажноков Б. Х. Психология и техника коммуникативного поведения адыгов // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. Москва.
7. **ბლაჟნოყოვი** - Бгажноков Б. Х. Адыгский этикет. Нальчик.
8. **ივანოვი** - Иванов Вяч. Вс. Об одном типе архаических знаков искусства и пиктографии // Ранние формы искусства. Москва.
9. **კონი** - Кон И. С. Введение в сексологию. Москва.
10. **მაკ კალოჩი** - Mak Calloch J. A. Hand // Encyclopedia of religion and ethics. V. 6. Edinburgh.
11. **მაფეძევი** - Мафедзев С. Х. Символика в коммуникативном поведении адыгов // Национальная культура и общение. Москва.
12. **ორბელიანი** - Орбелиани Г. Путешествие мое из Тифлиса до Петербурга // Археолого-этнографический сборник. Нальчик. Вып. 1.
13. **ტანკიევი** - Танкиев А. Х. Эздел – ингушская этика. Магас.
14. **ფონვილი** - Фонвиль А. Последний год войны Черкесии за независимость. 1863-1864 гг. Краснодар.
15. **ყარაჩები, ბალყარები** - Карачаевцы. Балкарцы. Серия «Народы и культуры». Ответственные редакторы: М. Д. Каракетов, Х.-М. А. Сабанчиев. Москва.
16. **ჭკადუა** - Чкадуа Л. П. О некоторых особенностях этикета абхазов // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. Москва.
17. **ხაჯიმყოვი** - Хаджимуков. Народы Западного Кавказа // СМОМПК. Вып. 28. Тифлис.

TRADITIONAL NON-VERBAL COMMUNICATION FORMS OF THE NORTH CAUCASIAN PEOPLES: GESTURAL SEMIOTICS AND ETIQUETTE

In human relationship verbal language is closely linked with non-verbal one, i.e. gestural language. In other words, information that the communicants transmit to each other can be coded in a various ways: via verbal signs and signs of behavior - gestures. The more or less complete picture of behavior culture, etiquette relation arises in the matching process of verbal communication with gestures and mimics. Gestures, mimics can have an independent meaning, i.e. they can substitute a word, speech, but they often accompany the latter, attributing a special sense and emotional feature to it.

Despite the variety of the gestures discussed in the paper they have common signs. Ritual origin is common for them. For example, a gesture, such as adoration, giving dish/a drink to a guest with both hands, which are attested in the Caucasian culture seems to be borrowed from ritual practice of relationship with God. There is still evident a relationship of inferior with superior. At the same time, hand-shaking (in greeting) in ritual as well as etiquette implies partnership equality. When the gestures are formulated as the signs of everyday's relationship they typically change their functions to a certain degree, acquire new motivation, though the memory faintly but still preserves their previous function.

Адиев Асланбек

*Кандидат политических наук, старший научный сотрудник,
Дагестанского федерального исследовательского центра РАН
Россия, Махачкала*

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ И МИГРАЦИОННАЯ СИТУАЦИЯ В ДАГЕСТАНЕ

За северокавказскими республиками закрепился образ демографически благополучных и трудоизбыточных субъектов, где отмечается естественный прирост населения и миграционная убыль в направлении других регионов страны. Наиболее трудоизбыточным из всех северокавказских республик представляется Дагестан, откуда миграционная убыль населения составляет около 12 тыс. чел. ежегодно (в остальных республиках этого макрорегиона ежегодная миграционная убыль фиксируется в пределах 2-4 тыс. чел.). При этом население республики продолжает расти. Но останется ли Дагестан в демографическом плане и дальше одним из наиболее благополучных регионов страны? Каковы территориальные особенности и предпочтительные направления миграции для дагестанцев? В данной работе, с использованием материалов статистического наблюдения и социологических исследований, будет представлен анализ демографических и миграционных процессов в Республике Дагестан.

Естественное движение населения свидетельствует о демографическом благополучии республики [4]. Разница между показателями рождаемости и смертности в Дагестане положительная, составляя 33,2 тыс. чел. прироста в 2018 г. Население Дагестана многие десятилетия непрерывно растет. Исходя из данных официальной статистики только за последние 20 лет (с 2000 – по 2019 гг.) население республики увеличилось на 643 517 чел. (более чем на 26%). Но выводить средние показатели прироста населения по годам сложно, поскольку демографическая ситуация в нулевые годы была существенно иной по сравнению с ситуацией десятых годов XXI века. Пик рождаемости за весь постсоветский и современный период приходится на 2012-2014 гг. Важно отметить, что фиксируемый рост населения республики происходит с учетом миграционной убыли, которая существенно отражается на темпах роста численности постоянного населения Дагестана (см. таблицу №1).

Таблица №1. Естественное движение населения и миграционная ситуация в Республике Дагестан с 2010 – по 2018 гг. (человек)

Годы	Родившиеся	Умершие	Естественный прирост / убыль (-)	Миграционный прирост / убыль (-)	Разница между естественным приростом и миграционной убылью
2010	52057	17013	35044	-10044	25000
2011	54646	16872	37774	-21529	16245
2012	56186	16642	39544	-23958	15586
2013	55641	16258	39383	-21500	17883
2014	56888	16491	40397	-13944	26453
2015	54867	16188	38679	-13390	25289
2016	52867	15719	37148	-10908	26240
2017	50174	15473	34701	-12716	21985
2018	48120	14871	33249	-11008	22241

Исследование общих тенденций миграции населения республики за последние годы позволяет отметить устойчиво отрицательное сальдо миграции. Величина оттока -4518 чел., зафиксированная в 2000 году, увеличивалась до максимального значения -23958 чел. в 2012 году. С 2014 года отмечается уменьшение миграционных потерь до 14-11 тыс. чел. ежегодно, и в 2018 году миграционная убыль составила -11008 чел. Всего с 2010 – по 2018 годы, в результате миграционного обмена, республика потеряла 138,9 тыс. чел.

Основным направлением перемещения дагестанцев является внутристрановая миграция в другие регионы России. Ежегодно в миграционных процессах республики участвуют около 100 тыс. чел. - сумма ежегодно прибывающих и выбывающих из Дагестана, из которых почти 99% перемещаются внутри страны. В теории предполагается, что миграционные потоки ориентированы из менее развитых в более развитые страны и регионы, с более лучшими социально-экономическими условиями [5, с. 181]. Кроме того, как пишут исследователи, миграция чаще идет с территорий с более высокой рождаемостью на территории с более низкой рождаемостью [3, с. 49]. Оба предположения подтверждаются статистическими наблюдениями за миграционной ситуацией в Дагестане. По оценкам специалистов органов государственной статистики, основную часть выбывающих и прибывающих составляют люди трудоспособного возраста, при этом количество мигрантов трудоспособного возраста выбывших за пределы республики возросло с 2000 года в 2,7 раза [2, с. 99]. По географическим признакам доминирующим видом перемещения дагестанцев является миграция в пределах России. Наиболее предпочтительными направлениями миграции дагестанцев являются г. Москва и центральный макрорегион, города Западно-Сибирского макрорегиона (Тюменская область), а также Санкт-Петербург, где средний уровень заработной платыкратно выше республиканских показателей. Кроме того, значительная часть мигрантов-дагестанцев обосновываются в Ставропольском и Краснодарском краях, в Ростовской и Астраханской областях, где есть благоприятные возможности заниматься традиционными для них видами сельскохозяйственной деятельности. Таким образом, почти весь миграционный поток из Дагестана циркулирует в пределах РФ и направлен в экономически развитые регионы страны. Стратегически важный Дальневосточный макрорегион, испытывающий серьезные демографические проблемы, связанные с депопуляцией населения и нуждающийся в миграционных вливаниях, не смотря на государственную поддержку переселенческого движения в этом направлении, не становится привлекательным вектором для миграции дагестанцев.

Основной причиной, побуждающей дагестанцев уехать из республики, является экономический мотив. Дагестан, по оценкам специалистов из службы государственной статистики, занимает последние места по многим экономическим и социальным индикаторам, которые в абсолютном выражении на душу населения в 2-3 раза ниже среднероссийских [2, с. 98]. Так, среднемесячная начисленная заработная плата в Республике Дагестан (без разбивки на виды деятельности) за прошедший 2018 год составила 25 155 руб., а по стране в целом за тот же год – 43 724 руб. Уровень безработицы в Дагестане один из самых высоких по стране. По данным выборочного обследования рабочей силы в 2018 году республика вошла в десятку субъектов РФ с наибольшим уровнем безработицы (отношение численности безработных к численности рабочей силы) с показателем 11,6 %, тогда как по России в целом уровень безработицы составляет 4,7%.

Миграционные процессы, связанные со странами СНГ, охватывают очень незначительную долю прибывающих и выбывающих (0,04% от постоянного населения республики за 2018 г.), а в людских перемещениях между Дагестаном и другими зарубежными странами участвуют лишь единицы. На протяжении последних лет миграционный процесс (хоть и весьма скромный по размерам) между Дагестаном и странами

СНГ имеет стабильное положительное сальдо. Наибольший миграционный прирост населению республики дают потоки из Азербайджана, Узбекистана, Украины, Туркмении и Киргизии. Из всех перечисленных стран в республику в основном прибывают трудовые мигранты (за исключением Украины, в миграционных процессах с которой участвуют в большинстве своем этнические дагестанцы). Парадоксально, но в Дагестан - самый трудоизбыточный регион Северо-Кавказского федерального округа, прибывают трудовые мигранты из стран Средней Азии и Закавказья для работы в таких секторах экономики как: строительство, торговля, сельское хозяйство, общепит. Материалы глубинных интервью, проведенных в 2018 г. с представителями диаспор и землячеств мигрантов из Азербайджана и Узбекистана в республике, свидетельствуют о предпочтительности для них Республики Дагестан из-за социокультурной близости принимающего сообщества в сравнении с социумами центральных регионов страны. Сравнивая свой опыт работы в других регионах России, мигранты из Средней Азии, работающие в Дагестане отмечают большую доброжелательность людей и большую порядочность местных работодателей в плане исполнения ими договоренностей по оплате и условиям труда, чем в тех регионах России, где они работали раньше.

В разрезе муниципальных образований республики миграционные процессы имеют свои особенности. Практически все сельские районы республики, за исключением Новолакского района, показывают миграционную убыль. Но разница в количестве населения, участвующих в миграционных процессах между муниципальными образованиями республики существенная. Если в горных территориях республики в миграционных процессах участвуют, в среднем, 500-600 чел. ежегодно, то в южных и северных районах Дагестана миграция охватывает около 1500 чел. ежегодно. Кроме того, по направлению миграции, население горных территорий перемещается преимущественно внутри республики с незначительным отрицательным сальдо миграции, тогда как в южных районах Дагестана и в самом северном – Ногайском районе доминирует внешняя миграция. Например, в высокогорный Гумбетовский район за 2018 г. прибыло 119 чел. и выбыло за тот же период 191 чел., что в итоге образовало миграционную убыль - 72 чел. за год. В то же время в Дербентский район, расположенный на юге республики, прибыло 2008 чел., а выбыло 3306 чел., образовав миграционную убыль - 1298 чел. в год. Миграционная ситуация в городах республики аналогична ситуации в Южном Дагестане, характеризующейся большим охватом населения и внешней ориентацией перемещения с небольшим отрицательным сальдо миграции. Исключение составляет г. Каспийск, стабильно демонстрирующий в последние годы миграционный прирост населения. Таким образом, наибольшие миграционные потери относительно всего населения муниципальных образований фиксируются в южных районах Дагестана, а также в самом северном - Ногайском районе, где миграционная убыль не компенсируется естественным приростом и приводит к сокращению численности постоянного населения. В остальных территориях республики миграционная убыль компенсируется естественным приростом, что приводит там к росту численности постоянного населения.

По прогнозам разработчиков «Стратегии пространственного развития Российской Федерации на период до 2025 года» население Дагестана будет устойчиво расти, и к 2035 году составит 3 595 400 чел. [6]. Данный прогноз представляется нам несколько оптимистичным, поскольку анализ материалов статистического наблюдения демографических и миграционных процессов в Дагестане за последние десять лет (2010-2019 гг.) позволяют прогнозировать замедление динамики роста численности населения республики уже в ближайшие годы. К таким же выводам приходит дагестанский исследователь П.Г. Абдулманапов, утверждающий, что начиная с середины 2030-х годов, восходящая динамика численности населения сменится нисходящей [1, с. 175]. Автор в своих расчетах предполагает уменьшение рождаемости в республике при стагнации продолжительности жизни населения на нынешнем уровне, а также продолжающемся увеличении оттока трудоспособного населения из региона. Эти тенденции, безусловно, негативно отразятся на численности и структуре населения региона, но вряд ли приведут к нисходящей динамике численности населения Дагестана до середины 2030-х годов. Беря за основу данные по численности населения республики за 2010-2019 гг. и динамику изменения этого показателя (в результате изменения из года в год соотношения рождаемости, смертности, ожидаемой продолжительности жизни и миграции), можно ожидать замедление темпов роста и стабилизацию численности населения в Дагестане.

Список литературы:

1. Абдулманапов П. Г. Демографическое настоящее и будущее Республики Дагестан. - Махачкала: Издательский дом «Наука плюс», 2014. - 196 с.
2. Газиева Л. Г. Миграционные процессы в Республике Дагестан // Актуальные проблемы социально-трудовых отношений. - Материалы VI Всероссийской научно-практической конференции. - Махачкала: ДГУ, 2016. С. 97-99.

3. Казенин К.И. Влияние миграции на рождаемость: сопоставление имеющихся гипотез на материале Северного Кавказа // Народонаселение. Т.21. №1, 2018. С. 48-59.
4. Население. Официальная статистика // Официальный сайт Территориального органа Федеральной службы государственной статистики по Республике Дагестан [Электронный ресурс]. Режим доступа:
5. http://dagstat.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/dagstat/ru/statistics/population/
6. (дата обращения: 11.08.2019).
7. Практическая демография. Учебник. – М.: ЦСП, 2005. - 280 с.
8. Распоряжение Правительства Российской Федерации №207-р от 13.02.2019 г. «Об утверждении Стратегии пространственного развития Российской Федерации на период до 2025 года» // Официальный сайт Правительства Российской Федерации [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://government.ru/docs/35733/> (дата обращения: 11.05.2019).

Aslanbek Adiev

*Dagestan Federal Research Center RAS
Russia, Makhachkala*

DEMOGRAPHIC AND MIGRATION SITUATION IN DAGESTAN

Dagestan acquired the image of a region with an excess of labor, from where the flow migrates to other, more developed territories of the country, but the population of the republic continues to grow. The main direction of the movement of Dagestanis is internal migration to other regions of Russia. Annually, about 100 thousand people participate in the migration processes of the republic, of which almost 98% move internally. The most preferred migration routes for Dagestanis are Moscow and the central region, the cities of the West-Siberian region, as well as St. Petersburg, where the average level of wages is several times higher than the Dagestan indicators. A significant part of Dagestan migrants settles in the South of Russia, where there are favorable opportunities for engaging in traditional agricultural activities. Thus, almost the entire migration flow from Dagestan circulates within Russia and is directed to the economically developed regions of the country.

A study of the general migration trends of the population of the republic in recent years allows us to note a persistently negative migration balance. The main reason that prompted the Dagestanis to leave the republic is an economic motive. Dagestan ranks last in many socio-economic indicators, which are several times lower than the average Russian data.

Migration processes associated with the CIS countries cover a very small proportion of arriving and departing people, and only a few participate in the movement of people between Dagestan and distant foreign countries. In recent years, the migration process between Dagestan and the CIS countries has been surplus. The largest migration growth in the republic was provided by flows from Azerbaijan and Uzbekistan. Paradoxically, labor migrants from Central Asia and the South Caucasus arrive in Dagestan, the most labor-intensive region of the North Caucasus Federal District. Studies among migrants show that Dagestan is preferable to them because of the socio-cultural proximity of the host community in comparison with the central regions of the country.

კარლ აუგუსტსონი

*ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
შავი ზღვის უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი*

ოსურისა – ინდოევროპული ენისა, და ქართულის – არაინდოევროპული ენის ურთიერთკავშირი

როგორც ვიცით, ენები იყოფა სხვადასხვა ოჯახებად. ეს დაყოფა მათ წარმოშობილებას ეფუძნება. მაგალითად, განსხვავებული ენები ერთ ოჯახში, უმეტესწილად, ერთმანეთს უკავშირდებიან ერთი ძირითადი მახასიათებლით – ისინი წარსულში ერთი წინაპარი ენიდან მომდინარეობენ.

ამიტომ გასაკვირი არცაა, რომ უმეტეს წილად მონათესავე ენები გეოგრაფიულად ერთმანეთის ახლოს მდებარეობენ. ასევე საკმაოდ ხშირია შემთხვევა, როცა მეზობელი ენები სრულებით განსხვავებული ენობრივი ოჯახიდან მომდინარეობდნენ. ზუსტად ასეთ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე კავკასიის რეგიონში. აქ ერთმანეთს ხვდება სამი განსხვავებული ენის ოჯახი, ინდო-ევროპული, თურქული და იბერიულ-კავკასიური.

ასევე არ არის გასაკვირი, რომ ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებულ ენებს ხმარობენ ერთსა და იმავე რეგიონში. ამ შემთხვევაში ეს ენები ერთმანეთისაგან სესხულობენ სხვადასხვა სიტყვებს. ამის შედეგად ოსურსა და ქართულ ლექსიკაში მრავალი მსგავსება მოიპოვება, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი განსხვავებული ენების ოჯახიდან მოდიან. თითოეული სიტყვის წარმოშობა კი ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია ყველა ენისათვის.

ყველაზე უცნაური კი ისაა, რომ ეს მეზობელი და ერთმანეთთან დაუკავშირებული ენები ლექსიკურის გარდა სხვა მსგავსებასაც ავლენენ ერთმანეთის მიმართ. ჩემი მიზანია დაგანახვით, რომ ლექსიკის გარდა, ოსურს, ინდოევროპულ ენას, ბევრი საერთო აკავშირებს ქართულთან, არაინდოევროპულ ენასთან. აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტიც, რომ ასეთივე მსგავსებები შეიძლება შეინიშნოს სომხურსა, ინდოევროპულ ენასა და ქართულს შორის.

პირველი მსგავსება რაც შეიძლება აღინიშნოს ქართულსა და ოსურ ენებს შორის არის ფონეტიკა. ორივე ენაში არსებობს ეგრეთ წოდებული დუპლიკატი ბგერები, როლებიც საკმაოდ ხშირია კავკასიის რეგიონში. მაგალითად, ინგლისური „f“ ქართულად შეიძლება იყოს „თ“ ან „ტ“, ხოლო ოსურში „f“ და „Tx“. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ კავკასიის რეგიონის გარეთ, ამ ბგერებს შორის სხვაობის გარჩევა საკმაოდ უჭირთ. იშვიათია ენა, კავკასიის გარდა, რომელსაც ექნება ორი სხვა და სხვა ბგერა ასო „f“-სთვის. ორივე, ქართული და ოსური, ენა განასხვავებს ამ ბგერებს. მსგავსი ფენომენის კიდევ ოთხი შემთხვევა არსებობს. ინგლისურში, როგორც ბევრ სხვა ენაში, მხოლოდ ერთი ბგერაა და ოსურსა და ქართულში კი ორი სხვადასხვა ბგერა შეესაბამება მას. ასევე უნდა აღინიშნოს ბგერა „ყ“, რომელიც ოსურში არის „x“. ეს ბგერა არც ისე ხშირია კავკასიის რეგიონის გარეთ სხვა ენებში.

არსებობს რამოდენიმე შესამჩნევი გრამატიკული მსგავსებაც ამ ორ ენას შორის. ყველაზე თვალში საცემია ის, რომ ამ ენებს არ გააჩნიათ გრამატიკული სქესი. აუცილებელია იმ ფაქტის აღნიშვნა, რომ გრამატიკული სქესი უსულო საგნებზე მოიპოვება თითქმის ყველა ევროპის ინდოევროპულ ენაში. თუმცა გრამატიკული სქესი ასევე არ არსებობს დანარჩენ არა ინდოევროპულ ენებში ევროპაში, მაგალითად, – ფინურში, ესტონურში, უნგრულში, ბასკურსა და თურქულში.

ეს საკმაოდ უჩვეულო ფაქტია ინდო-ევროპული ენისათვის. უნდა აღვნიშნოთ, რომ არის რამდენიმე ინდოევროპული ენა, რომლებშიც გრამატიკული სქესი არ არსებობს. ინგლისური წარმოადგენს ამ ფაქტის ყველაზე ნათელ მაგალითს. ჰოლანდიური ენის სამხრეთ აფრიკულ ვერსიას ასევე არ გააჩნია გრამატიკული სქესი. სამხრეთ აფრიკა წარმოადგენს იშვიათ შემთხვევას, სადაც ორი ინდოევროპული ენა, ინგლისური და აფრიკული, შეხვდა ერთმანეთს და არც ერთ მათგანს არ გააჩნია გრამატიკული სქესი.

აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტიც რომ, არსებობენ ინდოევროპული ენები, რომლებშიც გრამატიკული სქესი საკმაოდ შემცირდა. აქ იგულისხმება ის, რომ ძველი მამრობითი და მდედრობითი სქესი გაერთიანდა და წარმოიქმნა ნეიტრალური სქესი. ასეთი ენებია შვედური, დანიური და ჰოლანდიური. ამ ენებს გააჩნია ორი გრამატიკული სქესი – საერთო და ნეიტრალური. ამის შედეგად უსულო საგნებს მიმართავენ ნაცვალსახელებით რომელსაც, სქესი არ გააჩნია.

ასევე უნდა აღინიშნოს ის რომ ირანულ ენებს, სპარსულსა და ტაჯიკურსაც არ გააჩნიათ გრამატიკული სქესი. თუმცა ქართულსა და პაშტუში ის არსებობს. აქედან გამომდინარე საკმაოდ ძნელია იმის მტკიცება რომ, გრამატიკული სქესი ოსურში არ არსებობს კავკასიური არა ინდოევროპული ენების, ქართულისა და თურქულის, გავლენის შედეგად.

გრამატიკული სქესის საკითხთან მსჯელობისას უნდა აღინიშნოს, რომ ინდო-ევროპული ენებში, როგორცაა ინგლისური და აფრიკული, ის ნაწილობრივ მაინც გვხვდება. ეს ენები განასხვავებენ მამრობითი და მდედრობითი სქესის ნაცვალსახელებს. გრამატიკული სქესის არ არსებობა ამ კონტექსტში იმას გულისხმობს რომ, მხოლოდ უსულო საგნებს არ გააჩნიათ გრამატიკული სქესი. ყველა დანარჩენ ენებში, ქართული, ოსური, უნგრული, ფინური, სადაც გრამატიკული სქესი არ არსებობს, ნაცვალსახელებს შორის ეს განსხვავება არ არის.

ასევე შესამჩნევია მსგავსებ, რომელიც ოსურ ენას გააჩნია ქართულთან არის წინდებულების არ არსებობა. წინდებულები არსებობენ ყველა ინდოევროპულ ენაში ევროპის ფარგლებში. თუმცა ისინი არ მოიპოვება არცერთ არა ინდოევროპულ ენაში ევროპის შიგნით. უნგრულს, ბასკურს, ფინურს, ქართულს წინდებულები არ გააჩნია. ოსურში მხოლოდ ორი წინდებულებაა, რაც წარმოუდგენელია ინდო-ევროპული ენისათვის. სპარსულსაც კი გააჩნია წინდებულები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ოსურ ენას ქართულთან აქვს რამდენიმე საზიარო დამახასიათებელი ნიშანი. რაც განასხვავებს მას დანარჩენი ინდოევროპული ენებისაგან. ამ ფაქტებზე დაფუძნებით შეიძლება ითქვას, რომ როდესაც ენები არსებობენ ერთმანეთთან ახლო კავშირში, მათ საზიარო გააჩნიათ არა მხოლოდ ლექსიკა, არამედ გრამატიკაც.

HOW OSSETIAN, AN INDO-EUROPEAN LANGUAGE, RELATES TO GEORGIAN, A NON-INDO-EUROPEAN LANGUAGE

Languages are categorized by families. These categorizations are based on the origin of the language, i.e. the different languages in the same family are related to each other, often because they share-or are at least believed to share-a common ancestor language.

Unsurprisingly, related languages are often located next to each other geographically. However, it is also quite common for neighboring languages to come from completely different language families. This is certainly the case in the Caucasus region. In this region, three different language families: Indo-European, Turkic, and Kartvelian, all meet up.

Also unsurprisingly, when completely unrelated languages are spoken in the same region, it is not uncommon for these languages to borrow vocabulary words from each other. As a result, numerous similarities in vocabulary can be found between the Georgian and Ossetian languages, even though they come from completely different language families, and origin of words is often one of the most important characteristic of individual language families.

However, what is more unexpected is the ways in which neighboring, unrelated languages share non-lexical features with each other. The purpose of this essay to show various ways in which the Ossetian language-an Indo-European language-has similarities with Georgian, a completely unrelated, Kartvelian language, in ways beyond vocabulary. It is worth noting that many of these similarities can also be found if one were to compare Armenian, another Indo-European language in the Caucasus, to Georgian.

გიორგი ანჩაბაძე

პროფესორი
ილიას უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

აფხაზეთის 1866 წლის აჯანყება და სამთავროს რესტავრაციის ცდა

აფხაზეთის ინტეგრაცია რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში რამდენიმე ეტაპისგან შედგებოდა. 1810 წელს სამთავრო რუსეთის პროტექტორატად გამოცხადდა, მაგრამ მისი შინაგანი მმართველობა ადგილობრივი ფეოდალების ხელში დარჩა. სოხუმის ციხეში მოთავსებული რუსული გარნიზონი ძირითადად აკვირდებოდა ვითარებას და არ ერეოდა ავტონომიური სამთავროს შინაგან საქმეებში.

1830-იან წწ. აფხაზეთის სანაპიროზე ახალი რუსული სიმაგრეების (ბომბორა, გაგრა, ადლერი და სხვ.) დაარსებისა და შავი ზღვის გამაგრებული ხაზის შექმნის შემდეგ, სამთავრო სამხედრო-ადმინისტრაციული თვალსაზრისით დაუმორჩილეს ამ სანაპირო ხაზის მესამე განყოფილებას, რომლის უფროსი აფხაზეთში განლაგებული ჯარების სარდლის ნოდებას ატარებდა.

XIX ს. 30-იანი წწ. ბოლოს და 40-იანი წწ. დასაწყისში უშუალო რუსული მმართველობა მყარდება უკვე აფხაზეთის ცალკეულ რეგიონებში. იქმნება წებელდისა და სამურზაყანოს საბოქაულოები, ხოლო 1846 წელს აფხაზეთის მთავრის სამფლობელოებს ფულადი ანაზღაურების საფასურად ჩამოაჭრეს ნავსადგურები. მიუხედავად ამისა, 1864 წლამდე აფხაზეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი, თუმცა კი დიდი ხანია რაც რუსეთის ქვეშევრდომად ითვლებოდა, ნაკლებად ემორჩილებოდა ცენტრალურ ხელისუფლებას და, ფაქტობრივად, ყოველგვარი ადმინისტრაციული კონტროლის გარეშე იყო.

აფხაზეთის სამთავროს გაუქმება. 1864 წლის გაზაფხულზე რუსეთის ჯარებმა გატეხეს ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მთიელთა წინააღმდეგობა და იძულებული გახადეს ისინი დაეტოვებინათ სამშობლო და ოსმალეთში გადასახლებულიყვნენ. სხვა დევნილ-მუჰაჯირებთან ერთად თავისი მიწა-წყალი დატოვა, აგრეთვე, ჩრდილო ანუ მცირე აფხაზეთის მოსახლეობამ, დაახლოებით 20-25 ათასმა ადამიანმა. თითქმის მთლიანად დაცარიელდა მდინარე ბზიფის მარჯვენა ნაპირი, ფსოუს და მზიმთას ხეობები, ზღვის სანაპირო ბიჭვინტიდან სოჩამდე.

ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მკვიდრი მოსახლეობის განადგურებისა და გაძევების შემდეგ, ცარიზმმა აქ მყარად იგრძნო თავი. აღარ იყო საჭირო აფხაზეთის ავტონომიის შენარჩუნება, რომელიც 1864 წლის ზაფხულში გააუქმეს, ხოლო მოხუცებული მთავარი მიხეილ შარვაშიძე ვორონეჟში გადასახ-

ლეს, მიუხედავად მისი თხოვნისა, რუსეთში გაგზავნა იმერეთში დასახლებით შეეცვალათ. მიხეილი ვორონეჟში გარდაიცვალა 1866 წლის აპრილში. მისი ცხედარი აფხაზეთში ჩამოასვენეს და მოქვის ტაძარში დაკრძალეს.

რუსეთის უშუალო მმართველობის დასაწყისი აფხაზეთში. მმართველობის ახალი სისტემის შემოღება აფხაზეთში ოფიციალურად გამოცხადდა 1864 წლის 12 ივლისს (ძვ. სტილით), როდესაც ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორმა თავადმა სვიატოპოლკ-მირსკიმ, სოხუმში შეკრებილ აფხაზთა თავკაცებს ამცნო, რომ ამიერიდან ისინი მხოლოდ რუსეთის მთავრობის მიერ დანიშნული უფროსების მორჩილებაში იქნებოდნენ¹. აფხაზეთს ოფიციალურად ეწოდა *სოხუმის სამხედრო განყოფილება*, რომელიც შედგებოდა სამი ოკრუგის (ბზიფის, *სოხუმის* და *აბჟუის*) და ორი საბოქაულოსგან (წებელდა და *სამურზაყანო*). განყოფილების უფროსად დაინიშნა გენერალ შატილოვი, რომელსაც მანამდე აფხაზეთში განლაგებული ჯარების სარდალი იყო.

რუსული მმართველობის ხასიათი. აფხაზეთში რუსეთის უშუალო მმართველობის დამყარებამ აფხაზი ხალხის ცხოვრებაში დიდი ცვლილებები მოიტანა. მოისპო ფეოდალური წყობილების არქაული გადმონაშთები, რაც აფერხებდა სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას, გაფართოვდა სამეურნეო და კულტურული კავშირები საქართველოს, კავკასიისა და რუსეთის სხვა რაიონებთან. მაგრამ, ამ დადებით ფაქტორებთან ერთად აფხაზეთში მკაცრი კოლონიური რეჟიმი დამყარდა. მმართველობა ხორციელდებოდა მოსახლეობის ინტერესებისა და ადგილობრივი სპეციფიკის სრული უგულებელყოფით. გენერალ შატილოვი, რომელიც ცდილობდა კარგი ურთიერთობა დაემყარებინა აფხაზებთან, განსაკუთრებით პრივილეგირებული კლასის წარმომადგენლებთან, რათა მათი დახმარებით სინყნარე შეენარჩუნებინა, განვეული იქნა, და მის ნაცვლად სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსად დაინიშნა პოლკოვნიკი კონიარი, რომელიც საერთოდ ვერ ერკვეოდა აფხაზური ცხოვრების წესსა და სოციალურ-ყოფით თავისებურებებში.

მთავარი, რაც აფხაზების გაღიზიანებას იწვევდა, იყო რუსი ოფიცრებისა და მოხელეების ამპარტავნობა. უკანასკნელი მთავრის ვაჟი, გიორგი შარვაშიძე, 1910 წელს წერდა: „აფხაზებს სულ არ გააჩნიათ პირმოთნეობის გრძნობა და სძულთ ყველა, ვინც მათ მიმართ მედიდურია, ზემოდან უყურებს. უჩასტოკის უფროსი, ვინმე იზმაილოვი] (შემდეგში მოკლული ამბოხის დროს) მოითხოვდა, რომ ღია ცის ქვეშ თავყრილობის დროს მის წინაშე ქუდი მოეხადათ“. ამაზე ერთ-ერთმა იქ მყოფმა, გვარად მიქამბამ, უპასუხა: „ჩვენ ქუდებს ეკლესიაში შესვლისას ვიხდით, ხოლო წმიდა იზმაილო ჯერ არ გაგვიგია“. თამამი პასუხისთვის იგი დააპატიმრეს და რამდენიმე თვე სოხუმის საპყრობილეში იჯდა².

უკანასკნელი, რამაც განსაკუთრებით დაძაბა სიტუაცია აფხაზეთში, იყო საგლეხო რეფორმის სამზადისი.

საგლეხო რეფორმის სამზადისი აფხაზეთში. როგორც ცნობილია, XIX ს. 60-70-იან წწ. რუსეთში ბურჟუაზიული რეფორმები ჩატარდა, რომელთა შორის უმთავრესი იყო საგლეხო რეფორმა, რომელმაც სახელმწიფოში ბატონყმობა გააუქმა. რეფორმა ჯერ იმპერიის შიდა გუბერნიებში ჩატარდა (1861), შემდეგ კი განაპირა არარუსულ მხარეებში (კავკასია, ბესარაბია და სხვ.). თბილისის გუბერნიაში ბატონყმობა 1864 წელს გადავარდა, მომდევნო წელს – ქუთაისის გუბერნიაში (იმერეთი და გურია), 1866 წელს კი სამეგრელოში. ჯერი აფხაზეთზე იყო მომდგარი.

აფხაზეთის გლეხობა ლეღვით ელოდებოდა მომავალ ცვლილებებს. მათ იცოდნენ, რომ რეფორმამ გაძარცვა ქართველი გლეხები, რომელთაც მიღებული თავისუფლების სანაცვლოდ, მინების მნიშვნელოვანი ნაწილი ჩამოაჭრეს მემამულეების და ხაზინის სასარგებლოდ. აფხაზეთის გლეხობის დიდი ნაწილი (კატეგორია *ანჰაიუ*) იურიდიულად თავისუფალი იყო. მათი დამოკიდებულება ფეოდალურ კლასზე შენიღბული იყო მფარველობისა და წარჩინებულ პირთა პატივისცემის ფორმებით. ახლა კი რუსეთის ხელისუფლებამ გადანყვიტა გლეხობის „განთავისუფლება“, რის საფასურად მათ მებატონეებისთვის მიწის გამოსასყიდი უნდა გადაეხადათ. გლეხებს არ ესმოდათ, თუ ვისგან და რისგან ათავისუფლებდა მათ რუსეთის მთავრობა და რატომ უნდა გადაეხადათ ფული იმ მიწებში, რომლებსაც ისინი თავის საკუთრებათ თვლიდნენ. გლეხობის წარმომადგენელმა ოსმან შამბამ განუცხადა პოლკოვნიკ კონიარს: „ჩვენ არ გვაქვს ფული, რომ გადავუხადოთ ბატონებს, როგორც თქვენ გვთავაზობთ, თუკი მთავრობას ჩვენი განთავისუფლება სურს, მაშინ ხელნიფემ გაითვალისწინოს ჩვენი სიღარიბე და მოიღოს მოწყალება, თვითონ დააკმაყოფილოს ჩვენი ბატონები. ხოლო თუ ეს შეუძლებელია, მაშინ დარჩეს ყველაფერი ისე, როგორც არის. მებატონეებზე დამოკიდებულება ჩვენ არ გვამძიმებს“.

სახელმწიფო პოლიტიკა თავად-აზნაურებსაც აღიზიანებდათ, რომლებსაც რუსულმა ადმინისტრაციამ უფლებები შეუკვეცა. ზოგჯერ მუქარაც კი გაისმოდა, რომ მათ არ ცნობდნენ პრივილეგირებულ

წოდებად. პოლკოვნიკი კონიარი, რომლის პოლიტიკას ს. ესაძემ „ახალი მიმართულება“ უწოდა (მატილოვის პოლიტიკისაგან განსხვავებით), ცდილობდა „მაღალი წოდების განადგურებას ან, ყოველ შემთხვევაში, მისი გავლენის მნიშვნელოვან შესუსტებას, რათა მაღალი წოდების რაც შეიძლება მეტი წარმომადგენელი გადასახლებულიყო თურქეთში“.

აფხაზეთში ტრაგიკული მოვლენების განვითარება დააჩქარა 1866 წლის ზაფხულში სპეციალური კომისიის მუშაობის დაწყებამ, რომელიც რეფორმისათვის საჭირო ცნობების მოსაგროვებლად იყო მოვლენილი. გლეხები უარს ამბობდნენ ეპასუხათ კომისიის წევრების კითხვებზე და აშკარად ეურჩებოდნენ ხელისუფლებას. საერთო აზრით, თუ მთავრობას გლეხთა სურვილის გარეშე უნდოდა მათი განთავისუფლება, მიწის თანხაც მასვე უნდა გადაეხადა. გარდა ამისა, გლეხები მოითხოვდნენ, რომ ხელისუფლება მათ მებატონეებთან უფრო კორექტული ყოფილიყო. გაისმოდა, აგრეთვე, აფხაზეთის სამთავროს აღდგენის მოთხოვნები, რომლის სათავეში მიხეილ შარვაშიძის ვაჟი, გიორგი, მოიაზრებოდა.

აფხაზეთში საგლეხო რეფორმის მოსამზადებელ მასალებში ხშირად მოიხსენიება ვინმე ჩინოვნიკი ჩერეპოვი, უხეში და უზრდელი ადამიანი, რომელიც უკიდურესად შეურაცხყოფდა გლეხებს და თავადაზნაურობასაც უპატივცემლოდ მოიხსენიებდა. გიორგი შარვაშიძის შენიშვნაზე, რომ ადამიანებთან ასე ლაპარაკი არ შეიძლება, მან სიცლით მიუგო: „არაფერია, საჭიროა მათი ნელ-ნელა ცივილიზება“.

ხელისუფლების წარმომადგენელთა მხრიდან ასეთი აღვირახსნილობა და თავნებობა ხალხში სტიქიურ უკმაყოფილებას ბადებდა. პროტესტის ხმები უკვე ღიად ისმოდა მიხეილ შარვაშიძის დაკრძალვაზე, რომელიც, როგორც ბევრი ფიქრობდა, რუსების მიერ იყო მოკლული. ამ განწყობილებებმა მიყვანეს აფხაზეთი 1866 წლის აჯანყებამდე, რისი უშუალო საბაზი გახდა მასების უკმაყოფილება საგლეხო რეფორმის სამზადისით.

ლიხნის ინციდენტი. გართულებული სიტუაციის გამო პოლკოვნიკმა კონიარმა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორ სვიატოპოლკ-მირსკის ჯარის დამატებითი კონტინგენტი გამოსთხოვა, თვითონ კი გიორგი შარვაშიძისა და მისი ბიძის, ალექსანდრე შარვაშიძის, თანხლებით ბზიფის აფხაზეთში გაემშურა. კონიარს თან ახლდა, აგრეთვე, ოფიცრებისა და ჩინოვნიკების ჯგუფი და კაზაკთა ასეული. ისინი მიემართებოდნენ სოფელ ლიხნში, სადაც აფხაზეთის მთავართა ყოფილი სასახლის წინ სახალხო კრება უნდა გამართულიყო.

1866 წლის 26 ივლისს ლიხნის მინდორზე 7 ათასამდე აფხაზი იყო მოგროვილი, რომლებიც სახალხო კრებაზე, ტრადიციისამებრ, სრული სალაშქრო წესით განწყობილნი მოსულიყვნენ. ხალხი წოდებების მიხედვით იდგა. აფხაზები თავშეკავებით შეხვდნენ მოსულებს და მათი დეპუტაციის გაშვება თხოვეს თბილისში, მეფისნაცვალთან, რათა ადგილზე გაერკვიათ ყველა საჭოჭმანო საკითხი. კონიარმა შეკრებილთა ყველა მოთხოვნას სასტიკი უარით უპასუხა და დაიმუქრა, რომ ურჩობის მეთაურებს აფხაზეთიდან გაასახლებდა. ა.დიაჩკოვ-ტარასოვის მიხედვით, ლიხნის მინდორზე მისი ბოლო განკარგულება იყო: „ბრბო დაიშალოს და ისმინოს, რასაც უბრძანებენ“.

ამის შემდეგ, ოფიციალური მონაცემების ცნობით, აღმოფოთებული აფხაზების ერთმა ნაწილმა იარალი იშიშვლა და საბრძოლო ყიფინით მთავრის სასახლეს შეუტია, სადაც სასწრაფოდ თავი შეაფარეს კონიარმა და მისმა მხლებლებმა. მეორე ნაწილმა – კაზაკთა ასეულს გაუმართა ბრძოლა. გიორგი შერვაშიძე ხალხის დამშვიდებას ლამობდა, მაგრამ მას ყური არ უგდეს. ვილაცამ შესძახა: „ეს მამიშენის ქელეხია, რატომ გწყინს, უნდა გიხაროდეს!“ⁱⁱⁱⁱ. იმ დღეს მოკლული იყო პოლკოვნიკი კონიარი, მისი თანმხლები ოფიცრები, ჩინოვნიკები და 55 კაზაკი. აფხაზებმა 20 კაცი დაკარგეს.

ბრძოლა სოხუმისათვის. აჯანყებულთა შტაბმა უკვე 26 ივლისის საღამოს დაგზავნა მაცნეები სოფლებში ჯარის მოსაგროვებლად. გამოცხადებული იყო სოხუმზე ლაშქრობა, თავდასხმის სხვა სამიზნეებად აირჩიეს ბიჭვინტისა და წებელდის სიმაგრეები. გამოცხადდა, აგრეთვე, აფხაზეთის სამთავროს აღდგენა და მთავრად აკურთხეს (ფაქტობრივად, მისი სურვილის გარეშე) 19 წლის გიორგი შარვაშიძე, რომელიც, როგორც კავკასიის მეფისნაცვლის ადიუტანტი, თბილისში მსახურობდა და აფხაზეთში იმ დროს შემთხვევით აღმოჩნდა.

27 ივლისს აფხაზებმა, რომელთა რაოდენობა წყაროებში 2-დან 4 ათას კაცამდე მერყეობს (ქვეითი და ცხენოსანი), სოხუმს შეუტიეს და ქალაქის უბნები ხელთ იგდეს. მოსახლეობამ და რუსულმა გარნიზონმა სოხუმის ციხესიმაგრეს შეაფარეს თავი, მაგრამ მეორე დღეს გარნიზონის დასახმარებლად მოსულმა ჯარმა აჯანყებულები ზღვის სანაპიროდან განდევნა. პოლკოვნიკი ფონ-კულმანი, რომელიც სოხუმში მყოფ სამთავრობო ჯარებს მეთაურობდა, ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორს აცნობებდა: „ზოგი სახლის იერიშით აღება მოგვიხდა, მთიელები იხოცებოდნენ, მაგრამ არ გვენებდებოდნენ“.

მალე აჯანყებულებმაც მიიღეს მასშველი ძალა და ბრძოლა ახალი ძალით გაჩაღდა. 29 ივლისს აფხაზთა ბანაკში, რომელიც სოხუმის ჩრდილოეთით ერთ-ერთ სიმაღლეზე იყო გაშლილი, მოვიდა გიორგი შარვაშიძე საპატიო ამალის თანხლებით. მას როგორც მთავარს, ისე შეეგებნენ; ფრიალებდა სამთავრო ბაიარალი. სიმღერაში, რომელსაც ჯარი უმღერდა ახალგაზრდა ბატონიშვილს, შექებული იყო ლიხნის გმირობა და გიორგის მიერ მამის სისხლის ძიება რუსებზე. გიორგი შარვაშიძემ, რომელიც ამ დღეებში არაორაზროვნად გამოთქვამდა სკეპტიციზმს აჯანყების წარმატებაში, გაჯავრებულმა შესძახა: „მამაჩემი რუსებს არ მოუკლავთ, თქვენ კი, ვისაც ჩემი უდანაშაულო სტუმრების სისხლში გაქვთ ხელი გასვრილი, გსურთ მე დამბრალდეს ყველაფერი!“^{iv}. მიუხედავად ამისა, გიორგი თვლიდა, რომ მას უკან დასახვევი გზა მოჭრილი ჰქონდა. მეორე დღეს მან მოინდომა პირადად გაძლოლოდა ჯარს სოხუმის იერიშზე და უკვე ცხენს მოახტა, მაგრამ ალექსანდრე შარვაშიძემ ძმისწულს ამ გადაწყვეტილებაზე ხელი ააღებინა^v.

სოხუმის ალყის პარალელურად საბრძოლო მოქმედებები მიმდინარეობდა ბიჭვინტის კონცხზე და ნებელდაში. კავკასიონის ჩრდილო ფერდობებზეც, საძოვრებზე, სადაც აფხაზთა ცხენის ჯოგები და საქონელი იდგა, მწყემსებს ურთიერთსროლები ჰქონდათ რუსულ სამხედრო დანაყოფებთან, რომლებიც ჯოგების ხელში ჩაგდებას ცდილობდნენ. სამაგიეროდ აჯანყება არ გავრცელებულა აბჟუასა და სამურზაყანოში. ამ ოლქების ფეოდალებმა 300 მილიციელიც კი გამოიყვანეს სამთავრობო ჯარების დასახმარებლად.

უზენაესი ხელისუფლება სერიოზულად იყო შეშფოთებული შექმნილი სიტუაციით. იმპერატორი ალექსანდრე II, რომელიც ყურადღებით ადევნებდა თვალს მიმდინარე მოვლენებს, წერდა: „აფხაზეთიდან მოსულმა ამბავმა ძალიან დამამწუხრა. იმედი მაქვს, რომ ყველა ზომა იქნება მიღებული ნესრიგის აღსადგენად“.

კავკასიის არმიის სარდლობამ ოპერატიულად შეიყვანა აფხაზეთში რეგულარული ჯარებისა და მილიციის კონტინგენტები, რომელთა შევსება ხდებოდა ფოთიდან, ნოვოროსიისკიდან, სევასტოპოლიდან და სხვა ნავსადგურებიდან ზღვით გადმოსროლილი ნაწილებით. 30 ივლისისათვის სოხუმში თავმოყრილი იყო უკვე 8 ათასამდე ქვეითი და ცხენოსანი მეზრძოლი სვიატოპოლკ-მირსკის სარდლობით.

გადამწყვეტი ბრძოლისთვის ემზადებოდნენ აჯანყებულებიც. 29 ივლისს მათ შტაბში სოხუმის იერიშის დეტალური გეგმა შემუშავდა. გადაწყვეტილი იყო რუსებზე სამი მხრიდან შეტევა: ერთი კოლონა მთავარი ქუჩით უნდა შემოსულიყო და ქალაქი დაეკავებინა, მეორე კი ციხესიმაგრეს შეუტევედა, მესამე კოლონა ნამოინვედა მდინარე ბასლას მხრიდან.

30 ივლისს, დღის 4 თუ 5 საათზე, აფხაზთა რაზმები ხეობიდან გამოვიდნენ და გაშლილი დროშებით და საბრძოლო სიმღერით სამთავრობო ჯარების პოზიციებს შეუტიეს. დაიწყო ცხარე ბრძოლა. რუს ქვეითებს თავისი ცეცხლით მხარს უჭერდნენ სოხუმის ყურეში მყოფი სამხედრო გემები; ისროდნენ, აგრეთვე, ციხესიმაგრის ოთხივე ბასტიონიდან.

დღის მეორე ნახევარში სვიატოპოლკ-მირსკის ჯარები კონტრშეტევაზე გადავიდნენ. აღმოდებულ ქალაქში კიდევ ოთხი საათის განმავლობაში ისმოდა ხშირი სროლა, რომელიც მხოლოდ მზის ჩასვლისას მინელდა. აფხაზები თავიანთ ბანაკში ავიდნენ. შედეგი გამოიყო სამთავრობო ჯარების რიცხოვრივმა და ტექნიკურმა უპირატესობამ და, აგრეთვე, ერთსულოვნების უქონლობამ აჯანყებულთა შორის. ნაწილი თავადებისა, რომლებიც თემების რაზმებს მეთაურობდნენ, ყოყმანობდა პოლიტიკური ორიენტაციის არჩევანში. ამის გამო, ფაქტობრივად, ჩაიშალა ციხესიმაგრეზე დაგეგმილი დარტყმა. მოულოდნელად აჯანყებას უღალატა თავადმა ბესლან ჩააბალურხვამ, რომლის რაზმი სოხუმის აღმოსავლეთ გარეუბანთან იდგა. იგი ახსნა-განმარტებისათვის მთავარ ბანაკში გამოიძახეს, მაგრამ მან მისვლაზე უარი განაცხადა და შეუთვალა, რომ ამიერიდან სამთავრობო ჯარების მხარეზე იმოქმედებდა.

ნებელდის სიმაგრეში ბლოკირებულ რუსებს, მთავარი დახმარება დალელმა თავადმა აღმახსით მარშალიამ აღმოუჩინა, რომლის „სამაგალითო“ საქციელის შესახებ კავკასიის მეფისნაცვალმა თვით იმპერატორს აცნობა.

აჯანყების დასასრული. 30 ივლისის შემდეგ საბრძოლო მოქმედებებში მკვეთრი გარდატეხა მოხდა, თუმცა ურთიერთსროლა სოხუმის მიდამოებში 5 აგვისტომდე გრძელდებოდა. იმ დროისათვის აფხაზეთი უკვე ყველა მხრიდან იყო ჯარებით გარშემორტყმული. სანჩაროს უღელტეხილიდან დაეშვა გენერალი გეიმანი ძლიერი რაზმით (5 ქვეითი ბატალიონი 2 ზარბაზნით და კაზაკთა 2 ასეული) და მდ. გუმისთას ხეობაში სამხედრო თვალსაზრისით მეტად მომგებიანი პოზიცია დაიკავა. მიუხედავად ამისა, სვიატოპოლკ-მირსკი უკანდახეულ აჯანყებულთა დევნას არ ჩქარობდა, რადგან გამოცდილებით იცოდა, რომ ასეთ შემთხვევაში ბრძოლა პარტიზანულ ხასიათს მიიღებდა, რაც რუსეთის ჯარებს დიდ

მსხვერპლს უქადადა. ამიტომ მან აფხაზებთან მოლაპარაკებების გაბმა ირჩია. გენერალ-გუბერნატორმა თავისთან დაიბარა სოფლების თავკაცები და მათ წინააღმდეგობის შეწყვეტა და განიარაღება შესთავაზა. სამაგიეროდ, რუსული მხარე მხოლოდ სასამართლო გარჩევით დაკმაყოფილდებოდა.

წინააღმდეგ შემთხვევაში მირსკი აფხაზებს გამანადგურებელი ომით ემუქრებოდა. გენერალ-გუბერნატორი გლეხებს დაპირდა, აგრეთვე, რომ საგანგებოდ იზრუნებდა მათი ინტერესებისათვის. ეს პირობები მიღებული იქნა (მხოლოდ ცალკეული პირები აგრძელებდნენ წინააღმდეგობას, მაგრამ მათ ჯარების მცირე გუნდები დევნიდნენ). მოსახლეობამ ხელისუფლებას ჩააბარა 6 500-ზე მეტი თოფი და დამბაჩა. (მოსახლეობის ასეთი მასობრივი განიარაღება პირველად ჩატარდა კავკასიაში.) სავსე სასამართლოს გადაეცა აჯანყების აქტიური მონაწილენი, რომელთაგან 30 ადამიანი გააციმბირეს, ხოლო სამი – ორი გლეხი და ერთი აზნაური – დახვრიტეს სოხუმის ციხის კედელთან. ზოგმა აქტიურმა მოჯანყემ ოსმალეთში გაქცევით უშველა თავს.

ხელისუფალთ დანებდა გიორგი შარვაშიძეც, რომელსაც სვიატოპოლკ-მირსკიმ ერთგული კაცი გაუგზავნა. მთავრობამ გაითვალისწინა ბატონიშვილის ახალგაზრდობა და ის გარემოება, რომ აჯანყების ფორმალურ მთავედ ის თავისი სურვილის გარეშე გახდა, და მას შედარებით იოლი სასჯელი შეუფარდა. გიორგის შეუნარჩუნეს ოფიცრის წოდება, მაგრამ გადააყენეს მეფისნაცვლის ადიუტანტობიდან და სამსახურად გაგზავნეს ორენბურგის სამხედრო ოლქის ჯარებში, კავკასიაში დაბრუნების უფლების გარეშე^{vi}. აფხაზეთიდან გაასახლეს, აგრეთვე, მიხეილ შარვაშიძის სხვა უახლოესი ნათესავები. მთავართა ძველი სასახლე ლიხნში – აფხაზეთის პოლიტიკური ავტონომიის სიმბოლო – სვიატოპოლკ-მირსკის ბრძანებით გადანვეს.

1866 წლის აჯანყების მიზეზებისა და ხასიათის შესახებ. ამრიგად, 1866 წლის აფხაზეთის აჯანყებამ მოულოდნელად იფეთქა, ცხარე ბრძოლებში ჩაიარა და მალევე იყო ჩახშობილი აღმატებული ძალის მქონე სამთავრობო ჯარების მიერ. დოკუმენტური წყაროები გვიჩვენებენ, რომ აჯანყების ნამდვილი მიზეზი რუსეთის ხელისუფლებისათვის უცნობი დარჩა. ჯერ კიდევ აჯანყების პირველ დღეებში თბილისიდან კავკასიის რეგიონებში დაგზავნილ ცნობაში, სამეფისნაცვლო იუწყებოდა: „აფხაზეთში ამბოხება. კონიარი და ბზიფის ოკრუგის უფროსი იზმაილოვი, დახოცეს, სოხუმის ნაწილი გადამწვარია, ნამდვილი მიზეზი უცნობია“... თანდათანობით ხელისუფლებას ჩამოუყალიბდა აზრი, თითქოს აფხაზეთის „ბუნტი“ ცალკეული წვრილი ჩინოვნიკების უხეშობით და შეცდომებით იყო გამოწვეული. კავკასიის მეფისნაცვალი, მიხეილ ნიკოლოზის ძე, ალექსანდრე II-ის ძმა, 1866 წლის 5 აგვისტოს წერდა იმპერატორს: „ყველაზე სამწუხაროა, საშა, რომ შენი ეჭვები მართლდება: ჩვენ თვითონ ვართ დამნაშავენი მომხდარში. არა დაბალ მოხელეთა ბოროტმოქმედებების გამო, არამედ მათი შეცდომებისა და უტაქტობის გამო. თავადი მირსკი მწერს, რომ აჯანყების მთავარი მიზეზია ყმებისა და ხელქვეითების შესახებ ცნობების მოსაგროვებლად გაგზავნილი ჩინოვნიკის (მოკლულის!) გაუფრთხილებელი მოქმედებები, და განსვენებული ოკრუგის უფროსის არასაკმარისი მოხერხება ეხელმძღვანელა მისი საქმიანობისათვის“.

კავკასიის სახელისუფლებო ელიტაში, აფხაზეთის აჯანყების ნამდვილი მიზეზი ყველაზე კარგად გრიგოლ ორბელიანს ესმოდა, რომელიც იმ წელს დაინიშნა რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრად. მთავარ ბოროტებას გრიგოლი ცალკეულ მოხელეებში კი არ ხედავდა (თუმცა მათ „დამსახურებასაც“ აღნიშნავს), არამედ თვით კავკასიის იმპერიული მართვის სისტემაში. 1866 წლის 6 სექტემბერს იგი წერს გენერალ ლევან მელიქიშვილს, რომელიც იმჟამად დალესტანში აჯანყებას ახშობდა: „იქამდის მიიყვანეს იქაურმა (აფხაზეთის) ნაჩაღნიკებმა ხალხის შეწუხება, უგუნურის ქცევითა, ლანძღვა-თრევითა, ყოველგვარ შევიწროვებითა, უსამართლობითა, რომ ხალხმა ველარ გაუძლო და მოჰკლეს კონიარი, ჩერეპოვი, იზმაილოვი და მათთან ყაზახებიცა, დასწვეს ტრაპეცია და ნახევარი სუხუმი, სადაც ოთხი დღე იყო ომი. ახლა გაუგზავნეს 24, მგონია, ბატალიონი, მილიცია იმერეთიდან, გურიიდან, მინგრელიიდან და ეძებენ მიზეზს აღშფოთებისა. მიზეზი რა შორს არის? ჩვენ ვართ მიზეზი! ყურს არ ვუგდებთ და არ ვიცით ვინ სად გაგზავნოთ ხალხის მოსავლელად. ამასთან წარმოიდგინე: გუშინ აფხაზეთიდან გამოიყვანეს მთავარი და დღეს გაგზავნეს: 1.კამისია სტატისტიკურის აღწერისათვის მხარისა; 2.კამისია განთავისუფლებისათვის ყმებისა; 3.კამისია о правах личных; 4. კამისია о правах имущественных და 5. კ ა მ ი ს ი ა აღწერისათვის მთავრის მამულებისა და იფიქრეთ ახლა ეს ამდენი კამისიები ერთს დროს, ერთს ქვეყანაში შესულნი ვის არ ააბუნტებენ და მიზეზსა სადღა ეძებენ? და აი ერთის დაუღვეველის განკარგულებისაგან რაოდენი უბედურება წარმოსდგა, რაოდენნი დაიხოცნენ, რაოდენნი გაოხრდნენ და ახლა რაოდენნი დაისჯებიან, რაოდენთა მიადგებათ უსამართლოება და ამასთან თვით მართებლობასაც როგორ დაუჯდება ჯარების იქ შეყრა ახლა მოგვიტანეს ამბავი, რომ იარაღს ართმევენ ხალხსა. დიახ, კარგი, მაგრამ განა იარაღი

იყო მიზეზი ხალხის აშლისა? ეგ იარაღი ხომ შარშანაც ჰქონდათ და უფრო ადრეცა, მაშინ როდესაც აფხაზეთის გარშემო იყო საშინელი ბრძოლა? მაშასადამე, ჩემის ფიქრით, იარაღს ართმევენ მხოლოდ იმისათვის. რომ შემდეგში რაც უნდა მწუხარება მიადგეს, ხალხმა ველარა სთქვას რა, ესევე ღონისძიება შენთვისაც მოენერათ დაღესტნის დამშვიდებისათვის და მე დიდად და დიდად მიამა, რომ ყური არ ათხოვე. ჰსურთ ხალხის უიარაღობა? შეიყვარონ ხალხი და ზრუნვიდენ მისთვის კეთილსა! ამის მეტი არა უნდა რა“.

საბჭოთა ეპოქაში 1866 წლის აფხაზეთის მოვლენები, ძირითადად, ხასიათდებოდა როგორც გლეხთა აჯანყება, გამოსვლა „მეფისა და მემამულეების“ წინააღმდეგ^{vii}. მაგალითად, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“, რომელიც ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ფუნდამენტური განმაზოგადებელი ნაშრომია, საუბარია „კლასობრივი ბრძოლის“ გამწვავებაზე 1866 წლის აფხაზეთში^{viii}. აჯანყების მთავარ მამოძრავებელ ძალად (ისევე როგორც იმ ეპოქის სხვა გამოცემებში) გლეხობაა დასახელებული, ხოლო ფეოდალების შესახებ, რომლებიც, პრაქტიკულად, მეთაურობდნენ გლეხთა მასების გამოსვლას, აღნიშნულია, რომ სახალხო ბრძოლის პირველ ეტაპზე „ამა თუ იმ მიზეზით უკმაყოფილო თავადაზნაურთა მცირე ნაწილმაც მიიღო მონაწილეობა“.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში 1866 წლის აჯანყების დახასიათებისას აქცენტის დასმა კლასობრივ ბრძოლაზე მემამულეთა წინააღმდეგ და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოტივების მიჩუმაება, ცხადია, იმ პერიოდის კონიუნქტურული მოთხოვნებით იყო გამოწვეული. რეალურად, როგორც ვხედავთ, ეს იყო საერთო-სახალხო გამოსვლა რუსეთის კოლონიური სისტემის წინააღმდეგ, რაც, ფაქტობრივად, პირველმა აღნიშნა გრიგოლ ორბელიანმა. ამ გამოსვლაში გლეხობასთან ერთად, რომელიც აფხაზეთის მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას შეადგენდა, აქტიურად მონაწილეობდა და ლიდერის როლს ასრულებდა ფეოდალური ზედაფენა, რომელსაც პოლკოვნიკ კონიარის „ახალი მიმართულება“ ემუქრებოდა როგორც კლასის განადგურებით. ამრიგად, 1866 წლის აჯანყება მიმართული იყო რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის წინააღმდეგ, რაც მკაფიოდ გამოვლინდა აფხაზეთის სამთავროს რესტავრაციის ცდაში.

ეს მომენტი – ტრადიციული სახელმწიფოებრიობისკენ ლტოლვა – 1866 წლის აფხაზეთის აჯანყებას ტიპოლოგიურად აახლოვებს ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან (1810 წლის იმერეთის აჯანყება, 1812 წლის კახეთის აჯანყება, 1832 წლის შეთქმულება და სხვ.) და გამოჰყოფს ჩრდილო კავკასიის ხალხების ბრძოლისაგან, რომელიც, ძირითადად, რელიგიური ლოზუნგების ქვეშ მიმდინარეობდა და ემუქრებოდა როგორც რუსეთის იმპერიის ბატონობას კავკასიაში, ასევე ადგილობრივი სახანო-სათავადოების არსებობას.

აჯანყების შედეგები. ახალი მუჰაჯირობა. მოსახლეობის განიარაღება ჯერ დასრულებული არ იყო, რომ ხელისუფლება აფხაზეთის ადმინისტრაციული მოწყობის რეფორმირებას შეუდგა ადმინისტრაციულ-პოლიციური აპარატის გაძლერების მიზნით. ავედენსკი პირდაპირ აღნიშნავს, რომ ამ გარდაქმნების აუცილებლობაზე ხელისუფლებას გარკვეულწილად „აფხაზთა ამბოხებამ მიანიშნა“.

1866 წლის აჯანყების ყველაზე მძიმე შედეგი იყო აფხაზეთის მოსახლეობის ნაწილის გადასახლება ოსმალეთის იმპერიაში.

აფხაზთა ემიგრაცია ოსმალეთში რუსეთის პროტექტორატის დამყარებისთანავე დაიწყო (1810 წ.). გადასახლებები გრძელდებოდა XIX ს-ის 20-40-იან წწ. ანტირუსული აჯანყებების ჩახშობის შემდეგ. კავკასიის ომის დამთავრების შემდეგ, როგორც ზემოთ აღინიშნა, კიდევ 20 ათასზე მეტი აფხაზი გახდა იძულებული დაეტოვებინა მშობლიური მიწა-წყალი, რამაც მთლიანად დააცარიელა ბზიფის დასავლეთით მდებარე ტერიტორია.

1866 წლის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ რუსეთის მთავრობამ ქვეყნიდან აფხაზთა ახალი ჯუფის განდევნა გადაწყვიტა. 1866 წლის ოქტომბერში სვიატოპოლკ-მირსკი წერდა: „არსებობს მხოლოდ ერთი რადიკალური გზა იმისათვის, რომ სოხუმის განყოფილების მხრიდან თავიდან ავიცილოთ ყოველგვარი საშიშროება – ეს არის აფხაზეთის მცხოვრებთა თურქეთში გადასახლება“.

აფხაზებს ოსმალეთში წასვლაზე რომ უარი ეთქვათ, არსებობდა მათი ადმინისტრაციული გასახლების გეგმა რუსეთის შიდა რაიონებში. უკვე 1866 წლის სექტემბერში მთავრობამ გადაწყვეტილება მიიღო 1000 აფხაზური ოჯახის შუა რუსეთში დეპორტაციის შესახებ, მაგრამ ამ გეგმის განხორციელება საჭირო არ აღმოჩნდა: 1867 წელს აფხაზებმა ოსმალეთში დაიწყეს გადასახლება.

როგორც გ. ძიძარია აღნიშნავს თავის მონოგრაფიაში „Махаджирство и проблемы истории **С**хазии XIX столетия“, აფხაზთა გადასახლება 1867 წელს ძირითადად ძალდატანებით ხასიათს ატარებდა^{ix}. ხელისუფლებამ წინასწარ დაგეგმა მიგრანტების რაოდენობა – 4500 ოჯახი. კერძოდ, კავკასიის მეფისნაცვლის აზრით, გასახლებას ექვემდებარებოდა მუსლიმანური მოსახლეობა სტრატეგიულად მნიშვნელოვან

ნი კოდორის ხეობიდან (დალი და ნებელდა) და, აგრეთვე, ზოგი სხვა მთიანი რაიონიდან. სოხუმის განყოფილების სხვა ადგილებიდან განზრახული იყო „ყველაზე მავნე გავლენის მქონე ოჯახების გასახლება“.

ოფიციალური მონაცემებით 1867 წელს აფხაზეთიდან გასახლებული იქნა 3558 ოჯახი (19 342 ადამიანი)¹ ანუ დავეგმილზე ცოტა ნაკლები.

ამრიგად, მხოლოდ 1864 და 1867 წწ. მუჰაჯირობის შედეგად აფხაზეთმა 40 ათასზე მეტი მცხოვრები დაკარგა. მოსახლეობისაგან დაიცალა ქვეყნის მთიანი ნაწილი და მდინარე ბზიფის დასავლეთით მდებარე სანაპირო. მხოლოდ კოდორის ხეობის ყველაზე ძნელად მისადგომ ადგილებში, განსაკუთრებით საკენის ხეობაში, რამდენიმე ხანს კიდევ აფარებდნენ თავს დალეღთა და ნებელდელთა ნარჩენები. რაც შეეხება აფხაზეთის სანაპირო ზოლის ძირითად ნაწილს, აქ ჯერ კიდევ რჩებოდა ქვეყნის მკვიდრი მოსახლეობა, რომლის რაოდენობა 1869 წლის მონაცემებით 65 600 ადამიანი იყო. უფრო ღრმა დემოგრაფიული ცვლილებები აფხაზეთში დაკავშირებულია შემდეგ აჯანყებასთან რუსეთის წინააღმდეგ, 1877-1878 წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს.

ლიტერატურა:

1. *Эсадзе С.* Историческая записка об управлении Кавказом. Т. I. Тифлис, 1907. С. 228.
2. *Шервашидзе Г.М.* Как пишется история//«Закавказье». №126'1910.
3. Документы по истории Грузии. Серия II. Том I. Часть первая / Под ред. Ш.К.Чхетия. Тбилиси, 1954. С. 64. *Эсадзе С.* Историческая записка об управлении Кавказом. С. 267.
4. იქვე. გვ. 255-256.
5. *Шервашидзе Г.М.* Как пишется история.
6. *Дьячков-Тарасов А.Н.* Абхазия и Сухум в XIX столетии/ Известия Кавказского отдела Русского географического общества. Т. XX, №2. Тифлис, 1910. С. 187.
7. Документы по истории Грузии. С. 67.
8. იქვე. გვ. 59.
9. *Эсадзе С.* Историческая записка об управлении Кавказом. С. 260.
10. Документы по истории Грузии. С. 115.
11. ციტირებულია: *Дзидзария Г.А.* Восстание 1866 года в Абхазии. Сухуми, 1955. С. 160.
12. იქვე. გვ. 163.
13. იქვე. გვ. 153.
14. გარკვეული დროის შემდეგ გიორგი შარვაშიძემ პატიება მიიღო და პეტერბურგში გადავიდა საცხოვრებლად, სადაც რუსეთის ტახტის მემკვიდრეს, მომავალ იმპერატორ ალექსანდრე III-ს დაუახლოვდა. მაგრამ გიორგის არ ხიბლავდა კარისკაცის კარიერა და ამიტომ, როგორც კი მან საქართველოში დაბრუნების ნება მიიღო, ქუთაისში დასახლდა. მაგრამ აფხაზეთში ცხოვრების უფლება გიორგი შარვაშიძეს 1905 წლამდე აკრძალული ჰქონდა.
15. ციტირებულია: *Дзидзария Г.А.* Восстание 1866 года в Абхазии. Сухуми, 1955. С. 110.
16. *მეუნარგია ი.* ცხოვრება ღვაწლი გრიგოლ ორბელიანისა (დაუბეჭდავი თავები)/ ლიტერატურის მატიანე. ნ. 1-2. თბილისი, 1940. გვ. 301-302.
17. *ბერძენიშვილი ნ., დონდუა ვ., დუმბაძე მ., მელიქიშვილი გ., მესხია შ., რატიანი პ.* საქართველოს ისტორია, I. დამხმარე სახელმძღვანელო. თბილისი, 1958. გვ. 484.
18. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტომი V / რედ. ირ. ანთელავა. თბილისი, 1970. გვ. 296.
19. იქვე. გვ. 252.
20. (*Введенский А.Н.*). Абхазцы (азега). По поводу сочинения г. Дубровина: «Очерк Кавказа и народов его населяющих»/Сборник сведений о кавказских горцах. Вып. 6. Тифлис, 1872. С. 7.
21. ციტირებულია: *Дзидзария Г.А.* Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия. Сухуми, 1982. С. 283.
22. იქვე. გვ. 288.
23. იქვე. გვ. 286.
24. *Дзидзария Г. А.* Народное хозяйство и социальные отношения в Абхазии в XIX в., Сухуми, 1958. С. 482.

THE ABKHAZIAN UPRISING OF 1866 AND THE ATTEMPT OF THE RESTORATION OF PRINCEDOM

The Abkhazian Principedom that had been under the protectorate of Russian Empire since 1810 was changed into an ordinary Caucasian province ruled by Russian military administration by pronouncement of the Russian government in 1864. The last ruler of Abkhazia Mikhail Shervashidze was arrested and banished to central Russia where he died shortly after.

The introduction of direct Russian rule caused huge upheaval in the life of Abkhazian population. Colonial oppression was established in the country. The ruling was realized without taking into consideration the interests of populace and local background. The proposed land reform caused particular irritation among the peasants as they feared major material loss.

On June 26, 1866, at the nation-wide assembly during the discussion of the conditions of the future reform, Abkhazians, outraged by the rudeness of the Russian military administrator, killed him and his entourage. The rebels announced the restoration of the Abkhazian Principedom and proclaimed the son of Mikhail Shervashidze, George, the ruler.

The uprising quickly spread throughout Abkhazia and soon armed rebels attacked the administrative center of the territory, in Sukhum, where the rebels battled Russian troops. Only the arrival of additional contingents of Russian troops caused a drastic turn in the process of military actions. The population was forced to surrender.

In Soviet historiography the Abkhazian uprising of 1866 was passed off as an anti-feudal revolt of peasants, but in fact it was a people's liberation movement aimed at the overthrow of Russian rule and the restoration of the previous political system. The majority of feudal lords led the troops of rebels and along with the peasants participated in the liberation movement.

ვიანორ ახალაია

პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
საქართველო, გორი

პირობითი დამოკიდებული წინადადების აგების ერთი მოდელის შესახებ ზანურში (კოლხურში)

ზანურში ანმეოს ფუძისგან ნანარმოებ დროთა ფორმებში პირობითი პირველი ინარმოება ნამყო უსრულისაგან – კონ-ის მიმატებით ყველა პირში... ქართულში პირობითი პირველი არ გაგვანჩნია; პირობითი პირველი გადმოიცემა ქართულში ნამყო უსრულით „რომ“ კავშირის დამატებით ან თურმეობითი მეორით, აგრეთვე „რომ“ დართულით (ა. ჩიქობავა).

ჭანური: მა ბ-ზუმ-უმ-ტი-კონ ჰეა II გ -ზიმ-უფ-ტი-კონ ია

„მე რომ ვზომავდე მას“, „მე რომ მეზომა“...

მეგრული: მა ბ-ზიმ-უნ-დ-ი-კონ(ნ) თის „მე რომ ვზომავდე მას“, „მე რომ მეზომა“...

აორისტის ფუძისაგან ნანარმოებ დროებში კი ნაჩვენებია, რომ პირობითი მეორე, ნააორისტალი, „...ინარმოება აორისტის ფუძისაგან იმავე მანარმოებლით, რაც პირობით პირველში იყო გამოყენებული“ (ა. ჩიქობავა, 1936 გვ. 143).

ჭანური: მა ბ-ზუმ-ი-კონ ჰეა II ბ-ზუმ-ი-კონ ია „მე რომ მეზომა ის“.

მეგრული: მა ბ-ზიმ-ი- კონ(ნ) თინა „მე რომ მეზომა ის“

მეგრულში – კონ(ნ) დართული სათანადო ფორმები, რომლებიც ქვეყნობილი წინადადების აგების ერთ-ერთი საშუალებაა, რეალურია, თუმცა გვხვდება არც თუ იმ სიხშირით, როგორცაა ჭანურში. კონ(ნ) ფორმიანი დამოკიდებული წინადადება ხან მთავრის მომდევნოდაა, ხანაც წინ.

გურქ ვა აჩინე, მუ ქიმინე-კო? (ყიფმ. 54) „ვერ მიხვდა, რა ექნა?“ (ზედ. „რა უნდა გაეკეთებინა?“ „რომ რა გაეკეთებინა?“).

ჩქიმდა ხოლო აფუდუა რაგადებული, თე სერს თაქ ქობთხილეკლვე დო თქვა მეურთ ირ კორქ(ხუბ.,72) „ჩემთვისაც ჰქონდა ნათქვამი, ამ სალამოს აქ რომ ვუდარაჯოლო და თქვენ წადით ყველა კაცი (ზედმ. „კაცმა“).

დორინელი აფუდუა, ართი სერს ოხვამეს ქგდვოსვანჯეთ-კო-ვე (ხუბ., 72) „დაბარებული ჰქონდა, ერთ საღამოს საყდარში („სალოცავში“) რომ დამასვენოთ“.

იმავე მეგრულში ხშირია ესეთი შემთხვევები, როცა -კლ(ნ) სუფიქსის გვერდით -ნდაფიქსია „რომ“-ის ფუნქციით, ხოლო ჭანურში, ანალოგიურად მეგრულისაა, -ნდადერთვის.

რთული ქვეწყობილი წინადადების ფარდი კონსტრუქცია წარმოდგენილია ოდენ პირობითობის -კო (და მისი ვარიანტების) ფორმატიანი ფორმით, ამ სუფიქსმა გამოხატა სათანადო ქვეწყობის შინაარსი, შეითვისა მისი ფუნქცია. ზოგჯერ ჭანურში (როგორც მეგრულში -ნი „რომ“ ფორმატიანი ფორმები) -ნდა „რომ“ მაქვემდებარებელ კავშირთან ერთადაა -კლ(და სხვა ვარიანტები), მაშინ ეს უკანასკნელი დაცლილია მაქვემდებარებელი ფუნქციისგან და ოდენ პირობითობას უნდა გამოხატავდეს:

ემ კორეფე ვარ ბძირატი-კონ-ნა, მა მუ მალოდასუნტუ „ის კაცები რომ არ მენახა, მე რა მომივიდოდა“.

მა ჰაავა მოილეეტი-კონ-ნა, ჩქიმი ხალი მუ იყვატუ! (კარტ., I, 141) „მე რომ კომში მომეტანა, რა დღეში ვიქნებოდი!“ (ზედმ. „ჩემი მდგომარეობა რა იქნებოდა!“).

ეშო ვა პეეტი-კონ-ნა, შქვით ქჟოი ენთეფექ ნოსქინასინტეს (კარტ., II, 33) „ისე რომ არ მექნა, ისინი შვიდ სოფელს დაავსებდნენ“.

ია ვარ ავბდეეტიტ-კონ-ნა, აშო ვარ მალოდეტეს (კარტ., II, 52) „ის რომ არ აგველო, ასე არ დაგვემართებოდა“.

ოხირუთენ კორი იყვეტუ-კონ-ნა, მთუგითი დიყვეტუ (ხალხ. სიბრ., 246) „ქურდობით კაცად გახლომა რომ შეიძლებოდეს, თავიცი გახდებოდა“.

ორთალი კაი ტუ-კონ-ნა, ოხორჯათი იყვეტუ-ა (ხალხ. სიბრ., 245) „ზიარი რომ კარგი ყოფილიყო, ცოლიც იქნებოდაო“.

მაშასადამე, ზანურში -კლ(ნ)... მანარმოებელია. ფუნქციურად ოდენ -კლ(ნ) აფიქსით ნანარმოები ზმნა- შემასმენლები „რომ“ კავშირის ფორმათა ფარდნი არიან, ანუ ფუნქციურად, ცხადად, რთული ქვეწყობილი წინადადების ექვივალენტურია.

ცნობილია, რომ ჭანურში პირობითები ინარმოება ნამყო დროის ფორმებზე (ნამყო უსრული, აორისტი, ნააორისტალი თურმეობითი მეორე, მყოფადი მეორის ნამყო, ინვერსიული თურმეობითი მეორე).

-კო/-კონ/-კონი/კონა(ნი)/-კონა მანარმოებლების დართვით. ყველა ეს ალომორფი გვხვდება ვინურ-არქაბულში; ათინურ-ართაშენულში -კლ გვაქვს, ხოლო ფურში -კონ-კონი (გ. კარტოზია).

რა წარმომავლობისაა ეს -კონ და მისი ვარიანტები ზანურში და საიდან განუვითარდათ მათ ქვეწყობილი წინადადების აგების ფუნქცია?

მიუთითებენ, რომ ეს -კონ ლკონ ზმნისგანაა მიღებული თავკიდური -ლ-ს დაკარგვით; ლკონ(ნ) ახლაც ერთადერთი სიტყვაა მეგრულში „უნდას“ მნიშვნელობით.

ეგევე ძირია სვანურ ზმნაში - მაკუ, ჯაკუ, ხაკუ, „მინდა“, „გინდა“, „უნდა“- დასძენს არნ. ჩიქობავა (ა. ჩიქობავა, 1936, გვ. 140).

ვ. თოფურიაც აქ მოყვანილსათანადო სვანურ ფორმებთან მეგრულის მოკო „მინდა“, გოკო „გინდა“, ოკო „უნდა“ ფორმათა კავშირზე მიუთითებდა (ვ. თოფურია, 1967, გვ. 251).

ცხადია, -კო სუფიქსი მიმდინარეობს სრულუფლებიანი სიტყვიდან(ზმნიდან) და თავისი ფუნქციით კავშირს ეტოლება. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა რიგი კავშირის წარმომავლობა ქართულში, რომლის შემადგენლობაშია „უნდა“ ზმნა. მაგალითად, ქართულში თუ შეხამებულია უნდა ზმნასთან: თუნდა - თუნდაც - თუგინდ, რომლებიც გამოიყენება მედალური დანიშნულებით (სინტაქსურად კავშირებს წარმოადგენენ).

თუ ზანური -კო ფორმობრივაცაა ცვლილი თავის ამოსავალ ზმნასთან შედარებით (გაცვეთილია -ოკონ > -კონ > -კო), ასეთივე ვითარება შეინიშნება ქართულის ზოგ დიალექტში, სადაც უნდა მოდალურ ელემენტად გამოიყენება. ამის თაობაზე სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნავენ, რომ უნდა-ს ფონეტიკური გაცვეთის შედეგად, მაგალითად, აჭარულსა და მესხურში, საიდანაც უნდა II უნდა II > ნდა და ნა (ზმნას დაერთვის წინდებულად ან უკუდებულად) : იქ-ნდა II იქ-ნა მივიდეს „იქ უნდა მივიდეს“, დასწეროს-ნა „უნდა დაწეროს“ (აჭარული), ნა-გავაკეთო II გავაკეთი-ნა „უნდა გავაკეთო“, გავაკეთეს-და „უნდა გავაკეთოს“ (მესხური).

საკუთრივ ზმნის ფუნქციით გამოყენებისას უნდა რა თქმა უნდა, ანალოგიურ ფონეტიკურ ცვლას არ განიცდის, ეს კი ცხადად მიუთითებს იმაზე, თუ რა ზეგავლენას ახდენს ფუნქციური მხარე ფორმობრივზე.

მაშასადამე, ზანურში -კლ (და მისი ვარიანტები) დღეს მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციით ანარმოებს რთული ქვეწყობილი წინადადების ერთ-ერთ სახეს, კერძოდ, პირობით დამოკიდებულ წინადადებას, როცა დამოკიდებულ წინადადებაში პირობა დასახელებული, მთავარში კი შედეგი. -კლ - კონ -ოკონ „უნდა“ ზმნის გაცვეთის შედეგადაა მიღებული და სრულუფლებიანი სიტყვის დამხმარე სიტყვად გადაქცევის ნიმუშიცაა, რაც ზოგადენათმეცნიერული თვალსაზრისითაცაა საყურადღებო.

ლიტერატურა:

1. გ. კარტოზია, 1993 - გ. კარტოზია, ლაზური ტექსტები, II, თბილისი.
2. ვ. თოფურია, 1967 - ვ. თოფურია, შრომები, I, სვანური ენა, ზმნა, თბილისი
3. არნ. ჩიქობავა, 1936 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ, თბილისი

Vianor Akhalaia
Professor
Gori State Teaching University
Georgia, Gori

ABOUT ONE MODEL OF BUILDING CONDITIONAL DEPENDENT PROPOSAL IN ZANURI (KOLKHURI)

In Zanuri in the forms of time formed from the root of the present, conditional first forms from the past imperfect by adding -kon in all persons ...

Tchanuri: Ma b-zum-um-t-i-kon hea | | g-zim-uf-t-i-kon-ia „If I measure it”, „If I measured it” ...

Megrelian: Ma b-zim-un-d-i-ko(n) tis „If I measure it”, „If I measured it” ...

In Megrelian -ko(n) attached forms, which are one of the means of building a subordinate proposal are real, but they are not as frequent as in Tchanuri. Dependent sentence with -ko(n) form is next to the main sentence, sometimes preceding.

In the same Megrelian, there are many cases, when next to the -ko(n) suffix is -ni affix with the function of „that”, and in Tchanuri, similarly as in Megrelian -na is added.

This -ko(n) and its variants are derived from the verb okon in Zanuri. Oko(n) is still the only word in Megrelian with the meaning „must”.

In Zanuri -ko (and its variants) with the function of subordinate conjunction today produces one type of complex subordinate sentence, namely conditional dependent sentence, when in the dependent sentence condition is named, and in the main the result is received from the aging the verb -ko -kon -okon „must” and it is also a pattern of turning a full-fledged word into an auxiliary word, which is noteworthy from the general scientific point of view.

ვიანორ ახალაია
პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი

ქართულ-ოსური ურთიერთობა და ცხინვალის უნივერსიტეტი

ქართველთა და ოსთა დაპირისპირების გამო ცხინვალის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა და პროფესორ-მასწავლებელთა ნაწილი დევნილად იქცა. დევნილი ინსტიტუტი, შემდეგ უკვე უნივერსიტეტი, მრავალი წელი გორში ფუნქციონირებდა. ინსტიტუტის ქართული სექტორიდან უნივერსიტეტამდე განვლილი გზა არ ყოფილა ია-ვარდით მოფენილი...

არ ვიცი, ალბათ, ღვთის რისხვა იყო, ცოდვების განკითხვის ჟამი, ჩვენს ქვეყანას თავს რომ დაატყდა. ახლა თუ გვიჩნდა, საერთოდ რამე სასიკეთო მოხდეს, ცნობიერება უნდა შეგვეცვალოს.

საჭიროა, გავიაზროთ და გავიგოთ, რა მოხდა, თუ ყველაფერი ცალკეულ პიროვნებებს დავაბრალეთ, მაშინ, ცხადია, რომ ვერაფერს მივმხვდარვართ და ვერც ვერაფერი გავგიგია.

მაშინდელ ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში მოღვაწეობისას, მე არ მახსოვს, ჩვენს შორის უთანხმოება ყოფილიყო, გარდა ბოლო პერიოდისა, როცა დაპირისპირებამ აშკარა ხასიათი მიიღო და მავანი გეგმაზომიერად წარმართავდა ამ კონფლიქტს. მე დღესაც სიამოვნებით ვიხსენებ მეგობრებს, მაშინდელ რექტორს, ლუდვიგ ჩიბიროვს, პავლე დოგუზოვს. გიორგი სანაკოევს, იური გაგლოითს, რუსლან ცხოვრებოვს, სვეტლანა პლიევას, სოსლან ალბოროვს, ჯულიეტა ოსტაევას, ვანო ხაბალაშვილს, რუთენ კაბისოვს და სხვებს.

კონფლიქტის მოსაგვარებლად, უპირველესად, იმ ძაფების მოძიება იყო აუცილებელი, რომელიც ორივე ერს სულიერად კრავდა და ამთლიანებდა. ქართველი და ოსი ინტელიგენციის ურთიერთთანამშრომლობა ამ თვალსაზრისით, თამამად შემოიძლია ვთქვა, ყოველთვის სანიმუშო იყო. ეს ნათლად დასტურდებოდა ჩვენი უნივერსიტეტის მაგალითზე, რომელშიც არა ერთი ოსი ეროვნების სტუდენტი სწავლობდა და ლექტორ-მასწავლებელი გორში ეწეოდა პედაგოგიურ-სამეცნიერო მოღვაწეობას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთმა სწორედ კონფლიქტის შემდეგ გამოთქვა ჩვენთან მუშაობის სურვილი. ამ ფაქტმა მოხსნა ერთგვარი ფსიქოლოგიური ბარიერი და უკან დაბრუნებისას ჩვენ დაგვხვდებოდა თანამშრომელთა ის ნაწილი, რომელმაც დევნილობისას ჩვენი ტკივილი თუ პრობლემები თანაბრად გაიზიარა. ოსი ეროვნების კადრებისა და სტუდენტების მოზიდვის მიზნით გავხსენით ქართულ-ოსური ფილოლოგიის სპეციალობა, მასში ცხინვალიდან, ახლომახლო რეგიონებიდან ოსი და ქართველი ახალგაზრდები სწავლობდნენ. ეს კიდევ ერთი წარმატებული ნაბიჯი იყო პრობლემის მოგვარების გზაზე. ვფიქრობდით, რომ ქართველი და ოსი ახალგაზრდების საერთო ენის გამონახვას დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა კონფლიქტის დარეგულირებაში. ვითარების სირთულის ფონზე, ძალზე ვინროა ის სარკმელი, რომელიც მომავლისკენ იმზირება. ფიქრის გორგალის ბოლო კი წარსულში დარჩა. ის ტკივილთან ერთად, ჩვენს გულგრილობას, შეცდომებსაც შეგვახსენებს ხოლმე. იქნებ მოვლენების ზედაპირულმა შეფასებამ მიგვიყვანა აქამდე? მე ახლაც თვალწინ მიდგას ჩვენი პედაგოგიური ინსტიტუტის მაშინდელი რექტორი ლუდვიგ ჩიბიროვი, რომელიც ითხოვდა საქართველოს მხარისაგან დაფინანსებას ცხინვალში დარჩენილი რუსულ-ოსური სექტორისთვის, მაგრამ მისი მხრიდან თხოვნამ, ჩემმა მცდელობამ შედეგი არ გამოიღო. ჩემს პირად არქივში მისი და სხვების არაერთი წერილი ინახება, რომელთა ნაკითხვა ემოციის გარეშე წარმოუდგენელია.

იგივე განწყობა ნათლად იგრძნობოდა რამდენიმე წლის წინ ცხინვალში ჩვენი სტუმრობის დროს. ჩვენს უნივერსიტეტს ეწვია ჩვენი ყოფილი თანამემამულე, საყოველთაოდ ცნობილი მეცნიერი, პოლიტოლოგი, არაერთი უმაღლესი სასწავლებლის საპატიო დოქტორი იცხაკ დავითი(ისაკ დავითაშვილი), რომელმაც დედუღეთის, ცხინვალის მონახულება მოისურვა. ცხინვალში ახალგაზრდების ექვიანი გამოხედვა ჩვენს თვალწინ გააღლო იმ უბრალო ადამიანების კეთილგანწყობამ და მონატრების ცრემლებმა, რომელთა გვერდით არაერთი წელი გვიცხოვრია. იმ მხარის სწორედ ეს განწყობაა საძიებელი და მზის სინათლეზე გამოსატანი, რაც ხშირად ნამდვილად არ ხელენიფებათ კონფლიქტის დარეგულირების პროცესში ჩაბმულ ზოგიერთ ოფიციალურ სახელმწიფო მოხელეს, რადგან ისინი, პირველ რიგში, წარსულით არ იყვნენ დაკავშირებულნი ამ რეგიონთან. პრობლემის მხოლოდ ერთ სიბრტყეში გააზრება კი, როგორც ვხედავ უშედეგოა, სახელმწიფოებრივ სტრუქტურებში შემუშავებული მზა დირექტივების ნაცვლად უფრო მეტად ბევრისმომცემი იყო პირადი კონტაქტები, გულწრფელი ადამიანური შეხვედრები და, რაც შეიძლება ხშირად, წარსულის გახსენება, რადგან სწორედ იქ დევს ლიბო ორივე ერის მომავლის გადარჩენისა. ცხინვალიდან დევნილი ინტელიგენცია მზად იყო ამ მისიის შესრულებას მთელი პასუხისმგებლობით მოკიდებოდა.

იმ მძიმე სოციალური რეალობის ფონზე, რომელშიც სამაჩაბლოდან დევნილ მოსახლეობას უწევს ცხოვრება, ალბათ, ძნელია მომავლის პერსპექტივებზე საუბარი, მაგრამ საკუთარ თავში უნდა ვეძიოთ ძალა უკეთესი მერმისისათვის ბრძოლისა. ცხინვალის სახელმწიფო უნივერსიტეტს მაშინ სწორედ ამ ოპტიმიზმმა დააძლევინა არაერთი სირთულე. უნივერსიტეტი ფუნქციონირებდა ქალაქ გორში. დაკომპლექტებული იყო მაღალკვალიფიციური ლექტორ-მასწავლებლებით. მათი უმრავლესობა დევნილი იყო. კმაყოფილებით მინდა შევნიშნო ის ფაქტი, რომ ჩვენმა უნივერსიტეტმა სამაჩაბლოდან დევნილ ახალგაზრდობას შიდა ქართლში მისცა შესაძლებლობა საუნივერსიტეტო განათლების მიღებისა, რაც მომავალი სპეციალისტების ადგილზე დამაგრებას განაპირობებდა და ხელს უშლიდა რეგიონიდან მათი გადინების პროცესს.

ცხინვალის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წარსული და საერთო საქვეყნო რეალობა, ტკივილიან ფიქრებს უფრო აღძრავს, ვიდრე სასიამოვნოს.

კმაყოფილებით მინდა შევნიშნო ეს ფაქტორიც, რომ ჩვენი უნივერსიტეტის არაერთმა აღზრდილმა წარმატებით დაიცვა დისერტაცია და ცხინვალის და გორის უნივერსიტეტების სამეცნიერო პოტენციული შეავსო. გორის უნივერსიტეტის რექტორი, რექტორის მოადგილე, ხარისხის მართვის სამსახურის უფროსი და სხვები ხომ ცხინვალის უნივერსიტეტიდანაა. მე, ცხინვალში პედაგოგიური ინსტიტუტის სასწავლო-სამეცნიერო დარგის პრორექტორი გახლდით და თავიდან ამ კონფლიქტის უშუალო მომსწრე ვარ. ეს იყო გარედან თავს მოხვეული უგუნური კონფლიქტი, უგუნური დაპირისპირება, ვერც ერთი მხარე ვერ აღმოჩნდა სათანადო დონეზე, რომ წარსული ურთიერთობის დამოკიდებულებიდან გამომდინარე, როგორმე აეცილებინა სისხლისღვრა. უამრავი უბედურება დატრიალდა, დაინგრა მრავალი ოჯახი. რთული და ძნელია ამ სისხლიანი ნაკვალევის წაშლა, მაგრამ სხვა გზა არ გვაქვს! ადრე ჩვენი ერთად თანაცხოვრების წესი გვკარნახობს იმას, რომ ეს კონფლიქტი დარეგულირდეს. იმასაც გეტყვით, რომ იმ ხალხთან, ვისთანაც ჩვენ გვიცხოვრია და გვიმუშავია, ურთიერთობა ადვილია. ჩვენ ერთმანეთს ემოციების, ცრემლის გარეშე ვერ ვხვდებოდით... საჭიროა სახალხო დიპლომატიის გამოყენება, იმ თაობასთან ურთიერთობა, რომლებიც იმ პერიოდში მოზარდები იყვნენ და ახლა იქ გარკვეულ ამინდს ქმნიან. საჭიროა უფრო გონივრული გზების ძიება, რათა აღდგეს ძველი მეგობრული ურთიერთობები.

Vianor Akhalaia
Gori State Teaching University

GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS AND TSKHINVALI UNIVERSITY

The past general reality of Tskhinvali State University raises painful thoughts more than pleasing ...

On the background of the complexity of the situation, the window facing to the future is too narrow. The thoughts were left in the past. It reminds us of our indifference together with the pain ...

It was reckless confrontation, imposed from the outside, neither side was found to be at the proper level to avoid bloodshed on the basis of past relationships. There was the great disaster...

It is difficult to remove this bloody footprint, but we have no other way! Previously our rule of coexistence dictates, that this conflict be resolved. Relationship with the people we have lived and worked with is easy. We cannot meet each other without emotions, tears. That was until 2004. Then the relationship broke down. Unfortunately, there are few of them left. Public diplomacy is needed, but relationship will be difficult with the generations, who were adults at that time and are producing some weather there now.

ციური ახვლედიანი
პროფესორ-ემერიტუსი
გიორგი ყუფარაძე
ასოცირებული პროფესორი
ქეთევან გაბუნია
პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

პარემიოლოგიურ ერთეულთა მრავალფეროვნება არამონათესავე ენებში /ფრანგული, ინგლისური და ქართული ენების მასალაზე/

გასულ საუკუნეში, ანდაზები და თქმები გახდა ფრაზეოლოგიის ახალი დარგის – პარემიოლოგიის შესწავლის ობიექტი. ფრანგულ და ინგლისურ ენებში არტიკლის ფუნქცია მრავალმხრივია. წინამდებარე კვლევაში, ჩატარებულმა ანალიზმა ცხადჰყო, რომ პარემიოლოგიური ერთეულები-სათვის უფრო მეტად დამახასიათებელია განსაზღვრული ან ნულოვანი არტიკლის გამოყენება, ვიდრე განუსაზღვრელისა.

ერთეული საგნებისა და აბსტრაქტული ცნებების აღმნიშვნელი არსებითი სახელების განსაზღვრული ან ნულოვანი არტიკლით ხმარებას წარმოგვიდგენენ ისეთი ნიმუშები, როგორებიცაა: **à tout heure la mort est proche ; at all times death is near** „ყოველი საათი სიკვდილს აახლოვებს“; **le temps guérit tout ; time heals everything** „დრო ყველაფრის მკურნალია“; **au petit Bonheur ; at Little happiness; haphazard** „ალაღბედზე“.

განსაზღვრული არტიკლი გამოიყენება იმ ანდაზებსა და თქმებში, რომელთა არსებითი სახელები განისაზღვრება წინდებულებიანი არსებითი სახელებით, თუმცა ინგლისური ეკვივალენტები ამ შემთხვევებშიც ნულოვანი არტიკლით არის წარმოდგენილი: **il a l'esprit de l'escalier; always to think of the perfect retort too late**; „პასუხის ნაგვიანევი მოსაზრება, გვიანი რეაქცია“; **la racine du travail est amère, mais son fruit est doux; Labor root is bitter, but its fruit is sweet** „საქმის ძირი მწარეა, მისი ნაყოფი კი – ტკბილი“.

ფრანგულ ანდაზებსა და თქმებში შეინიშნება განსაზღვრული არტიკლის ფართო გამოყენება რაოდენობითი რიცხვითი სახელების წინ, ტოტალურობის იდეის გამოსახატავად, ინგლისურ შესატყვისებში კი იგი ნაკლებ აქტუალურია: **les deux font la pair; they're two of a kind** „ფერი ფერსა, მაღლი ღმერთსა“.

განზოგადების ფუნქციით, განსაზღვრული არტიკლი აღნიშნავს ისეთ საგანს, რომელიც ერთადერთია მოცემულ სიტუაციაში. მსგავსი შინაარსი გადმოიცემა ზოგოერთ ინგლისურ შესატყვისშიც: **c'est le pot de terre contre le pot de fer; it's the earthen pot against the iron pot; it's an unequal contest; be through it all** „უთანასწორო ბრძოლა“. აღსანიშნავია, რომ განზოგადების ფუნქცია ახასიათებს დეტერმინატივ **tout** – ის მქონე ანდაზებს. იგივეს გადმოსცემს მომდევნო ანდაზის ინგლისური ეკვივალენტი: **Clé d'or ouvre toutes les portes; Golden key opens all doors** „ოქროს გასაღები ყველა კარს აღებს“. განსაზღვრული არტიკლი საკმაოდ ხშირად იხმარება სხეულის ნაწილის გამომხატველი არსებითი სახელის წინ. მოცემული ფრანგული ანდაზის ინგლისურ ვარიანტებში შესაძლებელია გამოყენებოდეს განსაზღვრული არტიკლი ან მას ნულოვანი ვარიანტი ჩაენაცვლოს: **il ne faut pas mettre le doigt entre l'arbre et l'écorce; do not put your finger between the tree and the bark; never meddle in other people's affairs** „სხვის შინაურ საქმეებში ჩარევა არ ღირს“.

ანდაზებსა და თქმებში, განუსაზღვრელი არტიკლი გამოიყენება ისეთი არსებითი სახელების წინ, რომლებიც გამოხატავენ მოცემული კლასისადმი კუთვნილ ერთ-ერთ საგანს. მსგავსი ვითარებაა ამ თქმის ინგლისურ ვერსიებშიც: **un clou chasse l'autre; a nail drives another; one takes over where the other leaves off; not to be worth a thing or a brass farthing** „ლურსმანს ლურსმანი აძრობს“.

ანდაზებში განუსაზღვრელი არტიკლის გამოყენების შემთხვევებიდან, ყველაზე მეტადაა გავრცელებული ერთეულ საგანზე მითითების შემთხვევა, როდესაც განუსაზღვრელი არტიკლი **un** (წარმოშობილი ლათინური რიცხვითი სახელიდან **unus** „ერთი“), ასრულებს რიცხვითი სახელის ფუნქციას: **au pauvre un oeuf vaut un bœuf; to the poor an egg is worth an ox** „ლარიბისათვის კვერცხი ხარიაო“; **avec un si, on mettrait Paris dans une bouteille; if wishes were horses, beggars would ride; with a si, we would put Paris in a bottle** ‘ „ჰოს“ ძახილით პარიზს ერთ ბოთლში მოათავსებენ“.

ნაწილობრივი არტიკლი გვხვდება ანდაზებსა და თქმებში, ნივთიერებათა (არათვლადი) არსებითი სახელების წინ, როცა საქმე ეხება აღსანიშნავი ნივთიერების განუსაზღვრელ რაოდენობას: **jeter de l'huile sur le feu** „ცეცხლზე ნავთის დასხმა“; **add fuel to the flames; add more fuel to the fire; throw oil on the fire; le temps, c'est de l'argent; Time is money** „დრო ფულია“.

აღსანიშნავია, რომ ფრანგული და ინგლისური ენების რიგ ანდაზებსა და თქმებში არტიკლი არ გვხვდება. არტიკლის გამოტოვების ყველაზე გავრცელებული შემთხვევაა – როდესაც ზმნა უარყოფით ფორმაშია. ასეთ შემთხვევაში არტიკლი იცვლება წინდებული «**de**» -ით: **nécessité n'a point de loi; necessity has no law** „აუცილებლობას არა აქვს კანონი“. ასევე არტიკლი გამოიტოვება არსებითი სახელების წინ, როდესაც გვაქვს სრული უარყოფა ან სიტყვა «**sans**» ‘ - უს, გარეშე’, ხდება რა არსებითი სახელის გადასვლა ადვერბიალურ გამონათქვამებში: **il n'y a pas de fumée sans feu; There's no smoke without fire** ‘არ არსებობს კვამლი უცეცხლოდ’; **il n'y a point de règle sans exception; there is no rule without an exception**; ამ კონკრეტულ შემთხვევაში განსხვავებული სურათია ინგლისურ შესატყვისში. აქ განუსაზღვრელი არტიკლი დგას სიტყვის “**exception**” წინ; „არ არსებობს წესი გამონაკლისის გარეშე“. ნულოვანი არტიკლი ახასიათებს იმ ანდაზებსა და თქმებს, რომლებიც შეიქმნენ იმ შორეულ წარსულში, როდესაც არტიკლი საერთოდ არ იყო დაფიქსირებული ენაში, რაც გარკვეულწილად არ ემთხვევა მოცემულ სიტუაციას მომდევნო ანდაზათა ინგლისურ ვარიანტებში. მათში ზოგჯერ შესაძლებელია არტიკლი გა-

მოიყენებოდეს, ზოგჯერ ის საერთოდ უგულებელყოფილია: **charbonnier est maître chez soi; charbonnier is master at home; collier's home is his; an Englishman's or a man's home is his castle; my home is my castle** 'მენახშირე ბატონია თავის სახლში'; **contentement passe richesse; contentment passes wealth; happiness is better than wealth** „კმაყოფილება აჭარბებს სიმდიდრეს“.

კვლევისას გამოვლინდა, რომ ფრანგულ და ინგლისურ ენებში ხშირად გამოიყენება ზედსართავი სახელი, კერძოდ, თვისობრივი ზედსართავი სახელები. ისინი ასახავენ ობიექტის დამახასიათებელ თვისებებს, პირველ რიგში, ფერის მიხედვით: **noire géline pond oeufs blancs; black gelatin lays white eggs** „შავი ქათამი თეთრ კვერცხებს დებს“. მეორე რიგში – სიდიდის მიხედვით: **à petit oiseau, petit nid; small bird, small nest** „პატარა ჩიტს – პატარა ბუდე“; მესამე რიგში კი – გამომწვევი შეგრძნებისა და შთაბეჭდილების მიხედვით: **belles paroles ne font pas bouillir la marmite; fine words do not boil the pot; beautiful words are not the pot boiling** „ლამაზი სიტყვები ვერ აადულებს ქვას“. ანდაზებსა და თქმებში გამოვლენილია დიდი რაოდენობის კუთვნილებითი ზედსართავები. განსხვავებული ვითარებაა ინგლისურ ვარიანტებში: **qui donne à credit perd son bien et son ami; who gives credit loses his good and his friend; giving credit loses his property and his friend** „სესხი გაკარგვინებს ქონებასაც და მეგობარსაც“.

პარემიოლოგიურ ერთეულებში ასევე საკმაოდ ხშირად გამოიყენება როგორც რაოდენობრივი, ასევე რიგობითი რიცხვითი სახელიც; თუმცა, უფრო ხშირად გვხვდება რაოდენობითი რიცხვითი სახელები, რაც დასტურდება მრავალი მაგალითით: **deux avis valent mieux qu'un; two are better than one; a bird in the hand is worth two in the bush; two heads are better than one** „ორი აზრი ერთზე უმჯობესია“. რიგობით რიცხვით სახელთა გამოყენებაში კი ჭარბობს რიცხვითი სახელი **le premier** (პირველი): **qui conduit dans le fossé y tombe le premier; who drives into the ditch falls there first** „ვისაც სხვა მიჰყავს ორმოსკენ, თვითონ პირველი ჩავარდება“.

ფრანგულ და ინგლისურ ანდაზებსა და თქმებში ასევე მრავლადაა ნაცვალსახელებიც; მათ შორის ყველაზე ხშირად გვხვდება განუსაზღვრელი ნაცვალსახელი **rien** (არაფერი): **rien de nouveau sous le soleil; Nothing new under the sun; the sun shines upon all alike; the sun shines for everyone** „არაფერია ახალი მზის ქვეშ“. ასევე ხშირად გვხვდება განუსაზღვრელი პირის ნაცვალსახელი «**on**», რომელსაც აქვს განმაზოგადოებელი მნიშვნელობა. ინგლისურ ვერსიებში ოდნავ განსხვავებული ვითარებაა: **on dit est un sot; the receiver is as bad as the thief; The same stew only the name is new; It is six of one and half a dozen of the other** „ყველა ნათქვამი სიმართლე არ გეგონოს, ყველა თქმას ნუ დაუჯერებო“.

გამოვლინდა ანდაზათა მნიშვნელოვანი რაოდენობა, რომლებიც გამოხატავენ რჩევა – დარბეზს და იწყებიან უპირო გამონათქვამით **il faut: il faut laver son linge sale en famille; wash your dirty linen with your family; it's better not to wash one's dirty linen in public** „ჭუჭყიანი თეთრეული შენს ოჯახში უნდა გარეცხოო“.

აღსანიშნავია, რომ საანალიზოდ შერჩეულ ენებს ახასიათებს ორმაგი უარყოფა, თუმცა მოცემულ შემთხვევაში შემოთავაზებულ ვარიანტებში უარყოფის სხვადასხვა შემთხვევაა წარმოდგენილი. კერძოდ, ინგლისურში ერთმაგი უარყოფაა შემოთავაზებული, რამეთუ ამ უკანასკნელისათვის ორმაგი უარყოფა მიუღებელ ფორმას წარმოადგენს, თუმცა არსებობს გარკვეული გამონაკლისები: **On ne peut pas contenter tout le monde; We cannot satisfy everyone; You cannot please everybody; it's difficult to please everyone** „ყველას გულს ვერ მოიგებო“. მეტყველებაში, ანდაზები და თქმები ხან დამოუკიდებელი წინადადების სახით წარმოგვიდგებიან, ხან კი – რთული წინადადების ნაწილის სახით.

ფრანგული პარემიოლოგიური ერთეულების სემანტიკური თავისებურებების განხილვისას, აღსანიშნავია, რომ მრავალი პარემიისათვის ჩვეულია სემანტიკური გარდაქმნის ფორმის შერწყმა მეტაფორულ, იშვიათად კი – მეტონიმიურ გადააზრებასთან. მეტაფორული გადააზრება, წარმოადგენს რა ფრანგული ენის ანდაზური ფონდის გამდიდრების მნიშვნელოვან წყაროს, გამოიხატება მნიშვნელობის გადატანით, რომელიც ეფუძნება ორი საგნის ან ორი მოვლენის მსგავსებას: **qui sème le vent récolte la tempête; sowing the wind harvesting the storm; a storm in a teacup (UK); a tempest in a teapot (US)** „ქარის დამთესი – ქარიშხალს მოიძიოს“. მეტონიმიური გადააზრება, მეტაფორულთან შედარებით, ნაკლებადაა გავრცელებული, მაგრამ წარმოადგენს სემანტიკური გარდაქმნის საკმაოდ პროდუქტიულ ფორმას. იგი გამოიხატება ისეთი მნიშვნელობის გადატანით, რომელიც ეფუძნება არა მსგავსებას, არამედ საგნების, მოვლენებისა და ცნებების მომიჯნავეობას, ასოციაციურობას: **Coeur oublie ce qu'oeil ne voit; Heart forgets what the eye sees** „გულს ავიწყდება, რასაც თვალი ვერ ხედავს“.

ანდაზები და თქმები ქმნიან თემატურ ჯგუფთა და სინონიმურ რიგთა მნიშვნელოვან როლდენობას. ლოგიკურია პარემიოლოგიურ ერთეულთა სემანტიკური კლასიფიკაცია წარმოვადგინოთ ასეთი სახით: I. მონდომების აუცილებლობა: **nul bien sans peine; la patience vient à bout de tout; patience comes to the end of everything; Patience conquers all** „ვინც მოითმენს, ის მოიგებს“. II. მოვლენის თანადროულობა: **l'appétit vient en mangeant; appetite comes with eating; appetite comes by eating** „მადაჭამაში მოდისო“. III. დამსახურებისადმი მიზღვა: **tel grain, tel pain; as a man sows, so will he reap; as you brew, so must you drink; as you sow you shall mow** „რასაც დასთეს, იმას მოიმიკო“. IV. შეგუების აუცილებლობა: **il faut hurler avec les loups; qui se couche avec les chiens; we must scream with the wolves; must howl with the wolves; there is honour among thieves; when you are at Rome, do as the Romans do; Do in Rome as the Romans do** „მგლებში მაცხოვრებელმა, ყმუილი უნდა იცოდესო“; „სადაც მიხვიდე, იქაური ქუდი დაიხურეო“. V. გულგრილობა სხვისი უბედურების მიმართ: **le mal d'autrui ne cuit pas; He jests at scars, that never felt a wound; the harm of others does not cook; do as you would be done by** „სხვისი ჭირი, ლობის ჩხირიო“. VI. მიმდინარე უბედურებათა ციკლურობა: **un malheur en attire un autre; misfortunes never come alone (single); a misfortune attracts another; it never rains but it pours** „უბედურებას უბედურება მოჰყვებაო“. VII. მსგავსი მიისწრაფვის მსგავსისაკენ, ანუ სულიერი ნათესაობა: **qui se ressemble, s'assemble; Like will no like; Birds of a feather flock together; who looks alike, meets; a feather flock together; birds of a feather stick together** „ფერი ფერსა, მადლი ღმერთსაო“. VIII. კოლექტივიზმის სულის გაგება: **une hirondelle ne fait pas le printemps; A swallow do not do the spring; a swallow does not make spring; one swallow does not make a summer; catching fish is not the whole fishing** „ერთი მერცხალი გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო“. IX. უკეთესის იმედი: **le soleil luit pour tout le monde; the sun shines for everybody; the sun shines upon all alike** „მზე ყველასთვისაა, ყველასთვის ანათებს“. X. ფატალიზმი: **on ne peut éviter ce qui doit arriver; we can not avoid what must happen; one cannot avoid what must happen** „მოსახდენი მოხდებაო“. XI. გარეგნობა მაცდურია: **choisissez votre femme par l'oreille bien plus que par les yeux; choose your woman by the ear more than by the eyes; choose your wife by your ear rather than by eye** „ცოლის არჩევა ყურებით ჯობია და არა თვალებითო“. XII. მცირედით დაკმაყოფილება: **au royaume des aveugles les borgnes sont rois; in the kingdom of the blind the one-eyed are kings; in the country of the blind, the one-eyed man is king; among the blind the one-eyed man is king; when the cat is away, the mice will play** „უძალლო ქვეყანაში კატებს აყეფებდნენო“. XIII. სრულყოფილების მიღწევა შრომით: **expérience fait le maître** „გამოცდილება აოსტატებსო“. XIV. პასუხისმგებლობა საკუთარ საქციელზე: **tel bruit, tel echo; like noise, like echo** „როგორი ხმაურიცაა, ისეთივე ექოა“. XV. შვილები მემკვიდრეობით იღებენ მშობლების ხასიათს: **tel père, tel fils; like father, like son; Tarres with the same brush; a miser's son will be a spendthrift** „რაც მამაა, ის შვილია“, „დედა ნახე, მამა ნახე, შვილი ისე გამოიხატე“.

ამგვარად, ფრანგულ და ინგლისურ ანდაზებსა და თქმებს გააჩნია მრავალი თავისებურება. მათში უფრო ხშირად გამოიყენება განსაზღვრული არტიკლი, ვიდრე განუსაზღვრელი. ერთეული საგნის მისათითებლად, ანდაზები და თქმები იყენებენ ერთ-ერთ თავიანთ ძირითად ფუნქციას – რიცხოზობის ფუნქციას. ზოგჯერ გვხვდება არტიკლის გამოტოვების შემთხვევები, რაც აიხსნება ან გრამატიკული ნესებით, რომლებიც ჩამოყალიბებულია ენის ევოლუციის მანძილზე, ან იმ მიზეზით, რომ ზოგიერთი ანდაზა და თქმა ენაში გაჩნდა გაცილებით ადრე, ვიდრე არტიკლი როგორც დეტერმინაციის გრამატიკული კატეგორია.

ლიტერატურა:

1. Schapira, C. Les Stéréotypes en français: proverbes et autres formules. Paris, 1999.
2. Visetti, Y. Motifs et proverbes. Essai de sémantique proverbiale. Paris, 2006.
3. Unseth, Peter. Comparing methods of collecting proverbs: Learning to value working with a community, p. 7. Comparing methods of collecting proverbs, 2016.
4. Lauhakangas, Outi. Categorization of proverbs, p. 59. *Introduction to Paremiology*, ed. By.
5. Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt and Melita Aleksa Varga, pp. 49–67. Berlin: de Gruyter 2014.
6. International Bibliography of Paremiology and Phraseology. Berlin: de Gruyter 2009.

Websites:

680 English Proverbs, with their meanings and origins explained:
<https://www.phrases.org.uk/meanings/proverbs.html>

Tsiuri Akhvlediani

Professor-Emeritus

Giorgi Kuparadze

Associate Professor

Ketevan Gabunya

Professor

*Ivane Javakishvili Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

VARIETY OF PAREMOLOGICAL UNITS IN NON PARENT LANGUAGES (on the material of French, English and Georgian languages)

In the past century, the proverbs and sayings became the object of observation and study of the new field - paremology. From a structural viewpoint, French, English and Georgian proverbs are characterised by a lot of peculiarities. They are more often used with the definite article, rather than with the indefinite one. To indicate one subject, the proverbs and sayings use their main function - the function of the integer. Occasionally we may have the cases of article omission, that can be explained by the grammatical rules having formed during the evolution of the language, or for some reason, that some of the proverbs and sayings are found in the language much earlier than the article as a grammar category of determination.

The paremies are used in the present tense, as well as in the future; in both indicative and imperative moods. From the syntactical viewpoint the sentence members are presented by nouns, ordinal numerals, or substantivised indefinite pronouns; They are also presented by simple or compound predicates; As for paremies themselves, they appear in the form of declarative, exclamatory or instigator sentences. French, English and Georgian proverbs and sayings create a significant number of thematic groups and synonymical equivalents.

It is logical to present semantic classification of paremological units in the following way: I. The necessity of commitment; II. The eventuality of the event; III. Relocating to merits; IV. The need to adapt; V. indifference towards the disaster of others; VI. recurrence of current calamities; VII. Similarity to the aspiration of the same, i.e. spiritual cohabitation; VIII. Understanding of the spirit of collectivism; IX. Hope for the better; X. the fatalism; XI. The appearance is tempting; XII. To be satisfied by a little bit; XIII. To achieve perfection by labor; XIV. Responsibility on self behaviour; XV. Children are inherited the character from their parents.

In semantic terms, paremological units seem to be more metaphorical rather than metonymic. The main source for the formation of proverbs and sayings is the life itself and that is why they are tightly associated with the diverse sides of human life. Paremies, with their thematic groups, reflect the experience and wisdom of the people.

მარიამ ბაკურიძე

ფილოლოგიის დოქტორი,

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი*

საგმირო პოეზიის ლექსიკა „ხმით ნათირლებში“

საქართველოს ისტორიულმა ყოფამ, პატარა ქვეყანაზე დიდი და მცირე ტომების გამუდმებულმა თავდასხმებმა, განაპირობა ხალხში გმირობის იდეალიზაცია. წარსულში საქართველოს მთაში ვაჟკაცური ენერჯის გამოვლინებისათვის განსაკუთრებული პირობები იყო შექმნილი. მთიელ ვაჟთა მომხდურებთან გმირული შებრძოლების არა ერთი და ორი ფაქტი გამხდარა პოეტური შემოქმედების წყარო. მათში შექმნილი იყო გამორჩეული თავდადება, ბრძოლის ჟინი და უნარი. ერთი მხრივ ვაჟების ამგვარმა ქმედებამ და მეორე მხრივ მთქმელთა ამბისადმი დამოკიდებულებამ არა მარტო საგმირო პოეზია შექმნა, არამედ საფუძველი ჩაუყარა ვაჟკაცობის იდეალის კოდექსის ჩამოყალიბებას.

უძველესი თქმულებებისა და ლეგენდების მიხედვით, მოთქმა ლექსად ბრძოლის ველზევე მებრძოლთა შორის იქმნებოდა. იმავე ირლანდიური ეპოსის მიხედვით, გოდება გმირი კუხულისის სიკვდილზე შეიქმნა მაშინვე, როდესაც ლაშქრის მიერ მოტანილი მისი მოკვეთილი თავი და მარჯვენა ხელი, ფართან ერთად, დაკრზალეს თემრაში ანუ თარაში-ირლანდიის უძველეს სატახტო ქალაქში.

იური სოკოლოვმა პეტრე პირველის ციკლის საინტერესო ნაწარმოებთა მიმოხილვისას გოდების ჟანრის ამგვარ ლექსებს მართებულად უწოდა *песни – плачи*. მკვლევარს ამგვარი გოდებანი ბრძოლის მო-

ნაწილეთა მიერ შექმნილად მიაჩნია. მეცნიერის ეს მოსაზრება ამ შემთხვევაში ირლანდიურ ეპოსშივე დაცულ ცნობებს ეთანხმება. პეტრე პირველი პროფესიულმა მოტირლებმა დაიტირეს. არის ეს გოდება ბრძოლის მონაწილისა თუ პროფესიული მოტირალის შემოქმედება, გლოვის ზარიდან უნდა მოსდევდეს, (1,18)

საქართველოში ძლიერი ტრადიცია არსებობდა დასაფლავების დღეს მიცვალებულის ცხოვრებისა და საქმინობის ამსახველი ლექსის წარმოქმნისა. ალ. ყაზბეგმა უთუოდ ამგვარი ტრადიციის საფუძველზე შექმნა სვიმონ ჩოფიკაშვილის დატირება.

მოთქმისთვის დამახასიათებელია აგრეთვე ლექსში გადმოცემული საშინელება სიკვდილისა და გარდაცვლილის მოღვაწეობის რეალისტური დახასიათება. ერეკლე მეორის გარდაცვალებაზე შექმნილი ლექსი დიდი გლოვის ზარიდან შერჩა ხალხურ პოეზიას:

ვერ გაიგეთა ქართველნო, მზე ჩაგვივიდა უკულმა
შგეხსნათ რკინის კარიო, ჩავარდა ძუა ზღვაშიო
ატირდენ წვრილნი ვარსკვლავნი, მთვარე დაბნელდა, გაშავდა,
ცამაც დაშალა ნავიო. აღარ გვინათებს ცაშიო“

მოთქმაზე აგებული ლექსის კარგი ნიმუშია ფშაური “მზე წინ-წინ გომბორს მოხვდება“. ეს ლექსი მრავალმხრივ არის საყურადღებო. თათართა აგრესიის ამსახველი ეს ლექსი საქართველოში გმირის კულტის დადასტურებაა. ტრადიციით გმირის საჭურველის ხატობა-დეობებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა:

ბეთლემის კარზე ჰკიდია
ვოჟა ჯურხაის ფარიო,
მაუვლის ომის წადილი,
ხანდახან შაძრავს ქარიო.

ასევე წმინდად იყო მიჩნეული მიჩნეული ჯაჭვიც. თუშური ლექსის მიხედვით გმირის ჯაჭვი ალავერდის კარზე ყოფილა გამოკიდებული:

მზე წინ-წინ გომბორს მოხვდება,
შუქი ალავერდს დადგება,
ალავერდს ჯაჭვი კიდია
წმინდის გიორგის კარზედა.

საგმირო მოთქმის ტიპური ნიმუშია “მზიას ნატირალი გიორგიზე“. მოთქმის ტექსტში გამოხატულია დიდი პასუხისმგებლობის გრძნობა, რასაც თემის დამცველი ვაჟკაცის დატირებისას ამჟღავნებდა მოტირალი:

შენ შენ ფერნ გინდა მატირალნიო.
შენის ვაჟობის დამფასავნიო.

ეს ნატირალი ღრმად პატრიოტულია. დასაწყისშივე ხაზგასმულია დიდი დანაკლისი თემისა. სიკვდილმა თემს გამოსტაცა კარგი მონადირე და თავისი კუთხის ფხიზელი დამცველი:

გიორგი შენ ხარ თველექათიო,
მთაჩი მხოცველი ჯიხვებისაო,
ჭალას მითხოველთ ვაჟებისაო.

მოტირალი გრძნობიერი სიტყვებით გამოხატავს ხალხის დიდ სინანულს სამშობლოს მცველი ვაჟკაცის უდროოდ დაკარგვის გამო. ხევსურული მოთქმის ეს ნიმუში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს თავისი ღრმად გრძნობიერი დასასრულით:

ვეფხვო, დახყარე იარალიო
არწივმა დაიჭუჭკენ მხარნიო,
ჯიხვო, სანოლით გადმალვარდიო,
ირემო, დაინაყენ რქანიო.

„კაი ყმის“ ფშა-ხევსურული კოდექსის ძირითადი მოთხოვნები თანაბრად ვრცელდებოდა საქართველოს მთიანეთის უკლებლივ ყოველ კუთხეზე. თუშურ საგმირო პოეზიაშიც, სხვა რეგიონების მსგავსად ვაჟკაცის სახელით ის ადამიანი მოიხსენიება, ვინც პირველი შედიოდა ომში და ბოლო ტოვებდა ბრძოლის ველს. თუშურ პოეზიაში ვაჟების მიმართ ნახმარი ეპითეტებიდან უნდა გამოვყოთ შემდეგი: ვეფხვი, მგელი, ქორი, შევარდენი და სხვ.

საქართველოს მთიანეთისა და მათ შორის, თუშური ტრადიციის მიხედვით, ხმით დატირებას იმსახურებდნენ ის ვაჟკაცები, რომელთაც თავდაუზოგავად იცოდნენ მტერთან შებმა. ლეკებსა და ქისტებს

თან თუშთა ბრძოლის თემაზე შექმნილი საგმირო ლექსებისა და „ხმით ნატირლების“ შედარებითმა შესწავლამ გაარკვია, რომ სხვადასხვა მთქმელთა რეპერტუარში ცალკე საგმირო ლექსებისა და ცალკე „ხმით ნატირლების“ მთქმელები ერთი საერთო ლექსიკით სარგებლობდნენ:

„დაიძინეა ხარო, დაიძინეა

ვინ გაუძღვება, მეკობარს ქისტეთშია

ვინ შეაჩოჩოლებს საჯიხვეებს,

ვინ გაუნევეს ქერივ-ობლებს პატრონობას,

ვინ მოიტანს სხვა ადგილებში დამრჩალ მკვდრებს,

რომლებიც თავის მინას მიაბარე,

აქაც სახელოვანი იყავი და იქაც სახელოვანი ყოფილიყავი“ (2,18)

ამ ფაქტს ერთი ახსნა აქვს: ცოცხალი გმირის საქებრად მოძებნილი სიტყვები, მათი ღირსებების წარმოსაჩენად ნაპოვნი ეპითეტები და შედარებები.

მსგავსი ლექსიკური ერთეულების გამოყენების მიუხედავად, საგმირო ლექსისა და ხმით ნატირლის განსხვავებულობა ხელშესახებია. ეს, პირველ რიგში, მათი დანიშნულებითა და შესრულების წესითაა გაპირობებული. მსგავსი ლექსიკური ერთეულები მაჟორულად ჟღერს ქებით საგმირო ლექსებში, ხმით ნატირლებში კი გვრინვით შესრულების გამო, იგივე სიტყვები სხვა ტონითა და რიტმით წარმოითქმება და თითქოს ნაცნობი ახლებურ ჟღერადობას იძენენ.

ლიტერატურა:

1. სიხარულიძე ქსენია-ქართული ხალხური საგმირო პოეზიის საკითხები, 1970.
2. აზიკური ნაწული-მგოსანნი გლოვისანი, 1986.

Mariam Bakuridze

*PhD, Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

VOCABULARY OF THE POETIC POETRY „KHMITNATIRLEBI“

The Georgian history, the constant attacks of small and large tribes on the small country, led to the idealization of heroism among the people. In the mountains of Georgia in particular, special conditions were created for brave energy. Not one or two facts of heroic warfare with the enemy of the Highlanders became a source of poetic creativity. They were distinguished by their outstanding dedication, diligence and fighting ability. This act of sons on the one hand and the attitude of the storytellers on the other hand not only created poetic poetry but also laid the groundwork for the development of a code of ideal bravery.

In Tushian poetic poetry, as in other regions, the name of a man is mentioned as the man who first entered the war and left the battlefield. From the epithets worn for boys in Tushian poetry we should distinguish the following: tigers, wolves, hawks, falcons, etc.

According to the Georgian highlanders and among the Tushan traditions, the men who knew the enemy with their selflessness deserved to be beaten. A wide-ranging study of poetic poems and "voice-over" poems about the struggle of puppies and Kists with the puppies and Kists has found that in the repertoire of various poets, poets and poets of separate voices shared a common vocabulary.

There is one explanation for this fact: words searched for by a living hero, epithets and comparisons found to show their worth.

Despite the use of similar vocabulary units, the difference between poetic verse and sound is noticeable. This is primarily due to their purpose and performance. Similar vocabulary sounds majestic in poetic poems, but in the sound of the voices being sung, the same words are spoken in a different tone and rhythm, and as if acquaintances are acquiring new sounds.

ოჯახი-რობორს ზნეობის საფუძველი

ოჯახი და ბავშვის აღზრდა ყველა ეპოქისთვის აქტუალურ თემას წარმოადგენს. იგი მოიაზრება, როგორც ადამიანის ზნეობრივი სახის გამოვლენის ერთ-ერთი სახე. ოჯახის გარეშე არ არსებობს საზოგადოება და პირიქით.

ოჯახი და ოჯახური ცხოვრება არის მოვალეობისა და ბედნიერების შერწყმის ტიპური სარბიელი. ოჯახში მიმდინარეობს ბავშვის პიროვნებად ფორმირების რთული პროცესი, რაც მოვალეობების მთელ სისტემას გულისხმობს. ოჯახის ბედნიერების წყარო მაშინ იქნება, როცა ყოველი მოვალეობა სიყვარულზე და პატივისცემაზე იქნება დაფუძნებული.

არაფერი ისე არ ანუხებს და აშფოთებს მშობელს, როგორც შვილის ავადმყოფობა და სისუსტე. შვილის ჯანმრთელობა მშობლის ბედნიერებისა და კეთილდღეობის ერთ-ერთი პირობაა, მშობელი არასოდეს დაიშურებს შვილის ჯანმრთელობისა და სიცოცხლის გადარჩენისთვის, არათუ რაიმე მატერიალურ სიმდიდრეს, არამედ საკუთარ სიცოცხლესაც კი. ნარგრიშვილის თქმით: „საოჯახო აღზრდა ორ სტრატეგიულ ამოცანას ისახავს მიზნად, ეს არის შვილის ჯანმრთელობის დაცვა და მისი მომავალი ცხოვრებისეული გზის განსაზღვრა“. [2,25].

კარგი მშობელი არ კმაყოფილდება შვილის ფიზიკური აღზრდა-განვითარებით, იგი ასეთსავე მოვალეობად მიიჩნევს ზრუნვას შვილის გონებრივ და ზნეობრივ ფორმირებისთვის. მშობელი უნდა ცდილობდეს ბავშვში გააღვიძოს ცოდნის სურვილი, არ დაზოგოს დრო და ენერგია მისთვის საინტერესო საკითხებზე საუბრისთვის.

კარგი მშობელი შვილისადმი თავისი უანგარო დამოკიდებულებით პირად მაგალითს აძლევს მას, თუ როგორ უნდა მოექცეს იგი თავის შვილს, ხოლო მშობლისადმი დამოკიდებულებით იმას ასწავლის, თუ როგორ უნდა მოექცეს შვილი მშობელს. აღზრდაში პირად მაგალითს და განსაკუთრებით მშობლის მაგალითს, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. ყველაზე მეტად ეს ზნეობის სფეროს ეხება. უზნეო მშობელი ვერასოდეს გაზრდის წესიერ შვილს, თუ მხოლოდ მასზედ იქნება დამოკიდებული შვილის აღზრდა. აღზრდის პროცესი უწყვეტია, მას გამოყოფილი საათები არ სჭირდება. იგი ფრაგმენტულად კი არა, მუდამ უნდა განახორციელოს მშობელმა. ხუხუა აღნიშნავდა, რომ „ბავშვს ძალიან ფაქიზი ყურადღება და შთაბეჭდილების უნარი აქვს, იგი ზოგჯერ ისეთ ზნეობრივ დეტალებს შეამჩნევს მშობლის მოქმედებაში, რასაც შეიძლება მშობელი ვერ ამჩნევდეს, ამიტომ ბავშვისადმი დამოკიდებულების პრინციპი მოითხოვს არა იმას, ოსტატურად შევნიღბოთ ჩვენი უზნეობა, არამედ აღვკვეთოთ იგი“. [6.58].

მშობელს ევალება არა მარტო ის, რომ შეძლებისდაგვარად უზრუნველყოს შვილის მატერიალური და სულიერი კეთილდღეობა, არამედ ისი, რომ მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდეს შვილთან და მშობლიური სიყვარულის უმაღლეს გრძნობას კიდევ უფრო აძლიერებდეს მეგობრული ურთიერთობის კეთილშობილური გრძნობა.

სამედიცინო ეთიკა ადასტურებს, რომ ჩვილობის ასაკში რამდენიმე თვეც, რომ მოაკლდეს ბავშვს მშობლის სიყვარული, ეს გამოუსწორებელ ზიანს მოუტანს მის ბუნებრივ, ზნეობრივ და ემოციურ განვითარებას. არცერთ სააღმზრდელო დაწესებულებას არ შეუძლია შეცვალოს ოჯახი, მშობლები. „შვილის გაზრდა, შვილის კაცად გამოყვანა, წერს ილია ჭავჭავაძე,–უნმინდესი და უდიდესი ვალია მშობლისა“. [5-365].

ერთხელ ძველ რომში ქალებს შორის შეჯიბრება გაიმართა, თუ რომელ მათგანს მეტი და ძვირფასი სამკაული ექნებოდა. შეჯიბრება- გამოფენაზე უამრავ ქალს მოუყრია თავი უძვირფასესი სამკაულებით, როცა ერთ-ერთი დიდებულის ცოლისათვის – კორნელიასთვის უკითხავთ, სადაა შენი სამკაულიო, მას თავისი შვილები წარუდგენია და უთქვამს: – აი ჩემი სამკაულები, ჩემთვის ესენი ყველაზე ძვირფასი მარგალიტები არიანო.

ოჯახის და ოჯახური აღზრდის პიროვნულ და საზოგადოებრივ როლსა და მნიშვნელობას ყოველთვის სცნობდა და აღიარებდა კაცობრიობა ამ საკითხისადმი I საუკუნის რომაელი ფილოსოფოსი და ორატორი მარკუს კვინტილიანე მნიშვნელოვან ადგილს უთმობდა ოჯახური აღზრდის პრობლემას თავის „ორატორის დარიგებანი“-ს XII ტომეულში. მისი აზრით: „აღზრდაში აუცილებელია სიყვარული, რო-

მელიც გამოიხატება სითბოში, ალერსსა და მოფერებაში, სიახლოვეში, თანადგომაში და დაცვაში, ამის საშუალება კი მხოლოდ მშობლებს, სისხლხორცეულ ნათესავებს გააჩნია“. [4.24].

კვინტილონე ხაზს უსვამს ბავშვის ცნობისმოყვარეობასა და მიმბაძველობის დიდი უნარის მიზანმიმართულად და ოპტიმალურად გამოყენების აუცილებლობას ადრეული ასაკიდანვე. ჯონ-ლოკს ოჯახი მიაჩნდა სხვათა უზნებობისაგან თავდაცვის მთავარ გარანტიად. მშობლებისაგან მოითხოვდა კეთილზნობის მაგალითი ყოფილიყვნენ შვილებისათვის. ჟან-ჟაკ რუსომ კი დედა გამოაცხადა აღზრდის მთავარ ფიგურად. იაკობ გოგებაშვილს ენის შენარუნებისა და ეროვნული ცნობიერების განვითარების საიმედო კერად ოჯახი მიაჩნდა. განსაკუთრებით აფასებდა დედის როლს შვილის აღზრდაში, ამიტომ მოითხოვდა იგი ქალთა მაღალ განათლებას, რადგან სწამდა, რომ განსწავლული დედა კარგი აღზრდელი იქნებოდა. ვაჟა-ფშაველამ კი ხოტბა შეასხა ღირსეული შვილის აღზრდელ დედას. „ლამაზად შვილის აღზრდელი დედა მიცვნია გმირადა“. ოჯახის ამ ურთულეს, მაგრამ საპატიო მისიას დღესაც არ დაუკარგავს თავისი ძალა, მაგრამ აღზრდა დღეს ისეთი პრობლემური გახდა, როგორც არასდროს. XXI საუკუნე ამორალობის, ბოროტების, მატერიალიზმის, კომერციის და ეგოცენტრიზმის აპოგეად იქცა, მილიონობით ადამიანს სიღარიბეში ხდება სული. ბევრში სიხარბემ, ბოროტებამ და განდიდების მანიამ დააზიანა მათი პიროვნება და ისტინქტების დონეზე დაიყვანა. სამწუხაროდ ზოგიერთ ოჯახში და სკოლაშიც დაკარგა თავისი ფუნქციონალური მოვალეობა. ოჯახში ფიზიკური გადარჩენის ისტინქტებმა იმძლავრა და სულიერმა ფასეულობებმა უკანა პლანზე გადაინაცვლა.

გახშირდა ფიზიკური ძალადობა ოჯახში, ასევე სკოლებში. მოზარდებს შორისაც ბუღინგს აქვს ადგილი და ფიზიკურადაც უსწორდებიან ერთმანეთს, რაც სავალალო შედეგით მთავრდება. ბავშვი ხელმიშველებული დარჩა თავის ინსტინქტებთან. ბიოლოგიზაციამ გადაასწრო სოციალიზაციის და დაირღვა ბავშვის ყოველმხრივ ჰარმონიული განვითარების უზენაესი კანონიც და უფლებაც. თავის დროზე სოლომონ ბრძენმა დაწერა: „ბავშვს კერპად ნუ გაიხდი, თორემ, რომ გაიზრდება თაყვანისცემას მოგთხოვსო“. [3,72].

დღეს მშობლის მისია ძალზედ რთულია, მაგრამ ის უნდა გაიცნობიერონ, რომ მშობლობა არის სერიოზული პასუხისმგებლობა ღვთის, საზოგადოებისა და თვით შვილის წინაშე. ცუდად აღზრდილი შვილი არა მარტო ოჯახისათვის, არამედ სხვისთვისაც პრობლემაა. კარგად აღზრდილი კი – სამშობლოს სიმდიდრეა. შვილის აღზრდაზე მშობლები ერთნაირად არიან პასუხისმგებლები. მეცნიერულად არის დადასტურებული, რომ ბავშვები, რომლებიც მოკლებულნი არიან მშობლების ალერსსა და სითბოს, ფსიქოლოგიურად და ფიზიკურად ნორმალურად არ ვითარდებიან.

ჯანსაღი გრძნობებისა და ემოციების განვითარება, ისევე გრძნობებისა და ემოციების ზემოქმედებით არის შესაძლებელი.

მშობელმა თავის დამოკიდებულებით ზნეობრივი და ღირსეული ქცევით და მოქმედებით შვილებს კარგი მაგალითი უნდა მისცეს.

აზიაროს პატიოსნების, ადამიანებთან, ცხოველებთან, ბუნებასთან კეთილ და მზრუნველ დამოკიდებულების ელემენტებს. ვ. სუხომლისკი მიუთითებდა: „ბავშვობა ადამიანის ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი პერიოდია, მომავალი ცხოვრებისათვის მზადება კი არა, ნამდვილი ნათელი, თვითმყოფადი, განუმეორებელი ცხოვრებაა, რა შეითვისა მისმა გონებამ და გულმა გარესამყაროსგან. დიდადაა დამოკიდებული, როგორ ადამიანად გაიზრდება დღევანდელი ცეროდენა“. [3.120].

ბავშვი, რომელიც სკოლაში მიდის, მას უკვე ჩამოყალიბებული აქვს თავისებური მორალური კოდექსი, რომლისაგანაც გათავისუფლება არც ისე იოლი საქმეა, ამიტომ მშობლები ვალდებული არიან, განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმონ შვილებს. დისტერვეგის თქმით: „შეუძლებელია მისცე სხვას ის, რაც თავად არ გააჩნია“.

ცნობილია, რომ ბავშვის გულში და თავში ინფორმაციების ჩანერგვა ადვილი არ არის, მაგრამ არის აღზრდის პრინციპები და მეთოდები, რომელთა რეზონულად გამოყენება ახდენს სასწაულებს. მაგალითად, ბავშვის ასაკობრივი და ინდივიდუალური თავისებურებების, სიყვარულისა და პატივისცემის, დადებითზე დაყრდნობის, ლოგიკისა და სიყვარულის პრინციპის ოპტიმალური გამოყენება, შემეცნებითი ინტერესებისა და სასწავლო მოტივაციების გამოწვევა ბავშვს აყენებს იმ გზაზე, რომელსაც მიჰყვავს სიკეთისა და ბედნიერებისაკენ.

თუ აღზრდაში სისტემატურობა და ჰარმონიულობა არ იქნება დაცული, ეს იგივეა, რაც ალაგ-ალაგ რგოლგანწყვეტილი ჯაჭვი.

როგორც ცნობილია, აღზრდელის ცხოვრებაში ყველაზე რთული პერიოდია გარდატეხის ასაკი. 12-15 წლები. ეს სირთულე ამ ასაკისთვის დამახასიაღებელი ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური ცვლი-

ლებებით არის გამოწვეული. თუ ის პირველი (12) წელი ნაყოფიერად იმუშავა ოჯახმა აღნიშნული სირთულე შეიძლება მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი. მათ ამ პერიოდში ახასიათებთ სექსობრივი მომნიშვნელობა, მოზღვავებული გრძობები, დამოუკიდებლობის მოთხოვნები და ოჯახისა და სკოლის მიერ დადგენილ შეზღუდვებს ვერ ეგუებიან. ადვილად ითენთებიან და გუნება-განწყობა უფუჭდებათ იქამდე, რომ ზოგჯერ ნერვოზის და ფსიქოზის ნიშნებიც კი აღნიშნებათ, მართალია ყველას არა, მაგრამ ბევრს რთულად, მტკივნეულად გადააქვს ეს პერიოდი.

ამის შესახებ მშობლები უნდა იყვნენ ინფორმირებულნი, ასეთი მოზარდები ჯერ გამოუცდელეები არიან და საჭიროებენ მშობლისაგან მხარდაჭერას, გულისხმიერ მოპყრობას, საჭირო ინფორმაციების მიწოდებას ზოგჯერ პირდაპირ, ზოგჯერ კიდევ ირიბად, ინდივიდუალურად, ბუნებრივად.

მოზარდებში განსაკუთრებით სახიფათოა პორნოგრაფიული ფილმები, მაგნე თამაშების ყურება, რაც იწვევს სექსოლოგიურ, მორალურ და ემოციურ პრობლემებს, ზოგჯერ თვითმკვლელობასაც კი.

ამ მხრივ აუცილებელია მშობლებმა გამოიჩინონ დიდი სიფხიზლე და ბავშვს შეუზღუდონ ინტერნეტის თავისუფლად, უკონტროლოდ გამოყენება.

დასჯის მეთოდები ნაცადი საშუალებაა, ცნობილია ისიც, რომ მის გარეშე ყოველთვის ვერ დავაღწევთ თავს აღზრდასთან დაკავშირებულ პრობლემებს. ერთბაშად გამკაცრება, ფიზიკურად დასჯა და რადიკალური ზომების მიღება არა ეფექტური მეთოდებია.

განრისხება, ფიზიკურად დასჯა ზოგჯერ შეიძლება სავალალო შედეგით დასრულდეს- ასეთ დროს მოზარდის სახლიდან წასვლა, თვითმკვლელობა და მსგავსი შემთხვევები არც ისე იშვიათია. მოსალოდნელი ხიფათი თავიდან რომ ავიცილოთ, მშოვლებს ბევრ დათმობაზე უნევთ წასვლა. ასეთ შემთხვევაში უმჯობესია მოზარდისათვის ავტორიტეტული პირის რადიკალურად ჩართვა, რომელიც თვალს აუხელს ბავშვს, შეუქმნის ნარმოდგენას სულიერ და ზნეობრივ ფასეულობებზე, ცხოვრების არსზე. მშობლები ხშირად კიდევ ერთ პრობლემას აწყდებიან, ბავშვები იზრდებიან და იცვლებიან მშობლები კი სტატიკურ მდგომარეობას ინარჩუნებენ და მათ შორის შეხების წერტილები თანდათანობით ერთმანეთს სცილდება. ისინი ზოგჯერ აღარ არიან მართთვის ავტორიტეტები. მშობლის ავტორიტეტს კი გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს აღზრდაში. რასაც ბავშვს უნუნებს მშობელი, ის წუნი თვად უნდა ჰქონდეს და იმ დარიგებებს დამრიგებლის ქცევაში უნდა ხედავდეს, რომ სარწმუნოდ მიიღოს. ასევე ბავშვები დიდ ყურადღებას აქცევენ მშობელთა გარეგნულ იერ-სახეს, ჩაცმულობას, მანერებს, მეტყველებას და თუ ეს მათ იდეალს არ პასუხობს, უპატივცემულოდ ექცევიან, მათ მოთხოვნებს ნაკლებად ემორჩილებიან. მოზარდი დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ პრობლემის დროს მშობლისგან მიიღებს გაგებას და თანადგომას, რომ ოჯახი ის ადგილია, სადაც ელოდებიან, უფრთხილდებიან, მასზე ფიქრობენ და მის ბედნიერ და ღირსეულ მომავალზე ზრუნავენ. წესიერი ადამიანი არც იმ ოჯახში აღიზრდება, სადაც მშობლების მთავარი საზრუნავია კომფორტულად ბინის მოწყობა მ. ბანძელაძის თქმით: „სამუშაო საათების დამთავრების შემდეგ არც დედა იჩქარის შინ და არც მამა, მათ სახლში თბილა, მაგრამ არ არსებობს ადამიანური სითბო, არსებობს მხოლოდ გაყინული კედლები და მოზეიმე ძვირფასი ნივთები, დამცინავად რომ შესცქერიან პატარებს. [1.97]. როგორია ასეთი ოჯახის მომავალი, როგორები იქნებიან ბავშვები, რომლებიც ასეთ ოჯახში აღიზრდებიან.“

საოჯახო აღზრდას, არამარტო პოზიტიური, არამედ ნეგატიური მხარეც გააჩნია. მშობლების დაშორება ბავშვებისათვის, თითქმის ყოველთვის ავადმყოფურ განცდებთან არის დაკავშირებული. ბავშვის ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელი ფსიქიკა, დიდი დატვირთვის ქვეშ ექცევა. მას უხდება გაიგოს და მიიღოს ეს მოვლენა, რომელიც მთელ მის შემდგომ ცხოვრებას რადიკალურად შეცვლის. სცოდავენ ის მშობლები, რომლებიც ბედის ანაბარა ტოვებენ შვილებს, ანგრევენ ოჯახს, ხშირად ბავშვები მშობლების დავის საგნად იქცევიან, ამ დავაში ერთმანეთისადმი უხეში დამოკიდებულებით, ისინი სამუდამო სულიერ ტრავმას აყენებენ შვილებს, მათთვის ძნელია გარკვევა თუ მშობლებს შორის ვინ არის მართალი, ვისი მხარე დაიჭირონ. უვარგის ოჯახში ყოფნას ქუჩაში ყოფნას არჩევენ, ქუჩას კი თავისი კანონები აქვს და ისინიც ამ კანონებით იწყებენ ცხოვრებას. უხეშდება მათი სულიერი სამყარო, იზრდებიან გულქვანი, უნებისყოფონი ადრე თუ გვიან კი შურს ძიობენ დაკარგული ბავშვობის გამო.

შეიძლება შეგეშალოს რაიმე მათემატიკური მოქმედება და ის წავშალოთ, მაგრამ თუ აღზრდაში შეცდომა დაუშვით, საუბედუროდ ის აღარ წაიშლება. სუხომლინსკი წერდა: „ბავშვის აღზრდა უფრო ადვილია, ვიდრე მისი ხელმეორედ აღზრდა, რომელიც ყოველთვის ვერ მართლდება.“ [2.115].

გზა რომლითაც მოზარდი იწყებს ცხოვრებაში შესვლას, ბურუსითაა მოცული, თუ დროზე არ გაიფანტა ეს ბურუსი, იგი შეიძლება ასცდეს სწორ გზას და ჩამოყალიბდეს როგორც ძნელად აღსაზრდელი, ეს კი იმ შეცდომების გამო მოხდება, რომელიც მშობლებმა აღზრდის პროცესში დაუშვეს. კარგი შვილის

აღზრდას კარგი აღმზრდელი უნდა, მართალია ყველა ვისაც შვილი ჰყავს მშობელია, მაგრამ ყველა მშობელი როდია აღმზრდელი.

ამდენად, ოჯახი არ არის მხოლოდ სასაბავშვო და საძინებელი, იგი ცხოვრების სკოლაა და ადამიანური ცხოვრების სარბიელი. აღზრდის შედეგები კი იმაზეა დამოკიდებული თუ როგორია ოჯახი, როგორც სააღმზრდელი გარემო, როგორი ატმოსფერო და სულისკვეთება სუფევს მასში, რამდენად მზადაა მშობელი შვილის აღზრდისთვის, რას წარმოადგენს იგი როგორც პიროვნება და მოქალაქე, როგორია ოჯახში უფროს ნევრებს შორის დამოკიდებულება და ასე შემდეგ.

ლიტერატურა:

1. ბანძელაძე მ. – ეთიკა, ქუთაისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა – 2011 წ.
2. ნარგიზიშვილი აკ. საოჯახო პედაგოგიკა, თბ., 2008 წ.
3. სუხომლინსკივ. ა. გულს ვუძღვნი ბავშვებს (ქართულ ენაზე) თბ., 1980 წ.
4. ხუხუბა გ. პედაგოგიკა, სოხუმის სახელმწიფო. უნივერსიტეტის გამომც. თბ., 2009 წ.
5. ჭავჭავაძე ი. ტ. 4, თბ. 1955 წ.

Tsira Bakradze

*Associate Professor
of Gori State Teaching University
Georgia, Gori*

FAMILY- AS THE BASIS OF MORALITY

Family and a child upbringing is one of the most topical issues for all ages. It is considered as one of the characters of human's morality. There is no society without a family and vice versa. Raising a child is one of the parents' responsibilities. A child learns from the father a number of life qualities: courage, strength, responsibility, but she/he takes care, warmth, tenderness, etc. from the mother.

Medical ethics proves that if a child suffers from lacking of parent's love, even for several months it can cause an irreparable damage to his or her mental, moral, and emotional development.

The upbringing process is continuous and it does not require specially allocated hours. A personal example has more influence on an adolescent than verbal exhortation.

Parents do irreparable damage when they abandon their children and destroy their families. Children are often the subjects of parents' disputes. In this dispute children are endangered by lifelong spiritual trauma. It is difficult for them to figure out which parent is right and needs their support. Such adolescents become introverts and lairs. They prefer to be in the street rather than in their unfit families, but the street has its own rules, and they have to follow and obey the cruel rules of the street. Their inner spiritual world gets rough and gradually they become violent, weak-willed and sooner or later they start to seek revenge for their lost childhood.

It is discussed both the positive and negative aspects of family upbringing in the report. A child upbringing is essentially focused on what the family is like in a nurturing environment, how eager a parent is to raise a child, what he/she represents as a person and citizen, what the attitude among the senior members of the family is, etc.

Бекойты Алана Г.,

*преподаватель
«Частное профессиональное образовательное
учреждение "Владикавказский колледж управления"
Россия, Владикавказ*

ПРОБЛЕМЫ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИИ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Особенностью Кавказа является своеобразная изолированность кавказских независимых государств и российских республик, что обусловлено отсутствием международных контактных узлов, где сходились бы границы нескольких государств, затрудненностью связи данных политических субъектов с внешним миром и между собой, сильной экономической, политической и военно-стратегической зависимостью от транзита через территории соседних стран.

Кавказ - это традиционное общество, т.е. общество, которое живет по законам Шариата или горским Адатам.

Содержательный анализ конфликтов в пределах РФ позволяет сгруппировать их в три основных типа:

I тип - конфликты, в которых доминирующую роль играют территориальные притязания. Они касаются соседствующих народов и этнических групп и могут приобретать весьма острый характер. Яркий пример конфликта такого типа - осетинско-ингушский.

II тип - конфликты сепаратистского типа, в которых ставится вопрос о выходе из России и полной государственной самостоятельности. Здесь наиболее ярким примером является чеченский кризис.

III тип - статусные конфликты, в основе которых лежат требования о расширении административно-управленческих полномочий в соответствующем регионе. На протяжении конца 80-х годов вплоть до принятия новой Конституции РФ (1993 г.) почти все регионы боролись за повышение статуса: автономные области стремились превратиться в республики, республики декларировали свой суверенитет и независимость.

Для реализации действенной политики России на Кавказе ведущие политологи предлагают осуществить ряд неотложных практических комплексных мер, включающих в себя:

- создание межведомственной комиссии при правительстве Российской Федерации, наделенной полномочиями координации усилий всех органов власти в регионе (в настоящее время для этого есть полномочные представители в ЮФО и СКФО);
- стимулирование организации межгосударственных финансово-промышленных групп, политических ассоциаций, акционерных обществ, компаний, фондов (пользующихся льготами и государственной поддержкой), а также заключение двух-, трех- и многосторонних соглашений между предприятиями, вузами, научными и культурными учреждениями, общественными организациями и объединениями;
- разработку согласованной системы мер по формированию общего экономического пространства, всестороннему развитию внутрирегионального торгового, экономического, научно-технического сотрудничества, осуществление совместных инвестиционных программ и проектов, в том числе международных с учетом сложившихся связей;
- создание системы нормотворческой деятельности, направленной на расширение и совершенствование нормативно-правовой базы регулирования экологических и культурных отношений в регионе;
- обеспечение благоприятной социально-культурной инфраструктуры межнационального согласия и сотрудничества на Кавказе;
- разработку и реализацию эффективной научно обоснованной системы мер обеспечения личной и общественной безопасности;
- широкое использование активно действующей системы народной дипломатии, встреч и контактов представителей различных общественных организаций: женских, молодежных, студенческих, научных и др.;
- формирование региональных систем предотвращения и урегулирования этнополитических конфликтов;
- создание единого информационного поля, инфраструктуры (центр, ассоциация, фонд, институт, издательство) на принципах открытости, объективности и терпимости. Организация межнациональных и общественных печатных органов [6, с. 105].

Следует разработать и конкретные программы внутрирегионального сотрудничества по развитию транспортной инфраструктуры, созданию единой энергетической системы региона, функционированию агропромышленного комплекса, формированию системы экологической безопасности, развитию международного туризма и курортных зон; научно-техническому сотрудничеству, созданию ассоциаций, объединений представителей академической науки, федеральных и местных научных учреждений; углублению и расширению культурного сотрудничества народов Кавказа; подготовке профессиональных кадров высшей квалификации (по квотам субъектов Северного Кавказа) в учебных заведениях и крупных научных центрах РФ.

Повышению этнополитического согласия должно содействовать международное и государственное законодательство, документально закрепившее необходимость взаимовыгодного сотрудничества народов на основе признания и уважения их основных прав и свобод на существование, запрещающее геноцид и этноцид, самоидентификацию, суверенитет, самоопределение и самоуправление, сохранение культурной самобытности, контроль над использованием природных ресурсов, доступ к достижениям мировой цивилизации.

Конфликт возникает и функционирует в определенной социально-политической среде. Она включает в себе тот потенциал, который дает возможность противоречию, возникшему в обществе, либо в самой политической системе, найти свой выход в возникновении и развитии конфликта с возможным его

перерастанием в кризисную ситуацию, как отдельных структурных элементов социально-политической системы, так и всей системы в целом [5, с. 38].

Существуют определенные меры, способствующие преодолению кризиса и стабилизации обстановки на Кавказе.

В экономической области – это оказание адресной финансовой помощи конкретным категориям населения региона и «буферной зоны»; развитие в регионе перспективных отраслей производства; создание новых рабочих мест.

В сфере укрепления безопасности и правопорядка - это обеспечение действенной защиты населения от бандитских нападений; усиление мер по предотвращению проникновения в Чечню, Дагестан, Ингушетию, Северную Осетию–Аланию и Ставрополье боевиков и оружия. В критических случаях перечисленным регионам необходимо временно придавать особый статус до полного урегулирования ситуации.

В этнополитической сфере необходимо обеспечить реализацию государственной национальной политики на Северном Кавказе; подписать договоры, в том числе об урегулировании отношений и сотрудничестве между Северной Осетией-Аланией и Ингушетией и др.; сформировать систему коллективного рассмотрения северокавказских этнополитических проблем и выработать рекомендации органам власти [7, с. 25].

В сфере межгосударственных отношений можно отметить такие меры как создание государственной системы мониторинга этнополитической ситуации в регионе для выполнения функции прогнозирования и раннего предупреждения возможных конфликтов и т.д.; достижение договоренностей о приграничном сотрудничестве, совместных программах в области образования, культуры, языка, сохранения традиций и т.д.

В решении многих вопросов духовной сферы помогут активная пропаганда идеи духовного единства, дружбы народов, межнационального согласия с учетом традиций и обычаев кавказских народов; направление усилий на сохранение и развитие самобытных культурных традиций северокавказских и других российских народов, проживающих в регионе; оказание всемерного содействия в реализации прав и свобод граждан, связанных с их национальной принадлежностью, на основе многовариантных форм национально-культурного самоопределения, в том числе и путем создания национально-культурных автономий как важного средства выявления и удовлетворения этнокультурных запросов граждан, достижения межнациональной стабильности и т.д. [7, с. 55].

Не следует тиражировать и навязывать модель действий, которая показала на практике свою несостоятельность. Так, в двухсторонние конфликты на Кавказе нередко оказывается втянутой «третья сила» — федеральный центр, на который тут же перекладывается вся ответственность за события, а участники объединяются в борьбе против «арбитра». Это порочная практика, так как за конфликты внутри субъектов Федерации должны нести ответственность сами субъекты и их руководители.

Нельзя допускать нарастания напряженности в относительно благополучном западном секторе Кавказского региона, куда входят такие субъекты Российской Федерации, как Кабардино-Балкария, Карачаево-Черкесия, Адыгея, Краснодарский край.

Необходимо также осуществить мораторий на изменение территориальных границ субъектов Федерации. Поэтому принципиальное значение имеет инициатива Президента России и Председателя Правительства об объявлении на ближайшие 15-20 лет моратория на изменение территориальных границ субъектов Федерации;

Кроме того, Председатель Правительства выступил за создание специальной структуры на федеральном уровне, которая будет заниматься национальным вопросом в России. Он отметил, что поскольку, граждане раздражены многими издержками, связанными с массовой миграцией, предлагается ввести уголовную ответственность за нарушения миграционных правил, не ущемляя при этом конституционных прав граждан на выбор места жительства [9, 10]

Он предложил активизировать работу с политическими элитами, общественностью в Центре и регионах, с религиозными деятелями основных конфессий для консолидации усилий перед угрозой экспансии религиозного экстремизма, отвергающего идеи межнационального и межконфессионального сотрудничества, строительства в России гражданского общества.

Немаловажным является предупреждение конфликтов. Таким средством может являться управленческая деятельность по отслеживанию уровней социальной напряженности по различным плоскостям общественных отношений и приведение их к оптимальному значению. При этом следует учитывать, что данная мера эффективна только в условиях относительной стабильности социально политической системы и ограниченно применима к условиям нестабильных средств [2, с. 31].

Кавказ – важнейший регион, где сегодня проходят испытание на прочность не только межнациональные отношения, но и вся модель национально-государственного устройства России, так же, как и система

федеративных отношений. Не только России нужен Северный Кавказ, но и Северному Кавказу нужна Россия. Кавказ – это Россия, и не в меньшей степени, чем любой другой регион страны.

Особая опасность для целостности России вытекает из того обстоятельства, что некоторые российские политики не только не замечают назревающей опасности на Северном Кавказе, но и содействуют развитию событий именно в этом направлении. Причем руководствуются они разными соображениями. Одни видят в лозунгах суверенизации продолжение демократических процессов, другие исходят из известного правила политической игры: «чем хуже, тем лучше». И как бы само собой подразумевается, что следует поощрять национальные конфликты ради получения дополнительных аргументов в подтверждение тезиса о несостоятельности политического курса правительства [8, с. 43].

Основные неудачи государственной политики на Северном Кавказе вызваны методами управления. Нередко, поддерживая межнациональные противостояния, местные власти не только сохраняют свои привилегии, должности, но и используют нестабильность ситуации для выбивания дополнительных средств из федерального бюджета, которые затем расходуются чаще всего не по целевому назначению. Исторически сложившийся в кавказской политике стереотип о том, что горцы уважают силу, играет губительную роль. Поэтому управление делами на Кавказе осуществляется, как правило, военно-административными методами. Однако люди на силу чаще отвечают силой, а на дружбу - дружбой. Необходимо в корне изменить подходы к кавказской политике.

Литература:

1. Абдулатипов Р. А., «Национальный вопрос и государственное устройство России», М, 2017 г.
2. Андреев В. К., «Конфликтология: искусство спора, ведения переговоров, разрешение конфликтов », г. Казань, 2018 г.
3. Дружинин В. В., Конторов М. Д., Конторов Д. С. «Введение в теорию конфликта», М., 2009 г.
4. Здравомыслов А. Г., «Межнациональные конфликты», М., 2019 г.
5. Здравомыслов А. Г., «Социология конфликта», М., 2019 г.
6. Ликсон Ч., «Конфликт: семь шагов к миру» СП б, 2018 г.
7. Нансо Д. А., «Современный быт и культура народов Кавказа», г. Ставрополь, 2017 г.
8. Скотт Дж., «Конфликты: пути их преодоления», г. Киев, 2018 г.
9. <http://www.putin2012.ru/>.

Alana Bekoity G.

*Private professional educational institution
"Vladikavkaz College of Management"
Vladikavkaz, Russia*

PROBLEMS OF INTERETHNIC RELATIONS IN THE NORTH CAUCASUS AND THE WAYS OF THEIR OVERCOMING

A feature of the Caucasus is the peculiar isolation of the Caucasian independent states and Russian republics, which is due to the lack of international contact points where the borders of several states converge, the difficulty in connecting these political entities with the outside world and among themselves, and strong economic, political and military-strategic dependence on transit through territories of neighboring countries.

The Caucasus is a traditional society, i.e. a society that lives by Sharia law or the mountain Adat.

Studying the priority areas of Russia's geopolitics in the North Caucasus, one must take into account existing trends, historical precedents, and potential models for the development of ethno-confessional structures of the Caucasus. For this, it is necessary, on the basis of a geopolitical methodology, to analyze a variety of ethnopolitical, conflictological, religious studies information, to analyze the organic, social, cultural, ethnoconfessional and criminal connection of the peoples living in the Caucasus with the life and functioning of diasporas located both on the territory of Russia and abroad. In this perspective, it is necessary to develop a map of diasporas that ethnically belong to the symbolic space of Caucasian geopolitics.

Of particular importance should be given to studying the structure of the religious experience of the Caucasian peoples, the dialectics of the correlation of exoteric dogmas and esoteric cults (tariqas, wyards, spiritual schools), as well as the study of tribal structuring taking into account clan, type and other features.

მიხეილ ყიფიანი და კოსტა ხეთაბურთვი

ცნობილი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე მიხეილ ყიფიანი დაიბადა 1833 წლის 12 აპრილს, სოფელ ვახანში (ხარაგაუღოს რ-ნი), დანყებითი განათლება მიიღო გორის სამაზრო სასწავლებელში. შემდეგ დაამთავრა კავკასიის სამიჯნე სასწავლებელი. იგი ჯერ სამინათმოქმედო ორგანოებში მუშაობდა, შემდეგ კი მშობლიურ სკოლაში პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა. გამორჩეული ნიჭისა და განათლების წყალობით, ის განსაკუთრებულად უყვარდათ მის მოსწავლეებსა და კოლეგებს. მისი ბიოგრაფები წერენ: „ბუნებით სათნო და ენერგიულ პედაგოგს, მიხეილ ყიფიანს, მოსწავლეთა და კოლეგების დიდი სიყვარული დაუმსახურებია. მიხეილ ყიფიანი თავისი მიმზიდველი საუბრით, უბადლო მჭევრმეტყველებით, შეიძლება ითქვას, აჯადოებდა მოწაფეებს“ [6. 1986:6].

დიდ პედაგოგს აუცილებლად საჭიროდ მიაჩნდა საგნის სწავლების დროს თვალსაჩინოების გამოყენება. მის პედაგოგიურ ნიჭსა და ოსტატობაზე მიგვანიშნებს ნიკოლოზ ყიფიანის (ცნობილ საზოგადო მოღვაწის დიმიტრი ყიფიანის ვაჟი) მოგონება, რომელიც ჟურნალ „კვალში“ დაიბეჭდა. ბავშვობაში მას ფრანგი მასწავლებლები ამეცადინებდნენ, მაგრამ მათ ვერ დაუინტერესებიათ ბავშვი ამ საგნებით. დიმიტრი ყიფიანს დაუთხოვია ფრანგი მასწავლებლები და მიხეილი მიუწვევია შვილის მასწავლებლად. „მათ ხელში ვერა ვსწავლობდი კარგად, – იგონებს ნიკოლოზ ყიფიანი, – ნარმოიდგინეთ – არითმეტიკა, რომელიც მანამდე ჭირივით მძულდა, შემეყვარდა მიხაკოს ხელში, შემეყვარდა გეოგრაფია... შემეყვარდა ყველაფერი, რასაც მიხაკო მასწავლიდა და იმის ხელში ყველაფერი მეადვილებოდა“ [1.1883:9].

მრავალი წლის შემდეგაც საინტერესოდ იხსენებს მ. ყიფიანის გაკვეთილებს მისი მოსწავლე: „ათი წლისა ვიყავი, როცა ის ჩემი მასწავლებელი იყო... გავიდა ოცდათექვსმეტი წელი, ჰოლანდიაში, პატარა ქალაქ ბროკში მოვხვდი. გამახსენდა ერთი გაკვეთილი მიხაკო ყიფიანისა... ჰოლანდიის ხალხის ყოფაცხოვრების, წესების და ჩვეულებების ამბავს მიახლოებდა. მომიყვა ამ პატარა ქალაქის ბროკის ამბავს... სწორედ რაც ამ ოცდათექვსმეტი წლის წინათ ჩვენმა ძვირფასმა მიხაკომ მიაბო, ჩემი თვალითა ვნახე და სწორედ ის იყო, როგორც მაშინ გამომიხატა“ [1.1883:10].

მ. ყიფიანი მართლაც გამორჩეული და მრავალმხრივ განათლებული იყო: ის გახლდათ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ერთ-ერთი დამაარსებელი, ქართული სკოლის თვალსაჩინო მოამაგე, მათემატიკისა და გეომეტრიის სასკოლო სახელმძღვანელოების ავტორი, არაჩვეულებრივი პედაგოგი და, რაც მთავარია, დიდი ილიას თანამებრძოლი, თავისი ქვეყნის პატრიოტი.

კაცმა მთელი ცხოვრება საქვეყნო საქმიანობას უნდა შეაღწიოს, თავისი ქვეყნის „თვალყურმადევი“ უნდა იყოს, მასზე ზრუნვაში უნდა ათენ-ალამოს, რომ ისეთმა დიდმა მოღვაწემ, როგორც იყო ილია ჭავჭავაძე, ასეთი სიტყვებით დაახასიათოს: „მიხეილ ყიფიანი ერთი იმისთანა კაცი იყო, რომელთ მოვლენა და მერე გაცლა დიდხანს სტოვებს ცარიელად მის მიერ დაპყრობილს ადგილსა. როცა უნდათ შეიტყონ, ერი რა ღონისა და ძლიერების პატრონია, ყოვლთ უწინარეს იმისთანა კაცებს ჩამოუთვლიან ხოლმე, როგორც მიხეილ ყიფიანი იყო. აი, ვინ დავკარგეთ დღეს, აი დღეს ვისა ვმარხავთ, აი, ვინ დააკლდა ჩვენს ქვეყანას, ჩვენს ერს. ამისთანა კაცის დაკარგვა სწორედ კლებაა ერისა და ქვეყნისათვის“ – ასეთი სიტყვებით დაემშვიდობა გამორჩენილ საზოგადო მოღვაწესა და გამორჩეულ ერისკაცს, პუბლიცისტს, მთარგმნელსა და პედაგოგს მიხეილ ყიფიანს, ილია ჭავჭავაძე [2. 1955:55].

მიხეილ ყიფიანს ეკუთვნის სამოგზაურო ჟანრის ნაწარმოები „ყაზბეგიდან იალბუზამდე“, მან თარგმნა ლერმონტოვის „გმირი ჩვენი დროებისა“, მანვე 1865-66 წლებში თარგმნა შექსპირის ტრაგედია „იულიუს კეისარი“ (დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“), ასევე უთარგმნია ბელინსკის წერილები. მისი შედგენილია „საქართველოს რუკა“. მასვე შეუდგენია შრიფტი (ე.წ. „ვენის შრიფტი“), რომლითაც იბეჭდებოდა „ივერია“. განუზომლად დიდია მისი ღვაწლი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. „საქართველოს მოამბეში“ იბეჭდებოდა მისი ფელეტონები ქართული კულტურისა და განათლების საკითხებზე.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო მიხეილ ყიფიანის საზოგადოებრივი და საგანმანათლებლო მოღვაწეობა. იგი ყოფილა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ (და-

არსდა 1879 წლის 31 მარტს) ერთ-ერთი დამფუძნებელი და ილიასთან ერთად აქტიურ მონაწილეობას იღებდა მის შემდგომ საქმიანობაში. მ. ყიფიანი გვერდში ამოუდგა ილია ჭავჭავაძეს და ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ აქტიური თანამშრომელი იყო.

ცნობილი „მამათა და შვილთა ბრძოლა“, რომელიც ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე დაიწყო, გარკვეულად „საქართველოს მოამბის“ გვერდებზეც აისახა. მიხეილ ყიფიანს ამ თემაზე გამოუქვეყნებია ვრცელი წერილები სფირიდონ ჩიტორელიძის ფსევდონიმით.

მწერლისა და მწერლობისათვის მიხეილ ყიფიანს აუცილებლად მიაჩნდა სალი კრიტიკა (ამას იგი თვით კრიტიკოსისთვისაც საპატიო მოვალეობად თვლიდა). მ. ყიფიანი თვითონ კრიტიკოსსაც მაღალ მოთხოვნებს უყენებდა, კრიტიკოსის უმთავრეს მოვალეობად მიაჩნდა განათლება-განსწავლელობა, ერუდიცია, დიდი ტაქტი და გამოცდილება.

დიდად ზრუნავდა მიხეილ ყიფიანი ქართული ენის სინმინდისათვის. ის მკაცრად აკრიტიკებდა ჟურნალ „ცისკარს“ ქართული სალიტერატურო ნორმების დარღვევისათვის, უფრო სწორად, არქაული ფორმების ხმარებისათვის. მისთვის მისაღები იყო ცოცხალი, სალაპარაკო ქართული და არა მკითხველისათვის უკვე გაუგებარი ლექსიკის ხმარება. საინტერესოა მ. ყიფიანის მოსაზრება თარგმანთან დაკავშირებით. იგი მთარგმნელს რამდენიმე მოთხოვნას უყენებდა: უნდა იცავდეს ორიგინალის ზედმინევენით სიზუსტეს, არ შეცვალოს სიტყვის, ფრაზის მნიშვნელობა; ასევე კარგად უნდა ფლობდეს იმ ენას, რომელზეც თარგმნის. ხოლო თარგმანის ენა უნდა იყოს არა ხელოვნური, ბუნდოვანი ფრაზებით აგებული, არამედ მან სათარგმნი ტექსტი იმ ენაზე უნდა თარგმნოს, „რომელზედაც ლაპარაკობს შინა, გარეთა და საზოგადოებაში“.

მშობლიური ენისა და ლიტერატურის საკითხები, ქართველთა განათლება, ქართული კულტურის განვითარება, მუდმივად იყო მიხეილ ყიფიანის ზრუნვის საგანი და მუდმივად ცდილობდა მათი დაცვის სადარაჯოზე მდგარიყო ილიასთან და აკაკისთან ერთად.

1871 წლიდან მიხეილ ყიფიანი სიცოცხლის ბოლომდე ჩრდილოეთ კავკასიაშია, კავკავში (რფორც მაშინ ეძახდნენ ვლადიკავკაზს). იქ იგი მუშაობს თერგის ოლქის სამიჯნო (სამიწათმუქმედ) ნაწილის უფროსად. მას სხვადასხვა საპასუხისმგებლო მოვალეობები ჰქონია, ბოლოს კი - თერგის მხარის მმართველმა მ. ტ. ლორის-მელიქოვმა იგი დანიშნა თერგის მხარის გამიჯვნის უფროსად. მას გენერლის ჩინიც მიუღია.

განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის მიხეილ ყიფიანს ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების განათლების, კულტურის, საყოფაცხოვრებო საკითხების მოგვარებაში, იყო მათი დიდი ქომაგი და მეგობარი. იგი არა მხოლოდ ქართველთა და ჩრდილოკავკასიელთა განათლებისა და კულტურის საკითხების მოგვარების თაოსანი იყო, არამედ – მათი მეგობრობისა და სიყვარულის ერთგვარი განმამტკიცებელიც. სამართლიანად უწოდებდნენ მას „მთის იქითელთა და მთის აქითელთა შემაერთებელს“. მას ჰქონდა დიდი ნიჭი არამარტო საქმიანობის წარმატებულად წარმართვა-დაგვირგვინებისა, არამედ – ადამიანების ურთიერთდაახლოებისა. მის გარშემო ტრიალებდნენ ქართველი და ოსი მოღვაწენი, რომლებიც მას დიდად აფასებდნენ: „ილიასავით მაღალი აზრისა იყო მიხეილ ყიფიანზე გამოჩენილი ოსი პოეტი და საზოგადო მოღვაწე კოსტა ხეთაგუროვიც. კოსტა ხეთაგუროვისა და მიხეილ ყიფიანის ერთობლივმა მისწრაფებებმა და ბრძოლამ მთიელთა და, კერძოდ, ოსთა ინტერესების დაცვის საქმეში ჭეშმარიტად ძმური და განუყრელი კავშირით დაახლოვა ისინი“ [6. 1986:57].

1883 წელს ჩამოყალიბდა „თერგის ოლქის მთიელთა შორის განათლებისა და ტექნიკური ცოდნის გამავრცელებელი საქველმოქმედო საზოგადოება“, რომლის გამგეობის თავმჯდომარედ აირჩიეს მიხეილ ყიფიანი. იგი ვარდაცვალებამდე აქტიურად ედგა ამ საზოგადოებას სათავეში. მან ჩამოაყალიბა ამ საზოგადოების მოქმედების პროგრამა, „წესდება“. „საზოგადოება“ მიზნად ისახავდა თერგის ოლქის მთელ მოსახლეობაში ხელი შეეწყო სასკოლო განათლების საქმისათვის; საზოგადოება უფლებამოსილი იყო, დადგენილი წესის მიხედვით, ოლქის მოსახლეობისათვის გაეხსნა სკოლები კავკასიის სასწავლო ოლქის მიერ ამიერკავკასიის მხარის „ტუზემცური“ სკოლებისათვის გამოცემული პროგრამების მიხედვით; სახსრების ზრდის შესაბამისად, საზოგადოებას შეეძლო ქალაქებსა და სოფლებში დაწყებითი ერთკლასიანი, ორი ან სამკლასიანი სკოლების დაარსება. „საზოგადოება“ თერგის ოლქის ოს ინტელიგენციას მოუწოდებდა ეროვნული ბეჭდვითი სიტყვის შექმნისა და განვითარებისაკენ [5. 1965:95].

განსაკუთრებით დიდი მუშაობა ჩაატარა „საზოგადოებამ“ სახალხო სკოლების გაშლა-გაფართოებისათვის, ამ სკოლებში დედაენის სწავლებისათვის, ტექნიკური ცოდნის ჩვევების განვითარებისათვის. ამისათვის სახსრების შეგროვებისათვისაც ისევ გამგეობა ზრუნავდა. შეგროვილი თანხა ხმარდებოდა

სასკოლო შენობების აგებას, სახელმძღვანელოების გამოცემას, ბავშვებისა და უმაღლეს სკოლაში შემსვლელთა დახმარებას, ბიბლიოთეკების დაარსებას.

მიხეილ ყიფიანმა ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ოსთა განათლების საკითხს. იგი წერდა: „მომთხოვნელობა მშობლიური ბეჭდვითი სიტყვისა, უკვე დიდი ხანია მომნიჭდა მთიელთა შორის, განსაკუთრებით ოსებში, რომლებმაც შექმნეს ეროვნული ლიტერატურის ნაწარმოებნი, ჰყავთ მწერლები... ეს საქმე ერის ქეშმარიტ განათლებაზე დაფუძნებით მატერიალური მხარდაჭერის პირობებში შეიძლება მნიშვნელოვნად გაფართოვდეს“.

მიხეილ ყიფიანმა და მისმა „საზოგადოებამ“ დიდი როლი შეასრულეს ჩრდილო კავკასიაში, კერძოდ ოსეთში, ეროვნული მწერლობის, საბავშვო მწერლობისა და გამომცემლობის საფუძვლის ჩაყრაში, დედანების სახელმძღვანელოების გამოცემის, სახალხო სკოლის ქსელის გაშლა-განვითარებაში, უკვე არსებულ სასკოლო ნაგებობათა შეკეთება-გაფართოებისა და მათი შემდგომი კეთილმოწყობის, სკოლებში სასწავლო-სააღმზრდელო და კულტურულ-მასობრივი მუშაობის გაფართოება-გაუმჯობესებისა და „ოსური ანბანის“ გამოცემის საქმეში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ „საზოგადოების“ გამგეობის წევრი ყოფილა ოსური სალიტერატურო ენისა და ოსური ლიტერატურის ფუძემდებელი, ოსი ხალხის სულიერი წინამძღოლი, დიდი პოეტი და საზოგადო მოღვაწე კოსტა ხეთაგუროვი. ეს ორი ბუმბერაზი ადამიანი ერთად იღვწოდა კულტურისა და განათლების საკითხების მოსაგვარებლად.

მ. ყიფიანი ძალიან დაუახლოვდა იქ მცხოვრებ მთიელებს, გახდა მათი დიდი მეგობარი, მუდმივად ზრუნავდა ამ ღარიბ-ღატაკ და დაჩაგრულ ხალხზე და ისინიც მას დიდ პატივსა სცემდნენ. იგი ხშირად მოგზაურობდა ჩრდილო კავკასიაში, ჩადიოდა და ეცნობოდა მათ ცხოვრებას, გულსა სტკენდა მათი უნუგემო ყოფა. ეს შთაბეჭდილებებია აღწერილი მის წიგნში „ყაზბეგიდან იალბუზამდე (მგზავრის ჩანაწერები თერგის ოლქის მთიანეთის ზოლის შესახებ)“.

„მგზავრის ჩანაწერებში“ დეტალურ სიზუსტემდეა აღწერილი რეალობა: დიდებული ბუნება და ამ ბუნებაში მცხოვრებთა გასაჭირი, უგზობობა, მთიელთა მძიმე და გაუსაძლისი ცხოვრება.

უაღრესად საინტერესოა მოგზაურული ჟანრის ეს თხზულება. სამწუხაროდ, მთლიანად ვერ მიმოვიხილავთ ამ სტატიას, მაგრამ გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ეს არის მოგზაურული ხასიათის ნაწარმოები, რომელიც მნიშვნელოვანია ისტორიული, ეთნოგრაფიული, კულტურული, ტრადიციული და, საერთოდ, მრავალმხრივი თვალსაზრისით. „უმდიდრესი მასალაა მონოდებული ამ თხზულებაში ჩრდილოეთ კავკასიის შესახებ, მის განსაცვიფრებელ სილამაზეზე... დიდი რუდუნებით აღწერს მთიელთა ყოფა-ცხოვრებას, მათ საქმიანობას“ [7. 2016: 79-80]. მ. ყიფიანი დაუფარავად წერს ასევე იმ პრობლემებზე, რომელიც იქ მცხოვრებთ აქვთ: დუხჭირი ცხოვრება, უგზობობა და სხვა: „თხზულება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ მოგზაური დიდი სიბოთით და სიყვარულით იხსენიებს იქ მცხოვრებ მთიელებს, ოსებს და ცდილობს, დასახოს პრაქტიკული გზა მათი ამ მდგომარეობიდან გამოსვლისა“ [7.2016:80].

მიხეილ ყიფიანის ბიოგრაფი გიორგი ლუდუშაური წერს: „მ. ყიფიანის ეს ნაშრომი თერგის ოლქის მთის მოსახლეობის ბუნებრივ-გეოგრაფიული და ეკონომიკური პირობების ამსახველ ძვირფას ცნობებს შეიცავდა. ეს ისეთი მასალაა, თავისი სისრულითა და ობიექტურობით საარქივო მასალაც კი ვერ გაუწევს კონკურენციას“ [6. 1968:37].

ჩვენი აზრით, განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია ეს თხზულება იმ მხრივ, რომ მოგზაური დიდი სიბოთით და სიყვარულით იხსენიებს იქ მცხოვრებ მთიელებს, ოსებს და ცდილობს დასახოს პრაქტიკული გზა მათი ამ მდგომარეობიდან გამოსვლისათვის.

ავტორის პოზიცია ძალზე პოზიტიურია როგორც გარემოს აღწერის დროს, ისე – ადამიანების დახასიათებისას. ავტორი ცდილობდა, ყველაში მხოლოდ კარგი დაენახა. ყველა მხოლოდ კარგი მხრიდან წარმოეჩინა.

მ. ყიფიანი საოცრად კეთილგანწყობილი იყო ოსი ხალხის მიმართ. რასაკვირველია, მის სიყვარულს სიყვარულით პასუხობდნენ ოსები. განსაკუთრებით ახლოს იყო მიხეილ ყიფიანი დიდ ოს პოეტთან, საზოგადო მოღვაწესთან კოსტა ხეთაგუროვთან. დღემდე ლეგენდად დარჩა ქართველ და ოს ხალხში მათი უანგარო მეგობრობის ამბავი. ისინი ერთად იღვწოდნენ ყველა საერთო საქმისათვის, რომელიც მაშინ იდგა კავკავში მცხოვრებ ქართველთა თუ ოსთა წინაშე.

დიდი ღვაწლისათვის, ოსების განათლებისა და კულტურის საკითხებზე ასეთი ზრუნვისათვის, ცნობილი ოსი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე კოსტა ხეთაგუროვი დიდად აფასებდა მ. ყიფიანს. ცნობილია, რომ კოსტა ხეთაგუროვმა შექმნა მ. ყიფიანის პორტრეტი და ორი შესანიშნავი ლექსიც უძღვნა.

მიხეილ ყიფიანი გარდაცვლილა 1891 წლის 2 მარტს. დაკრძალულია თბილისში, ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში.

გაზეთი „ივერია“ 1891 წლის 5 მარტს წერდა: „მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანის სიცოცხლემ სამშობლო ქვეყნის ზრუნვასა და მისთვის გულმტკივნეულობაში განვლო. მიხეილ ზაალის ძე იყო სული და გული კავკავში დაარსებულის ქართულის სკოლისა. ამ ბოლო დროს საქართველოზე შორს იყო, მაგრამ სული მისი მაინც ჩვენს შორის ტრიალებდა, ზრუნავდა, ჩვენს ქვეყანას არ შორდებოდა“.

ელდასავით მოედო მ. ყიფიანის გარდაცვალების ამბავი მთელ კავკავს. ყველა გლოვობდა, ყველას გული დასწყვიტა მისმა სიკვდილმა. „ივერია“ წერდა: „ქართველებზე ნაკლებ არა წუხდნენ აქაური სომხები, რუსები, ოსნი. ყველასათვის კარგი იყო მიხეილ ყიფიანი, ყველას გული მოგებული ჰქონდა განსვენებულს თავისი კარგის კაცობით, ქველობა-სათნოებით“. მას ცალ-ცალკე გადაუხადეს პანაშვიდი რუსებმა, სომხებმა, ოსებმა. ქართველებთან ერთად მთელი ჩრდილოეთ კავკასია მწარედ ტიროდა. იგი ხომ ყველაზე ზრუნავდა, ყველა გაჭირვებულს მხარში ედგა.

მ. ყიფიანის დაკრძალვისას კონსტანტინე დიმიტრის ძე ყიფიანს დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში წარმოუთქვამს: „შენ მზრუნველობას ავლენდი იმ ჩვენს სხვადასხვა მოძმეთა, რომელნიც გარს ახვევია ჩვენი დიდი კავკასიონის მთებსა. შენ გვაჩვენე, რომ ქართველ კაცს შეუძლია მოძმეობა გაუწიოს ჩვენ მეზობელ ხალხებსაც გვარტომობისა და სარწმუნოების განურჩევლად. შენი ყოფნა მათ შორის დამასწავლებელია ჩვენთვის. შენს ძაუგში შეერთდა შენს გვამზედ იმ კაცთა ცრემლი, სანამდისინ შენს სამშობლოში შეუერთებდით ჩვენც ჩვენს ცრემლსა. შენს ცხედარზედ შეერთდა ცრემლი მთის იქითელთა და მთის აქეთელთა. შენმა სულმა შეგვაერთა დღეს მგლოვიარენი. მშვიდობა შენს სულს რომ დაგვიმტკიცე აზრი, რომ მშვიდი მოღვაწე სამშობლოსა შესძლებს მოღვაწეობას მეზობლობაშიც, ესეც კი კმაროდა, რომ მაღლობით აღვისილს შენთა მეგობართა გულში საუკუნოდ დაშთეს სახსნებელი შენი“.

განსაკუთრებით მძიმე აღმოჩნდა ეს დანაკარგი მისი უახლოესი მეგობრისათვის, მისი თანამებრძოლისათვის კოსტა ხეთაგუროვისათვის.

კაცთმოყვარეობის, ჰუმანიზმის უმაღლესი კრიტერიუმებით გამორჩეულ ადამიანებს თავიანთი ერისა და ქვეყნის შვილები დიდად აფასებენ, შესაბამისი ეპითეტებითაც ამკობენ. მაგრამ უაღრესად ამაღლევებელია ის ლექსები, რომლებიც მის ცხედართან წარმოუთქვამს კოსტა ხეთაგუროვს. პოეტს ჯერ ოსური ლექსი წაუკითხავს (მოგყვას მთლიანად), რომელშიც უაღრესი სითბო და სიყვარულია გაცხადებული ოსი ხალხის მოამაგის, მასზე მზრუნველის მიმართ. ოსი პოეტი მას „სიმათლის, სიყვარულის, ძმობის ჩირაღდანს“ უწოდებს და მადლიერების გრძნობით აღვისილ სტრიქონებს უძღვნის:

მეგობრის საფლავთან

მ. ზ. ყიფიანის ხსოვნას

გზა მშვიდობისა, ჩვენზე დარდის არ გაგყვეს ჯავრი,

მიენდე უფალს, მოიშორე გულის ნალველი,

სამოთხის კართან ანგელოზნი გელიან ჯარად,

ამქვეყნად ამის თავდება შენი სახელი.

იღვწოდი მინყვი: სიკეთის ნერგს ჩვენშიც ეხარა,

ხალხისთვის მზრუნველს არც სიცოცხლე გიჩნდა ჩირადაც

დღესა და ღამეს ასწორებდი და ჩემს ქვეყანას

ენტე სამართლის, სიყვარულის, ძმობის ჩირაღდანად,

ჩვენი ქვეყანა შეიყვარე, დედა ვითარცა,

ჩვენს სიდუხჭირეს ნუგეშად და მწყემსად ედექი;

თაყვანისცემის ოცნებებმა შორს გაგვიტაცა:

რა ფიანდაზი განგიფინოთ, ღირსი ედემის...

ჩვენ შთამომავალთ შთავაგონებთ, უფლის წყალობით,

მადლიერები იყვნენ შენით... კუბოს კარამდი,

ჩვენ უშენობით, უშენობით ვართ საბრალონი,

არ შეგვაშრება ხსოვნის ცრემლი ან და მარადის.

თარგმნა გ. შახნაზაროვმა

როგორც გაზეთი „ივერია“ წერდა, ამ ლექსის წაკითხვისას „ყველა სმენად გადაქცეულა, ცდილობდნენ გაეგონათ თვითოეული სიტყვა, რომელსაც ისე უმოქმედია მათზე, რომ გულმაგრებსაც ვერ შეუკავებიათ ცრემლი“.

ქართულ ენაზე გამოცემული კოსტას ლექსების კომენტარებში ვკითხულობთ: ეს ლექსი, რომელიც მან სადგურ ბალთაზე წაიკითხა მ. ზ. ყიფიანის კუბოსთან 1891 წლის მარტის 3-ს, „კარგა ხნით ადრე და-ბეჭდამდე, ხელიდან ხელში გადადიოდა მრავალგზის გადანერილი“...; უფრო მეტიც, „მასებში ამ ლექსმა დიდი პოპულარობა მოიპოვა და ოსების საყვარელ სიმღერად იქცა“ (ო. დოლაბერიძე).

ძნელი იყო კოსტასათვის გამოთხოვება ადამიანთან, რომელმაც ამდენი სიკეთე გაუკეთა არა მარტო მის ხალხს, არამედ ყველას. ის გვერდში ედგა და გაჭირვებას უმსუბუქებდა თვითოეულს, ვისაც კი მისი დახმარება სჭირდებოდა. კოსტას მეორე ლექსიც მიუძღვნია მ. ყიფიანისათვის რუსულ ენაზე. რუსულად დაწერილი კოსტას ლექსი – „მ. ზ. ყიფიანის გარდაცვალებაზე“ – მოგვიანებით ჩვენს სასიქადულო პოეტს ვალერიან გაფრინდაშვილს უთარგმნია, მაღლიერების გრძნობითაა აღსავსე კოსტა ხეთაგუროვის ამ ლექსის სტრიქონებიც. მოგვაქვს ეს ლექსიც მთლიანად:

მ. ზ. ყიფიანის გარდაცვალებაზე
მოკვდა... ეს სიტყვა უსასო, ცივი,
ჟღერს უსასრულო ღრმა მწუხარებით
და დღეს კავკასო, შენს გლოვა-ჩივილს
ბანს აძლევს მთები ზარ-მქუხარებით.
კავკასო, შენი ხალხთა ოჯახი
დასტირის მას, ვინც შენს ფიქრებს ჰფლობდა;
ვინც მოკრძალებულ ქართველის სახით
ნერგავდა კეთილს და ბოროტს ჰგმობდა.
ბევრი კი იყო განა მასავით
ქოხებში ნთებულ ცოდნის ვარსკვლავად;
რომ ვყვარებოდით მისებრ ძმასავით
და მტერთ შებმოდა ჩვენს დასაცავად?
არა! მაშ, მხარევე, იგი ღირსია,
ახსოვდეს მარად შთამომავლობას...
ჩემო კავკასო! მაგ ტირილშიაც
ვხედავ მომავალს, შენს დიად მყობადს!
თარგმნა ვ. გაფრინდაშვილმა

მიხეილ ყიფიანისა და კოსტა ხეთაგუროვის მეგობრობა ისეთი მნიშვნელოვანი იყო ორივე ერისათვის, რომ თვითონ დიდი ილიაც არღვევს პრესის წეს-კანონებს და ქართულ გაზეთ „ივერიაში“ აკეთებს იშვიათ და ერთადერთ გამონაკლისს – კოსტა ხეთაგუროვის მიერ მიხეილ ყიფიანისადმი მიძღვნილ რუსულ ენაზე დაწერილ ლექსს რუსულადვე აქვეყნებს (სულ რამდენიმე დღეში, 10 მარტს). იქვე მოცემულია მიხეილ ყიფიანისადმი მიძღვნილი ოსურად დაწერილი მეორე ლექსის შინაარსი ქართულად. მთელი თერგის ოლქის მოსახლეთა სათქმელი თქვა კოსტამ თავისი ლექსებით, რომელიც მეგობრის ცხედართან წარმოთქვა.

მიხეილ ყიფიანისა და კოსტა ხეთაგუროვის ურთიერთსიყვარულს საერთო ინტერესებისათვის ბრძოლა ედო საფუძვლად. მიხეილ ყიფიანი წუხდა და ზრუნავდა ოსი ხალხის გაუსაძლის პირობებში ცხოვრების გამო და ეძიებდა გზას მათი კეთილდღეობისათვის, წერდა და აკეთებდა ბევრს მათთვის ნუგეშისსაცემად, მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. ცნობილია, რომ მიხეილ ყიფიანმა 1890 წლიდან საფუძველი ჩაუყარა დედაენაზე ოსური საანბანო წიგნების გამოცემას. ოსეთის ნაციონალური კულტურისა და საგამომცემლო საქმიანობის განვითარებისათვის მან ნიადაგი მოამზადა: „მთიულების ენაზე საზოგადოების მიერ წიგნების გამოცემის საკითხი პირველად აღძრა საზოგადოების პირველმა თავმჯდომარემ - მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანმა“. მის მიერ საფუძველჩაყრილი ინიციატივის შედეგად, საზოგადოების ხარჯით გამოიცა 1890 წელს ალმასხიტ კანუკოვის მიერ პირველდამწყებითი სწავლისათვის შედგენილი „ოსური ანბანი“: „გაიოზ ბარათაშვილისა და იაღლუზიძის მიერ გამოცემული საანბანო წიგნების შემდეგ ოსი მწერლისა და პედაგოგის ალმასხიტ კანუკოვის „ოსური ანბანი“ იწყება ოსეთში ეროვნულ ნიადაგზე გამომცემლობის შექმნისათვის ბრძოლის ნამდვილი ისტორია“ [5. 1965:64-65].

ოსი ხალხი განსაკუთრებით საჭიროებდა „საზოგადოების“ დახმარებას ოსური სასკოლო სახელმძღვანელოების გამოცემასთან დაკავშირებით. მიხეილ ყიფიანმა დღის წესრიგში დააყენა სკოლა-თავშესაფრების რეორგანიზაცია და ასეთი სკოლებისათვის ახალი სასწავლო პროგრამების დამუშავება. „საზოგადოება“ ცდილობდა ოსეთში შეექმნა ოსი ქალების მოსამზადებელი კერა, გადაწყვიტეს, მოემზადებინათ ქალები რომლებიც, როგორც სახალხო მასწავლებლები, გარკვეულ სარგებელს მოუტანდნენ ამ

მხარეს. საინტერესო ფაქტია, რომ „მიხილ ყიფიანთან ერთად ამ საზოგადოების წევრი იყო და ხელს აწერდა საზოგადოების ანგარიშებს გამგეობის წევრი კ. ლ. ხეთაგუროვი (1902 წლამდე)“. მიხილ ყიფიანმა კოსტა ხეთაგუროვთან და თავის თანამოაზრეებთან ერთად დააარსა ვლადიკავკაზში ქართული საშუალო სკოლა. ეს მოწმობს, რომ ის საკითხები, რაც განიხილებოდა „საზოგადოების“ სხდომებზე (რაც შემდეგ მის ანგარიშებშიც აისახებოდა) მიხილ ყიფიანთან ერთად კოსტა ხეთაგუროვი ედგა მხარში.

თავის მხრივ, კოსტა ხეთაგუროვს მსჯელობის საგნად გაუხდია მრავალი ისეთი საკითხი, რომელიც ქართველი ხალხისათვის მეტად მტკივნეული იყო. იგი ქართველი ხალხის ჭეშმარიტი გულშემმატკივარი იყო: „კოსტა ხეთაგუროვს მრავალჯერ მიუქცევია ყურადღება საქართველოს ეროვნული ჩაგვრისა და შევიწროების ფაქტებისათვის... ბევრი გულთბილი სიტყვა აქვს გამოთქმული საქართველოს მიმართ“... ქართულ-ოსური ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობა ჩანს აგრეთვე კოსტას ვრცელ სტატიაში „ოსობა“ [4. 1968:149].

ზრუნვის საგანი იყო კოსტასათვის გაჭირვებაში ჩაგარდნილი ქართველი მწერალი ალ. ყაზბეგი: როცა ავადმყოფი ალექსანდრე ყაზბეგი უმწეო მდგომარეობაში საავადმყოფოში იმყოფებოდა, კოსტამ „სევერნი კავკაზში“ გამოაქვეყნა წერილი და მის რედაქტორს მიმართა: „ა. ყაზბეგი საერთო პალატაშია, იკვებება როგორც ულატაკესი კაცი, არა აქვს ისეთი არსებითი საჭიროების საგანიც კი, როგორცაა ჩაი და ისეთი უმნიშვნელო სიამოვნება, რასაც პაპიროსი წარმოადგენს, მაგრამ ამ მდგომარეობის შენარჩუნებაც არ ძალუძს მას. ა. ყაზბეგს საშუალება არა აქვს, ფული გადაუხადოს საავადმყოფოს. ამ დღეებში, როგორც უსარგებლო ნივთს, ქუჩაში გადაადგებენ... ნუთუ ალექსანდრე ყაზბეგს, რომლის შესანიშნავ ყდებში ჩასმულ ნაწარმოებებს, უდიდესი სიამოვნებით კითხულობენ, რომლის ბრწყინვალე სახლში უამრავი ხალხი ჭამდა და სვამდა, ასეთი ჯილდო უნდა ხედეს წილად, რომ ქუჩა-ქუჩა იაროს და სადმე ღობის ძირას შიმშილით მოკვდეს?..

უმორჩილესად ვთხოვ კავკასიის სხვა გამოცემის რედაქტორებსაც, გადაბეჭდონ ეს წერილი“ [3. 1960:7].

ცნობილია, რომ კოსტა ხეთაგუროვი არა მარტო ალ. ყაზბეგთან, არამედ მრავალ ქართველ მოღვაწესთან იყო ახლოს (დ. არაყიშვილთან, დ. ყაზბეგთან და სხვ.).

მიხილ ყიფიანმა მართლაც დიდი დრო და ენერგია შეაღწია ჩრდილოეთ კავკასიელთა განათლებისა და კულტურის საკითხებს, მაგრამ ის არასდროს იფიქრებდა საქართველოს, მუდმივად ზრუნავდა მასზე და აქტიურად იყო ჩართული ყველა იმ საკითხის მოგვარებაში, რომელსაც ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება აყენებდა. 1888 წელს 30 მაისს წერა-კითხვის გაავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის სხდომაზე მოისმინეს მ. ყიფიანის წერილობითი განცხადება იმის შესახებ, რომ კავკასიის ქართველ საზოგადოებას სურს ქართული სკოლის გახსნა. ცოტა ხნით ადრე, 1888 წლის 14 მაისს მ. ყიფიანი ვლადიკავკაზიდან წერა-კითხვის გაავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას სწერდა, რომ 8 მაისს ვლადიკავკაზში მცხოვრები ქართველები შეიკრიბნენ ქართული სკოლის გახსნის საკითხთან დაკავშირებით. იგი სთხოვდა საზოგადოებას ვლადიკავკაზის ქართველების გადაწყვეტილება დაემტკიცებინათ. საზოგადოებამ მოიწონა ეს წამოწყება, მაგრამ უსახსრობის გამო დიდი დახმარება ვერ აღუთქვა – დაჰპირდა ერთჯერადად 200 მანეთით დახმარებას, ყოველწლიურად წიგნების გაგზავნას და მასწავლებლების შერჩევას. მიხილმა პირადი წერილიც კი გაუგზავნა ილია ჭავჭავაძეს: „აქ, კავკაზში, ქართველები ღარიბი ხალხია, რიცხვით 200 კომლი და ამათი წვრილფეხობა სრულიად უსწავლელნი არიან ქართულის სასწავლებლის უქონლობის გამო, მაშინ როდესაც აქ ყოველივე თემის ხალხს აქვს თავიანთი სასწავლებელი და ამითი არიან დანიშნაურებულნი“. ვლადიკავკაზის ქართული საშუალო სკოლა გაიხსნა 1888 წლის 10 ოქტომბერს.

ყოველივე ამის შემდეგ მ. ყიფიანის ზრუნვის საგანი იყო ს. სტეფანწმინდაში „განათლების ლამპარის ჩანთება“ – ქართული სკოლის გახსნა. 1890 წლის 19 ოქტომბერს მიხილ ყიფიანმა წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას მიმართა თხოვნით სოფ. სტეფანწმინდაში (ყაზბეგი) სკოლის გახსნის თაობაზე. „იმედი მაქვს რომ აქ სკოლა ძალიან კარგად გაძლიერდება და დიდს სარგებელს მოუტანს ჩვენს ენასა“. იმავე წლის 3 ნოემბერს მ. ყიფიანის ამ წინადადებას გამგეობა მადლიერებით გამოეხმაურა და აღუთქვა მატერიალური და მორალური დახმარება. სამწუხაროდ, მ. ყიფიანი ველარ მოესწრო ყაზბეგში სკოლის გახსნას.

დიდად დააკლდა თავის ერსა და ქვეყანას მიხილ ყიფიანი. მაგრამ იგი დააკლდა ჩრდილოკავკასიაში მცხოვრებლებსაც, ყველას, ვისთანაც ერთად უმოღვაწია. ის იყო კავკასიელ ხალხთა, განსაკუთრებით

კი ქართველ და ოს ხალხთა ძმობის, მეგობრობისა და უანგარ ო სიყვარულის სიმბოლო. ეს კი, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატებოდა მიხეილ ყიფიანისა და კოსტა ხეთაგუროვის ქართველი და ოსი ხალხების მოჭირნახულეთა გულწრფელ და უაღრესად მნიშვნელოვან ურთიერთობაში.

ლიტერატურა:

1. ნიკოლოზ ყიფიანი, მოგონება, ჟურნ. „კვალი“, თბ., 1883, №15;
2. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1955. გვ. 248;
3. კოსტა ხეთაგუროვი, თხზულებანი, ტ. V, მოსკოვი, 1960;
4. ავთანდილ ცოტნიაშვილი, ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, სამხრეთ ოსეთის წიგნის გამომცემლობა, ცხინვალი, 1968. 230 გვ.;
5. ტიტე სარიშვილი, ოსეთ-საქართველოს კულტურულ-პედაგოგიური ურთიერთობა (1801-1921), გამომცემლობა „განათლება“, თბ., 1965. 296 გვ.;
6. გიორგი ლუდუშაური, მიხეილ ყიფიანი, თბილისი, გამომცემლობა „მერანი“, 1986 წ. 70 გვ.;
7. ნაირა ბეპიევი, „ძმობის ჩირაღდანი“ (ქართულ და ოსურ ენებზე), ჟურნალი „ცისკარი 1852“, № 6, გვ., 76-86, თბ., 2016. 118 გვ.

Naira Bepievi

Doctor of Philology

Professor

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

MIKHEIL KIPIANI AND KOSTA KHETAGUROV

Famous teacher and public figure Mikheil Kipiani was a distinguished and versatile person: he was one of the founders of *The Society for the Spreading of Literacy among Georgians*, a prominent teacher of the Georgian school, author of several textbooks on mathematics and geometry, an outstanding teacher and, most importantly, a friend of Ilia Chavchavadze and a true patriot.

From 1871 for the rest of his life Mikheil Kipiani lived in the North Caucasus, and worked in the Caucasus as the head of the Tergi district. Mikheil Kipiani's contribution to the education, culture and domestic affairs of the peoples of the North Caucasus is of special importance. Mikheil Kipiani was a great advocate and friend of the people of the North Caucasus.

In 1883 *The Charity Society of Spreading Education and Knowledge among the Mountaineers of Tergi District* was established and Mikheil Kipiani was elected as the Chairman of the Board. Until his death, he was an active supporter of the society. It should be noted that one of the members of the board was the founder of the Ossetian literary language and Ossetian literature, the spiritual leader of the Ossetian people, the great poet and public figure Kosta Khetagurov. Kipiani, along with Khetagurov, used to sign all the documents connected with the work of the society. These two men together fought to solve the cultural and educational issues, and all the common deeds that Georgians or Ossetians living in the Caucasus had to face. The story of their devoted friendship has remained a legend up to this day among the Georgians and Ossetians.

The Ossetian people were particularly in need of the public's help in publishing Ossetian textbooks. Mikheil Kipiani played an invaluable role in Ossetian education. He and his "community" played a major role in shaping the foundations of national literacy, children's writing and publishing in the North Caucasus, in particular in Ossetia, through publishing native textbooks, expanding the public school network, repairing existing school buildings and adding to them further amenities, works and improvement, as well as the publication of the "Ossetian alphabet".

M. Kipiani took great care of the Ossetian household issues. In his book, "From Kazbegi to Ialbus," he gives a strikingly detailed account of the reality: the glorious nature and the tribulation, hardship, and hardship of the mountaineers, especially the Ossetians, living in this nature.

Kosta Khetagurov, a great Ossetian writer and public figure, greatly appreciated M. Kipiani for his great care of Ossetian education and culture. Kosta Khetagurov created M. Kipiani's portrait and dedicated two excellent verses to him.

The poems by Kosta Khetagurov are extremely exciting and noteworthy. At his burial Kosta Khetagurov read an Ossetian verse ("At a friend's grave") expressing his great affection and love for the one devoted to the Ossetian people.

Kosta's second verse is also dedicated to M. Kipiani in Russian. Kosta's verse from Russian entitled "On Kipiani's death" was later translated by our glorified poet Valerian Gaprindashvili, full of gratitude. The friendship of Mikhail Kipiani and Kosta Khetagurov was so important to both nations that Great Ilia himself "violated" press laws and made a rare and only exception to the Georgian newspaper *Iveria* by publishing a Russian-language poem written by Kosta Khetagurov dedicated to Mikheil Kipiani. It was accompanied by the contents of the second Ossetian verse dedicated to Mikheil Kipiani in Georgian. Kosta said the feelings of all the residents of the whole Tergi towards Kipiani in his poems, which he recited at his friend's funeral.

Mikheil Kipiani together with Kosta Khetagurov and his associates founded a Georgian high school in Vladikavkaz (opened on October 10, 1888). Kosta Khetagurov played a big role in the resolution of the issues that were discussed during the "sessions" of the society.

The subject of care was the Georgian writer Al. Kazbegi too, who was poor. Kosta Khetagurov was not only close to Al. Kazbegi, but to many other Georgian public figures as well (D. Arakishvili, D. Kazbegi, etc.).

The mutual love of Mikheil Kipiani and Kosta Khetagurov was a battle for common interests. These two people are still symbols of brotherhood, friendship and careless love of the Caucasian people, especially the Georgian and Ossetian people.

The work reviews the history of friendship and cooperation between Mikhail Kipiani and Kosta Khetagurov.

ვარდო ბერიძე

ასოცირებული პროფესორი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ბათუმი

ჰუსარლის ფენომენოლოგიური მეთოდი მცხნიერებაში

„სუბიექტურობა – სამყაროს მაკონსტრუირებელია“

ედმუნდ ჰუსერლი

„ვიდრე არ ჩავენდებით აზრით იმას, რაც არის, ვერასოდეს ვერ გავხდებით ნაწილის იმისა, რაც იქნება“ .

მარტინ ჰაიდეგერი მოსაზრებით - ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ მთავარი სფერო, საიდანაც მოდის დღეს ძირითადი დაკვეთები საზოგადოებისათვის, არის მეცნიერება და მასთან შესაბამისობაში უნდა ჩამოყალიბდეს თვით ხელოვნებაც. ჩვენმა საუკუნემ მოითხოვა სინამდვილის ასახვის ახალი, ხელოვნებისა და კონკრეტულ მეცნიერებათა ინტეგრირების ბაზაზე ჩამოყალიბებული მეთოდი, რომელიც არ დაიყვანება მხოლოდ ინტელექტის მუშაობაზე და ზუსტი მათემატიკური გამოთვლებისა და რაციონალურობის გარდა ეყრდნობა აგრეთვე ემოციურ აღქმებსა და მხატვრულ ხედვებს. ეს მეთოდი ავლენს მეცნიერის მთლიან კულტურას, მისი მუშაობის მანერას, სტილს, ინდივიდუალურ აზროვნებას და მისი, როგორც პიროვნების ძალასა და ღირებულებას. ამ თვალსაზრისით ნაშრომში განხილულია ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი მეცნიერებასა და ხელოვნებაში.

სუბიექტურობა და გამოცდილება ფილოსოფიური მნიშვნელობის თემებია. ბოლო ათეული წლების განმავლობაში სუბიექტურობის პრობლემით დაინტერესებამ ერთბაშად იმატა არა მხოლოდ ფილოსოფიაში, არამედ ბევრ სხვა ემპირიულ დისციპლინაშიც. იმის გათვალისწინებით, რომ ჰუსერლისთვის სუბიექტურობა ყოველთვის იყო ინტერესის მთავარი საგანი თანამედროვე დებატებში მისი რელევანტურობა ცხადი უნდა იყოს – ნერს დან ზაჰავი წიგნში ჰუსერლის ფენომელოგია (ზაჰავი, 2016: 2).

თანამედროვე ფილოსოფიური აზროვნება ნარმოუდგენელია ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიასთან მიმართების გარეშე. ფილოსოფიური კვლევის ფენომენოლოგიური მეთოდი გამოიყენება მეცნიერებისა და კულტურის მრავალ სფეროში. იგი არაერთმა მკვლევარმა გამოიყენა ცოდნის სხვადასხვა სფეროში. მაგალითად, მაქს შელერმა ფენომენოლოგიური თვალსაზრისით ზნეობრივი ღირებულებები შეისწავლა, კარლ იასპერსმა – ფსიქოპათოლოგიაში გამოიყენა, მარტინ ჰაიდეგერმა – ექსისტენციალურ ანალიტიკაში, მორის მერლო-პონტიმ – შეგრძნების ფსიქოლოგიის შესწავლისას და ა. შ. (თევზაძე, 2002: 303).

ფენომენოლოგია¹ ესაა მეცნიერული მეთოდი ჩვენთვის მოცემულის (მე, შემეცნების აქტები, საგნები), წმინდა არსებათა დადგენისა და აღწერისთვის. ტერმინი ფენომენოლოგია (სიტყვა-სიტყვით „იმის შესწავლა, რაც ჩანს“) ჰუსერლის მიერ წამოყენებულ მეთოდოლოგიურ წინადადებას აღნიშნავს, რაც ავტორმა შეაჯამა ფრაზით „თავად საგნებთან“ მიბრუნება (ივ. მარტინი, 2008:427). ფენომენოლოგია უპირისპირდება ე.წ. ბუნებრივი (ნატურალური) განწყობის მეცნიერებებს, რომლებიც მხოლოდ გამოცდილების სფეროში მოქმედებენ და მიზნად სამყაროში (ბუნებაში) გარკვევა აქვთ. ისინი სამყაროს გარეთ არ გადიან (მათი ჰორიზონტი სამყაროა). მათთვის სამყარო ტრანსცენდენტური რეალობაა ანუ არსებობა (ექსისტენცია) სუბიექტის გარეშე (თევზაძე, 2002: 314). ჰუსერლის ტრანსცენდენტალურ ფილოსოფიურ კვლევებს შორის მიმავალი იმპლიკაციები გააჩნია სუბიექტურობასა და სამყაროს შორის კავშირის ფუნდამენტური გაგებისთვის. ჩვენ ბუნებრივია ვერ მოვიცავთ და ვერ გავაანალიზებთ ყველა შესაძლო ვარიაციებს, უპირველესად გამოვკვეთავთ ჰუსერლისეულ იმ ძირითად ცნებათა აპარატს, რომელზე დაყრდნობით გვიხსნის და გვაგებინებს სამყაროში ობიექტურად არსებული სუბიექტის მიერ მასში არსებული სუბიექტურობის არსს და სპეციფიკას იმგვარად, რომ ასეთად გაგებულის სუბიექტურობა ჰუსერლის აზრით მუდმივად შეინარჩუნებს ადამიანური ყოფიერების წესს. თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჰუსერლის ფენომენოლოგია არც იდეალიზმია და არც მეტაფიზიკა და არც ახალი ფორმის დუალიზმი. პირიქით, აზრი სწორედ ისაა, რომ სუბიექტურობა და სამყარო არ შეიძლება ერთმანეთისგან განცალკევებულად გავიგოთ. ჰუსერლი წერს, რომ მისი ტრანსცენდენტალური იდეალიზმი საკუთარ თავში მოიცავს ბუნებით რეალიზმს.² მისი ფილოსოფიის მთავარი თეზაა ის, რომ სუბიექტი არის სამყაროში-ყოფნა და სამყარო რჩება „სუბიექტური“, რადგანაც მისი ქსოვილი და არტიკულაციები მოხაზულია სუბიექტის მიერ ტრანსცენდირების სვლის მეოხებით (ზაჰავი, 2016:102). უნდა ითქვას, რომ სწორედ ეს „ტრანსცენდენტური სვლა“ არის ის ახალი მეთოდი, რომელიც ცნობილია ფენომენოლოგიური მეთოდის სახელწოდებით და რომლის მიზანია დაადასტუროს, რომ „სუბიექტად ყოფნა ნიშნავს თვითცნობიერების მოდუსში ყოფნას“. აქვე მნიშვნელოვანია გამოვკვეთოთ თუ ფენომენის როგორ ცნება იყენებს ფენომენოლოგია. ფენომენი ობიექტის უშუალო მოცემულობაა. მისი ჩენისეული სიცხადეა. თუ გვსურს აღმოვაჩინოთ, როგორია ობიექტი სინამდვილეში, უნდა გადავაბიჯოთ იმას, რაც ოდენ ფენომენურია. ფილოსოფიურ ტრადიციაში უმეტესწილად ფენომენის ცნების სწორედ ამ ვერსიას ვპოულობთ. ფენომენი არის ის, თუ როგორ ჩნდება ობიექტი ჩვენთვის, ჩვენი თვალებით დანახული და ჩვენი კატეგორიებით გააზრებული. მაგრამ ის არ არის ობიექტი, როგორც ის თავისთავადაა. როგორც ზაჰავი აღნიშნავს, ფენომენოლოგია რომ ფენომენის ამ ცნება იყენებდეს, შეიძლება იგი მართლაც, არაფერი ყოფილიყო, გარდა სუბიექტურის, ჩენადის თუ ზედაპირული მეცნიერების. პირიქით, წერს ზაჰავი, ჰუსერლი ოპერირებს ფენომენის იმ ცნებით, რომელსაც შეგვიძლია ჯერ კიდევ ანტიკურობაში მივაკვლიოთ (ზაჰავი, 2016:76). აქედან გამომდინარე უნდა ითქვას, რომ ფენომენოლოგია არის ფილოსოფიური რეფლექსია იმაზე, თუ როგორ გვაჩვენებენ ობიექტები საკუთარ თავს და რა არის მათი ჩენის შესაძლებლობის პირობები.

ჰუსერლის ფენომენოლოგიის მთავარი პარადიგმა – ადამიანის ცხოვრების ფუნდამენტური ფაქტორების წვდომა და მათი მოჩვენებითი ირაციონალურობის დაძლევა. ფენომენოლოგიის ამოცანაა თემატიზება გაუნოს ფილოსოფიის გულისგულში არსებულ იმ შეკითხვებს, რომლებიც ყოფიერებასა და რეალობის ბუნებას ეხება (ზაჰავი, 2016:61). „ფილოსოფია, რომელიც უძველესი დროიდან აცხადებდა პრეტენზიას, რომ დააფუძნებდა წარმოდგენებს ყოფიერების ყველა შესაძლო სახეზე, შეწყვიტა თავისი თავდაპირველი პრეტენზიის გამართლება“ – წერს ზურაბ კაკაბაძე. მისი აზრით, ჰუსერლმა სწორედ ამ მომენტის გაცნობიერებით განიცადა აზროვნების ტრანსფორმაცია და აღიარა ევროპული კაცობრიობის კრიტიკული სიტუაციის ფაქტი, ევროპული მეცნიერების კრიზისი (ევროპულის ცნებაში იგი საზოგადოდ ადამიანურის გარკვეულ ნიმუშსა და უმაღლეს დონეს გულისხმობდა) და ამ კრიზისში გულისხმობდა არა თანამედროვე მეცნიერული აზროვნების სისუსტეს, არამედ ადამიანის ცხოვრებისათვის მათი

¹ ფენომენოლოგია ბერძ. სიტყვაა და ნიშნავს მოძღვრებას ფენომენთა, ანუ მოვლენათა შესახებ. მოვლენა კორელატური ცნებაა და მიუთითებს იმაზე, რაც რალაცინაირად ვლინდება ან შინაგანად, ან გარეგან გამოვლინებაში, მას ნოუმენს, ანუ გონიერების აზრის საგანს უწოდებენ.

² ტრანსცენდენტალური სამყარო, ადამიანური არსებები, მათი ურთიერთობა ჩემთან და ერთმანეთთან, მათი გამოცდილებები, ნააზრევი, გაკეთებული და შემოქმედებული – ეს ყოველივე კი არ ბათილდება, უფასურდება ან იცვლება, ჩემი ფენომენოლოგიური რეფლექსიის მიერ, არამედ მისი გაგება ხდება (ზაჰავი, გვ. 98). იქვე: არც ერთი ჩვეულებრივი „რეალისტი“ არ ყოფილა ოდესმე ისე რეალისტური და კონკრეტული, როგორც მე, ფენომენოლოგიური „იდეალისტი“ (ტერმინი, რომელსაც აღარც კი ვიყენებ.

მნიშვნელობის გაგების პრინციპულ ცალმხრივობას ირაციონალიზმის თვალსაზრისით (კაკაბაძე, 2012:65).

ფენომენოლოგია ჰუსერლის მოძღვრებას ჰქვია იმიტომ, რომ იგი ორიენტირებულია ადამიანის შემეცნებითი ცხოვრების ფენომენების¹ (ანუ მოვლენების) მკაცრსა და სისტემურ მეცნიერულ ანალიზზე იმისგან დამოუკიდებლად, თუ როგორ წვდება თუ ვერ წვდება სულაც, ამ მოვლენათა და მათ მატარებელ სუბიექტთა, ისევე როგორც მათ ობიექტთა ონტიურ რაობასთან დაკავშირებულ საკითხებს. (ზაჰავი, 2016:10). უნივერსალური ფილოსოფია ნამდვილდება სულ სხვაგვარად, ვიდრე წარმოედგინათ დეკარტეს და მის დროს, ახალი ბუნებისმეტყველებით მართულებს, დედუქციური თეორიის უნივერსალური სისტემის სახით, თითქოს ყოველივე ყოფიერი ერთი გამოთვლის ერთიანობაში მდგარიყოს. ჰუსერლის აზრით, იგი ნამდვილდება სისტემა ფენომენოლოგიურად კორელაციური დისციპლინებისა, რომლის ღრმა საფუძველია **არა აქსიომა ego cogito, არამედ აქსიომა უნივერსალური თვითცნობიერებისა, თავმოაზრებისა** (ჰუსერლი, 2010: 96). შეიძლება ითქვას, რომ ავგუსტინეს სიტყვები: „გარეთ ნუ კითხულობ, შენს თავში შეიქცე. შინაგან ადამიანში სადგურობს ჭეშმარიტება“ – ჰუსერლმა თავისი მოძღვრების ქვაკუთხედად გამოიყენა და დელფოსურ სიტყვას „შეიცან თავი შენი“ – ახალი მნიშვნელობა შესძინა.

ფილოსოფიის რადიკალური რეფორმა, რომელიც მიზნად დაისახა ჰუსერლმა ვერ განხორციელდება წარსულის ფილოსოფიის უპირობო აღორძინებით, ვინაიდან როგორც კაკაბაძე აღნიშნავს „იგი ყოველთვის იყო დამძიმებული ობიექტივისტური² ცრურწმენებით“. ამ ობიექტივიზმის გადალახვაში მდგომარეობს ფილოსოფიის რადიკალური ჰუსერლისეული გარდაქმნა. თავის ფილოსოფიურ მოღვაწეობაში ჰუსერლმა სწორედ ობიექტივიზმის სუბიექტივიზმის მზერის დასახელებული შემობრუნება განახორციელა (კაკაბაძე, 2012:69). სხვა სიტყვებით, ეს არის ჰუსერლის შემობრუნება ტრანსცენდენტალური ფილოსოფიისკენ: ეპოქე, რედუქცია და ტრანსცენდენტალური იდეალიზმი. ობიექტივიზმის სუბიექტივიზმის შემობრუნების განხორციელებისას ფუსერლმა თანდათანობით გამოიმუშავა შესაბამისი მეთოდოლოგიური მიდგომა, რომელიც ცნობილია ფენომენოლოგიური მეთოდის სახელით და ლოზუნგი: „უკან თვით საგნებისაკენ“ – გამოსატყობინებელი ინტენციონალიზმის, ფენომენოლოგიური ეპოქესა და ფენომენოლოგიური რედუქციის მეთოდოლოგიურ პოზიციებში. ჰუსერლი ინტენციონალიზმს თვლის ცნობიერების შინაგან და არა გარეგან მახასიათებლად, მისი მეშვეობით მყარდება კავშირი ორ სამყაროულ ობიექტს შორის, ეს არის კავშირი ცნობიერებასა და მის ობიექტს შორის. ინტენციონალური ობიექტი ჩემი ინტენციის ობიექტია და ის არ უნდა გავაიგივოთ რომელიმე გონებრივ კონსტრუქციასთან. ჰუსერლისეული ინტენციონალიზმის ანალიზი არ არის მეტაფიზიკური რეალიზმის განმტკიცება (ზაჰავი, 2016:29).

ეპოქე გულისხმობს რეალობის მიმართ მიდგომის ცვლილებას და არა რეალობის გამორიცხვას საკვლევი სფეროდან. ეპოქე მჭიდროდაა დაკავშირებული რედუქციასთან, ისინი ერთი ფუნქციონალური მთლიანობის ნაწილებია, ჰუსერლისთვის ეპოქე არის რედუქციის შესაძლებლობის პირობა (ზაჰავი, 2016: 64). ეპოქე არის ტერმინი ნაივური მეტაფიზიკური მიდგომის უეცარი შეკავებისათვის და, შესაბამისად, შეგვიძლია ფილოსოფიაში შესასვლელ ჭიშკარს შევადაროთ – წერს ზაჰავი. ზაჰავის გადმოცემით, ეპოქეს საპირისპიროდ რედუქცია აღნიშნავს სუბიექტივიზმსა და სამყაროს შორის კორელაციის თემატიკას, ეს არის გრძელი და რთული ანალიზი, რომელიც ბუნებითი სფეროდან უკან, მის ტრანსცენდენტალურ საფუძველთან გვაბრუნებს. მისი აზრით, ჰუსერლმა ისინი გამოიყენა კვლევის ველის გასაფართოებლად.

ჰუსერლის „ტრანსცენდენტალური სუბიექტი“, რომელიც იგი მან მიიღო ეპოქეს განხორციელებით და ფენომენოლოგიურად მოცემულის თემატიკებით, არის ის გამყოფი ხაზი, რომლითაც ის ემიჯნება დეკარტეს (დეკარტე ასაბუთებს უსამყარო სუბიექტის არსებობის შესაძლებლობას, ჰუსერლი კი პირიქით, შუძლებელია უსუბიექტო სამყაროს წარმოდგენა) და კანტს (კანტი აღიარებდა ტრანსცენდენტალურ სუბიექტს, როგორც აბსტრაქტულს და იდეალურს). მათგან განსხვავებით ჰუსერლი აღიარებს, რომ „ჩემი ტრანსცენდენტალური სუბიექტიურობა არის ჩემი კონკრეტული და ინდივიდუალური სუბიექტიურობა“ (ზაჰავი, 2016:67). ჰუსერლისთვის ტრანსცენდენტალური და ემპირიული სუბიექტი არ ნიშნავს ორ სხვადასხვა სუბიექტს შორის კავშირს, არამედ ნიშნავს ორ განსხვავებულ გაგებას, როგორც პირველადს და მეორედს შორის კავშირი. ტრანსცენდენტალური სუბიექტი არის სუბიექტი მის პირველად,

¹ თავის ამ ორიენტაციაში ჰუსერლს ორი მთავარი წყარო და დასაყრდენი აქვს: ერთია დეკარტის რადიკალურ რეფორმაზე (შემეცნების საწყისის ძებნაზე) მიმართული ფილოსოფია, მეორეა კანტის ტრანსცენდენტალური ფილოსოფია.

კონსტიტუციურ ფუნქციაში. ემპირიული სუბიექტი იგივე სუბიექტია, ოღონდ როგორც ობიექტი სამყაროში, ანუ როგორც გასამყაროებელი ერთეული. სწორედ ამ კონტექსტში ჰუსერლი ყურადღებას მიაპყრობს იმ ფაქტს, რომ სუბიექტურობა შეიძლება ორი რადიკალურად განსხვავებული გზით იქნას თემატიზებული: 1. ბუნებითი ანუ ფსიქოლოგიური რეფლექსიით, რომელიც წარმოგვიდგენს გასაგნებულ და ნატურალიზებულ სუბიექტს, მაგრამ ეს რეფლექსია არ ხსნის გზას სუბიექტობის მაკონსტრუირებელი, ტრანსცენდენტალური განზომილებისკენ. 2. წმინდა ანუ ტრანსცენდენტალური რეფლექსია, რომლის სპეციფიკური ამოცანაა ყოველგვარი კონტიგენტური და ტრანსცენდენტალური კავშირებისაგან და ინტერპრეტაციებისაგან განძარცვული სუბიექტურობის თემატიზება (ზაჰავი, გვ. 69). ზაჰავის გადმოცემით, ჰუსერლის განმარტებით, რეფლექსიის ეს ტიპი არ არის მყისიერად წვდომადი. მას წვდომადს ხდის ეპოქე. სანამ ეპოქე გზას არ განმდნს, ჩვენ საქმე გვაქვს გასაგნებულ და გასამყაროებულ გამოცდილებასთან (იქვე). ჰუსერლის აზრით, ვიდრე ჩვენ ვცხოვრობთ ობიექტთა თავდავინყებულობაში, ტრანსცენდენტალური სუბიექტი დამალული რჩება, მაგრამ ეპოქე და რედუქცია შესაძლებელს ხდის მის გამოვლენას (იქვე). ეპოქეს მეშვეობით – რომელიც არც მეტი არც ნაკლები ფენომენებზე (მჩენ ობიექტებზე) ფოკუსირებაა – ვაღწევთ სუბიექტურობის ღვანლის გაგებას. სამყარო არაა ის, რაც უბრალოდ არსებობს. სამყარო ჩნდება და ამ ჩენის სტრუქტურა განპირობებულია სუბიექტურობის მიერ, რომელიც შესაძლებელს ხდის მას. სწორედ ამ კონტექსტში ჰუსერლი იტყოდა, რომ აბსურდულია ვისაუბროთ გონებისგან აბსოლუტურად დამოუკიდებელი სამყაროს არსებობაზე, რომელიც ნებისმიერი შესაძლებელი გამოცდილებისეული და ცნებობრივი პერსპექტივისგან მოწყვეტით იარსებებდა (ზაჰავი, 2016:72).

ზემოთ გაანალიზებული ცნებების ჰუსერლისეული გაგება დაგვეხმარება კიდევ უფრო ნათლად ჩამოვყალიბოთ ტრანსცენდენტალური ფილოსოფიის შემოპრუნების არსი. ისევ დავუბრუნდეთ თეზას: „ჩვენ საგნებთან დაბრუნება გვჭირდება“. ჰუსერლისეულად ეს ასე უნდა გავიგოთ:

„თუ გვსურს ჭეშმარიტად შევიმეცნოთ ფიზიკური ობიექტების ყოფნა, ჩვენ საბოლოოდ მოგვიწევს სუბიექტურობასთან მიბრუნება, რომელსაც ეს ობიექტები გამოცდილებაში აქვს, რადგან მხოლოდ მასში აჩვენებენ თავს ობიექტები ისე, როგორც ისინი არიან. სუბიექტურობა რეალობის შესაძლებლობის პირობაა. სუბიექტურობის გარეშე რეალობა ვერ იქნება“ (ზაჰავი, 2016:73).

ჰუსერლი ყურადღებას ამახვილებდა რეალობის მოცემულობაზე (ჩენაზე), ანუ იმაზე თუ როგორ გვეძლევა რეალობა გამოცდილებაში. სხვა სიტყვებით, „ჩვენ საშუალება არ უნდა მივცეთ წინასწარ ჩამოყალიბებულ თეორიებს ფორმა მისცენ ჩვენს გამოცდილებას – ჩვენი თეორიები გამოცდილებამ უნდა განსაზღვროს“. ჰუსერლი თავის ფენომენოლოგიურ პრინციპს ასე აყალიბებს: „ჩვენ საშუალება უნდა მივცეთ პირველადად მომნიჭებელ ჭვრეტას, რომ იყოს ყოველგვარი ცოდნის წყარო. წყარო, რომელსაც ვერანაირი ავტორიტეტი (თუნდაც თანამედროვე მეცნიერება) ვერ დააყენებს კითხვის ნიშნის ქვეშ“ (ზაჰავი, 2016:62). ჰუსერლის ეს პრინციპი თავის შინაარსში გულისხმობს ტრანსცენდენტალურ შემოპრუნებას, რომელიც მოითხოვს მეთოდოლოგიურ შემზადებას. ამიტომ ჰუსერლი საკვანძო მნიშვნელობას ანიჭებს ეპოქეს დანიშნულების სწორად გაგებას. როგორც აღვნიშნეთ, ეპოქე გულისხმობს რეალობის მიმართ მიდგომის ცვლილებას და არა რეალობის გამორიცხვას საკვლევი სფეროდან.

ყოველივე ზემოთქმული არის მხოლოდ ის გზა და იმის ინტერპრეტირება თუ რა გზით და როგორ უნდა მივიდეთ ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდის გაგებამდე. ეხლა ჩამოვყალიბოთ ამ მეთოდის მნიშვნელობა მეცნიერებასა და ხელოვნებაში. კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი, როგორც ახალი და განსხვავებული მიდგომა და გაგება – ახალი მეთოდიკა შემეცნების თეორიის, ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის და ზოგადად, მეცნიერების განვითარებისა ცნობილია **ინტენციონალური ანალიზის** სახელწოდებით, რომელიც „ყველგან ქმედითა სადაც კი განსახილველი გვაქვს საგანი და საზრისი, სადაც სერიოზულად იერიში მიგვაქვს ყოფიერების საკითხებზე, შესაძლებლობის საკითხებზე, საწყისის საკითხებზე, სამართლის საკითხებზე“ – წერს ჰუსერლი „პარიზულ მოხსენებებში“ (ჰუსერლი, 2010:54). ამრიგად, ინტენციონალური ანალიზი სულ სხვა რამ არის, ვიდრე ანალიზი ამ სიტყვის ჩვეულებრივი აზრით¹. როგორც ღვნიშნეთ, ჰუსერლი მეცნიერულ შემეცნებას საყ-

¹ ფენომენოლოგიური ანალიზის მნიშვნელოვანი მომენტი ისაა, რომ ჩვენ ინტუიციის გზით ვქმნით შესაძლებლობათა ჰორიზონტს (რეალობისგან განსახვავებით), როგორც აქტუალურად მოცემულს და ამ განცდას ვიყენებთ როგორც ორიენტირს ყოფიერების საზრისის დადგენაში. მეორე მხრივ, ვთავისუფლდებით რა რეალური შინაარსისაგან, ჩვენ ფაქტიურად გადავდივართ იდეალურ სფეროში და ვცლით რა ჩვენს აღქმას შინაარსისაგან, გვრჩება ცარიელი აღქმა, მისი ფორმა ანუ მისი იდეა. ამრიგად აქტუალიზირებული მოცემულობისგან განყენება იმავე დროს ნიშნავს მზერის შემოპრუნებას საგნიდან ცნობიერებისკენ; (დოლიძე, გვ.27).

ვედურებს იმას, რომ იგი თანდათან დაშორდა თავის სანყის მიზანს – ადამიანური ყოფიერების დამკვიდრებას¹. ეს გაუცხოება მოხდა სამყაროს სურათის ობიექტივაცია – დეტერმინიზმის გზით, სადაც ადგილი აღარ დარჩა ადამიანის პიროვნულ შემოქმედებით თავისუფლებისთვის (დოლიძე, 2010: 42). იქვე: ასეთი შემობრუნება ფენომენოლოგიური მეთოდით ხორციელდება. ამ მეთოდის მოქმედების კვალს ვპოულობთ მეცნიერებაში (კვანტურ მექანიკაში), რაც საფუძველს გვაძლევს დავსახოთ ის შემეცნების შემობრუნების, მისი ახალი ორიენტაციის მიმართულებად. (აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ინტერპრეტირებას ვაკეთებთ მამუკა დოლიძის შრომების მიხედვით).

კვანტური თეორიის ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაცია მიკროსამყაროში სუბიექტის შეყვანას გულისხმობს. ეს, რა თქმა უნდა, სულაც არ ნიშნავს, რომ დამკვირვებელი სუბიექტი ქმნის მიკროსამყაროს რეალობას (დოლიძე, 2010: 302). იქვე: ფიზიკური რეალობა არსებობს თავისთავად, მიუხედავად იმისა, აკვირდება მას ადამიანი თუ არა. დაკვირვების, ანუ გაზომვის სიტუაცია ატომურ სამყაროში პრინციპულად განსხვავდება კლასიკურ-ფიზიკური შემეცნების სიტუაციისაგან. იგი არ დაიყვანება მხოლოდ ფიზიკურ ურთიერთქმედებაზე გამზომ ხელსაწყოსა და ატომურ ობიექტს შორის. ატომური სიტუაციის „უცნაურობა“ იმაში მდგომარეობს, რომ აღნიშნული სიტუაცია ერთგვარად „სუბიექტივირებულია“. გამზომი ხელსაწყო აქ არ წარმოადგენს ჩვეულებრივ ფიზიკურ სისტემას, იგი თამაშობს სუბიექტის ცნობიერების როლს ატომური ობიექტის მიმართ, წარმოადგენს სუბიექტის ექსპრაპოლაციას ადამიანის გარეთ, ფიზიკურ რეალობაში. ასეთი რამ სრულიად დასაშვებია, რადგან არა მარტო ადამიანის ცნობიერებაში, არამედ მთელ ობიექტურ სინამდვილეში მიმდინარეობს იდეათა რეალიზაციისა და საზრისების წარმოშობა – ცვალებადობის „სუბიექტური“ პროცესი, რის გამოც ფიზიკური მოვლენები არ დაიყვანება ცალსახა მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე, არამედ გვაქვს მათი გარკვეული თავისუფლება, რაც მიკროსამყაროში ატომური პროცესების ინდეტერმინიზმსა და ალბათურ ხასიათში გამოიხატება.

სუბიექტური ყოფიერების „შეჭრა“ ობიექტურ რეალობაში იმას ნიშნავს, რომ გაზომვის პროცესში „ფიზიკურ რეალობას გააჩნია უნარი მოახდინოს შემეცნებითი სიტუაციის ინტერპრეტაცია. კვანტური სიტუაცია ონტოლოგიურად „სუბიექტივირებულია“. გამზომი ხელსაწო ამ სიტუაციაში თამაშობს ინტენციონალური ცნობიერების როლს მიკრომოვლენათა მიმართ (დოლიძე, 2010:305).

ერთი და იგივე ფენომენოლოგიური მეთოდი ინტუიციურად გამოიყენება როგორც კვანტურ ფიზიკაში, ატომური ობიექტის მოდელირების მიზნით, ასევე თანამედროვე პროზაში, მხატვრულ სახეთა შემოქმედების დროს. კლასიკურ ფიზიკაში სიდიდეები, კანონები და პრინციპები დადგენილია ობიექტური ცოდნის უზოგადესი და აბსტრაქტული სისტემის მიმართ, რომელიც აბსოლუტური სუბიექტის იდეით საზრდობს. ცოდნა ფიზიკური რეალობის შესახებ მთლიანად ობიექტივირებული და ჩაკეტლია მატერიალური სინამდვილის ფარგლებში. კლასიკურ რაციონალიზმთან თანაზიარ ლიტერატურაშიც მხატვრული რეალობა ობიექტივირებული და ფსიქოლოგიური რეალიზმის ფარგლებშია ჩაკეტლი. შემოქმედი გარეშე მომენტია საკუთარი ქმნილების მიმართ. მას აბსოლუტური სუბიექტის გვირგვინი ამშვენებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ავტორი მთლიანად აკონტროლებს თავის ნაწარმოებს და ქმნის გმირის მორალური შეფასებისა და სიუჟეტის წარმართვის ერთიან პოზიციას, რათა თავის ნებაზე განავითაროს ყოველი სახე და მოაგვაროს ნებისმიერი კონფლიქტი თხრობის დრამატურგიაში. აბსოლუტური სუბიექტისა და ყოვლისშემძლე ავტორის სწორედ ასეთ კერპს ამსხვრევს ფენომენოლოგია კვანტურ მექანიკაშიც და პოლიფონიურ პროზაშიც. აბსოლუტის ტახტიდან ჩამოგდებული სუბიექტი, მიკროსამყაროში შედის გაზომვის პროცესის სახით (დოლიძე, 2010:306).

თუ მოცემულ მსჯელობას გადავითანთ მეცნიერებაზე, ფენომენოლოგიური ანალიზით შესაძლოა აღმოვაჩინოთ მეცნიერულ-ტექნიკური განვითარების კრიზისის ფესვებიც - წერს მამუკა დოლიძე. შემეცნება თავდაპირველად ადამიანის სასიცოცხლო ინსტენციათა განხორციელების კენ იყო მიმართული. განხორციელების ამ გზაზე გარდაუვალი შეიქმნა ისეთი ეტაპები, როცა ცალკეულ მეთოდთა და საშუა-

¹ ჰუსერლის აზრით, ყოფიერების საზრისის საკითხი ტრადიციულ ფილოსოფიაში მცდარად იყო გადანყვებილი. ლაპარაკობდნენ ე. წ. „პირველ მიზეზზე“, როგორც რეალობის საფუძველზე, როგორც სუბსტანციაზე. მიზეზობრიობის ცნების მიყენება ყოფიერების საზრისის მიმართ არ უნდა იყოს გამართლებული. ყოფიერების საზრისი, ჰუსერლის აზრით უნდა დადგინდეს მისი მნიშვნელობის მიხედვით. უპირველესი ასეთი მომენტია უშუალო მოცემულობა, მხედველობაში ყოფნა, როგორც გრძობად-კონკრეტული, ასევე ინტუიციური (ფანტაზიის საშუალებით); ასეთ ანალიზში ხდება დროებითი თავშეკავება ყოფიერების მტკიცებისაგან და მზერის გადატანა შიგნით, ცნობიერების აქტზე, რომელიც სიცხადის განცდით ანათებს მას და ამდენად სარწმუნოს ხდის მის არსებობას. აქ დიდ როლს თამაშობს ფანტაზია ანუ ფიქცია. ფანტაზიით დანახული მხარეები შემეცნებით პირობებთან ერთად ქმნიან შესაძლებლობათა ჰორიზონტს, რაც ახლავს აქტუალურად მოცემულ ყოფიერებას (დოლიძე, გვ. 26)

ლებათა ინტენციებმა დაჩრდილეს საწყისი მიზანი; ფილოსოფიამ ვერ მოახერხა გზას აცდენილი შემეცნების კორექტირება, ადამიანისკენ შემობრუნება, რის გამოც მეცნიერება დაუპირისპირდა ადამიანს და გადაიქცა მისთვის მტრულ ძალად. მეცნიერებამ მხედველობიდან დაკარგა ადამიანი, სუბიექტი და გახდა ობიექტური, საბუნებისმეტყველო; თვით სუბიექტსაც იგი ეხება მხოლოდ ობიექტური მეთოდებით. ამრიგად კრიზისიდან თავის დასაღწევად ფენომენოლოგიური მეთოდი მოითხოვს მეცნიერების განწმენდას მეორეული ფენებისაგან, მის შემობრუნებას სუბიექტისაკენ, როგორც სუბიექტისაკენ, როგორც თავისუფალი, ინდეტერმინირებული სიცოცხლისაკენ. ასე უნდა გავიგოთ ჰუსერლის ლოზუნგი „უკან საგნებისაკენ“. საგნების ფენომენოლოგიური განწმენდით ჩვენ ვწვდებით მათ პირველად მნიშვნელობას, მათ ნამდვილ ყოფიერებას, შესაბამისს თავისუფალი სუბიექტის ინტენციისადმი.

მიკროსამყაროს კვანტურ-მექანიკური აღწერა, დამატებითობის კონცეფციის საფუძველზე სწორედ მეცნიერების კრიზისიდან თავის დაღწევის ცდაა ფენომენოლოგიური მეთოდის გზით.

ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი აღმოჩნდა ის საფუძველი, რომელიც კვანტურ შემეცნებას აახლოებს ესთეტიკურთან, რაც უფლებას გვაძლევს ვილაპარაკოთ დამატებითობის პრინციპის გარკვეულ ანალოგიაზე მხატვრულ შემეცნებაში (დოლიძე, 2010:30). ფენომენოლოგიური მეთოდი მოითხოვს გამოვიკვლიოთ ის პირობები, რაც მოცემულ კანონს ანიჭებს არსებობის საზრისს და აძლევს პრინციპულ მნიშვნელობას.

ამრიგად, თანამედროვე მეცნიერებაში შემეცნების და შემოქმედების საგნები ემსგავსება ერთმანეთს. სუბიექტისა და ობიექტის ერთიანობის ძალით მათ ენიჭებათ თავისუფალი ნება. ნაშრომს დავასრულებ ჰუსერლის სიტყვებით: „ჩვენ ძალიან დაგვიანებულად ვაყალიბებთ ჩვენს პოზიციას სამყაროს მიმართ“ და ნიცშეს სიტყვებით: „ჩვენ ძალზე გვიან ვახერხებთ მთელი ცხოვრების მთლიანობაში შეფასებას“.

ლიტერატურა:

1. დოლიძე მამუკა, „კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგიური კონცეფცია და თანამედროვე პროზის პოლიფონიურობა“. ფილოსოფიური ძიებანი, ტ. XIV. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2010.
2. დოლიძე მამუკა, „კულტურის ფენომენოლოგია და კვანტური ფიზიკის ფილოსოფიური პრობლემები“. თბილისი, 2007.
3. თევზაძე გურამ, XX საუკუნის ფილოსოფიის ისტორია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2002.
4. კაკაბაძე ზურაბ, რჩეული ფილოსოფიური შრომები, ერთტომეული, გამომცემლობა „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, ბათუმი, 2012.
5. რამიშვილი ვალერიან, XX საუკუნის ფილოსოფია, I ნაწილი, გამომცემლობა „მერიდიანი“. თბილისი, 2016.
6. ჰაზავი დან, ჰუსერლის ფენომენოლოგია, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2016.
7. ჰუსერლი ედმუნდ, პარიზული მოხსენებები, გამომცემლობა „Carpe diem“, თბილისი. 2010.

Vardo Beridze

*Batumi Shota Rustaveli State
Associate Professor of University
Georgia, Batumi*

HUSSERL PHENOMENOLOGICAL METHOD IN SCIENCE

The intuitive application of the phenomenological approach to the two distinct areas of human mental activity - in science and the arts - creates an interesting and important parallel, and it must be said that in the end it will unite them. Husserl's methodological call to "go back to the objects himself", means the return of the philosophical vision from object to subject, to the intentional life of consciousness as the center of the universe.

К “СЛОВАРЮ ОСЕТИНСКО-ГРУЗИНСКИХ И ГРУЗИНСКО-ОСЕТИНСКИХ СХОЖДЕНИЙ”

Ареальные отложения в языке предполагают, как известно, этнические контакты, обосновывающие пространственное распространение в результате территориальных сношений языковых фактов и явлений. Образовавшиеся лексические единицы языка в итоге взаимного влияния самих языков обусловлены культурами, стоящими за ними, и исследование их семантики и этимологии зачастую даёт нам почву для размышлений об особенностях схождений, в частности межкавказских, как в материальной культуре, так и в обрядах, обычаях и нравах, в быту, фольклоре и религиозных воззрениях. Теория ареальной лингвистики В.И. Абаева направлена на изучение сходных явлений изоглоссов, возникающих между языками определённого ареала в результате длительного соседства и контактного развития; к примеру, Кавказ: «Здесь с давних пор взаимодействуют языки разного происхождения, разной типологии, разного уровня культурного и социального развития. <...> какое богатство и разнообразие тем таит в себе кавказский материал по проблеме языковых контактов» [1, 289].

По мнению В.И. Абаева, схождения *«очень многочисленны и древни»*. В них «выделяются своим полновесным культурным содержанием» три группы слов: 1) *названия культурных растений и домашних животных*; 2) *термины материальной культуры*; 3) *термины социального порядка*; приводимые учёным изоглоссы захватывают несколько различных языков [1, 287-293].

Цель статьи: осуществить обзор публикаций по теме, чтобы показать, что выявленные культурные влияния, действовавшие в истории языков описываемого ареала и нашедшие отражение в языке, уже достаточны для работы над словарём. Он бы свидетельствовал о существовании «единой кавказской этнической культуры», несмотря на языковую раздробленность; такая работа «позволила бы уловить дух и существенные черты этой культуры» [2, 89].

Научный задел по теме, заложенный В.И. Абаевым, продолжают изыскания отечественных и зарубежных учёных.

При выборе темы мы руководствовались наблюдением Г.А. Климова, по мнению которого «проблема ареальных взаимоотношений кавказских языков <...> по сей день остаётся наименее разработанной, исходя из определения ареальной лингвистики как самостоятельного аспекта трактовки структурных и материальных сходств между языками, возникающих на базе конвергентных процессов в условиях языкового контактирования в определённой зоне. <...> весьма пересечённый языковой ландшафт кавказского ареала, нередко далеко не совпадающий в своих изоглоссах с распределением его характеристик, обусловленных генетическим или типологическим фактором, безусловно, заслуживает стать предметом самостоятельного рассмотрения посредством как метода картографирования, так и другими средствами ареальной лингвистики [4, 200-201].

Но, предостерегают нас, изучение лексических общностей «...наталкивается на большие трудности, чем изучение их сходств на других языковых уровнях, поскольку общие или просто похожие слова легко привлекают к себе внимание..., однако интерпретация их истории допускает большой диапазон возможностей и зачастую вызывает споры (в том числе и специалистов)» [5, 141].

Трудность эта мотивируется как неоднозначностью определения лексических общностей, которые, по мнению Д.И. Эдельман, могут быть «действительно генетически общими (т.е. общими архаизмами, или общими инновациями), но могут быть и заимствованными – непосредственно, или через язык-посредник, – могут создаваться параллельно по сходным моделям из единого индоевропейского корня и единых словообразующих элементов, могут иметь сходные семантические сдвиги и т.д., но могут, наконец, быть и результатом простого совпадения» [5, 142], но и, с другой стороны, подвижностью лексики как языкового уровня, что является непреодолимым препятствием для выявления направления многих заимствований и формирования *определённых* лексических пластов, общих для двух или более языков, или языковых групп. В этом случае необходимо учитывать обусловленность означенных процессов факторами внешней истории: длительностью и значением ирано-кавказских контактов; влиянием ираноязычных на материальную культуру, идеологию, религиозную и социальную сферу жизни кавказцев [6, 37-47].

Материалом для работы послужат как опубликованные труды отечественных и зарубежных лингвистов, так и лексикографические издания по языкам ареала, а также исследования XIX – начала XXI вв. и их интерпретация в генетическом, типологическом и ареальном аспектах.

В статье, носящей обзорный характер литературы, эксплицированы способы и методы взаимовлияния культуры и языка и воплощение лексических общностей в иранских и кавказских языках.

Осетины, как известно, являются носителями индоевропейской языковой традиции, её иранской ветви на Кавказе. Исследование лексики осетинского языка в сравнительно-историческом аспекте подтверждает данное положение.

В лексике сохранились родственные названия домашних и диких животных, термины для обозначения родства людей, названия частей человеческого тела, космических тел и явлений природы, обозначения пола, величины, цвета, наименования числительных, местоимений, жизненно важных глаголов, прилагательных и т.д., общих для всех древних индоевропейских языков [12,194].

Осетинский язык на Центральном Кавказе остался верен иранской ветви: индоевропейская языковая традиция развивалась, обогащалась и видоизменялась по своим внутренним законам на протяжении тысячелетий непрерывно, из поколения в поколение; сохранившись до наших дней, сберегла историческую перспективу развития и функционирования.

Наличие многочисленных элементов иранского происхождения в лексике грузинского, армянского и северокавказских языков является итогом многовекового политического и культурно-исторического общения с различными ираноязычными племенами [13, 69]. По прозорливому замечанию В.И. Абаева, «...все народы Кавказа, не только непосредственно соседящие друг с другом, но и более отдалённые, связаны между собой сложными и прихотливыми нитями языковых и культурных связей <...>».

Если бы мы составили, например, карту лексических изоглосс для всего Кавказа, то оказалось бы, что десятки линий во всевозможных направлениях, причудливыми и неожиданными кривыми оплетают всю территорию, не считаясь ни с какими языковыми и диалектными перегородками.

Иными словами, существует лексический фонд, свойственный не одному только или двум соседним языкам, а трём, четырём и более языкам, нередко весьма удалённым друг от друга, иначе говоря, – *межкавказский* лексический фонд.<...> Мы имеем в виду слова местного кавказского происхождения...» [2, 89].

В работах отечественных и зарубежных учёных (Ф. Юсти, Г. Хюбшмана, К. Залемана, А. Мейе, Г. Бейли, Э. Бенвениста, В. Миллера, В. Абаева, Д. Эдельман, Т.В. Гамкрелидзе, В.Вс. Иванова, Г. Климова, Я. Харматты, Н. Марра, А. Шанидзе, Р. Ачаряна, Ю. Абуладзе, Г. Ахвледиани, М. Андроникашвили, Э. Туманяна, Г. Церетели, М. Хубуа, И. Абуладзе, Б. Балкарова, А. Шагилова, И. Абдуллаева, К. Микаилова, И. Алироева, И. Эфендиева, и др.) определяются роль и значение ареальных контактов для истории языка; рассматриваются различные стороны взаимодействия языков, языков и диалектов; взаимосвязи и специфика влияния ирано-грузинских, ирано-армянских, ирано-адыгских, ирано-нахских, ирано-дагестанских культурных и лингвистических отношений.

Мы осуществили обзор части лингвистических работ по означенной теме, чтобы наглядно показать присутствие значительного фонда общих лексических единиц, охватывающих различные тематические группы, а также подтвердить им возможность создания давно назревшего лексикона. К примеру, М.К. Андроникашвили, чтобы выявить наличие в грузинском языке иранизмов, изучила древнегрузинские литературные памятники с V по XVI – XVII века с учётом диалектной лексики [13,69-89]. Ею обнаружен значительный материал, составляющий органическую часть грузинского языка, входящий в основное ядро его лексики и усвоенный ещё общекартвельским языком до его распада.

М.К. Андроникашвили разъясняет, в чём сложность выявления иранских элементов, и что оно стало возможным лишь в последнее время в результате развития сравнительной картвелологии, структурного анализа слова и фонематической структуры грузинского языка благодаря трудам А. Чикобава, В. Топурия, Г. Ахвледиани, С. Жгенти, Г. Фогта и др.

Но этому процессу способствовали также значительные успехи, достигнутые в области историко-этимологического изучения осетинского языка во второй половине XX века: к примеру, корпус слов, усвоенных грузинским языком из алано-осетинской среды, выявил В.И. Абаев [15; 16]. Г.С. Ахвледиани проанализировал не только отдельные лексические элементы, но разобрал также схождения структурного и семантического свойства [17, 107; 18].

М.К. Андроникашвили акцентирует внимание на части глагольных основ, считающихся одним из самых древних пластов в грузинском языке. Они фонетически и семантически совпадают с соответствующими алано-осетинскими глагольными формами [13, 70-73), а также с именными образованиями и другими частями речи, которые возможно увязать с алано-осетинскими формами [13,73-75].

Очевидный интерес представляет описание и анализ алаано-осетинских элементов в грузинском; к прим., груз. *avazan-i* “водохранилище, бассейн”, арм. *avazan* с тем же значением < осет. *avazun*; груз. *a-vazak-i* “разбойник, грабитель“, арм. *avazak* < осет. *vazæg* “прохожий, гость”; и др.), добавим, что они имеют параллели и в армянском языке, в котором «в большинстве случаев считаются словами неизвестного происхождения» [13,75-77).); рассматриваются грузинские личные собственные имена алаано-осетинского происхождения, бытующие в языке грузин с древнейших времён, при этом подчёркивается, что их носителями являлись не только сами овсы, но и грузины [13,77-80].

Многочисленные иранские элементы среднеиранского и парфянского происхождения обнаружены М.К. Андроникашвили в древнегрузинских литературных памятниках: это «различные категории слов: культовые термины; большое количество личных и географических имён, обиходных глагольных основ, существительных, прилагательных и других частей речи», – пишет учёный [13,80-81].

Иранские основы в грузинском языке образуют особые лексические группы слов, связанных фонетически и семантически, причём ряд слов из этих лексических групп оформлен с помощью грузинских словообразующих аффиксов. Другая часть основ заимствована из иранского языка в виде производных форм: лексические группы с иранской основой “ 1. *mar-* ‘замечать, наблюдать, считать’ <...> 2. *part* /*p'ard* со значением ‘выкуп, плата, долг’ <...> 3. *gar/zar* ‘петь, хвалить’ <...> 4. *vars* ‘волосы на голове’ <...> [13,80-81].

М.К. Андроникашвили приводит примеры оформления иранских основ грузинскими словообразовательными аффиксами, глагольных основ, скрытых под множеством грузинских префиксов, суффиксов и глагольных приставок, меняющими их до неузнаваемости; процессы метаанализа и аналогии. Учёный замечает, что «распознавание иранских элементов осложняется фонетической спецификой грузинского консонантизма, затрудняющей установление определённой закономерности при передаче иранских звуков» [13,84].

Нас заинтересовала также проблема «проникновения иранских элементов в грузинский через посредство армянского языка» [13,84].

Вопрос о роли армянского языка в изучении среднеиранской парфянской лексики хорошо освещён, но менее – исследование общих лексических элементов, присутствующих в древнеармянских и древнегрузинских текстах, а также этимология общих армяно-грузинских лексических элементов и др.

Если учесть, что армянский и грузинский языки объединяет много общих черт, особенно в фонетическом строе, то можно понять, почему заимствованные слова в большинстве случаев дают одинаковые эквиваленты в обоих языках.

При определении пути заимствования М.К. Андроникашвили советует не терять из виду имеющиеся различия в фонетической структуре обоих языков. По её мнению, когда «иранское слово в грузинском носит следы армянской фонетической специфики <...> иран. *f* – особенно перед *r* – в армянском даёт *h*, в то время как грузинским эквивалентом для иран. *f* является придыхательный губной *p'*...», то это – заимствование из армянского, а не из иранского языка [13, 85].

Итог таков: большая часть лексических элементов, вошедших из грузинского в осетинский язык, относится к более поздней эпохе, которая отличается культурным преимуществом грузинского. С другой стороны, значительная часть алаано-осетинских слов относится к диалектной (рачинский, мохевский и хевсурский говоры, которые до известных событий имели локальные контакты с осетинским населением) и периферийной лексике.

Засвидетельствованные в древнегрузинских памятниках данные грузинского языка в виде заимствований из алаано-осетинского имеют значимость в аспекте изучения исторической фонетики скифо-сарматского и аланского языков.

Заметим, что исследования М.К. Андроникашвили ощутимо дополнили и расширили тот материал, который был известен к тому времени по работам двух корифеев – В.И. Абаева и Г.С. Ахвледиани. Выборка иранизмов из литературных памятников с V по XVI-XVII вв., а также собранные и обработанные Мзией Константиновной данные по новоиранской лексике в грузинском языке могут лечь в основу не только “Словаря осетинско-грузинских и грузинско-осетинских схождений”, но и “Словаря лексических общностей этнокультурного ареала Анатолия-Кавказ-Иран”.

На наш взгляд, давно назрела проблема стратификации лексического фонда кавказских языков на предмет наличия лексических общностей иранских (осетинского) и нахско-дагестанских языков, обусловленных историей и этнокультурой носителей этих языков. Кавказизмы иранского происхождения с присущими им лексико-семантическими и фонетическими особенностями подлежат объединению в тематические и лексико-семантические группы с обоснованием произошедших в конкретном языке семантических сдвигов в их значениях, и тогда может обнаружиться, что кавказизмы иранского происхождения

в языке-источнике производны от более древнего корня и обладают значительным комплексом этимологических связей.

Бывают случаи, когда слово широко и глубоко врастает в разные языки, а экстралингвистические данные могут быть истолкованы неоднозначно, тогда лингвистическая характеристика может указать на направление заимствования. Проиллюстрируем. Древнейший социальный термин *pādšāh* «падишах», «шах» <перс. *pādšāh* < др. перс. **pātixšāyaθiya*, – пример удачного включения иранского мира в кавказские языки.

В осетинском языке встречается термин в значениях «царь», «шах», «король» – *паддзах*; а также *ус-паддзах* «правлящая царица» (букв. «женщина-царь»); производные – *паддзахад* «царство», «государство» [16, II, 235]; *паддзах* «император», «государь», *паддзахад* «держава», «империя» [19, 233].

Термин издревле прочно укоренился во многих языках Кавказа; ср. авар. *рацаһ*, агул. *patčah*, табас. *расаһ*, анд. *расаһ*, чеч. *рацсаһ*, каб. *padšah*; чечен. и ингуш. языках *паччахъ* – в знач. «царь, король, государь, падишах»; в лак. *паччягьлугъ* ~ *паччягьлугъ*, авар. *пачалихъ* ~ *пачилих*, лезг. *пачагьлугъ*, таб. *паччагьлугъ* «государство, держава; страна, край» [20,62, 214; 21,506]. Но Н.С. Джидалаев считает, что если бы лексема *паччягьлугъ* была бы образована на собственно лакской почве, то указанная форма выступала бы в значении «поступок, присущий царю», «царщина», а не «царизм» в значении «государство» [22,151].

Производные формы – авар. *пачалихъ* ~ *пачалих*, дарг. *пачалихъ* «государство», «нация», по мнению части учёных, являются «очевидными заимствованиями из кумыкского языка» [12,151]. Мотивируют тем, что в слове *пачалыкъ* в значении «государство» выделяются *пача* “царь” и суффикс кумыкского языка *-лыкъ*.

Но тюркский (кумыкский) словообразовательный суффикс *-лыкъ* как самостоятельная единица не известен авар. и дарг. языкам, потому что все формы с *-лыкъ* в них являются, по утверждению некоторых учёных, непосредственными заимствованиями; к примеру, собственно авар. форма *пачалы* «царство» < *пача* + авар. словообразов. суф. *-лыи*; сюда же относят чеченский термин *пачгьалхъ* (<*пачагьлукъ*) «государство» [21,506].

Лезг. *пачагьлугъ*, таб. *паччагьлугъ* «государство» считаются заимствованиями из азер. *падшагьлыг* «царствование; период царизма; царство», где наблюдается звукоизменение комплекса *-ди-* (>*-ти-*) > *-ч-*. Уже в современном лак., лезг. и таб. языках заимствованный азер. суффикс *-лугъ* функционирует, по мнению одних учёных, как самостоятельное словообразовательное средство [23,559], а другие считают, что большинство форм с *-лугъ* в означенных языках – прямые заимствования из азер. языка [24,14].

Рассматриваемый многозначный термин в дагестанских языках пытаются объяснить и как результат его самостоятельного функционирования в новой языковой среде; см. в азер. языке в значении «государство», «держава» – *dövlät* (< араб.), «государство», «страна» – *ölkä*, *mämläkät* (< араб.-перс.), «край» – *ölkä*. Наблюдения лингвистов выявили, что эти термины, за исключением слова *mämläkät*, представлены и в дагестанских языках, но с определённой стилистической окраской, в то время как термины *пачалих*, *паччягьлугъ* стилистически нейтральны [22,151].

Как видим, социальный термин *паддзах* из нов.перс. *padšāh* (<др.перс. **pātixšāyaθiya*-) является ярким свидетельством истории народов и разновременных контактов языков. За время своего существования дал почти во всех кавказских языках древнейшие образования с иранской основой. Распространение и дифференцирование последующих и вторичных значений рассматриваемого социального термина произошло со временем, локально и самостоятельно, как, впрочем, со всеми заимствованиями.

Особого внимания требует определение не только направления заимствования, но времени, места и «реального исторического и этнокультурного фона». В частности Г.А. Климов вывел 34 убедительных аланизма в сванской ветви картвельских языков, которые охватывают сферы хозяйствования, материальной культуры, наименования животного и растительного мира [25,183].

Вызывает интерес наблюдение, что сванские аланизмы примыкают к формам дигорского диалекта осетинского языка, что, по мнению учёного, является убедительным свидетельством прошлых контактов сванов с носителями данного диалекта.

Аланизмам в картвельских языках посвящена работа Г. Цулая «О некоторых аланизмах в лексике мегрельского языка» [26,32-39], в которой они в мегрельском толкуются как прямые осетинизмы в дигорском их варианте. Г. Цулая отмечает, что в картвельских языках под маскировкой своей языковой редакции скрываются различные свидетельства тесных общений картвелоязычных племён со скифо-сармато-аланами – предками осетин [26,34 -36].

Привлекло наше внимание наблюдение классика иранистики Д.И. Эдельман по поводу лексических заимствований при контактах в древности родственных языков, когда «возможны не только лексические заимствования как таковые, но и видоизменение исконных слов в фонетическом или семантическом аспекте под воздействием другого языка и т.п. В результате некоторые общие слова трактуются различными

исследователями по-разному: как исконно родственные или как заимствованные, причём с указаниями на различные источники (или посредников) заимствования» [5,142].

Но наш ареал – многоязычен. Судьбу иранского (осетинского) языка в анализируемый период определили контакты с кавказоязычными и тюркоязычными. Безусловно, это отразилось и на типологическом, и на материальном аспекте осетинского языка и вызвало к жизни идею о его «смешанной, иранско-кавказской природе», причём «общие элементы у осетинского с окружающими кавказскими языками ни в коем случае не покрываются термином «заимствование» [2, 111]. В связи с этим не лишней нам видится рекомендация Джой Иосифовны: при сравнении элементов обратить внимание не только на сходство их форм и семантики, но и на географию и время их распространения в иранском (и кавказском) мире, а также на их место в системе языка и этимологические связи [5, 153].

Кавказские элементы присутствуют не только на периферии, но и в глубинных слоях осетинского языка, и в мироощущении его носителей, что проявляется в семантике и морфологии языка. К примеру, в исследовании «Адыгские элементы в осетинском языке» [28] автор с привлечением значительного лексического материала показал, что соседство и культурное общение между осетинами и адыгами продолжается веками, что в кавказском субстрате осетинского языка адыгские элементы занимают особое положение своей глубокой интимностью и большим масштабом. Они пронизывают все стороны языка, образуя особый пласт, который органически входит в живую ткань осетинского языка, образуя грамматически единое и целое. Работа Б.Х. Балкарова является подтверждением теории В.И. Абаева о кавказском субстрате осетинского языка.

Действительно, адыгско-осетинские языковые отношения давние, носят глубокий характер, что отмечает проф. К.В. Ломтатидзе в статье «К истории свистяще-шипящих сибилантов в протоадыгском». Анализируя примечательные факты из адыгско-осетинских языковых взаимоотношений, автор указывает: «Поскольку контакты осетин и адыгов относятся к эпохе большой давности, осетинский язык сохранил нам факты, относящиеся к протоадыгской эпохе» [30].

О неравномерности распределения осетинских заимствований в адыгских языках пишет и А.К. Шагиров в «Очерках по сравнительной лексикологии адыгских языков» [31]. Автор утверждает, что часть осетинских элементов представлена в кабардинском языке в речи тех кабардинцев, которые живут по соседству с осетинами; а слова, отсутствующие в адыгском языке, встречаются среди осетинских элементов, имеющих распространение в кабардинском языке; что большинство осетинских слов, заимствованных адыгскими языками, из сферы материальной культуры и быта [31, 190-191].

Интересен тот факт, что значительное количество географических названий на территории Осетии легко толкуется из окружающих кавказских языков. Это является свидетельством и результатом длительных и интенсивных связей в области хозяйства, быта, материальной и культурной жизни осетинского народа с окружающими кавказскими народами.

Подсчитано, что на территории Осетии более 120 географических названий, имеющих объяснение из адыгских, вайнахских и картвельских языков. Подтверждается мысль Г.А. Климова о том, что взаимоотношения грузинского (картвельского) и осетинского (аланского) языков можно назвать скорее взаимопроникновением, граничащим с двуязычием, нежели взаимовлиянием [32, 125].

Здесь, думается, уместно рассказать о пятой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков, посвящённой проблемам языковых контактов на Кавказе. На сессии были зачитаны интересные сообщения по осетинско-кавказским языковым взаимоотношениям.

Контакты вайнахских и осетинского языков были рассмотрены в докладах Т.Б. Гониашвили (Тбилиси) и К.З. Чокаева (Грозный); осетинского языка с абхазо-адыгскими – Б.Х. Балкарова (Нальчик), С.М. Басиевой (Орджоникидзе), В.Н. Меремкулова (Черкесск); с дагестанскими языками – И.Х. Абдуллаева, К.Ш. Микаилова, А.М. Асланова, Ш.М. Саадиева (Махачкала); осетинского языка с азербайджанским – Т.М. Ахмедова, Н.Х. Мамедова, Г. Ворошила (Баку); с армянским – Э.Г. Туманяна (Москва), З.Р. Хубецовой (Орджоникидзе) и др.

Нельзя здесь не разделить мысль М.К. Андроникашвили о важности изучения зафиксированного материала, как для истории кавказских языков, так и для иранистики вообще. В означенном аспекте необычайный интерес вызывает выступление Э.Г. Туманяна, заострившем внимание на тех проблемах ареальной лингвистики, которые выходят за пределы генетически родственной языковой семьи и связаны с древними историческими контактами, субстратом и взаимовлиянием разнотемных языков. Остановившись на характеристике индоевропейских языков кавказского ареала (армянском, осетинском, курдском), учёный перечислил те особенности, которые, по его словам, «не могут быть объяснены с позиций индоевропейистики, так как они не свойственны индоевропейским языкам. <...> возникновение богатой системы аффрикат в армянском языке, некоторые особенности его грамматического строя, а также ряд лексических заимствований из окружающих языков кавказского ареала и мёртвых языков Передней Азии. Особенно сильное влияние

кавказского ареала проявляется в системе осетинского ареала, именуемого <...> в армянских источниках (V в.) языком аланским» [38,47].

Значимость исследований, связанных с выявлением отношений кавказских языков не только друг с другом, но также и с другими семьями кавказского ареала, по мнению учёного, определяет как пути и методику их ареального изучения, так и направления, выдвинутые им [38, 48]. Из них именно пятая – «выявление общего фонда заимствованных слов в разных языках из одного источника: например, определение иранизмов в ряде кавказских языков» – согласуется с нашей темой.

По мнению Э.Г. Туманяна, перед ареальной лингвистикой стоят такие важнейшие задачи, как «по возможности полнее вычленив материальные общности и совпадения, которые обнаруживают языки Кавказа, и, во-вторых, определить, в каких случаях эти общности являются результатом заимствований, и в каких итоге общности субстрата, то есть изначальным», а для этого необходимо выявить ареалы древней локализации кавказских племён, установить характер контактов их между собой, время и длительность этих контактов» [38, 48-49].

Заметим, что учёные, фиксирующие слова иранского происхождения в кавказских языках, пишут о том, что они настолько сильно ассимилировались в них, что порою воспринимаются как исконные. Иранизмы неоднородны по степени употребительности. Часть из них входит в активный словарный запас, обозначая значимые для носителей языка реалии и понятия, другая же относится к пассивному словарю, и хотя они в настоящее время не употребляются в повседневной обиходной речи, но их семантика знакома носителям языка. Слова пассивного словаря встречаются в художественной и фольклорной речи в виде устаревших слов, имеющих синонимы, а также архаизмов и историзмов [39, 250]. Отдельный тип составляют стилистически окрашенные архаизмы, наблюдающиеся в поэтической речи; к примеру, иранские заимствования высокого стиля в лезгинском языке: *жаван* “молодой”, *жумарт* “щедрый”, *эрзиман* “желание”, *гульушан* “красивый” и др.

Наряду с отдельными словами, заимствовались и ФЕ, в частности в лезгинском языке количество персидских ФЕ хоть и невелико, но они изменили порядок в построении атрибутивных конструкций (ср. в номинативных ФЕ: лезг. *гъевенг десте* < перс. *daste-ye hāvang* “пестик” (букв. ступы пестик).

Чаще всего среди фразеологических заимствований встречаются полузаимствования, или полукальки, которые образуют две большие группы: в первую автор включает номинативные ФЕ из именных частей речи, а многочисленная вторая группа включает глагольные фразеологизмы, состоящие из персидского имени и глагола из заимствующего лезгинского языка, причём калькироваться может как опорное, так и зависимое слово. Ср.: лезг., таб. *аллагьдин бенде* < перс. *bande-ye hodā* “раб божий”, “человек” (букв. бога раб); лезг. *кафтар къари* < перс. *pir-e kaftār* «старый хрыч», «старая хрычовка» (букв. гиены старик / старуха) [39, 195].

Среди «кавказизмов»-иранизмов обнаруживается ряд социальных терминов и связанных с ними личных имён, появившихся в кавказских языках на базе среднеиранского языка, или возникших на древнеиранской основе **azna* – «благородный; известный; знатный»; ряд собственных имён и нарицательных основ староосетинского (скифо-сармато-аланского) происхождения, пополнивших дагестанский именник; названия ряда музыкальных терминов; названия плодовых культур; названия напитков; и др.

Вызывает интерес вопрос квалификации многочисленных персидских, вообще иранских слов, проникших в лексику дагестанских языков через тюркское посредство и непосредственно, а также в лексику армянского и турецкого языков, что приводит к проблеме выделения среди многочисленных иранских слов тех элементов, которые были заимствованы дагестанскими языками через азербайджанское, кумыкское посредство. Это – термины полеводства, садоводства, бахчеводства (ср. *персик*: лезг. *шефтели* «персик», азерб. *шафталы* id., турец. *şeftali*, арм. *шафталу*); термины, связанные с сельским хозяйством; термины, обозначающие природные явления, местность (лак. *бугъаз* «место сбора воды; место, где скопилась вода»; азерб. *богъаз* «горло, горлышко (посуды); пролив»; турец. *воғаз* «пролив», арм. *богаз* «горло; пролив»); наименования диких животных и птиц (лак., ав. *жанавар* «зверь», лезг. *жанавур* «волк», лак. в речи пастухов *жанавар* «волк; зверь опасный для овец»; заимствовано из азерб. яз., ср. *джанавар* 1) «волк», 2) перен. «хищник»; арм. *джанавар*, турец. *canavar*; попугай: осет. *тутти*, лак. *тукъуш*, лезг. *тутьукъуш* – в обоих языках заимствовано из азерб. языка, который заимствовал < перс. *тутти* «попугай»); названия предметов домашнего обихода (крюк, крючок: турец. *çengel*, арм. *чангал*); названия продуктов питания, блюда (лак. *дурма* ~ *дулма* «долма, голубец»; авар. *долма*, дарг. *дурма*, лезг. *дулма*, кумык. *долма*, азерб. *долма* «голубцы», турец. мн.ч. *dolması*); военная лексика (лак. *аськар* ~ *аськар*, лезг., таб. *эскер* «воин, боец, красноармеец»; «войско, армия»; авар. *аскар* < перс. *аскар* «воин, солдат»; «армия, войско»; лак. *къяма* «кинжал, сабля, нож», лезг. *къеме* «старый тупой нож», дарг. диал. *къяма* «тупой кинжал»; азерб. *гама* «кинжал», турец. *ката* «нож» < *гама* «длинный прямой обоюдоострый кинжал»); также лексика других тематических групп. [41; 42; 24].

Во всех означенных тематических группах заимствований наблюдаются семантические сдвиги в их значениях; эти же лексико-семантические группы присутствуют и в армянском языке, и в турецком. Представленные в армянском, турецком и кавказских языках иранизмы подтверждаются этнолингвистическими факторами и характером взаимоотношений носителей этих языков.

Прав В.И. Абаев, заметивший, что «взаимодействие между иранской и кавказской языковыми средами было настолько тесным и интимным, что исчезал критерий “своего” и “чужого”» [43, 89]. Благодаря изысканиям учёного оказалось возможным определить генезис и историю «кавказизмов», пути исследования слов, входящих в состав общекавказского лексического фонда, историко-культурную общность и социокультурное пространство народов, населяющих Кавказ, и мн. др.

Теории субстратных явлений и ареальной лингвистики В.И. Абаева, занимавшегося изучением «тех сходных явлений – изоглосс, – которые возникают между языками определённого ареала в результате длительного соседства и контактного развития», служили «единству и преемственности» общекавказской культуры, языковым свидетельствам сношений всех языков и народов, проживающих на Кавказе [44, 203].

Многовековые и интимные контакты, исторические особенности хозяйствования и культуры, близкие уровни социально-экономического развития, обитание в схожих естественно-географических условиях, а также пути международной торговли и обмена культурными ценностями определили ареальную общность у этих народов, направление распространения языковых и культурных инноваций: «Ареальные изоглоссы, в отличие от субстратных явлений, не предполагают обязательно этнического смешения. Они могут быть следствием чисто внешних контактов, если эти контакты достаточно длительны и интимны. Поскольку всякий контакт между языками есть вместе с тем контакт между народами, при разработке вопросов ареальной лингвистики, как и вопросов субстрата, история языка переплетается с историей народов» [44, 203].

По работам В.И. Абаева («Осетинский язык и фольклор», «Историко-этимологический словарь осетинского языка» и др.) можно выявить количество лексических схождений: осетинско(алано)-картвельские – свыше 1600, причём большинство из них – осетинско-грузинские: около 1100 [16, V, 372-393]; осетинско-сванских лексических схождений, являющихся свидетельством старых свано-аланских культурных связей, – более 200 [45, 294-301]; алано-занских лексических схождений – около 240; алано-абхазо-адыгских – около 750 [16, V, 334-347]; алано-нахско-дагестанских – более 900 [16, V, 358-372]; осетинско(алано)-тюркских – около 1200 [16, V, 404-428]; алано-турецких – 65 лексических схождений [16, V, 332, 404-427] и др.

Как видим, на Кавказе существует щедрый материал по проблеме языковых контактов: взаимодействуют отличные друг от друга по происхождению языки, разной типологии и различного уровня культурного и социального развития. Идея составления «*Словаря лексических общностей этнокультурного ареала Анатолия-Кавказ-Иран*» работает одновременно и над этническими проблемами многонационального и многоязычного региона, потому что лексические факты и разъяснения широко иллюстрируются и подкрепляются реалиями: данными истории, этнографии, материальной культуры, хозяйства, быта, мировоззрения; широко привлекается и фольклор. К примеру, аланский субстрат мощно присутствует не только в языке, но и в этногенезе балкарцев и карачаевцев, а также в материальной и духовной культуре, топонимике, в домусульманских верованиях, общественном и семейном укладе, фольклоре и др. [45; 46, 127 – 134].

Помимо выявленных у сванов и осетин языковых и фольклорных параллелей, много общего и в религиозных празднествах, обрядах, обычаях, материальной культуре и социальных институтах; и эта этнографическая идентичность, по мнению учёных, вытекает из одинаковости природных условий, хозяйства, социального и культурного развития: «Сваны, осетины, абхазы... Три народа, различные по языку и этногенезису. Но мы уже знаем несколько изоглосс, которые объединяют именно эти три народа; таковы названия конопли и браги <...> Множество характерных этнографических черт также сближает их между собой» [47, 307-308].

Следы старых алано-абхазских связей в речи и фольклоре, являвшихся результатом многовекового соседства, отложились в лексике взаимным обогащением лексическими элементами, причём «зачастую абхазо-осетинские схождения слишком глубоки, чтобы их можно было свести к простому заимствованию. Они заставляют думать об общем местном субстрате. Таковы абх. **læg* – ос. *laeg*, абх. *rxəʃna* – ос. *ræxys*, абх. *pənc'a* – ос. *fɯz* и некоторые др.» [48, 317].

Наряду с лексическими изоглоссами, наблюдаются схождения и в идеосемантике, а также абхазо-осетинские параллели в религиозно-мифологических представлениях и верованиях, обрядах и музыкальной культуре.

«Аланские заимствования проникли буквально во все слои дагестанской лексики, – замечает К.Ш. Микаилов. – Религиозная терминология, номенклатура родственных отношений, названия предметов быта, частей тела человека и животных, металлов, явлений природы, названия растений и животных, пищевых продуктов, абстрактных понятий, глаголы, наречия и прилагательные – многие такого рода слова имеют в

дагестанских языках осетинское происхождение. Не являются исключением в этом отношении и антропонимические системы дагестанских языков» [49, 133]. К примеру, имя главного персонажа Нартовского эпоса *Урузмаг* в Аварии носят женщины, причём это имя и аллонимы его охватывают весь авароязычный ареал: *Урунзаг*, *Урузманг* и др.; осет. *малуцаг* «подснежник» отложилось в лакском языке женским именем *Малсаг*; и т.д.

Более 120 иранизмов в лексике хваршинского языка. Ряд слов имеют свои прототипы в осетинском языке («цепь», «вид», «образ», «масть», «облик», «форма»; «божество», «пророк»); из иранских языков источником для части дагестанских лексем, в том числе хваршинских, послужил аварский язык [50, 212].

Персизмы проникали устным путём, через живое общение, в большинстве своём через посредство тюркских языков. Заимствованная лексика из персидского языка включает в себя около 150 лексических единиц, состоящих из названий предметов быта, названий тканей и ряда других изделий; это наименования растительного и животного мира и т.д. [50, 214].

Естественно, что приведённые данные ещё раз подтверждают, что по материалам языка возможно выявление «существенных черт быта и культуры народа в прошлом», для чего достаточно лишь опереться на лексические сведения, подкрепляя свои мысли конкретными примерами. Заметим, что как-то акад. Г.С. Ахвледиани, изучая кавказские элементы в осетинском языке, заявил, что процесс этот имеет двусторонний характер, и сам грузинский своей спецификой, выделяющей его из всей иберийско-кавказской группы, обязан, в свою очередь, осетинскому языку [18]. К примеру, реальное историческое соседство и культурные связи мегрелов и осетин, восходящие к глубокой древности, служат основой для реальных лексических параллелей. Такие обиходные слова-мегрелизмы, как *огонь*, *камень*, *жердь*, *столб*, *скамья*, *шерсть*, *серна*, *нос*, – по мнению В.И. Абаева, – «вряд ли могли попасть в осетинский как внешнее заимствование». Они «настолько органично и глубоко входят в осетинский язык, без них так трудно мыслить язык как систему понятий, что их вернее будет отнести к тому кавказскому этноязыковому субстрату, на базе которого происходило формирование осетинского языка и народа» [51, 329]. Давно уже установлено, что культурные связи носителей кавказских языков и осетин, даже при отсутствии ареальных контактов, вылились в «культурное единство, преодолевающее историческое многоязычие», и что обусловлено было оно их внутренней жизнью; что иранские (в частности осетинский) языки являлись одним из традиционных конкретных источников заимствования для кавказских и тюркских языков Кавказа. Данный факт объясняют как скифо-сармато-аланским миром, интенсивными политическими, экономическими и пр. связями, влиянием и ролью алан в исторических судьбах народов Кавказа, так и эпохой иранских завоеваний, деятельностью иранских шахов и их походами на Кавказ.

Резюмируя вышеизложенное, считаем необходимым уделить пристальное внимание важнейшим проблемам предлагаемой нами исследовательской программе, суть которой сводится к следующему:

1. Анализируя труды ученых с позиций всеобщего восприятия лингвистических реалий древних и современных обитателей ареала Анатолия-Кавказ-Иран, мы обнаружили черты сходства и элементы общности в материальной и духовной культуре этого обширного историко-географического пространства.

2. Проведенный в статье научно-критический обзор части работ по исследованию древнеиранского, в частности алано-осетинского, лексического вклада в кавказские языки подтверждает необходимость в систематизации языковых данных о взаимопроникновении и взаимосвязях во всех сферах жизнедеятельности племен и народов рассматриваемого ареала.

3. Обобщённые в статье научные факты и лингвистические реалии, выявленные учеными в сфере материальной и духовной культур племен и народов ареала Анатолия-Кавказ-Иран, являются неоспоримым показателем их изначальной культурной общности. Более того, реальной базой для подготовки научным сообществом крайне актуального, социально важного и политически значимого академического издания – «Словаря лексических общностей этнокультурного ареала Анатолия-Кавказ-Иран» с приложением *Карты лексических изоглосс означенного этнокультурного ареала*.

4. Хочется также добавить, что далеко не полный материал, ограниченный объёмом статьи, наглядно иллюстрирует, что Кавказ – «одна» лингвистическая «планета при множестве языков! Здесь заложена глубокая мысль, которая блестяще может быть подтверждена глубинными структурами существующих языков, и которая может лечь в основу многих будущих серьёзных исследований в этом направлении» [52, 218].

Литература:

1. *Абаев В.И.* Значение ареальных контактов в истории языка // *Избранные труды.* Т.2. Общее и сравнительное языкознание. – Владикавказ: Ир, 1995. С.287-293.
2. *Абаев В. И.* Происхождение и культурное прошлое осетин по данным языка // *Осетинский язык и фольклор.* I. –М.–Л., 1949. С. 9 – 94.
3. *Абаев В.И.* О взаимоотношении иранского и кавказского элемента в осетинском // *Осетинский язык и фольклор.* I. – М.-Л., 1949. С.109-122.
4. *Климов Г.А.* Введение в кавказоведение. Махачкала, 2007. С.200-210.
5. *Эдельман Д.И.* Иранские и славянские языки: Исторические отношения. – М.: Восточная литература, 2002. 230 с.
6. *Эдельман Д.И.* К перспективам реконструкции общеиранского состояния. – Вопросы языкознания. 1982. №1. С.37-47.
7. *Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. В двух томах. Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1984. С.914-934.
8. *Техов Б.В.* Осетины – древний народ Кавказа. (Истоки. Культура. Этнос). – Цхинвал: Изд-во «Ирыстон», 1993. С.1-16.
9. *Техов Б.В.* Скифы и Центральный Кавказ в VII-VI вв. до н.э. М., 1980. 93 с.
10. *Кузнецов В.А.* Очерки истории алан. – Орджоникидзе, 1984. 303 с.
11. *Миллер Всеволод.* Осетинские этюды. Часть третья. М., 1887 (с.1-191). – Владикавказ, 1992. С.495-689.
12. *Гагкаев К.Е.* К проблеме субстрата // *Происхождение осетинского народа.* Орджоникидзе, 1967. 339 с.
13. *Андроникашвили М.К.* Иранские лексические элементы в грузинском // *Труды Тбилисского государственного университета.* Тбилиси, 1964. Том 108. С.69-89.
14. *Дзагуров Г.А.* Программа для собирания материалов по осетинскому языку и устному народному творчеству народной словесности. Владикавказ, 1926. 10 с.
15. *Абаев В.И.* О некоторых осетинских элементах в грузинском языке // *Труды Института языкознания АН СССР.* М., 1956. VI. С.437-442.
16. *Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка.– М.-Л., 1958, том I; Л.: Наука, 1973, том II; Л.: Наука, 1979, том III; Л.: Наука, 1989, том IV; М., том V, 1995.
17. *Ахведиани Г.С.* К вопросу осетинско-грузинских взаимоотношений // *Тезисы доклада.* – 2-я объединенная научная сессия Азербайджанского, Ереванского и Тбилисского университетов, посвящённая 1500-летию Тбилиси, 10-14 октября 1958г. – Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1958. С.107-108.
18. *Ахведиани Г.С.* Сборник избранных работ по осетинскому языку. Кн.1. –Тбилиси: Изд-во ТГУ, 1960. 247 с.
19. *Осетинско-русский словарь.* – Владикавказ: Ир, 1993. 539 с.
20. *Гайдаров Р.И.* Лексика лезгинского языка. Махачкала, 1967. С. 62-214.
21. *Ваганов Арби.* Этимологический словарь чеченского языка. Тбилиси: Изд-во «Меридиани», 2011. 733 с.
22. *Джидалаев Н.С.* Тюркизмы в дагестанских языках: Опыт историко-этимологического анализа. – М.: Наука, 1990. 248 с.
23. *Лезгинско-русский словарь* //Сост. Талибов Б.Б., Гаджиев М.М. – М.: Изд-во "Сов. энциклопедия", 1966. 603 с.
24. *Кумыкско-русский словарь* // Сост. А.Г. Магомедов / Ред. З. Бамматов. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. 408 с.
25. *Климов Г.А.* О лексике осетинского происхождения в сванском языке // *Этимология: Исследования по русскому и др. языкам.* – М., 1963. С.180-186.
26. *Цулая Г.В.* О некоторых аланизмах в лексике мегрельского языка // *Изв. СОНИИ. Языкознание.* Том XXVII. Орджоникидзе: Изд-во «Ир», 1968. С.32-39.
27. *Абаев В.И.* Осетино-вейнахские лексические параллели // *Известия ЧИ НИИ истории, языка и литературы.* Том I. Вып.2. Языкознание. Грозный, 1959. С.89-119.
28. *Балкаров Б.Х.* Адыгские элементы в осетинском языке / Ред. проф. В.И. Абаев.– Нальчик: Нарт, 1965. – 128 с.
29. *Балкаров Б.Х.* О некоторых особенностях взаимодействия неродственных языков // *Материалы пятой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков.* – Орджоникидзе, 1977.С.70-78.
30. *Ломтатидзе К.В.* К истории свистяще-шипящих сибилантов в протоадыгском // *Сообщения АН Грузинской ССР.* Т. 46. № 2. Тбилиси, 1967. С.535-542.

31. *Шагиров А. К.* Очерки по сравнительной лексикологии адыгских языков. – Нальчик: Кабардино-Балкарское книжное издательство, 1962. 215 с.
32. *Цагаева А.Дз.* Топонимия Северной Осетии. В двух частях. – Орджоникидзе, 1971. Ч. 1. 238 с.; Ч.2. 561 с.
33. *Коков Дж.Н.* Кабардинские географические названия. – Нальчик, 1966. 183 с.
34. *Виноградов В.Б., Чокаев К.З.* Иранские элементы в топонимии и гидронимы Чечено-Ингушетии // Сборник статей и материалов по вопросам нахского языкознания. Грозный, 1966. С. 75-95.
35. *Микаилов К.Ш.* Ещё несколько дагестанских аланизмов // Этимология 1970. М., 1972. С.333-338.
36. *Айтберов Т.* Осетинские имена у аварцев XIV-XVII вв. (по дагестанским арабоязычным источникам) // Сб. Проблемы осетинского языкознания. Вып. 1.– Орджоникидзе, 1984. С.51-54.
37. *Асланов А.М.* О цахурских иранизмах// Материалы пятой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков.– Орджоникидзе, 1977. С. 147-152.
38. *Туманян Э.Г.* Об армяно-аланских историко-лингвистических связях // Материалы пятой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков.– Орджоникидзе, 1977. С.47-55.
39. *Эфендиев И.И.* О месте иранизмов в лезгинском языке // Материалы международного симпозиума, посвящённого 100-летию со дня рождения Арнольда Степановича Чикобава. – Тбилиси: Картули эна, 1998. С.250-252.
40. *Абдуллаев И.Х.* Материалы по алано-дагестанским языковым взаимоотношениям // Междагестанские и межкавказские языковые контакты. Историко-этимологические, ареальные и ономастические исследования: Махачкала: АЛЕФ, 2015. С.23-24.
41. Персидско-русский словарь / Сост. проф. Б.В. Миллер; С прил. грамат. очерка, сост. канд. филол. наук В.С. Расторгуевой. - 2-е изд., испр. и доп. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. 668 с.
42. Русско-турецкий словарь // Сост. В. Щербинин, Э.М.-Э. Мустафаев. М.: Русский язык, 1975. 456 с.
43. *Абаев В.И.* Происхождение и культурное прошлое осетин по данным языка // Осетинский язык и фольклор. I. М.-Л., 1949. С.9-94.
44. *Абаев В.И.* Язык и история // Избранные труды. Т.2. Общее и сравнительное языкознание. – Владикавказ: Ир, 1995. С.197-217.
45. *Абаев В.И.* К характеристике современного осетинского языка // Осетинский язык и фольклор. I. –М.-Л., 1949. С.95-108.
46. *Абаев В.И.* Об аланском субстрате в балкаро-карачаевском языке // Сб.: О происхождении балкарцев и карачаевцев: Материалы научной сессии по проблеме происхождения балкарского и карачаевского народов. 22-26 июня 1959 г. – Нальчик, 1960. С.127-134.
47. *Абаев В.И.* Поездка в Сванетию // Осетинский язык и фольклор. I. –М.-Л., 1949. С.291-308.
48. *Абаев В.И.* Поездка в Абхазию // Осетинский язык и фольклор. I. – М.-Л., 1949. С.309-322.
49. *Микаилов К.Ш.* Аланский вклад в аварскую антропонимию // Материалы пятой региональной научной сессии по историко-сравнительному изучению иберийско-кавказских языков.– Орджоникидзе, 1977. С.132-140.
50. *Каримова Р.Ш., Халилов М.Ш.* Заимствованная лексика в хваршинском языке. Махачкала: АЛЕФ, 2013. 336 с.
51. *Абаев В.И.* Мегрелизмы в осетинском // Осетинский язык и фольклор. I. – М.-Л., 1949. С.323-330.
52. *Тарланов З.К.* Super omnia veritas: Из опыта оппонирования: Об актуальных вопросах русского и общего языкознания. – Махачкала, 2012. 252 с.

SOME SIMILARITIES IN OSSETIAN-GEORGIAN AND GEORGIAN-OSSETIAN DICTIONARIES

1. The theory of areal linguistics by Vasil Abayev is aimed at studying similar phenomena of isogloss arising between languages of a certain range as a result of long neighbourhood and contact development.

2. According to G.A. Klimov, the problem of areal relations of the Caucasus languages <...> remains the least developed to date, based on the definition of areal linguistics as an independent aspect of the interpretation of structural and material similarities between languages arising on the basis of convergent processes in the conditions of language contact in a certain zone.

3. The Ossetian language in the Central Caucasus has remained faithful to the Iranian branch: the Indo-European language tradition has developed, enriched and modified according to its internal laws for thousands of years continuously, from generation to generation; Preserving to the present day the historical perspective of development and functioning.

4. In order to demonstrate the presence of a significant fund of general lexical units covering different thematic groups, as well as the possibility of creating a long-overdue lexicon, it is necessary to review part of the linguistic works on the said topic. In particular, M. K. Andronikashvili discovered a significant layer of *Iranisms*, which make up the organic part of the Georgian language, are part of the main core of its vocabulary and were an integral part of the united Kartvelian languages before their disintegration.

5. Caucasian parts of Iranian origin with their inherent lexical-semantic and phonetic features are to be combined into thematic and lexical-semantic groups with the justification of semantic shifts in their meanings in a particular language. In this case, it may be found that the Caucasianization of Iranian origin in the source language are derived from a more ancient root and possess a significant complex of etymological connections.

6. The successes achieved in the field of historical and etymological study of the Ossetian language in the second half of the 20th century, will certainly contribute to the idea expressed above. It is a body of words learned by the Georgian language from the Alan-Ossetian environment, identified by Vasil Abayev; The separate lexical elements analysed by Giorgi Akhvlediani, as well as the convergences of structural and semantic property, which were dismantled by him. Also the 34 convincing Alan influences in the Svan branch of the Kartvelian languages discovered by Klimov, which cover the spheres of economic management, material culture, names of the animal and plant world.

7. G. Tsulaia's work *On Some Alan influence in the Vocabulary of the Megrelian Language* deals with the problem of identifying Alan influences in Kartvelian languages, in which Tsulaia interpreted the Alan influence on Megrelian as coming directly from the Digor dialect.

8. Traces of Iran influence in the inter-Caucasus lexical fund, words obliged by their emergence to the influence of Iranian languages, can be seen from ancient times, when the Caucasus peoples were in intensive military, political, trade, economic and cultural ties with *Achaemenid* and Sasanian Iran, continuing in the following centuries, when Iran became a Muslim country.

9. According to the works of Vasil Abayev it is possible to track the number of lexical convergences: Ossetian (Alan) -Kartvelian - more than 1600, of which the majority – is Ossetian-Georgian: about 1100; Ossetian-Svan lexical convergence, which is evidence of old Svan-Alan cultural ties, - more than 200; Alan-Zhan lexical convergence - about 240...

10. Vasil Abayev came to the conclusion that the cultural ties of the speakers of the Caucasian languages and Ossetians, even in the absence of areal contacts, resulted in "cultural unity, which preoccupies historical multilingualism," and that it was due to their internal life; That Iranian (particularly Ossetian) languages were one of the traditional specific sources of borrowing for Caucasian languages.

11. This fact is explained by the intensive political, economic, etc. relations among the Scythian-Parthia-Alan world, the influence and the role of the Alans in the historical fate of the peoples of the Caucasus, and by the era of Iranian conquests, the activities of the Iranian Shahs and their conquest of the Caucasus.

Бесолов Владимир Б.

*профессор и член-корреспондент МААМ,
советник Российской Академии архитектуры и строительных наук,
Почетный архитектор Российской Федерации,
руководитель Северо-Кавказского академического центра
Международной Академии архитектуры (СКАЦ МААМ)
Россия, Владикавказ.*

**БИОСФЕРНО-ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ РЕЗЕРВАТ АРМЕНИИ, ВОСТОЧНОЙ ГРУЗИИ И ЦЕНТРАЛЬНОГО
КАВКАЗА КАК ЛОНО ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНОГО МОРФОТИПА ДРЕВНЕЙШЕГО
ЦЕНТРИЧЕСКОГО ЖИЛИЩА И БЛАГОДАТНАЯ СРЕДА ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ И
ЖИЗНЕОБЕСПЕЧЕНИЯ**

(VI тыс. до н.э. – II тыс. н.э.)

Светлой памяти дорогого и незабвенного грузинского ученого - археолога и историка, исследователя и знатока архитектуры и планировки поселений, и строительной техники Южного Кавказа древнейшей эпохи, доктора исторических наук, профессора Александра Ивановича Джавахишвили (1917-1998) – гражданина удивительно высокой нравственности и традиционного этикета, весьма деликатно воплощавшим собой совесть и честь грузинской интеллигенции.

В. Б. БЕСОЛОВ*

С исходом неолита и наступлением эпохи энеолита или, иначе, халколита, вся территория Передней Азии, Южного и, отчасти, Северного Кавказа была ознаменована значительным развитием земледелия и скотоводства, хозяйственным и культурным прогрессом. В обширном регионе произошли заметные демографические сдвиги, ускорились этногенетические процессы и, как следствие этого, происходили радикальные изменения во всех видах человеческой деятельности, интенсивнее стали развиваться хозяйство и ремесленное производство, материальная, духовная и художественная культура, трансформировались мировоззренческие основы древних племен. К тому же, с изменением быта, социального уклада, родоплеменных обычаев, мемориальных обрядов и культовых ритуалов, модифицировались и социально-экономические отношения, этические нормы и эстетические представления обитателей древнейшего и древнего Переднего Востока**.

Археологами-кавказоведами прослежены и установлены отчетливые следы хозяйственной деятельности и культурных преобразований ранних земледельцев Южного Кавказа, ими выявлено и научно обосновано уникальное наследие древнеземледельческих племен Кавказа, имеющее, к тому же, довольно обширную территорию распространения. Историко-географический ареал Южно-Кавказской энеолитической культуры охватывает почти всю территорию Центрального Закавказья, отчасти, и Северо-Восточного Кавказа, а также и сопредельные области Восточной Анатолии и Северо-Западного Ирана. Важно подчеркнуть, что выявленная археологами общность в характере мироощущения и мировосприятия, сфере ведения хозяйства и образе жизни энеолитических племен, породило и сходство типов и форм материальной культуры на огромной территории Южного Кавказа и Передней Азии. Весьма примечательно, что, отличающиеся устойчивостью признаков общности, яркие и самобытные археологические комплексы Шулавери, Шому-Тепе, Кюль-Тепе I и другие, аналогичные или подобные им, образовавшиеся в эпоху энеолита, были обнаружены на территории Азербайджана, Армении, Грузии и, отчасти, Дагестана и Северного Кавказа, преимущественно, в бассейнах рек Кура и Аракс. Иностранцами археологами также раскопаны идентичные поселения синхронного времени, возникшие на территории восточной части Малой Азии и северо-западного Ирана.

Высокий уровень развития хозяйства и материальной, художественной и духовной культуры, созданной раннеземледельческими племенами Южного Кавказа в эпоху становления и расцвета энеолита (VII/VI – сер. IV тыс. до н.э.), убедительно свидетельствует о степени интенсивности существовавших тогда реальных связей и тесных контактов с древнейшими обитателями Передней Азии. К тому же отсутствие хронологического разрыва между Южно-Кавказским энеолитом и идентичной культурой Малой и Передней Азии, позволяет констатировать о Кавказско-Переднеазиатском историко-культурном единстве древних обществ, находившихся, вероятнее всего, на одинаковом уровне социально-экономического и этнокультурного развития.

В аспекте научной темы и рассматриваемой в докладе проблемы, особо важен вопрос об этнической принадлежности племен, создателей и носителей древних культур Кавказа: Южно-Кавказской энеолитической, представленной локальными вариантами единой раннеземледельческой культуры: Центрально-Закавказской (Шулавери-Шомутепинской) и Южно-Закавказской (Культепинской, иначе, Мильско-Муганской), Майкопской, Куро-Араксской – эпохи ранней бронзы, Триалетской – эпохи средней бронзы, Каякентско-Хорочоевской, Колхидской и Кобано-Тлийской культур эпохи поздней бронзы и раннего железа. Иными словами, для каждого

кавказоведа особую академическую ценность представляют всесторонне обоснованные и довольно убедительные этнические атрибуции всех названных выше и, не менее значимых, других археологических культур древнего Кавказа.

В кавказоведении отнюдь не утихают научные страсти, не убавляется полемический накал по поводу аргументированного истолкования вопросов: откуда явились создатели и носители названных и других культур? Каков их антропологический облик и расовая принадлежность? На языке какой лингвистической семьи и группы они изъяснялись и общались между собой? Каковы предпосылки возникновения, становления, расцвета и мотивы угасания и смены культур? Каковы причины внезапного исчезновения одних этнических общностей и моментального появления других этнодиалектных и этнокультурных общностей на той же, непрерывно импульсируемой биоэнергетикой и удивительно роскошной, территории величественного Южного Кавказа? Как же это происходило в реальной исторической ретроспективе, наиболее адекватно действительной жизни того времени, миновавшей в веках и тысячелетиях, а вовсе не в нынешнем абстрактном воображении и умозрительном представлении?

По этой, надо полагать, общекавказской проблематике в научный обиход введены концепции и даже теории ряда отечественных и иностранных представителей отдельных отраслей гуманитарной науки и самостоятельных направлений комплексного знания: классической науки – ориенталистики, преимущественно, иранистики, кавказоведения и тюркологии, а также мощно и стремительно развивающейся индоевропеистики.

Древнейшее центрическое жилище как целостное историко-архитектурное явление этнической истории, идеологии и культуры отдельных народов и конкретных стран Юго-Восточной Европы, Кавказа, Передней и Средней Азии, а еще точнее, Балкано-Малоазийского, Кавказо-Переднеазийского и Памиро-Среднеазийского макрорегионов до настоящего времени не стало предметом специального архитектуроведческого исследования. В гуманитарной науке все еще отсутствует многоаспектное исследование о традиционном центрическом жилище как этнокультурном феномене горной полосы Евразии древнейшего времени, эпохи древности и средних веков.

Такие важные вопросы как время зарождения, процесс формирования и пути распространения архитектурного морфотипа реликтового центрического жилища до сей поры продолжают оставаться невыясненными, в равной степени не выявлена и его изначальная, исконная этническая принадлежность. К тому же, проблематика генезиса и изначальной эволюции архитектурных морфотипов центрально-купольных сооружений (усыпальницы и храма, мавзолея и мечети) по сей день не исследована в должной степени, из-за отсутствия к ней научного внимания архитектуроведов – теоретиков и историков христианской и исламской архитектуры и строительной техники.

Вопреки существующей в науке ситуации, важно и нужно понять, что корни и истоки типологического морфогенеза архитектуры центрического жилища и ареал его распространения имеют первостепенное значение при рассмотрении сложнейших проблем этногенеза и этнической истории и культуры праиндоевропейской этноязыковой общности, последующей ее филиации и начала ритмической иррадиации миграционных волн ранних индоевропейских племен в исторические места их обитания на территории Евразии [1].

Вместе с тем, для прогресса архитектуроведческой науки и написания полноценной истории архитектуры и строительной техники не менее важно проследить и всесторонне обосновать место и время генезиса и выявить пути типологической и морфологической эволюции архитектуры центрического жилища. Это крайне необходимо при осмыслении начальных, самых первых этапов образования новых типов и форм раннехристианских храмов и раннеисламских мавзолеев, а также и для постижения закономерностей формообразовательного процесса в монументальной мемориальной и культовой архитектуре стран христианского и мусульманского Востока, а также и исторической Византии.

Палеоархитектурный морфотип реликтового центрического жилища срединной зоны Альпийско-Гималайского горного пояса Евразии является уникальным творческим достижением мастеров традиционного зодчества эпохи древности, ярким показателем высокого уровня развития архитектурно-художественной мысли и строительно-технических идей. Древнейшему жилищу центрической композиции с развитой вертикальной осью и четкой пространственно-тектонической структурой с пирамидально-уступчатой формой перекрытия и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом присуще органическое единство функции, конструкции и формы, предельная лаконичность и эстетическая выразительность интерьера, универсального по характеру организации и строго дифференцированного внутреннего пространства, имеющего огромное семантическое содержание и символическое значение.

Однако, как ни парадоксально, в научном обиходе все еще отсутствуют, имеющие принципиальное значение, научные исследования архитектуры древнейшего центрического жилища и раннехристианского центрально-купольного храма в свете генезиса, эволюции, локализации и этнической принадлежности творческой идеи купола на квадрате в процессе формирования архитектуры эпохи древности и раннего

средневековья. Также отсутствуют и труды по этнической атрибуции архитектуры древнейшего центрического жилища Кавказа и Средней Азии, т.е. по столь важной и вовсе не исследованной, научной проблеме, имеющей основополагающее значение для постижения этногенеза, этно- и социокультурной истории древних племен и современных коренных народов, обитающих в странах, указанных выше двух историко-культурных регионов.

Архитектурный морфотип древнейшего центрического жилища возник не сразу, а на протяжении длительного пути исторического развития постоянно совершенствовался, обретая кристально четкую тектоническую систему и ясную художественную форму. Идентичный архитектурный морфотип центрического жилища лучше всего сохранился на территории исторической прародины индоевропейцев в Передней Азии, точнее – на территории Армянского нагорья и примыкающих к нему частей Иранского и Малоазийского нагорий, где еще в глубокой древности начался процесс филиации индоевропейского праязыка и иррадиации миграционных волн ранних индоевропейских племен, т.е. произошел распад греческо-армянско-арийской диалектной общности. Тогда же, в эпоху энеолита (VI–середине IV тыс. до н.э.), а возможно и гораздо раньше, вследствие подъема уровня пассионарного напряжения наиболее ранние миграционные волны начали свое движение именно с того места, где стыкуются и сходятся Армянское, Иранское и Малоазийское нагорья [2].

Движение самой первой миграционной волны началось с обособления от индоевропейского праязыка, или языка-основы, и смещения на Запад древнейших индоевропейских языков – хеттского и родственных ему палайского, лувийского, ликийского, лидийского и независимого, друг от друга, их развития на территории Малой Азии в последующее время.

При анализе новаторской концепции о прародине и путей миграции ранних индоевропейцев следует учесть удивительную закономерность в истории развития и теории распространения индоевропейского языка и культуры и расселения индоевропейского этноса с первоначальной территории формирования праязыка, или языка-основы, на стыке Южного Кавказа и прилегающей части Передней Азии в исторические места их обитания в Евразии. Суть проблемы заключается в том, что с процессом филиации древнейших индоевропейцев на территории их прародины и началом иррадиации миграционных волн, то периодически импульсируемые миграционные волны из прародины расходятся только в трёх направлениях: западном, северном, восточном. Новый этап преемственного развития и расчленения индоевропейского праязыка характеризуется явным распадом греческо-армянско-арийской диалектной общности [3].

Протогреки, как одна крайняя часть миграционной волны, двинулись на Запад, оставляя свой след на территории Малой Азии, и по мере продвижения они вскоре заселили Балканский полуостров в Юго-Восточной Европе.

Протоармяне, как средняя часть миграционной волны, остались там же, т.е. на своем прежнем месте, и постепенно расселились на более обширной территории Южного Кавказа и прилегающей части Передней Азии, а конкретнее, Армянского нагорья.

Протоарийцы, как другая крайняя часть миграционной волны, еще в самом начале своего этногенетического пути почему-то распались на две родственные группы. Первая группа протоарийцев продвигаясь в северном направлении и частично оседая на отдельных местах территории Южного Кавказа, вскоре добралась до мощной горной системы Большого Кавказа и, освоив многочисленные горные тропы и труднодоступные перевалы, они двинулись дальше на Север, но, при этом, существенная их доля обосновалась на обоих склонах Казбеко-Эльбрусского двугорья, то есть на территории Центрального Кавказа и прилегающей части Среднего Предкавказья. Явным и зримым показателем обитания на указанной территории древнейшего ираноязычного населения, являются изумительные керамические и бронзовые изделия Центрально-Кавказского, или, иначе, Кобано-Тлийской художественной культуры эпохи поздней бронзы и раннего железа (XIV – IV вв. до н.э.), а также такие оригинальные сооружения центрической архитектуры, как святилища, склепы и башни, строительные традиции которых восходят к древним истокам.

Поныне сохранившиеся в горах Центрального Кавказа, на обширной территории расселения древнейших ираноязычных индоевропейцев, центрические жилища являются показателем того, что перемещаемые по территории Южного Кавказа в направлении на Север традиции домостроительной техники постепенно распространились до горного хребта Большого Кавказа. На обоих склонах и предгорных равнинах его центрального звена, Казбеко-Эльбрусского двугорья, архитектурный морфотип древнейшего центрического жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом, сохраняя архаические черты и канонические принципы, все же в XX веке был существенно модифицирован во внешнем облике, что не повлияло на его древнее название «тохына хадзар» [4, 5].

Вторая группа протоарийцев, более многочисленная, огибая южное побережье Каспийского моря, перемещалась по направлению на Восток, постепенно расселялась на значительной территории современных стран и историко-культурных регионов: Ирана, Афганистана, Средней и Центральной Азии, где обосновалась

на Памире и Гиндукуше, и даже в Кашмире. При этом создатели и носители оригинальной домостроительной традиции, привнесли на территорию Среднего Востока архитектурный морфотип древнейшего центрического жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом. Важно отметить, что поныне в горах Западного Памира и Гиндукуша успешно функционируют древнейшие образцы центрического жилища, по-прежнему называемые горными таджиками «чорхона чид», и это несмотря на то, что их внешний облик подвергнут существенной модификации. Кроме Таджикистана, Афганистана и Ирана, рудиментарные типы и формы этого жилища сохранились и на территории Туркменистана и Южного Узбекистана [6].

А небольшая группа протоарийских племен даже миновала пределы Восточного Туркестана и проникла на территорию Горного Алтая и других мест Южной Сибири, где создала уникальную по образу и стилю, по силе эстетической выразительности художественную культуру [7].

Исторически вполне закономерно, а ныне и постижимо, что на территории расселения славянских племен Восточной, Юго-Восточной и Южной Европы, в ранних полуземлянках, в том числе, в архитектуре русской избы и украинской хаты, просматриваются основные черты столь универсального архитектурного морфотипа древнейшего центрического жилища горного пояса Евразии.

Вполне естественно, что создатели и носители оригинальной домостроительной традиции не разлучались с техникой центрического домостроения и во все культурно-исторические эпохи они, обживая новые территории на западе, севере и востоке, возводили центрические жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над очагом.

Однако, при исследовании процесса развития и распространения центрического жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием в Кавказо-Переднеазиатском и Памиро-Среднеазиатском макрорегионах, прослеживается определенная естественно-историческая закономерность: только в сходных ландшафтно-климатических условиях и на горном рельефе определённой высотной поясности функционирует и сохраняется древнейший архитектурный морфотип центрического жилища, а в остальных природных условиях оно сильно видоизменяется или же полностью вырождается подобно тому, как меняется язык и внешний облик ассимилированных народов. Но, при этом, важно отметить одно обстоятельство относительно того, что традиция центрического домостроительства надолго сохраняется в сознании коренного ассимилированного этноса, в его представлении о строении мироздания и вечности созидательной силы, в его воображении об историческом величии родного народа. Возможно поэтому в дворцовых апартаментах мидийских, персидских, бактрийских, парфянских, хорезмийских и согдийских правителей, а в последующем и феодалов Средней и Центральной Азии, на потолках роскошных зальных помещений встречаются пластические имитации пирамидально-уступчатых перекрытий с глухим отверстием, имеющие всего лишь конструктивно-изобразительный облик, носящие декоративный характер [8].

Архитектурогенез морфотипа древнейшего центрического жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом, по существу, это исторический творческий процесс генезиса и эволюции материально-художественного типа, формы и образа жилища и его разновидностей изначально на первичной территории их зарождения на Южном Кавказе и прилегающей части Передней Азии, а затем, с появлением векторов перемещения строительной традиции только в трёх направлениях его распространения, и в локальных зонах их формирования и развития: 1) на Балканском полуострове и прилегающих островах; 2) на территории Центрального Кавказа и Среднего Предкавказья; 3) на территории Ирана, Афганистана, Средней Центральной Азии, прежде всего, на Памире и Гиндукуше. Весьма удивительно, что горных изолятах Центральной Азии и в почти идентичных природных условиях срединной части Большого Кавказа, где испокон веков почти обособленно развивались древнейшие центрические жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом, мастера зодчества находились в условиях естественной изоляции и исторической оторванности от всего остального окружающего их этнического и культурного мира.

Природная изолированность и этносоциальная замкнутость не только существенно влияли на интенсивность развития творческого процесса, на ускоренность или замедленность пути этногенеза и архитектурогенеза, что, по существу, являлось неразрывным двуединым процессом, но также отгораживали исконно ираноязычные горские народности от магистрального пути исторических событий, замедляли, а зимой даже тормозили и прерывали их связи и контакты, этнополитические взаимоотношения с внешним миром. Но, в то же время, во многом способствовали созданию особого семейно-бытового уклада и специфичной хозяйственной деятельности, развитию древних, традиционных социальных и экономических отношений. Естественная изолированность способствовала сохранению уникальных этнологических культур, оригинального в своей изначальности художественного, градостроительного, архитектурного и строительнотехнического наследия эпохи энеолита, ранней, средней, поздней бронзы и раннего железа, а также периода

раннего, зрелого и позднего средневековья. Именно поэтому архитектурные морфотипы древнейшего центрального жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом до начала XX века сохранились в своем первозданном облике и не достигли той рафинированной художественной формы, которая столь характерна для центрального жилища Армении, Грузии и Агвании.

Общепризнанные произведения изящных искусств Центрального Кавказа, Западного Памира и Гиндикуша эпохи древности и средних веков отличаются особым, неповторимым художественным образом и стилем, исключительной эстетической выразительностью; в них отображены гармония человеческого общества и природной среды, повседневный жизненный уклад и социальные приоритеты в строгих параметрах биогеоэкологического равновесия и, наконец, в них запечатлены суровый психический склад этноса-созидателя, специфика его мифологического, конфессионального и пространственно-тектонического мышления, художественно-творческого воображения и эстетического выражения.

Древние племена и средневековые этносы Южного и Центрального Кавказа, и прилегающей части Передней Азии этнически развивались, генерировали язык и культуру не отрываясь от родимых мест обитания на предгорных равнинах и в межгорных долинах. Вот почему этой территории, воистину принадлежит ключевая роль в культурно-историческом процессе древнейшей, древней и средневековой Евразии. На протяжении многих тысячелетий на этой территории интенсивно бурлила жизнь, рождались и умирали личности с мощным интеллектуальным потенциалом, появлялись и исчезали народы, оставившие не потускневшие, яркие следы их пребывания на Земле, постоянно образовывались и распадались сильные и самостоятельные княжества, крупные царства и влиятельные государства, которые в ожесточенных и непрерывных притязаниях новоявленных соседей и могущественных древневосточных государств сумели сохранить в неприкосновенности и целостности свою многострадальную землю, свою историческую страну многовековой, самобытной и прогрессивной культуры и цивилизации, упорным противостоянием они смогли сберечь государственность и национальное достояние, а также, и национальную идентичность. Именно на данной территории зародились и преемственно развивались и совершенствовались самые уникальные архитектурные морфотипы древнейших центральных жилищ и раннесредневековых центрально-купольных храмов – величественные по своему облику и эстетической выразительности творения кавказских зодчих, отличающихся высоким профессиональным мастерством.

Отечественные и иностранные исследователи традиционного народного жилища Южного и Центрального Кавказа никогда не рассматривали проблему зарождения, развития и распространения архитектурного морфотипа центрального жилища в контексте этногенеза и этнической истории создавшего их этноса или этнической общности. Поэтому подобный аспект постановки и рассмотрения невероятно сложной научной проблемы зарождения, формирования и распространения архитектурного морфотипа древнейшего центрального жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом поддерживается авторитетными учёными в области гуманитарных наук [9].

Возникший в глубочайшей древности, но не позднее IV тыс. до н. э., в определенной естественно-экологической среде обитания праиндоевропейцев и особой культурно-исторической обстановке, на конкретной территории индоевропейской прародине, отличающейся неповторимой, своеобразной геопластикой горного рельефа, блеском серебристых истоков стремительно текущих с гор рек – Аракс, Евфрат, Тигр и их притоков, изумительными акваториями межгорных озер – Ван и Урмия, живописным ландшафтом с характерной для горных стран флорой и фауной, высоким развитием земледелия и скотоводства и наличием колесного транспорта, зачаточный, рудиментарный архитектурный морфотип центрального жилища непрерывно развивался и совершенствовался. Важно отметить и то, что древнейшее центральное жилище максимально соответствует природной среде, оно издревле формировалось на лоне первозданной природы и явилось оптимальным воплощением материальной и духовной культуры окончательно распавшейся к III тыс. до н. э. греческо-армянско-арийской этноязыковой общности, полным отображением окружающей естественно-исторической реальности и этнопсихологической ментальности, материализованным выражением специфики и уровня социальных отношений, т.е. всего того, чем была наполнена, во все времена года, их жизнь и повседневная созидательная деятельность.

Зародившийся в недрах праиндоевропейской этноязыковой общности архитектурный морфотип центрального жилища стал, по существу, древнейшей генеративной традицией и универсальной константой индоевропейской созидательной мысли, а по имманентной сути, феноменом архитектурного творчества и эстетического выражения обитателей Балкано-Кавказо-Памирского горного пояса Евразии.

При сопоставлении ареала зарождения и первичного формирования архитектуры центрального жилища с территорией изначального становления антропотипа, языка, идеологии и культуры древнейших индоевропейцев, т.е. с индоевропейской прародиной, предопределяемой на Армянском нагорье и в

прилегающей части Передней Азии, сразу же напрашивается исчерпывающий вывод: наблюдается не только почти полное совпадение их территорий, но, что не менее важно и значимо, появление архитектурного морфотипа центрического жилища на Переднем и Среднем Востоке и непосредственно к нему примыкающей части Юго-Восточной Европы в последующее время, мотивируется ритмическим распространением миграционных волн ранних индоевропейских племен в исторические места их обитания и нового расселения на протяжении, по меньшей мере, последних пяти-шести, возможно и восьми тысяч лет. Проследить процесс зарождения, формирования и распространения архитектурного морфотипа центрического жилища необходимо для того, чтобы получить ясное представление о том, куда именно и какими путями продвигались носители ранних индоевропейских диалектов с территории, охватывающей область между и вокруг озер Севан, Ван и Урмия на Армянском нагорье и в прилегающей части Передней Азии. Весьма вероятно, что архитектурный морфотип древнейшего центрического жилища как универсальная константа индоевропейской созидательной мысли и творческого мастерства является отражением реальных переселений носителей диалектов греческо-армянско-арийской этноязыковой общности в глубокой древности.

Удивляет невероятное, поразительное совпадение этноисторического ареала генезиса, распространения и эволюции древнейшего центрического жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом, находящегося посередине квадратной жилой ячейки, с последней по времени всеобъемлющей теорией локализации прародин индоевропейцев в Передней Азии, в естественно-историческом ареале двух озер – Ван и Урмия, и направления движения миграционных волн ранних индоевропейских племен в исторические места их обитания на территории Евразии.

Обращались ли мастера архитектуры раннехристианской эпохи к древнейшим индоевропейским традициям центрического домостроительства и получили ли эти традиции преемственное творческое истолкование в зарождающейся монументальной центрально-купольной архитектуре стран Христианского Востока и Византии? Вероятно, зодчие эпохи древности и первых веков христианства осознавали, что архитектурный морфотип древнейшего центрического жилища может стать композиционным ядром, формообразующей основой и главенствующей объемной ячейкой впервые творимых ими произведений центрально-купольной мемориальной и культовой архитектуры, потому что оно является универсальной плановой композицией и пространственно-тектонической структурой, многофункциональной по назначению и обладающей на редкость особыми генеративными свойствами, символическим смыслом, возвышенным образом. Ведь для новой идеологии раннесредневекового общества требовались абсолютно новые, иные общественные здания и сооружения, возведенные с учетом вновь возникших социальных, погребальных и сакральных потребностей, поистине новаторских социальных заказов и существующего уровня социальных отношений, специфики образа жизни, состояния духовности и потенциала интеллектуальной деятельности, то есть построенных по нормам и правилам новой строительной программы в соответствии с космогонической системой пространственных представлений о сущности мироздания [9].

Предельная архитектурность и необычайная цельность композиционного замысла обусловили гармонический строй и строгую соподчиненность иерархической структуры внутреннего пространства древнейшего центрического жилища и, что удивительно, при этом каждый из десяти элементов внутреннего пространства не теряет самостоятельности, художественной согласованности, композиционного и структурного единства. Это условно обособленные геометрически четкие конфигурации каждого из десяти структурно составляющих объемных элемента, обрамляющих и образующих иерархически дифференцированное внутреннее пространство центрического жилища, а именно: куполоподобный уступчатый свод (1), квадрат основания центрального кубовидного ядра с тропами над углами (2), составляющий сердцевину четырех равноконечных кубовидных рукавов креста (3,4,5,6) и таких же четыре междрукавных кубовидных угловых помещения (7,8,9,10), объединенных единством идейного замысла праиндоевропейского творца.

По структуре внутреннего пространства и характеру расстановки столбов в интерьере и, следовательно, по устройству перекрытия можно определить несколько разновидностей архитектурного морфотипа центрического жилища, составляющих две группы: первая, *с пристенными опорами* – двенадцатистолбный /2×4+4/, а вторая, *со свободно стоящими опорами* – двухстолбный /1+1/, далее, трехстолбный /2+1/, затем, четырехстолбный /2+2/ и, реже, восьмистолбный /2×4/. Конкретные цифровые обозначения в наклонных скобках указывают не столько на количество столбов, сколько на их позицию в плановой и пространственной структуре интерьера, являющуюся самой важной особенностью композиции и архитектоники центрического жилища.

В одной, первой разновидности композиции интерьера пирамидально-уступчатое перекрытие опирается на двенадцать пристенных столбов, ритмично установленных по внутреннему периметру стен квадратного или прямоугольного помещения, из которых в интерьере выделяется восемь промежуточных столбов, исключая угловые, поддерживающие основу восьмигранного перекрытия над всей площадью зального помещения. Если

точнее, все пристенные столбы поддерживают углы квадрата основания (1-ый ряд поверх всех опор) и места опирания балок первого восьмигранника (2-ой ряд) пирамидально-уступчатого перекрытия. Восемь пристенных столбов являются определяющими размеров устремленных к светодымовому отверстию граней и, расчленив стены на ритмично равные отрезки, как бы смягчают переход от квадратного основания к восьмигранному. Разумным творческим приемом древнейшие индоевропейские мастера зодчества создали на основе жилой ячейки единое, цельное и просторное помещение, монументальное и величественное зальное пространство интерьера, равномерно освещаемое верхним светом, льющимся из светодымового отверстия и подчеркивающим центричность и вертикализм его композиции. Это ускорило формирование в восточно-христианской архитектуре уникального образца **“купольного зала”**, в котором мощные пилоны, поддерживающие купол, примыкают к продольным и поперечным стенам, благодаря чему достигается нерасчлененность внутреннего пространства. Архитектурный морфотип храма, названный в европейской архитектуроведческой науке **“Kuppelhalle”**, характерен для монументальной центрально-купольной архитектуры раннесредневековой Армении, Грузии, Агвании.

В разновидности композиции интерьера со свободно стоящими опорами при двухстолбном варианте столбы расставлены по продольной оси центрического жилища и каждый из них под серединой главных поперечных балок, поддерживающих пирамидально-уступчатое перекрытие со светодымовым отверстием в вершине.

При трёхстолбном варианте – под ближней от дверного проёма поперечной балкой в местах образования углов первого квадрата основания пирамидально-уступчатого перекрытия устанавливают два столба и, таким способом, получается логичная художественно осмысленная конструктивная система с более изящным средним пролётом, где элегантно подбалкой объединяются оба передних столба. А третий столб устанавливается под серединой дальней от дверного проёма поперечной балки и вместе с дополняющей её сверху подбалкой оказывается между углами нижнего, первого квадрата основания пирамидально-уступчатого перекрытия.

В каждом из обоих вариантов плано-пространственной композиции дальние от дверного проёма отдельно стоящие столбы в интерьере, обращённые более освещённой лицевой стороной к входящему, являются главными и, как правило, внутренняя плоскость таких столбов вместе с подбалкой покрывается богатой и глубокой трёхгранно-выемчатой резьбой, что придаёт им торжественный вид, пластичный наряд.

В двухстолбном интерьере, где дверной проём устроен точно по продольной оси симметрии, поскольку входящий в центрическое жилище видит, прежде всего, передний столб, воспринимаемый силуэтом, поэтому обычно его смещают чуть в сторону от оси с той целью, чтобы открыть входящему вид на лицевую поверхность заднего, главного столба, всегда роскошно оформленного, хорошо освещённого как днём, так и ночью. В этом творческом приёме, заслуживающим особого внимания, зодчий проявил художественный такт, учёл законы психологии зрительного восприятия. Радикально иной творческий приём воплощён в трёхстолбном интерьере центрического жилища, где взору входящего открывается сверкающий в пространственной глубине, между передней парой столбов в великолепном художественном убранстве, главный столб с подбалкой. Словно по центру деревянного двухстолбного ордера в глубине интерьера, напротив дверного проёма и находящийся с ним на одной продольной оси симметрии, из земли вырастает расширяющийся кверху и покрытый оригинальным орнаментально-декоративным мотивом ведущий элемент интерьера центрического жилища – главный столб, органично переходящий в изящную по форме и декору подбалку, прекрасно освещаемую естественным светом. Блестящий композиционный приём отчётливо выявляет главенствующую роль парадного столба и способствует становлению художественного образа внутреннего пространства центрического жилища, что, в свою очередь, непосредственно связано с созданием наилучших условий для восприятия главного столба.

Значительным этапом эволюции плановой композиции и пространственной структуры древнейшего центрического жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и отверстием в зените над открытым очагом, стала четырёхстолбная разновидность, когда четыре свободно стоящих столба расставлены симметрично вдоль продольной и поперечной осей, так же симметрично и от вертикальной оси. Неустанный творческий поиск оптимального варианта создания значительной и устойчивой пространственно-тектонической структуры привел к идее, генетически продолжающей предыдущие творческие достижения народных мастеров зодчества: четыре свободно стоящих столба, расставленные строго под углами квадрата основания пирамидально-уступчатого перекрытия, четко обозначали центральное ядро с очагом посередине, являющееся ритуальным, священным местом в древнейшем центрическом жилище. В композиции плана с прямоугольным наружным и внутренним контуром образовалось идентичное сакральное ядро – композиционный, семантический и символический центр иерархически организованного жилого пространства, интерьера древнейшего центрического жилища патриархальной семейно-родовой общины. К тому же, установкой четырех столбов под квадратом основания пирамидально-уступчатого перекрытия, образовалось не только сакрально-ритуальное ядро центрического жилого пространства: деревянные столбы и каменные стены древнейшего центрического жилища, как в плановой композиции, так и в пространственной структуре обозначили контурное очертание свободного креста, т.е.

раннего образца **“croix libre”** – архитектурного морфотипа обычного крестовидного, или, иначе, крестообразного купольного храма в истории мировой архитектуры.

Более того, в композиции квадратного или слегка удлиненного плана центрического жилища образовался вписанный крест с равноконечными рукавами, реже одним, чуть удлиненным западным рукавом, и вертикально возвышенным объемом куполовидного уступчатого свода над квадратом средокрестия. По существу – это один из первых образцов **“croix inscrite”** в истории мировой архитектуры, составляющий стержневую основу морфотипа крестово-купольных храмов. Фактически мастера армянского, а также грузинского, агванского народного зодчества предвосхитили формирование архитектурных морфотипов храмов **“тетраконх с четырьмя подкупольными устоями”** и обычного **“тетраконха”** в монументальной центрально-купольной архитектуре раннесредневековой Армении, Грузии, Агвании.

Вершиной совершенства пространственно-тектонической структуры древнейшего центрического жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом стала восьмистолбная разновидность планово-пространственной композиции интерьера. Это когда восемь свободно стоящих столбов, попарно расставленные под углами квадрата основания пирамидально-уступчатого перекрытия, как бы отсекают углы квадрата, отделяя их по вертикали от основного объема, тем самым укорачивают диагонали квадрата почти до размера его осей, что придает центральной ячейке округлое очертание, форму неправильного восьмигранника с четырьмя короткими сторонами по диагоналям. Созданием восьмистолбного варианта центрического жилища мастера армянского народного зодчества предвосхитили формирование архитектурных морфотипов **“тетраконх с угловыми трехчетвертными нишами”** и **“октагон”** в монументальной центрально-купольной архитектуре раннесредневековой Армении, Грузии, Агвании.

Вполне закономерно, что столь оригинальный архитектурный морфотип центрического жилища стал стержневой основой и исторически обоснованной однородной творческой платформой созидания абсолютно новых по архитектурному типу, форме и образу монументальных центрально-купольных зданий, соответствующих каноническим нормам, художественным принципам, мемориальному обряду и культовому ритуалу восточнохристианского богослужения.

Как ни парадоксально, но еще в должной мере не определена степень важности и творческой значимости раннеармянской и древнеиранской эстетически-творческой мысли, их совершенно уникальных строительно-технических открытий в процессе развития монументальной мемориально-культовой архитектуры стран Христианского Востока и Византии, а, по истечении нескольких столетий, также и мусульманского Востока. Такое состояние научной проблематики не позволяет предельно объективно этнически атрибутировать отдельные архитектурные явления в свете дилеммы **“Orient oder Rom”**. В подтверждение тому здесь уместна профессиональная мысль А.В. Кузнецова: «Еще не выяснено, где раньше был применен т р о м п (*разрядка наша. – В.Б.*) – в Армении или в Персии. Более вероятно, что в Персии. Однако разнообразие форм тромпов и совершенное выполнение их в тесанной каменной кладке говорит о самостоятельном творчестве армянских и грузинских зодчих» [10].

Успехи азербайджанской школы архитектуроведения позволяет ныне смело продолжить мысль известного теоретика и историка архитектуры и строительной техники дополнением новой информации, добытой при тщательных археологических раскопках и натурных обследованиях развалин храмов, свидетельствующей о поистине оригинальных творениях агванских зодчих. Азербайджанские ученые ввели в мировой научный обиход сведения и материалы обо всех выявленных, во второй половине минувшего и начале нынешнего века, архитектурных морфотипах раннехристианских памятников центрально-купольной композиции в исторической Агвании.

Тема центрического жилища явилась психологической основой для развития в странах Кавказа и прилегающей части Передней Азии, а также сопредельных и окружающих их единоверных странах, а также и в странах Средней и Центральной Азии, монументальной центрально-купольной архитектуры и подтверждает автохтонность процесса ее зарождения и пути формирования. Являясь автохтонной, корневой основой, центрическое жилище, имеющее нередко анты, «... с открытым очагом в центре, со столбами близ очага и некоторыми другими подробностями относится к древнейшему типу мегарона», и, судя по археологическим данным, на кавказской почве «своими корнями уходит к началу и первой половине III тысячелетия до н. э.», то есть к знаменитой Куро-Араксской культурно-исторической эпохе [11].

В столь отдаленные времена, еще до нашей эры, обживая центральную и западную части Южного Кавказа, протогрузинские зодчие удивляясь и восхищаясь архитектурой и строительной техникой древнейшего центрического жилища, со всей искренностью стали осмысливать его, потому что идентичного архитектурного морфотипа центрического жилища, подлинного и первосущного, они не знали вообще.

Освоив то, что в условиях Южного Кавказа стало близким национальному духу и образу жизни прагрузинской этнодиалектной общности, художественно обогатив своим молодым и полнокровным

вдохновением, протогрузинские зодчие начали творить, дополнять и обогащать архитектуру древнейшего центрального жилища, превратив его в национальное достояние, особую культурно-экологическую реальность всего последующего времени.

Национальный менталитет грузинского этноса и природные условия Южного Кавказа не только детерминировали развитие архитектуры древнейшего центрального жилища, но и явились фактором вживания грузин в индоевропейское центрическое микропространство. Именно тогда и случилось то странное и разумное явление, которое необходимо многоаспектно и, по возможности полно, истолковать с приглашением специалистов по древней истории и исторической географии, исторической антропологии и лингвистике, исторической этнологии и археологии, и, разумеется, истории искусства, архитектуры и строительной техники Грузии. Представители грузинской гуманитарной науки, исследуя процесс зарождения и пути формирования архитектуры центрального жилища Восточной Грузии эпохи древности и средних веков, серьезно полагая, что они наследуют исконно национальные архитектурные традиции центрального домостроительства, фактически изначально наследовали и постигали творческие достижения того издревле обитающего на Южном Кавказе аборигенного этноса, которое породило это ж и л и щ е, прежде им вовсе не ведомое, – жилище древнейших индоевропейцев, т.е. ранних армян и древних иранцев.

Или, иначе, рассуждая образно, они, пользуясь буквами алфавита древнеармянского и древнеиранского языков, писали тексты на индоевропейские темы. Применительно к архитектуре центрального домостроительства получается утонченная реальность: будучи грузинами по происхождению, получив творческое образование у древнеармянских или древнеиранских зодчих, они оказались индоевропейцами по стилю мышления и художественного выражения. Они, с целью создания для жизнеобеспечения приемлемой микропространственной ячейки, обратились к первоисточкам архитектуры центрального домостроительства и именно к той, ставшей уже и для них родной, первозданной земле, которая предельно насыщена энергетикой совокупной памяти предков и импульсирует, столь важные и необходимые человеческому организму, биоэнергетические потоки, укрепляющие силу и сознание человека, находящегося еще во чреве матери и до самого зрелого возраста. Этими первоисточками являются разновидности архитектурного морфотипа древнейшего центрального жилища, сооружаемые с глубочайшей древности на территории Армянского нагорья, Южного и Центрального Кавказа, а впоследствии, также на территории Малой Азии и Балканского полуострова на Западе, и на территории Ирана, Афганистана, Средней Азии и Северо-Западной Индии на Востоке.

Действительно, центрические архитектурные творения скорее приближают их к индоевропейским умонастроениям, нежели к грузинским. Хотя и те, и другие с давних времен определяются как Кавказское этническое и культурное явление, которое, наряду с мегарегиональной индоевропейской языковой и культурной подосновой составляют Общекавказский этнокультурный мир [12].

Идентична мотивация распространения архитектурного морфотипа древнейшего центрального жилища и на территории исторической Агвании – нынешнего Азербайджана, т.е. восточной части Южного Кавказа, входящей в зону развития и распространения Куро-Аракской археологической, в частности, домостроительной культуры [13].

Ныне, оглядываясь с высоты прожитых лет, мы вправе отметить: для современных народов Южного Кавказа – индоевропейцев-армян, иберийцев-грузин и тюрков-азербайджанцев, радикально отличающихся психическим складом и этническим менталитетом, свойственно разное направление мыслей и различное умонастроение, разительно отличающее миропонимание и мироощущение, им присуще различное самовыражение идеалов общества и государства.

Важно принять во внимание, что пирамидально-уступчатое куполообразного очертания перекрытие с верхним светом – это основной элемент центрального жилища, который получил дальнейшее преемственное развитие в самых первых монументальных мемориальных и культовых сооружениях раннесредневековых стран Кавказа и Византии, а позднее и других стран Восточной и Юго-Восточной Европы, Передней, Средней и Центральной Азии. Сравнительный анализ организации структуры внутреннего пространства, создания конструктивной системы и художественной формы центрального жилища и монументальных памятников центрально-купольной архитектуры показывает, что главное в многовековом опыте строительства жилища, усыпальницы и церкви, мавзолея и мечети – это идея купольности. Естественно возникает вопрос: каковы способы и приемы перевоплощения пирамидально-уступчатого куполообразного очертания деревянного перекрытия центрального жилища в идеальный полусферический свод – каменный, а позже, и кирпичный купол? Каков процесс преобразования, идентичного по функции и символике, но различного по конструктивному решению и технологическому исполнению, сферической формы перекрытия в венчающий купол или мавзолей купол? [14].

Несомненно, на протяжении тысячелетий архитектурный морфотип древнейшего центрального жилища непрерывно преобразовывался и развивался, ибо индоевропейские мастера особое внимание уделяли

совершенствованию идеи купольности, т. е. плановой композиции и пространственно-тектонической структуры и формы. Праиндоевропейские протогреческие, протоармянские и протоиранские зодчие как ведущие авторы созданной ими в глубочайшей древности новаторской идеи купол на квадрате, в ее творческой разработке достигли реальных успехов. Непрерывно осмысливая конструктивную систему и художественную форму архитектурного морфотипа древнейшего центрального жилища, мастера древнеармянского зодчества развили идею купольности до мыслимого абсолюта. Поэтому вполне закономерен факт происхождения предельно оригинальных архитектурных морфотипов храмов раннехристианской Армении и всего Южного Кавказа. Однако здесь не менее важно отметить, что в разработку идеи купола на квадрате, который является основной сущностью и главенствующим смыслом центрального жилища, в выработку архитектурной структуры и художественного образа купольных сооружений, строящихся на протяжении около двух тысячелетий почти во всех странах Христианского Востока и исторической Византии, а впоследствии и Мусульманского Востока, наряду с армянскими мастерами и иранские зодчие также внесли свой весомый творческий вклад. Вероятно, зарождающаяся культура христианского мира, конкретнее, формирующаяся восточнохристианская архитектура воспользовалась раннеармянскими и древнеиранскими инвенциями, уходящими своими корнями вглубь тысячелетий, т. е. к древнейшей индоевропейской традиции центрального домостроительства.

Абсолютно правильно и четко в научной концепции утверждается: «Если купол, образуемый балками, последовательно отсекающими углы, может быть, с достаточной вероятностью назван сугубо иранским, то купол на квадрате мог быть общеарийского происхождения» [15].

Архитектуроведческой наукой почти установлено, что идея купола на квадрате получила творческое воплощение в Сасанидском Иране уже в III веке и вскоре была востребована формообразовательным процессом в странах христианского, а затем и мусульманского Востока, где купол в монументальном мемориальном и культовом зодчестве, за очень редкими исключениями, покоится на квадратном основании так же, как в древнейшем центральном жилище. В то же время, и это следует принять во внимание, когда первые византийские купольные церкви возводились по эллинистическим и древнеримским строительным традициям, т. е. преимущественно на округлом основании ротонды или октагона, и когда в византийских церквях применялся исключительно парусный переход от квадрата к кругу, уже тогда в странах Христианского Востока пользовались преимущественно системой тромпов. Одним из первых объектов возведения купола на квадратном основании посредством тромпов и парусов считаются зороастрийские храмы Огня, возведенные в III – V веках в Сасанидском Иране. Просто восхищает идентичность приема тромпового перехода от квадрата к многоугольнику или кругу в монументальной купольной архитектуре и в древнейшем центральном жилище, где в точности повторяется система угловой укладки [16].

Р е з ю м е. Генезис и эволюция архитектурных морфотипов центрального жилища и купольного храма и мавзолея в одном и том же этнолингвистическом и этнокультурном ареале, но в различные исторические эпохи, является историко-художественным фактом первостепенной важности и всеобщей значимости. Более того, рассматривая время зарождения, период формирования и пути распространения архитектурного морфотипа древнейшего центрального жилища как яркое, весомое, зримое этнокультурное явление и как реальный историко-архитектурный процесс, генерируемый в определенном естественно-географическом пространстве – в биосфере Альпийско-Гималайского горного пояса Евразии, и в конкретные историко-хронологические интервалы – в эпоху энеолита, ранней, средней, поздней бронзы и раннего железа, средних веков (VI тыс. до н. э. – II тыс. н. э.), убедительно свидетельствующий о незыблемости новаторской теории Т.В. Гамкрелидзе – В.В. Иванова о локализации прародины ранних индоевропейцев в Передней Азии [17].

Древнейшее центральное жилище, как архитектуроведческий источник, является важным о п р е д е л и т е л е м процесса филиации праиндоевропейской этнодиалектной общности и четким п о к а з а т е л е м иррадиации миграционных волн ранних индоевропейских племен в исторические места их обитания на территории Евразии.

Историки материальной культуры утверждают, что по памятникам архитектуры и строительной техники как архитектуроведческим источникам, даже по отдельным сохранившимся развалинам и руинам их, вполне возможно реанимировать былую жизнь создавших их племен и народов и унаследовавших это наследие и творческие традиции конкретных этносов, их повседневный быт и идеологию, нравы, морали, вкусы, обычаи, обряды и ритуалы – все аспекты м и р о о щ у щ е н и я общества в эпохи строительства и функционирования того или иного памятника архитектуры. Надо полагать, что архитектурное наследие является материализованным свидетельством определенной культурно-исторической эпохи и позволяет воссоздать весь комплекс национальной ментальности, психического склада и социального уклада, мировоззрения и мироощущения конкретного этноса, т.е. его главных духовных и интеллектуальных качеств, обычно являющихся оплотом и основанием самосохранения и укрепления единства, стойкости наций и развития их государственности. Памятник архитектуры – это ясно и точно выраженная талантом зодчего глубинной и содержательно-

изложенной мысли конкретного общества, воплощенной в материале (дерево, камень, кирпиче и пр.). Это – окаменевшая мысль общества, эстетически выраженная мастерством зодчего, творца из того же народа. В памятнике архитектуры как в зеркале отображается мироощущение создавшего его этноса и уровень его интеллектуального потенциала, специфический характер культурно-исторической эпохи [18].

Преемственное развитие монументальной мемориальной и культовой архитектуры стран Христианского и Мусульманского Востока и исторической Византии от исходных форм народного зодчества, насчитывающего тысячелетние традиции – это неоспоримый факт, имеющий, как мы видим, весьма убедительную доказательную основу. Вместе с тем, необходимо всегда четко осознавать исключительную важность и эпохальную значимость великой, уже ставшей исторической, миссии Древней Армении и Сасанидского Ирана в становлении художественной культуры безмолвного мира средневековья, реально осознать и ощущать весомость их творческого вклада в процесс изначального формирования архитектурного морфотипа мемориальных и культовых сооружений монументальной центрально-купольной архитектуры передовых стран Христианского Востока и исторической Византии, а затем и Мусульманского Востока.

И, наконец, в заключение нашей концепции, позвольте обратить внимание на немаловажный по смыслу и значимости методологический акцент: автор этой статьи всегда стремится к истине, но никогда на нее не претендует. Своими выступлениями, докладами и публикациями он, тем самым, только лишь вносит свой, хоть малозначительный, но личный исследовательский вклад в научное утверждение новаторской теории Т.В. Гамкрелидзе и В.В. Иванова о локализации прародины индоевропейцев на территории Южного Кавказа и прилегающей части Передней Азии, а конкретнее, на просторах Армянского нагорья, Иранского и Малоазийского плоскогорья, и реконструкции индоевропейского праязыка и протокультуры, истинно научной теории, ставшей подлинно эпохальной в развитии гуманитарных и комплексных наук.

Примечания

* С дорогим моему уму и сердцу и незабвенным в моей памяти выдающимся грузинским ученым – археологом и историком, исследователем и знатоком архитектуры и планировки поселений, и строительной техники Южного Кавказа древнейшей эпохи, доктором исторических наук, профессором Александром Ивановичем Джавахишвили (1917-1998), автор этих строк познакомился еще в начале 1970-х годов в Государственном Музее Грузии, где он являлся заместителем директора по научной работе. Не стирается в памяти мое восхищение личными качествами гражданина удивительно высокой культуры, выражавшейся в деликатности общения и глубине нравственности, подлинной гуманности поистине уникальной личности, изощренно воплощавшим собой совесть и честь грузинской интеллигенции.

** За личное обращение организовать и возглавить Российскую научную делегацию и официальное приглашение принять участие в столь престижном научном форуме и предоставленную возможность выступить с докладом выражаю сердечную благодарность Оргкомитету V Международной научной конференции «Перспективы развития грузинско-осетинских отношений» (13-15 октября 2019г., ТбГУ, г. Тбилиси, Грузия).

Библиографический список:

1. Гамкрелидзе Т. В. и Иванов В. В. 1) Лингвистическая типология и реконструкция системы индоевропейских смычных и 2) Проблема определения первоначальной территории обитания и путей миграции носителей диалектов общиндоевропейского языка // Конференция по сравнительно-исторической грамматике индоевропейских языков (12-14 декабря 1972 г., г. Москва). Предварительные материалы. – М., 1972. – С. 15-18 и 19-23. Хочется отметить, что доклад, подготовленный известными учёными современности Т. В. Гамкрелидзе и В. В. Ивановым, на форуме произвёл эффект разорвавшейся бомбы! Весьма парадоксально, что аналогичную научную концепцию выдвинул почти в то же время, в 1973 году, англо-американский ученый Пол Джон Хоппер, см.: Hopper P. J. Glottalized and murmured occlusives in Indo-European // Glossa. An International Journal of Linguistics. 1973. V. 7. № 2. На русском языке, также см.: Пол Джон Хоппер. Цикл лекций по индоевропейскому языкознанию. Лекция 5. Ларингальная теория. Глоттальная теория. 6 стр. Без впервые созданной и ими же введенной в научный обиход Глоттальной теории ныне немислимо продвижение вперед мировой индоевропеистики, а значит и иранистики.
2. Вместе с тем ими выдвинута веская и глубоко обоснованная научная гипотеза, согласно которой изначальный центр иррадиации индоевропейского языка и соответственно культуры, несомненно, находился именно на Армянском нагорье и в прилегающей части Передней Азии.

3. Благодаря в п е р в ы е созданной Л. Н. Гумилевым и им же введенной в мировой научный обиход Пассионарной теории появились новые возможности для исследования этногенетического процесса, этнической истории и культуры с достоверностью, адекватной пройденному этносом жизненному пути, исторической реальности, а также для истолкования закономерностей появления, развития и исчезновения этносов, гибели и крушения великих держав, см.: 1) География этноса в исторический период. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1989; 2) Этносфера: История людей и история природы. – М.: Экспрос, 1993.
4. Теория филиации древнейшей индоевропейской этнодиалектной общности и одной из ее составляющих ветвей – греческо-армянско-арийской, и иррадиации миграционных волн ранних индоевропейских племен в исторические места их обитания в Евразии, в п е р в ы е блестяще изложена на основе Глоттальной теории в уникальном, поистине фундаментальном труде по мировой индоевропеистике, см.: Гамкрелидзе Т. В. и Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. В 2-х книгах. – Тбилиси: Изд-во ТбГУ, 1984, прежде всего, главы 11 и 12, стр. 859-957.
5. По истории и культуре ираноязычных индоевропейцев – коренного горского населения Центрального Кавказа и Среднего Предкавказья, создателей и носителей Кобано-Тлийской художественной культуры эпохи поздней бронзы и раннего железа (XIV – IV вв. до н.э.), см. научные труды таких известных ученых, как археологи-кавказоведы А.А. Иессен, Е.И. Крупнов, Б.В. Техов, Е.И. Козенкова и другие, и как лингвисты-иранисты В.Ф. Миллер, В.И. Абаев, Г.С. Ахвледиани и другие.
6. По истории и культуре ираноязычных индоевропейцев – исконного горского населения Аланского государства, локализованного на Центральном Кавказе и Среднем Предкавказье, создателей и носителей Аланской художественной культуры эпохи раннего и зрелого средневековья (IV – XIV вв. до н.э.), см. научные труды таких известных ученых, как археологи-кавказоведы З.Н. Ванеев, В.Б. Ковалевская, Ю.С. Гаглойти, В.А. Кузнецов и другие, и как лингвисты-иранисты В.Ф. Миллер, В.И. Абаев, Г.С. Ахвледиани, М.И. Исаев и другие.
7. Известная фраза Чингисхана была высказана в связи с неисчислимыми людскими потерями его орд в затянувшейся войне с воинственными и духовно стойкими аланами Центрального Кавказа: «Оставьте в покое Кавказ, отзовите из гор войска. Живыми их не сломить, а мертвые дань не платят».
8. По истории и культуре ираноязычных индоевропейцев – коренного горского населения Западного Памира и Гиндукуша, а также Согда, Хорасана и Хорезма, а в прошлом, более значительной территории Средней и Центральной Азии, см. научные труды таких известных ученых-востоковедов, как историки, археологи, этнологи, антропологи, лингвисты Б.Г. Гафуров, Б.А. Литвинский, С.П. Толстов, Н.Н. Негмагов и другие.
9. О территории становления, первоначального развития и направлениях изначального и последующего расселения древнейших индоевропейских племен и распространения индоевропейского праязыка и протокультуры, см.: Гамкрелидзе Т. В. и Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. В 2-х книгах. - Тбилиси: Изд-во ТбГУ, 1984, в котором между стр. 956-957 вклеена «Карта-схема перемещений древнейших индоевропейских диалектов». Почти идентичные карто-схемы имеются в их предыдущих и последующих трудах по индоевропеистике.
10. Важно отметить, что лингвистическую теорию реконструкции индоевропейской прародины и путей миграции индоевропейских племен весьма удачно дополняют блестящие исследования английского археолога лорда Renfrew C. *Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origin.* - London: Pimlico, 1987 и, отчасти, профессора Mallory J.P. *In Search of the Indo-Europeans: Language, Archaeology and Myth.* – London: Thames and Hudson, 1989, а также другие статьи и книги этих и некоторых других отечественных и иностранных авторов.
11. Важно отметить, что выдвинутую нами научную концепцию о зарождении, формировании и векторах распространения архитектурного морфотипа древнейшего центрального жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом, размещенным в середине необычайно пространной и универсальной жилой ячейки, весьма удачно дополняют блестящие исследования российских и английских археологов и лингвистов: Гамкрелидзе Т.В. и Иванов В. В. См. от тезисов их первых докладов: 1) Лингвистическая типология и реконструкция системы индоевропейских смычных и 2) Проблема определения первоначальной территории обитания и путей миграции носителей диалектов общиндоевропейского языка // Конференция по сравнительно-исторической грамматике индоевропейских языков (12-14 декабря 1972 г., г. Москва). Предварительные материалы. – М., 1972. – С. 15-18 и 19-23, до уникального, поистине фундаментального труда: Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. В 2-х

- книгах. - Тбилиси: Изд-во ТбГУ, 1984, прежде всего, главы 11 и 12 на стр. 859 – 957, где между стр. 956-957 вклеена «Карта-схема перемещений древнейших индоевропейских диалектов». Почти такие же карто-схемы имеются в их предыдущих и последующих трудах по индоевропеистике.
12. Известный археолог В.И. Сарияниди в объективной рецензии на этот фундаментальный труд и во всех своих статьях и монографиях по археологии и древней истории и культуре Средней и Центральной Азии продолжает развивать столь сложную научную проблематику по истории и культуре древнейших индоевропейцев.
 13. Как ни парадоксально, в монографических и обобщающих научных изданиях по истории искусства, архитектуры и строительной техники, архитектурное наследие стран христианского и мусульманского Востока и Запада рассматривается с момента принятия этими странами соответствующей религии, ставшей господствующей идеологией того или иного общества и государства. Пренебрегая научным фактом, что религия является только лишь носителем, а вовсе не законодателем формирования типов и форм архитектурных сооружений, их пространственно-тектонической логики и символики, эстетической выразительности, исследователи элементарно упускают из внимания уровень мышления и творческого дарования конкретного этноса, его созидательную миссию в ту или иную культурно-историческую эпоху. Вовсе не секрет, что новую веру никто не в силах насаждать и никакой религиозный деятель не в состоянии это осуществить, ни в своем народе, ни, тем более, в чужих странах. Потому что невозможно насиленно обратить мирное население в иную веру, тем более в христианство или ислам. Новое вероисповедание, как правило, государственные иерархи и народные массы непременно воспринимают, только лишь при одном условии: когда тот или иной этнос внутренне созрел и готов воспринять новую религию, иное мировоззрение, иную духовность, святые нравы, этические нормы и эстетические каноны.
 14. Весьма сложно определить приоритет Сирии и весомость вклада древнеиранской и раннеармянской архитектурно-творческой мысли в процесс формирования раннехристианских архитектурных морфотипов в странах Кавказа и Византии. Даже такой маститый знаток архитектуры и строительной техники Востока и Запада как А.В. Кузнецов не смог выяснить историческое место и значение каждой из стран, оказавшихся в лоне научной дилеммы “Armenien oder altertümlich Iran”. См.: Кузнецов А.В. Тектоника и конструкция центральных зданий. Том I. Античность. Средние века. Эпоха Возрождения. – М., 1951. – С. 104, сноска 2.
 15. По нашему глубокому убеждению, вся суть проблемы заключается в общей индоевропейской подоснове интеллектуального мышления и творческого дарования зодчих обеих раннесредневековых стран Кавказа и Древнего, а, точнее, Сасанидского Ирана. Поэтому мы склонны рассматривать это как синхронно воплощаемый двуединый творческий процесс, инициированный мастерами архитектуры исторической Армении и Древнего Ирана.
 16. См.: Бардавелидзе В.В. Традиционные общественно-культурные памятники горной Восточной Грузии. В 2-х томах. – Тбилиси, 1974. – Том I: Пшави. – С. 217. Старейшина грузинской этнологической науки В.В. Бардавелидзе проявила утонченное внимание в обосновании архитектурного сходства, но, как ни странно, ее научная позиция, относительно проблемы архитектурогенеза близких, даже родственных по типу и форме сооружений, не совсем точна. Архитектурный морфотип м е г а р о н а является производным от древнейшего центрального жилища Кавказа и прилегающей части Передней Азии, ибо, по законам эволюции жизни и развития архитектуры на Земле, сначала появилось жилище, а потом – усыпальница, святилище, дворец, а вовсе не в обратной последовательности. Более того, отечественной и европейской гуманитарной наукой уже доказано, что векторы миграционного процесса были направлены из Передней Азии на Балканы, но отнюдь не в противоположную сторону.
 17. Нельзя не отметить, что в постановке научной проблемы о древнейшем культурном единстве Кавказа и прилегающей части Передней Азии велика роль основоположника научного кавказоведения академика Н.Я. Марра (1864-1934). В осмысление и истолкование этой проблемы посильный вклад внесли крупные ученые, поистине корифеи ориенталистики, преимущественно, иранистики и кавказоведения, как историки, археологи и лингвисты: сам Н.Я. Марр, В.В. Бартольд, И.А. Джавахишвили, И.Г. Алиев, И.М. Дьяконов, Г.А. Меликишвили, М.Н. Погребова, Е.В. Антонова и другие; археологи и этнологи: А.А. Иессен, Б. А. Куфтин, Е.И. Крупнов, Б.Б. Пиотровский, М.О. Косвен, Т.Н. Чубинишвили, К.Х. Кушнарева, А.И. Джавахишвили, О.М. Джапаридзе, О.Д. Лордкипанидзе, К.Н.Пицхелаури, Р.М. Мунчаев, Г.Е. Арешян и другие; антропологи: В.В. Бунак, М.Г. Абдушелишвили, В.П. Алексеев и другие, поныне в той или иной степени уделяющие внимание крайне сложной и значимой научной проблеме о кавказской этнической общности.

18. Важно также учесть, что, по мнению, А.И.Джавахишвили, О.М. Джапаридзе, О.Д. Лордкипанидзе и др., становлению Куро-Араксской культуры, «...возможно, способствовало и перемещение с юга (т.е. с юга предполагаемой прародины индоевропейцев. – В.Б.) новой массы населения ...».
19. Согласно рабочей гипотезе, предложенной Г.А. Меликишвили, носителями Куро-Араксской культуры, возможно, являлись племена индоевропейского происхождения, которые впоследствии были ассимилированы (в отношении языка) племенами, говорящими на языке переднеазиатского типа, в частности, грузинскими племенами, на структуру и лексику языка которых оказали сильное влияние.
20. 14. В научных трудах специалистов по теории и истории архитектуры и строительной техники стран Кавказа и Византии, а также Средней Азии, периодически проскальзывает мысль о возникновении и формировании идеи купольности в раннехристианской и раннеисламской мемориальной и культовой архитектуре на основе различных теорий влияний и заимствований. Но только лишь маститый грузинский ученый Г.Н. Чубинашвили, в порядке постановки важной проблемы, на научном форуме по византологии, впервые выступил с докладом, на основе которого опубликовал тезисы и статью, см.: Чубинашвили Г.Н. 1) К вопросу о начальных формах христианского храма // Тезисы докладов VII-й Всесоюзной конференции византинистов. – Тб., 1965. – С. 82-83; 2) К вопросу о начальных формах христианского храма // ВВ. – М., 1972. – Т. 33. – С. 158-165; 3) К вопросу о начальных формах христианского храма: [Доклад]. II Междунар. симпоз. по груз. искусству. – Тбилиси: Мецниереба, 1977. – 20 с.: – (То же. На англ., немец. яз.).
21. Здесь вполне закономерен вопрос: является ли маститый грузинский историк искусства и архитектуры нашим предшественником в исследуемой проблеме? Столь же правомочен ответ: отнюдь нет. Ибо у необычайно компетентного и эрудированного ученого, несмотря на почти абсолютную идентичность во взглядах на поставленную научную проблему, совершенно иной подход к ее истолкованию, иная мотивация зарождения, развития, совершенствования и перевоплощения творческой идеи купол на квадрате, другое обоснование концепции появления идеи купольности в средневековой монументальной архитектуре Грузии и, отчасти, стран Южного Кавказа, а не во всем Балкано-Кавказо-Памирском обширном мегарегионе, т.е. в странах Христианского и Мусульманского Востока и исторической Византии.
22. 15. См.: Strzygowski J. Die Baukunst der Armenier und Europa. Band 1-2. – Wien, 1918. – С. 365. – Высоко эрудированный австрийский ученый-ориенталист, историк искусства и архитектуровед, директор Института истории искусства Венского университета профессор Йозеф Стшиговский (1862-1941), был восхищен художественным наследием Переднего и Среднего Востока и Южной Сибири. Ему удалось получить от самого патриарха армянской школы архитектуроведения свод полной информации (устную интерпретацию, атрибуцию и датировку, письменные сведения, графические материалы и фотоснимки), увидеть и понять истинную сущность и феноменальную значимость памятников армянской архитектуры эпохи раннего и зрелого средневековья.
23. 16. Об архитектуре храмов Огня, см.: Воронина В.Л. Архитектура Ирана сасанидского периода // Всеобщая история архитектуры: В 12-ти томах / Изд. 2-е, испр. и доп. – М., 1970. – Т. 1: Архитектура древнего мира. – (1-е изд. – М., 1944. – Т. 1: Архитектура древнего мира); Луконин В.Г. 1) Persia II. – New-York, 1967; 2) Искусство Древнего Ирана. – М., 1977; Godard A. L'art de l'Iran. – Paris, 1962, а также и научные труды по архитектуре и строительной технике древнего Азербайджана, и прежде всего, см.: Усейнов М.А., Бретаницкий Л.С., Саламадзе А.В. История архитектуры Азербайджана от древнейших времен до середины XIX века. – М., 1963.
24. С теоретико-методологических позиций научных доктрин вышеназванных отечественных и иностранных учёных и на материале истории искусства, архитектуры и строительной техники нами прослежены, выявлены и в самом сжатом виде интерпретированы закономерности исторического пути появления на Альпийско-Гималайском горном поясе Евразии первичной территории зарождения, формирования и трех основных локальных зон распространения и развития архитектурного морфотипа древнейшего центрального жилища с пирамидально-уступчатым перекрытием и светодымовым отверстием в зените над открытым очагом, размещенным в середине необычайно пространной и универсальной жилой ячейки. Об этом, см.: Бесолов В. Б. 1) Центральнокавказский этнокультурный мир: индоевропейские константы и этногенетические ритмы в свете всеобъемлющей теории этногенеза Л. Н. Гумилева // Лев Николаевич Гумилёв. Теория этногенеза и исторические судьбы Евразии. Материалы научной конференции, посвящённой 90-летию со дня рождения выдающегося евразийца XX века – Л. Н. Гумилёва: В двух томах. – СПб., 2002. – Том I. – С. 179-185; 2) Палеоархитектурный морфотип реликтового центрального жилища горной Евразии как традиционная константа глобальных этнических процессов // Сборник научных трудов № 1(1) Северо-Осетинского отделения

- Международной Академии наук высшей школы Российской Федерации. – Владикавказ, 2003. – С. 220-226; 3) Архитектура древнейших центральных сооружений горной Евразии в свете индоевропейской дилеммы «Orient oder Europa» // XXXVII Всемирный конгресс востоковедов (ICANAS-37). Тезисы докладов. – М., 2004. – Том II. – С. 751-753; 4) Структура пространства и архитектоника формы реликтового центрального жилища горных экосистем (Кавказо-Памирский ареал) // XXXVII Всемирный конгресс востоковедов (ICANAS-37). Тезисы докладов. – М., 2004. – Том II. – С. 753-756; 5) Древнейшее центральное жилище Передней Азии как рудиментарная основа формирования раннесредневековой центрально-купольной архитектуры стран христианского и мусульманского Востока // XXXVIII Всемирный конгресс востоковедов (ICANAS-38). Тезисы докладов. – Анкара, 2007. – С. 329-331; 6) Бесолов В.Б. Морфогенез и типология пространственно-тектонической структуры древнейшего центрального жилища Евразии как фундаментальная проблема архитектуроведения // Фундаментальные проблемы пространственного развития Юга России: междисциплинарный синтез: / Тезисы докладов Всероссийской научной конференции. – Ростов-на-Дону, 2010. – С. 44-47, а также научные размышления и многих других исследователей архитектурного наследия стран Кавказа, Передней и Средней Азии, и Казахстана. Эта проблема рассмотрена и в ряде других, столь же принципиальных по своему значению, опубликованных статей и тезисов докладов автора настоящих строк.
25. При исследовании проблем этногенеза крайне важно и необходимо учитывать исторические сведения и материалы, историко-культурные находки и открытия, относящиеся к развитию гуманитарных наук, так и данные социальных, естественных и технических наук. На решающее значение сбора и историко-сравнительного анализа всей совокупности научных данных обращали внимание многие ученые, в том числе и энциклопедически образованный Алексеев В. П., см.: 1) Этногенез. – М.: Высшая школа, 1986; 2) Историческая антропология и этногенез. – М.: Наука, 1989.

Vladimir Bessolov B.

*North Caucasus Academic Center
International Academy of Architecture (SKATS IAAM)
Russia, Vladikavkaz*

**BIOSPHERE-ETHNOCULTURAL RESERVE OF THE CENTRAL CAUCASUS AS THE BIRTHPLACE OF THE
ARCHITECTURAL MORPHOTYPE OF THE ANCIENT CENTRAL DWELLING. FERTILE LIVING ENVIRONMENT
AND LIFE SUPPORT**

(VI millennium BC. - II millennium AD.)

Keywords: Ancient Indo-Europeans, the Armenian Highland, Christian East, Muslim East, centric dwelling, memorial architecture, religious architecture, the dome on the square, mausoleum, temple.

Abstract: Initial place of nucleation and development of the creative idea for the dome on the square occurred in the architecture of the ancient centric dwellings on Armenian highlands. Subsequently it held its brilliant transformation into the central dome construction of a memorial and religious architecture in the early medieval Christian East, the historical Byzantium.

The studies revealed that the architectural morphotype of the ancient centric dwellings with pyramidal-ledged overlap and light-smokehole at the zenith over the open hearth was the original generating base and the creative impulse in the formation of the compositional plan, of the internal space structure and of the architectonics of external masses of the memorial and religious Central dome constructions in the early Middle Ages, ie in the countries and regions of the Christian and the Muslim East.

Бесолов Аристарх В.,
*историк и этнолог, магистрант исторического факультета
Северо-Осетинского государственного университета им. К. Л. Хетагурова
Россия, Владикавказ*

Бесолов Владимир Б.,
*профессор и член-корреспондент МААМ,
руководитель Северо-Кавказского академического центра
Международной Академии архитектуры (СКАЦ МААМ)
Россия, Владикавказ.*

АРХИТЕКТУРНО-ПЛАНИРОВОЧНЫЕ РЕАЛИИ И АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО НАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ГОРОДАХ СЕВЕРНОГО И ЮЖНОГО КAVKAZA: ЭТНОСОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

**Для возникновения новой творческой традиции
необходимо наличие осознанной связи с прошлым.
Зигфрид Гидион**

Рассматривая вековые национальные особенности и социокультурные аспекты городской жилой среды с этносоциологических позиций, следует придать особое семантическое значение функциональному обоснованию и благоустройству дворового пространства, в целом, а также и его символической значимости, в частности*.

Поэтому важно учесть, что резко меняющиеся природно-климатические условия в предгорной полосе Северо-Кавказского региона выдвигают из целого ряда проблем самый главный, основной вопрос: существуют ли в отдельных планировочно-пространственных частях городской жилой среды специально созданные стационарные материализованные оболочки, предназначенные для национальных традиций, обычаев и обрядов? Или же оставляются в стороне наиболее принципиальные и важные для физического оздоровления и духовного совершенствования общества разные этнокультурные (в условиях единого пространства жизнедеятельности полиэтнического по своему составу населения) предпосылки полноценного национального и социального развития в устойчивой жилой среде города при необходимом сохранении качества и разнообразия межэтнических и этнокультурных отношений, предельно благоустроенной и комфортной городской среды, рациональной по функции и максимально соответствующей практическому назначению.

Такая программа реально свершилась бы при четком, абсолютно грамотном функциональном зонировании жилых районов города, единого градостроительного организма. Именно городские территории с их специфическими особенностями, прежде всего, характером планировки и застройки, высокой степенью благоустройства, определяют величину и контуры конкретного пространства, обеспечивающего устойчивое во времени проживание компактной межэтнической общности в мире и согласии.

Наряду с разносторонним обоснованием природой обусловленных пределов устойчивого развития регионального города, другой ответственной проблемой архитектурно-градостроительного творчества является также создание жилых комплексов и городских ансамблей, учитывающих не только национальные художественные традиции, а, прежде всего и весьма углубленно, национальный бытовой уклад и взаимные социальные отношения, психический склад этносов и их межнациональное взаимопонимание, национальный менталитет коренного населения города.

В научном обиходе не существует обобщающего фундаментального академического исследования по теоретическим и методологическим вопросам архитектурной типологии городской и сельской жилой среды и по архитектурной типологии жилых, общественных, промышленных зданий и сооружений, а также агроиндустриальных комплексов.

Научные исследования по тому или иному аспекту архитектурной типологии жилища и жилой среды, с учетом природных, экологических, социальных факторов и в контексте архитектурной и градостроительной футурологии, выполнены такими известными отечественными специалистами, как А.В. Розенберг, М.Я. Гинзбург, Р.Я. Хигер, Н.А. Остерман, Г.Д. Платонов, Г.Я. Мовчан, А.В. Рябушин, В.Л. Ружже, К.К. Карташова, К.К. Хачатрянц, Д.Н. Яблонский, П.Б. Орлов, А.В. Крашенинников, В.Е. Кореньков, В.К. Лицкевич, А.А. Гербут-Гейбович, А.Н. Римша, В.М. Фирсанов, Б.М. Давидсон, О.Н. Яницкий, В.Л. Глазгычев, Б.М. Мержанов, В.П. Бандаков, А.Г. Бочкарева, А.П. Ковальчук, В.В. Пшенников и другие, а также зарубежными исследователями: Р. Леру, Д. Аронин, Д. Саймондс и другие.

Кроме того, типологическая проблема в определенной степени затронута в исследованиях по архитектуре жилища Северо-Кавказского региона, см. книги и статьи кандидатов архитектуры А.В. Титова

(Краснодар), Х.И. Кутиева (Махачкала), Ю.А. Хоменко (Ставрополь), В.М. Молчанова (Ростов-на-Дону) и, возможно, некоторых других.

Неизменно интересны и полезны важные статьи грузинского ученого, доктора архитектуры К.А. Биркая (Тбилиси) по строительной климатологии некоторых национальных субъектов Северо-Кавказского региона.

Постижение основ социологии и демографии состоялось по трудам таких видных ученых и мыслителей, как М.М. Ковалевский, Л.И. Мечников, Л.С. Выготский, П.А. Сорокин, С.И. Брук, Б.Ц. Урланис, В.И. Козлов, И.В. Бестужев-Лада, Э.С. Маркарян и, особенно, Л.Н. Гумилев, а также по отдельным, переведенным на русский язык, работам зарубежных исследователей: Г.В. Чайлд, А. Тойнби, А. Моль, Э. Гидденс, П.Л. Бергер, Т. Парсонс, А. Шютц и других.

Вместе с тем, не удалось обнаружить отдельное издание по региональной социологии и демографии Северного Кавказа, тем более по региональным социологическим исследованиям в области жилища, кроме книг и статей местных ученых Х.В. Дзудцева, К.С. Дзагоева, А.Б. Дзадзиева, в которых вовсе не рассматриваются ни проблемы жилища и жилой среды, ни тем более в контексте особенностей национального образа жизни.

По настоящее время также отсутствуют обстоятельные монографические работы, относительно рассмотрения и разработки проблемы по развитию городской и сельской жилой среды, формированию типов жилых и общественных зданий и сооружений, применительно к Северо-Кавказскому региону и его национально-государственным субъектам.

Аспекты и проблемы особенностей национального образа жизни как общетеоретическая, социологическая и философская проблема, и актуальная концепция повседневной жизненной реальности современной эпохи, должны рассматриваться в трудах ученых и творцов – оригинально мыслящих архитекторов и градостроителей, дизайнеров и художников-монументалистов, а также и художников-оформителей, мастеров ландшафтно-паркового искусства, создателей городского пейзажа.

Важно осознать, что национальный образ жизни и деятельности семьи как единицы потребления жилой среды является комплексным показателем, обобщающим достаточно разнообразные и разнородные особенности семьи, включая характер внутрисемейного взаимодействия, ценностные ориентации, интеллектуальные устремления, персональные контакты и личные интересы, производящее хозяйство в личном подворье и т.д. Всесторонний учет этого показателя позволит обоснованно формировать социальную и архитектурную типологию жилой среды для различных социально-демографических контингентов семей, что должно стать основой повышения социальной эффективности жилищного строительства в целом.

Ныне принципиально важно понять суть актуальной проблемы, нужно все же проанализировать и осмыслить исторический опыт национального образа жизни отдельной семьи, соседской и квартальной общины, выявить и понять закономерности, характерные особенности и современные тенденции социального развития полиэтничного населения городов региона, проследить условия, степень и уровень воплощения национально-бытовых символов и ритуалов в реальной жизни во все времена года. При этом не менее важно обратить внимание на принципы сохранения и воспроизведения в последующих поколениях нравственных норм, этических ценностей и этнических стереотипов, поскольку устойчивость основ национального развития, присущий народу менталитет является одним из характерных свойств этносов.

II. Осмысление архитектурно-планировочных реалий и аспекты устойчивого национального и социального развития в городе

Национальный образ жизни немыслим и невозможен без конфессиональных традиций, присущих современной действительностью цивилизованному обществу торжественных церемониалов и почти всегда внезапно обрушающихся на ту или иную семью, родственников, друзей и непосредственных соседей мемориальных обычаев и обрядов. Из века в век сохраняются и передаются национальные нравственные ценности, невзирая на бедность одних и богатство других, а также нетипичную роскошь иных семей, всячески обеспечивается их своевременное исполнение по традиционным нормам и строгим каноническим правилам, в подчеркнутой манере и эстетически выразительно. Символ и ритуал являются мемориально-культурной константой подлинного национального общества, социальным мерилем его жизненной повседневности. «Повседневная жизнь представляет собой реальность, которая интерпретируется людьми и имеет для них субъективную значимость в качестве цельного мира. Рядовые члены общества в их субъективно осмысленном поведении не только считают мир повседневной жизни само собой разумеющейся реальностью. Это мир, создающийся в их мыслях и действиях, который поддерживается ими в качестве реального» [1].

Все представители национального общества рождаются, взрослеют, живут, стареют и умирают, будучи в вечном ореоле национальных символов и ритуалов, в полном согласии с духом места и времени. Локализованные Всевышним на определенных, весьма благодатных биосферных территориях, где циркулируют нескончаемые энергетические потоки между Землей и Космосом, нормальные национальные общества,

даже несмотря на свой высокий уровень благосостояния, не отрываются от родной почвы, от памяти предков, и не смеют исказить веками оттачиваемые принципы и строгие правила национального образа жизни. Далеко не всем понятен внутренний смысл, важность и значимость для этноса социально-традиционных нормативов сурового национального этикета, исторически устоявшихся принципов национального образа жизни, присущих этносу необычайная скромность, стойкость и терпимость, особая уважительность и деликатность, редкостная культура застольного этикета, истинное благородство и подлинное рыцарство. К тому же более непонятным и недостижимым продолжает оставаться имманентная суть и семантическая глубина национального образа жизни и доведенные до кристальной ясности, божественной четкости и невероятного совершенства главенствующие, можно сказать, канонические нормы и этические порядки, социо-нормативные основы национального общества, его этнической истории и реальной повседневности – извечные символ и ритуал мудрости жизнестроения отдельного индивидуума и целого социума. «Ядром общества как системы является структурированный нормативный порядок, посредством которого организуется коллективная жизнь популяции. Как порядок, он содержит ценности, дифференцированные и партикуляризированные нормы и правила, причем все должны соотноситься с культурой для того, чтобы быть значимыми и легитимными» [2].

Вопреки стремительным социальным, политическим и экономическим преобразованиям, происходящим на протяжении последних двух столетий, традиционная культура и быт является неперменным атрибутом повседневной жизни народов Северного Кавказа и Южной Осетии. Однако архитектурная общественность национальных республик региона не хочет или же не может найти адекватное особенностям национального образа жизни планировочно-пространственное и эстетическое выражение традиционной жилой среды и создать функционально необходимые материально-пространственные структуры для коллективных нужд многоэтажного и многоквартирного жилого дома или группы жилых домов, объединенных общим двором. Ведь жилище немислимо без прилегающих и окружающих его территорий. Градоначальники, творцы, работники коммунального хозяйства и зеленого строительства должны целенаправленно стремиться к возрождению эстетической, духовно-нравственной и функциональной значимости всех примыкающих к жилищу территорий: благоустроенный двор и тихую, ухоженную улицу местного или районного значения, т. е. всячески стараться вернуть людям жилую среду человеческого достоинства и соответствующую исповедуемых ими ценностей.

Более того, ведь можно же в принципе, хоть как-то, пусть частично сохранить некоторые жизненно важные положительные качества малоэтажного жилища, скромного особняка при строительстве многоэтажного жилого дома, одновременно преодолеть его семейную замкнутость? Надо полагать, что местным зодчим нужно постоянно вести поисковое проектирование, им необходимо созидать прогностические и экспериментальные проекты, неустанно стремиться к творческому совершенствованию. Вместе с тем, важно учесть, что один из основополагающих принципов проектирования жилища состоит в индивидуализации творческого подхода к осмыслению всех вопросов относительно того, что каждый человек – это личность со своими запросами, потребностями и интересами. Этот принцип определяет необходимость более углубленного развития научно-исследовательских основ теории проектирования жилища, натурного обследования архитектуры народного жилища и освоение его прогрессивных традиций, а также и важность ознакомления с научными исследованиями по национальной и региональной этнологии, социологии, этнической и социальной психологии, политической и региональной экономии.

На данном этапе времени архитектурная типология жилища и строящиеся жилые дома, как и вся жилая среда городов и поселков республик Северного Кавказа и Южной Осетии почти не пригодны для нормальной, полноценной жизни и деятельности, т.е. не соответствуют этническим традициям и социальным устремлениям, особенностям многовекового национального образа жизни. Поэтому, во время торжественных мероприятий, традиционных застолий и мемориальных ритуалов, проводимых совместно с жильцами дома, дворовой или квартальной общиной, хозяева и все люди, причастные к подготовке и проведению традиционных обычаев, обрядов и ритуалов, оказываются в сложнейшей ситуации из-за неудобств, тесноты, отсутствия необходимых зального и кухонного помещений, рукомойника и туалета. В реальности обстоятельства складываются так, что в нынешнее время обитателям квартир негде принять своих родственников и приглашенных гостей.

Арендуемые современные торжественные залы с европейским комфортом и эстрадной музыкой, приглашенные профессиональные ансамбли песни и пляски, вовсе не свойственны горскому менталитету и традиционной культуре горцев Северного Кавказа и Южной Осетии. Такие свадебные залы абсолютно не соответствуют основополагающим нормам национального и социального взаимодействия и не способствуют сохранению преемственности среди идеологов национальной солидарности. Ибо, длительный, многовековой жизненный опыт свидетельствует о том, что ведущий фактор объединения людей – это способ их интеграции в соседские и квартальные общины при неизменной и устойчивой коллективной солидарности и со строжайшим

соблюдением половозрастной иерархии, включая старейшин – идеологов и хранителей традиционных этнокультурных моделей.

Автор этих строк трезво осознает отражение хода времени на традиционных жизненных реальностях каждого народа. Движение времени необратимо. Естественный ход времени оставляет свои следы в личной жизни каждого индивидуума и в жизненной судьбе отдельного социума. Очевидно, процесс модернизации – это трансформация восприятия времени, что означает динамичное изменение и перенесение внимания с прошлого и настоящего на будущее. Если современное национальное общество модифицирует свое внимание и обращает новаторский взгляд вперед, в грядущее, то это еще не означает качественного преобразования действительности и отнюдь не является поводом или основанием нарушения пусть даже внешне устоявшейся преемственности национальных традиций, ускорения разрыва с историческим прошлым, с культурным достоянием веков, тысячелетий и многих поколений.

В стремлении быть ультрасовременным, по-европейски модным и подчеркнуто заметным в огромных столичных городах и районных центрах Северного Кавказа и Южной Осетии, т.е. в крупных поселениях с их гетерогенной агломерацией людей, мы, вместе с тем, обязаны сохранять персонифицированную сущность своей национальной принадлежности. Надо полагать, что человеческий индивид (микрокосм) есть фамильно-родовое понятие социальных явлений, а этнический социум (макрокосм) – это реальное воплощение национального коллективного сознания, обогащаемое непрерывно пульсирующей биоэнергетикой духа ираноязычных предков, энергоинформационными потоками, излучаемых памятью минувших поколений. Если это так, то, вопреки происходящей действительности традиционный этикет горских народностей Северного Кавказа и Южной Осетии должен проявляться как диалектика национальной и социальной ответственности – как морально-нравственной, так и материальной, причем, и это следует особо отметить, в контексте убывающей самобытности их образов жизни и культур, исчезающей преемственности традиционных связей и контактов, угасающей иерархической полноценности элементарных норм человеческих и этнических взаимоотношений.

Отсутствие подлинного интереса к глубинным, логико-философским основам традиционных обычаев и обрядов – одной из наиболее архаических функций национального общества, стало причиной их поверхностного восприятия и недопустимого искажения. Тенденциозность современной направленности и повсеместно возникающие разногласия, связанные с безудержной модификацией национальных ритуалов, обуреваемые материальными интересами, наличием имущественных и социальных различий, фактического социального неравенства в конкретном обществе той или иной национальной республики Северо-Кавказского региона – все это обусловлено отсутствием исторического подхода к социальным процессам, а в сущности, и диалектического подхода. Как это ни парадоксально, но вновь напрашивается вывод о том, что самым существенным и незыблемым принципом традиционного и прогрессивного развития людей и общества в целом является историзм – как устойчивая методологическая основа закономерностей исторического процесса, как важный и надежный фактор последовательности и преемственности социального прогресса. Только полным, исчерпывающим осмыслением внутренней сути, обстоятельств и причин возникновения и этапов исторического и семантического формирования национальных традиций можно продолжить их преемственное развитие и достойное воплощение в современной действительности. Да, это азбучные истины, но их уместно освежить в памяти, чтобы искоренить вольное, упрощенное толкование сложных процессов и характерных особенностей национального образа жизни и примитивное понимание традиционных явлений повседневной личной, семейной и социальной жизни. А бытующие в современных обществах националистические предрассудки и привычные умозрения, отдельные проявления идеологии собственной исключительности и религиозного фанатизма, придают социуму свойства агрессивности и свидетельствуют, прежде всего, о кризисе национальной культуры, предупреждают об опасности оказаться «на бесповоротной дороге в ад» [3].

В свете исторических реалий минувших веков и десятилетий крайне кощунственно, если жертвенное животное забивается на общегородской бойне, а не приносится в жертву по традиционной национально-ритуальной программе в неоскверненном и огороженном, покрытой травой месте общего двора группы многоэтажных жилых домов или же в саду конкретного дома рано утром, когда ещё спят дети и подростки. Просто недопустимо, чтобы за праздничным или поминальным застольем сидящие в начале, у главного торца длинного стола старейшины: в центре – обозреваемый всеми представитель квартальной общины, справа от него – старший из гостей, а слева – старший из фамилии виновника свадебного или поминального обряда, возносили молитвенные тосты к Всевышнему над, установленной на столе перед ними, головой жертвенного быка, которая была куплена вместе с частями туши в мясном магазине или на рынке. Помимо всего прочего (где, кто и как забил, произнес молитву или нет и пр.), где гарантия того, что голова и отдельные части туши принадлежат одному и тому же животному, если было забито несколько голов крупного рогатого скота)? Нам, осетинам, об этом необходимо глубоко задуматься, ибо это весьма важный ритуал массового угощения или

поминания. Кроме того, в каждом торжественном или поминальном мероприятии опытные жертвоприносители и выполняющие подготовительные работы соседская молодежь при разделении туши жертвенного животного на принятые дольки и опускании их в большой котел с водой, одновременно стараются определить в маленький котел лакомые кусочки мяса. Голова и ноги жертвенного животного варятся в отдельном котле. Как только в маленьком котле мясо сварилось, они, не дожидаясь молитвы старейшин, в укромном месте накрывают себе стол и приступают к трапезе. И это молодые представители древнего этноса, всегда отличавшегося выдержкой и пониманием меры! Такое должно восприниматься как преступление, ибо это одно из грубейших нарушений принципов и фундаментальных основ национальных обычаев и обрядов осетинского этноса. Увы, ныне подобных негативных фактов можно привести, к сожалению, сколько угодно.

Отсутствие в той или иной городской жилой среде здания, предназначенного для традиционно-бытовых ритуалов, является веской причиной неоправданного искажения национальных обычаев и обрядов. Подобные ситуации порождают ошибочные действия, делают невозможным реализацию традиционных, исторически присущих осетинскому этносу культовых ритуалов и церемониалов. В свете изложенного, несомненно, одно: сына следует женить в том доме, а дочь выдать замуж с того дома, где они выросли, и кроме того, когда невесту забирают из отчего дома, ее нужно доставить именно в дом жениха. И еще. Чтобы она, покинув родной порог, сразу же переступила порог дома своего будущего мужа и находилась в его доме, а не в каком-то общественном многофункциональном (свадебном, поминальном, дискотечно-танцевальном, акробатическо-гимнастическом и т.п.) зале массового назначения. Если кавказский этнос является носителем вековых культурных традиций и сохранил обычаи и обряды своих предков, то не нужно их бездумно ломать, модифицировать или трансформировать, необходимо глубоко осмыслить их и найти приемлемые приемы и способы их преемственного развития и достойного воплощения.

Возникает не тривиальный, а сакраментальный вопрос: как быть, если есть желание придерживаться хотя бы основных принципов национальных традиций? Это важно для того, чтобы и впредь сохранять особенности национального образа жизни и воспитывать детей в духе высокой морали национального этикета. Мы не должны пассивно смотреть на происходящие негативные явления в национальном обществе, на деградацию наших юношей и девушек, на их бесстыдство и аморальные поступки. Для сохранения лучших, востребованных жизнью качеств национального образа жизни необходимо серьезно задуматься о типологии жилища и создании жилой среды максимально приемлемой для урбанизированных поселений Северо-Кавказского многонационального региона, отличающегося специфическими художественными особенностями, эстетическим характером и общностью архитектурного койне.

Диалектике взаимоотношений национального и регионального в архитектурно-градостроительном процессе, осмыслению, анализу и теоретической интерпретации проблем национальной самобытности и регионального своеобразия как ведущих тенденций в развитии отечественного и мирового зодчества, посвятили свои исследования известные ученые – архитекторы. См. монографии и статьи, опубликованные начиная с 1960-х годов, прежде всего Ю.С. Яралова и С.О. Хан-Магомедова, которые исследуют проблематику в целом, а также таких специалистов как: Л.М. Бабаян, Г.А. Давиташвили, Э.А. Касимзаде, В.И. Пилявский, Н.С. Коломиец, В.Э. Ясевич, С.С. Айдаров, Д.Б. Пюрвеев, А.С. Косинский, Ш.К. Утенова и другие.

Архитекторы А.В. Иконников, Й.К. Минкявичус, В.Л. Хайт и другие исследовали проблему национальной специфики и пути формирования национальных творческих школ в современной архитектуре и градостроительстве стран Западной Европы, Японии и Латинской Америки.

Теоретически просматривается три возможных варианта пространственно-тектонического осмысления национально важной и социально значимой проблемы. Для воплощения фамильно-родовых, сугубо традиционных культовых и мемориальных ритуалов национального образа жизни конкретного этноса в городской жилой среде, из трех нижеприведенных вариантов предпочтение отдается последнему. Если в двух первых чувствуется опасность нарушения покоя жильцов многоэтажных домов всевозможными шумами, допоздна затянувшейся громкой разговорной речью и звонко звучащей музыкой, то третий вариант, на наш взгляд, является наиболее оптимальным и приемлемым.

Во-первых, если секция жилого дома – это часть этажа, отделенная от других частей здания глухими стенами и где различные типы квартир (от однокомнатных до шестикомнатных) имеют выход на одну лестничную клетку непосредственно или через коридор, то на наш взгляд, эти коридоры следует несколько расширить и устраивать их по длине на всю ширину жилого дома, т.е. в проектах жилых домов предусматривать связанные между собой по вертикали общесекционные коридоры. В будничные дни и вечера – это место общения родителей и их детей, а в торжественные дни эти удлиненные пространственные структуры многоэтажного жилого дома будут соответствовать своему традиционному функциональному назначению.

Во-вторых, в одном из четырех-пяти многоэтажных и многосекционных жилых домов первый этаж не застраивать под квартиры, а оставлять свободным, огороженным по периметру наружными стенами. По всей длине здания с продольными или поперечными несущими стенами можно устроить два просторных помещения, где в одном торце будет находиться специально оборудованное кухонное и подсобные помещения, а в другом – рукомойники и туалеты. Просторные помещения первого этажа будут иметь многофункциональное назначение и использоваться почти ежедневно в тех или иных целях традиционной культуры и повседневного быта обитателями всех четырех-пяти городских жилых домов, объединенных общим двором. Фиксированная территория с размещенными вокруг двора многоэтажными жилыми домами, как знаковое социальное пространство и благоустроенная городская среда, должна нормально функционировать. Каждая конкретная группа жилых домов, заселенных людьми разных национальностей, придерживается определенных соционормативных правил и присущих им традиционных материальных и духовных ценностей. В таких жилых домах обычно образуются сообщества людей, оказавшихся в силу семейных обстоятельств или исторических, политических, экономических и иных условий вместе, и в результате длительного совместного проживания на одной территории – в многоэтажном жилом доме, в группе жилых домов, объединенных общим двором, в жилом комплексе, микрорайоне, жилом районе, городе и стране, у них со временем вырабатываются общие взгляды, принципы и критерии в восприятии национальных традиций, в приверженности к той или иной национальной идеологии и культуре. Такие многонациональные и поликонфессиональные сообщества людей, ведущих определенный образ жизни, привыкших к определенному строю мыслей, чувств, верований, в равной степени воспринимают многовековые традиции славянских и балканских, кавказских и среднеазиатских этносов, и каждый по-своему стремится понять и постичь обыденное состояние реальности повседневной жизни.

В-третьих, все же хоть теперь, спустя много десятилетий минувшего века, при разработке проектов планировки и застройки жилых комплексов и жилых районов, среди определенного количества многоэтажных жилых домов, в городах Северного Кавказа и Южной Осетии необходимо размещать одноэтажные здания для традиционно-бытовых ритуалов. Такие здания станут органической частью группы многоэтажных городских жилых домов и фактически будут иметь универсальное назначение. Возведенные обособленно, они должны быть оригинальны по своей архитектуре и удобны по месторасположению, легко узнаваемы по художественному образу, поскольку именно в них должны иметь преломление национальные архитектурные традиции. Это не какие-то стихийно возводимые жильцами домов сараи с пристройками, а грамотно выполненные творчески и четко выстроенные по проекту здания, освященные старейшими лидерами дворовой или квартальной общины и предназначенные для социально-бытовых функций, своеобразные вместилища для выполнения традиционно-бытовых ритуалов в многоэтажных жилых районах городов Северного Кавказа и Южной Осетии. Несомненна их важность как по идеологической значимости, так и по социальной потребности конкретного этноса, ведущего национальный образ жизни и повседневной деятельности [4].

Созидание полноценной и всеобъемлющей жилой среды является важнейшей и наиболее актуальной, многоаспектной проблемой архитектурно-градостроительного развития национальных республик Северо-Кавказского региона Юга России. Проблемой не только научной, творческой, социально значимой, а, прежде всего, организационно-стратегического порядка, требующей пристального внимания высоких представителей республиканской верховной власти и руководителей архитектурно-градостроительных ведомств, департаментов, министерств республики и города. Должно быть ясно, что при подготовке территориальных (городских, республиканских и т.п.) нормативов по проектированию новой и реконструкции старой, существующей жилой среды городов национальных республик Северного Кавказа и Южной Осетии, весьма важно предусмотреть, в обязательном порядке и для общего пользования, возведение одноэтажных зданий для традиционно-бытовых ритуалов как материализованных символов национальной идеологии и культуры, как зримых свидетельств особенностей национального образа жизни.

Отсюда следует принципиальный вывод: в республиканские и городские архитектурные и градостроительные документации необходимо ввести и утвердить п л а н и р о в о ч н ы е н о р м а л и, столь важные и значимые при разработке планировочной структуры и пространственной композиции благоустроенной жилой среды города, адекватной образу жизни и стилю мышления обитающих в ней людей, их национальным и социальным интересам.

Требования по размещению на территории городской жилой среды – в общем дворе, образованном группой многоэтажных жилых домов, обособленного здания социально-бытового назначения, т.е. для традиционных потребностей соседской и квартальной общины, а также всех функциональных площадок и малых архитектурных форм, декоративной скульптуры, живописного водоема, к их размерам, санитарным разрывам между ними и от зданий и сооружений, учету национального и демографического состава населения, слагающих жилую среду соседско-квартальной общины, должны быть положены в основу норм по назначению

территории жилой среды и включены в территориальный нормативный документ по планировке и застройке города, его благоустройству.

Вместительные удлиненные общесекционные коридоры, просторные первые этажи некоторых жилых домов и обособленные здания для традиционно-бытовых ритуалов среди группы домов в многоэтажных жилых районах городов Северного Кавказа и Южной Осетии – это, по сути, на сегодняшний день, действенный социальный заказ всех обитателей городских жилых домов, независимо от их национальной принадлежности, социального положения и вероисповедания. Для полноценного национального образа жизни необходимо создать иные, совершенно новые типы жилых домов и новую типологию жилой среды с учетом естественно-исторических и этносоциальных констант национального образа жизни. В свою очередь, образ жизни народностей Северного Кавказа и Южной Осетии, их социальное, экономическое и политическое положение, многовековое наследие и национальное мышление, культурные традиции и национальный характер, неповторимая природа оказывают неизгладимое воздействие на функциональные и художественно-эстетические характеристики их жилища и жилой среды.

Национальное сознание, чувство принадлежности к определенной национальной общности, отличной от других, стали характерными чертами изначальной организации национальных республик столь разнородных на Северном Кавказе и отличающиеся четко выраженной гетерогенностью этнического состава.

Социальное пространство – это пространство отношений, которое столь же реально, как географическое пространство, и, по сути, является объективным пространством, детерминирующим развитие или угасание национальных традиций, степень исторической преемственности или радикальных инноваций национальной идеологии и культуры: материальной, духовной, нравственной. Традиционное национальное пространство гомогенно, как единая национальная общность индивидов, в отличие от социального пространства национальностей, являющегося множественным универсальным социумом, особой естественноисторической реальностью, формирующейся постепенно и постоянно, т.е. непрерывно и устойчиво развивающейся на основе более сложных, глубинных процессов, побуждаемых миграционными потоками, урбанизационными преобразованиями и прочими действиями. Мир социального пространства как объективная жизненная реальность воплощается в статус символической системы, которая слагается как иерархическая система феноменов, функционирующих символически и составляющих определенное многомерное пространство стиля жизни, символической образности. Это вполне соответствует тенденциям новых социальных движений, всецело ориентированных на традиционную культуру и ныне устремленных в образах жизни сделать действенным субстанциональное – индивидуально-социальную и этнокультурную самобытность, принцип преемственности и национального своеобразия Общества и достойной его Архитектуры и Градостроительства – в противоположность господствующим социальным нравам и творческим принципам. Кроме того, надо полагать, что это также не противоречит научно-теоретическим и творческим концепциям *приоритетного национального проекта «Доступное и комфортное жилье гражданам Северной и Южной Осетии»*, в котором должны учитываться сложившиеся веками семейно-бытовой уклад, этнические связи и социальные отношения коренного этноса, а также композиционные и планировочно-пространственные особенности местной, традиционной архитектуры и градостроительства Северной и Южной Осетии. Надеюсь, аналогично сложились обстоятельства и в других национальных республиках Северного Кавказа, где также созданы идентичные проекты государственного домостроительства.

Правительствам республик Северного Кавказа градоначальникам и строительным министерствам предстоит осмыслить явно существующую жилищную проблему, составить и оформить социальные заказы и официально предъявить их архитекторам и градостроителям, для удовлетворения ежедневных нужд городского и поселкового населения. Создание нормального материально-организованного пространства для удобной и достойной жизни и быта национального общества, новой, отвечающей психическому складу народа, его этическим нормам и эстетическим канонам, типологии жилой среды – таковой должна быть предстоящая творческая программа, актуальность и важность которой несомненна и которая должна стать стержневой основой пробуждения профессионального потенциала архитекторов и градостроителей.

В истолковании столь насущной, жизненно важной проблемы должны сказать свое веское, всесторонне аргументированное слово этнологи, социологи, психологи, экономисты, политологи, географы и демографы, т.е. специалисты по этническим, социальным, национальным, конфессиональным и региональным проблемам народоведения, исследующие многие аспекты и закономерности проявления традиций, причины столь длительного их сохранения и преемственного развития, тенденции обновления их созвучно духу времени и места. Уверен, что специалисты гуманитарных и социальных областей знания внесут свой уникальный научный вклад, столь актуальный и важный для формулировки теоретических основ творческого поиска архитекторов и градостроителей. Смогут ли они, местные зодчие, одолеть эту поистине эпохальную творческую проблему

первостепенной значимости? Все еще открытый вопрос, хотя ныне уже имеются весьма благоприятные возможности для реализации творческой мысли.

Основываясь на принципах гражданской совести, человеческой морали и профессиональной чести, надо полагать, что архитекторы и градостроители национальных республик Северного Кавказа и Южной Осетии, не вправе забывать о наказе великого финского архитектора, градостроителя и дизайнера Алвара Аалто (1898-1976), который, будучи ярким представителем «Эпохи мастеров» и зодчим с мировым именем, никогда не отрывался от родной Земли, а, напротив, вопреки манифестам новаторской архитектуры XX века, сумел органично воссоединить новаторские тенденции, местные строительные материалы и национальные традиции замечательного и одаренного финского народа, и который настойчиво утверждал: «Архитектура – настоящая – только та, для которой человек в центре внимания». На мой взгляд, это незыблемо и непоколебимо для истинного творца, мыслителя и гуманиста, осознающего свою миссию и в том, что «Задача архитектора – сделать жизнь удобнее» [5].

Итак, в процессе формирования и функционирования жилища как социальной единицы, которое во всех его вариациях является первичной единицей коллективной солидарности в социальных системах, поскольку членами дома являются люди, проживающие вместе и образующие единство – органическое, психологическое и социальное, и в непрерывности жизненных циклов во всех человеческих обществах. Ни одно общество не существует без крова над головой, без грамотно организованного планировочно-пространственного физического образования, такого, как жилой дом и жилая среда – высшая культурно-экологическая реальность формирования сельского и городского поселения, которое является основой жизнеобеспечения и главной гарантией сохранения жизни отдельных личностей и общества в целом или, иначе, основным гарантом национальной и социальной безопасности.

Позволим себе завершить наши размышления словами известного австрийского философа и социолога-идеалиста, основателя феноменологической социологии Альфреда Шюца (1899 – 1959), который писал: «...Мы будем понимать под домом нулевую точку системы координат, которую мы приписываем миру, чтобы найти свое место в нем. Географически это определенное место на поверхности земли. Но дом – это не только пристанище: мой дом, моя комната, мой сад, моя крепость. Символическая характеристика понятия «дом» эмоционально окрашена и трудна для описания. Дом означает различные вещи для разных людей. Он означает, конечно, отцовский дом и родной язык, семью, друзей, любимый пейзаж и песни, что пела нам мать, определенным образом приготовленную пищу, привычные повседневные вещи, фольклор и личные привычки; короче, **особый способ жизни** (выделено нами – В.Б.), составленный из маленьких и привычных элементов, дорогих нам» [6].

Теперь, резюмируя изложенное, осмелюсь напомнить о том, что истекает время собирать камни и бить в колокола. Уже необратимо время чудодейственного появления серебряных, золотых и платиновых оправ для драгоценных камней – ослепительно сверкающих многочисленными гранями, мягко переливающихся в роскошном блеске и нежным мелодичным звоном зывающих к себе и стремительно сковывающих наш взор, утонченное и уединенное внимание. Поскольку ни одна семья не может достать с ночного небосвода ярко сияющей звезды или получить ее в подарок от Млечного пути, поэтому для древних и продвинутых этносов и всего населения каждой республики Северного Кавказа должна быть детально разработана, обстоятельно и грамотно составлена Национальная доктрина архитектуры и градостроительства – всеобъемлющий и основополагающий документ, кодекс творческой чести и профессионального достоинства, важнейшая и приоритетная государственная программа самостоятельного аспекта национального развития по самобытному и своеобразному Земному пути.

Глубоко убежден в том, что для лучшего восприятия, более глубокого осмысления и пронизательного визуального видения существующих в избытке созидательных, проектно-творческих проблем Республиканские представители верховной власти обязаны руководствоваться единой Концепцией архитектурной и градостроительной политики конкретной национальной республики на начало, возможно, на первую треть XXI века.

Весь парадокс заключается в том, что с конца минувшего века у горских народов республик Северного и Южного Кавказа неукротимо нарастает всеобщий интерес к национальным проблемам народов России, к проблемам, составляющим основополагающие принципы и жизнеутверждающие особенности национального образа жизни. На нынешнем этапе у горских народностей наблюдается всплеск имманентного стремления созидать жизнь по строгим законам предков, придерживаться канонических правил национального ритуала и традиционного этикета.

Примечания

*Текст ныне представленного доклада является органическим продолжением предыдущего доклада авторов этих строк, состоявшегося в минувшем году на IV Международной научной конференции «Перспективы развития грузинско-осетинских отношений», посвященной 100-летию со дня основания Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили (13-15 октября 2018г., ТбГУ, г. Тбилиси, Республика Грузия). По теме доклада опубликована статья, см.: Бесолов А.В., Бесолов В.Б. **Особые этнокультурные критерии и этносоциальные проблемы устойчивого формирования жилой среды города: архитектурно-планировочный аспект** // Материалы (Proceedings). IV Международная юбилейная научная конференция «Перспективы развития грузинско-осетинских отношений». 100-летие со дня основания Тбилисского государственного университета им. И.А. Джавахишвили. – Тбилиси: изд-во ТбГУ, 2018. – С. 45-53.

1. См.: Бергер П.Л., Лукман Т. Социальное конструирование реальности / Пер. с англ. яз. – М.: Медиум, 1995. – С. 37-38.

2. См.: Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Предисл. и сокр. пер. с англ. яз. Н.М. Смирновой // Социология. – 1993. – № 3 - 4. – С. 84.

3. См.: Тойнби А. Дж. Постижение истории / Пер. с англ. языка; Сост. А.П. Огурцов. – М.: Прогресс, 1991. – С. 590.

4. Эта, весьма ценная идея любезно подсказана руководителем Отдела содействия внедрению инновационных проектов ВНЦ РАН и Правительства РСО-Алания, математиком и социологом Хаджи-Муратом Заурбековичем Торчиновым.

5. См.: Аалто А. Вместо статьи. Диалог с З. Гидионом / Сокр. пер. с англ. яз. А.В. Иконникова // Мастера архитектуры об архитектуре. Зарубежная архитектура. Конец XIX – XX век. Избранные отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов. – М.: Искусство, 1972. – С. 391.

6. См.: Шютц А. Возвращающийся домой / Предисл. и сокр. пер. с англ. яз. Н.М. Смирновой // Социологические исследования. – 1995. - № 2. – С.139; или ранее вышедшее оригинальное издание: Schutz A. The Homecomer. On Phenomenology and Social Relations, ed. by H.R. Wagner. The University of Chicago Press. – New-York, 1970. – P. 294.

Aristarkh Bessolov V.

*North Ossetian State University name K. L. Khetagurov
Russia, Vladikavkaz*

Vladimir Bessolov B.

*Professor and Corresponding Member of MAAM,
Advisor to the Russian Academy of Architecture and Building Sciences,
Honorary Architect of the Russian Federation,
Russia, Vladikavkaz*

ARCHITECTURAL-PLANNING REALITIES AND ASPECTS OF SUSTAINABLE NATIONAL DEVELOPMENT IN THE CITIES OF THE NORTH AND SOUTH CAUCASUS: etnosociological aspect

Keywords: Caucasus, North Caucasus, Georgia, cities, architecture, urban planning, urban environment, family life, social relations, psychological stock, national traditions, continuity, innovation, symbol and ritual.

Abstract: The report comprehensively examines the entire set of issues of fundamental importance in the formation of architectural and planning features of urban residential buildings in the cities of the North Caucasus and the Republic of Georgia. The author of these lines puts forward and poses a problem for architects: when designing multi-storey and multi-apartment urban residential buildings, it is necessary to take into account not only the landscape-climatic and seismic specifics of the North Caucasus and Georgia, but also, and this is extremely important, serious attention should be given to ethno-cultural, national features and social rituals of family structure, quarterly community, and patronymic.

თემირბოლათ გამსურავის ლექსის გერმანული თარგმანის ბაპო

ჩემს შეხვედრას ოსი პოეტის, კოსტა ხეთაგუროვის წინამორბედის, თემირბოლათ მამსუროვის შემოქმედებასთან ცოტა უჩვეულო წინაისტორია აქვს და იგი კავკასიური ჟურნალისტიკის ორ ღირსშესანიშნავ მოვლენას უკავშირდება:

საუკუნეზე მეტი ხნის წინ, 1906 წელს, თბილისში კავკასიელმა გერმანელებმა მშობლიურ ენაზე გაზეთი „კაუკაზიშე პოსტი“ გამოსცეს, ხოლო ვლადიკავკაზში იმავე წელს პირველი ოსური გაზეთი „ირონ გაზეთ“ დაარსდა.

ჯერ „კაუკაზიშე პოსტის“ შესახებ მოგახსენებთ ორიოდ სიტყვას: იგი კავკასიელ ხალხთა დიდმა მეგობარმა, მე-19 საუკუნის 80-იანი წლებიდან თბილისში დამკვიდრებულმა გერმანელმა მწერალმა, ჟურნალისტმა, ქართული და სომხური პოეზიის გერმანულ ენაზე მთარგმნელმა, არტურ ლაისტმა (1852-1927) დააფუძნა (ამ გაზეთის შესწავლაზე დიდი გატაცებით ვმუშაობ სტუდენტობიდან, 1969 წლიდან).

გერმანულ გაზეთს თავისი წვლილი შეჰქონდა სამხრეთ კავკასიაში მე-19 საუკუნის დამდეგს ჩამოსახლებულ გერმანულ კოლონისტთა და ადგილობრივ ხალხთა ურთიერთდაახლოების საქმეში. არტურ ლაისტი გერმანულ მკითხველს აცნობდა კავკასიის ხალხთა ისტორიასა და კულტურას, გამოაქვეყნა ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, საიათნოვას, ალექსანდრე ცაატურიანის ლექსებისა და ანდრია დეკანოზიშვილის პროზაული თხზულების საკუთარი თარგმანები, აღფრთოვანებული წერილი მიუძღვნა თბილისში გამომავალ აზერბაიჯანულ სატირულ-იუმორისტულ ჟურნალს „მოლა ნასრედინს“, რომელსაც ხალხის ქომაგობისა და ამა სოფლის ძლიერთა გამასხარავების გამო არაერთხელ დაუმსახურებია ხელისუფლების რისხვა.

1906 წლის მე-8 ნომერში ა. ლაისტმა დაბეჭდა წერილი სათაურით „ოსური გაზეთი“ („Eine ossetische Zeitung“), რომლითაც იგი გულმხურვალედ მიესალმა ოსური გაზეთის გამოსვლას ვლადიკავკაზში. წერილს გერმანელი მწერალი ამ სიტყვებით ამთავრებს:

„ერთობ მდიდარია ოსების ხალხური პოეზია. მათ ბლომად მოეპოვებათ თავისებური საგმირო თქმულებები და ხალხური სიმღერები, რომელთა შორის ისეთსაც შეხვდებით, რომლებშიც სამშობლოს ღრმადგანცდილი სიყვარულია გამოხატული“.

„თავისებურ საგმირო თქმულებებში“ გერმანელი მწერალი, ცხადია, ნართების ეპოსს გულისხმობს – მსოფლიო ლიტერატურის შედეგს, ხოლო სამშობლოს ღრმადგანცდილი სიყვარულის გამომხატველი პოეზიის ნიმუშად მკითხველს ერთი ოსური ლექსის საკუთარ გერმანულ თარგმანს სთავაზობს. აი ისიც:

1.
Den Schlummer wiesen heute von sich meine Glieder,
Vor Schmerzen schlossen sich nicht meine Augenlider.
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?
2.
O, Heimatland, o, Heimatland,
Wie lebt es sich in dir doch süß!
Die Fremde bleib' uns unbekannt,
Du bist des Herzens Paradies!
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?
3.
O, Heimatland, o, Heimatland,
Du deiner Kinder Pfühl und Schoß,
Die Fremde bleib' uns unbekannt,
Nichts reißt von dir die Herzen los.
Ach Berge, ihr, ach Heimat, du,
Wo finden fern von euch wir Ruh?

ქართული პნკარედი:

1.

თვლენა განაგდო (განდევნა) დღეს ჩემმა სხეულმა.
ტკივილი თვალის მოხუჭვის საშუალებას არ მძლევს.
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

2.

ო, სამშობლო, ო, სამშობლო,
რა ტკბილია ცხოვრება შენს მიწაზე!
უცხო მხარე უცნობი დარჩეს ჩვენთვის,
შენ გულის სამოთხე ხარ!
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

3.

ო, სამშობლო, ო, სამშობლო,
შენ, შვილთა შენთა რბილო სასთუმალო და კალთა,
უცხო მხარე უცნობი დარჩეს ჩვენთვის,
[ჩვენს] გულებს შენ ვერაფერი მოგწყვეტს.
ახ, მთებო, ახ, სამშობლო,
სად ვიპოვით თქვენგან მოშორებით სიმშვიდეს ჩვენ?

ამ ლექსის შესახებ 2004 წელს გამოვაქვეყნე წერილი „კავკასიური სახლის“ ჟურნალ „ალტერნატივის“ მე-3 ნომერში, სათაურით „ვეძებ ორიგინალს“, რომელსაც ასე ვამთავრებდი:

„აქამდე არ იყო ცნობილი, რომ არტურ ლაისტს ოსური ლექსიც უთარგმნია. მოსაზღვრე და ჯვარედინი რითმებით შესრულებული ეს თარგმანი ჩინებულად ჟღერს გერმანულ ენაზე.

არტურ ლაისტი არ მიუთითებს, საიდან თარგმნა ეს ლექსი. მის ორიგინალს ან რუსულ თარგმანს ჩემი ოსი მეგობრების დახმარებითაც ვერ მივაკვლიე. დიდად მადლიერი ვიქნები მისი, ვინც ამ ოსური ხალხური ლექსის დედნის პოვნაში დამეხმარება“.

შემწედ შესანიშნავი მეცნიერი, ფილოლოგი ქალბატონი ნაირა ბეპიევი მომეცლინა. მან მიმითითა ვსევოლოდ მილერის ნიგნზე „ოსური ეტიუდები“ (მ., 1881), რომელშიც დაბეჭდილია თერთმეტსტროფიანი ლექსი სათაურით „ფიქრები“ – გვერდიგვერდ ორიგინალიც და რუსული პნკარედული თარგმანიც (გვ. 104-107). უთუოდ ამ გამოცემით ისარგებლებდა ა. ლაისტი. თერთმეტი სტროფიდან მას პირველი, მეხუთე და მეათე შეურჩევია და, როგორც უკვე ვთქვით, ჩინებული რითმიანი ლექსით უთარგმნია, ორიგინალის სარიტმო სისტემის დაცვით.

მთელი ლექსი სამშობლოს მოშორების სევდას განუმსჭვალავს. ამ უნაპირო ნაღველის მიზეზი გაცხადებულია კომენტარში, რომელიც ვ. მილერს „ფიქრებისთვის“ დაურთავს:

„სიმღერა შეთხზულია (მაჰმადანი) ოსების ჩეჩნებთან ერთად 1865 წელს თურქეთში გადასახლების გამო. გადასახლების მოთავე, როგორც ცნობილია, იყო ოსი, რუსული სამხედრო სამსახურის ყოფილი გენერალი, მუსა კუნდუხოვი. სულ 22 000 კაცი გადასახლდა, უმეტესობა – ჩეჩენი. ოსთაგან კუნდუხოვმა თავის ნათესავთა და თანამოგვარეთა რამდენიმე ოჯახი გაიყოლია. მე ხელთ მქონდა [ამ ლექსის] საკმაოდ ცუდი პირი, რომლის ამოკითხვაში ბ-ნი კოკიევი დამეხმარა“ (გვ. 13).

ლექსის მეოთხე სტროფში (რჩეულ ა. ლაისტს არ უთარგმნია) სამშობლო საყვედურობს მათ, ვინც იგი მიატოვა, გამოეყო თავისიანებს, სხვა მხარეში გადასახლდა და ამით დაასუსტა მშობელი ქვეყანა („...на две части вы разделились, / и на одном месте ради меня / биться вы не в состоянии“).

არც ვ. მილერისთვის და არც, ბუნებრივია, ა. ლაისტისთვის, რომელიც ვ. მილერს ეყრდნობა, ცნობილი არ არის ამ ლექსის ავტორის ვინაობა, მათ იგი ხალხური ჰგონიათ.

ქალბატონ ნაირა ბეპიევისგანვე შევიტყვე, რომ მოგვიანებით ცნობილი გამხდარა „ფიქრების“ ავტორის ვინაობა: ეს შთამბეჭდავი, მაღალვერსიფიკაციულ დონეზე შესრულებული ლექსი თურქეთში გადასახლებული პოეტის თემირბოლათ მამსუროვის კალმის ნაყოფი ყოფილა.

„მოკლე ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში“ (მოსკოვი, 1968, ტ. 5, სვეტი 476) ვკითხულობთ:

„პოეტმა თ. მამსუროვმა (1843-98) სიმართლით ასახა თურქეთში გადასახლების დროინდელი (1859-65) ზოგიერთი ფაქტი ოსთა ცხოვრებიდან. ლექსებში „ორი მეგობარი“, „ფიქრები“ პოეტმა მოგვითხრო თურქოფილთაგან მოტყუებულ გადასახლებულ მთიელთა მძიმე განსაცდელზე, მათ ნოსტალგიაზე“.

„ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ სიტყვის ამ ოსტატზე ნათქვამია:

„ოსური ლიტერატურა იწყება თ. მამსუროვის შემოქმედებით. იგი 1865 წელს მუსლიმ ოსებთან ერთად გადასახლდა თურქეთში. მისი ნაწარმოებები ძირითადად საბჭოთა პერიოდში გახდა ხელმისაწვდომი“ (ქსე, თბილისი, 1984, ტ. 7, გვ. 601).

ამრიგად, არტურ ლაისტს ოსური პროფესიული ლიტერატურის საფუძველდამდებების ლექსი უთარგმნია გერმანულად და არა ხალხური პოეზიის ნიმუში, როგორც თვითონ ფიქრობდა ვ. მილერზე დაყრდნობით.

ეს მოვლენა გერმანულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის საყურადღებო ფაქტია. აქამდე არ იყო ცნობილი, რომ არტურ ლაისტს, ქართული და სომხური პოეზიის გერმანულად მთარგმნელს, ოსური ლექსის თარგმანიც შეუსრულებია და გამოუქვეყნებია კიდეც.

Levan Bregadze
Doctor of Philology
Georgia, Tbilisi

On a German translation of Temirbolat Mamsurov's poem

The German language newspaper in Tbilisi “Kaukasische Post” published in its Issue 8 for 1906 an Ossetian poem translated by Arthur Leist, which the translator believed to be a specimen of Ossetian folk poetry. By Ms. Naira Bepiev's assistance, we have found out that we were dealing not with a folk poem, but with the fragments of a work by the founder of the Ossetian professional literature Temirbolat Mamsurov (1843-1899), an Ossetian poet exiled to Turkey, a poem titled “Reflections” written on a high versification level and infused with a patriotic spirit.

This is a significant fact for German-Ossetian literary relations. Up to present, it was not known that Arthur Leist, a translator of Georgian and Armenian poetry into German, had translated and published an Ossetian poem as well.

მანანა ბუკია,

*პროფესორი,
ოსუ არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
საქართველო, თბილისი*

ქართველურ-აფხაზურ-ოსური ენობრივი შეხვედრები

ქართველურ, აფხაზურ და ოსურ ენებში გვხვდება მთელი რიგი ერთნაირი სიტყვებისა, რომელთა სესხების მიმართულებაზე სამეცნიერო ლიტერატურაში ურთიერთგანსხვავებული აზრია გამოთქმული.

მეგრულში, აფხაზურსა და ოსურში გვხვდება ერთი და იმავე სიტყვით წარმოდგენილი **ნაფრა / ნაფურნახე** (მეგრ.) „რიტუალური ცერემონიალი“ (ყიფშიძე 1914: 490), **ანაფრა** (აფხ.) „ავადმყოფობის ავისული“ (ჯანაშია 1960: 60) და **ნაჭ** (ოს.) „ღვთაებისა და დღესასწაულის სახელი“ (აბაევი 1973: 148).

ი. ყიფშიძის განმარტებით, **ნაფრა / ნაფურნახე** რომელიღაც ღვთაების სახელწოდებაა. მისი მსხვერპლშენიერების რიტუალი ტარდებოდა ივლისში, შაბათ დღეს. მსხვერპლად სწირავდნენ ერთგვარ ყველს – შელეურს. ლოცვისას დგებოდნენ პირით სამხრეთისაკენ. ერთი თვალსაზრისით, მეგრულ-აფხაზურ-ოსური ფორმისთვის ამოსავალი უნდა იყოს არაბული **ნაფრ-ათუნ** „თვალნაკრავის, გათვალვის საწინააღმდეგო ამულეტი, ავგაროზი“. ვ. აბაევი მეგრულ ფორმას უკავშირებს ოსურში კარგად ცნობილ **ნაჭ** „ღვთაებისა და დღესასწაულის სახელს“ (აბაევი 1973: 148), თუმცა არ აღნიშნავს სესხების მიმართულებას. ეთნოლოგ ნ. ანთელავას თვალსაზრისით, მეგრული **ნაფურნახე** მომდინარეობს აფხაზური **ნაფრა-ნგხა**-დან, რაც „ნაფრას სალოცავს (ხატს)“ ნიშნავს. „როგორც ჩანს, ტერმინი და მისით აღნიშნული რიტუალი სამეგრელოში შემოტანილია აფხაზეთის ამ რეგიონიდან სამეგრელოში ჩამოსახლებულთა მიერ“ (ანთელავა 2006: 58).

ერთი შეხედვით, მეგრული **ნაფურნახე** ფორმა ორი ელემენტისაგან შედგება, მეორე ნაწილი **-ნახე** ნამდვილად აფხაზურ **ა-ნება** ფორმას უკავშირდება, მაგრამ გასარკვევია პირველი ნაწილის **ნაფურ-** ელემენტის წარმომავლობა.

ვვარაუდობთ, რომ სწორი უნდა იყოს ტერმინის არაბულიდან შეთვისების თვალსაზრისი. მითუმეტეს, ამ სიტყვის ეტიმოლოგია წარმოდგენილ ენებში დადგენილი არ არის. მეგრულ, აფხაზურ და ოსურ ფორმებს საფუძვლად უდევს არაბული **ნაფურ-** ელემენტი.

აფხაზი ეთნოგრაფების მითითებით, მეგრულში გვაქვს ტერმინი **ჩინორი** „დაქირავებული მწყემსი“ (ბუჟანია 1962: 89; ინალ-იფა 1986: 152). მეგრულ ლექსიკონებში სიტყვა ასე განიმარტება: **ჩინორი** „მწყემსი. დინდარი კოჩი მათხილეს დეკენდენი, თის ჩინორს უძახდეს „მდიდარი კაცი მწყემსს რომ დაიკავებდა, იმას ჩინორს ეძახდნენ“ (ქაჯაია 2002: 310); **ჩინორი** „მზირი; მეთვალყურე; დაქირავებული მწყემსი; ცხვარში დოლის მეთვალყურე, მიმღები, მცნობი“ (ქობალაია 2010: 674). მეგრულ სინამდვილეში (ეთნოგრაფიულ მასალებში) ეს ტერმინი არ ჩანს. აფხაზურ წყაროებში მითითებულია, რომ აფხაზებში, მეტწილად სამხრეთში, ისევე, როგორც აბაზებსა და მეგრელებში გავრცელებული იყო მწყემსის დაქირავების წესი. ხშირად ფარას ახლდა **ჩინორი** „გარკვეული ვადით დაქირავებული მწყემსი“. შდრ. აფხ. **ა-ჩნერ** „რამდენიმე წლით მწყემსად წასული კაცი“ (ჯანაშია 1954: 345; ბუჟანია 1962: 93). **ჩინორი / ჩინორობა** თავდაპირველი მნიშვნელობით კარგადაა დაცული აბჟუელ აფხაზებში (ინალ-იფა 1986: 152). ტერმინი აბაზურში წარმოდგენილია **ჩენერ** სახით.

ვ. კვარჭიას აზრით, ფორმა უახლოვდება ოსურ **ჩერუნ** „ცხოვრება“ < „საქონლის მოვლა“ (კვარჭია 1981: 117). ეს თვალსაზრისი ბევრ დაბრკოლებას ხვდება: გარდა იმისა, რომ სემანტიკური სიშორე ასახსნელია, დასასაბუთებელია მეგრულში **ი-სა** და **ო-ს** გაჩენის ლინგვისტური საფუძველი. ვთვლით, რომ ვ. კვარჭიასეული თვალსაზრისის მიღება გაჭირდება.

ყურადღებას იქცევს აფხაზურ-მეგრულ-ოსური ფორმა აფხ. **ა-ქაშთ**, მეგრ. **ქვაშთი** „თიკანი“, **კუისტ / კოსტ** „ერთი წლის ცხვარი. ვ. კვარჭია ვარაუდობს, რომ გამორიცხული არაა, აფხაზური ფუძე იგივე წარმოშობისა იყოს, რაც ოსური **კუისტ / კოსტ** „ერთი წლის ცხვარი“, სვან. **ნელაშთ** „ექვს თვემდე ბატკანი“ და დასძენს, რომ აფხაზურ ნიადაგზე შესაძლებელია გამოიყოს ელემენტი **-თ** „ცხვარი“, მაგრამ აფხაზურ ფუძეს ეტიმოლოგია არ ეძებნება (კვარჭია 1981: 75). მართალია, საკვლევ ფორმაში სამივე ენაში გამოიყოფა **-თ** ელემენტი, მაგრამ აუხსნელად რჩება აფხაზურში **ა-ქაშ** მორფემის წარმომავლობა (ბუკია 2008: 24). ეს ფორმა გვხვდება აბაზურშიც: **ქაშთ** „ახალგაზრდა ცხვარი“ (აბრლ 1967: 245).

სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ მეგრული ფორმა **ქვაშთი** ქართველურ **ქოსტ-**თან („ციკანი, შემოდგომობით მთიდან დაბრუნებული თიკანი“) ამჟღავნებს ერთობას და საერთოქართველურ დონეზე აღდგენილია ***ქესთ** > ქართლ. **ქოსტი** (< ***ქვესთი**) : ზან. **ქვაშთი**-ი (ჩუხუა 2000-2003: 255).

ამ მონაცემების ანალიზი გვაძლევს საშუალებას ვივარაუდოთ, რომ ამოსავალი მეგრული ფორმაა, და აქედანაა შეთვისებული ერთი მხრივ, აფხაზურში, მეორე მხრივ, ოსურ ენაში.

ქართველურ ენებში (თითქმის ყველა დიალექტში) გვხვდება სიტყვა **კოჭობი** „პატარა ქოთანი“ (ქეგლ IV: 1360), **კოჭობი** (ძვ. ქართ.) „ქოთანი“ (აბულაძე 1973: 201), **კოჭობი** „მცირე ქოთანი“ (საბა 1991: 387), **კოჭობი / კოჭობაჲ / კოჭობ** (ხევს., მოხ., მესხ., გურ., ინგილ., იმერხ.) „ვერცხლის თასი ლუდის სასმელი“, „სახუცო თასი“, „თიხის პატარა ქოთანი“, „პატარა ქოთანი“ (ლლონტი 1984: 308; ფუტყარაძე 1993: 256), **კოჭობი** (მეგრ.) „ქოთანი“ (ყიფშიძე 1914: 262), „ნავთის ჭურჭელი“ (ჭარაია 1997: 82), **კოჭობ** (სვან.) „პატარა ქოთანი“ (საღლიანი 2005: 19).

იგივე სიტყვა გვაქვს აფხაზურსა და ოსურში: აფხაზური **ა-კაჭაბ** „ჭრაქი“ (ჯანაშია 1954: 153), ოსური **გონობი** „პატარა ქოთანი“ (აბავეი 1958: 522).

აფხაზური **ა-კაჭაბ** „ჭრაქი“ ფონოტაქტიკის სრული დაცვით და მეგრული სემანტიკით შესულია ქართველურიდან. ქართულიდან (აღმოსავლური დიალექტებიდან) ასევე ფონოტაქტიკის წესების დაცვით და ქართული ენის დიალექტებში წარმოდგენილი სემანტიკით არის შეთვისებული ოსურში: **გონობი** „პატარა ქოთანი“.

ქართველურ ენებში (ქართულის დასავლურ დიალექტებსა და მეგრულში) გვხვდება ერთგვარი ავადმყოფობის აღმნიშვნელი **ყვაპუ / ცვაპუ** (მეგრ.) „ღორის ავადმყოფობა, უსივდება ყელი“ (მაკალათია 2006: 271), **ყაპო** (იმ.) „ღორის ავადმყოფობა“ (ლეონიძე 1925: 81); **ყაპუ** (იმერ.) „ღორის ავადმყოფობა“ (ბერიძე 1912: 66); **ღორის ყაპო** (იმერ.) „ერთგვარი ავადმყოფობა ღორის“ (გაჩეჩილაძე 1976: 145); **ყაპო** (რაჭ.) „ღორის ავადმყოფობა“ (კობახიძე 1987: 115).

იგივე სიტყვა მცირედი სემანტიკური გადაწვევით გვხვდება აფხაზურსა და ოსურში: ა-ყაბ (აფხ.) „კამეჩის ავადმყოფობა“ (არშბა 1980: 36), ა-ყაპ (აფხ.) „id.“ (კასლანდია 2005: 595), ყფფე / ყპფუ (ოს.) „ყელის დაავადება“ (აბაევი 1973: 329). ჩანს, ორივე ენაშია ქართულიდანაა ნასესხები.

მსგავსი შემთხვევები მრავლად გვხვდება ჩვენს მიერ მითითებულ ენებში. საკითხი შემდგომ სრულ გამოკვლევას საჭიროებს.

ლიტერატურა:

1. აბაევი 1958 – В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 1. Москва-Ленинград.
2. აბაევი 1973 – В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т.2. Ленинград.
3. აბრლ 1967 – Абазинско-русский словарь. Москва.
4. აბულაძე 1973 – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი.
5. ანთელავა 2006 – ნ. ანთელავა, აფხაზური მითები, რიტუალები. ენციკლოპედია. თბილისი.
6. არშბა 1980 – Н. Аршба, Словарь животноводческих терминов, Абхазско-русский русско-абхазский Сухуми.
7. ბერიძე 1912 – ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, სანკტ-პეტერბურგი.
8. ბჟანია 1962 – Ц. Н. Бжания, Из истории хозяйства абхазов. Этнографические очерки. Сухуми.
9. ბუკია 2008 – მ. ბუკია, რამდენიმე ქართველურ-აფხაზური საზიარო ფუძის წარმომავლობის საკითხისათვის, კრებული აკადემიკოს ქეთევან ლომთათიძეს, თბილისი.
10. გაჩეჩილაძე 1976 – პ. გაჩეჩილაძე, იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბილისი.
11. ინალიფა 1986 – Ш. Инал-ипа, Г. Смыр, Р. Чанба, Земледелие и скотоводство у абхазов (Материалы к историко-этнографическому атласу Грузии). Редакторы И. Робакидзе и Л. Акаба. Тбилиси.
12. კასლანდია 2005 – В. А. Касландзия, Абхазско- русский словарь, т. II, Сухуми.
13. კვარჭია 1981 – В. Е. Кварчия. Животноводческая лексика в абхазском языке, Сухуми.
14. კობახიძე 1987 – ალ. კობახიძე, რაჭული დიალექტის ლექსიკონი, თბილისი.
15. ლეონიძე 1925 – ლ. ლეონიძე, მესაქონლეობის ლექსიკონი, თბილისი.
16. მაკალათია 2006 – ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი.
17. საბა 1991 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბილისი.
18. სალიანი 2005 – მ. სალიანი, ნასესხობანი სვანურ ენაში, დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებად, თბილისი.
19. ფუტკარაძე 1993 – შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი.
20. ქაჯაია 2002 – ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი.
21. ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბილისი.
22. ქობალია 2010 – ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბილისი.
23. ლლონტი 1984 – ალ. ლლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი.
24. ყიფშიძე 1914 – И. Кипшидзе Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем С-Пб.
25. ჩუხუა 2000-2003 – მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი.
26. ჭარაია 1997 – პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი.
27. ჯანაშია 1954 – ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი.
28. ჯანაშია 1960 – Н. С. Джанашия, Религиозные верования абхазов. Статьи по этнографии Абхазии. Сухуми.

Manana Bukia

Professor,

TSU Arn. Chikobava Institute of Linguistics

Georgia, Tbilisi

GEORGIAN-ABKHAZ-OSSETIAN INTER-LINGUAL ENCOUNTERS

There is a cult term in Megrelian language ნაფრა / ნაფურნახე (*Naphra*) meaning ritual ceremony. A similar word exists in Abkhazian: ანაფრა (*Anaphra*) „demon of illness“. V. Abaev connects this term to a name of Ossetian ნაფ (*Naf*) - name of a god and a festival.

According to Abkhaz ethnographers, there is a term ჩინორი (*Chinori* - hired herdsman) in Megrelian, though in Megrelian study materials (except a dictionary by O. Kajaia, which is based on Abkhazian materials) there is no such term. A similar term, with similar semantics, exists in Abkhazian in a form of ა-ჩინერ (*a-chinyr*). V.Kvachadze supposed that this form is related to Ossetian ჩანურ (*chänur* – life < cattle breeding).

There is a common root Abk. ა-ქ^აშთ - Megr. ქვაშთი (**Kvashti** - goat kid). It is thought that this root is related to Ossetian კუისტ / კოსტ (**Kuist/kost** – one year sheep).

In entire Kartvelian language group there exist a form კოჭობი / კოჭობაჲ / კოჭობ / კოჭობ (**Kochob/Kochop**) meaning a “small pot”, „oil lamp“. Megrelian semantics is preserved in Abkhazian ა-კ^აჭაბ (**akachab**) form. The term exists also in Ossetian: გონობი (**Gotsobi**) – small pot.

მაია გელაშვილი

ფილოლოგიის დოქტორი
თბილისის №29 საჯარო სკოლა
საქართველო, თბილისი

ოსურ ფოლკლორში დამონახული ლექსიკა (ქართულ-ოსური ენობრივი ურთიერთობები)

კავკასიის რეგიონში საუკუნეების მანძილზე მჭიდროდ თანაარსებობდნენ ქართველები და ოსები. ამ ხნის განმავლობაში მათ ჰქონდათ საკმაოდ ინტენსიური ურთიერთობები ცხოვრების მრავალ სფეროში. რა თქმა უნდა, თანაცხოვრების ამ პერიოდს უკვალოდ არ ჩაუვლია, დაგროვდა სოლიდური ენობრივი მასალა, გამოკვლეულ იქნა ნასესხები სიტყვები, როგორც ქართულიდან ოსურში, ასევე, პირიქით.

ალან-ოსების კულტურული იდენტობის, ხანგრძლივი ცხოვრებისეული გამოცდილებისა და მხატვრული აზროვნების გამოხატვის ერთადერთ საშუალებას XX საუკუნემდე ფოლკლორული შემოქმედება წარმოადგენდა. მაღალმთიან სოფლებში მცხოვრები ოსები მითოსის დაუნერეელი კანონებით აგრძელებდნენ ყოველდღიურ ცხოვრებას, რომელიც ეფუძნებოდა არქეტიპებს, მფარველი წმინდანის კულტს, საკრალურ ზეპირ ისტორიებსა და პრეცედენტულ-ჩვეულებით სამართალს. ოსები ზეპირად გადასცემდნენ მომავალ თაობებს მითიური მოვლენების ცოდნას, საიდუმლოებებსა და ყვებოდნენ ვრცელ ეპიკურ ტექსტებს გმირთა საარაკო თავგადასავალზე. მთიან ოსეთში ტრადიციულ ზეპირ ტექსტებზე დაფუძნებული ცოდნა არეგულირებდა საზოგადოების შიგნით თუ მის გარეთ მომხდარ კონფლიქტურ სიტუაციებს, წარმართავდა ყოფა-ცხოვრების ყველა სფეროს.

მაგალითად, ბევრჯერ გამოიცა „დარეჯანიანის“ თქმულებები. იგი მეცნიერულად საფუძვლიანად არის შესწავლილი და შეჯერებულია ორიგინალთან – ქართულ „ამირანდარეჯანიანთან“. ეს პოემა გავრცელებულია როგორც სამხრეთ ოსეთში, ასევე ჩრდილო ოსეთშიც. აი, რას წერს კ. ხეთაგუროვი თავის „ეთნოგრაფიულ ნარკვევებში“: „მძიმე ავადმყოფს... არ სტოვებენ მარტოდ... ღამე მორიგეობენ, უმთავრესად ახალგაზრდები. ისინი ცდილობენ ავადმყოფის გართობას, მხიარულობენ, ყვებიან ზღაპრებს და უკრავენ ფანდურზე, თორმეტსიმინ არფაზე და თან ამღერებენ ლეგენდებს დარეჯანიანზე და სხვა მითიურ გმირებზე“ [ხეთაგუროვი, 1974: 500]. დარეჯანიანის თქმულებები ციკლებად არის დაყოფილი, ერთ-ერთი ბოლო ციკლის სახელწოდებაა „ამბავი როსაფისა“... როსაფი ნახსენებია მხოლოდ ამბის დასაწყისში, მთელი ამბავი კი გადმოგვცემს თალარის, ავთანდილისა და ფრიდონის ამბებს. ერთი სიტყვით, ეს გახლავთ ოსური ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“. მას არაფერი აქვს საერთო დარეჯანიანის თქმულებებთან. როსაფი მოხსენებულა, როგორც დარეჯანიანი და ამდენად მისი ვაჟებიც – თალიარი, ავთანდილი და ფრიდონიც დარეჯანიანი არიან. დარეჯანიანია ასევე მასმათიც... ამრიგად, „ამბავი როსაფისა“ – ეს არის ოსური ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ [თედევი, 1988: 53-54].

ოსურ „ვეფხისტყაოსანში“ დარეჯანს ეწოდება სთრეჯანი, ასმათს – მასმათი, ტარიელს – თალიარი და ასე შემდეგ. მასში გადმოცემულია „ვეფხისტყაოსნის“ ხალხური ვარიანტი.

„დარეჯანიანის“ გარდა, ოსთა შორის გავრცელებულია ქართული „ამირანიანიც“, სხვა ხალხური ქართული ბალადები, ლეგენდები, ზღაპრები, ანდაზები, თქმულებები თუ სხვა ფოლკლორული მასალა.

„ამირანდარეჯანიანის“ ციკლის სხვადასხვა თქმულების გარდა, ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ ფართოდ გავრცელება ოსთა შორის, კ. ხეთაგუროვის თანახმად, ოსებისათვის ნართების ეპოსის თანაბარი ყოფილა [ხეთაგუროვი, 1974: 325].

აღდარ [Алдар] „აღარდი/აღუარდი“

ოსებში გავრცელებულია ყვავილბატონებისა და წითელბატონების გამომწვევ დაავადებათა მფარველ ალარდისადმი მიძღვნილი რიტუალური სიმღერები. ოსური ენის ირონულ დიალექტზე მას ჰქვია ალარდი, ხოლო დიგორულ დიალექტზე – ალუარდი. ზოგიერთი მეცნიერის [შტაკვლბერგი:] თვალსაზრისი ყვავილბატონების მფარველის სახელწოდება ალუარდის კახეთის ალავერდიდან წარმომავლობის შესახებ. ოსურ ენაზე ალდარი ჰქვია ბატონს. შეიძლება ყვავილისა და წითელას გამომწვევ დაავადებათა მფარველის სახელი მომდინარეობდეს სიტყვიდან ალდარი (Алдар) [მამისიმედიშვილი, 2015: 119].

„აჩუქეთ ჩვენს ბავშვს ჯანმრთელობა. მაშინ მოგამარებთ ვერცხლის მშვენიერ ფრთებს და თქვენ შეძლებთ სამშობლოში დაბრუნებას! — მიმართავდნენ სახადშეყრილი ბავშვის მშობლები ალარდს“. ლოცვის დროს ალარდს მიმართავენ: „ზურგი შეგვაქციე და ამის შემდეგ ნულარ დაგვენახები“... [ანთელავა 2013: 20].

ანიგოლ [Анигол] „ანიგოლი“ მეფუტკრეობის მფარველი ღვთაება, რომლის წყალობაზე იყო დამოკიდებული თაფლის მოსავალი და ფუტკრის წარმატებული ნაყრიანობა.

მისი სახელობის სპეციალური სამლოცველო ან დღეობა ოსებს არასოდეს ჰქონიათ. მეფუტკრეები თაფლის ამოღებისა და სკის გადაადგილების (სტუპში გაყვანის) დროს ანიგოლს (ნიქულს) საერთო სახსრებით შექმნილ ცხვარსა და თაფლის მცირე ნაწილს სწირავდნენ და ავი თვალისაგან სკის დაცვას, ფუტკრის კარგ ნაყრიანობას და ბარაქიან მოსავალს შესთხოვდნენ.

როგორც ჩანს, მიღებულია მეფუტკრეობის მფარველი მეგრული ღვთაების „აგუნას“ (ნმ. გიორგის ეპითეტი) სახელწოდებიდან აფხაზურ „აგუნდა“ სახელთან მისი ასოცირების გზით. ანგარიშგასანევი ჩანს ხალხური ეტიმოლოგია, რომელიც Анигол-ს რუსულ Ангел ფორმას უკავშირებს. შესაძლოა, ტერმინი Анигол არის კომპოზიტი, რომლის პირველი ნაწილი „Ан“ უკავშირდება ოსურ ენაში „დედის“ აღსანიშნავად ბავშვების მიერ, ასევე მოფერების მიზნით გამოყენებულ სიტყვას „аѣна“, ხოლო მეორე „гол“ „თაფლის“, „ფიჭის“, „ფიჭიანი თაფლის“ აღნიშნულ ქართულ სიტყვას გოლი; ამდენად, Анигол გაიშიფრება როგორც „თაფლის (ფიჭის) დედა“ [აბაევი, 1949: 52; მილერი, 1902: 56-59].

ბენელეთ [Бѣнелет] „ბენელეთი“

ოსური დარეძანული თქმულებების დილეგი, რომელშიც როსტომმა, შვილის გაცოცხლების მიზნით, თითქმის, სამი წელი გაატარა.

ტერმინი (ისევე როგორც დარეძანული თქმულებები) ნასესხებია ქართულიდან და „ბენელეთის“ ოსურ ადაპტაციას წარმოადგენს [ანთელავა, 2017: 168; <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php>].

გუდუნ [Гуыдын] // **გუდუნ** [гудун] „გუდუნი“

რიტუალური დანიშნულების დიდი ზომის ღვეზელი; აცხობდნენ განსაკუთრებულ საზეიმო შემთხვევებში: ახალ წელს, ქაბადგანანის დღესასწაულზე, ახალდანიშნული ქალიშვილისათვის, სათიბში პირველად გამსვლელი ყმანვილისათვის. გვხვდება საქართველოში (რჭაში) „გუდუნის“ სახელით ცნობილი ღვეზელი. შესაძლოა, აღნიშნულ ტერმინთან კავშირში იყოს სვანური ქუთ – „ღვეზელი“ [<http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php>]

ვაცილა [вацила] „ვაცილა“

ვაცილას კულტი დაკავშირებული იყო წმინდა ელია წინასწარმეტყველის სახელთან და მას ოსთა რელიგიურ ყოფაში არ ჰქონდა კერპის სტატუსი. თუმცა, რადგან ვაცილასადმი მიძღვნილ რიტუალებს ოსები აღავლენდნენ არა ქრისტიანულ ტაძარში, არამედ ხალხური ტრადიციის მიხედვით აღმართულ ძუარში, ვახუშტიმ „ვაჩილას“ სალოცავს უწოდა „მზგავსი კერპისა“ [ვახუშტი, 1973: 638].

კორი [Къоры] „ბურთი, სფერო“

„ბურთი“, „ბურთულა“, „სფერო“ – ნართული ეპოსის ოსური ვერსიის მიხედვით, მრგვალი ქვა ან ხისგან გამოთლილი ბურთი, რომლითაც ნართი ყმანვილები ერთობოდნენ.

ტერმინი Къори, ვ. აბაევის აზრით, არაბულ-სპარსული სიტყვაა და „სფეროს“ ნიშნავს. მეორე თვალსაზრისით, აღნიშნული ტერმინი ოსურ ენაში ქართულიდან არის შესული: „კორი“ ქართულში (მოხეურ დიალექტში) ხის ან ქვის ბურთს ჰქვია და იყენებენ ე. წ. „კორჯოხაობის“ თამაშში. კახურ დიალექტში „კორა“ – მრგვალი პატარა ქვაა, რომლითაც „კორაობის“ დროს თამაშობენ: ამოთხრიან პატარა ორმოს, მის ნაპირზე კორას დასვამენ და რამდენიმე მეტრიდან მას სალას ესვრიან, რათა ორმოში ჩააგდონ (შდრ. იმერული „ჭიკორი“, „ჩიკორი“; ასევე ქართული კოკორი – კორკორი). როგორც ვხედავთ, ოსური Къори და ქართული კორი ფონეტიკურად და სემანტიკურად იდენტური არიან. Къори სიტყვის

ქართულ წარმომავლობაზე ოსურ ტერმინში დაცული ქართული სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ი ფორ-
მანტიც მეტყველებს [ანთელავა, 2017: 407] .

ურაიდა [ураида] „ურაიდა, ვარადა“

ქართ. „ხალხური სიმღერების მისამღერი“ [ქეგლ, IV: 21], ვარადა (მეგრ.) „მისამღერი“ [ქობალია,
2010: 305];

მწლიქ [Мæлик] „თავადი/ წოდება/ ისლამამდელ არაბეთში სახელმწიფოს გამგებელი, ტომის კონ-
ფედერაციის მეთაური“.

ქართ. მელიქი/ გამგებელი/ [აბაევი, 1გ: 88].

ნასესხებია ქართულის გზით.

ნანა [Нана] „ნანა/ სიმღერა“.

ქართულსა და ბევრ სხვა დიალექტში გვხვდება ეს ფორმა.

ქართ. ნანა; მეგრ. ნანა; ჭან. ნანა [აბაევი, 2გ: 123].

ძველი ქართული ხალხური სანესო ლექს-სიმღერა, წარმოშობით წარმართული საკულტო რიტუა-
ლის უძველესი საგალობელი. მღეროდნენ ბავშვის დასაძინებლად [http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index-
php?a=term&d=14&t=28250].

სააზ [Сааз] „სააზი/ მუსიკალური ინსტრუმენტი“

ქართ. საზი [აბაევი, 3გ: 5]. აღმოსავლური სიმებიანი საკრავი, მსხლის ფორმის ღრმაკორპუსიანი,
გრძელეყელიანი. მზადდება სხვადასხვა ზომისა.

სააზი ერთ-ერთი უძველესი ხალხური საკრავია. იხსენიება ნიზამის (XII ს.) პოემებში. სააზს წამყვანი
ადგილი უკავია ხალხურ საკრავთა ანსამბლში. მასზე შემსრულებლები იყვნენ აშულები – ხალხური მომ-
ღერლები, პოეტი-იმპროვიზატორები, რომლებიც გამოდიოდნენ ბაზრების მოედნებზე, სახალხო შეკრე-
ბებზე. მათ რეპერტუარში წარმოდგენილი იყო საგმირო, ისტორიული, ეპიკურ-სატრფიალო სიმღერები.

საქართველოში გავრცელდა XVIII ს-დან სხვა აღმოსავლურ საკრავებთან და ანსამბლთან ერთად.
თბილისში განსაკუთრებით მიღებული იყო აზერბაიჯანულ მოსახლეობაში [http://www.nplg.gov.ge/-
gwdict/index.php?a=term&d=39&t=3538].

ნასესხებია ქართული ენის საშუალებით.

ძუცცაგ [Дзუццæг] // **ძოცცაგი** [дзоццаги] „ცუცქილი“.

ცეკვა ცუცქილით. ქართ. ცუცქა, ც-ს დისიმილაციური გამჟღერებით [ახვლედიანი, 1960:143].

ლიტერატურა:

1. აბულაძე, 1973 - აბულაძე ილია, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973. გვ. 1-577.
2. არაბული, 2001 - არაბული ავთანდილი, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბ., 2001.
3. ოსური ფოლკლორი = Осетинский фольклор : [ქართ. და რუს. ენ. / შემდგ. და მთარგმნ.: ნაირა ბეპიევი, მერი ცხოვრევი; მთ. რედ.: ნაირა გელაშვილი]. - თბ. : კავკასიური სახლი, 2002. – 216 გვ.
4. ბეპიევი ნ., ქართულ-ოსური ლექსიკონი = Гырдзиаг-ирон дзырдуат; ოსურ-ქართული ლექსიკონი = Ирон-гырдзиаг дзырдуат / [მთ. რედ. ნაირა ბეპიევი]. - [ილი გამოც.]. - [თბ. : უნივერსალი], 2012. – 864 გვ.
5. ბოჭორიშვილი, 1956 - ბოჭორიშვილი ლევანი, ალგეთის ხეობის ძველი მოსახლეობა ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით (მასალა შეკრებილია 1948-49 წ.), თბ., 1956.
6. ბუკია, 2013 - ბუკია მანანა, ნარკვევები ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული ურთიერთობის ისტო-
რიიდან; რედ. თეიმურაზ გვანცელაძე; თბილისი: მერიდიანი, 2013.
7. გვანცელაძე, 2001 - გვანცელაძე თამაზი, აფხაზური ენის მონაცემთა მნიშვნელობა ორი მეგრულ - ჭანური
სიტყვის ისტო - რიისათვის, XXI რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები , თბ. 2001.
8. ელიავა, 1997 - ელიავა გივი, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი (მასალები), მარტვი, თბ., 1997.
9. თედეევი, 1983 - თედეევი, ოლლა, ნარკვევები ქართულ-ოსური ენობრივი ურთიერთობიდან / [რედ.: პროფ. ვ.
გიუნაშვილი]; საქ. სსრ მეცნ. აკადემია. გ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმც. ინ-ტი. თბ.: მეცნიერება, 1983 (საქ.
სსრ მეცნ. აკად. სტ.) - თბ., 1983.
10. ნიჟარაძე, 2007 - ნიჟარაძე ლელა. ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი. ბალს ზემოური დიალექტი = Грузино-
сванско-русский. словарь Верхнебалский диалект / შემდგ.: ლელა ნიჟარაძე; რედ.: ზ. ჭუმბურიძე. თბილისი:
უნივერსალი, 2007.
11. თოფურია, ქალდანი, 2000 - ვარლამ თოფურია, მაქსიმე ქალდანი; სვანური ლექსიკონი / საქართველოს
მეცნიერებათა აკადემია, ა. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი, 2000.
12. ლეონიძე, 1925 - ლეონიძე ლელა, მესაქონლეობის ლექსიკონი, თბ. 1925.

13. სალიანი, 2005 - სალიანი მ, ნასესხ ოზანი სვანურ ენაში , დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ. 2005.
14. ორბელიანი, 1949 - ორბელიანი სულხან-საბა, „სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი“. ს.იორდანიშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით. თბილისი: საქ.სსრ. სახელმწიფო გამომცემლობა. 1949.
15. ფოჩუა, 1974 - ფოჩუა ბ., ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., თსუ გამ-ბა, 1974, 402 გვ. (ახალი ქართული ენის კათედრა)
16. ყიფშიძე, 1914 - ყიფშიძე იოსები. მეგრული ენის გრამატიკა ტექსტებითა და ლექსიკონით, პეტერბურგი, 1914.
17. ჩუხუა, 2000- 2003 - ჩუხუა მ., ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ.2000-2003.
18. ჩუხუა, 2000-2003 - ჩუხუა მ., ქართულ-ჩერქეზულ-აფხაზური ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბ., 2017
19. ჯანაშია, 1954 - ჯანაშია სიმონი, თუბალ - თაბალი, ტიბარენი, იბერი, შრ ომები, III, თბ., 1954.
20. ჯავახიშვილი, 1979 - ჯავახიშვილი ივანე, მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის: 5 ტომად / ი. ჯავახიშვილის საერთო რედ.; საქ. სსრ მეცნ. აკად., ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლ. და ეთნოგრ. ინ-ტი, 1979
21. ჯავახიშვილი, 1937 - ჯავახიშვილი ივანე, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, თბილისი, 1937.
22. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1950 - I ტომი (ა ბ) (ტომის რედაქტორი არნ. ჩიქობავა); თბ., 1950
23. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1951-II ტომის (გ) (ტომის რედაქტორი გ. წერეთელი); თბ., 1951
24. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1962 - VII ტომი (ფ შ) (რედაქტორები ქ. ლომთათიძე, სტ. მენთეშაშვილი, პ. გაჩეჩილაძე); თბ., 1962
25. აბაევი, 1995 - Абаев Васо . Историко-этимологический словарь осетинского языка. Указатель. Издательство Московская типография №2 РАН. Москва, 1995.
26. აბაევი, 1958 - Абаев Васо. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т.1 Издательство АН СССР. Москва-Ленинград, 1958.
27. აბაევი, 1973 - Абаев Васо. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 2. Издательство «Наука». Ленинград, 1973.
28. აბაევი, 1979-Абаев Васо. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 3. Издательство «Наука». Ленинград, 1979.
29. აბაევი, 1989 - Абаев Васо. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 4. Издательство «Наука». Ленинград, 1989.
30. მილერი, 1927 - Миллер Всеволод, Осетинско-русско-немецкий словарь, I-1927 .
31. მილერი, 1929 - Миллер Всеволод, Осетинско-русско-немецкий словарь, II –1929.
32. მილერი, 1934 - Миллер Всеволод, Осетинско-русско-немецкий словарь, III – в 1934.
33. შაგიროვი, 1977 - Шагиров Амин. Ма тер и а льные и ст рукту р ные о бщности лексик и абхазско - адыгских языков. Моск ва .1977
34. შაგიროვი, 1989 - Шагиров Амин, Заимствованная лексика абхазско - адыгских языков. Москва. 1989
35. სვანური ლექსიკონი - <http://www.ice.ge/liv/liv/svanur1.php>

Maia Gelashvili
Doctor of Philology
Georgia, Tbilisi

VOCABULARY ATTESTED IN OSSETIAN FOLKLORE **(Georgian-Ossetian language relations)**

For centuries the Georgians and Ossetians cohabitated closely in the Caucasus region. They had quite intense relationships in many fields. Of course, this period has not passed without trace - considerable linguistic material has been accumulated, borrowed words from Georgian in Ossetian and vice versa have been studied.

The complex study of the analytical vocabulary also of theoretical significance, because the problem itself is closely related to the past and present of the Georgians and Ossetians who can form the basis for the future.

The only way to reveal Alan-Ossetian people's cultural identity, long life experiences and artistic thinking was the folklore creativity until the 20th century. The Ossetians living in high mountainous villages continued their daily life according to mythic unwritten laws that were based on the archetypes, cult of the guardian saint, sacral oral tradition and customary law.

ნართების ეპოსის თარგმანების მნიშვნელობა ევროპულ ენებზე

ხალხის კოლექტიური მეხსიერება, მხატვრული აზროვნება, ხანგრძლივი ცხოვრებისეული გამოცდილება და კულტურული იდენტობა ყველაზე მკაფიოდ ფოლკლორულ შემოქმედებაში ვლინდება. ოსების შესახებ ამგვარ ინფორმაციას „ნართების ეპოსი“ გვაძლევს, რომელიც მასში გამოხატული ზოგადსაკაცობრიო იდეალებით და მნიშვნელოვანი თემებით დღესაც არ კარგავს აქტუალობას და დიდი პოპულარობით სარგებლობს ყველა ასაკის მკითხველში.

ნართების ეპოსი ოსური ზეპირსიტყვიერი შემოქმედების ყველაზე მნიშვნელოვან ძეგლს წარმოადგენს, რომელმაც დიდი გავლენა იქონია ოსური ფოლკლორის სხვა ჟანრების ჩამოყალიბებაზეც. ნართები ეპიკურ თქმულებათა ლეგენდარული გმირები და მეომრები არიან, რომელთა შესახებ ამბებიც ოსურმა ფოლკლორმა ეპოსის სახით შემოინახა. თუმცა ისინი მხოლოდ ოსური ფოლკლორის კუთვნილებას არ წარმოადგენენ და მრავალი პარალელის გავლება შეიძლება ნართებსა და მსოფლიოს სხვა მითოლოგიაში არსებულ პერსონაჟებს შორის. მაგალითად, 1948 წელს ფრანგულ, ხოლო 1959 წელს გერმანულ ენაზე ფ. დიუმეზილმა გამოაქვეყნა წიგნი „ლოკი“, რომელშიც ავტორმა პარალელები გაავლო ნართ სირდონსა და სკანდინავიურ ღვთაება ლოკს შორის, თუ როგორ მტრობს ნართი სირდონი სოსლანს და ასევე სკანდინავიური ღვთაება ლოკი მზის ღმერთს — ბალდრის, რის შედეგადაც იღუპება როგორც სოსლანი, ასევე ბალდრიც. გარდა ჟორჟ დიუმეზილისა, საინტერესო პარალელს ავლებს ჟოელ გრისვარი სტატიაში „მეფე არტურისა და ბათრადის გარდაცვალების საკითხი“, სადაც მიუთითებს ბათრადის გარდაცვალებისა და მეფე არტურის დაღუპვის საერთო ელემენტებზე, რომელთა შორის უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება ჯადოსნური ხმლის მითოლოგიას.

ამ ორი მაგალითის საფუძველზეც უკვე ამკარა ხდება, რომ ნართების ეპოსით, თავისი მრავალწახნაგოვანი ბუნებისა და მრავალფეროვანი გმირების პალიტრით, არაერთი ქართველი თუ უცხოელი მკვლევარის დაინტერესების წყაროს წარმოადგენდა.

ნართების ეპოსის ერთ-ერთ თავისებურებას ისიც წარმოადგენს, რომ იგი გავრცელებული იყო თითქმის მთელ ჩრდილოეთ კავკასიაში: ნართებზე თქმულებები ერთნაირად ნაცნობი და ახლობელი იყო, როგორც ოსებისათვის, ასევე აფხაზების, ყაბარდოელების, ჩერქეზების, აბაზების, ადიღელების, ყარაჩაელების, ბალყარელების, ჩეჩნებისა და ინგუშებისათვის. შემთხვევითი არ უნდა იყოს ისიც, რომ ნართებს საქართველოს მთიანეთის (სვანეთი, რაჭა, ხევსურეთი) ზეპირ ტექსტებშიც ვხვდებით. ამას გარდა, ნართების ეპოსის ცალკეული სიუჟეტები და გაზღაპრებული ვერსიები გვხვდება ზოგიერთი დაღესტნელი ხალხის ფოლკლორში. ნართების ეპოსის ფრაგმენტები ცნობილი იყო XIX საუკუნეში კავკასიიდან თურქეთში ერთიანად გადასახლებული მუჰაჯირი უბინებისათვისაც. დიდი მკვლევარის, ვასილ აბაევის აზრით, ჩვენ წინაშეა, საკმაოდ იშვიათი შემთხვევა, როცა ეპოსი არ იფარგლება კონკრეტული ნაციონალური ჩარჩოებით და ეკუთვნის სხვადასხვა ხალხს. ალბათ სწორედ აქედან გამომდინარეობს არა მხოლოდ ნართების ეპოსით დაინტერესება, არამედ იმაზე დავაც, თუ რეალურად ვისი ფოლკლორის საკუთრებაა ნართების ეპოსი. თუმცა ამ დავას, დიდმა ფრანგმა მკვლევარმა ჟორჟ დიუმეზილმა თავის ეპოქალური მნიშვნელობის მონოგრაფიაში ერთგვარი წერტილი დაუსვა, როდესაც ნართების ეპოსი ოსური ფოლკლორის ნაწილად მიიჩნია. ჟორჟ დიუმეზილი წერდა: „სწორედ ოსებთან და უეჭველად, კიდევ მათ შორეულ წინაპრებთან ჩამოყალიბდა ეპოპეის ბირთვი, მისი მთავარი პერსონაჟები. ვიცი, რომ ამ მსჯელობის დაბეჭდვით გულს ვატკენ ჩემს ჩერქეზ და აფხაზ მეგობრებს, მაგრამ magis amica veritas (ჭეშმარიტება უფრო ძვირფასია), თავის საფუძველში ნართული ეპოსი ოსურია. იგი ბევრ მეზობელ ხალხთან იყო ადაპტირებული, მრავალფეროვნად ტრანსფორმირდებოდა, დანაკარგებითა და გამდიდრებებით, განსაკუთრებით სხვადასხვაგვარი მორალური ელფერის შექმნით“.

ნართების ეპოსი იმდენად არის საინტერესო, რომ მასში ასახულია ოსი ხალხის ოსი ხალხის ფუნდამენტური შეხედულებები გარესამყაროსა და ცხოვრებაზე, ადამიანის დანიშნულებაზე, ცხოვრების საზღვრისზე, ღმერთთან ურთიერთობასა და გმირობის იდეაზე. ამას გარდა, ნართების ეპოსი, სხვა ეპოსების მსგავსად მრავალსიუჟეტოვანი ნაწარმოებს წარმოადგენს რომელშიც ჩართულია სხვა ჟანრის ტექსტები და

ლექს-სიმღერები. აქ ვხვდებით ისეთ მარადიულ თემებსა პერდონაჟებს, რომელიც ყველა ეპოსისათვის დამახასიათებელია: გმირების დაბადება და წრთობა, მათი ზეციურ არსებებთან ურთიერთობა და საზოგადოებაში ცივილიზაციის სანყისების შემოტანა, მარადიული ბრძოლა კეთილსა და ბოროტ ძალებს შორის, ღმერთთან დაპირისპირება და, ბოლოს, გმირების გარდაუვალი დაღუპვა. თუმცა ამ ყველაფერს საინტერესოს და თავისებურს სწორედ ის ხდის, რომ მკითხველი ნართების ეპოსით ოსთა წეს-ჩვეულებებსა და მათი იდეალების შესახებ იღებს მნიშვნელოვან ინფორმაციას.

საინტერესოა, რომ ნართების ეპოსის პირველი ჩანაწერები ქართველ მწერალს დანიელ ჭონქაძესა და ხალხური ტექსტების ოს შემკრებს ვ. ცორაევს ეკუთვნის. დაინტერესება ნართების ეპოსის მიმართ ყველაზე მეტად მეოცე საუკუნეში გაცხოველდა. უაღრესად მნიშვნელოვანია, რომ ნართების ეპოსის ერთ-ერთი ყველაზე სრულყოფილი და თვალსაჩინო კრებული ოსურ ენაზე პირველად საქართველოში, ქალაქ ცხინვალში ჯერ კიდევ 1942 წელს დაიბეჭდა. ეს ნათელი მაგალითია იმ ძმური და მეგობრული სიყვარულისა, რომლითაც ცხოვრობენ ქართველები და ოსები და ამას გარდა, იმის დადასტურებაცაა, თუ როგორ უწყობდნენ ხელს ქართველები ოსური ფოლკლორის პოპულარიზაციისა და ოსურად გამოცემის საქმეში. ფოლკლორი, ერის იდენტობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორია, და ნართების ეპოსშიც ზედმიწევნით კარგად გამოსჭვივის ოსთა მსოფლმხვედველობა და შესხედულებები.

უაღრესად მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ოსებთან დაახლოების კუთხით 2014 წელს გადაიდგა ნაირა ბეპიევას თაოსნობით, როდესაც სრულყოფილი სახით ნართული ტექსტები ქართულ და ოსურ ენებზე ორ ნიგნად გამოიცა, რომელიც თავადვე შეადგინა და ქართულ ენაზეც თარგმნა. ეს ორტომეული იმითიც ყურადსაღებია, რომ შესაბამისი სამეცნიერო აპარატი ერთვის: ტექსტების ინდექსი, პასპორტი, შენიშვნები და ლექსიკონი.

ზოგადად თარგმანის მიმართ არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება არსებობს; როგორც პოლ დე მანმა 1983 წელს კორნელის უნივერსიტეტში უოლტერ ბენჟამინის „მთარგმნელის ამოცანებზე“ ნაკითხული ლექციის დროს განაცხადა „თარგმანის დროს ორიგინალი მკვდარია; თარგმანი ორიგინალის შემდგომ სიცოცხლეს შეგვიძლია შევადაროთ და ლოგიკურად დედანის სიკვდილი ვაღიაროთ“.

პოლ დე მანის ეს დამოკიდებულება ერთის მხრივ მართებულია, რადგან თარგმანი უმეტეს შემთხვევაში ვერ ახერხებს იმ სტილისა და სიღრმეების გადმოცემას, რომელიც ორიგინალშია მოცემული, თუმცა აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კარგი თარგმანი დედანს ახალ სიცოცხლეს შთაბერავს, და ამდიდრებს იმ ენასა და იმ ქვეყნის კულტურას, რომელზედაც ის იქმნება. ამასვე აღნიშნავდა ვახტანგ ჭელიძე სტატიის „თარგმანის შესახებ“, სადაც ხაზს უსვამდა რომ „თარგმნილი თხზულება უკვე იმ ენის საკუთრებაცაა, რადგან ის ლიტერატურის საგანძურში შედის, ამდიდრებს ამ ლიტერატურას“. შესაბამისად, ნართების ეპოსი თავისი მრავალშრიანი პერსონაჟებითა და მსოფლალქმით არამხოლოდ ქართული არამედ ბევრი ევროპული ქვეყნის „საკუთრებაც“ გახდა.

სტატიის დასაწყისში ჟორჯ დიუმეზილისა და ჟოელ გრისვარის ორი ფუნდამენტური ნაშრომი მოვიყვანე ნართების ეპოსის კვლევის კუთხით და ფრანგი მკვლევარების განსაკუთრებულმა დაინტერესებამ და მათ მიერ გავლებულმა პარალელებმა არაერთ ევროპულ მითოლოგიასთან თუ ეპოსთან მიმართებაში, რა თქმა უნდა დიდი გავლენა იქონია იმაზე, რომ ევროპელები ნართების ეპოსით დაინტერესდნენ და არაერთი ევროპული თარგმანი გამოიცა. კერძოდ, ნართული ეპოსი თარგმნილია გერმანულ, ფრანგულ, ინგლისურ ენებზე.

სტატიის მიზანმიმართულად რამოდენიმე საინტერესო თარგმანზე გავამახვილებ. ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თარგმანს ჯონ კოლარუსოს „ნართების საგა“ წარმოადგენს, რომლის შესავალშიც კოლარუსო მიუთითებს თუ როგორ მოხდა მისი დაინტერესება ნართების ეპოსის მიმართ სწორედ ჟორჯ დიუმეზილის ნაშრომების შესწავლის შემდეგ. ნიგნი 2002 წელს გამოიცა პრინსტონის უნივერსიტეტში და კოლარუსო აღნიშნავს, რომ „ნართების ეპოსი ისეთივე მნიშვნელობის მქონეა კავკასიელი ხალხისათვის, როგორც ბერძნული მითოლოგია დასავლური ცივილიზაციისათვის“. ამ გამოცემის ერთ-ერთ ღირსებას ისიც წარმოადგენს, რომ მთარგმნელი უბრალოდ კი არ თარგმნის ნართების ეპოსს, არამედ ურთავს ვრცელ კომენტარსაც, ხშირად ავლებს პარალელებს სხვადასხვა ევროპულ მითოლოგიებთან და სწორედ ამ კუთხით ცდილობს, რომ მკითხველისათვის ნართების ეპოსი ახლობელი და გასაგები გახადოს.

აღნიშვნის ღირსია დევიდ ჰანტის 2012 წელს გამოცემული თარგმანი „კავკასიური ლეგენდები“. დევიდ ჰანტი კავკასიური ფოლკლორის ექსპერტია, რომელმაც 2008 წელს მაკდაუელის პრემია მიიღო მსოფლიო ფოლკლორული საზოგადოებისაგან. კოლარუსოს თარგმანისაგან განსხვავებით დევიდ ჰანტი არ კონცენტრირდება მხოლოდ ნართების ეპოსზე და ცდილობს მკითხველს წარმოადგინა შეუქმნას ზოგადად

კავკასიური ფოლკლორის შესახებ. როგორ ჰანტი აღნიშნავს წიგნის შესავალში: „კავკასიელები საკმაოდ მდიდრები არიან ზეპირსიტყვიერებაში, რომელსაც სამწუხაროდ ბევრი ინგლისელ-ენოვანი მკითხველი არ იცნობს. კავკასიელებისათვის დამახასიათებელია საინტერესო მითები, ლეგენდები, მაგიური ზღაპრები, ანექდოტები და ანდაზები. ასერთი ლეგენდა, რომელიც ამ წიგნისათვის ავარჩიე თოთხმეტი განსხვავებული ეთნიკური ჯგუფის კულტურას ასახავს – მათი დინამიზმი და ის საკითხები, რაც მათთვის მნიშვნელოვანი იყო: ბრძოლა ბოროტების წინააღმდეგ, ოჯახისა და თემის ერთგლება, დაცემა და დაღუპვა. ეს ამბები ზეპირსიტყვიერად გადაეცემოდა თაობებს, ისევე როგორც ის ცოდნა და გამოცდილება, რომელიც საუკუნეების მანძილზე ჰქონდათ მიღებული“.

დევიდ ჰანტის თარგმანი დაფუძნებულია სხვადასხვა მეცხრამეტე საუკუნის, საბჭოთა კავშირის დროინდელ და მეოცე საუკუნის რუსულ გამოცემებზე. კოლორუსოს თარგმანისაგან განსხვავებით აქ შევხდებით როგორც პროზაულ ისე პოეტურ თარგმანებს, რადგან ავტორს სურდა ზუსტად დაეჭირა ის ხასიათი და ემოცია, რომელიც ამბების მოყოლის დროს იყო.

2012 წელს ჯონ კოლარუსოს რედაქტირებით გამოვიდა უოლტერ მეის თარგმანი „ნართების ეპოსი: ანტიკური მითები და ლეგენდები“. უოლტერ მეი, ინგლისელი მკვლევარი და ფოლკლორისტიკა, რომელსაც ფოლკლორზე დაყრდნობით გაუჩნდა ვარაუდები იმის თაობაზე, რომ „ბრიტები“ სწორედ კავკასიიდან იყვნენ წარმოშობით.

კოლარუსოს თარგმანის მსგავსად უოლტერ მეიც უშუალოდ ნართების ეპოსზეა კონცენტრირებული. წიგნის დასაწყისში მეი ურთავს კომენტარებს და განმარტავს სხვადასხვა პერსონაჟებს, ნივთებსა თუ ადგილებს რასაც მკითხველები წიგნში შეხვდებიან. ამას გარდა, ინგლისურ ენაზე დართულია გამოჩენილი ოსი მკვლევარის ვასილ აბაევის ნაშრომი ნართების ეპოსის შესახებ, რაც უცხოელი მკითხველისათვის საკმაოდ საინტერესო უნდა იყოს, რადგან აბაევის ეს ფუნდამენტური შრომა ბევრ მნიშვნელოვან საკითხს ფენს ნათელს. წიგნი რვა ნაწილისაგან შედგება. პირველში თარგმნილია ამბები ვარხაგისა და მისი ძეების შესახებ, მეორე ნაწილი განიხილავს – ურუზმაგასა და სათანას, მესამე – სოსლანს, მეოთხე – სირდონს, მეხუთე – ხამიცს და ბათრადს, მეექვსე – აცამაზს, მეშვიდე – სათანას სიძე, მერვე – სხვადასხვა ამბები ნართების შესახებ.

ინგლისური თარგმანების გარდა ნართების ეპოსი თარგმნილია გერმანულ და ფრანგულ ენებზეც, რაც იმ დაინტერესებულ მიგვანიშნებს, რაც ნართების ეპოსის მიმართ დასავლურ ცივილიზაციაში არსებობს.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ნართების ეპოსმა ერთგვარად გაარღვია საზღვრები და დღეისათვის ის მხოლოდ კავკასიის საკუთრება კი არაა, არამედ უკვე დასავლური კულტურის ერთგვარ ნაწილს წარმოადგენს, რომელსაც თარგმნიან, იკვლევენ და ინტერესდებიან.

ლიტერატურა:

1. Colarusso J., (Translator) Nart Sagas from the Caucasus: Myths and Legends from the Circassians, Abazas, Abkhaz, and Ubykhs, Princeton University Press, USA, 2002.
2. Dumézil G., Légendes sur les Nartes, Paris, 1930.
3. Dumézil G., Le Livre des Héros. Légendes sur les Nartes. Gallimard, Paris, 1965.
4. Grisward J. H., Le motif de l'épée jetée au lac: la mort d'Artur et la mort de Batradz // Romania, revue trimestrielle consacrée à l'étude des langues et des littératures romanes fondée en 1872 par Paul Meyer et Gaston Paris, publiée par Félix Lecoy. Paris: Société des amis de la Roumanie, 1969. t. 90, N 3-4, p. 289-340. t.91, p. 473-514.
5. Hunt D., Legends of the Caucasus (Kindle Edition), 2012.
6. ნართები, წიგნი შეადგინა და ქართულ ენაზე თარგმნა ნაირა ბეპიევმა, გამომცემლობა "უნივერსალი", თბილისი, 2014.
7. მამისიმედაშვილი ხვთისო, ოსური ფოლკლორი, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2015.

THE IMPORTANCE OF TRANSLATING THE NART SAGAS INTO EUROPEAN LANGUAGES

The collective consciousness of the people, their artistic viewpoints, their life-long experiences and cultural identity is depicted mostly in Folklore. Such kind of information about the Ossetian people can be gathered through the “Nart Sagas”, which due to its fundamental ideals and important themes is actual even nowadays and rather popular amongst readers. The Nart Sagas are the highest peak of Ossetian Oral Tradition, which had an important influence on other genres of Ossetian Folklore. The Narts are legendary heroes and warriors, about whom tales have been preserved in the sagas. The article deals with the translation of the Nart Sagas into various European languages and their importance for the western culture, because despite its Caucasian nature, many parallels can be drawn between Ossetian and European mythologies.

თამარ გელიტაშვილი

*ფილოლოგიის დოქტორი
საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია
პირველწოდებულის ქართული უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი*

„სოფელმან იბი ვერ იხნო...“ (ილია ჭავჭავაძის „ოთარანთ ქვრივი“)

მოთხრობა „ოთარანთ ქვრივი“ ილია ჭავჭავაძემ თავისი მოღვაწეობის მოგვიანო ეტაპზე, 1886 წელს შექმნა. პირველად ეს მოთხრობა გამოქვეყნდა იმავე, 1886 წელს, გაზეთ „ივერიაში“.

კიტა აბაშიძის გადმოცემით, ისევე, როგორც ილია ჭავჭავაძის სხვა თხზულებებს, „ოთარანთ ქვრივსაც“ ნეგატიური დამოკიდებულება გამოუწვევია ლიტერატურის კრიტიკოსთა შორის. აი, როგორ იხსენებს ამას კიტა აბაშიძე: „თ. ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოები მთელ აყალმაყალს გამოიწვევდა ხოლმე ჩვენს ტკბილად მხვრინავ საზოგადოებასა და მწერლობაში და სასაცილოა ის, რომ თავდაპირველად უფრო უარყოფით ეპყრობიან მის ნაწერებს („განდევლის“ კრიტიკა ბოსლეველისა, „შრომა“ №18-1883; „ოთარანთ ქვრივის“ კრიტიკა მ.ხ-სა, „ივერია“ №58-1888წ; დავით სოსლანისა და სხვ.).

ასე ააყაყანა ჩვენი საზოგადოება „ოთარანთ ქვრივსაც“. უმეტესმა ნაწილმა საზოგადოებისა და კრიტიკისამ ვერ გაიგო მრავალი ადგილები მოთხრობისა, რადგან არა ჰქონდა შეგნებული ორმაგობა ჭავჭავაძის სამწერლო ნიჭის მიმართულებისა. მაშინდელს კრიტიკას რომ შეეგნო, ილ. ჭავჭავაძის ნაწარმოებში ორი ლიტერატურული მიმართულება არის თავმოყრილი – ერთი ხანდალეული რომანტიზმი და მეორე – ახალგაზრდა, ჯანსაღი, სიცოცხლითა და ძალით აღსავსე რეალიზმი, მაშინ მოთხრობის ღირსება და ნაკლულევანება ადვილი გასაგები გახდებოდა (აბაშიძე 2007: 234).

როგორც ვხედავთ, კიტა აბაშიძე მიიჩნევდა, რომ ილიამ „ოთარანთ ქვრივი“ ორი ლიტერატურული მიმართულება გამოსახა: რომანტიზმი, რომლის წარმომადგენლადაც გიორგის ასახელებდა და რეალიზმი – ოთარანთ ქვრივის სახით.

უნდა აღინიშნოს, რომ ილიას მოთხრობაში სოციალურ ნიადაგზე წარმოშობილი „ხიდწატეხილობის“ პრობლემა ამოიკითხა ყველა მკვლევარმა, ვინც კი „ოთარანთ ქვრივს“ შეხებია. იქნება ის კიტა აბაშიძე, ვახტანგ კოტეტიშვილი, გერონტი ქიქოძე თუ სხვა.

რა თქმა უნდა, სადავო არ არის, რომ სოციალურ ნიადაგზე წარმოშობილი წოდებათა გაუცხოვების პრობლემა, მართლაც, ერთი ძირითადი საკითხია მოთხრობისა, მაგრამ მხოლოდ ამაზე არ დაიყვანება „ოთარანთ ქვრივი“.

კიტა აბაშიძე მიიჩნევდა, რომ ილიამ ოთარანთ ქვრივის სახით მსოფლიო ტიპი შექმნა და, რაც მთავარია, ქვრივი დედაკაცის სახეში საკუთარი თვისებები და ფსიქოლოგიური პორტრეტი განასახიერა: „ოთარანთ ქვრივი“ ყველას წარმომადგენელია, ყველასი, ვინც კი ცხოვრობს, აზროვნებს და ფიქრობს... „ოთარანთ ქვრივი“ ადამიანია ყოველსავე თავისის ნაკლულევანებითა და ღირსებით. მაგრამ მანაც არაჩვეულებრივი არსებაა, ეს ისეთი არსებაა, რომელშიაც ყოველთვის

უძლევეა ადამიანობას პირუტყვობისათვის, მასში ადამიანურს მისწრაფებას უპირატესობა მისცემია პირუტყვეულს სურვილებზედ" (აბაშიძე 2007:240).

კიტა აბაშიძე ნეგატიურად აღიქვამს არჩილის სახეს: „მშვენიერად იხატება უფერული ტიპი არჩილისა – ჩვენის ახალგაზრდობის ერთის ჯგუფისა, რომელსაც მალალ-მალალის ფრაზებითა აქვს ავსებული თავი, სულის სიღრმემდის კი არც ერთი ამ სიტყვათაგანი არ ჩასწვდენია, არც ერთი კეთილშობილური აზრთაგანი არ გასჯდომია ძვალსა და რბილში, – ტიპი რეზონიორისა, საქმით ლუარსაბის შვილია, უფრო გათლილი და გაშალაშინებული თავის მამაზე, რასაკვირველია და სიტყვით კი ახალის ცხოვრების წინამორბედი.

არჩილიც უმაღლესი წოდების წარმომადგენელია. თუ 50 წლის წინეთ ამ წოდების უმეტესობა ლუარსაბებსა და დათიკოებს გზავნიდა ცხოვრების ასპარეზზე, დღეს არჩილებს გვაძლევს. მართალია, არჩილი ისე საზიზღარი არ არის, როგორც ლუარსაბი, სწავლისა და განათლების „ჭირად“ აღმსარებელი მაინც არ არის, მაგრამ ლუარსაბივით უფერულია და უშინაარსო“ (აბაშიძე 2007:236-237).

კიტა აბაშიძის ამგვარ მოსაზრებას არსებითად ეთანხმება ვახტანგ კოტეტიშვილიც. მისი აზრით: „ამ მოთხრობით ილიამ წაგვიყვანა სოფლად და გვიჩვენა ბატონყმური ცხოვრების ახალი სახე. დავგანახა, თუ რა ცვლილებები მოხდა ამ ოცდახუთი წლის განმავლობაში. გავაცნო ლუარსაბთათქარიძის შვილისშვილებს – არჩილსა და კესოს, რომელნიც განახლებულ წყობილებაში შესამჩნევად გამოცვლილან...“ (კოტეტიშვილი 1959:234-235).

მართალია, ვახტანგ კოტეტიშვილი, კიტა აბაშიძის მსგავსად, არჩილს ლუარსაბთათქარიძის შთამომავალს უწოდებს, მაგრამ ის უფრო ნაკლებად რადიკალურია ამ პერსონაჟის მიმართ და უფრო სიღრმისეულად ასახავს მის პორტრეტს: „აქ ჩვენ წინ დგას არჩილი, ლუარსაბთათქარიძის შთამომავალი, მაგრამ მას თითქმის ველარა ვცნობთ. თათქარიძისეული თვისებები მასში შესამჩნევად გადაშენებულან. იგი სამოცდაათიანი წლების აზრთა მატარებელია. მას უმაღლესი განათლება მიუღია და საღი აზრის კაცია, თითქმის უდრეკი რაციონალისტი; მას შეგნებული აქვს თავისი მდგომარეობა და ამიტომაც თავის თავი სძაგს, ეზიზღება. რატომო, – იკითხავთ. იმიტომ რომ ის იმ წოდებას ეკუთვნის, რომელთ მატრიანეც თავისუფლების დათრგუნვას, ადამიანთა უფლების გაქვლევას და ჯალათობას შეიცავს“ (კოტეტიშვილი 1959:335).

რაც შეეხება გიორგის, გერონტი ქიქოძის აზრით, ილიას სურდა, მისი სახით მოეცა, არა მარტო იდეალური მოჯამაგირის, არამედ ზოგადად იდეალური ადამიანის სახე, თუმცა მწერალმა ამ მიზანს ვერ მიაღწია. გერონტი ქიქოძე მიიჩნევს, რომ ილიამ გიორგის სახეში ხიდგაღმა დაწერილი წიგნი, ღირსების ცოცხალი ხატი და მშვენიერი სული კი არ განახორციელა, არამედ ერთი უბრალო გულმოდგინე მოჯამაგირე და საზრიანი მუშაკი – მეტი არაფერი: „გადაჭარბებულია მისი გამოცხადება რაღაც საიდუმლო ასოებით დაბეჭდილ ამოცანად, რომლის ამოხსნა ჩვეულებრივ მნიგნობართ არ ძალუძთ“ (ქიქოძე 1965:257).

მერე, რა თქმა უნდა, ასეთი უარყოფითი შეხედულება გიორგის პიროვნებაზე ქართულმა ლიტერატურათმცოდნეობამ გამოასწორა (ვგულისხმობ საუნივერსიტეტო გამოცემებს და შემდგომი პერიოდის ლიტერატურათმცოდნეთა გამოკვლევებს – მ. ზანდუკელი, გრ. კიკნაძე, ვლ. მინაშვილი და სხვები).

წინამდებარე წერილში ქართული ლიტერატურული კრიტიკისა და ლიტერატურათმცოდნეობის სამი გამოჩენილი წარმომადგენლის თვალსაზრისი მოვიხმე. ამას შეგნებულად მივმართე, რადგან, მიმაჩნია, რომ მათი ნაწერები XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაზე ქრონოლოგიურადაც სხვაზე ნაადრევია და მათი ავტორიტეტის გამო დიდად ფასეული და ანგარიშგასაწვეი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ეს სწორედ ის შემთხვევაა, როცა არ ვიზიარებ ზემოთ მოყვანილ მოსაზრებებს, რადგან იქმნება საშიშროება, რომ ხელიდან გავვისხლტება ილია ჭავჭავაძის მოთხრობის აზრობრივი სიღრმე.

ზემოთ უკვე ითქვა, რომ „ოთარაანთ ქვრივში“ სოციალურ ნიადაგზე არსებული „ხიდჩატეხილობის“ პრობლემა იმთავითვე მკაფიო და ნათელი იყო მკვლევართათვის. თუმც ტექსტში მაინც რჩება ისეთი ადგილი, რომლისთვისაც მანამდე არსებითი ყურადღება არავის მიუქცევია. სწორედ აკაკი ბაქრაძე იყო პირველი, რომელმაც მისთვის ჩვეული აზროვნების სიფართოვითა და ინტერპრეტატორული ნიჭის წყალობით, აქცენტირება სწორედ მანამდე მნიშვნელობამიუნიჭებელ პასაჟებზე გაამახვილა. რაც მთავარია, „ოთარაანთ ქვრივის“ სიღრმისეული პლანი წარმოაჩინა და ახალი სუნთქვა შესძინა ნაწარმოებს. მან 180 გრადუსით შემოაბრუნა მზერის კუთხე. „ჩატეხილი ხიდის“ პრობლემა არა მხოლოდ სოციალური პრობლემის ფონზე განიხილა, არამედ, რაც მთავარია,

აქცენტი არსებითად ადამიანთა შორის გაუცხოების დაძლევის ეგზისტენციალურ პრობლემებზე გადაიტანა.

აკაკი ბაქრაძემ თავისი ნარკვევი „ოთარაანთ ქვრივის“ შესახებ პირველად 1957 წელს ჟურნალ „ცისკრის“ მე-5 ნომერში გამოაქვეყნა, სათაურით „საქმით მეტყველი სული“. აკაკი ბაქრაძე ნარკვევს მოთხრობის ფინალიდან იწყებს და მკითხველის ინტერესსაც სწორედ იმ მთავარი პრობლემისკენ მიმართავს, რომელიც ნაწარმოების იდეური შინაარსის მთავარ ძარღვად ქცეულა. მხედველობაში გვაქვს ოთარაანთ ქვრივის სიკვდილით გაუბედურებული და გასაცოდავებული სოსია მენისქვილე, რომელსაც ყველა, ვისაც არ ეზარება, უპატრონო ძაღლსავით ექცევა. ახალგაზრდა გლეხი ნიხლის კვრით იცილებს მუხთალი წუთისოფლისაგან დაჩაგრულ, უმწეო მენისქვილეს. მოთხრობის პასაჟს თავად ილია ასეთ დასკვნას ურთავს: „მართლა რომ ცოდოა!.. მაგრამ სხვა ვინ არ არის ცოდო? ერთიც ეს არის საჭირობოროტო და წყევლა-კრულვიანი საკითხავი ამ უთავბოლო და უსწორმასწორო წუთის-სოფელში“.

სწორედ ილიას ეს სიტყვები აძლევს აკაკი ბაქრაძეს სწორი დასკვნის გამოტანის საშუალებას. მკვლევარი სასაფლაოს სცენას ცალკეულ დეტალებად ყოფს და გამონვლილვით მიმოიხილავს. მისი სქემის მიხედვით, პირველი დეტალი ასეთია: მკვდარი ქვრივის ხელი სოსია მენისქვილეს უჭირავს და ქვითინებს, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ ოთარაანთ ქვრივი მხოლოდ მას მოუკვდა და არა სოფელს; მეორე დეტალი ასეთია: სოფლელები გაცხარებულით საქმიანობენ, ყველა ცდილობს ოთარაანთ ქვრივის გაპატიოსნებას, მაგრამ არავის აინტერესებს ცოცხალი სოსია მენისქვილე. მის მიმართ ადამიანები მხოლოდ ზიზლსა და დაცინვას გამოხატავენ. ამ სიტუაციიდან გამომდინარე, აკაკი ბაქრაძე ასეთ დასკვნას აკეთებს: „ცოცხალი მენისქვილე ისევე მარტოა და უპატრონო, როგორც მკვდარი ოთარაანთ ქვრივი“ (ბაქრაძე 2004(I):92), ვინაიდან უფლებო, უუნარო, დაჩაგრული ადამიანი, რომელიც ყველა თვალისათვის უჩინარია, რომელიც იმდენად გაფერმკრთალებულა ირგვლივ მყოფთათვის, რომ თითქმის შეუმჩნეველია, თავისთავად ხდება მიცვალებულის ტოლფასი. ამ ტრაგედიის საფუძველს აკაკი ბაქრაძე ადამიანსა და საზოგადოებას შორის უკონტაქტობასა და გაუცხოებაში, მათ შორის ჩატეხილი ხიდის არსებობაში ხედავს: „ასე და ამგვარად დაისმის დღევანდელი ტერმინებით რომ ვთქვათ, უკონტაქტობისა და გაუცხოების პრობლემა“ (ბაქრაძე 2004(I):92).

როგორც არაერთხელ ითქვა, „ოთარაანთ ქვრივი“ ხიდჩატეხილობა მხოლოდ სოციალურ ნიადაგზე წარმოშობილი უფსკრულის სახით იყო წარმოჩენილი. აკაკი ბაქრაძემ ეს საკითხი მკვეთრად გააფართოვა, გააღრმავა და სამ ნაწილად დაყო.

პირველი: გათიშულობა და გაუცხოება არათანაბარ სოციალურ ნიადაგზე მყოფ საზოგადოებას შორის.

მეორე: გათიშულობა და გაუცხოება დედა-შვილს შორის.

მესამე: გათიშულობა ადამიანურ ღირსებათა შორის.

სწორედ მესამით დავინყოთ. აკაკი ბაქრაძე ნარკვევის დასაწყისიდანვე შემთხვევით არ მიგვახედებს ნაწარმოების ფინალისაკენ. თუ არჩილი კესოს იმას საყვედურობს, რომ ის მხოლოდ იმიტომ ვერ მიუხვდა გიორგის სიყვარულს, მათ შორის დიდი სოციალური, ამოუვსები უფსკრული იყო აღმართული და ამის გამო კესო დაბალ სოციალურ საფეხურზე მდგომ გიორგის არა თუ ცოლად გაჰყვებოდა, ტოლად, ამხანაგადაც კი არ გაიხდიდა, ანალოგიური გაუცხოებაა ოთარაანთ ქვრივსა და სოსია მენისქვილეს შორის, ოღონდ არა კლასობრივი, არამედ ადამიანური. სიყვარული კი არა, ოთარაანთ ქვრივსა სოსიას თანაგრძნობაც კი არ მიიღო.

აკაკი ბაქრაძე კიდევ ერთ გათიშულობაზე საუბრობს. ოთარაანთ ქვრივსა და მის შვილს, გიორგის ერთმანეთის მეტი არავინ გააჩნდათ და მხოლოდ ერთმანეთზე ამოსდიოდათ მზე და მთვარე. თუ გავიხსენებთ მოთხრობის სიუჟეტს, აშკარად თვალშისაცემია დედა-შვილის სანიმუშო, სათუთი და ფაქიზი დამოკიდებულება. ოთარაანთ ქვრივი, საზოგადოდ პირქუში დედაკაცი, გასაოცარ სინაზესა და ღმობიერებას იჩენს შვილის მიმართ. ასევეა გიორგიც – ამ კუშტსა და ახირებულ ბიჭს, რომელიც ხშირად სხვის საქმეში ჩარევიდა და მუშტი-კრივით აგვარებს სხვების პრობლემებს, დედის წინაშე თითქოს ენა უმუხჯდება და მაშინვე მშობლის ყურმოჭრილ ყმად იქცევა, მაგრამ დგება დრო, მათ შორის ახლობლობა, კონტაქტი ირღვევა და გაუცხოება ისადგურებს. გავიხსენოთ, როგორ იტანება ოთარაანთ ქვრივი, როცა გიორგი მისგან მიდის და გამოსამშვიდობებლადაც კი არ მოიხედავს უკან, დედისაკენ.

დედა-შვილის ამგვარი გაუცხოების მიზეზად აკაკი ბაქრაძე ფსიქო-ბიოლოგიურ ფაქტორს ასახელებს. გაუცხოების რამდენიმე მიზეზის დასახელების შემდეგ კი ასეთ დასკვნას აკეთებს: „გა-

მოდის რომ გაუცხოება ადამიანის არსებობის თვისება ყოფილა“ (ბაქრაძე 2004(I):95) და იქვე დასძენს, რომ, თუ ასეა, მაშინ არც ხსნა ყოფილა და რატომღა გაუხარდა არჩილს კესოს ტირილი? ამ ტირილისა და სიხარულის აზრის ამოსაცნობად მკვლევარი დეტალურად მიმოიხილავს „ოთარა-ანთ ქვრივის“ პერსონაჟთა ხასიათის შტრიხებს.

ოთქრანთ ქვრივი და გიორგი შრომით თრგუნავენ მარტოობის გრძნობას. როგორც აკაკი ბაქრაძე ამბობს: სწორედ „ამ თვისების შედეგი და ნაყოფია ოთარაანთ ქვრივის ოჯახი. ეს ოჯახი ილიას მოთხრობაში არსებობს, როგორც ქვრივის სულიერი ღირსების მატერიალური საბუთი“ (ბაქრაძე 2004(I):96). გიორგის შესახებ კი ამბობს: „ნათლად ჩანს, რომ გიორგი სხვისას ისევე უფრთხილდება, როგორც თავისას. მას არ ამოძრავებს ვინრო კლასობრივი ინტერესი, მისი გონება არ არის შეზღუდული წოდებრივი ჩარჩოთი. არ აბრმავებს წოდებრივი სიძულვილი. იგი თავისუფალია როგორც პიროვნული, ისე კლასობრივი ეგოიზმისაგან... გიორგის საქმისადმი ზნესრული ადამიანის დამოკიდებულება აქვს. სხვის საქციელს ზნეობის თვალსაზრისით ზომავს, მაგრამ სინდისის გასაღვიძებლად მხოლოდ შეგონებას არ მიმართავს, როცა საჭიროა, სასჯელსაც იყენებს. როცა შეგონება უძლურია, სასჯელი სამართლიანობის გამოვლენაა. შეგონება გარკვეულ გონებრივ დონეს მოითხოვს. თუ ეს დონე არ არსებობს, მაშინ სიტყვიერი ზემოქმედება ნაყოფს არ გამოიღებს... „ნუ მისცემთ სინმინდესა ძალთა, ნუცა დაუფენთ მარგალიტსა თქუენსა წინაშე ღორთა, ნუუკვე დათრგუნონ იგი ფერხითა მათითა და მოიქცენ და განხეთქენ თქუნ““. ასეთ შემთხვევაში აუცილებელია სასჯელი, რასაც მიმართავს გიორგი. მაგრამ მისი სასჯელი არც ერთხელ არ არის ერთი პიროვნების მიერ მეორეზე ძალდატანება. გიორგის ხელით ღვთაებრივი სამართლიანობის კანონი ხორციელდება“ (ბაქრაძე 2004(I):07-98).

როგორც ვხედავთ, აკაკი ბაქრაძე არაჩვეულებრივ გამართლებას უძებნის გიორგის „ახირებულობას“, როდესაც ღვთაებრივი კანონზომიერების მსაჯულად და აღმასრულებლად წარმოგვიდგენს მას. ეჭვგარეშეა, რომ ილია ჭავჭავაძე სწორედ იმიტომ ძერწავდა ზნესრულობის უმაღლეს გამოხატულებას, გიორგის სახით, რათა შეექმნა და ჩვენთვის წარმოედგინა ადამიანური იდეალი. თუ ამას გავითვალისწინებთ, მაშინ უფრო რთული და ღრმა ყოფილა გიორგის სახე. ის, რაც, ზედაპირზეა: მუყაითი და გამრჯე მოჯამაგირე და ის, რაც სიღრმისეულია – გიორგი ზნესრულობის მაგალითია. „ვითა მამა ცისა, იყავნ შენც სრულ“ (მათე, 6,48) – ასეთია მონოდება ღვთაებრივი ზნესრულობისაკენ. აკაკი ბაქრაძე ნათელყოფს, რომ გიორგის სახეს ღვთაებრივი ასპექტი ეძებება. მიმაჩნია, ეს პერსონაჟი პარალელს მაცხოვრის სახესთან პოუვს. გიორგი შემკულია ყველანაირი ზნეობრივი ღირებულებით. ის ტარიგია, რომელმაც ქრისტეს მოდელი გაიმეორა. მან მონამეობრივი გზა განვლო და მსხვერპლად შეენირა წუთისოფლის დამთრგუნველ მანკიერებებს, რითაც გზა გაუკვალა დანარჩენებს მოყვასის საკეთილდღეოდ ზრუნვისათვის, დააფიქრა თვისტომნი (არჩილი და კესო) ადამიანურ ღირსებებსა და ღირებულებებზე, თუ რანი ვართ, რისთვის მოვდივართ ამქვეყნად და რას ვემსახურებით ჩვენი საქმითა და შეგნებით. თითქოს სიმბოლურია მისი სიკვდილიც. ის ურმის ქალს ჩამოეგო, ანუ ხეზე ენამა, ვითარცა მაცხოვარი.

ვფიქრობ, ისეთ ღრმად რელიგიურ მწერალს, როგორც „განდეგლის“ ავტორია, არ შეიძლებოდა არ სცოდნოდა, რომ ის სოციალური პრობლემები, რომლებიც „ოთარაანთ ქვრივი“ და ზოგადად ქვეყანაში იყო წამოჭრილი, „ხიდჩატეხილობის“ ის გამთიშავი უფსკრული, რომელიც ადამიანებს შორის იყო გაჩენილი, რომელიც ერის გამთლიანებას, ამ ზოგადეროვნულ იდეას ხელს უშლიდა და ასამარებდა, მხოლოდ შრომის მონოდებითა და ადამიანთა ზერელე შერიგებით ვერ ამოივსებოდა. აქაც, როგორც ყველგან, ილიას ნაწარმოებებში, გადამწყვეტი როლი რელიგიურ ფაქტორს ეკისრება. სწორედ რელიგიურმა სიმტკიცემ უნდა ააშენოს ახალი, ერთიანი ქვეყანა და „სისხლხორცეული დუღაბით“ შეაკავშიროს ცხოვრების მდინარის გაღმა-გამოღმა დარჩენილი ქართველები.

არჩილი ამ მხრივ პროგრესულად მოაზროვნე ახალგაზრდაა. ის თავიდანვე გრძნობს გიორგის არაჩვეულებრიობას და ამიტომაც უჭირს მისთვის შესაფერისი ჯამაგირის გადახდა. როგორც აკაკი ბაქრაძე ამბობს: „არჩილს არ ძალუძს ადამიანურის არსის შეფასება... გიორგის სიკვდილმა და-ძმას დაანახვა, რომ მათ ზნესრული ადამიანისათვის აუცილებელი სულიერი სიმტკიცე არა აქვთ... დედაშვილი და-ძმას უპირისპირდება, როგორც სრულქმნილი და არასრულქმნილი არსნი, თორემ ოთარაანთ ქვრივსა და გიორგის მეტი საერთო აქვთ, არჩილსა და კესოსთან, ვიდრე ომარაანთ მოჯამაგირეს, არჩილის მეჯინიბესა და ბეჟანიშვილის მოჯამაგირესთან, მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელნი წოდებრივად გლეხები არიან“ (ბაქრაძე 2004(I):99-100).

აღნიშნული სიტყვები უფლებას გვაძლევს, დავასკვნათ: სულაც არ ყოფილა „ოთარაანთ ქვრივი“ ილიას ქადაგება, რომ გლეხობა ის პროგრესული ძალაა, რომელსაც თან დაჰყოლია ბუნებრივი მონაცემები ჭკუის, პრაგმატიზმის, შრომის სიყვარულისა და მუყაითობისა და რომლისგანაც თავადაზნაურობამ უნდა ისწავლოს. ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს იმას, რომ ადამიანები ორ ნაწილად იყოფიან: ზნესრულებად და ზნეობისარმქონეებად. ამ შემთხვევაში არაფერ შუაშია მათი სოციალური მდგომარეობა.

პრაგმატიზმი ვახსენე და არ შეიძლება არ აღვნიშნო, რომ ილიამ ოთარაანთ ქვრივის სახით პრაგმატიკოსის ჭკუით დაჯილდოებული ახალი ტიპი შექმნა. ეს უბირი ქალი, რომელმაც წერა-კითხვაც კი არ იცის, თუმცა პრიმიტიულად, მაგრამ მაინც შესანიშნავად აგვემარებს ოჯახის ბიუჯეტს.

წერილის დასასრულ აკაკი ბაქრაძე კიდევ ერთხელ მიგვანიშნებს, რომ ილიას ოთარაანთ ქვრივსა და გიორგის სახით მხოლოდ ჩვეულებრივი გლეხობის სახე არ შეუქმნია, მან ზნესრული ადამიანების სახე დაგვიხატა, ღვთაებასთან წილნაყარი დედა-შვილის ხატი მოგვცა: „თითქოს სხვათა შორის, მაგრამ ზუსტად მიგვანიშნებს ილია დედაშვილის თვისებების ზეციურ წარმომავლობაზე. საქმე ის გახლავთ, რომ გიორგი შობის ღამეს დაიბადა... ოთარაანთ ქვრივიც შობა ღამით გარდაიცვალა. ეს შემთხვევითი მინიშნება არ არის. იგი მიგვითითებს გიორგის თვისებების ღვთაებრივ წარმომავლობაზე. კიდევ ერთხელ გვახსენებს გიორგის მსხვერპლობას, რამეთუ ისიც, ვისი დღესასწაულიც შობაა, ტარიგი იყო კაცობრიობის ხსნად მოვლინებული“ (ბაქრაძე 204(I):99).

დაიხ, გიორგი იყო ტარიგი, რომელიც მაცხოვრის მსგავსად ვერ იცნო სოფელმა. იოანეს სახარებაში ვკითხულობთ: „სოფელსა შინა იყო და სოფელმან იგი ვერ იცნო“ (იოანე-1,10), ასევე: „თვისთა თანა მოვიდა, და თვისთა იგი არ შეინყნარეს“ (იოანე – 1,11). როდესაც დაძმა – არჩილი და კესო – საუბრობს, არჩილი ამბობს: „გიორგი მთელი წიგნი იყო ხიდ-გალმა დანერილი... წინ გადაგვეშალა ეს წიგნი და ვერ წავიკითხეთ... გიორგი ცოცხალი ხატია ღირსებისა... ცხოვრებამ კი რომ ამისი ცოცხალი ხატი წინ დაგვიყენა, ვერ ვიცანით: თვალთ ნახული ვერ დავინახეთ“.

რაც შეეხება ოთარაანთ ქვრივს, მას ილია ჭავჭავაძემ სახელი არ დაარქვა. როგორც ჩანს, ეს შეგნებულად გააკეთა, რათა მკითხველისთვის მიენდო იმის ამოცნობა, თუ რომელი სახელი შეეფერება დედას, რომლის ერთადერთი შვილიც მსხვერპლად შეენირა ცოდვილ ადამიანთათვის თვალის ახელას. ქვრივის სახელი უცნობი დაგვიტოვა ილიამ, ის კი გარკვევით გვითხრა, რომ გიორგი შობას დაიბადა, რომ იგი შენირულია სხვათა ცოდვების გამოსყიდვისთვის, უკეთესი ზნეობის დამკვიდრებისთვის. სხვა ვის შეიძლება შევადაროთ ტარიგად შენირული ერთადერთი შვილის საფლავზე „წამოქცეული ფესვმაგარი ხე“, თუ არა მარიამ ღვთისმშობელს? იქნებ ამიტომაც არ გვიმხელს ილია ქვრივის სახელს? ეგებ, მოთხრობის ეს საიდუმლო მისსავე სიღრმისეულ პლანში იმალება, მისსავე ქვეტექსტში? მგონია, რომ ილიას მოთხრობა იძლევა ამგვარი ვარაუდის უფლებას. ამგვარი წაკითხვის (ვარაუდის) შესაძლებლობა ილიას მოთხრობის აკაკი ბაქრაძისეულმა ღრმად ჰერმენევტიკულმა ანალიზმა მომცა.

დასასრულ, კიდევ ერთხელ მსურს, საზგასმით აღვნიშნო, რომ აკაკი ბაქრაძე პირველია და ერთადერთი მკვლევართა შორის, რომელმაც ილია ჭავჭავაძე თავისი შესანიშნავი ნაწარმოებებით რელიგიური კუთხით წარმოაჩინა და ნათლად დაგვანახვა XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის უდიდესი კლასიკოსის ღრმადრელიგიური მსოფლმხედველობა. ეს ფაქტი უტყუარი საბუთია იმისა, რომ თვით აკაკი ბაქრაძეს სიღრმისეულად ესმოდა ქრისტიანული რელიგიის საფუძვლები. ამ კუთხითაც ის განსაკუთრებული მოვლენაა ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობასა თუ სალიტერატურო კრიტიკაში.

Tamar Gelitashvili

*Doctor of Philology
Of the Patriarchate of Georgia Andria
First University Georgian University
Georgia, Tbilisi*

“THE WORLD DIDN'T KNOW HIM...”

Iliia Chavchavadze created “Otarant Widow” in a bit later period of his activity, in 1886. All the researchers, who studied “Otarant Widow”, confirmed the problem of “bridge collapsing” which was arisen on social basis. Akaki Bakradze highlighted Giorgi’s, -one of the main heroes of “Otarant Widow”, -divine aspect. In my opinion, this character has a parallel with the Savior. Giorgi is adorned with all sorts of moral values. He is that sacrifice who

reiterated Christ's model. He put through ordeals and sacrificed were born and what we do. His death is also as if symbolic. He impaled on the hook of the cart or was tortured on the tree like the Saviour.

Giorgi was a sacrifice who couldn't be known by the world like the Saviour. We read in John's Testament that: "He was in the world, and the world was made through Him. and the world did not know Him"(John-1,10). As for "Otarant Widow", Ilia Chavchavadze did not name her. It seems to have been done deliberately in order for the reader to know depressing vices of life in order to pave the way for others to take care after one another, made Archil and Keso think about the values and dignity of humans, about what we are, why we which name was appropriate for the mother whose only child was sacrificed to open eyes for sinful humans.

The name of the widow was left unknown by Ilia. However, he clearly told us that George was born at Christmas, that he was sacrificed for the sins of others, for the betterment of morality. Who else can "the deep-rooted tree fallen" on her only son's grave be compared to except the Virgin Mary whose son sacrificed for the sins of humans? Maybe that is the reason why Ilia didn't mention the name of the widow. I think Ilia's story gives the right to make such assumptions.

ზარინა გიგოლაევი

*ოსუ ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა
სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი
საქართველო, თბილისი*

ქართულ-ოსური კულტურულ-ბრადიციული ურთიერთობები

ოსები საქართველოში ერთ-ერთ მრავალრიცხოვან ეთნიკურ ჯგუფს წარმოადგენენ. ქართულ-ოსური კულტურათაშორისი ურთიერთობები საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდებოდა. ამისი დამადასტურებელი მრავალი ცნობა მოგვეპოვება ქართულ საისტორიო წყაროებში ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, ბაგრატ მეოთხემ ოსთა შვილებს მრავლად გაუხსნა სხვადასხვა სახის სკოლები, ასევე ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებელმა გიორგი ჭყონდიდელთან ერთად ოსთა შვილებისათვის დააარსა სასწავლებლები.

ქართულ-ოსური კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობები განსაკუთრებით მე-19 საუკუნის ბოლოს და მე-20 საუკუნის დასაწყისში გაღრმავდა. ცნობილია, რომ ამ პერიოდის ქართველ და ოს საზოგადო მოღვაწეებს ჰქონდათ ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირი და იყო დიდი დაინტერესება ოსი ხალხის ლიტერატურის, ხელოვნებისა და სახალხო განათლების საკითხებით.

მნიშვნელოვანია ქართული კულტურის გავლენა ოსურ კულტურაზე, განსაკუთრებით საქართველოში მცხოვრები ოსების კულტურაში ნათლად ჩანს ქართული ტრადიციების კვალი. თავის მხრივ, ქართველებიც დაინტერესებულნი იყვნენ ოსური კულტურით და არაერთი ნაშრომი ამ თემაზე შექმნილი. ასევე ყურადღება ექცეოდა ოსურ ფოლკლორს, რომელიც ძალიან მდიდარია.

ოსები ქართულ საზოგადოებაში ყველაზე ინტეგრირებულ ეთნიკურ ჯგუფს წარმოადგენდა. მათ მიერ ქართული ენის ცოდნა, ქართულ-ოსური შერეული ოჯახები, საერთო რელიგიური კუთვნილება და ა.შ. ჩვეულებრივი მოვლენა იყო.

ყველაზე მეტი ოსი საქართველოსა და რუსეთის ფედერაციაში ცხოვრობს, ოსთა დიასპორა არსებობს თურქეთში, სირიასა და სხვა ქვეყნებში. ორი ათეული წლის წინ საქართველოში ოსები რაოდენობრივად მხოლოდ სომხებს, აზერბაიჯანელებსა და რუსებს ჩამორჩებოდა.

საქართველოში მცხოვრებ ოსთა ძირითადი რაოდენობა ცხოვრობს აღმოსავლეთ საქართველოში, უმეტესად შიდა და ზემო ქართლში, ნაწილობრივ – კახეთში.

ოსები კომპაქტურად არიან დასახლებულნი დასავლეთ საქართველოს სამ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ კუთხეში – კუდაროში, ზემო იმერეთსა და ზემო რაჭაში.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ოსებს ქართველებთან ყოველთვის მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდათ.

ქართულ-ოსური ურთიერთობები დაიწყო ქართული სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების გარიჟრაჟზე. ჩვენამდე მოსულ წყაროებში ყველაზე სრულად არის ასახული ორი მოკავშირე ერის სამხედრო კონტაქტები. ლეონტი მროველის "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით.

ქართველთა და ოსთა მტკიცე კავშირ-ურთიერთობების დამადასტურებელია ის დინასტიური ქორწინებები, რომლებიც ქართველთა და ოსთა შორის არსებობდა: "საქართველოს მეფე გიორგი I იყო დაქორწინებული ოსთა მეფეს ასულზე აღდეზე, ხოლო მისი ვაჟი – მეფე ბაგრატ IV – ოსთა მეფე დურგულელ დიდის დაზე – ბორენაზე გიორგი III, რომელიც საქართველოს XII საუკუნეში მართავდა, დაქორწინებული იყო ოსთა მეფის ხუდანის ქალიშვილზე – ულამაზეს ბურდუხანზე".

ქართველთა და ოსთა შორის ოდითგანვე იყო ჩამოყალიბებული ღრმა კულტურული ურთიერთობები, თავის მხრივ ქართველები ზრუნავდნენ ოსთა განათლებაზე და დიდ ყურადღებას უთმობდნენ ამ საკითხს.

ოსი ხალხის ლიტერატურასა და ცხოვრებაში ასევე ქართულ-ოსურ ურთიერთობის გაღრმავებაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს **იოანე იაღლუზიძე**, რომელიც იყო პირველი ოსი მწერალი, პუბლიცისტი, პოეტი და საზოგადო მოღვაწე. იოანე იაღლუზიძე ქართველი და ოსი ხალხების კულტურული ურთიერთობის ნამდვილი განსახიერება იყო. ამის მაგალითია ორიგინალური ნაწარმოებები ქართულ ენაზე, ქართული წიგნების თარგმნა ოსურად. მას უაღრესად მჭიდრო კავშირი ჰქონდა თავის მშობელ ოს ხალხთან, მთელი თავისი სიცოცხლითა და შემოქმედებით მასთან იყო დაკავშირებული, მისი შემოქმედება ოსი ხალხის განათლების ინტერესებს ემსახურებოდა.“

ქართული კულტურის ტრადიციებზე აღზრდილმა იოანემ დიდი ღვაწლი დასდო ოსური კულტურის განვითარებას, ოსური დამწერლობის განვითარებას, ბეჭდვითი ლიტერატურის შექმნას, წერაკითხვის მცოდნე ოსთა რიცხვის ზრდას. ქართულიდან ოსურად თარგმნა ცისკრისა და მწუხრის ლოცვები, კატეხიზმო და კურთხევანი, რომელიც მოსკოვში დაიბეჭდა.

ქართველი საზოგადოება არც XX საუკუნეში აკლებდა ყურადღებას საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ოს მოსახლეობას. ყოველმხრივ ხელს უწყობდა მათი ეროვნული კულტურის განვითარებას. ამასთან თვითონაც იღვწოდა, რათა უფრო ღრმად ჩანვლომოდა და შეესწავლა ოსი ხალხის წარსული და თანამედროვეობა.

ამის მაგალითია განათლების კომისარიატის ინიციატივით ს. იორდანიშვილის გაგზავნა მივლინებით საქართველოში მცხოვრებ ოსთა შორის ოსური ენის შესახებ მასალების შესაკრებად.

ქართული კულტურის, ქართული ენის გავლენა ოსებზე აისახა ქართული ლექსიკის, არაქართული წარმოშობის სიტყვების ქართული ენის მეშვეობით ოსური ენის ლექსიკაში შეღწევით.

გარდა ისტორიული და კულტურული ურთიერთობებისა ქართველებსა და ოსებს აერთიანებთ სარწმუნოებაც.

როგორც ცნობილია დღესდღეობით, ოსებში გავრცელებულია, როგორც ქრისტიანობა ასევე მაჰმადიანობა. ოსების უმრავლესობა ოფიციალურად აღიარებს ქრისტიანობას, უმცირესობა მაჰმადიანობას – თუმცა ოსები მიჰყვებიან ტრადიციებს დანიშნაპრების წეს-ჩვეულებებსა და აღნიშნავენ იმ დღესასწაულებს, რომლებსაც აღნიშნავდნენ მათი წინაპრები.

ოსი ხალხის ცხოვრებაში ტრადიციების კვალი მოდის შორეული საუკუნეებიდან. კავკასიაში სხვა ხალხებს შორის ცხოვრების მიუხედავად ოსებმა შეძლეს თავიანთი კულტურის, ტრადიციებისა და სარწმუნოების შენარჩუნება და მათი დღევანდელ დღემდე შემონახვა. მართალია ოსები შეერივნენ სხვა ხალხებს, მაგრამ მაინც მყარად იცავენ წინაპრების მიერ დატოვებულ ტრადიციებს, რაც როგორც ოსებში ასევე კავკასიაში არის თითქმის ერთნაირი.

ლიტერატურა:

1. ნ. ბეპივი, ოსური თქმულებები, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2009.
2. ნ. ბეპივი, წართები, გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბ., 2014.
3. რელიგიები საქართველოში, თბ., 2008.
4. ეთნოსები საქართველოში, თბ., 2008.
5. ქ. ხუციშვილი, კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია „კავკასიური სახლი“ თბ., 2006.
6. ა. ცოტნიაშვილი, ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობის შესახებ „საბჭოთა საქართველო, თბ., 1966.
7. ზ. ცოტნიაშვილი ქართულ-ოსური ურთიერთობები პრესაში მე-19 და მე-20 საუკუნის მიჯნაზე, თბ., 2005.
8. ა. თოთაძე, ოსები საქართველოში.
9. ქ. სიხარულიძე, კავკასიური მითოლოგია „კავკასიური სახლი“ თბ., 2006.

Zarina Gigolaevi

*TSU Georgian-Ossetian relations
Scientific-Research Center
Georgia, Tbilisi*

GEORGIAN-OSSETIAN CULTURAL AND TRADITIONAL RELATIONS

Ossetians are one of the many ethnic groups in Georgia. Georgian-Ossetian intercultural relations have been around for centuries. We find many references to this in Georgian historical sources. According to Z.Chichinadze,

Bagrat IV opened various schools for Ossetian children, and David Agmashenebeli together with Giorgi Chkondideli established schools for Ossetian children.

Georgian-Ossetian cultural and literary relations deepened in the late 19th and early 20th centuries. It is well known that Georgian and Ossetian public figures of this period were closely linked and were deeply interested in the problems of literature, art and public education of the Ossetian people.

It should be noted that the influence of the Georgian culture on the Ossetian one is significant, especially in the culture of Ossetians living in Georgia, which clearly shows traces of Georgian traditions. Georgians, for their part, were also interested in Ossetian culture, and there have been many works on the subject. Special attention was also drawn to Ossetian folklore, which was very rich; Georgian folklorists wrote and published samples of Ossetian oral language.

The Ossetians were the most integrated ethnic groups in the Georgian society. Their knowledge of the Georgian language, mixed Georgian-Ossetian families, common religious affiliation, and so on were common occurrences.

ანზორ გოგიაშვილი

ეთნოლოგი

სიმონ ჯანაშიას სახელობის

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის კონსულტანტი

საქართველო, თბილისი

„ოსური სახლის“ მონყოფა ქართული ხალხური ხუროთმოძღვრებისა და ყოფის მუზეუმში ღია ცის ქვეშ 1970-იან წლებში

ქართული ხალხური ხუროთმოძღვრებისა და ყოფის მუზეუმში ღია ცის ქვეშ (ამჟამად საქართველოს ეროვნული მუზეუმის გიორგი ჩიტაიას სახელობის ეთნოგრაფიული მუზეუმი) მოიხზებდა საქართველოს ხალხური ხუროთმოძღვრებისა და ეთნოგრაფიული ძეგლების გადარჩენასა და დაცვას, მათ შორის, საქართველოს ტერიტორიაზე შემავალი ავტონომიური ერთეულების მატერიალური კულტურისა. მუზეუმის გენერალური გეგმის ავტორი და მთავარი არქიტექტორი იყო ლონგინოზ სუმბაძე, რომელმაც დააპროექტა მუზეუმის ტერიტორია.

გეგმის მიხედვით, მუზეუმის ტერიტორია ათ ძირითად ზონად არის წარმოდგენილი, რომელთა შორის ხუთი აღმოსავლეთ საქართველოზე მოდის და ხუთი - დასავლეთ საქართველოზე. ამ გეგმის მიხედვით, მაშინდელი სამხრეთ ოსეთის ოლქი აღმოსავლეთის მეხუთე ზონაშია წარმოდგენილი, სადაც უნდა მოწყობილიყო ოსური ყოფისთვის დამახასიათებელი კარ-მიდამო.

როცა დადგა დრო მუზეუმის ტერიტორიაზე ოსური კარ-მიდამოს მოწყობისა, აკადემიკოსმა გიორგი ჩიტაიამ მუზეუმში მოიწვია სამეცნიერო საბჭო. სხვა საკითხებთან ერთად საბჭომ სამხრეთ ოსეთის ზონის განაშენიანების საკითხიც განიხილა.

აქვე გადაწყდა, რომ პირველ რიგში მოკლევადიანი მივლინებით რომელიმე მეცნიერ-მუშაკი წასულიყო ცხინვალში და ადგილობრივ კოლეგა-ეთნოგრაფებს და სხვა სპეციალისტებს შეხვედროდა.

მივლინებაში გასაგზავნად კანდიდატთა შორის არჩევანი ამ სტრიქონების ავტორზე შეჩერდა, რადგან ცხინვალში ჩემი დაბადების ადგილი იყო, იქაურობას კარგად ვიცნობდი და ოსური ენაც უცხო არ იყო ჩემთვის.

მივლინებაში გამგზავრებამდე ბატონმა გიორგიმ სახლში დამიბარა რჩევა-დარიგებისათვის და აქვე შემადგენინა კონსპექტი, თუ რისთვის მიმექცია ყურადღება, რა იყო მთავარი ამ რეგიონისთვის, რა იყო გადარჩენილი და რა დაკარგული ტრადიციული ყოფიდან, არ გამომრჩენოდა რამე მნიშვნელოვანი. გულმოდგინედ ვინიშნავდი მის რჩევებს და ამ კონსპექტმა კარგი სამსახური გამიწია. გარდა ამისა, მან პატარა ბარათიც გადმომცა მის ყოფილ ასპირანტებთან, რომლებიც იმ დროისთვის უკვე ღვანლმოსილი ეთნოგრაფები იყვნენ.

პირველ რიგში უნდა მენახა და წერილი გადამეცა ისტორიკოს-ეთნოგრაფ ლუდვიგ ჩიბიროვისთვის, რომელსაც ყველაზე უფრო სრულყოფილად აქვს შესწავლილი სამხრეთ ოსეთის ხალხური საცხოვრებელი. ბატონ ლუდვიგთან შეხვედრა ემოციური აღმოჩნდა. ერთი მხრივ, მის სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, როცა თავისი მასწავლებლის დანაბარები შეიტყო, რომ ოსური ტრადიციული საცხოვრებელი კარ-მიდამო თბილისში ახლადდაარსებულ მუზეუმში გააგრძელებდა სიცოცხლეს, რა სახითაც ის თავის ადგილობრივ გარემოში არსებობდა. მეორე მხრივ, მისთვის სასიამოვნო იყო თავისი მასწავლებლისგან და პირადად ჩემგან გადაცემული მოკითხვები თავისი თბილისელი მეგობრებისგან და კოლეგებისგან.

ლუდვიგ ჩიბიროვი იყო ჩვენი მეგზურიც, მრჩეველიც და კონსულტანტიც. მასთან ერთად საყურადღებო რჩევებს გვაძლევდნენ და დაუზარებლად გვემსახურებოდნენ ეთნოლოგი ზინაიდა გაგლოევა, არქეოლოგი ბაგრატი ტეხოვი, ცხინვალის მხარეთმცოდნეობის დირექტორი, ცნობილი მწერალი რევაზ ასავეი.

ლუდვიგ ჩიბიროვი ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში ლექციებს კითხულობდა. მე სწორედ იმ დროს გადავეცი წერილი, როცა სამსახურში იყო. მან მყისიერად გაიხსენა თავისი სტუდენტი კაჩმაზოვი ჯავის რაიონიდან, რომელიც სწორედ იმ რეგიონიდან იყო, სადაც შეიძლება სიძველეები გვენახა (სტუდენტის სახელი, სამწუხაროდ, არ მახსოვს. ჩემი ჩანაწერები, ფოტოები და ნახაზები ცხინვალში დარჩა და ცნობილი მოვლენების დროს განადგურდა). იგი თან გვახლდა საველე მუშაობის დროს. მანვე გავაცნო ძოსნა ოსტავეი, ადგილობრივი ხელოსანი, დურგალი, რომელიც ცნობილი იყო მთელ ჯავის რაიონში. იგი სოხთის მკვიდრი იყო და მისი მეშვეობით მივაკვლიეთ ჩვენთვის საინტერესო ექსპონატს.

როცა თბილისში დავბრუნდი და მივლინების ანგარიში წარვადგინე, იმდენად საინტერესო აღმოჩნდა არქიტექტორებისთვის ჩემ მიერ ჩამოტანილი მასალები, რომ მათ გამოთქვეს სურვილი, ადგილზე ენახათ შერჩეული სახლი. მუშაობის შემდგომი ეტაპი წარიმართა არქიტექტორებთან ლონგინოზ სუმბაძესთან, ირაკლი მოსულიშვილთან, სარესტავრაციო სახელოსნოს წამყვან მშენებელ-ინჟინერ ნიკოლოზ შენგელიასთან და მუზეუმის დურგალ-რესტავრატორ თამაზ გორდიაშვილთან ერთად.

სოფლების მოხილვისა და ოს კოლეგებთან კონსულტაციების შემდეგ ჩვენთვის საინტერესო ექსპონატი ნაგებობა შერჩეულ იქნა ჯავის რაიონის ყემულთის სასოფლო საბჭოში შემავალ სოფელ სოხთაში.

ოსური საცხოვრებლის და ეზო-კარმიდამოს აღწერილობის შესახებ არსებობს ცნობები სხვადასხვა მოგზაურთა თუ ამ რეგიონით დაინტერესებულ მკვლევართა ჩანაწერებში, მაგრამ ჩვენთვის მაინც ლუდვიგ ჩიბიროვის ნაშრომი იყო ამოსავალი (Л. Чибиров, Осетинское народное жилище. Цхинвали 1970). ეს მონაცემები საშუალებას გვაძლევდა, მეტ-ნაკლები სიზუსტით წარმოდგენილიყო სამხრეთელი ოსი ხალხის საცხოვრებლის რევოლუციამდელი სახლის ტიპი. ჩვენ უნდა მოგვეძიებინა და შეგვეჩრია ისეთი კარ-მიდამო, რომელიც უშუალოდ ოსი ხალხის ყოფა-ცხოვრებასთან და მათ სამეურნეო საქმიანობასთან იქნებოდა შეხამებული. ასევე, საცხოვრებლის გარდა უნდა ყურადღებით დაგვეთვალიერებინა არსებული კარ-მიდამოს კომპლექსში შემავალი ყველა ელემენტი (ზოსელი, საბძელი, ბეღელი და სხვ.) და თუ რომელიმე მათგანი საინტერესო იყო ეთნოგრაფიულად, სახლთან ერთად გადმოსულიყო მუზეუმის ტერიტორიაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ექსპონატ-ნაგებობების ადგილზე მიგნება, ნახვა, შეძენა, საძირკვლიდან სახურავამდე თითოეული დეტალის დანომვრა, დაშლა და მუზეუმის ტერიტორიაზე გადმოტანა რთული და მეტად შრომატევადი საქმეა. ამასთან ერთად არანაკლებ მნიშვნელოვანია ამ საცხოვრებელი სახლის შესაფერისი შიდა მოწყობილობის მოძიება და შეძენა, რის გარეშეც სახლი, რაც არ უნდა კარგად გამოიყურებოდეს, სრულყოფილებას საგრძნობლად დაკარგავს.

დიდი ძიების შემდეგ ერთი ასეთი საცხოვრებელი მიკვლევულ იქნა ჯავის რაიონის სოფელ ყემულთის სასოფლო საბჭოში შემავალ სოფელ სოხთაში. სოფელი სოხთა მდებარეობს თბილისიდან რაჭისკენ მიმავალი გზის მარცხენა მხარეს, სოფელ ყემულთიდან 2-3 კილომეტრის მანძილზე. ჩვენთვის საინტერესო სახლი ძმებ ანდრეუმა და კოლა ოსტავეებს ეკუთვნოდა. სახლი ძმებს შუაზე ჰქონდათ გადატვირთული და დედაბოძი ტინარში იყო დატანებული. სახლის და მთლიანად კარ-მიდამოს ეთნოგრაფიული აღწერა ლუდვიგ ჩიბიროვთან ერთად გაკეთდა.

სახლი მთლიანად ხისაა, რომელიც დგას ქვითკირით ამოყვანილ დაბალ საძირკველზე და გადახურულია ყავრით ორფერდად. უნდა ითქვას, რო საცხოვრებლის ეს ტიპი ერთგვარ სიახლოვეს ავლენს ამავე მთის ზონის იმერული დასახლების ტიპთან (მაგალითად, საჩხერის რაიონის ყვირილის ზედა დინების სოფლებთან - ქარძმანი, პერევი და სხვ.), ადგილობრივი ხელოსნების მიერ ნაგებ ხის სახლებთან, რომლებსაც ორფერდა ყავრის სახურავი და კვამლის გასასვლელი ერდო აქვს. აქედანაც მომდინარეობს ოსური სახლის სახელწოდება „ერდოჯინ ხაძარ“. განსხვავება ისაა, რომ სოხთას „ერდოჯინ ხაძარს“ აქვს დედაბოძი, რაც იმერულ სახლებში არ გვხვდება. ეს იმერული სახლები საჩხერის რაიონის სოფლებიდან სპეტიდან და ცხამიდან გადმოტანილია მუზეუმის ტერიტორიაზე და დაინტერესებულ დამთვალიერებელს შეუძლია ადგილზე ნახოს, რა საერთო და რა განმასხვავებელი ნიშნები აქვთ ქართულ და ოსურ სახლებს.

ჩვენთვის საინტერესო ნაგებობა მდებარეობდა შერეული ტყის გარემოცვაში, მაგრამ სახლს ჰქონდა როგორც სახნავ-სათესი, ასევე სათიბ-საძოვრები, მცირე საბოსტნე. კარ-მიდამოზე იდგა სამეურნეო ნაგებობები: მარცვლეულის (ქერი, სიმინდი, ხორბალი და მისთ.) შესანახი ნაგებობა ბეღელი, რომელსაც „ამბარს“ უწოდებდნენ. ასევე იდგა საქონლის სადგომი ხის ბოსელი. ეს ნაგებობები იმდენად იყო დაზიანებული, რომ მათ სახლთან ერთად გადმოტანას აზრი არ ჰქონდა. ამიტომ გადავწყვიტეთ ასლის ადგილ-

ზე დამზადება და ამ სახით მუზეუმში გადმოტანა. ამ საქმის შესრულება ვთხოვეთ დურგალ ძოსნა ოსტაევს. მას ადგილზე უნდა აეგო ბოსლის ასლი იმ მასალისგან იმავე წესით, როგორც ეს ტრადიციულად ხდებოდა.

სახლი სოხთადან უფრო ადრე იქნა გადმოტანილი მუზეუმის ტერიტორიაზე, შემდეგ კი დამხმარე ნაგებობის ასლიც ჩამოვიტანეთ. ტექნიკური სამუშაოების ორგანიზებასა და ტრანსპორტირებას ხელმძღვანელობდა ნიკოლოზ შენგელია. სახლის დაშლისა და მუზეუმში აგების სამუშაო შეასრულეს თამაზ გორდიაშვილმა და ძოსნა ოსტაევმა, რომელსაც თბილისში ყოფნის პერიოდში მე ვმასპინძლობდი.

უნდა აღინიშნოს ოსი კოლეგების წვლილი საერთო ქართულ და ოსურ საქმეში. მათი ენთუზიაზმი მხოლოდ საკუთარი ეროვნული საგანძურის მოვლით არ შემოიფარგლებოდა. მათ მიერ განეულ დამხმარებას ახლდა განსაკუთრებული პატივისცემა და მადლიერება თავიანთი ქართველი პროფესორ-მასწავლებლებისადმი, რომელთაც უხდებოდათ მუშაობა თბილისში სწავლის პერიოდში. მადლობას იმსახურებენ ძმები ოსტაევების ახლო მეზობლები, რომლებიც გულისხმიერებას იჩენდნენ ექსპედიციის წევრები მიმართ. განსაკუთრებული მადლიერებით ვიხსენებ ძოსნა ოსტაევს, თუთილა ბაგაევს და მათ ოჯახებს გულთბილი მასპინძლობისათვის.

იმედი გვაქვს, ჩვენ მიერ განეული შრომა დადებით მუხტს შეიტანს ქართველი და ოსი ხალხის ეთნოკულტურული წარსული თანაცხოვრების წარმოჩენის საქმეში და თუ სამომავლოდ უკეთეს ურთიერთობას შეუწყო ხელი, მაშინ ეს შრომა ამაოდ არ იქნება ჩავლილი.

Anzor Gogiashvili

*Ethnologist
Consultant at the Simon Janashia Museum of
Georgia, Tbilisi*

BUILDING OF "OSSETIAN HOUSE" IN THE OPEN AIR MUSEUM OF GEORGIAN FOLK ARCHITECTURE AND FOLK LIFE IN 1970 IES

Since the foundation, The Open Air Museum of Georgian Folk Architecture and Folk Life (Now The Giorgi Chitaia Open Air Museum of Ethnography) tried to survive and care for examples of ethnographic buildings and craftworks, including the material culture of autonomies on the territory of Georgia.

Immediately after projecting of museum, for the South Ossetia Autonomous Oblast has arranged a zone, where must be placed the Ossetian ethnographical building "Erdojin Khazar".

The paper deals with my ethnologic experience in the Ossetian villages in regions of Tskhinvali, Java, Leningori, and Znauri. The building was found in the village Sokhta (Java region). I describe the processes of searching the building, moving from village to the territory of museum, reconstructing and arranging in the zone. The architects were Longinoz Sumbadze and Irakli Mosulishvili, the main engineer was Nikoloz Shengelia. The role of my Ossetian colleagues is pointed in the paper: ethnographers Zinaida Gagloeva and Ludvig Chibirov, archeologist Bagrat Tekhov, and Revaz Asaev, the director of Tskhinvali regional museum.

Горюшина Евгения М.

*старший научный сотрудник
ФИЦ ЮНЦ РАН
Россия, Ростов-на-Дону*

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ РОССИЙСКО-ГРУЗИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ¹

Исследовательский интерес к изучению исторического прошлого и особенно *исторической памяти* в контексте российско-грузинских отношений обусловлен стремлением Грузии произвести ревизию социалистического прошлого наряду с радикальными изменениями в ключевых сферах развития общества.

¹ Публикация подготовлена в рамках научного проекта № 17-18-01411 «Войны и население юга России в XVIII – начале XXI в.: история, демография, антропология» при поддержке Российского научного фонда.

Если в Грузии происходит нивелирование исторической памяти советского периода, то в России очевидно обращение к данной теме в советском разрезе. Это вызвано еще и национализацией истории России, которая означает «выпадение... информации о тех частях СССР, которые стали независимыми странами в 1991 г.»¹. При этом именно процесс советизации Грузии недостаточно изучен (особенно в России)² и скудно отражен в научных исследованиях.

Постановка проблемы изучения исторической памяти в российско-грузинских отношениях требует краткого обзора ключевых исследований, в которых отчетливо прослеживается синтез истории и политической науки, способны «вскрыть» конфликт. Так, Чж. Ванг, директор Центра изучения проблем мира и конфликтов, профессора Школы дипломатии и международных отношений при Университете Сетон Холл (США), анализирует, как спорная память и связанный с ней социальный дискурс могут привести к национализму и международным конфликтам. Однако Ванг сталкивается со сложностью количественного измерения нематериальных элементов исторической памяти. Он предлагает исследовательские рамки, в которых можно подтвердить значимость исторической памяти вне контекста отдельно взятой страны и, таким образом, подчеркнуть силу исторической памяти в формировании идентичности и восприятия событий. Ученый приходит к важному выводу о необходимости рассмотрения исторической памяти в рамках синтеза нескольких научных теорий: «Историческая память все еще недостаточно изучена, потому как она не вписывается ни в одну академическую дисциплину»³. Для Ванга нарративная история имеет огромное значение. Собрание мыслей и убеждений людей о себе и своей нации трудно подвергнуть эффективному (а, значит, количественному) измерению. Тем не менее, это именно то, что влияет на действия целых наций. Той же линии придерживаются авторы известного исследования «Немецкий прогноз: память и сила в новой Европе»⁴, А. Марковиц и С. Райх, которые утверждают, что «политика коллективной памяти является основным компонентом политической арены, общественного дискурса и политики в целом в каждой стране. Она определяет такие ключевые компоненты, как гордость, стыд, страх, месть, и комфорт для большого количества граждан страны»⁵.

Изучение исторической памяти способствует пониманию того, как прошлые события страны влияют на развитие национальной идентичности, что представляется крайне важным, потому как национальная идентичность формирует национальные интересы, которыми руководствуются при разработке внешней политики. В понимании исторической памяти и национальной идентичности государства также есть возможность прояснить намерения и действия других стран, и, следовательно, индцировать возможные риски.

Несмотря на то, что история и память сами по себе редко выступают самостоятельными причинами конфликта, они обеспечивают «линзу», через которую набор различий преломляется, и конфликт начинается⁶. Подобная «линза», сконструированная исторической памятью, помогает и массе, и элите интерпретировать текущую ситуацию и принимать решение, непосредственно влияющее на политическое будущее. Существующие исследования по исторической памяти сходятся в одной точке, вокруг которой каждая из сторон конфликта располагает своим уникальным пониманием источника конфликта.

Историческая память может влиять на способность политических акторов последующей интерпретации внешнего мира и поступающей информации. Конструируемые и воссоздаваемые образы прошлого позволяют социальной группе укреплять социальную сплоченность, развивать и защищать социальную идентификацию и обосновывать текущие взгляды и потребности. Во время политической нестабильности и конфликтов политические лидеры часто обращаются к воспоминаниям, тесно переплетенными с травмами прошлого. Если авторитет лидера социальной группы (или целого государства) оспаривается, подрывается или даже разрушается, то воспоминания, как правило, используются для подтверждения наличия групповых связей в обществе.

Рассуждение Ванга об исторической памяти как преимущественно политической переменной в условиях генезиса конфликта подкрепляется примером Китая. По мнению исследователя, именно в Китае высок уровень исторического сознания и силен политический обычай наряду с низким уровнем примирения и открытости для

¹ Историческая политика в XXI веке: Сборник статей. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. 648 с.

² См. Dundua S., Karaia T., Abashidze Z. National narration and Politics of Memory in post-socialist Georgia // Slovak Journal of Political Sciences. 2017. Т. 17. №. 2. С. 222-240; Karaia T. et al. Memory Strategies in Contemporary Georgia // Środkowoeuropejskie Studia Polityczne. 2017. №. 4. С. 5-22; Ачкасов В. А. «Политика памяти» как инструмент строительства постсоциалистических наций // Журнал социологии и социальной антропологии. 2013. Т. 16. №. 4.

³ Wang Zh. Memory Politics, Identity and Conflict: Historical Memory as a Variable (Memory Politics and Transitional Justice). – Palgrave Macmillan, 2018. 102 с.

⁴ Markovits A. S., Reich S. The German predicament: memory and power in the new Europe. – Cornell University Press, 1997. 248 с.

⁵ Там же. С. 135.

⁶ Avruch K. Culture and Conflict Resolution. – Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1998. 172 с.

общественно-политического плюрализма. В таких обществах историческая память играет чрезвычайно важную роль. Подобная комбинация приводит к высокому риску возникновения нового конфликта между старыми врагами (акторами) и агрессорами в настоящем¹. Ученый также полагает, что если страна обладает высоким уровнем исторического сознания (и развивается в историческом контексте, что вполне может быть применено к политической действительности России) и высокими уровнями плюрализма мнений и примирения в обществе (вероятно, также сильными / устойчивыми социальными связями между обществом и политическими институтами), но неразвитым политическим обычаем использовать историческую память в интересах государства, это сделало бы функцию исторической памяти не столь важной и опасной. В качестве иллюстрации Ванг обращается к современным взаимоотношениям Германии и Франции в силу их открытости к различным формам социально-политического плюрализма, общего прошлого из череды войн и перемирий, но с ограниченным (Ванг вовсе его не отрицает) политическим использованием переплетенной антагонистической истории обоих государств. Подобная схема может быть наложена на современный контекст российско-грузинских отношений.

В данном ключе национальные нарративы обеспечивают архитектурный каркас для восприятия существующих реалий и дальнейших действий политических деятелей, где памяти и травме отведены функции нарратива, которые закреплены опытом и вшиты в культуру. Это так же характерно и для российско-грузинских отношений. Конфликт представляет собой затяжной процесс, в котором государство борется за внутреннюю и внешнюю легитимность. Зачастую правительство оказывается втянутым в определенную или даже несколько сюжетных линий, где институциональные процессы являются ограничителями того объема истории, который можно рассказать. С этой точки зрения, конфликт – повествовательный процесс, при котором создание новой политической истории, её воспроизводство и преобразование являются атрибутами полноценного политического процесса.

На это же обратил внимание советский и российский ученый, главный научный сотрудник Института этнологии и антропологии имени Н. Н. Миклухо-Маклая РАН, В.А. Шнирельман. Он подчеркивает в своих исследованиях тот факт, что государством совершается выбор из нескольких возможных интерпретаций прошлого, а «представления о подвигах предков способствуют массовой мобилизации, <...> политический проект на будущее влияет на представления о прошлом»². Такой аспект исторической памяти демонстрирует, насколько она наделена политическим значением и должна учитываться при комплексном определении политики памяти, особенно с учетом чувствительности российско-грузинских отношений. Представления о прошлом настолько глубоко взаимосвязаны с этнической или национальной политикой, что в период глубоких политических и социальных трансформаций вполне вероятно, что эти представления будут значительно изменены. Шнирельман пишет по этому поводу: «этнический национализм остается ключевым фактором развития современного мира, включая конфликты и войны»³.

Впрочем, следует отметить востребованность публикаций публицистического характера, отражающие ретроспективу российско-грузинских отношений в различных её сферах, где внимание так же уделяется анализу «русско-грузинского мифа». «Если в советскую эпоху этот миф способствовал почти ритуальному изучению истории взаимоотношений двух народов, то начиная со второй половины 1980-х гг. именно он стал своего рода фундаментом для политического, военного, а также, как тогда казалось, и культурного размежевания некогда "братских республик"»⁴.

В 2019 г. российский читатель получил возможность ознакомиться с исследованием американского историка Э. Скотта, который обращается к истории грузинской диаспоры в СССР. Автор описывает развитие и влияние грузинской культуры, в частности, государственное поощрение грузинской кухни (культурно-исторический символ)⁵.

¹ Wang Zh. Memory Politics, Identity and Conflict: Historical Memory as a Variable (Memory Politics and Transitional Justice). – Palgrave Macmillan, 2018. С.70.

² См. Shnirelman V. A. et al. Who gets the past? Competition for Ancestors among non-Russian Intellectuals in Russia. – Woodrow Wilson Center Press, 1996. Т. 13; Shnirelman V. A. Myths of descent: Views of the remote past, as reflected in school textbooks in contemporary Russia // Public Archaeology. 2003. Т. 3. №. 1. С. 33-51.

³ Шнирельман В. А. Быть аланами: Интеллектуаллы и политика на Северном Кавказе в XX веке. – М.: Новое литературное обозрение, 2006. 696 с.

⁴ Чхаидзе Е., Лекке М. Россия – Грузия после империи: Сборник статей. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. 400 с.

⁵ Скотт Э. Свои чужаки. Грузинская диаспора и эволюция Советской империи. – М.: Новое литературное обозрение, 2019. 384 с.

THE HISTORICAL MEMORY STUDIES IN THE CONTEXT OF MODERN RUSSIAN-GEORGIAN RELATIONS: PROBLEM STATEMENT

The research interest in studying the historical past and especially *historical memory* in the context of Russian-Georgian relations is due to the intention of Georgia to revise the socialist past along with radical changes in key areas of society. If in Georgia there is a leveling of the historical memory of the Soviet period, then in Russia the topic is particularly appealed to the Soviet background. This is also due to the nationalization of the history of Russia that means "loss of ... information about those parts of the USSR that became independent countries in 1991" Moreover, the process of Sovietization in Georgia has not been studied sufficiently (especially in Russia) and is poorly reflected in scientific research.

However, in recent years several major works in Russian have been published on the interaction of Russia and Georgia in the past and the analysis of the "Russian-Georgian myth"⁴. "If in the Soviet era, this myth contributed to an almost ritual study of the relationship history between the two peoples, then since second half of the 1980s, it became a kind of foundation for the political, military, and also, as it seemed then, cultural demarcation⁵ of the once "fraternal republics".

In 2019, the Russian reader got the opportunity to review the study of the American historian Eric Scott who refers to the history of the Georgian diaspora in the USSR. The author describes the development and impact of Georgian culture on the formation and evolution of the Soviet Empire, in particular, the state promotion of Georgian cuisine (cultural and historical symbol), which was considered "not peasant, but rather refined, suitable for the Soviet middle class" that arose in 1930s Scott demonstrates the versatility and exceptional position of Georgian culture in the Soviet space of everyday life. However, the "exclusion" of communism and socialism from the national history of Georgia "as a supposedly completely alien national tradition" contributes to the growth of myths and stereotypes in Russian-Georgian relations.

Gurieva Svetlana D.

*Doctor of Psychology, Professor,
Head of the Department of Social Psychology,
St. Petersburg State University,
Russia, St. Petersburg*

ABOUT CLASSIFICATION OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CONDITION OF RUSSIAN LABOR MIGRANTS

Migration for economic reasons is the relocation of people for the purpose of employment and adequate remuneration. Labor migration may have reasons such as a desire to change jobs, socio-cultural, housing, environmental, natural, climatic and other conditions. Only elderly or disabled people are able to do without a developed economy and social sphere; all the rest are included in the circle of potential migration, while the socio-psychological portrait of migrants is heterogeneous, gender inequality.

The economic and social changes in modern society have resulted in intensive and extensive migrant activity. The article contains a review of social, psychological and gender aspects of migration from three countries of Central Asia (former Soviet republic) – Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan – in Russia (St. Petersburg). The main objective of our study was to identify socio-psychological mechanisms of migration from Central Asia, the general and specific peculiarities of the acculturation process of migrant workers. Participants in the study were labor migrants from Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan. The research was conducted in St. Petersburg. In total, 98 people aged from 19 to 42 years old took part in the research ($MD = 32.26$, $SD = 3.44$), among them: women – 44%, men – 56%. Three ethnic groups represent the selection: Kyrgyz people (34 persons), Tajik people (32 persons), and Uzbek people (32 persons). The research has found both general and specific features related to certain ethnic groups. The research results show that there are significant differences between migrants from Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan by the following acculturation indicators: number of social contacts (friends) among representatives of their own ethnicity and among Russian-speaking population, type of acculturation strategy, degree of life satisfaction, cultural and economic safety, anxiety level.

Introduction

The emergence of forced and voluntary migrants over almost three decades of socio-economic and political reforms has led to intensive and extensive migration processes in Russia, which led to the development of a new

direction in social psychology – the psychology of migration, some aspects of which are considered in the report. The author conducted a study whose main purpose was to identify the psychological mechanisms that contribute to the adaptation of migrants, considered as one of the most important indicators of the socio-political and psychological stability of society in migrants; places of residence. The study used focus group technique. A content analysis of the responses received at the focus group sessions was conducted. During these sessions, participants were free to share their opinions on questions asked by psychologists. The data obtained allowed us to draw up a general typology of the socio-psychological state of labor migrants in the central regions of Russia for the reasons and motives of migration. Thus, it has been established that migrants strive to avoid poverty and unemployment from economically depressed small settlements, this is a type of labor migration - “for survival”. And migrants from the “privileged” central cities strive to significantly increase their income and improve their quality of life. We call this type of labor migration “in search of the best”. Finally, from regions where an unfavorable environment is recorded, structural unemployment is observed, and economic employment opportunities are limited, labor migration to the border regions and abroad is observed. We call this type of migration & quote; seeking hope for prosperity. In addition to the general factors of migration, the report highlights gender factors of labor migration of women: the phenomenon of gender inequality is considered as a migration factor of women seeking to pursue a professional career. Last years' social, economic and political changes have resulted in growth of intensive and extensive migration activity. The occurrence of compelled and voluntary migrants has brought appearance and development of the new direction of social psychology – psychology of migration. The circle of scientific interests connected with the study of migration, problems of migrants and adaptation processes. In the social-psychological literature, the various models of adaptation to the new conditions of social-cultural environment are considered (Jasinskaja-Lahti I., Liebkind K., J.Berry; Soo-Kyung Lee, J.Sobal, E.Frongillo). The various social-psychological features of the migrants, emigrants, such as ethnic identity, characteristics of psychological adaptation, emotional well-being, mental health are studied. In the Russian scientific literature, the following problems are considered: the emigrants' experience of interaction with the representatives of foreign culture (N.S. Khrustaleva), the degree of cultures' similarity (T.G. Stefanenko), personal features of the emigrants (S.H. Schwartz, E. Prince-Gibson), the features of ethnic identity (G.U. Soldatova; S.D. Gurieva) and many others. In Russia, the researches of influence of the social-cultural environment on processes of adaptation have started only last 10-15 years ago. The article contains a review of social, psychological and demographic aspects of acculturation of migrants from three countries of Central Asia (former Soviet republic) – Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan – in Russia (St. Petersburg). The research has found both general and specific features related to certain ethnic groups.

Migration can take two forms: forced or voluntary. The most difficult for regulation are forced form of migrations, as they have a spontaneous and massive character, and transform an existing structure of the society. In general, the process of voluntary (natural) migration is a more regulated process. Because of voluntary migration, structural components of society do not experience any transformations.

Object and methods

The basic hypothesis of the research is as follows: there are both general and specific peculiarities of the acculturation process of migrant workers. There are significant differences in adaptation of migrants from different countries of Middle Asia.

Object of the research. We selected labor migrants from Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan as respondents, considering data by the Federal State Statistics Service of Russia, which demonstrate that the majority of migrants' inflow to Russia are labor migrants from these countries of Middle Asia. All the respondents have legal permission to stay in the Russian Federation with the purpose of employment. Most of them stay in the RF without families or children. Almost no one has any private dwelling. Their level of knowledge of the Russian language varies from “know” and “understand” levels to fluent speaking (sometimes without any accent). The respondents are descendants from three countries with their own history, culture and language. The survey was conducted in common conditions for all the respondents: at their workplaces or during leisure time.

Methods. The research was conducted in St. Petersburg. In total, 98 people aged from 19 to 42 years old took part in the research (MD = 32.26, SD = 3.44), among them: women – 44%, men – 56%. Three ethnic groups represent the selection: Kyrgyz people (34 persons), Tajik people (32 persons), and Uzbek people (32 persons). Distribution of respondents by basic social and demographic factors – sex, level of religious commitment, professional status, economic and marital status – in all the three reviewed ethnic groups was equal (we used chi-square, $p > 0.05$). The unique difference in distribution of the selection by demographic characteristics is the level of education. For example, in the Tajik group, there were more specialists with secondary professional education than in two other groups ($p = 0.001$); more than a half of the Kyrgyz and Uzbek groups had an academic degree or an uncompleted academic degree. The key method of the empiric research is the comprehensive study of acculturation developed by J. Berry for the international project MIRIPS (Mutual Intercultural Attitudes in Plural Societies: the Mirips Projectiv). The procedure

includes 27 questionnaires, including 23 for the migrants. The questionnaires for migrants are supposed to obtain the following information: personal details, level of civil and ethnic identity, evaluation of cultural, economic and physical safety, acculturation settings, conceived discrimination, attitude to representatives of other ethnic groups (“Thermometer”), self-satisfaction and life-satisfaction, evaluation of depression and uneasiness, evaluation of social and cultural disadaptation, “false scale”. The method elicits strategies of acculturation used by migrants in the process of interaction with dominate population that consequently may be considered as a factor of successful adaptation.

Results

Knowledge of the Russian language. The most significant difference between men and women was found in the Uzbek group. In the Kyrgyz group, the knowledge of the Russian language is, in the opposite, higher for men, but the difference is insignificant. The fact that women know the Russian language better than men may be partially explained by the specificity of their work, which usually involves social interaction with local population (shops, public utilities, social institutions), while men migrants are mostly involved in physical labor and often work in groups of their countrymen (like brigades at construction sites).

Social environment (friends). In answers to the question about the nationality of their close friends, we found a significant difference between men and women in all the groups. Women more often claimed having friends among both their ethnic group ($p = 0.006$) and Russians ($p = 0.024$).

At the same time, Tajik and Uzbek people meet their friends significantly more often than Kyrgyz people. This is equally true for their friends of the same ethnicity ($p = 0.015$ and $p = 0.004$ respectively) and for their Russian friends ($p = 0.000$ and $p = 0.000$ respectively). Thus, women have more social contacts with local people than men. At the same time, the Kyrgyz respondents significantly less often meet their friends, compared to Tajik and Uzbek people.

Safety issues. Three types of safety have been studied in this work: economical, physical and cultural. Kyrgyz people feel more economically safe, especially compared to labor migrants from Uzbekistan ($p = 0.032$). Uzbek men feel the least economically safe.

It is possible that the sense of physical insecurity in Kyrgyz men is due to their having less friends compared to Kyrgyz women and representatives of other ethnic groups. Availability of a wide social circle may serve as a kind of buffer, helping to comprehend ambient environment as less dangerous and unpredictable.

Self-satisfaction

For self-satisfaction of the respondents, we elicited gender and ethnic peculiarities. Generally, women in the selection are more self-satisfied than men ($p = 0.004$). This may be especially true for Uzbek women ($p = 0.001$), who are “generally self-satisfied” and “feel useful”. At the same time, Kyrgyz people demonstrated the lowest values of self-satisfaction compared to Uzbek people. They wanted “to be respected more” and believed that they are “worth respecting just like others” ($p = 0.003$).

Discussion

The configuration of factors by the indicators of adaptation of migrant workers from Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan studied in the research includes both common features and specific differences. Thus, in general, the selection demonstrated a sufficiently high level of knowledge of the Russian language, which is a predictor for intercultural adaptation. Educational level of the respondents is no less than secondary or professional (52%), one third of them have an uncompleted academic degree and about 20% have a completed academic degree, which may also enhance successful adaptation to another culture. On the average, women demonstrated better knowledge of the Russian language; they had a wider circle of contacts among both their compatriots and local population. They also appeared more sincere than men, who more often gave socially approved answers.

The research results show that there are significant differences between migrants from Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan by the following indicators of acculturation: number of social contacts (friends) among representatives of their own ethnicity and the Russian-speaking population, type of acculturation strategy, degree of life-satisfaction, cultural, physical and economic safety, anxiety level.

Conclusion. In conclusion, it should be stated that people must not be deprived of their right to search for better conditions of life. However, social psychologists, among others, are responsible for making this process reasonable, manageable and controllable. The closest task is to find answer for the up-to-date questions: is migration without limits possible or should countries put limits to migration?

References

1. Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
2. Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., & Dasen, P. R. (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications* (2nd ed.). Oxford University Press, Inc., 588 p.
3. Der-Karabetian, A. (1980). Relation of two cultural identities of Armenian-Americans. *Psychological Reports*, 47, 123-128.

4. Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life: The Role of Race, Religion and National Origins*. New York: Oxford University Press.
5. Graves T. (1967). Psychological acculturation in a tri-ethnic community. *South-Western Journal of Anthropology*, 23, 337-350.
6. Gurieva, S., Kinunen, T. (2014). Social-psychological Model of the «Migration Circle»: potential emigrants, migrants, remigrants. *Open Journal of Social Sciences (JSS)*, 2 (11), 174-182. doi: 10.4236/jss.2014.211023.
7. Gurieva, S., Kostromina S. N., Tcvetkova L. A., Samuylova I. A., Konfisakhor A. G., Anisimova T. V. (2015). Migration as an indicator of people's social and psychological stability (as exemplified in the Pskov Region). *Psychology in Russia: State of the Art*, 8 (1), 61-73. doi: 10.11621/pir.2015.0106.
8. Hutnik, N. (1991). *Ethnic minority identity. A social psychological perspective*. Oxford: Clarendon Press.
9. Hutnik, N. & Barrett, M. (2003). *Ethnic minority identity: Twenty years on*. Psychology Conference presentations from the Department of Psychology. University of Surrey, <http://epubs.surrey.ac.uk/1625/1/fulltext.pdf>
10. Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind, K. (1998). Content and Predictors of the Ethnic Identity of Russian-speaking Immigrant Adolescents in Finland, in: *Scandinavian Journal of Psychology*, 39, 209-219. DOI: 10.1177/0022022106286925
11. Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind, K. (2000). Acculturation and psychological well-being among immigrant adolescents in Finland: a comparative study of adolescents from different cultural background. *Journal of Adolescent Research*, 15 (4), 446-469.
12. Moghaddam, F. M. (1988). *Individualistic and collective integration strategies among immigrants: Toward a mobility model of cultural integration*. In J. W. Berry & R. C. Annis (Eds.), *Ethnic psychology: Research and practice with immigrants, refugees, native peoples, ethnic groups and sojourners* (pp. 69-79). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
13. Ravenstein, E. G. (1985). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 48, 167-227.
14. Redfield, R., Linton, R. & Herskovits, M. J. (1936). Memorandum on the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38, 149-152.
15. Sam, D. L. (1994). *Acculturation of young immigrants in Norway. A psychological and socio-cultural adaptation*. Bergen: University of Bergen.
16. Schwartz, S. H. (1992). *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 1-65). Orlando: Academic Press.
17. Searle, W. & Ward, C. (1990). The prediction of psychological and socio-cultural adjustment during cross-cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 449-464.
18. Zak, I. (1973). Dimensions of Jewish-American identity. *Psychological Reports*, 33, 891-900.
19. Zak, I. (1976). Structure of ethnic identity of Arab-Israeli students. *Psychological Reports*, 38, 246-339.

Svetlana Gurieva D.

*Doctor of Psychology, Professor,
Russia, St. Petersburg*

ABOUT CLASSIFICATION OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CONDITION OF RUSSIAN LABOR MIGRANTS

Migration for economic reasons is the relocation of people for the purpose of employment and adequate remuneration. Labor migration may have reasons such as a desire to change jobs, socio-cultural, housing, environmental, natural, climatic and other conditions. Only elderly or disabled people are able to do without a developed economy and social sphere; all the rest are included in the circle of potential migration, while the socio-psychological portrait of migrants is heterogeneous, gender inequality.

The emergence of forced and voluntary migrants over almost three decades of socio-economic and political reforms has led to intensive and extensive migration processes in Russia, which led to the development of a new direction in social psychology – the psychology of migration, some aspects of which are considered in the report.

The author conducted a study whose main purpose was to identify the psychological mechanisms that contribute to the adaptation of migrants, considered as one of the most important indicators of the socio-political and psychological stability of society in migrants' places of residence. The study used focus group technique. A content analysis of the responses received at the focus group sessions was conducted. During these sessions, participants were free to share their opinions on questions asked by psychologists.

The data obtained allowed us to draw up a general typology of the socio-psychological state of labor migrants in the central regions of Russia for the reasons and motives of migration. Thus, it has been established that migrants strive to avoid poverty and unemployment from economically depressed small settlements, this is a type of labor migration - “for survival”. And migrants from the “privileged” central cities strive to significantly increase their income and improve their quality of life. We call this type of labor migration “in search of the best”. Finally, from regions where an unfavorable environment is recorded, structural unemployment is observed, and economic employment opportunities

are limited, labor migration to the border regions and abroad is observed. We call this type of migration "seeking hope for prosperity."

In addition to the general factors of migration, the report highlights gender factors of labor migration of women: the phenomenon of gender inequality is considered as a migration factor of women seeking to pursue a professional career.

This article was prepared with the support of the Russian Foundation for Basic Research (RFBR) (project № 19-013-00686 A).

Гуриева Лира К.

*доктор экономических наук, профессор
Владикавказского филиала Финансового университета при Правительстве РФ,
Россия, Владикавказ*

ПЕРСПЕКТИВЫ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РОССИИ

Причиной многочисленных упущений в миграционной сфере явилось, среди прочего, отсутствие стратегической направленности и концептуальной согласованности принимаемых управленческих решений в миграционной сфере. В результате – в отличие от предшествующих исторических периодов – миграционная политика в постсоветской России оказалась не в состоянии «встроиться» в общенациональную стратегию и превратить миграцию в действенный ресурс развития страны.

Основной проблемой современной российской миграционной политики является отсутствие ее концептуальной ясности, отсутствие четких ориентиров на перспективу. В России так и не сложилось обоснованного, исходящего из соображений государственной целесообразности и принятого на официальном уровне представления о том, какова потребность России в мигрантах и какова их роль в будущем развитии России.

Вызовами современной России является снижение миграционной привлекательности России для потенциальных переселенцев. Это – во многом результат противоречивой, непоследовательной миграционной политики, в рамках которой на словах декларируется заинтересованность России в привлечении постоянных мигрантов в целом и «соотечественников» в частности, а на деле не исчезают административные барьеры на пути получения прибывшими легального статуса, их трудоустройства и расселения на территории России, по-прежнему остаются трудности с арендой жилья из-за непрозрачности рынка жилья, также в целом продолжает оставаться непривлекательным для образованной молодежи российский рынок труда. Такой подход имеет негативный «демонстрационный эффект» для потенциальных переселенцев и вступает в прямое противоречие со стратегической целью стимулирования притока мигрантов для смягчения демографического кризиса в России.

В докладе анализируются основные тенденции в области миграции и сформулированы предложения по миграционной политике России.

Миграция в значительной своей части имеет неконтролируемый характер, несмотря на, казалось бы, очень активную деятельность уполномоченных федеральных органов. Это приводит к формированию значительного сегмента нерегистрируемой занятости мигрантов, деформирует российский рынок труда, провоцирует широкое распространение эксплуатации мигрантов вплоть до принудительного и рабского труда, а также торговли людьми. Отсутствие эффективного механизма контроля миграции в Россию беспокоит общество, делает миграцию острой внутривнутриполитической проблемой, провоцирует рост радикальных националистических настроений.

Миграционный отток российских граждан за рубеж является серьезным демографическим и экономическим вызовом для России. Наиболее болезненным для экономики России является высокий образовательный и квалификационный уровень выезжающих российских граждан, что в сравнении с низкой образованностью значительной части трудовых мигрантов, прибывающих в Россию в поисках работы, приводит к ухудшению качества задействованной на российском рынке труда рабочей силы и выступает тормозом на пути формирования инновационного типа развития российской экономики.

Неблагоприятные тренды внутренней миграции. Характер внутрисоветских миграционных тенденций приводит к еще более неравномерному, асимметричному распределению населения по территории России. У этой неравномерности есть объективные исторические и природно-климатические причины. Однако она усиливается вследствие недостаточной продуманности российской миграционной политики.

Стратегические цели, стоящие перед российской миграционной политикой, должны просматриваться за всеми принимаемыми нормативными актами и административными решениями в этой области. В сфере

международной миграции – это стимулирование притока постоянных мигрантов для стабилизации численности постоянного населения России и временных мигрантов для восполнения дефицита российского рынка труда; в сфере внутренней миграции – это стимулирование притока населения в стратегически важные восточные регионы страны. Недопустимо, когда принимаемые нормативные акты и правоприменительная деятельность вступают в противоречие с этими целями.

Важно сохранить безвизовый режим пересечения границ как фактор взаимосвязанности постсоветского пространства. Регион СНГ является точкой пересечения конкурирующих интересов целого ряда мировых и региональных держав. На максимальное политическое и экономическое отдаление бывших союзных республик друг от друга направлены усилия многих игроков на международной арене. Россия же, напротив, заинтересована в укреплении региональной интеграции — как с экономической, так и с геополитической точек зрения. В таких условиях безвизовый режим пересечения государственных границ, разделяющих бывшие республики СССР может рассматриваться как фактор, поддерживающий историческое единство постсоветского пространства. По этому пункту российская миграционная стратегия пересекается с внешнеполитической стратегией и может выступить дополнительным фактором сохранения стабильной политической ситуации в регионе.

Основная цель в области трудовой миграции – создание работающей (не игнорируемой российскими работодателями и мигрантами) модели привлечения иностранной рабочей силы, которая вытекала бы из реальных потребностей российского рынка труда, не ущемляя прав российских работников, и при этом гарантировала права трудовых мигрантов.

Политика по привлечению трудовых мигрантов должна быть дополнительным, а не основным инструментом исправления ситуации на рынке труда. В этой связи актуальной управленческой задачей является определение реального дефицита кадров на российском рынке труда, оценка возможностей перераспределения имеющихся национальных трудовых ресурсов и, исходя из этого – потребности в привлечении иностранной рабочей силы. Такая задача должна решаться в комплексе с реализацией государственной социально-экономической политики, политики занятости населения, политики в области образования, политики регионального развития. Защита интересов национальных работников может обеспечиваться не только количественными ограничителями для иностранной рабочей силы. Приоритетное право трудоустройства для российских работников уже гарантирует их преимущество на рынке труда. Законодательно закреплённая реализация принципа равной оплаты за равный труд для мигрантов и национальных работников также на деле является механизмом защиты национального рынка труда, т.к. не позволяет расценивать мигрантов как источник дешевой рабочей силы.

При этом возведение таких искусственных ограничений на пути иностранных работников на российский рынок труда, как сдача экзамена на знание русского языка, истории и законодательства России (что безусловно уместно в отношении иностранных граждан, претендующих на получение вида на жительство и гражданства России) как условия получения разрешительных документов на право работать в России, способно лишь увести потоки трудовой миграции в сферу теневого трудоустройства.

В целях обеспечения российского рынка труда иностранными кадрами необходимой квалификации требуется на государственном уровне решить вопрос профессиональной подготовки трудовых мигрантов. Об актуальности этого говорит высокий неудовлетворенный спрос на рабочую силу на российском рынке труда в условиях значительного притока трудовых ресурсов из-за рубежа. Опыт показывает, что профессиональная и языковая подготовка потенциальных мигрантов в странах происхождения часто не соответствует требованиям российских работодателей.

Целесообразно наладить подготовку рабочих кадров из числа мигрантов в России на основе существующих и создания новых учебных заведений системы среднего профессионального обучения. Это обеспечило бы необходимый уровень профессиональной и одновременно языковой подготовки. Обучение должно проводиться на кредитной основе с условием последующей отработки суммы кредита в России. Когда в дальнейшем граждане стран СНГ, получившие профессиональное образование в России, вернутся в свои страны, их профессиональный опыт и квалификация будут работать на развитие этих стран и тем самым повышать устойчивость экономического развития всего региона.

Одно из важнейших направлений – это упрощение порядка академической мобильности и учебной миграции. Привлечение иностранных преподавателей и научных сотрудников способно придать новый импульс реализации идеи инновационного развития экономики России. Привлечение иностранных студентов из стран СНГ в российские вузы может рассматриваться как инвестиция в человеческий капитал стран – партнеров России, которая имеет как экономическое измерение (подготовка кадров для развития национальных экономик государств СНГ), так и политическое измерение (то, что принято называть «мягкой силой»), которая способна укрепить политические позиции России в регионе).

Важной составляющей государственной стратегии должна быть политика в области внутренней миграции. Экономические меры, стимулирующие внутреннюю миграцию населения – социальные льготы, льготные кредиты на приобретение жилья, льготы в налогообложении, в том числе малого бизнеса – способны отчасти преодолеть типичную для России малоподвижность населения и формировать желательные для государства направления миграции.

Необходимо кодифицировать миграционное законодательство. Соблюдение принятого миграционного законодательства (как мигрантами, так и исполнительными органами в сфере миграции) должно быть объектом жесткого и эффективного контроля. Миграционная политика должна выстраиваться с использованием расширенных и актуализированных баз данных. Одним из механизмов реализации миграционной политики может стать общественно-государственное партнерство в этой сфере.

Эксперты Всемирного банка предлагают российским властям перейти к более гибкому регулированию миграционных потоков – вместо ограничений правительству РФ следовало бы вводить меры для адаптации национального рынка труда к растущей конкуренции за рабочие места. Финансировать переобучение и переезд специалистов предлагается за счет дополнительных сборов с мигрантов и их работодателей.

России, как и многим другим странам восточноевропейского региона, необходимо переходить к более гибкой политике регулирования трудовой миграции населения – иначе использовать потенциал этого ресурса для роста экономики полностью не удастся. Такие советы содержатся в посвященном вопросам миграции докладе Всемирного банка (ВБ) об экономике стран Европы и Центральной Азии.

Эксперты ВБ считают, что трудовая мобильность может смягчить демографические тенденции, обеспечить более существенный рост экономики и сократить бедность в регионе. Если в богатых европейских странах высокая концентрация мигрантов часто приводит к росту безработицы и ухудшению качества социальных услуг, то страны Восточной Европы и Центральной Азии, наоборот, могут столкнуться с дефицитом специалистов. В России, по оценке авторов доклада, доля мигрантов сейчас составляет 5–10% населения.

Отметим, что, как следует из принятой осенью 2018 года Концепции государственной миграционной политики на 2019–2025 годы, стране необходим миграционный прирост на уровне 300 тыс. человек ежегодно. При этом профильные эксперты сомневаются в том, что принятие этой концепции может повлиять на миграционные потоки, поскольку она не содержит принципиально новых подходов к их регулированию. По расчетам же «Российского демографического листа», численность населения РФ к 2050 году может сократиться более чем на 15 млн человек (с нынешних 146 млн), при наличии притока мигрантов – только на 9 млн.

Авторы доклада «World Migration Report 2018», составленного Международной организацией по миграции (International Migration Organization - ИМО) говорят о важности инноваций в сфере управления миграцией. По их мнению, российский подход к этой сфере является слишком жестким, особенно в части квот на допустимую долю приема мигрантов в секторах экономики; правительство России устанавливает такие квоты ежегодно: так, на 2020 год наибольшая доля приема на работу иностранных граждан (80%) допустима в отрасли строительства, наименьшая – в области спорта (25%).

Вместо ограничений на прием мигрантов, отмечается в докладе ИМО, Россия могла бы сосредоточиться на адаптации своего рынка труда к росту конкуренции за рабочие места. Для этого, например, можно вводить программы переобучения и изменения системы обучения молодежи таким образом, чтобы молодые специалисты не конкурировали с менее квалифицированными мигрантами. Состоявшимся специалистам необходимо предоставить субсидии на переезд или переобучение в совокупности с выплатой временных социальных пособий и страховых пособий по безработице. Финансировать необходимые меры можно за счет замены системы квот на налоговые меры и налогообложение бенефициаров рынка труда. Среди возможных мер политики – введение дополнительного налога, визового сбора или даже системы визовых аукционов. Такая платная система позволит работодателям быстрее адаптироваться к изменениям на рынке труда и смягчить негативное отношение к иммигранта.

Литература:

1. Гуриева С. Д., Кинунен Т.А. Социально-психологические особенности миграционного поведения (на примере ингерманландских финнов)//Вопросы психологии. 2006. № 6. С. 97-104.
2. Демографический ежегодник России-2015. М.: Росстат, 2015.
3. Конфисахор А. Г., Анисимова Т. В. Миграция как показатель социальной и психологической устойчивости людей (на примере Псковской области)// Психология в России: современное состояние. 2015. № 8 (1). С.61-73.
4. Gurieva S. D., Kinunen T. (2014). Social-psychological Model of the «Migration Circle»: potential emigrants, migrants, remigrants//Open Journal of Social Sciences (JSS), 2014. 2 (11). Pp.174-182.

5. Gurieva L. Conceptual Foundations of Social Responsibility of Corporate Structures: Historical Aspect// Научный альманах стран Причерноморья. 2018. № 4 (16). С. 56-61.
6. Gurieva L. K. New Strategic Approach to the Innovative Development of Regions//Научный альманах стран Причерноморья. 2016. № 2 (6). С. 1-4.
7. Gurieva L. K., Dzhiyev A.V. Sustainable Development of The Russian Economy// Научный альманах стран Причерноморья. 2016. № 2 (6). С. 5-8.
8. Gurieva S.D., Kostromina S. N., Tsvetkova L. A., Samuylova I. A., Konfisakhov A. G., Anisimova T. V. Migration as an indicator of people's social and psychological stability (as exemplified in the Pskov Region) // Psychology in Russia: State of the Art, 8 (1).2015. Pp.61-73.
9. Increasing the Development Impact of Migration through Finance and
10. Technology: ADBI-ILO-OECD, 2018. URL: <http://www.oecd.org/migration/labor-migration-in-asia-increasing-the-development-impact-of-migration-through-finance-and-technology-9789264289642-en.htm>
11. World Migration Report 2018. UK: IOM, 2018. URL:
12. http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf

Lira Gurieva K.

*Doctor of Economics, Professor
Vladikavkaz branch of the Financial University under the Government
of the Russian Federation
Russia, Vladikavkaz*

PROSPECTS OF RUSSIA'S MIGRATION POLICY

Migration processes play an important role for the socio-economic and demographic development of countries and regions. At the same time, the unresolved nature of migration issues is often a source of tension in individual regions, which requires the intensification of international cooperation to solve emerging problems in the field of migration.

The main problem of modern Russian migration policy is the lack of its conceptual clarity, the lack of clear guidelines for the future. In Russia, there is no justified, proceeding from considerations of state expediency and officially accepted migration strategy, which defining the migration needs of Russia and migrants role in the future development of Russia.

The modern Russia challenges is to reduce the migratory attractiveness of Russia for potential migrants. This is largely the result of a controversial, inconsistent migration policy, in which Russia is verbally declared to be interested in attracting permanent migrants in general and «compatriots» in particular, and in fact, new administrative barriers are being erected to ensure that newcomers receive legal status, their employment and resettlement on Russian territory. This approach has a negative «demonstration effect» for potential migrants and directly contradicts the strategic goal of stimulating the influx of migrants to mitigate the demographic crisis in Russia.

The migration outflow of Russian citizens abroad, observed with the introduction of economic sanctions by the USA and EU countries, is a serious demographic and economic challenge for Russia. The most painful for the Russian economy is the high educational and qualification level of leaving Russian citizens, which, in comparison with the low education of a significant part of labor migrants arriving in Russia in search of work, leads to a deterioration in the quality of the labor force involved in the Russian labor market and acts as a brake on the formation of innovative type of development of the Russian economy.

The report formulated proposals for the formation of a more effective and strategically aligned migration policy in Russia.

Дадиянова Тамара В.

*доктор философских наук,
член Союза журналистов России
Россия, Ярославль*

ГРУЗИНСКАЯ ШКОЛА ВО ВЛАДИКАВКАЗЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ОСЕТИНСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ

15 октября 2019 года исполняется 160 лет со дня рождения выдающегося осетинского поэта, драматурга, художника, просветителя Косты Левановича Хетагурова. Вполне заслуженно его считают основоположником осетинского литературного языка. Для осетин его величие бесспорно, равно как для русских имя А. Пушкина.

Когда ему исполнилось 40 лет, в свет вышел его первый знаменитый сборник «Осетинская лира». Как истинный интеллигент, он заботился о будущем своего народа, поэтому в этой книге он впервые среди представителей своего народа опубликовал стихи для детей на родном языке. Он знал несколько языков, но творил на осетинском и на русском, так как они были для него родными. На его становление как личности оказали Владикавказ – центр Терской области и Санкт-Петербург – столица России. Родился он в 1859 году в ауле Нар, там пошел в школу. Леван Елизбарович определил сына во Владикавказе в прогимназию. В 1870 году они переехали в Кубанскую область, где отец, будучи прапорщиком российской армии, получил землю. Селу дали название Георгиевско-Осетинское (сейчас Хетагурово Карачаево-Черкесии, входящее в Ставропольский край), назвали в честь святого, которого очень почитают в Осетии и Грузии. Туда он увлек за собой нарцев. Мальчик чувствовал себя одиноко, так как вскоре после рождения лишился матери. Мачеха к нему была холодна. Отец любил сына, но не мог ему заменить мать. В 1871 году Коста поступил губернскую гимназию в Ставрополе (в то время крупный город Северного Кавказа). Там прошло его отрочество и проснулся его поэтический дар, нашедший воплощение на русском языке в стихотворении «Вере» и на осетинском «Новый год» и «Муж и жена».

Ставрополь был и остаётся поныне интернациональным городом. Там формировалась его коммуникабельность, которая в дальнейшем ярко выявилась в хетагуровской публицистике. Эмоциональная чуткость, сердобольность, умение постоять за бедных, обездоленных людей станут в дальнейшем его личностными качествами гражданина. Спустя 10 лет, он уехал в СПб и поступил учиться в Академию художеств. Ему очень повезло, он постигал секреты искусства у одного из лучших педагогов – у знаменитого мастера исторической, жанровой и портретной живописи, академика, профессора П. П. Чистякова (1832-1919). Павел Петрович за полвека преподавания выпестовал замечательных художников, среди них: В. Борисов-Мусатов, В. Васнецов, М. Врубель, И. Грабовский, А. Кандауров, Н. Лосев, В. Поленов, И. Репин, Н. Рерих, Н. Самокиш, В. Серов, В. Суриков и др. Мною указана целая дюжина первоклассных художников неспроста, дабы показать, что равным по дару был с ними вровень Константин Леванович (Коста). В. Чистяков заложил в нем азы мастерства. Осетин-юноша почти ежедневно наблюдал патриотические работы своего педагога, вывешенные в Императорской Академии художеств как образцы для подражания обучающимся: «Патриарх Гермоген отказывает полякам подписать грамоту» (1860 года); «Княгиня Софья Витовна, срывающая пояс с Василия Косого на свадьбе Василия Тёмного» (1861 года), за которые он был удостоен золотых медалей. Изучил портретную живопись учителя: «Джованнина», «Боярин» (1876 года), «Женский портрет» (1872 года) и др. Коста, переняв затаённый психологизм, приёмы искусства живописности, потом мастерски передаст в женских портретах: А. Цаликовой, А. Поповой, Т. Тхостовой. Но особым глубоким психологизмом веет от автопортрета Коста: остродраматический взгляд художника завораживает зрителя, надолго притягивает его внимание. К сожалению, он проучился всего лишь 2 года, так как был лишен стипендии. Юноша остался без средств к существованию, и ему пришлось вернуться в Осетию. Во Владикавказе он знакомится с новыми людьми, с общественной ситуацией, бытовавшей в не только в стольном городе Терской области, но и на всем Северном Кавказе. Печатается во всероссийской прессе и в газете «Северный Кавказ», выходящей в Ставрополе. Гражданская закалка, выпестованная в Санкт-Петербурге, активно проявилась в свободолобивой поэзии и публицистике. Его выдворили из Осетии и отправили в ссылку в 1891 году. *В этом же, 1891 году, умер его друг, замечательный интеллигент-культуртрегер М. З. Китиани, по национальности, грузин. Михаил Заалович прожил всего 58 лет, но для народов Северного Кавказа совершил немало доброго. (Сделаю небольшое отступление, поведаю российскому читателю его биографию). Он занимал важную, по тем временам, должность управляющего межевой частью Терской области, был Действительным статским советником Российской империи (гражданский чин 4 класса табеля о рангах (1724-1917). Этот чин давал право на потомственное дворянство. Соответствовал чином генерал-майора в армии и контр-адмирала во флоте, а также (по 1809 год) – придворному чину камергера. Мог титуловаться «Ваше превосходительство».*

М. З. Китиани был очень требовательным, прилежным, совестливым и отзывчивым человеком. Удивляет одновременное наличие у личности в одной обойме этих качеств. Михаил Заалович создал уникальный труд «От Казбека до Эльбруса. Путевые заметки о нагорной полосе Терской области». Эта работа была напечатана в типографии Терского областного правления в 1884 году. Этнографы, историки, географы, культурологи, филологи, изучающие северокавказские народы, с уважением относятся к автору этого сочинения и охотно цитируют. Впервые я прочла его в читальном зале Российской Государственной библиотеки («Ленинки»). Искала книгу Д. Г. Капанадзе по нумизматике Грузии с иллюстрациями старинных монет, в надежде, что увижу изображения грузинских правителей и, в первую очередь, царицы Тамары. Тогда я интересовалась грузино-осетинскими родственными связями высшего сословия. Случайно наткнулась на выше указанную книгу М. З. Китиани, где были отражены эти факты. Цитирую: «В Дигорши по настоящее время живут высшие сословия Баделиат, Саргасат и Гигуат, тогда владычествовавшие здесь над населением. Как намекает грузинский географ царевич Вахуштий в своем описании Грузии в древние времена, в Дигорши переселились из соседней Рачи Баделидзе, Черкесидзе»

(вероятно, Саргасидзе); первые из них владычествовали над нынешним населением Галиагского и Махческого приходов, а вторые в Стур-Дигории и Донифарсе. В настоящее время Баделидзе, под общим названием Баделиат, подразделены на три фамилии Кубатиевы, Тугановы и Абисаловы, по именам своих родоначальников. Саргасидзе известны по фамилии Карабугаевых и др. Гизуадзевого особенного значения, кажется, не имеют, но они пользуются правом вступать в брак с лицами Саргасатской фамилии. Около 7 дворов Гизуадзевых живут в Донифарсе. Как говорит царевич Вахуштий, все члены Баделидзевых и Саргасидзевых для своих сношений с кабардинскими высшими сословиями приняли магометанскую религию, тогда как простой народ остался в православной вере». (Стр. 43).

В исследовании М. З. Кипиани много страниц уделено климату, рельефу, ископаемым Осетии, растениям, животным, торговым маршрутам, оптимальным путям, как попасть из одного ущелья в другое, и, конечно же, осетинам. Открываем страницу, посвящённую Нузалу, и читаем, что в 1884 году нем жило 28 семей, 136 душ.

М. Кипиани подробнейшим и скрупулезнейшим образом запечатлел все села Осетии. Михаил Заалович был и отменным не только туристом, но и краеведом-кавказоведом. Он дружил со многими художниками: Н. Ярошенко, А. Куинджи, В. Васнецовым и этнографами, офицерами-картографами, военными землемерами, полагаю, что хорошо знал отца археолога Е. Г. Пчелиной – Георгия Семёновича Бенедиктовича (1854 г. р.), который был младше его почти на 20 лет. Наверное, М. З. Кипиани патронировал и владикавказского землемера К. И. Щебровицкого (1871-1922). Михаил Заалович писал в своих путевых заметках, что к красоте кавказской природы у него уже «давно притупился взор», поскольку он, мол, с детства «слишком много видел прекрасных картин», но в то же время восхищенно замечал: «Положительно не хочется оторвать глаз от этой панорамы». Вполне закономерно, появление в это время известных картин: «В горах Кавказа», «Среди облаков», «Эльбрус в облаках» Н. А. Ярошенко (1846-1898). С лёгкой руки критика Владимира Стасова он получил прозвище «портретист гор». Особо и неистово пытался протоколировать красоту гор А. И. Куинджи: «Вершина Эльбруса, освещенная солнцем», «Эльбрус днем», «Эльбрус вечером», выявляя свои импрессионистские средства выразительности.

В 1883 году на 11-ой выставке передвижников экспонировались 18 пейзажных этюдов Николая Александровича, объединённых общим названием «Путевые заметки из путешествий по Кавказу». Заметим, что свою исследовательскую работу М. З. Кипиани тоже квалифицировал как путевые заметки. Имелся у них общий объект интереса. Может быть, Михаил Заалович посоветовал живописцу так озаглавить цикл своих работ? В 1885 году Ярошенко купил в Кисловодске дом - «Белую Виллу», где проводил всей семьёй лето. К нему приезжали Репин, Нестеров, Ге, Дубровский, Касаткин, Куинджи и портретировали горы. У Ярошенко хотел укрыться и затаяться от родственников писатель Лев Толстой, когда затевал свой первый побег из Ясной Поляны. В Белой Вилле побывали музыканты, артисты, писатели, ученые: Рахманинов, Шаляпин, Собинов, Стренетова, Станиславский, Успенский, Павлов, Менделеев и др. Жаль, что Кипиани не оставил своих воспоминаний, может быть он присутствовал в этом обществе, когда по долгу службы приезжал обследовать земли этого района и заставлял на пленере ярошенковских друзей. Художник умер в 1898г. Ему было от роду 51 год, после того, как пробежал под дождём 10 км с горы Большое седло, где писал с натуры. (Кипиани ушёл из жизни в 1891 году, за 7 лет до смерти своего доброго знакомого). Наброски горцев и горянок, зарисовки из семейного быта, рисунки Пятигорска, Железноводска, окрестностей Нальчика, Владикавказа появятся в альбомах Ярошенко уже в 1874 году, когда впервые приехал Северный Кавказ. Будучи молодожёном, оставив на месяц жену в Пятигорске, целый месяц провёл в Сванетии, создавая этюды. Любовь к Кавказу он пронес с той поры через всю жизнь. Через Балкарию Николай Александрович попал в этот высокогорный заброшенный уголок Российской империи. Кстати сказать, что его друг Михаил Кипиани нашёл в Балкарии своих родственников, поменявших фамилию и религию. Горько, что в 1991 он умер.

Теперь верну своё повествование к личности К. Л. Хетагурова. В 1891 году он всё-таки добился отмены решения о закрытии Ольгинской женской школы, после чего последовала административная высылка поэта, что не сломило его духа. В 1895 году он обосновался в городе, знакомом по времени учёбы в гимназии, Ставрополе. При газете «Северный Кавказ» издал свой сборник сочинений на русском языке. Его кумирами были А. Пушкин, М. Лермонтов, А. Грибоедов, Н. Некрасов, П. Чайковский, жизнь и творчество которых тоже связаны со столичным СПб-ом: все дышали одним влажным студеным неврским воздухом и мечтали о свободе, справедливости, равноправии, любви.

В 1895 году К. Хетагуров узнал о своем страшном диагнозе – туберкулёзе. Пришлось делать 2 операции. В 1899 году был отправлен сатрапами в ссылку в душный Херсон и вскоре попросил заменить на Одессу, так как состояние его здоровья усугубилось. Но Коста перевели в Очаков. Единственная радость: из пристанища рыбака, где его приютил Осип Данилов, красивый вид на море, жаль, что нет холста и красок. Вторая радость, наконец-таки, вышел в печати сборник «Осетинская лира», но с большими изменениями, изуродовавшими некоторые стихи. Слава богу, отменили ссылку. Он уехал в Пятигорск, затем в ставший родным Ставрополь, где возобновил издание газеты «Северный Кавказ». Тяжёлая болезнь подорвала его здоровье в 1901 году. Она не позволила ему завершить его важные поэмы «Хетаг», и «Плачущая скала». Ему пришлось переехать во Владикавказ. Все его близкие и знакомые

знали, что Коста (Константин) Леванович особо не заботился о своем здоровье и своем статусе. Лишь в конце жизни попытался завести семью, приобрести дом, но увы! 1 апреля 1906 года он умер в селе Георгиевско-Осетинском Баталпашинского отдела Кубанской области (сейчас село имени Косты Хетагурова Карачаево-Черкесской республики). Осетины называют это место в просторечии Лаба. В памяти народа его образ навсегда связан с миссией заступничества за обездоленных, наиболее ярко это выявилось в шедевре «Мать». «Детям говорила:/ «Вот бобы вскипят!» /А сама верила/ Камни для ребят». Забота о подрастающем поколении объединяла мысли и чаяния просветителей К. Хетагурова и М. Кипиани. Коста был и тонким, вдумчивым осетинским этнографом, вспомним его уникальный очерк «Особа».

В сердце Владикавказа, в исторической его части находится грузинская школа. Нынешний адрес: улица Церетели, дом №12. Своим открытием она обязана, в первую очередь, М. З. Кипиани. Жители столицы Северной Осетии знают, что она бесперебойно функционирует с 1888 года. Открылась школа 10 (23) ноября. Михаилу Зааловичу активно подсобляли Л. Боцвадзе, Г. Натадзе и др. В начале он обратился по просьбе владикавказских грузин в Тифлис, к Председателю Правления «Общества по распространению грамотности среди грузин» Илье Чавчавадзе с идеей необходимости открытия школы. Тот, в свою очередь, направил письмо из Грузии Директору народных училищ Терской области господину Б. Т. Грушецкому: «Представляя при сем для предполагаемого в г. Владикавказе одноклассного училища учебный план, составленный согласно правилам для частных учебных заведений в Кавказском учебном округе, Правление общества распространения грамотности среди грузинского населения имеет честь просить Вас ходатайствовать перед его превосходительством попечителем Кавказского учебного округа о разрешении обществу открыть во Владикавказе одноклассное училище третьего разряда».

5 августа Б. Т. Грушецкий дал ответ: «Возвращая при сем учебный план предполагающегося к открытию в г. Владикавказе начального училища для грузинских детей, прошу Правление общества, в виду того, что план этот представляет собою обязательство Общества перед учебным ведомством, снабдить его надлежащей подписью и сверх того, в моем пун. 13 правил для частных учебных заведений в Кавказском учебном округе, указать кто именно будут в предполагаемом училище учителя».

Потом все вопросы были согласованы, и 10 (23) ноября 1888 года школа открылась. Язык бучения был грузинский. Сначала здание арендовали. В этом году ей исполняется 131 год. Преподавание учителей и задачи обучения совершенствовались. В 1931 году школа стала семилеткой, в 1938 году состоялся первый выпуск 11 класса. С 2008 года выпускники грузинской школы №19 г. Владикавказа вместе со всеми выпускниками школ города и РСО-Алания успешно сдают итоговую государственную аттестацию в форме ЕГЭ. Окончившие эту школу поступают как в вузы Осетии, так и Грузии. При желании и возможности могут обучаться в учебных заведениях России. Сейчас грузинский язык учащиеся изучают как родной, остальные предметы преподаются на русском языке. Это уточнение было получено мной 17 сентября 2019 года от Мананы Аршаковны Чараевой – исполняющей обязанности директора школы №19. Она преподаёт историю. Окончила в 1986 году Тбилисский государственный педагогический институт им. А. С. Пушкина. Диалектика национального и интернационального выразительно выявлена в ФИО: фамилия - югоосетинская, имя - грузинское, отчество - армянское. Директор школы – Пицхелаури Этери Арчилловна. Тоже выпускница Тбилисского государ. педагогического института, выпуск 1978 г. Учителей в школе – 18, учеников – 52. Грузинский язык преподаёт Месхидзе Вера Тариеловна, окончившая в 1974 году Югоосетинский Государственный педагогический институт. Русский язык и литературу преподают две грузинки: Вешагури Нино Семёновна, окончившая Северо-Осетинский Госуниверситета им. К. Л. Хетагурова в 1992 году; Хулелидзе Лия Автандиловна тоже окончила Северо-Осетинский Госуниверситета им. К. Л. Хетагурова, только годом раньше.

Преподаватели рассказывают своим подопечным об известных выпускниках: писателе – Леване Готуа, поэтах: А. Гецадзе, А. Гомиашвили, А. Гацерелия. Гордятся врачом-травматологом О. Гудушаури, профессором В. Шадури, профессором Р. Таварткиладзе, профессором В. Заалишвили. Но особенно гордятся грузины-владикавказцы тем, что в пришкольной церкви был крещён Святейший и Блаженнейший Католикос Всея Грузия, Архиепископ Мцхетский и Тбилисский - Предстоятель Грузинской Православной Церкви - Илия II (при рождении в 1933 году, Иракий Георгиевич Гудушаури-Шиолашвили). Отраднo, что грузинский Католикос посетил школу 10 октября 1997 года вместе с иерархами грузинской церкви, митрополитом Ставропольским и Владикавказским – Гедеоном. 131 год пестует грузинская школа юных граждан и напоминает им про культурогенную инициативу М. З. Кипиани, которую осуществил в далёком 1888 году. Школой он руководил вплоть до самой своей смерти в 1891 году. О его кончине с болью в сердце отозвался Коста Хетагуров. Их связывало многое: оба были пассионариями, оба заботились о своей нации, у обоих были общие духовные ценности. У них были и общие друзья - деятели искусства, общественные деятели. В июне 1891 года Коста за свои свободолюбивые стихи был выслан из Осетии, где постоянно проживал с 1885 года. Михаил Заалович был его настоящим другом. Ему посвятил два стихотворных некролога выдающийся сын осетинского народа К. Л. Хетагурова.

На смерть М. З. Кипиани

Умер! – И это холодное слово
Так глубоко огорчает подчас, -
Умер, и, как обездоленный, снова
Плачешь и стонешь, родимый Кавказ.
Плачь! Потерял ты достойного сына, -
Всё, что ты нашей семье завещал, -
В образе скромном простого грузина
Всё незабвенный наш брат совмещал.

Много ль их было, способных народу
Так же всецело отдаться, любя,
Так же бороться за нашу свободу,
Светоч познания в сакли внося?
Нет, их немного, - и эту потерю
Наши потомки припомнят не раз.
Плачь! – я в грядущее наше поверю,
Слушая плач твой, родимый Кавказ!

У гроба (У могилы)

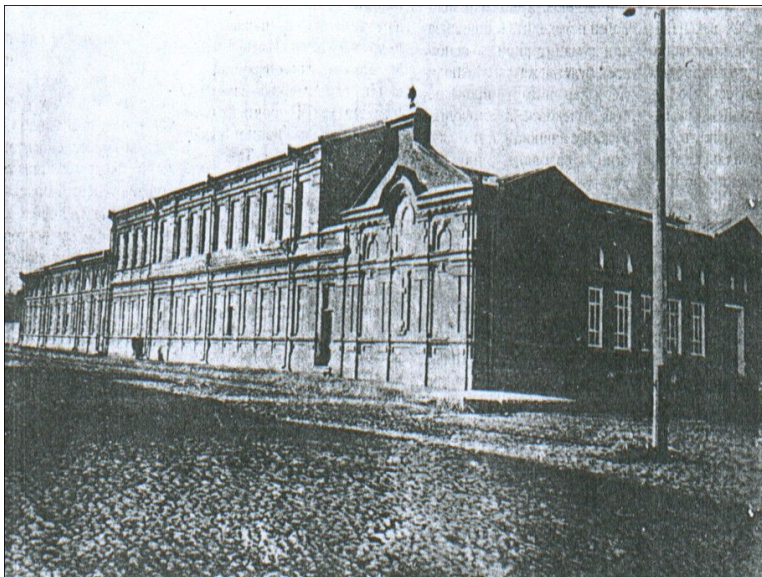
Прощай, прощай! Навек избавлен
Ты от заботы от людской.
И, на земле людьми прославлен,
Ты под землей нашёл покой.
Народным горем удрученный,
Ты с нами прожил много лет.
И нам светил средь ночи черной
Твой души и сердца свет.
Всю жизнь любил ты горы эти,
Стремился бедных защитить,
Так чем же нам тебе ответить,
Чем память нам твою почтить?
Все, как один, пойдём мы к свету –
К тому, что ты зажег во мгле.
Но горе нам, что больше нету
Тебя, живого, на земле.
(перевод с осетинского М. Исаковского).

Недавно на стене старой церкви во имя Святой Равноапостольной Нины, (которая была пристроена в 1898 году грузинами к школе через 10 лет после ее открытия), появилась мемориальная доска, на которой изображены в профиль, глядя друг на друга, два просветителя и товарища: К. Хетагуров и М. Кипиани. (Автор работы – Заслуженный художник РФ, Лауреат премии им. К. Хетагурова, Лауреат осетинской премии «Яблоко нартов» - Дзбоев М. Н.

Бесперебойное функционирование грузинской школы во Владикавказе в столице РСО-Алании – проявление толерантности осетинского народа. Даже в напряжённые дни политического противостояния руководителей России и Грузии она была незыблема, потому что её под свою защиту взяли любовь и почтение К. Хетагурова к М. Кипиани. Коста дорожил дружбой с грузином. М. З. Кипиани несколько лет вел большую культурно-просветительскую работу среди осетин. В 1882 г. был попечителем реального училища во Владикавказе, принимал деятельное участие в создании «Общества распространения грамотности и технических знаний среди горцев Терской области», был его бессменным Председателем. Впервые перевел на грузинский язык В. Г. Белинского, активно публиковался в кавказских газетах. Будучи управляющим межевой частью Терской области, отразил беспросветное положение горцев в упомянутой мной выше в книге «От Казбека до Эльбруса. Путевые заметки о нагорной полосе Терской области», увидевшей свет за 7 лет до его кончины 2 марта 1891 года. На траурном митинге осетинский поэт и публицист выступил с двумя поэтическими некрологами на русском и осетинском языках. Кисти Коста принадлежит и портрет незабвенного его друга - Михаила Зааловича Кипиани.

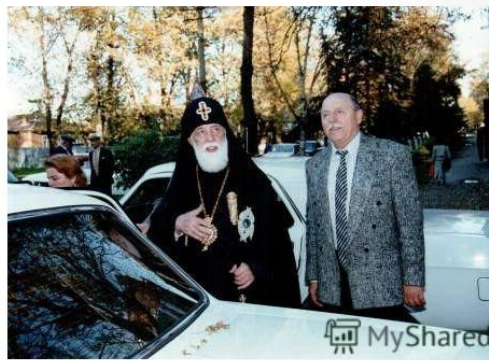
Сейчас в РСО-Алании проживает больше 10 тысяч грузин. Они создали НКО «Единство-Эртоба». Эта организация, который руководит Роберт Цинделиани, кроме сохранения грузинской культуры, проводит большую работу по налаживанию добрососедских отношений с осетинами. Образцом для подражания служит дружба между К. Л. Хетагуровым и М. З. Кипиани.

Грузинская школа во Владикавказе на улице Крепостной. Ныне в честь видного грузинского поэта, мыслителя и просветителя Акакия Ростомовича Церетели (1840-1915) улица носит его имя. (Фотография начала XX века)

10.10.1997г. Школу посетил Святейший и Блаженнейший Католикос – Патриарх Всея Грузии Илия II, иерархи грузинской православной церкви, митрополит Ставропольский и Владикавказский – Гедeon, представители Владикавказской епархии, мер города Шаталов М.М., советник Президента РСО-Алания И.Кирилкин.

Патриарх провёл проповедь на грузинском и русском языках, передал коллективу школы икону Божьей Матери, религиозную литературу, кресты, свечи и полотно «Тбилисский пейзаж».

Сейчас храм Святой Равноапостольной Нины переживает свое второе рождение. По договорённости с АМС г. Владикавказа и руководством школы №19 ответственным за восстановление церкви назначен клирик Владикавказской епархии Георгий Болотаев, хорошо владеющий грузинским языком. Хотя помещение храма по-прежнему нуждается в капитальном ремонте, по субботам и церковным праздникам проводятся службы.

Библиографический список:

1. Дадянова Т. В. Тайна захоронения грузинской царицы Тамары. / Научный портал Патриархии. / Богослов.ру. 2014, 1 июля.
2. Кипиани М. З. От Казбека до Эльбруса. Путевые заметки о нагорной полосе Терской области [Текст] / Владикавказ: типография Терского областного Правления, 1884. – 50 с.
3. Киреев Ф. С. По улицам Владикавказа. Владикавказ: Респект, 2015, с.176-178.
4. Киреев Ф. С. Из истории храма Святой Равноапостольной Нины. / Православная Осетия. Журн. Владикавказской и Аланской епархии, 2017, с.15-16.
5. Марр Н. Я. История Грузии. Культурно-исторический набросок. По поводу слова протоиерея И. Вострогова о грузинском народе. Изд. 2. - М.: URSS, 2015.
6. Осетинская литература. Хрестоматия. Учебное пособие. 9 класс. / Сост. Дзасохова Ф. К. / 3-е издание. Владикавказ, 2009, с.136-195. (осет. яз.).
7. Хетагуров Коста. Весь мир – мой храм, любовь - моя святыня. Стихотворения и поэмы. М.: Современник, 1989, с. 22, с. 132.
8. Хетагуров К. Л. Особа (осетинщина) [Текст] / Владикавказ: издательско-полиграфическое предприятие, 2012. - 11 с.

Dadianova Tamara V.

*Dr. Sc. (Philos.), Senior Researcher Member of the
Union of Journalists of Russia
Russia, Yaroslavl*

GEORGIAN SCHOOL IN VLADIKAVKAZ AS A MANIFESTATION OF OSSETIAN TOLERANCE

Abstract. The article is devoted to friendly relations of Ossetian K. L. Khetagurov and Georgian M. Z. Kipiani-outstanding enlighteners of Russia of the XIX century. They made a great contribution to raising the cultural level of the highlanders of the Terek region: advocated the opening of national schools and technical schools, actively engaged in Ethnography.

Keywords. M. Z. Kipiani, K. L. Khetagurov, artists: P. p. Chistyakov, N. A. Yaroshenko, A. I. Kuindzhi, Vladikavkaz, Georgian school, A. R. Tsereteli, Patriarch Catholicos of Georgia Ilia II.

თამარ ვეფხვაძე

*დოქტორანტი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო, თბილისი*

პარადიგმული სახეები გოდერძი ჩოხელის რომანში - „წითელი გგელი“

„გადმოცემის მიხედვით, ჩოხის წმინდა გიორგი, წმინდა ნაწილებიდან ენა არის, ამიტომ მთაში ჩოხელისათვის სუფრა უწვევარი იყო. თუ სუფრას ჩოხელი დაულოცავდა ვინმეს, უხაროდათ, ჩოხელის ენით წმინდა გიორგი ილოცებაო – სხვებივით ეს მეც მჯერა და მინდა მთელი საქართველო დავლოცო: – დიდო ჩოხის წმინდა გიორგიო, შენ დაიფარე და გაამთ ღიანე სრულიად საქართველო! ამინ“

/გოდერძი ჩოხელი/

გოდერძი ჩოხელის ამ სიტყვებში ნათლად იხატება მისი მრწამსი და შემოქმედების ძირითადი პრინციპები. მისი სურვილი და რწმენა იმისა, რომ უფლის ძალით გაძლიერდეს და გამთლიანდეს სრულიად საქართველო.

„იმდენად ახლოს ვგრძნობ დედამიწას, რაც არ უნდა გავაკეთო, ყველაფრით ვცდილობ სამუდამოდ დამკვიდრებას დედამიწაზე. მაგრამ, ამავე დროს, ისე შორია ჩემგან ზეცა, ამაოდ ცდილობს ჩემი სული ზე ამაღლებას – ამაღლებული სულის გარეშე კი, ძნელი არის დამკვიდრება დედამიწაზე.“

[ჩოხელი, გ. IV, 2011: 159] ეს მინიატურაა სათაურით: „დედამინა ზეცის გარეშე“. მწერლისთვის არ არსებობს დედამინა ზეცის გარეშე და პირიქით.

სიკეთისა და ბოროტების ჭიდილი, ადამიანის შინაგანი სამყაროს კვლევა, ცოდვისა და მადლის გაკითხვაა გადმოცემული გოდერძი ჩოხელის მისტიკურ რომანში „წითელი მგელი“. ბრძოლა სიკეთისათვის კი სულიერი ამალლების სანინდარია, რაც ერის გამთლიანებისა და გადარჩენის იმედს იძლევა. „რწმუნაურწმუნოების დაპირისპირებაში ავტორი ყოველთვის რწმენის ადეკვატად გვევლინება. მას განგების მისია აქვს შესასრულებელი, რაც რომანის სასწაულებრივ ხილვებსა და პარადიგმულ სახეებში მჟღავნდება.“ [სორდია 2009:74].

განსხვავებული ხედვის და ორიგინალური აზროვნების მანიშნებელი, ალბათ, მისი ამქვეყნად მოვლინებაც იყო: „იყო ნება ღვთისა და არარისგან იქმნა რაობა. იყო ნება ღვთისა და რაობა იქცა არარაობად. შეუთვისა და განეთვისა: ცეცხლი ჰაერს, ჰაერი წყალს, წყალი მიწას... იშვა ყოველი სახიერი ღვთის არსებაში... დავიბადე!“ [ჩოხელი, გ. I, 2007: 347].

„მე დავიბადე... განთიადისას გაშალა მიწამ ნისლიანი თეთრი მკლავები და ამით, ალბათ ჩემი მოსვლა ზეცას ახარა“... [ჩოხელი, 2012, 9].

ტკივილიანი იყო მისი დაბადება. იხსენებდა მოგვიანებით: „ჩვენს სოფელში მშობიარობა აკრძალული იყო, მშობიარე ქალი უწმინდურად ითვლებოდა. ...დედაჩემს თიბვის დროს ნამოეპარა მშობიარობის დრო. თურმე, სასწრაფოდ წასულა თავისი დედ-მამის სოფელში, ბურსარჭირში, მაგრამ ვერ მოუსწრია იქამდე მისვლა, მე ძალიან ვიჩქარე, ალბათ, და ამიტომაც დავიბადე ხოსრო კლდის ქვეშ, გამოქვაბულში...“ [ჩოხელი, 2012, 143].

კრიტიკოსი გურამ ბენაშვილი წერდა: „ასე და ამგვარად იბადებიან ჩვენს წინაშე ცხოვრებიდან ქმნილი და მინც საოცრად ორიგინალური სულიერი ლანდშაფტები... მთის საკრალური რიტუალების გონებამახვილობანი და მხატვრულ პირობითობათა სისადავე მაღალი პოეტური ბუნების ცოცხალ განსახიერებად ევლინებიან მკითხველის ცნობიერებას... გოდერძი ჩოხელის სამყარო სრულიად ახალია და ამდენად, თვალისმომჭრელიც... ჩვენი თვალსაწიერი აქ იმგვარი ემოციური ინფორმაციებით იტვირთება, რომელსაც ადეკვატი არც კი მოეპოვება... დიდებულია გოდერძი ჩოხელის მხატვრული სამყარო... მშვენიერი და ფიზიკურ შეგრძნებამდე თავისთავადი – ეს არის მისი ყველაზე მნიშვნელოვანი თვისება...“ [ჩოხელი გ. 2, 2008:5].

იტალიელი მთარგმნელი, ქართველოლოგი ლუიჯი მაგაროტო წერს: „გოდერძი ჩოხელი 1986 წლის ივნისს, იტალიის ქალაქ პეზაროში გამართულ ახალი კინოს XXII საერთაშორისო ფესტივალზე გავიცანი. მაშინ სინქრონულად ვთარგმნე მისი ფილმი „ადამიანთა სევდა...“ კარგად მახსოვს, მაყურებლისა და კრიტიკის როგორი დიდი მოწონება დაიმსახურა ფილმმა მაშინ. მეც ძალიან მომეწონა. მეტიც, ახალგაზრდა ქართველი რეჟისორის ორიგინალობამ იმდენად მომხიბლა, რომ გოდერძის ვთხოვე, გაეცნო ჩემთვის მისი მოთხრობების კრებული, როგორც მითხრა, იმხანად გამოექვეყნებინა. ასე გამიჩნდა ინტერესი გოდერძი ჩოხელის პროზისადმი. უმაღლვე შევნიშნე, როგორი თავისებური იყო მისი მოთხრობები: ფესვები გაედგათ ფშავის მთების ტრადიციაში, სადაც გოდერძი დაიბადა და აღიზარდა, მაგრამ, ამავე დროს, მათი ავტორისათვის განსაკუთრებულად სანუკვარი იყო კვანძის გახსნის ევროპული ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი ფანტასტიკური, სურეალისტური და აბსურდული მეთოდები.“ [თეზისები საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციისა „გოდერძი ჩოხელი – შემოქმედება საზღვრების გარეშე“, 2011:28].

ასეთად შეიძლება ჩავთვალოთ გოდერძი ჩოხელის „მგელი“ – ფანტასტიკური და მისტიკური რომანი მკითხველზე წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენს. იდუმალ გარემოში მოხვედრილი მთავარი გმირი, ლუკა, გაურკვევლობაშია ჩავარდნილი. მთელი ნაწარმოები ერთი ამოსუნთქვით იკითხება, მკითხველი დაძაბული ელოდება ფინალს, გადარჩება თუ არა ლუკა.

როგორ აღწევს თავს მთავარი გმირი განსაცდელს, რა სახეებითა და პასაჟებით ცდილობს ავტორი გვიჩვენოს სიკეთის გამარჯვება ბოროტებაზე.

მაია ჯალიაშვილი სტატიაში „მგლობის ფენომენის მითოპოეტური ასპექტები“ ამბობს: „ადამიანის არსი საიდუმლოებით არის მოცული, მიუხედავად იმისა, მითოლოგიურად თუ რელიგიურად მრავალგზის არის ახსნილ-განმარტებული. გოდერძი ჩოხელს, როგორც მწერალს, აინტერესებს ამ არსის შეცნობა, იმის გააანალიზება, თუ რა განაპირობებს ადამიანში ბოროტების დაბადებას, ცოდვის გაჩენას და გამრავლებას. არეოპაგიტული მოძღვრების თანახმად, ბოროტება უფესვოა, უარსოა, ის მხოლოდ სიკეთის მოკლებაა. რომან „მგელში“ წარმოჩენილია, ერთი მხრივ, მოუკლებელი სიკეთით სავსე, მეორე

მხრივ კი, სიკეთემოკლებული პერსონაჟები, იგივე ადამიანი – მგლები, რომლებიც ღვთის მიერ შექმნილი პარმონიული სამყაროს დანგრევას ცდილობენ.“

გოდერძი ჩოხელის ეს ორიგინალური რომანი სავსეა ბიბლიური სახეებით. ნანა კუცია, სტატიაში „საღმრთო სახელისათვის გ. ჩოხელის რომანში „მგელი“, წერს: „XX-ის მიწურულისა და XXI-ის დასაწყისის ერთი გამორჩეული ხელოვანთაგანის, გოდერძი ჩოხელის რომანი „მგელი“ პარადიგმული ტექსტია. ალუზიებითა და რემინისცენციებით დატვირთულ თხზულებაში უხვადაა ბიბლიური პასაჟებით ინსპირირებული ეპიზოდები, სახეები.“

ხოლო ლუარა სორდია მიიჩნევს, რომ მთავარი ბიბლიური პარადიგმა: ყვავილი, ცეცხლი, პური და წყალი. „გოდერძი ჩოხელი თავის სათქმელს, ბიბლიური წინასწმეტყველებით, იგავებით, სიმბოლო-ალეგორიებით, მეტაფორული ხერხებით ამჟღავნებს. მწერლის აზროვნება ქრისტიანულ მრწამსს, ქრისტიანულ იდეებს ეფუძნება. ბუნებრივია, რომანში უხვად გვხვდება ბიბლიური, ქრისტიანული პარადიგმები.“ [სორდია, 2009: 74].

როგორც ლუარა სორდია, ასევე ნანა კუცია მიიჩნევს, რომ მთავარი პარადიგმა ნაწარმოებში ყვავილის მხატვრული სახეა. ყვავილი, რომელიც უფლის სახედ შეიძლება ჩავთვალოთ.

„70-იანი წლების მწერლობამ რელიგიური კონცეპტების კოდირებით ეროვნული ცნობიერების გამოფხიზლება, ჭეშმარიტ ღირებულებათა აღდგენა სცადა. მწერლობამ იდეოლოგიური ორიენტირის ფუნქცია იკისრა და ამ პასუხისმგებლობით დატვირთულმა, საზოგადოების განვითარების სულიერი ვექტორები მოხაზა: მივიწყებულ-მინავლებული ღვთის ხატის აღდგენით ხალხში ღვთისძეობის პატივისა და განცდის აღორძინება სცადა. მითისა და ბიბლიური მოდელების გამოყენებამ ერთბაშად გამოაცოცხლა ქართული რომანი და ის მსოფლიო რომანის ასპარეზზე გამოიყვანა“. [მენთეშაშვილი, 2015: 17].

შეიძლება ითქვას, რომ გოდერძი ჩოხელი ერთ-ერთი ასეთ მწერალთაგანია, მან სრულიად ახალი სამყარო შესთავაზა მკითხველს. მიზნად დაისახა სრულიად ახალი ტიპის აზროვნების ჩამოყალიბება-არაორდინალური და განსხვავებული. მთავარი კი ადამიანის სულსა და სიცოცხლეზე ზრუნვა გაიხადა. ოთარ ჭილაძე წერდა: „მწერლის მოწოდებაც სიცოცხლის გადარჩენაა, მხოლოდ ამას, ამ უძნელესსა და უღიადეს საქმეს ემსახურება იგი და ამიტომ სხვა აღარავისთვის აღარ რჩება დრო – ზის და თავის კიდობანს აკონინებს“ [ჭილაძე, 2014:294] ეს კიდობანი კი მისი შემოქმედებაა, რომელმაც ადამიანი უნდა გადაარჩინოს. რომან „წითელ მგელში“ გაბოროტებულ, მგლად ქცეულ ადამიანებს უნდათ შეველა. წითელი ფერი შემთხვევითი არაა, რა თქმა უნდა, წითელმა, სასტიკმა რეჟიმმა მგლად აქცია ადამიანები, მთავარი მინიშნება ესაა. სად არის ხსნის გზა? დაუჯერებელია, მაგრამ რომანში გადამრჩენი ყვავილია, რომელიც მუდამ თან დააქვს ნაწარმოების გმირს. სწორედ ამიტომ

ყვავილი მთავარი პარადიგმა ნაწარმოებში: „გოდერძი ჩოხელის რომანში „მგელი“ მაღალი სულიერების დამაუნჯებელ მიჩქმალულ გმირად თევდორეს მამა, თანდილა, წარმოჩნდება.“ [კუცია, 2009: 114]. მიჩქმალულია იმიტომ, რომ თანდილას სახე სულ რამდენჯერმე გამოჩნდება, თუმცა ეს სრულიად საკმარისია. ლუკა, ნაწარმოების მთავარი გმირი თავის მხსნელს, თევდორეს, ამჩნევს, რომ გულთან, ხალათის უბეზე, ჩამჭნარი, მაგრამ ულამაზესი ფერის ყვავილი ჰქონდა გამოკერებული ძაფით. ხოლო როცა მას ლუკა ეკითხება, თუ რატომ აქვს ეს ყვავილი, თევდორე პასუხობს: „ეს ყვავილი მამაჩემია... ყველა ყვავილი, ეტყობა ვილაძის მამაა, ოღონდ ეგ არის, ალბათ, დიდი ხანია მას მერე გასული და აღარ გვახსოვს, ვინ რომელი ყვავილის ჩამომავლობა ვართ“. [ჩოხელი, გ. 4, 2011: 282]. იქვე კი აგრძელებს: „ეს ყვავილი მამაჩემი იყო. მამაჩემს თანდილა ერქვა, მთელ ხეობაში სინმინდითა და ღვთისნიერებით იყო განთქმული... ბაღებს ისე უყვარდათ მამაჩემი, სუ გარს ეხვეოდნენ, ყოველთვის ისე გველაპრაკებოდა, როგორც თავის ტოლს.“

ცხოვრებაში ბევრი სიმწარე გამოიარა, მაგრამ ერთხელ არ გამიგონია იმის სამღურავი, წყენას ისე მოგიტევებდა, სასიკეთოდ განგანყობდა. დიდხანაც იცოცხლა, ძალიან დიდხანს, ხალხი სანახავად მოდიოდა და უკვირდათ, ამ ხეობაზე ამდენ ხანს არავის უცოცხლიაო. [ჩოხელი, გ.4,2011:282]. მას ადამიანები ეუბნებოდნენ, რომ ღმერთს დაავინყდა მისი არსებობა, თუმცა თანდილა, დარწმუნებული იყო, რომ ღმერთს არაფერი ავინყდება. საინტერესოა ერთი დეტალი: სიკვდილის წინ თანდილა ამბობს: „წყეული იყო მოსული, შვილო, ამ ბოლო დროს ძალიან შემომიჩინდნენ, მეუბნებიან: ხომ ხედავ, ღმერთს დაავინყდი, ჩვენ მოგვაბარე შენი სულიო“. ჩემი აზრით, ამ მხატვრულ სახეში იკითხება ის, თუ როგორ გაუძლებს ადამიანი ამქვეყნიურ საცდურებს და სულს ეშმაკს არ მიჰყიდის, ცოდვებისგან დაიცავს თავს და მშვიდად დაელოდება უფლის ნებას. ასევე, აქ იკვეთება პარალელი ბიბლიურ პერსონაჟთან-- იობ მრავალჯერებულთან, რომელმაც უამრავ საცთურს გაუძლო და ღვთის გამოა არ დასცდენია, პირიქით, სხვებისთვის შეძლო მან ლოცვა, რისთვისაც უფალმა დააჯილდოვა და კვლავ დაუბრუნა წართმეული:

„და აღუდგინა უფალმა იობს მისი დოვლათი, როცა ილოცა იობმა თავისი მეგობრებისთვის. ერთი იმდენი მიუმატა უფალმა იობის საბადებელს!.. [ბიბლია, 1989:497]. ამიტომაც არის შემორჩენილი ფრაზელოგიზმი „იობის მოთმინება“, – რაც აღნიშნავს მოთმინების დიდ უნარს.

ასეთი აღმოჩნდა თანდილა. თევდორე ასე აღწერს სკამზე მჯდომი მამის გარდაცვალებას:

„...კმაყოფილი სახით იმზირებოდა სადღაც შორს.

უცებ გავოგნდი.

მამაჩემს ჯერ შუბლზე ამოუვიდა ყვავილები, მერე მთელ სხეულზე იწყო ამოსვლა.

მთელი სოფელი ჩვენ ბანზე შეგროვდა.

ყვარდა მამაჩემი.

აი, ასეთი ყვავილები ამოსდიოდა ყველგან: თავზე, ხელებზე, ზურგზე. ყველგან, ყველგან...

ყვარდა და თან სურნელება იდგა ენით აუნერელი...

თაიგულის სურნელება ათრობდა მიდამოს...“

მსგავსი მხატვრული სახეა გიორგი მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“, როცა გარდაიცვლება წმ. ბერი ხუედიოსი: „და დაიძინა ნეტარმან ბერმან. და ადგილი იგი აღივსო სულნელებითა...“ [ძვ. ქართ. ლიტ-რის ქრესტომთია, 2001: 130].

ასევე, ნანა კუცია მიიჩნევს, რომ „ჯერ კიდევ იოვანე საბანისძის „აბოს წამების“ დასაწყისში წარმოდგენილ საღმრთო სახელებშია მოხსენებული პარადიგმა „ყვავილი“.

ჰაგიოგრაფი ლვთის „უკნინეს“ სახელთა ჩამოთვლამდის განმარტავს: უფალი „საშინელ და წმიდა არს დაა ყოვლადძლიერ და საკვირველ და უფალ და ყოვლისა მპყრობელ არს სახელი მისი. ვერ შემძლებელ ვართ ჩუენ მიწდომად სიმდიდრესა მას სახელისა მისისასა, არამედ უძლურებისაებრ ჩემისა და გულსმოდგინებისა თქუენისა ვინყო თხრობად თუენდა, საყურელნო...“

მრავალთა შორის ერთ-ერთი საღმრთო სახელად „ყვავილსაც“ უთითებს მწერალი: „ყვავილს უწოდებს, რამეთუ ძირისაგან იესეისა ყვავილად აღმოსცენდა ეკლესიასა წმიდისა ქალწულისა მარიამისაგან ხორციელად, ხოლო სულნელებითა მით ღმრთეებისაითა სული იგი მადლისაი მოჰფინა ჩუენ ზედა“. [პროზა, 1982:123].

„ძირისგან იესეისა აღმოსცენებული „სულნელი“ ყვავილი იესო მაცხოვარია. სახისმეტყველებითი ტრადიციის უწყვეტობა წარმოჩნდება მერვე საუკუნის ჰაგიოგრაფიისა და მეოცე ასწლეულის მწერლის ნააზრევთა შედარებისას.

ჰაგიოგრაფი ბიბლიურ იესეს მოიაზრებს „ძირად“ სამყაროს უმშვენიერესი ყვავილისა, უფლის მეორე ჰიპოსტასისა, თანამედროვე მწერალი კი, თითქოს წინამორბედის აზრს ესიტყვებოდეს, ფაქტის კონსტატირებას ახდენს: „ყველა ყვავილი, ეტყობა, ვილაცის მამაა“ [კუცია, 2009:116].

„ამით, ამ სასწაულთ ინება ღმერთმა თანდილას განსაკუთრებულობის წარმოჩენა. ყვავილ-შემოსილი თანდილა იგივე ღმერთშემოსილია, რადგან ყვავილი ქრისტეს სახელია“ [მოსია, 1995:67].

ამ ყვავილს ეძებს შემდგომ თევდორე და დიდი ხნის შემდგომ სახლის ჭერხოზე პოულობს. სწორედ ეს ყვავილს აკისრია ნაწარმოებში მთავარი ფუნქცია. ყვავილი ხდება გადარჩენის სიმბოლო. ადამიანის მგლად გადაქცევას ყვავილმა უნდა შეუშალოს ხელი. „სასწაულებრივია მგლების ხროვაში თევდორეს შემოვარდნა უიარალოდ. მისი „იარალია“ ყვავილი, რომლის დანახვაზეც მგლები ფრთხილდნენ და გარბოდნენ [სორდია, 2009: 69]. თევდორე აქ ქრისტიანობის დამცველად გვევლინება. მას ამას მამის აჩრდილი ავალებს.

ქრისტეს ყვავილად გააზრების მაგალითებს ვპოულობთ როგორც ბიბლიაში, ისე ქართულ სასულიერო მწერლობაში (და არა მარტო ქართულში).

აღსანიშნავია, რომ ჰერმან ჰესეს „ტრამალის მგელში“ გოეთეს მკერდზე მიბნეული ვარსკვლავიც შემდეგ ყვავილად იქცევა.

მნიშვნელოვანი მხატვრული სახეა ცეცხლი: „გოდერძი ჩოხელის ლუკას მაშინ ეცხადება ღმერთი, როცა დედამიწას ცეცხლი უკიდია და გაქრობა ელის. სასონარკვეთილი ხალხის თვალწინ გაკრთება ელვა, გაიფანტება კვამლი და გამოჩნდება ღმერთი, რომელიც თავისთან უხმობს უცოდველთ. წმინდ სულის ადამიანები ფრენით მიეახლებიან ღმერთს, ცოდვადამძიმებულნი მიწაზე რჩებიან და ყმუილით ითხოვენ შევლას. ლუკა ღმერთს ევედრება ცოდვილთა შევრდომებას [სორდია, 2009:80].

და ლუკას ესმის ხმა: – „ნადი, იპოვე ყვავილი! – მხარზე დაადო ხელი ღმერთმა და ლუკა ძირს დაეშვა [ჩოხელი ტ.4, 2011: 286].

ეს ნაწილი აპოკალიპსს ემსგავსება, ხოლო ადამიანებს მხსნელად ევლინება ყვავილი – უფალი: „სოფელი აავსო ყვავილის სურნელმა. ხელში ყვავილი ეჭირა და მის დანახვაზე გარბოდნენ მგლები. გარ-

ბოდნენ სოფლებიდან, გარბოდნენ ქალაქებიდან. მგლებისაგან იცლებოდა ქვეყანა“. [ჩოხელი. ტ.2, 2008: 288].

ასევე, ბიბლიური სახეებია პური და წყალი, ლუკასთან თვდორე ადღეგრძელებს პურსა და წყალს, მის გამჩენს. „ამ შემთხვევაში პური რელიგიური მნიშვნელობისაა. უდაბნოში ხეტიალისას მოსეს და ისრაელის ხალხს ღმერთმა გადმოუვლინა მანანა, ზეციური პური, რაც ქრისტეს გულისხმობს“ [სორდია, 2009: 81].

„პური ზეცისა, პური ცხოვრებისა“ ქრისტეს სიმბოლური სახეა [მოსია,1995: 80-81].

რაც შეეხება წყალს, წინასწარმეტყველთა წიგნებში, სახარებაში, იოანეს გამოცხადებაში ქრისტეს სახელად ფიგურირებს წყალი, წყარო, წყალი ცხოველი, უკვდავების წყარო [ბიბლია, 1990:99, 116-177]

უფალი არის ცოცხალი წყაროსთვალი, „ცხოველმყოფელი წყაროსთვალი“ [ბიბლია, იერემია, 1990: 709] ასევე, ღმერთი მოიხსენიება, როგორც ხსნისწყარო: „სიხარულით ამოხაპავთ წყალს ხსნის.

ლიტერატურა:

1. ბიბლია „საქართველოს საპატრიარქო, თბილისი, 1990წ.
2. კუცია ნ., „ქართული რომანის პარადიგმები“ თბ. გამომც. „მერიდიანი“ 2009წ.
3. მოსია ტ., „საღვთო სახისმეტყველება“, ზუგდიდი, 1995წ.
4. სორდია ლ., „გოდერძი ჩოხელის „მგელი“ (პრობლემატიკა და სახეები), თბ., გამომც. „უნივერსალი“, 2009წ.
5. ქართული პროზა, ნ.1, თბ., 1982წ
6. ჩოხელი გ.ტ.1 „თხულებანი ხუთ ტომად“, თბ. გამომც. „საქართველოს მაცნე“, 2007წ.
7. ჩოხელი გ.ტ.11, „თხულებანი ხუთ ტომად“, თბ. გამომც. „საქართველოს მაცნე“, 2008წ.
8. ჩოხელი გ. ტ.1V, „თხულებანი ხუთ ტომად“, თბ. გამომც. „საქართველოს მაცნე“, 2011წ.
9. ჩოხელი გ. ტ.1V, „თხულებანი ხუთ ტომად“, თბ. გამომც. „საქართველოს მაცნე“, 2012წ.
10. ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, შემდგენლები: მ.გიგინეიშვილი, ლ.გრიგოლაშვილი, ვ.როდონია, თბ. გამომც. „საქართველოს მაცნე“, 2005წ.

ელექტრონული რესურსები:

1. თეზისები საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციისა „გოდერძი ჩოხელი – შემოქმედება საზღვრების გარეშე“, 2011წ. მოძიებულია 2019 წლის 8 ოქტომბერს, ვებგვერდიდან: http://old.gruni.edu.-ge/contentimage/PDF/choxeli_tezisi.pdf
2. მენთეშაშვილი მ. სადოქტორო ნაშრომი – „ბიბლიური მოდელები მეოცე საუკუნის 70 -იანი წლების ქართულ რომანში“; საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი. 2016 წ. მოძიებულია 2019 წლის 10 ოქტომბერს ვებგვერდიდან: <https://core.ac.uk/download/pdf/78227538.pdf>

Tamar Vepkhvadze

*PhD student at Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi*

PARADIGMATIC CHARACTERS IN GODERDZI CHOKHELI'S NOVEL

“Red Wolf”

was open to anyone from Village Chokhi without any invitation. If a man from Chokhi blessed somebody's “sufra”, they were delighted as they were sure the blessing was coming from St. George through the Chokhi man's tongue.

Like those people I, similarly believe in this and I want to send my blessing to the whole Georgia: - Great Saint George of Chokhi, you save and unify the whole Georgia! Amen!”

/ Goderdzi Chokheli /

These words of Goderdzi Chokheli clearly illustrate his beliefs and basic principles of his literary creations, his desire and faith of strengthening and unifying the whole Georgia by the power of Lord.

“I feel myself so close to the earth that no matter what I do, I eagerly try to settle on the Earth forever. But at the same time, the heaven is so far away from me, that in vain does my soul try to ascend the heights and without the

ascension of the soul, it is difficult to establish yourself on the Earth" [Chokheli, 2007. 159] – from a miniature “The Earth without the Heaven”. For the writer there is no Earth without the heaven and vice versa.

The battle between good and evil, the study of a human inner world, the differentiation/identification of sin and grace, are represented in Goderdzi Chokheli's mystical novel, “The Red Wolf”. And the battle for kindness is the ground for the spiritual ascension which gives hopes for the nation’s survival and unification. In confrontation of belief and unbelief, the author is always the adept of faith. He has the mission of Lord to accomplish and it is manifested in the miraculous visions and paradigmatic characters of the novel. ”[Sordia 2009: 74].

Внукова Любовь Б.

*старший научный сотрудник ФИЦ ЮНЦ РАН
Россия, Ростов-на-Дону*

МЕЖГРУППОВЫЕ КОНТАКТЫ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ *

* Публикация подготовлена в рамках реализации ГЗ ЮНЦ РАН на 2019 г.,
№ государственной регистрации проекта АААА-А19-119011190185-9.

Проблемы построения мира на постконфликтных территориях актуальны как для практической политики, так и для ученых, исследующих эффективность этих практик и занимающихся разработкой теоретических основ. В этой связи интерес представляет **контактная теория**, уже несколько десятилетий развиваемая зарубежными учеными. Теоретические аспекты контактной теории были заложены в 1947 году Р. Уильямсом в книге «Снижение межгрупповой напряженности». По его мнению, контакт будет более эффективным, «когда отношения между группами будут характеризоваться равным статусом, совпадающими интересами, сотрудничеством и потенциалом для развития более близких дружеских отношений». В рамках этой теоретической основы Оллпорт в 1954 году сформулировал свою контактную гипотезу. Следует отметить, что Оллпорт осознавал, что межгрупповой контакт может также и увеличить напряженность между группами в некоторых ситуациях, поэтому он предположил, что для снижения предрассудков необходимо наличие «оптимальных условий»: взаимодействие в условиях равного статуса, сотрудничество в достижении общих целей и институциональная поддержка (когда межгрупповые контакты поддерживаются учреждениями и нормами).

В 2006 году Петтигрю и Тропп публикуют масштабный анализ более чем 500 исследований, проведенных в рамках контактной теории, который доказывает, что контакт оказывает положительное влияние на отношения между группами, и отрицательно связан с предрассудками, а при наличии «оптимальных условий» Оллпорта эти эффекты усиливаются. Хотя контакт улучшает межгрупповые связи посредством получения знаний о других и сокращения «невежества», в исследовании этих авторов 2008 года была установлена «роль эмоциональных сдвигов в межгрупповом сочувствии и тревоге как важных медиаторах влияния на межгрупповые отношения», что также снижает беспокойство о межгрупповом контакте. Кроме того, опираясь на групповую модель идентичности, авторы разработали идею Оллпорта о том, что контакт должен способствовать пониманию принадлежности к «общему человечеству».

В последние несколько лет выходили обстоятельные обзоры теории контактов, также были изданы монографии, прежде всего, это «Теория межгрупповых контактов: последние разработки и направления будущих исследований» 2017 года. Основываясь на этой обширной платформе знаний о разнообразных видах межгрупповых контактов, можно утверждать, что контакт представляет собой инструмент, который при некоторых условиях может способствовать разрешению противоречий и конфликтов, улучшению межгрупповых отношений и, как результат, уменьшать напряженность в обществе. Тем не менее, контакт не является универсальным «волшебным средством» для решения всех социальных проблем. Одним из важнейших наблюдений в теории контакта является «эффект вторичной передачи», которому посвящена одноименная работа коллектива авторов. Эффекты позитивного межгруппового взаимодействия выходят за пределы контактной ситуации и распространяются на группу в целом, т.е. также и на не вовлеченных в непосредственный контакт членов группы.

Поскольку стратегии, направленные на использование прямого контакта, часто трудно применять на практике: во-первых, в условиях острого конфликта или в даже постконфликтном контексте у людей могут отсутствовать возможности для общения. Во-вторых, из-за высокого уровня первоначальных предрассудков и межгруппового беспокойства представители разных групп могут противиться самой идее позитивного

взаимодействия с членами вне группы. Поэтому в этих условиях возможны формы контакта без личного общения, которые называются «**косвенными межгрупповыми контактами**». Исследования, проведенные в последние два десятилетия, показали, что они также могут улучшать межгрупповые отношения. Непрямые контактные формы включают **расширенный и воображаемый контакты**. Расширенный контакт – это знание или наблюдение за членами группы, которые позитивно взаимодействуют с членами вне группы. Воображаемый контакт означает умственное моделирование позитивного взаимодействия с членами вне группы. Крисп и Тернер предположили, что прямые и косвенные стратегии контакта являются взаимодополняющими и могут использоваться в сочетании. Например, расширенный или опосредованный контакт, также и предполагаемый контакт могут использоваться в качестве подготовительных стратегий для прямого межгруппового контакта.

Воображаемый, опосредованный, расширенный контакты могут проявляться **виртуально**, так как наши связи с другими все чаще происходят посредством технологий масс-медиа и мобильных телефонов, сайтов социальных сетей, блогов, твиттер-сообщения и т. д. Такого рода контакты должны стать важнейшим направлением исследований в будущем наряду с их негативными последствиями.

В своей статье классик теории миростроительства Дж. П. Ледерах сформулировал четыре основных качества воображения, которыми должны обладать лидеры (и другие люди, по мнению автора статьи) для восстановления гуманного общества в зонах открытого насилия (Дж. Ледерах использует термин *re-humanization*). В статье «Как объединяет человечность?» Дж. Ледерах раскрывает четыре качества. Прежде всего, это способность представить себя и своих врагов объединенными в одну сеть. В контексте социальной поляризации это требует мышления за пределами деления конфликтующих групп на «своих» и «чужих». Ре-гуманизация требует, чтобы мы питали сострадание, замечали и признавали страдания других.

Мы живем во время изменения «традиционного образа жизни», когда высокие технологии проникают во все сферы, значительно изменяя их. Соответственно меняется психология человека, ярче всего это заметно на примере молодого поколения и последствия этих процессов только предстоит осмыслить. Исследования межгрупповых контактов могут быть использованы в практической плоскости, т. к. управление социальными контактами может выполнять несколько функций – направлять социальные изменения посредством создания институтов и норм, благоприятствующих позитивному взаимодействию в обществе, что будет способствовать уменьшению напряженности и построению гармоничного общества.

Литература:

1. Williams, R.M. Jr. The reduction of intergroup tensions. New York, NY: Social Science Research Council, 1947.
2. Allport G. W. The nature of prejudice. Oxford: Addison-Wesley, 1954.
3. Pettigrew T.F., Tropp L.R. A meta-analytic test of intergroup contact theory // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2006. 90. Pp. 751–783. doi: 10.1037/0022-3514.90.5.751
4. Pettigrew T.F., Tropp L.R. How does intergroup contact reduce prejudice? Metaanalytic tests of three mediators // *European Journal of Social Psychology*. 2008. 38. Pp. 922–934. doi: 10.1002/ejsp.504.
5. Например, Al Ramiah A., Hewstone M. Intergroup contact as a tool for reducing, resolving and preventing intergroup conflict // *American Psychologist*. 2013. 68. Pp. 527–542. doi: 10.1037/a0032603
6. Intergroup contact theory: recent developments and future directions / edited by Loris Vezzali and Sofia Stathi. New York: Routledge, 2017.
7. Lollot S., Schmid K., Hewstone M., Al Ramiah A., Tausch N., Swart H. Generalized effects of intergroup contact: The secondary transfer effect // G. Hodson & M. Hewstone. (Eds.) *Advances in intergroup contact*. London, UK: Psychology Press, 2013. pp. 81–112.
8. Crisp R.J., Turner R.N. The imagined contact hypothesis // *Advances in experimental social psychology*. 2012. 46. Pp. 125–182. doi: 10.1016/B978-0-12-394281-4.00003-9.
9. J. Lederach. How Does Humanity Unite? URL: <https://humanityunited.org/how-does-humanity-unite/>.

Ljubov Vnukova
Russia, Rostov-on-Don

INTERGROUP CONTACTS AS A TOOL FOR CONFLICT RESOLUTION: THEORETICAL ASPECT *

*The publication is conducted within the framework of the project AAAA-A19-119011190185-9 (2019).

In modern foreign literature, the types, features, and conditions of intergroup contacts as one of the tools contributing to the improvement of intergroup relations in society are studied. Intergroup contact expands knowledge about outgroup and thus reduces prejudice, reduces anxiety and promotes empathy, which leads to a decrease in conflict potential.

In the past few years, comprehensive reviews of contact theory have been published, monographs have also been published, especially the “Theory of Intergroup Contacts: Recent Developments and Directions for Future Research” (2017). However, contact is not a universal “magic tool” for solving all social problems. One of the most important observations in contact theory is the “secondary transmission effect which is the subject of the same name of the collective authors. The effects of positive intergroup interaction go beyond the contact situation and extend to the group as a whole, i.e. on non-directly involved members of the group. Since strategies to use direct contact are often difficult to put into practice. For instance, in an acute conflict or even in a post-conflict context, people may not have the ability to communicate. Or because of the high level of initial prejudice and intergroup anxiety, representatives of different groups may resist the very idea of positive interaction with members outside the group. Therefore, in these conditions, forms of contact are possible without personal communication called “indirect intergroup contacts”.

Imaginary, indirect, expanded contacts can manifest themselves virtually, since our contacts with others are increasingly happening through the technologies of mass media and mobile phones, social networking sites, blogs, twitter messages, etc. Such contacts should become the most important area of research in the future along with their negative consequences.

Зангиева Зарема Н.

*кандидат педагогических наук, доцент,
«Владикавказский колледж управления»,
Россия, Владикавказ*

АКТИВНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Глобальной целью современной системы образования выступает подготовка молодых людей к жизни в сложных и противоречивых условиях реальной действительности. Выпускники учебных заведений должны не просто получить прочные знания по тому или иному предмету, они должны понимать, чувствовать малейшие изменения, происходящие в общественной и культурной жизни, и иметь возможность раскрыть и при необходимости развить свой творческий потенциал. К основным чертам современного образования по утверждению ученых относятся: гибкость, разнообразие, доступность во времени и пространстве [2:17].

К образованности выпускников в настоящее время общество выдвигает целый ряд требований. Во-первых, человек должен быть способен самостоятельно и эффективно решать вопросы, возникающие в ходе профессиональной деятельности, а также быть способным нести ответственность за качество выполняемой работы. Во-вторых, необходимо обеспечить научную организацию труда с применением современных компьютерных технологий в сфере профессиональной деятельности. В-третьих, молодой специалист должен стремиться к приобретению новых знаний, обеспечивающих его профессиональный рост. В-четвертых, выпускник должен обладать стойким стремлением к самосовершенствованию (самопознанию, самоконтролю, самооценке, саморегуляции и саморазвитию) и творческой самореализации. И таких требований можно привести множество.

В то же время, исследования показали, что при поступлении в высшие учебные заведения от 20 до 60% вчерашних школьников не могут справиться с поставленными учебными задачами и показывают очень низкие или даже неудовлетворительные результаты во время первой же экзаменационной сессии. По мнению одного из ведущих методистов Е.Н. Солововой, в качестве основной причины такого состояния дел можно считать неумение студентами самостоятельно определять и планировать свою учебную деятельность, так как в школе они привыкли быть в роли «ведомых», а всю работу по планированию за них выполнял учитель. Теперь же они самостоятельно должны:

- выбирать что, в каком объеме и когда изучать;
- четко соблюдать сроки сдачи экзаменов и зачетов;
- уметь переработать большой объем текстовой информации, выделить в нем главную и второстепенную составляющие для дальнейшего использования при составлении собственных конспектов, докладов, сообщений и тезисов;
- уметь проанализировать и дать объективную оценку результатам своей учебной деятельности и т.д. [7].

Изучив обширный теоретический материал, мы определили, что в содержание профессионально-личностного развития будущих педагогов входят такие взаимосвязанные составляющие, как деятельность-практическая, рефлексивно-творческая, эмоционально-ценностная и регулирующая.

Деятельностно-практическая составляющая во многом зависит от характера участия обучающегося в учебной и познавательной деятельности. Данный компонент определяется также по уровню сформированности профессионально-педагогических навыков и умений студента, от степени его социальной активности, от умения организовать эту активную деятельность, а также от собственной познавательной позиции студента.

Что касается рефлексивно-творческой составляющей, то здесь важное значение приобретает направленность самого будущего педагога на активное творчество, способность к рефлексии, положительная «Я-концепция», умение адекватно оценить свою работу, умение самостоятельно принять единственно правильное решение и нести за него ответственность перед обществом, способность осознанно выбрать средства для разрешения личных и профессиональных проблем. Молодые люди должны испытывать постоянную потребность в познании чего-либо нового, самопознании, самосовершенствовании [4].

Эмоционально-ценностная составляющая определяется эмоционально-положительным отношением студентов к учебной, познавательной и педагогической деятельности, их способностью к самореализации, к принятию духовных и культурных ценностей, установок на сопереживание. Они должны обладать чувством моральной и профессиональной ответственности, чувством совестливости, а также желанием реализовать свой эмоционально-эстетический потенциал.

Такие важные составляющие, как профессиональные знания и умение самоуправления и саморегуляции, самообладание, жесткая дисциплина, способность студентов преодолевать разногласия между сознанием и поведением, способность предвидеть результат своих поступков и действий, а также сила воли будущих педагогов осуществлять контроль над своими действиями и корректировать в случае необходимости свое поведение – все это входит в регулируемую составляющую содержания профессионально-личностного развития будущего педагога.

Все отмеченные выше составляющие профессионально-личностного развития студентов имеют большое значение, но особо следует отметить важность рефлексивных умений, которым отводится особая роль в требованиях, предъявляемых к выпускникам вуза (бакалаврам) по педагогическим специальностям.

Необходимо организовать учебный процесс в вузе так, чтобы студенты постоянно размышляли и анализировали то, что они делают. В процессе размышления происходит коллективная интеграция опыта, лучше осознается и осмысливается ситуация или возникшая проблема, оттачиваются профессиональные и коммуникативные умения и появляется готовность к выполнению действий в аналогичных ситуациях [3:190].

Казалось бы, представления о рефлексии, самоорганизации, самоконтроле и саморегуляции предполагают полную самостоятельность и свободу. Однако, это мнение ошибочно. Образование не могут определять отдельные группы и индивиды. Определение целей и способов их достижения является совместным творчеством студентов и их преподавателей.

Переходя на новую модель образования, возникает и новая проблема: готовы ли преподаватели педагогических вузов к адекватному выбору и применению современных средств и технологий реализации этого образования. Проблема в том, что традиционные методы преподавания уже устарели, а новые еще не созданы.

Представляется, что обучение через диалог может выступить одним из направлений работы в этом плане. Диалог – явление универсальное, и вследствие этого он не является каким-либо фрагментом учебного занятия, и хотя он и подготовлен учебно-познавательной ситуацией, он ею не заканчивается. Содержание диалога нельзя задать извне: оно создается благодаря смысловому взаимодействию объекта изучения и субъектов друг с другом. В центре такого взаимодействия всегда лежат те ценности, которые должны обрести смысл. А своеобразным воплощением этого мира ценностей в диалоге является сама личность человека.

Каждый участник диалога, и студент, и преподаватель вносят в него частичку самого себя, так как общаются с собеседником на уровне своего «Я». Этот момент является для любой личности моментом самораскрытия. При таком подходе знания и чувства сливаются в единое целостное переживание, которое происходит во взаимодействии с другими партнерами по диалогу за счет воссоздания имеющегося ранее опыта. Грань между обучением и воспитанием при таком подходе практически отсутствует [1:85].

На смысловом уровне диалогическое взаимодействие возможно только при желании и умении участников диалога слушать друг друга, уважительном отношении к мнению собеседника, если даже оно является ошибочным, а также стремлении критически осмыслить собственную позицию. Желательно, чтобы в роли эталона, который безусловно и логично выстраивает аргументацию, оперирует разнообразными контраргументами, стимулирует дальнейшую дискуссию и т.д., выступал сам преподаватель. К сожалению, не все преподаватели педагогических вузов могут служить таким эталоном.

В такой модели образования преподавателю отводится первостепенная роль, хотя становится очевидным факт, что современному преподавателю высшей школы необходимо адаптироваться к новым условиям работы, так как его функции в какой-то степени меняются.

Все больше делается акцент на то, что преподаватель выступает в роли посредника, консультанта, интервьюера, которая требует от него специальной подготовки, и к которой он еще не готов с психологической точки зрения [5].

Сущность педагогического консультирования заключается в сопровождении обучающегося в образовательном процессе и в оказании ему консультационной помощи в разрешении проблем, связанных с учебно-познавательной деятельностью и личностным развитием в целом [6:11]. Консультирование является одним из тех приемов, который обеспечивает развитие потенциала познавательной самостоятельности личности, помогает преодолеть сложные ситуации в процессе обучения, влияет на управление учебной деятельностью студентов и сохранение устойчивости личности в учебном процессе, способствует эффективному продвижению студента по индивидуальной образовательной программе. Разрабатывая технологии подготовки преподавателя к роли консультанта, зарубежные источники часто используют исследования ученых в области психотерапии и педагогической психологии.

Зарубежные студенты имеют больше возможностей при обучении. К сожалению, российские студенты лишены возможности выбрать учебный курс и преподавателя, часто вынуждены мириться с тем, что занятия проходят в атмосфере, не способной «задеть за живое», заставить студентов прочитать не предусмотренный программой источник или просто подумать над обозначенной проблемой. Именно поэтому личность преподавателя, особенно стремящегося к самообразованию, саморазвитию и самосовершенствованию, играет важную роль в создании активной образовательной среды педагогического вуза.

Еще одним действенным средством развития студента является технология использования портфолио. Некоторые методисты считают, что она способствует формированию ключевой компетенции – «самоуправлению» и дает возможность перенести акцент с оценки на самооценку.

Данную технологию необходимо разрабатывать и вводить постепенно: вызвать интерес студента к созданию портфолио, определить его вид и входящие в него компоненты, выбрать критерии и показатели оценивания индивидуальных достижений, оформления содержания и презентации портфолио, а также его защиты.

Уже сегодня многие работодатели требуют от претендентов на ту или иную должность предъявление «портфолио» личных достижений. А в ближайшем будущем при приеме на работу выпускника вуза портфолио (наряду с написанием резюме) станет обязательным условием и признаком конкурентоспособности специалиста на рынке труда. Этот факт можно рассматривать как стимул для создания студентом портфолио, в котором отразятся выдающиеся результаты его учебной, научной, творческой, спортивной, социальной и др. деятельности.

Кроме того, пристального внимания заслуживает совершенствование различных форм исследовательской, творческой, педагогической и рекреационной деятельности студентов, в которых также просматривается значительный потенциал личностного роста.

Основными критериями оценки результативности профессионального развития студента являются также такие характеристики, как профессионально-педагогическая направленность, педагогическая культура (система ценностей), потребность к самосовершенствованию и саморазвитию, позитивная «Я-концепция» [4:279].

Существует целый комплекс педагогических условий, помогающих актуализировать внутренние факторы профессионального развития. К ним можно отнести:

- диагностические условия: изучение и критическая оценка динамики формируемых свойств и качеств личности;
- ориентировочно-содержательные: ориентация на формирование ключевых компетенций студентов в учебной деятельности, осознание студентами личностной значимости овладения профессионально-педагогическими знаниями;
- рефлексивно-сотворческие: опора на «внутреннюю позицию» студента, развитие способов самовыражения; включение будущих учителей в самоанализ и самооценку результатов учебной и творческой деятельности; создание атмосферы сопереживания и сотворчества;
- сочетательные: при обучении специальности в зависимости от конкретных целей и содержания обучения оптимально сочетать традиционные методы и инновационные средства обучения.

Профессионально-личностное развитие студентов российских вузов является многогранным процессом, сопряженным с целым рядом проблем, многие из которых требуют решения на государственном уровне в рамках разработки стратегии развития отечественной высшей школы. Перечисленные выше позиции в сочетании с уже накопленным опытом могут стать связующим звеном между теорией и практикой.

Литература:

1. Бигаева Э. С., Тадтаева А. В., Зангиева З. Н. К вопросу о развитии иноязычной коммуникативной компетенции у студентов неязыковых специальностей вузов // Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени Коста Левановича Хетагурова. 2017. № 4. С. 83-87.
2. Гальченко В. Т. Культура и образование // Методология и технология воспитания и проблемы подготовки учителя. М.: МГПУ, 2002. С. 17-20.
3. Зангиева З. Н. Современные подходы к обучению студентов межкультурной коммуникации / В сборнике: Высшее образование сегодня: традиции и инновации. Москва: Центр гуманитарных исследований при РАНХ и ГС, 2010. С. 187-193.
4. Киргуева Ф. Х. Развитие профессионально-педагогических компетенций в полилингвальной образовательной среде / В сборнике: ПМНО: Поиск. Мастерство. Новаторство. Опыт. Материалы региональной научно-практической конференции. Редактор: Ж. Х. Баскаева. 2009. С. 276-282.
5. Киргуева Ф. Х. Самостоятельная работа как показатель развития педагогической компетентности будущего учителя начальных классов // Человек и образование. 2009. № 3 (20). С. 71-75.
6. Педагогическое консультирование: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / М. Н. Певзнер, О. М. Зайченко, С. Н. Горычева и др. М., 2006. 320 с.
7. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей. М.: АСТ: Астрель, 2008. 272 с.
8. Тадтаева А. В. Технологии формирования педагогической компетентности студентов педагогических вузов в условиях образовательного процесса // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. 2009. № 6 (40). С. 54-56.

Zarema Zangieva N.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Russia, Vladikavkaz*

ACTIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR OF THE FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT

The article is devoted to the problem of professional and personal development of future teachers. The substantial characteristics of the development of future specialists, as well as technologies that contribute to their implementation are considered.

Today, a modern university acts as the most important institution of personality socialization, where training and education are a single process aimed at preparing highly educated, cultural, and creatively minded specialists. In his student years, young people are actively involved in the values of culture, acquire the skills of socio-cultural activities, and are actively expanding the circle of communication. The acquisition of a profession in his student years is accompanied by the realization of the creative potential of the individual, the development of his natural abilities and talents. This is facilitated by the active educational environment of the university, the purpose of which is to "wake up" the creator in a person and maximize the inherent creative potential in him.

According to scientists, the main features of modern education are: flexibility, diversity, accessibility in time and space. Currently, the society puts forward many requirements for the education of graduates, such as the ability to independently and effectively resolve issues arising in the course of professional activity, the ability to bear responsibility for the quality of work performed. It is necessary to ensure the scientific organization of labor using modern computer technologies in the field of professional activity; strive to acquire new knowledge that ensures professional growth, to self-improvement (self-knowledge, self-control, self-esteem, self-regulation and self-development), to creative self-realization.

The content of professional and personal development of future teachers includes closely interconnected activity-practical, reflective-creative, emotional-value and regulatory components.

In connection with a change in its function, a modern higher school teacher needs to adapt to new working conditions. The emphasis is increasingly on the fact that the teacher acts as a mediator, consultant, interviewer, which requires special training from him, and for which he is not yet ready from a psychological point of view.

In addition, the improvement of various forms of research, creative, pedagogical and recreational activities of students, which also show significant potential for personal growth, deserves close attention.

Creating an active high-level educational environment in the classroom is a genuine scientific and pedagogical problem.

ФРАЗЕОЛОГИЯ ПУБЛИЦИСТИКИ КОСТА ХЕТАГУРОВА

Не секрет, что меткое крылатое слово, полная народной мудрости поговорка оживляют язык, он становится более сочным и эмоциональным. Именно это привлекает во фразеологии писателей, публицистов. Сказанное в полной мере относится и к творчеству К.Л. Хетагурова, в частности к его публицистике.

Насыщенность фразеологическими единицами - одна из основных особенностей языка публицистического наследия Коста Хетагурова.

Большой художник слова, как никто другой знавший и чувствовавший слово, Коста Леванович Хетагуров на протяжении всего творческого пути проявлял глубокий интерес к фразеологической сокровищнице языка. Многие исследователи языка произведений К.Л. Хетагурова отмечают, что постоянное обращение к фразеологии составляет одну из характерных особенностей его стиля.

Тонкий знаток языка, Коста стремится к ярчайшей образности, предельной выразительности, ясности и простоте языка своих публицистических произведений. И он всегда достигал этого благодаря умелому использованию различных языковых средств.

Стиль публицистических произведений отличается от других стилей письменной речи. В нем должны совмещаться интеллектуальные и экспрессивные элементы.

Изложение материала должно быть очень четким, простым, но, в то же время, образным. А для этого необходимо, чтобы язык был метким, действенным и выразительным.

В публицистических произведениях Коста фразеологизмы выполняют различные стилистические функции: придают языку образность, эмоциональность, выразительность, помогают лучше раскрыть мысли автора, подводят итог сказанному, являются одним из средств иронии и сатиры и т.д.

Очень часто фразеологизмы в произведениях Коста выполняют образно-выразительную функцию и используются вместо слов, словосочетаний и предложений с номинативным значением. Например: *как сыр в масле (кататься)* - жить в довольстве, имея всё в изобилии; *ломать копы* - с жаром спорить о чем-либо, отстаивать что-нибудь; *открыть Америку* - сказать, объявить о том, что давно известно; *метать громы и молнии* - разражаться гневными речами и т.п. Сравним:

Спорить - "Много *ломалось перьев* для выяснения нужд учебных заведений, но еще много не договорено..." [IV,375]; Быстро, стремительно - "Какое же может быть оскорбление в замечании не скакать *сломя голову* по улице?" [IV,19]; Умереть - "За 60-70-летний период много кавказских героев, наделенных землей, *отошло в жизнь вечную*, оставив вдов и сирот" [IV,243]; Мертвецки, до галлюцинаций - "Каждый из них смело подходит к буфету, требует рюмку или бутылку водки, смотря по тому, пришел ли он "долбануть", или нализаться "до зеленого змия" [IV,16].

При сравнении этих синонимических пар, как и многих других, можно увидеть, что они не одинаковы по значению, "*Ломать копы*" - это не просто спорить, а спорить с жаром, горячо, "*в мгновение ока*" - нет только быстро, но мгновенно, моментально, "*львиная доля*" - не просто часть чего-либо, а большая, лучшая часть и т.п.

Так как в большинстве своем устойчивые словосочетания имеют иносказательное значение, основной функцией фразеологических единиц в публицистике является функция образного выражения.

Особенно часто фразеологизмы употребляются в качестве образной характеристики действия:

"Полицейские служители у нас, тоже не могут назваться образцовыми – уж очень-то они *поклоняются Бахусу*..." [IV,49];

"Следствие... *пролет*, конечно, *не мало света* на действительные причины неурядиц и беспорядков в области" [IV,35];

Такого рода образные глагольные фразеологизмы помогали Коста лучше раскрывать сущность общественно-политических явления на Северном Кавказе. Так в статье "Маленькая история" Коста выражает гневный протест по поводу закрытия первой женской школы в Осетии. Он редко выступает против административного произвола, защищая права униженных и оскорбленных, Каждая строка его наполнена острым политическим содержанием. Коста гневно бичует врагов многострадального осетинского народа: "Почему тифлисская комиссия нашла удобным выбросить на улицу 17 пансионеров и оставить вне всякого учебного заведения 67 учениц...было покрыто мраком неизвестности" [IV,150].

Широко использует Коста в публицистике и сравнительные обороты – фразеологизмы, которые дают ему возможность полнее и глубже охарактеризовать предмет или действие через его сравнение. У Коста

преобладают фразеологизмы-сравнительные обороты с союзом "как". Они могут быть как нераспространенными: *как вкопанный* [IV,340]; *как дома* [IV,19], *как по маслу* [IV,383], *как на ладони* [IV,118], так и распространенными: *как сыр в масле* [IV,215]; *как громом поразить* [IV,139]; *как у себя дома* [IV,199]; охранять - *как зеницу ока* [IV,241].

В этнографическом очерке "Особа" читаем: "Пока на крик ребенка не сбежались заметившие эту сцену соседи и не подняли его, верный традициям дед стоял, *как вкопанный*, и не сделал ни одного движения, чтобы освободить своего первенца от опасного положения" [IV,340].

В этом примере фразеологизм "*как вкопанный*" не только выражает внешнюю неподвижность, но и внутреннее состояние действующего лица.

Большинство фразеологических выражений этой группы тесно связаны с одним определенным глаголом или глаголами-синонимами: *как в воду (кануть)*; *как по маслу (идти, течь)*; *как вкопанный (стоять)*; *как на ладони (видеть)* и т.п.

Коста использует сравнительную фразеологию, следуя установившейся в языке традиции.

Яркие, красочные характеристики Коста-публицисту помогали создавать субстантивные фразеологизмы, чаще всего типа "прилагательное + существительное": *печальник горя народного* [IV,221]; *искатели приключений* [IV,106]; *чудак большой руки* [IV,13]; *рыцари темной ночи* [IV, 73]; *без вины виноватые* [IV,366] и другие.

Многие из них играют роль перифразы: "*сеятели разумного, доброго, вечного*" – учителя; *прекрасный пол* – женщины; *рыцари темной ночи* – разбойники и т.п.

Взятые вне контекста, субстантивные фраземы обладают определенной положительной или отрицательной эмоциональной окраской. В тексте же они могут приобретать новые оттенки в значении. Так, например, фразеологическая единица "*печальник горя народного*" содержит образную положительную характеристику, связанную с образом великого русского революционного поэта-демократа Н.А. Некрасова.

В публицистике Хетагурова она звучит совсем иначе. В статье "Избави бог и нас от этаких судей", Коста резко критикует Г.М. Цаголова, поэта и публициста, за извращение истины в трактовке вопросов осетинской культуры. Он пишет: "Глубоко прискорбно, что такие "*печальники горя народного*", как Г. Цаголов, пользуясь с очень сомнительной правдивостью печатным словом, не только не оказывают заслуживающему горячего сочувствия и содействия делу никакой поддержки, а, напротив, напрягают все силы, чтобы погубить доброе дело" [IV,221].

В данном контексте эта фразема звучит явно иронически. Функцию образного выражения выполняют не только фраземы, но и устойчивые фразы в виде пословиц, крылатых сочетаний.

Коста - по-разному использовал их. Часто он помещал их в начале статьи, абзаца, а сама статья была как бы развитием основной мысли, содержащейся в пословице.

Этот прием использования фразеологизмов дает возможность сразу же обратить внимание читателя на основную мысль произведения». Это относится к таким статьям, как: "Говорят, что новая метла..." [IV,11], "Избави бог и нас от этаких судей" [IV,214]; "Ларчик, оказывается не так просто открывался" [IV,80]; "Между прочим" [IV,282]; "Герои дня" [IV,83]; "Многим торговцам не по шерсти пришлась" [IV,11]; "Если нас слух не обматывает" [IV,72]; "Много ломалось перьев" [IV,375].

Но чаще всего Коста употребляет пословицы в функции итога, вывода, резюме из всего написанного. И это неслучайно, т.к. в них вековая народная мудрость, опыт выражаются в форме краткого образного законченного предложения.

Так, статья "Говорят, что новая метла..." , в которой рисуются будни Нальчика, и начинается и заканчивается известными фразеологическими выражениями: "Говорят, что новая метла сначала лучше метет, чем старая" – "Все это, читатель, было бы очень смешно, когда бы не было так грустно".

Нередко фразеологические единицы становятся для Коста в публицистике средством выражения иронии, сарказма. С целью создания иронического оттенка повествования Хетагуров использует сразу несколько фразеологических единиц, близких или разных по значению. Это можно проследить по "Письмам из слободы Нальчик Терской области", в которых в шутовском, ироническом тоне, в виде переписки двух друзей, рассказывается о буднях Нальчика.

Коста пишет: "А вот про ссору двух самых закадычных приятелей кое-что могу сообщить тебе. Два друга чиновника, напившись "до положения риз", величают один другого "подлецом". Финал очень печальный: бывшие друзья смотрят теперь друг на друга зверь зверем и один другого готовы в ложке воды утопить: " [IV,18];

"Ложимся ли мы спать, встаем ли с постели, все только и думаем о том, как бы это так получше шарахнуть, ковырнуть своего врага Леньку Беспутного или там какого-нибудь Андриюшку? Да так ковырнуть, чтобы Сенька или Андриюшка от вашего "ковыряния" не скоро бы опомнились. А Сенька и Андриюшка, в свою

очередь, ломают свои головы над изобретением таких козней, от которых нам небо в овчинку показалось бы. И так изо дня в день, Точь - в точь как гоголевские Иван Иванович и Иван Никифорович" [IV,27].

М. Шагинян, характеризуя газетные обзоры Коста, пишет о том, что они "свежи и по форме, и в них нет устаревших оборотов, ненужных рассуждений, очень много чудесного, доброго и в то же время меткого юмора".

Как правило, в обычной речи фразеологизмы всегда сохраняют свой состав и значение, но в той или иной мере утрачивают образность, становятся привычными. Поэтому писатели, поэты стараются вернуть фразеологизму образность, освежить его, используя для это различные приемы.

И в этом отношении Коста Хетагуров – большой мастер. Он постоянно стремится с помощью различных приемов усилить образность выразительность фразеологической единицы, привлечь внимание читателя необычностью ее структуры, обновить привычное устойчивое сочетание.

В одних случаях он использует фразеологизм в неизменном виде, сохраняя все особенности его структуры. В других – свободно обращается с ними, перефразирует их, заменяет отдельные компоненты, разрушает их привычную структуру, так что они находятся в живом взаимодействии с языком автора.

В произведениях Коста часто можно встретит фразеологические единицы, в состав которых вводятся дополнительные компоненты. Особенно часто в структуру фразеологического единства, обычно глагольного типа, вводится определение к управляемому слову, которое уточняет его:

отдать дань – отдать должную дань [IV,121]; *попасть в лапы – попасть в кривые лапы* [IV,282]; *зубить время – убить свободное время* [IV,10]; *сквозь призму – сквозь официальную призму* [IV,156];

Вставочными словами могут быть также дополнения и различного рода обстоятельства:

а) дополнения: *делать им честь* [IV,93]; *оставить монопан в покое* [IV,13]; *отбить у публики охоту* [IV,124]; *передать водку анафеме* [IV,21] и т.п.

Дополнения уточняют, конкретизируют действие, указывая на объект;

б) обстоятельства: *зашибить поскорее* деньгу [IV,79]; *поломать немного* голову (IV,15); *принять близко к сердцу* [IV,390]; *убить как-нибудь* время [IV,10] и др.

Структурное единство фразеологизмов нередко разрушается в произведениях К. Хетагурова вставкой вводных слов и словосочетаний, которые выражают отношение говорящего к высказываемой мысли: *пролет, конечно, не мало света* [IV,35]; *хранить, как говорится,* за семью замками [IV,326]; *ларчик, оказывается,* не так просто открывался [IV,80]; *быть, что называется,* на чеку [IV, 73].

Иногда в состав фразеологической единицы вводится целое предложение. Например: "... *факт,* что благодаря отсутствию охраны порохового погреба произведена из него кража около 30 пудов пороха все-таки *остается фактом*" [IV,25].

В публицистике Коста можно встретить и такой прием, как лексическая замена отдельных компонентов. Варьируются компоненты и в составе фразем (именных, глагольных), и в составе устойчивых фраз.

1. Фраземы: 1. Глагольные фраземы

В их структуре варьируются различные компоненты:

а) глаголы

Кричат благим – орать благим матом [IV,58]; *выбросить на улицу – выкинуть на улицу* [IV,8]; *дать по загривку – накласть в загривок* [IV,17];

"С открытием Троицкой ярмарки в городе стали появляться разные "проповедники", *наставляющие* просто, *люди на путь истины*" [IV,71];

б) управляемые существительные:

нести ахинею – нести вздор [IV,176]; *ломать копы – ломать перья* [IV,575]; *попасть в руки – попасть в лапы* [IV,283];

в) прилагательные, поясняющие существительные:

Вывести на чистую воду – *выводить на свежую* воду [IV,93];

Влачить жалкое существование – *влачить рабское* существование [IV,185];

"... в данном случае вопрос идет не о *выведении на свежую воду* товарища, которому приписывается предосудительное поведение..." [IV,93].

2. Именные фраземы

В их структуре варьируются и господствующие, и зависимые компоненты:

Мелкая сошка - маленькая сошка [IV,20].

II. Устойчивые фразы.

В структуре устойчивых фраз также происходят изменения лексико-грамматического состава, заключающиеся, в частности, в замене отдельных компонентов:

"Дети их наложили, приемыши, беглецы, укрывавшиеся у них от преследования кровников, или даже просто любители кормиться остатками богатого стола и одеваться в старое с "княжеского" плеча, – составляли обыкновенно их даровую рабочую силу..." [IV,188].

Используя принцип обновления фразеологических выражений, писатель создает индивидуальные варианты фразеологических единиц. Например, Коста пишет: "Но этого ему, однако, не удалось достигнуть, и тогда он, напрягая до крайней степени все фибры столичного своего организма, стал проливать потоки крокодиловых слез..." [IV,272].

В произведениях Хетагурова большое количество фразеологических единиц, в которых наблюдается вариация грамматических форм, приводящая к изменению типа словосочетания.

Коста широко использовал возможность изменения грамматической формы фразеологических единиц. Он разнообразил приемы их употребления, расширяя синтаксические функции фразеологизмов.

Например, глагольно-именные формы преобразовал в именные: курить фимиама – *воскуривание* фимиама [IV,214]; вылететь в трубу – *вылетание* в трубу [IV,109]; вывести на чистую воду – *выведение на свежую воду* [IV,93]; сеять разумное, доброе, вечное – *сеятели разумного, доброго, вечного* [IV,292] и другие.

Часто личная форма глагола в составе фразеологической единицы заменяется причастной:

ставить на карту – *ставящий на карту* [IV,302]; держать в руках – *держащие в руках* [IV,160]; потерпеть фиаско – *потерпевший фиаско* [IV,389]; кануть в вечность – *канувшая в вечность* [IV,80]; задать тон – *задавшая тон* [IV,70]; отжить век – *отживший век* [IV,277] и другие.

Иногда личная форма глагола заменяется деепричастной: "Положение детей от номылу, помимо их оскорбительной клички – кавдасард, было вообще тяжелое. Они росли, *выбиваясь из сил* в непосильной работе [IV,320].

Замена компонентов способствует созданию фразеологических единиц, принадлежащих к различным функциональным стилям языка, а также меняет или усиливает их стилистическую окраску, вносит в значение фразеологизма дополнительные эмоционально-экспрессивные оттенки.

В произведениях Коста Хетагурова большинство фразеологических единиц, особенно из числа фразеологических единств, свободно меняет расположение лексического состава. Это наблюдается и в структуре фразем, и в структуре устойчивых фраз.

Например: Науки юношей питают – питают юношей наукой [IV,245]; Мудрствовать лукаво – лукаво мудрствовать [IV,151]; Гладить по головке – по головке не гладят [IV,61]; играть роль – роль играет [IV,263,328]; По правде говоря – говоря по правде [IV,184] и др. При определенных условиях порядок следования членов фразеологической единицы изменяется намеренно. Содержание фразы, цель сообщения, интонация и т.п. определяют следование компонентов. Коста Хетагуров в этом смысле следовал установившейся традиции.

Таким образом, Коста Хетагурову были хорошо известны многочисленные и разнообразные приемы осмысления и отбора выразительных средств русского языка. А все это говорит о том, что Коста был великим мастером.

В выборе выражений, изобразительных средств Коста Хетагуров никогда не руководствовался пристрастием к тому или иному слову, обороту. Определяющим фактором для него всегда были особенности жанра, стилистика текста в целом.

Подбор языковых средств и, в частности, фразеологизмов в его публицистических статьях безупречен, потому что автор всегда опирался на тонкое языковое чутье, отточенный художественный вкус, огромный талант, колоссальную требовательность к себе.

Основоположник осетинской литературы и осетинского литературного языка К. Хетагуров в совершенстве владел русским языком, отлично знал русскую литературу и проявлял огромный интерес к русской культуре.

Анализируя состав фразеологических единиц в публицистических произведениях, написанных Коста Хетагуровым на русском языке, трудно поверить, что создал их не русский, а осетинский писатель. Это говорит о том, что Коста Хетагуров превосходно владел всеми ресурсами русского языка, чувствовал все тонкости языка, ставшего для него таким же родным, как и осетинский язык. В этом плане он выступал родоначальником билингвистической художественной литературы осетин.

Литература:

1. Абаев В. И. Коста Хетагуров – поэт Осетии. // Звезда. – 1959. – № 9.
2. Бесолова Е.Б., Дзодзикова З. Б. Осетинские фразеологизмы в переводе на русский язык / В сборнике: Проблемы осетинского языкознания Сборник научных трудов. Орджоникидзе, 1984. – С. 135-143.
3. Зангиева З. Н. Фразеологизм - феномен языка и культуры / В сборнике: Полилингвальное образование как основа сохранения языкового наследия и культурного разнообразия человечества материалы II Международной научной конференции: в 2-х томах. Северо-Осетинский государственный педагогический институт; ООН по вопросам образования, науки и культуры; Министерство образования и науки РФ; Министерство образования и науки Республики Северная Осетия - Алания. – Владикавказ, 2008. – С. 137-142.

4. Зангиева З. Н. Фразеология как фрагмент языковой картины мира / В сборнике: Преподавание иностранных языков и культур в начале XXI столетия: инновации и традиции (Лемпертовские чтения X) Сборник статей по материалам Международного научно-методического симпозиума. Пятигорск, 2008. – С. 267-274.
5. Зангиева З. Н., Цховребова Б. Ф. Использование фразеологизмов как средства формирования гражданской идентичности в условиях поликультурного образования / В книге: European and Russian literature: modern problems of study Stuttgart, 2013. – С. 56-71.
6. Комаева Р. З. Глаголом жець сердца людей. – Орджоникидзе, 1966. – С.223-234.
7. Хетагуров К. Собр. соч. в 5 т. – М.: Изд. АН СССР. – Т.4. – 1960-61.
8. Шагинян М. Коста Хетагуров – публицист / М. Шагинян. Сочинения в 9-ти томах. Т.8. – М.: Художественная литература, 1966. – С.637-656.

Zarema Zangieva N.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Russia, Vladikavkaz*

PHRASEOLOGY OF KOSTA KHETAGUROV'S JOURNALISM

Mankind has very few poets who become, as it were, the moral conscience of the people, in whose names the hope for the future and constant moral measure of the present merges. K. Khetagurov belongs to this small family.

The journalistic works, as well as the works of other genres, embodied the talent of Kosta as a writer, a stylist; at the same time, the remarkable feature of the articles is that they bear a lively and direct imprint of the author's charm. Phraseological system of Kosta Khetagurov's journalistic works is highly characteristic of originality, which is the result of the author's truly creative attitude to the phraseological richness of the source language. There is no doubt that bilingualism has a beneficial effect on Kosta's phraseology; it enriches the style of the writer, gives freshness and originality, leads to the active creation of new turns.

The diversity and expressiveness of the phraseology of Kosta's journalistic works, no doubt, was facilitated by a high level of education, knowledge of history, and ethnography. The analysis of phraseological units in the articles of Kosta Khetagurov from various points of view - structural-semantic, stylistic, structural-grammatical - proves the statement about the richness of the phraseology of Kosta journalism.

Important is the conclusion that the stylistic functions of phraseological units in K.L. Khetagurov's journalism are determined by the tasks of the genre as a whole. In journalistic works, a simple, clear, figurative presentation is required, so their language should be accurate, expressive, effective, emotional.

However, since the style of a journalistic work in each particular case is changing, the functional role of phraseological phrases is also changing. In this sense, without exaggeration, we can say that, how many cases of using phraseological units in Kosta journalism are so many stylistic functions.

Using in his letters and articles phraseological units of the most diverse stylistic-expressive, semantic, structural-grammatical, genetic, etc. groups, K. Khetagurov proved himself as a master of literary words, a deep and subtle connoisseur of the phraseological system. The skillful, brilliant use of phraseological units is a remarkable feature of Kosta's journalism, one of the components of his creative personality.

თამარ ზიგერ-პოპიაშვილი

*საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის ქართული უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი*

მიგრანტები და ბილინგვური სწავლება

ბილინგვური სწავლება ბოლო ხანებში განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში მოექცა. თვითონ ტერმინს – ბილინგვიზმს – სხვადასხვაგვარად განმარტავენ: „ბილინგვიზმისა და ბილინგვური განათლების განხილვისას არაერთი ტერმინი გხვდება, მაგალითად ენობრივი უნარი (language ability), ენობრივი კომპეტენცია (language competence), ენობრივი მიღწევები (language achievement), ენობრივი უნარ-ჩვევები (language skills), ენობრივი პერფორმანსი (language performance), ენის მაღალკვალიფიციური ფლობა (language proficiency). სხვადასხვა ავტორი და სხვადასხვა მკვლევარი ამ ტერმინებს საკუთარ განმარტებებს აძლევს, რადგან არ არსებობს ამ ტერმინთა სტანდარტიზებული განმარტება“.

ბილინგვიზმი განათლების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპექტია. მისი დანიშნულება მრავალგვარია. ჩვენ ძირითადად ყურადღებას ვამახვილებთ მიგრანტთა ბილინგვურ განათლებაზე. რამდენადაც საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლისთანავე საჭირო და აუცილებელი ხდება იმ ენის შესწავლის აუცილებლობა, რომელიც დომინანტურია, სახელმწიფო ენაა.

ზოგიერთ ქვეყანაში საგანგებოდაა შექმნილი ბილინგვური სწავლების პროგრამები, რომლითაც უიოლებენ სახელმწიფო ენის სწავლებას მიგრანტებს მათთვის შექმნილი პროგრამების მეშვეობით.

არსებობს ბილინგვური სწავლების სხვა მიზნებიც. ამის მიხედვით ბილინგვური განათლების სხვადასხვა მოდელს განიხილავენ. ეს მოდელები ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავდებიან და უმთავრესად ითვალისწინებენ სწავლების მიზანს. არსებობს უმცირესობათა ენის შენარჩუნების პროგრამა. ასეთ შემთხვევაში უმცირესობისა და უმრავლესობის ენები მონაცვლეობით გამოიყენება. უმცირესობის წარმომდგენლები სწავლობენ თავიანთ ენაზეც და პარალელურად უმრავლესობის ენაზეც. ამ პროგრამის მიზანია სრული ბილინგვიზმი, რაც ძალიან ძნელად მიიღწევა სრულყოფილად.

ზოგჯერ ხდება, რომ რამდენიმეენოვანი ადამიანი ერთდროულად სწავლობს ამა თუ იმ ენას. მსგავს შემთხვევაში რეალობა ერთია. მოზარდმა მშობლიური ენა იცის, მაგრამ არ იცის მეორე ენა, რომელიც მან უნდა შეისწავლოს. მსგავს შემთხვევაში უნდა გამოვიყენოთ თვალსაჩინოების მეთოდი. მათ ვიზუალურად აუნდა აღიქვან ესა თუ ის საგანი და ნაცვლად იმისა, რომ წარმოთქვან საგნის სახელი თავიანთ ენაზე, საჭიროა სათანადო ლექსიკური ერთეულის მიწოდება, დასწავლა.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, სტატიკაში ყურადღებას ვამახვილებთ ძირითადად იმ სწავლებაზე, რომელიც მიმართულია იქით, რომ მიგრანტებმა რაც შეიძლება მოკლე დროში შეისწავლონ ენა, რომელიც იმ სახელმწიფოს ენაა, რომელშიც ისინი მოხვდნენ.

პროგრამა, რომელიც მათთვისაა გათვალისწინებული ძირითადად შედგენილია ისეთნაირად, რომ რამდენიმე გაკვეთილის შემდეგ მსმენელებმა უნდა შეძლონ წაკითხვა, გამეორება, დამახსოვრება, სწავლა:

წაკითხვა: ჯერ ერთმარცვლიან სიტყვებს უსმენენ, შემდეგ კითხულობენ:

Au-to, Ha-us, Ba-um, Sta-u, Kof-fer...

შემდგომ ამისა ორმარცვლიან სიტყვებს, კითხვისას ერთმანეთს აბამენ მარცვლებს, ასევე სამ მარცვლიან სიტყვებს, სანამ წინადადებას წაკითხვას შეძლებს. შემდგომ ამისა იწყებს სიტყვების გამოწერას.

გერმანული ენის შესასწავლი კურსი სხვადასხვაგვარია. დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა დონეზე იციან ენა. ითვალისწინებენ ასაკსაც. ჯგუფები ამის მიხედვითაც იყოფა.

ენის პროგრამა ძირითადად იყოფა შემდეგ საფეხურებად:

დანყებითი კურსი (ყველაზე ხანგრძლივია – 1265 საათი);

ინტენსიური კურსი (გრძელდება 3 თვე);

ახალგაზრდების კურსი (გრძელდება 6 თვე).

სწავლების მეთოდის მიხედვით სასწავლო პროგრამის დანყებითი კურსი ითვალისწინებს საანბანო პერიოდს, ლექსიკური მარაგის ათვისებას; მოკლე-მოკლე დიალოგებს: სასაუბრო ტექსტებს და ა.შ. ტექსტები წინასწარ არის სხვადასხვა თემატიკის მიხედვით შედგენილი:

გაცნობა Kennenlernen

მოკითხვა Begrüßen

დამშვიდობება sich verabschieden

მოგზაურობა Reisen

ქალაქში in der Stadt

კაფეში im Kaffee

ექიმთან beim Arzt

და სხვ.

წინასწარ შედგენილი ტექსტები განიხილება მათთან ერთად და შემდეგ ეძლევათ ჯერ სასწავლებლად, შემდეგ კი ანალოგიური დიალოგების შესადგენად.

გაცნობა (Kennenlernen):

1. Was sucht Alexander? რას ეძებს ალექსანდრე?

a) Das Hotel სასტუმროს- b) die Wohnung საცხოვრებელს- c) das Geschäft მაგაზინა-

2. Woher kommt Ana? სადცხოვრობს ანა?

a) aus Bern ბერნში- b) aus Bremen ბრემენში - c) Berlin ბერლინში -

3. Was macht Alexander in Berlin? რას აკეთებს ალექსანდრე ბერლინში?

a) er studiert Jura - ის სწავლობს იურიდიულზე b) er studiert Medizin - ის სწავლობს სამედიცინო ფაკულტეტზე c) er arbeitet bei Bosch - ის მუშაობს ფირმა ბოშ-ში

4. Was studiert Ana? რაზე სწავლობს ანა?

a) Sie studiert Medizin - ის სწავლობს სამედიცინოზე b) sie studiert Physik - ის სწავლობს ფიზიკის ფაკულტეტზე c) sie studiert Kunst - ის სწავლობს ხელოვნების ფაკულტეტზე.

5. Wie alt ist Ana? რამდენი წლის არის ანა?

a) Sie ist 25 Jahre alt - ის არის 25 წლის. b) sie ist 27 Jahre alt - ის არის 27 წლის. c) sie ist 26 Jahre alt - ის არის 26 წლის.

6. Um wieviel Uhr hat Ana morgen Zeit? რომელ საათზე აქვს ანას დრო?

a) um 16:00 Uhr - 16:00 საათზე b) um 15:00 Uhr - 15:00 საათზე c) um 18:00 Uhr. 18:00 საათზე.

პროგრამის მიხედვით ისწავლება გრამატიკული კატეგორიებიც;

მეტყველების ნაწილები: არსებითი სახელები, რიცხვითი სახელები, ზედსართავი სახელები ზმნა და სხვ. ვამახვილებინებთ ყურადღებას მათ თავისებურებაზე.

მაგ.: ჩასვით თავსართმოცილებადი ზმნები (Ergänzen Sie die Trennbaren Verben):

einschalten, ჩართვა, anrufen, დარეკვა, ausschalten, გამორთვა, aufmachen, გაღება, zumachen, დახურვა, aufstehen, ადგომა.

1. Wann du morgens ? როდის..... შენ დილაობით ?

2. bitte die Tür ! გეთაყვა კარები !

3. Ich dich übermorgen მე შენ ზეგ

4. Es ist dunkel, bitte das Licht ღამეა, გეთაყვა შუქი

5. Gehen wir, bitte den Strom წავიდეთ, გეთაყვა შუქი

6. Wenn ich zur Arbeit gehe, ich immer das Fenster თუ ის სამსახურში წავა, მე ყოველთვის ფანჯარას

ჩასვით მოდალური ზმნები:

3. Ergänzen Sie die Modalverben: განავრცეთ მოდალური ზმნები:

Darf, können, müssen, mögen, soll. უფლება, შეძლება, ვალდებულება, მოწონება, აუცილებლობა

1. Sie Morgen um 07:00 Uhr in die Arbeit kommen. თქვენ ხვალ 07:00 საათზე სამსახურში უნდა მოხვიდეთ.

2. Was ich noch tun? კიდევ რა უნდა გავაკეთო?

3. Sie jetzt Feierabend machen. თქვენ შეგიძლიათ დაისვენოთ.

4. Hier man nicht rauchen. აქ მოწვევა აკრძალულია.

5. Sie Salat? გიყვართ სალათი?

თანდათანობით გადადიან პატარა ტექსტების შესწავლაზე. სწავლების დასაწყისში ეს ტექსტები ძირითადად შედგენილია მარტივ თემებზე, შემდეგ კი მიგრანტის ინტერესებიდან გამომდინარე, შერჩეულია იმის მიხედვით, თუ რომელ თემაზე სურს მას ლექსიკის გაღრმავება (სპეციალობის, სამუშაოს ან ინტერესებიდან გამომდინარე). არსებობს ტექსტები, რომლებიც ყველასათვის აუცილებელია (მისალმება, გაცნობა და ამდაგვარი დიალოგების საფუძველზე შედგენილი):

Anna steht am Samstag um 8.00 Uhr auf. Sie duscht sich und putzt ihre Zähne. Zum Frühstück isst sie ein Butterbrot und trinkt Kaffee. Dann geht Anna einkaufen. Sie kauft Tomaten, Nudeln, Bananen, Milch und Orangensaft. Um 10.00 Uhr geht Anna mit ihrem Hund im Park spazieren. და ა. შ. შაბათობით ანა დგება 8 საათზე. ის იღებს შხაპს და იხეხავს კბილებს. საუზმედ მიირთმევს ბუტერბროტს და სვამს ყავას. შემდეგ ანა მიდის საყიდლებზე. ის ყიდულობს პომიდორს, მაკარონს, ბანანს, რძეს და ფორთოხლის წვენს. 10 საათზე ანა ძალიან ერთად მიდის პარკში სასეირნოდ.

ენის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს მიგრანტთა ინტეგრირებისათვის. თვითონ მიგრანტიც დაინტერესებულია, რათა, ერთი მხრივ, შეძლოს კომუნიკაცია და რაც მისთვის ყველაზე მთავარია, გაიადვილოს შრომითი მონყოლა.

გერმანიაში ცხოვრების დროს ათ წელზე მეტ ხანს ვასწავლიდი სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსულ მიგრანტებს იმ პროგრამებით, რომელიც შედგენილია სხვადასხვა მეთოდისტის მიერ. ამავე დროს, არსებობს მრავალი სახელმძღვანელო, რომელთა გამოყენებითაც მიზანი მიიღწევა. თვითონ მიგრანტები დიდად არიან დაინტერესებული, რაც შეიძლება დროულად და კარგად აითვისონ სახელმწიფო ენა (ამ შემთხვევაში გერმანული ენა), რადგან ამაზე ბევრი რამ იყო დამოკიდებული (კომუნიკაციის გაადვილება, შრომითი მონყოლა, ინტეგრირება და ა.შ.)

„გერმანიაში, 2005 წლის 1 იანვრიდან, კანონის მიხედვით, მიგრანტებმა აუცილებლად უნდა გაიარონ ინტეგრაციის კურსები გერმანულში, როგორც მეორე ენაში, რადგან ინტეგრაციის კურსებმა სხვა შინაარსობრივ და პრაქტიკულ უნარებთან ერთად, უნდა აამაღლოს მსმენელის ცოდნა მეორე ენაში, ამ შემთხვევაში, გერმანულში (2, 8)“.

საინტერესოა, რომ ზოგჯერ ჯგუფებს ყოფენ არა ასაკობრივი მონაცემების მიხედვით, არამედ ენის ფლობის მიხედვით. რაც ითვალისწინებს ცოდნის დონეს და არა – ასაკს. ზოგჯერ კი ხდება, რომ ემიგრანტებს ყოფენ შერეულ ჯგუფებად. მიაჩნიათ, რომ ამგვარ შემთხვევაში, მეორე ენის შესწავლის სირთულე უფრო ადვილად დასაძლევია. ოჯახის წევრების შემთხვევაში დავალებებს, სავარჯიშოებს (წერიტი, ზეპირმეტყველებითი) ერთად ასრულებენ. ერთმანეთს ახსენებენ, ასწავლიან და გაცილებით იოლდება სიძნელე, რაც უცხო ენის, ამ შემთხვევაში გერმანული ენის შესწავლას ახლავს.

ბილინგვური პროგრამები ერთმანეთისაგან განსხვავდება. მათი კლასიფიკაცია ხდება მიზნობრივი ჯგუფის კომპეტენციების მიხედვით. ამასთანავე, ეს პროგრამები სხვადასხვა მახასიათებლებითაც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან (პროგრამის ხანგრძლივობა, მისი გეგმიური მახასიათებლები და სხვ.).

ბილინგვური სწავლების ერთ-ერთი პროგრამაა სუბმერსია. ეს პროგრამა ძირითადად გათვალისწინებულია მათთვის, ვინც ემიგრანტთა ოჯახებიდანაა და წარმოადგენენ ეროვნულ უმცირესობებს. ისინი საერთოდ ვერ ფლობენ სახელმწიფო ენას და თავიდანვე ეუფლებიან საანბანო პროგრამას და მოკლე სასაუბრო ტექსტებს. მიზანი ერთია, რაც შეიძლება სწრაფად შეისწავლონ სახელმწიფო ენა.

გერმანიის მოქალაქეობის მსურველთათვის არსებობს ცალკეული პროგრამები, რომლების მიხედვითაც სხვადასხვაენოვან ადამიანებს ამზადებენ, რათა გერმანიის მოქალაქეობის მისაღები გამოცდები ჩააბარონ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ისინი აბარებენ ორ გამოცდას: ენის გამოცდას, და გამოცდას საგანში – „ცხოვრება გერმანიაში“.

ენის გამოცდა შედგება ოთხი კომპონენტისაგან:

მოსმენა – მსმენელი ნაკლებად აქტიურია. ის მზა-მზა ტექსტებს ყურადღებით ისმენს;

წერა – მსმენელი შედარებით აქტიურია, იგი სწავლობს წერას;

კითხვა – მსმენელი უფრო აქტიურია: მან იცის ასო-ბგერები და ეჩვენა სწორად წაკითხვას

საუბარი – საგანგებო ენის შემსწავლელ კურსებზე წერა-კითხვის შესწავლის შემდეგ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საუბარს. მათ ეძლევათ ტექსტები წასაკითხად, შემდეგ კი საუბრობენ ამ ტექსტთა შინაარსზე. ასევე სწავლობენ საგანგებოდ შედგენილ დიალოგებს.

სწავლების ბოლოს ჩასაბარებელი გამოცდა – „ცხოვრება გერმანიაში“ ითვალისწინებს ტესტურ და თეორიულ ასპექტებს. ამ შემთხვევაში რამდენიმე სხვადასხვა მნიშვნელოვანი ასპექტია გათვალისწინებული: ისტორია, თანამედროვე სახელმწიფოებრივი წყობა, სხვადასხვა კანონები და სხვ.

იმისათვის, რომ ბილინგვიზმი დაბალანსებულად ისწავლებოდეს, შემუშავებულია მოდელები და პროგრამები, რომლებიც ყველაზე მეტად გამოიყენება და გარკვეულწილად მნიშვნელოვანია ბილინგვური სწავლა/სწავლების დროს. მსგავსი პროგრამები განკუთვნილია ძირითადად იმ მიგრანტებისათვის, რომლებმაც არ იციან სახელმწიფო ენა. ასეთ შემთხვევაში მათ სახელმწიფო ეხმარება და სწორედ მათთვისაა შემუშავებული ანალოგიური პროგრამები. პროგრამებთან ერთად მიგრანტებს განსაკუთრებულად ეხმარება საგანგებოდ მათთვის შედგენილი სახელმძღვანელოები.

ლიტერატურა:

1. პადრაიგ ო' რიაგენი, ჯორჯ ლიუდი, ბილინგვური განათლება: ძირითადი სტრატეგიული ამოცანები, სტრასბურგი, 2008;
2. მ. გოდუაძე, ბილინგვური სწავლების რამდენიმე თავისებურება; <http://mastsavlebeli.ge/?>

3. ნ. პოპიაშვილი, ორენოვნება და სახელმწიფო ენა: მიდგომები და სტრატეგიები, ბილინგვური განათლება, N10;
4. Gerd Brenner: "Die Methoden für Deutsch und Fremdsprachen".
5. Motive (A1/A2/B1) Nur in Intensivkursen kurztragend einsetzbar! Hueber Verlag Berlin, 2012.
6. Pluspunkt Deutsch – Leben in Deutschland Deutsch als Fremdsprache (A1/A2/B1) Cornelsen Verlag. Berlin, 2015.
7. Netzwerk Deutsch als Fremdsprache (A1/A2/B1) Klett-Langenscheidt Berlin, 2017.
8. Wolfgang Gehring, Fremdsprache Deutsch unterrichten: Kompetenzorientierte Methoden für DaF, Berlin, 2018.

Tamar Sieger-Popiashvili

*Saint Andrew the First-Called Georgian University
of the Patriarchate of Georgia
Georgia, Tbilisi*

MIGRANTS AND BILINGUAL EDUCATION

Different models are discussed during bilingual education. These models are quite different from each other, and are primarily intended for teaching purposes. There is a minority language preservation program. In that case, minority and majority languages are used interchangeably. In this case the representatives of the minority study both their own language and the language of the majority as well. The purpose of this program is full bilingualism, which is very difficult to achieve perfectly.

As for bilingual teaching on the language of majority, we have a different situation here. The main in this case is the majority's language. Minority language is only a teaching subject, teaching/learning is mainly done in the majority language. This method has its own advantages, but it is not considered a universal method either.

One of the programs of bilingual teaching is sub-education. This program is mainly intended for immigrant families who belong to the minorities. They do not speak the state language at all and they have to master the alphabet and brief conversational texts from the beginning. The goal of such kind of education is to teach the state language as quickly as possible.

In order for bilingualism to be balanced, it is necessary to develop programs that provide competences in both languages.

The present paper deals with the models and programs that are mostly used during some important bilingual learning/teaching. These programs are primarily designed for migrants who do not know the state language. In this case, the state helps them and they are responsible for the development of similar programs.

Тадтаева Анжелика В.

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Общественные науки»,
Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации
Россия, Владикавказ*

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ, КАК ОСНОВНОЙ АСПЕКТ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КУЛЬТУР

Общение представляет собой сложный и многогранный процесс, который может выступать одновременно как процесс взаимодействия индивидов, как отношение людей друг к другу, как процесс их взаимовлияния, сопереживания и взаимопонимания. В целом это один из важнейших факторов человеческой жизнедеятельности.

В настоящее время в мире происходит процесс глобализации, проявляющийся в усилении политических, экономических и, конечно же, культурных связей между различными странами и народами. Эта тенденция затрагивает все уровни общественной жизни и ставит в центр внимания специалистов разных научных сфер (лингвистов, психологов, социологов, культурологов) проблему межкультурной коммуникации, под которой понимается общение носителей различных культур, владеющих разными языками (личные контакты между людьми, реже – опосредованные формы коммуникации, такие как письмо и массовая коммуникация).

В процессе межкультурной коммуникации каждый человек одновременно решает две важнейшие проблемы – стремиться сохранить свою культурную идентичность и включиться в чужую культуру. Комбинация возможных вариантов решения этих проблем определяет четыре основные формы межкультурной коммуникации: прямую, косвенную, опосредованную и непосредственную. При прямой коммуникации информация адресована непосредственно от отправителя к получателю [4, с.446]. Она может осуществляться как в устной, так и в письменной форме. В косвенной коммуникации, которая носит преимущественно односторонний характер, информационными источниками являются произведения литературы и искусства, сообщения, радио - телевизионные передачи, публикации в газетах и журналах и т.д. Непосредственная и опосредованная формы коммуникации различаются наличием или отсутствием промежуточного звена, выступающего в качестве посредника между партнерами [12, с.152].

В современном мире в связи с повышением интереса к языкам и культуре народов межнациональное общение занимает одну из важных позиций в социальной жизни человека.

Поскольку признается, что одной из предпосылок общения является общность сознаний коммуникантов, то его неполная общность может послужить причиной непонимания. Неполная общность сознания является следствием, в том числе и принадлежности коммуникантов к разным национальным культурам [2, с.132].

Между языком и культурой существует тесная, неразрывная связь. При этом подразумевается, что речь идет о культуре того народа, которому принадлежит этот язык. Всем ходом своего исторического развития язык направлен в область внутренней культуры. Описывая сущность языка, ученые используют различные метафоры, объясняющие природу этого явления. Ср., например: «Язык есть живой организм или система правил, подобных шахматной игре, или устройство для перевода глубинных структур в поверхностные, или зеркало сознания, или хранилище опыта, или оболочка смыслов. Каждое из объяснений имеет право на существование, поскольку высвечивает одну из сторон языка. Вместе с тем нельзя не заметить, что если раньше ученых интересовало преимущественно то, как устроен язык сам по себе, то теперь на первый план выдвинулись вопросы о том, как язык связан с миром человека, в какой мере человек зависит от языка, каким образом ситуация общения определяет выбор языковых средств» [5, с.110-111].

Способность языка переключаться с внутренней культуры на внешнюю и, наоборот, в зависимости от коммуникативных потребностей, обеспечивается гибкостью культурной ориентации языковых единиц. Слова различным образом ориентированы на мир культур различных народов, при этом выделяется несколько групп культурной ориентации: нейтральная лексика, не имеющая культурной ориентации; лексические единицы, обозначающие явления, характерные для всех культур; лексические единицы, обозначающие явления, характерные для данной культуры; и, наконец, лексические единицы, обозначающие специфические инокультурные явления, или реалии.

Естественно, что язык используется более всего в ориентации на свою внутреннюю культуру. Однако уже достаточно давно ни один народ не может жить в культурной изоляции, и любой язык в большей или меньшей степени используется и в коммуникативных ситуациях, связанных с внешними культурами. Широкое распространение получил термин «межкультурная коммуникация», которая предполагает взаимодействие двух и более культур и преодоление языковых и культурных барьеров. Растущий интерес к особенностям межкультурной коммуникации способствовал образованию новой научной области, в которой диалог культур рассматривается как объект исследования [10, с. 409].

Обращение языка к внешней культуре является результатом межкультурного общения. Выход языка в область внешних культур происходит в целом ряде типовых ситуаций: газеты, журналы, бытовые контакты, специальная лингвострановедческая литература и т.д.

Межкультурная коммуникация – явление весьма многостороннее и изучается различными дисциплинами. Межкультурная коммуникация может трактоваться в широком и узком смысле. В широком понимании межкультурную коммуникацию рассматривает культурология. Культурология изучает межкультурную коммуникацию как диалог культур и тех общественных формаций, которым эти культуры принадлежат. Анализируя разные культуры, культурология обосновывает законы, характерные для многих культур, и выявляет черты и особенности, являющиеся уникальными и существующие только в одной отдельно взятой культуре. Межкультурная коммуникация может рассматриваться как «обращение языка в область иноязычной культуры» [8, с.219].

Внутри одной культуры нет необходимости эксплицитно выражать всю информацию, поскольку она уже знакома участникам коммуникации как «разделенное знание». Избыточность в таких случаях тормозит ход коммуникации, экономия усилий становится важным фактором эффективного общения.

В межкультурной коммуникации этот принцип может не срабатывать в связи с тем, что возникает дисбаланс между объемами старого и нового знания коммуникантов о родной и чужой культуре и

соответственно между понятиями о достаточности и избыточности [7, с.162]. Результатом этого дисбаланса может стать нарушение линейности и непрерывности коммуникативного процесса. Поэтому необходимым условием эффективности межкультурной коммуникации является не «выпадение звеньев», а, напротив, избыточность информации, выражающаяся в повторах, переформулировании сказанного и обязательном осуществлении обратной связи.

Постулат о тождестве может давать сбой в результате различного видения мира. Идентификация новых объектов по аналогии со старыми – то, что на всех этапах познания и коммуникативной деятельности внутри одной культуры, облегчает процесс понимания – в межкультурной коммуникации может приводить к ошибочной референции, неверному установлению родовидовых связей, неправильному определению места предметов в мире или в ряду других предметов и в конечном итоге — коммуникативным неудачам. Свойство человеческой памяти, благодаря которому выделение определенного понятия автоматически вызывает ассоциации с другими понятиями и, таким образом, позволяет воссоздать логические связи, восстановить в памяти блоки уже известных сведений, в процессе межкультурной коммуникации становится причиной формирования ложных ассоциаций и обращения к неверной информации [1, с.141].

Привычные действия внутри одной культуры соотносятся со скриптами, или сценариями – цепочками стереотипных действий, используемыми как ответная реакция на ситуативный стимул. Однажды сложившись, скрипты избавляют нас от лишних познавательных усилий и служат основой для формирования связей между новым опытом и уже имеющимися знаниями о мире. Однако следствие несовпадения скриптов в разных культурах — попытка применить знакомые сценарии к ситуациям межкультурной коммуникации может приводить к путанице, замешательству, чувству неловкости и сложностям в общении. В конечном итоге имеют место коммуникативные неудачи и дополнительные усилия по их преодолению. В условиях естественного общения в стране изучаемого языка неправильный ситуативный выбор речевых средств и сценариев определенных видов деятельности может достичь цели общения, но маркирует говорящего как иностранца, а в некоторых случаях может также наложить нежелательный отпечаток на характер взаимоотношений между участниками коммуникации [9, с.292-293].

Небесспорным для межкультурной коммуникации является и постулат об общей памяти, так как культурная память включает сложную гамму коннотаций, пресуппозиций, фоновых знаний, знакомство с прецедентными текстами, т. е. ту сферу, где неизбежны существенные межкультурные расхождения.

Постулаты нормального общения требуют от коммуникантов искренности и правдивости. Однако понятия об истинности суждения в разных культурах могут различаться из-за таких факторов, как относительность понятий времени, пространства, оценочных суждений, этических и моральных норм и т. д. Следствием этих расхождений может стать недоверие участников межкультурного общения друг другу, представляющее собой серьезную коммуникативную помеху [13, с.80].

При анализе универсальных закономерностей общения различия, в том числе межязыковые и межкультурные, воспринимаются как барьеры на пути адекватной коммуникации, вследствие чего основное внимание уделяется моментам сходства. В межкультурной коммуникации различия выходят на передний план и становятся центральной проблемой, а умение их преодолевать — наиболее эффективным способом достижения взаимопонимания [11, с.68].

В настоящее время общепринята точка зрения, согласно которой как в культуре, так и в языке каждого народа присутствуют одновременно общечеловеческий и национальный компоненты. Универсальные значения, одинаково осознаваемые всеми людьми в мире или представителями отдельных культур, создают почву для межкультурной коммуникации, без них межкультурное взаимопонимание было бы в принципе невозможно. В то же время в любой культуре присутствуют специфические культурные значения, закрепленные в языке, моральных нормах, убеждениях и особенностях поведения [6, с.279].

Близость культур является залогом взаимопонимания. Однако существует иное мнение: чем больше иллюзия близости культур, тем больше вероятность коммуникативных сбоев. Так, например, отправляясь в Японию или в африканские страны, американцы готовы к культурным различиям, потому что там их собеседники «другие»: иначе выглядят, жестикулируют, ведут себя и т. д. В то же время они не готовы к разрешению культурных противоречий с русскими, поскольку велико ощущение межкультурного сходства [3, с.85].

Таким образом, можно утверждать, что межкультурная коммуникация имеет некоторые отличия от обычного внутрикультурного общения. Межкультурная коммуникация представляет собой особую форму коммуникации двух и более представителей различных культур, в ходе которой происходит обмен информацией и культурными ценностями взаимодействующих культур. Процесс межкультурной коммуникации есть специфическая форма деятельности, которая не ограничивается только знаниями

иностранных языков, а требует также знания материальной и духовной культуры другого народа, религии, ценностей, нравственных установок, мировоззренческих представлений и т.д., в совокупности определяющих модель поведения партнеров по коммуникации. Изучение иностранных языков и их использование как средства международного общения сегодня невозможно без глубокого и разностороннего знания культуры носителей этих языков, их менталитета, национального характера, образа жизни, видения мира, обычаев, традиций и т.д. Только сочетание этих двух видов знания: языка и культуры обеспечивает эффективное и плодотворное общение.

Литература:

1. Багаева С. В., Тадтаева А. В. Развитие навыков межкультурной коммуникации на занятиях делового английского языка // В сборнике: Молодежь и наука: актуальные проблемы социально-экономического развития регионов России: Материалы V Всероссийской научно-практической конференции. 2017. – С. 139-146.
2. Бигаева Э. С., Тадтаева А. В. Лингвокультурологические факторы в эпоху глобализации // Гуманитарные и социальные науки. 2016. №2. – С. 131 – 137.
3. Бигаева Э. С., Тадтаева А. В., Зангиева З. Н. К вопросу о развитии иноязычной коммуникативной компетенции у студентов неязыковых специальностей вузов // Вестник СОГУ. 2017. № 4. – С. 83-87.
4. Гоговская Я. С., Кочиева А. А., Тадтаева А. В. Forms and levels of intercultural communication in the modern world // В сборнике: Молодежь и наука: актуальные проблемы социально-экономического развития регионов России Материалы VI Всероссийской научно-практической конференции. 2018. – С. 445-449.
5. Gioeva E. G., Tadtava A. V. The communicative competence formation in a student future-economist at “Business English” Lessons (on the example: “Online sales”) // Modern Science. 2018. № 4-2. – С. 108-112.
6. Khaeva D. T., Tadtava A. V. Intercultural communication as a specific type of communication // Modern Science. 2019. №3. – С. 278-282.
7. Dzusova I. G., Tadtava A. V. The role of English language in the modern world // Modern Science. 2018. №11. – С. 160-163.
8. Тадтаева А. В. Обучение студентов деловому общению как реализация одного из компонентов межкультурной коммуникации // В сборнике: Современные технологии обучения. Сборник статей и тезисов. Владикавказ, 2004. – С. 217-223.
9. Тадтаева А. В. Педагогическая инновация как форма творческой технологии гуманитарного образования в вузе // В сборнике: Молодежь и наука: актуальные вопросы социально-экономического развития региона, 2012. – С. 291-295.
10. Tadtava A. Practical techniques for teaching students conversational English in the financial university // В сборнике: Актуальные проблемы современной науки: теория и практика. Материалы I международной заочной научно-практической конференции. Ответственный редактор: Зангиева З.Н. 2013. – С. 408-412.
11. Tadtava A. V. To the problem of the intercultural communication in the modern world // В книге: Development of Georgian-Ossetian Relationship Abstracts. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; Research Center for Georgian-Ossetian Relationship; Ministry of Education, Science, Culture and Sport; Provisional Administration of South Ossetia; Giorgi Akhvlediani Society for the History of Linguistics. 2018. – С. 68-70.
12. Tadtava A. V., Isakova Yu.R., Gassieva N. K. About positive result achievements in foreign-language competence development of non-linguistic educational establishments’ students // Мир науки, культуры, образования. 2019. №1 (74). – С. 150-153.
13. Тадтаева А. В., Зангиева З. Н., Цирихова С. А. National and cultural specific character of the verbal communication // Гуманитарные и социальные науки. 2015. №2. – С. 78-86.

Anjelika Tadtava V.

*Candidate of Science Pedagogics,
Russia, Vladikavkaz*

INTERCULTURAL COMMUNICATION AS THE MAIN ASPECT OF CULTURES' INTERACTION

Currently, the world is experiencing a process of globalization, manifested in the strengthening of political, economic and, of course, cultural ties between different countries and peoples. This trend affects all levels of social life and puts in the center of attention of specialists of different scientific fields (linguists, psychologists, sociologists, culturologists) the problem of intercultural communication, which is understood as communication of speakers of different cultures who speak different languages (personal contacts between people, less often – mediated forms of communication, such as writing and mass communication).

In the process of intercultural communication, each person simultaneously solves two important problems: to strive the preservation of his cultural identity and to integrate into another culture. The combination of possible solutions to these problems defines four main forms of intercultural communication: direct, indirect, indirect and direct. In direct communication, information is addressed directly from the sender to the recipient. It can be carried out both orally and in writing. In indirect communication, which is predominantly one-sided, information sources are works of

literature and art, messages, publications in newspapers and magazines, etc. Direct and indirect forms of communication differ in the presence or absence of an intermediary acting as an intermediary between partners.

There is no need to express all the information explicitly within one culture since it is already familiar to the participants of communication as "shared knowledge". Redundancy in such cases slows down the progress of communication, saving effort becomes an important factor in effective communication.

Therefore, the process of intercultural communication is a specific form of activity, which is not limited to knowledge of foreign languages, but also requires knowledge of the material and spiritual culture of another people, religion, values, moral attitudes, worldview, etc., which together determine the model of behavior of communication partners.

Vittorio Springfield Tomelleri

*Associate Professor
University of Macerata*

Alessio Giordano

*Graduate student,
University School for Advanced Studies IUSS Pavia
Italy*

ON TRANSLATING KOSTA CHETAGUROV'S IRON FÆNDYR (OSSETIAN HARP) INTO ITALIAN. SOME OBSERVATIONS

The present paper features the first Italian translation of a poem from Kosta Chetagurov's "Ossetian harp" (first published in 1899), entitled *Зоньн*, "I know". The edition of the text, presented both according to the modern orthography and in a facsimile reproduction of Kosta's manuscript, is accompanied by a strongly literal English translation, compiled by the late Tamerlan Guriev as well as our non-poetic Italian translation, whose aim is simply to make these poems available to a larger audience. Our lexical and morphosyntactic interlinear glosses, aligned under the Ossetic text, are given in phonological-phonetical transcription. Since the Italian public is not yet familiar with the Ossetian literary tradition in general, especially with Kosta Chetagurov, we have been working at the University of Macerata, together with Michele Salvatori, on the translation of his major work *Iron faendyr* (one paper was published last year, the second one has just appeared). Beyond the text, flanked by an IPA transcription, some important considerations are presented about both phonetical and phonological phenomena that occur in the Ossetian language (particularly, the phonetical status of fricatives and affricates in Vladikavkaz's Iron). Besides that, we shall compare and analyse the different graphic and orthographic versions since the first publication of the text in 1899 as a modest contribution to the history of writing systems and sociolinguistics.

In 2018 the to our knowledge first Italian translation of Kosta Chetagurov's Ossetic poems "Зоньн" and "Тъгъй джиди" was published (Tomelleri, Salvatori 2017); some years before that, another attempt presenting the topic to the Italian reader and providing the German translation of two short "nursery rhymes" (Гино and Скъолæй лæппу) had been made in a rather introductory article by the same authors (Tomelleri, Salvatori 2014).

1. Layout of the previous edition

In this paper, we would like to present and discuss some conceptual and practical changes in the rendition of the Ossetic text, which occurred as Alessio Giordano joined the original duo.

The previous edition consisted of several textual layers:

- 1) the Ossetic text was given according to a modern critical edition on the left side of the page, accompanied, on the right,
- 2) by the extremely useful literal translation into English by the late Tamerlan Aleksandrovič Guriev (Guriev 2009)¹;
- 3) below a rather non-poetic Italian rendition of the text is provided, whose aim is just to give an idea of the content and the lyrical inspiration of the Ossetic original;
- 4) besides, a facsimile reproduction of Kosta's manuscript gives an idea of the old orthography (the so-called Sjögren-Miller system).
- 5) For linguistic purposes, the Ossetic text was given once again, in a Roman-based transliteration, with an interlinear morpheme-for-morpheme lexical and morpho-syntactical explanation, according to the Leipzig glossing rules (<https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>, last accessed 01.11.2019).

¹ This former we got acquainted with a Russian word-by-word translation of Kosta's Ossetic cycle "Ирон фæндыр" by A. Dzantiev, published in Moscow and Vladikavkaz (Dzantiev 2009).

The decision of transliterating Kosta's texts into Latin characters has probably only one advantage and several disadvantages. Taking into account the dialectal variance in the pronunciation of fricatives and affricates (a real shibboleth: [tsib:olet^h], [sib:olet^h] or [teib:olet^h?]), remaining on the common orthographic level rids of the need to choose a particular phonetical or phonological realization; on the other side, however, such a transliteration does not give a proper idea of the sounds involved, and cannot be a real benefit to scholars/readers/translators interested in the performance of the text (and we all know how important is, for readers as well as for performers, the phonetic aspect of poetic compositions); in addition, the confusion of sounds with spelling should be avoided.

We, therefore, decided, with the precious help of Alessio Giordano, to resort to a phonemic/phonetic transcription, which will be presented here.

Зонун

Sjögren-Miller's old Cyrillic
(1844-1923)¹

Зонун, – æфсæрмај кæўдзвстут,
Бавæрдвстут мун мæ мард,
Рухсаг у, рухсаг, – зæўдзвстут,
Ницæмæн ўал ууд дæ цард!

Зонун, – æргæвддзвстут иств, –
Мардвл ма чи дарв ком? –
Алчи æфсæстæј мæ хиств
Ссардзæн араqqæј мæ ном.

Їу бон æббæд у мвсвнæн,
Їу бон кæндзвстут мæ дзврд,
Уј фæстæ ферох ўвдзвнæн, –
Ничи ўал зондзæн мæ цврт.
Ѓоста

Зонын

Modern Cyrillic
(1938-on going)

Зонын, æфсæрмај кæудзвстут,
Бавæрдзвстут мун мæ мард,
«Рухсаг у, рухсаг, – зæгъдзвстут, –
Ницæмæн уал ууд дæ цард!»

Зонын, æргæвддзвстут исты, –
Мардыл ма чи дары ком? –
Алчи æфсæстæј мæ хисты
Ссардзæн арахъхъæј мæ ном.

Иу бон æгъгъæд у мысынæн,
Иу бон кæндзвстут мæ дзырд,
Уый фæстæ ферох уыдынæн, –
Ничиуал зондзæн мæ цырт.
Къоста

Zonyn
Latin alphabet
(1923-1938)²

Zonyn, æfsærmæј kæudzvstut,
Bavardzvstut myn mæ mard,
«Ruxsag u, ruxsag, - zæhdzvstut, -
Nicæamæn ual uyd dæ card!»

Zonyn, ærgævddzvstut isty, -
Mardæn xærnæg kænny nom.³
Alči æfsæstæј mæ xisty
Ssardzæn araqqæј mæ nom.

Iu bon æhhæd u mysynæn,
Iu bon kændzvstut mæ dzyrd,
Uј fæstæ ferox uydzynæn, -
Ničiual zondzæn mæ cyrt.

¹ Quoted from *Iron Fændyr* (2009: 22-23).

² Published in the newspaper *Ræstdzinad* (16th May 1923), here quoted from Dzagurov (1923: 7).

³ The philologically relevant problem of textual variants cannot be dealt with here.

2. New edition of the text. Between orthography and phonology

In the next session, the text of the poem ЗОНЫН features thrice: 1) in old Cyrillic orthography (written by the hand of the poet himself), 2) in modern Cyrillic orthography, and 3) in Roman letters, testifying of the short Latinization period in the history of Ossetic writing.

2.1. Different graphic systems

We noted that, according to Abaev, Belardi and Minissi (Abaev, Belardi, Minissi 1965), Ossetian Iron seems to have neither voiced stops, nor postalveolar fricatives. We can find the same phonological description in at least other two works (Testen 1997; Thordarson 1989). It is curious, that in scientific literature we are faced with quite different descriptions of the Ossetic consonant system, which deserves a deeper analysis and comment that cannot be done in the present paper.

2.2. Phonemic transcription

Anyway, hereby we would like to present the “new” interlinear edition of the Ossetic text, according to the principles already adopted in our recent joint publication (Giordano, Salvatori, Tomelleri 2019), which takes into account the phonetical status of Iron fricatives and affricates.

'zɔn-ən to_know.PRS-IND.1SG	ʔɛf_ʃɛrm-ɐj shame-ABL	kɛɥ-'zə-ʃtut to_cry-FUT-2PL
'ba-vɛr-zə-ʃtut PFV-to_bury-FUT-2PL	mən CL.1SG.DAT	mɛ-'marɖ CL.1SG.GEN-corpse.NOM(DO)
'ruɣʃaɣ-u shiny-to_be.IMP.2SG	,ruɣʃaɣ shiny	zɛɛ-'zə-ʃtut to_say(PFV)-FUT-2PL
'ni-sɛmən NEG-PRON.INAN.nothing.DAT	,waɭ-wəd ADV.more-to_be.PAST.3SG	dɛ-'sarɖ CL.2SG.GEN-life.NOM(S)
'zɔn-ən to_know.PRS-1SG	ʔɛr_ɣɛvd-zə-ʃtu't to_slaughter-FUT-2PL	ɪʃtə INDEF.INAN.something.NOM(DO)
'mard-əl-ma corpse-ADES-PTCL	,ʃi-dar-ə INT.AN.NOM-to_hold.PRS-3SG	'kom mouth.NOM(DO)
'ʔalʃi INDEF.AN.everyone.NOM	ʔɛf_ʃɛʃt-ɐj sated-ABL	mɛ-'χiʃt-ə CL.1SG.GEN-funeral-INES
'ʃ'ar-z-ɛn PFV-to_find-FUT-3SG	ʔa_raq'-'ɐj araq'a-ABL	mɛ-'nom CL.1SG.GEN-name.NOM(DO)
'iɥ-bon NUM.one-day.NOM	ʔɛ_ɣ:ɐɖ-u enough-to_be.PRS.3SG	mə'ʃ-ən-ɛn remember-INF-DAT
'iɥ-bon NUM.one-day.NOM	kɛn-,zə-ʃtut to_make-FUT-2PL	mɛ-'zərɖ CL.1SG.GEN-word.NOM(DO)
'wəj-ʃɛʃtɛ DEM.GEN-POSTP.after	,fɛ-roɣ PFV-forgotten	wə-'zən-ɛn to_be-FUT-1SG
'niʃi-waɭ INDEF.AN.nobody.NOM(S)-ADV.more	,zɔn-z-ɛn to_know-FUT-3SG	mɛ-'sərt CL.1SG.GEN-grave.NOM(DO)

3. Ossetic and mxedruli

Adopting the Georgian civil alphabet (*mxedruli*) to write Ossetic is in some sense much more comfortable, as the graphic repertory of *mxedruli*, including some special ‘Mingrelian’ graphemes for the vowels /ə/ ɔ and /ɐ/ □ and for the voiceless fricative /f/ ɸ, allows a one-to-one correspondence between representing sign and represented sound, thus avoiding the use of digraphs, trigraphs or diacritics, like in the case of Cyrillic or Roman.

3.1. An example

To give an example of Ossetic written in *mxedruli* we provide firstly a short dedication to I. V. Stalin composed by Cxovrebov (1951: 6). The text is given together with a modern Cyrillic transcription, followed by a phonological-phonetic transcription and a lexical and morpho-syntactic analysis:

ფებსებნ მს ზნრდნ 'მს მს თუგნა
 фыссын мæ зæрдæ 'мæ мæ тугæй
 დნდთებ რნ სთძინადნ მს ცარდ.

дæттын рæстдзинадæн мæ цард
 ბლლიცცაგ სტალინონ ანუსან
 бæллицаг стьалинон анусаен
 ქნგენ აფუვანთ თეხთან ლნვარ.
 кæнын æппæт тыхтæ лæвар.

3.2. *Phonetic-phonological transcription and morpho-syntactic gloss*

fæss-ən	mɐ	zerde	(ɐ)mɐ	mɐ	tug-ej
to_write-PRS.1SG	GEN.1SG	heart.ABL	CNJ	GEN.1SG	blood-ABL
dət:-ən	rɛstɕinad-ən	mɐ	tsard		
to_give-PRS.1SG	truth-ABL	GEN.1SG	life.NOM(DO)		
bɛl:its:ag	stʰalin-on	ɛnus-ən			
desired.AGG	Stalin-AGG	century-DAT			
kənən	ɛp:ɛt	təχ-t-ɛ	lɛvar		
to_do.PRS.IND.1SG	all.NOM	strength-PL-NOM	to_offer		

To conclude, following this interesting example and the graphic-phonemic correspondences, characteristic of one of the South Ossetian dialects, it is possible to rewrite the poem *зонын* in *mxedruli* (on the left side). On the right side the “standard” Iron pronunciation, according to the previous transcription, is also represented with Georgian letters:

ზონგენ Mkhedruli, used in South Ossetia from 1938 till 1954	ჟონგენ Mkhedruli, phonemical script (not used)
ზონგენ, - აჭსარმანა ქვკვდესთუთ, ბავარძესთუთ მენ მამარდ; რუხსაგ უ, რუხსაგ, - ზანდესთუთ, - ნიცამან კალ ჳედ დან ცარდ! ზონგენ, - არგანვდესთუთ ისთე, - მარდნლ მა ჩი დარე ქომ? - აღჩი აჭსანსთანა მან ხისტე სსარძან არაყყანა მან ნომ. იჳ ბონ ალანდ უ მეგენან, იჳ ბონ ქანდესთუთ მან ძერდ; უე ჭანსთან ჭეროხ ჳედენან, - ნიჩი კალ ჳონძან მან ცვრთ. კოსთა	ჟონგენ, - აჭჟარმანა ქვკვჟესთუთ, ბავარჟესთუთ მენ მან მარდ; რუხჟაგ უ, რუხჟაგ, - ჟალჟესთუთ, - ნისანმან კალ ჳედ დან სარდ! ჟონგენ, - არგანვდჟესთუთ ისთე, - მარდგლ მა ჩი დარე ქომ? - აღჩი აჭჟანჟთანა მან ხიჟთე ჟჟარჟან არაყყანა მან ნომ. იჳ ბონ ალანდ უ მეჟენან, იჳ ბონ ქანჟესთუთ მან ჳერდ; უე ჭანჟთან ჭეროხ ჳეჟენან, - ნიჩი კალ ჟონჟან მან სვრთ. კოჟთა

Conclusions

With our short notes we have tried to show how inspiring Kosta’s poetry can be, in different ways as well as from different points of view. The legacy of this great poet deserves to be taken into account and discussed not only within the field of Ossetian studies, but also as a relevant contribution to world literature and culture. For this purpose, a translation and a linguistic interpretation represent the first and necessary step, and this is what we shall be doing in the near future.

Bibliographical references:

1. Abaev, Belardi, Minissi 1965 – V. I. Abaev, W. Belardi, N. Minissi, *Profilo grammaticale dell’osseto letterario moderno*, in: «Annali della sezione di linguistica dell’Istituto Orientale di Napoli», 6, pp. 49-68.
2. Сховребов 1951 – ცხვრევათე ი., *ამონდჯჳენ ჭანდაგელ. ჴძანგენთან*, სტალინირ / И. Цховребов, *По пути счастья. Стихи (на осетинском языке)*, Сталинир.
3. Dzagurov 1923 – Г. А. Дзагуров, *Новая осетинская графика на латинской основе*, Владикавказ [republished in Tomelleri 2019: 279-282].
4. Dzantiev 2009 – А. Дзантиев, *«Ирон Фæндыр / Осетинская лира (А. Дзантиев. Подстрочный перевод на русский язык)*, в кн.: Хетагкаты Къоста, *Ирон Фæндыр. Зæрдæйы сагъæстæ, зарджытæ, кадджытæ æмæ æмбисæндтæ*, Мæскуы-Дзæуджыкъæу / Коста Хетагуров, *Осетинская лира. Думы сердца, песни, поэмы, басни*, Москва-Владикавказ, стр. 297-382.
5. Giordano, Salvatori, Tomelleri 2019 – A. Giordano, M. Salvatori, V. S. Tomelleri, *«Il cuore del nostro popolo è il mio campo arato». Tre poesie in lingua osseta di Kosta Chetagurov*, in: G. Comai, C. Frappi, G. Pedrini, E. Rova (eds.), *Armenia*,

- Caucaso e Asia Centrale. Ricerche 2019*, Venezia, pp. 255-276 [= *Eurasiatica. Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale* 12],
6. https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/books/978-88-6969-341-0/978-88-6969-341-0_WuCKf6r.pdf (05.11.2019).
 7. Guriev 2009 – T. A. Guriev, *Kosta. Selected poems*, Vladikavkaz.
 8. Iron Fændyr 2009 – *Ирон фæндыр. Зæрдæйы сæгъæстæ, зарджытæ, кадджытæ æмæ æмбисæндтæ*, Дзæуджыхъæу.
 9. Miller 1903 – W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, in: W. Geiger, E. Kuhn (eds.), *Grundrisse der iranische Philologie. Anhang zum Ersten Band: Die Sprache der Osseten von Wsewolod Miller*, Strassburg.
 10. Sjögren 1844 – A. J. Sjögren, *Ирон æвзагæхур das ist ossetische Sprachlehre, nebst kurzem ossetisch-deutschen und deutsch-ossetischen Wörterbuch*, St. Peterburg.
 11. Testen 1997 – D. Testen, *Ossetic Phonology*, in: A. S. Kaye (ed.), *Phonologies of Asia and Africa (Including the Caucasus). Volume 2*, Winona Lake, pp. 707-731.
 12. Thordarson 1989 – F. Thordarson, “Ossetic”, in: R. Schmitt (ed.), *Compendium linguarum iranicarum*, Wiesbaden, 1989, pp. 707-731.
 13. Tomelleri 2019 – В. С. Томеллери, Г. А. Дзагуров: *Новая осетинская графика на латинской основе. Наборное переиздание текста*, in: S. Kempgen, V. S. Tomelleri (eds.), *Slavic alphabets and identities*, Bamberg, pp. 255-282 [*Bamberger Beiträge zur Linguistik* 19].
 14. Tomelleri, Salvatori 2014 – V. S. Tomelleri, M. Salvatori, *Per una traduzione dell'Osetinskaja lira di Kosta Chetagurov*, in A. Ferrari, D. Guizzo (eds.), *Al crocevia delle civiltà. Ricerche su Caucaso e Asia Centrale*, Venezia, pp. 123-147 [= *Eurasiatica. Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale* 1],
 15. <https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/books/978-88-97735-55-7/978-88-97735-55-7.pdf> (05.11.2019).
 16. Tomelleri, Salvatori 2017 – V. S. Tomelleri, M. Salvatori, *Kosta Levanovič Chetagurov. Due poesie*, in: A. Ferrari, E. Pupulin, M. Ruffilli e V. S. Tomelleri (eds.), *Armenia, Caucaso e Asia Centrale. Ricerche 2017*, Venezia, pp. 279-286 [= *Eurasiatica. Quaderni di studi su Balcani, Anatolia, Iran, Caucaso e Asia Centrale* 7].
 17. https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/books/978-88-6969-219-2/978-88-6969-219-2_4CgfiBu.pdf (05.11.2019).

Vittorio Springfield Tomelleri
Associate Professor University of Macerata

Alessio Giordano
Graduate student
University of Macerata
Italy

PRESENTATION TITLE: INTRODUCING KOSTA CHETAGUROV IN ITALY. SOME PHONOLOGICAL AND LITERARY CONSIDERATIONS

Abstract: The present paper features the first Italian translation of a poem from Kosta Chetagurov’s “Ossetian lyre” (first published in 1899), *ЗОНЫН* (I know). The edition of the text, presented both according to the modern orthography and in a fac-simile reproduction of Kosta’s manuscript, is accompanied by a literally English gloss by the late Tamerlan Guriev as well as our non-poetic Italian translation, whose aim is simply to make these beautiful poems to a larger audience. Our lexical and morpho-syntactic interlinear gloss is aligned under the Ossetic text, given in phonological transcription.

Since the Italian public is not yet familiar with the Ossetian literary tradition in general, and Kosta Chetagurov in particular, we have been working at the University of Macerata, together with Michele Salvatori, on the translation of Iron faendyr (one paper appeared last year, the second one is now in print). Beyond the text, which is flanked, as already mentioned, by an IPA transcription, some important considerations are presented about both phonetical and phonological phenomena that occur in the Ossetian language (particularly, the phonetical foundation of fricatives and affricates in Vladikavkaz’s Iron).

Besides that, we shall compare and analyse the different graphic and orthographic version since the first publication of the text in 1899 as a contribution to the history of writing systems and sociolinguistics. We really hope that our joint work will be useful not only to linguists and typologists but also to people who want to get closer to Ossetian culture and folklore.

ЧАСТНОЕ ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЕ КРЕСТЬЯН В ДАГЕСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

В Дагестане основой крестьянского хозяйства являлись частные (мульковые) и общинные (джамаатовские) земли. Мульками были наиболее ценные в экономическом отношении пахотные участки, а также сенокосы, сады, виноградники, огороды. Пастбища и леса обычно находились в общинном владении. Если в горах пахотные участки и сады, как правило, представляли собой мульки, то на плоскости мульками были только небольшие участки, расчищенные из-под кустарников, камыша и зарослей. Остальные пахотные поля почти повсеместно в равнинной части принадлежали сельским обществам (джамаату) и периодически перераспределялись. Сроки переделов были не везде одинаковы, колеблясь от года до 9 лет и более.

В Дагестане в 1865 г. начала работать сословно-поземельная комиссия, которая занялась решением земельного вопроса. Под ее давлением в 1865 г. местные феодалы согласились предоставить половину земли крестьянам безвозмездно. С 1865 по 1870 гг. проводились межевые работы. Так, на Кумыкской плоскости феодалы получили в среднем по 110 дес., а крестьяне – менее 5 дес. душевого надела.

В Дагестане в начале 60-х гг. числилось около 4 830 рабов обоих полов. Начальник Дагестанской области принял меры к ограничению рабства на территории феодальных владений, поэтому к 1866 г. здесь осталось только 1 542 раба. В 1866-1868 гг. рабство в Дагестане было полностью ликвидировано, около 78% рабов освобождались за выкуп (в среднем по 145 руб. за душу), остальные бесплатно при условии службы бывшим хозяевам от 4 до 6 лет. Освобожденные рабы приписывались к крестьянским обществам.

Однако аграрные преобразования 60-70-х гг. XIX в. не затронули крестьян-рабов, которые оставались в зависимости от беков до 1913 г. Только в некоторых районах (Кумыкском округе, Присулакском наибстве) в 60-е гг. XIX в. крестьяне получили свободу.

В отдельных районах равнинной части области общинное пользование пахотными угодьями (а иногда и сенокосными) существовало лишь формально. Земля законодательно не была закреплена за крестьянами на праве частной собственности, фактически же, например, в большинстве селений Хасавюртовского округа уже к концу XIX в. переделы земель были прекращены, и пахотные земли, а иногда и другие угодья превратились на деле в земли, находившиеся в наследственном пользовании отдельных крестьянских дворов, и общество не разрешало ни перераспределять землю, ни наделять ею вновь прибывшие семьи. Поэтому по переписи 1886 г. в Хасавюртовском округе было около 10% крестьян, не имевших наделной земли [Мелешко 1957: 75].

Несмотря на то, что многочисленные материалы, собранные Сословно-поземельными комиссиями, свидетельствовали о безусловной праве собственности крестьян на мульки, царская администрация не закрепила земли за крестьянами юридическим путем. Более того, вопрос о землевладении в Дагестане был предметом длительных дебатов между кавказской администрацией и представителями центральных ведомств. Начало дебатов можно отнести к 80-м годам XIX в., когда Министерством государственных имуществ был поднят вопрос о передаче земель Дагестанской области в его ведение, т.е. фактически это означало признание всех дагестанских земель казенными.

У жителей Западного Дагестана существовали различные формы земельной собственности. Анализ материала показывает, что в рассматриваемое время основной формой земельной собственности была частная. «Современные порядки, – говорится в Бежтинских адатах – состоят в признании права собственности отдельных домов на пахоты и сенокосы» [Из истории... 1968: 72]. Частное землевладение у народов Западного Дагестана было известно под названием мулк. В высокогорных обществах Ункратль, Дидо, Антль-Ратль частная собственность существовала только лишь на пахотные участки и сенокосы, то в обществах, где климатические условия позволяли заниматься садоводством, в частности, по долинам Койсу, под мульками, кроме пахотной земли, находились сады и огороды.

Согласно сведениям, извлеченным из посемейных списков в Хваршинском сельском обществе, куда входили пять селений, в частной собственности у жителей находились пахотные земли на 3308 пудов засева. В Тиндальском сельском обществе на пять селений имели пахотной земли 1107 пудов засева [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 117]. Посемейный список жителей Тиндальского наибства Андийского округа). В Каратинском союзе сельских общин у десяти селений в собственности находились пахотные земли на 10815 пудов засева. В Технучальском обществе в индивидуальной собственности находились пахотные земли – 528 десятин;

Ункратль-Чамалинском – 1025 десятин пашни; Каратинском – 575 десятин и Цунта – Ахвахском – 167 десятин пашни [Свод... 1987:176].

К концу XIX века частновладельческие земли в Анцухо-Капучинском обществе составляли 2378 десятин, а Богнодальском – 1763 десятин [ЦГА РД. Ф. 2. Оп. 1. Д. 27]. В Капучинском сельском обществе в наиболее крупном селе Бежта в частной собственности находилось пахотной земли на 4200 саб засева (саб в Капуча равнялся 34 фунтам. 1 фунт = 460 гр.). Следующее по величине после Бежта – селение Глядал имело всего на 2000 саб засева [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 73]. В общей сложности в 30-ти дидойских селениях в индивидуальной собственности находились неполивные пахотные земли на 11012 пудов засева [ЦГА РД. Ф. 2. Оп. 5. Д. 73.].

Об интенсивности земледелия в Ботлихе сообщал акад. Вавилов. Он писал, что «в Дагестане, около Ботлиха можно видеть изумительное террасное земледелие, расположенное многими десятками этажей применительно к рельефу, огромными амфитеатрами» [Вавилов 1936:80].

Согласно данным поземельной комиссии в сельском обществе Тох в частной отчуждаемой собственности находились пахотные земли на 1084 мер засева (1 мера = 30 фунтам); в Тонсудинском – на 1550 мер; Верхне-Ташском – на 1425 мер; Средне-Ташском – на 790 мер; Нижне-Ташском – на 1425 мер и Кособском – на 740 мер [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 75]. О том, что пахотные земли у жителей Западного Дагестана находились в индивидуальной собственности, свидетельствует и топонимический материал собранный Магомедовым Д.М. в этом регионе. Почти во всех селах сохранились названия местностей, где в прошлом были расположены пахотные участки общинников. Там, где было развито террасное земледелие, сохранились названия террас, принадлежавших частным лицам.

Кроме пахотных земель в частном владении находились и сенокосные участки. Размеры сенокосных участков, находящихся в собственности отдельных семей, зависели от природно-географических условий. Жители, расположенные в высокогорной зоне, где покосов было в изобилии, естественно, имели больше сенокосных участков, чем жители в горно-долинных и долинных зонах.

Согласно данным, извлеченным из письменных списков в обществе Технуцал, в частной собственности находились сенокосы – 295 десятин [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 117], в Каратинском – 268 десятин [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 115], Цунта-Ахвах – 336 десятин [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 115], а в Ункратльском обществе 1020 десятин сенокосных участков.

В селении Бежта Капучинского общества в частной собственности отдельных семей находились сенокосные участки на 4600 саб; Хашар-Хута – на 4000 саб. [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 73]. Почти все сенокосные участки в Ункратльском обществе были разделены между членами общин [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 111].

В союзе сельских обществ Дидо в индивидуальной собственности находились сенокосные участки на 21230 выюков покоса [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 114]. В Саситлинском сельском обществе в частной собственности находились сенокосы на 1514 выюков покоса [ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 111].

Горцы на протяжении веков тянулись на равнину, пытаясь освоить и обжить ее плодородные земли, но частые нашествия орд кочевников и разорительные походы иноземных завоевателей сводили на нет их попытки. На равнину в Дагестане приходилось 67% всей пашни, 74% пастбищ и менее одной трети населения, а на горы, где проживало 70% всего населения, – лишь 33% пашни и 26% пастбищных земель. В то время как на равнине пустовали обширные массивы земли, в предгорной части для возделывания сельскохозяйственных культур многие крестьянские хозяйства в горах довольствовались клочком в 0,25 га посева. На земледельческой равнине, особенно на кумыкской, где феодальный строй развивался под сильным влиянием крепостной России, вся земля была захвачена феодалами, а крестьянство находилось в личной и поземельной зависимости. В случае перехода на другое место жительства или к другому владельцу феодальный обычай лишал крестьянина всякого права на собственность в пользу бека. Более того, некоторые группы населения, такие, как чагары, были прикреплены к земле.

Сельская община имела на мульк лишь косвенное право, которое заключалось в том, что она устанавливала общие для всех сроки сева и уборки урожая, то есть в какой-то мере регламентировала пользование частной землей. Кроме того, заключалось оно также в существовании права пастбы скота общинников на мульках до посева и после снятия урожая. Только в этом и заключалось существование сельской общины в исследуемый период как землевладельца по отношению к мульку. Наличие частной собственности на землю с правом отчуждения являлось главным источником сосредоточения у одной части узденов больших земельных владений и обнищания другой части.

Материалы Сословно-поземельной комиссией, свидетельствовали о безусловной праве собственности крестьян на мульки, но, однако, царская администрация юридически не закрепила земли за крестьянами. Решение данного вопроса о землевладении в Дагестане между кавказской администрацией и представителями

центральных ведомств был очень длительным. Министерством государственных имуществ был поднят вопрос о передаче земель Дагестанской области в его ведение, т.е. фактически это означало признание всех дагестанских земель казенными.

В Нагорном Дагестане в связи с отсутствием удобных больших массивов пахотной земли особого развития не получила личная зависимость крестьянина от феодала. Основной производительной силой здесь являлись уздени, которые располагали юридически личной свободой. Подавляющее большинство населения составляли свободные крестьяне уздени. В предгорном и равнинном Дагестане социальная структура была сложнее и феодальные отношения были более развитыми.

Зависимые крестьяне в своем большинстве проживали на предгорных и равнинных землях. Именно здесь наибольшее развитие получили феодальные отношения. Крупным землевладельцам зависимые крестьяне нужны были для обработки земельных угодий. В горной части Дагестана в частной собственности феодалов в основном были пастбищные земли, которые отдавались в аренду джамаату, а частные участки имели практически многие крестьяне.

Царская Россия отрицала существование частной собственности крестьян на землю в Дагестане, считая, что у населения отсутствовали юридически оформленные документы о поземельной собственности. Однако, крестьяне рассматривали частные земли как безраздельную собственность и распоряжались своими участками как собственностью – продавали земельные угодья, передавали их по наследству, завещали. Частные земли крестьян были объектом коммерческих операций, что подтверждают многочисленные документы и высшие областные инстанции признавали практику купли и продажи мульков.

Литература:

7. Мелешко А.Г. Развитие капиталистических отношений в сельском хозяйстве Дагестана. Рукоп. дисс.... канд. ист. наук. Махачкала. 1957.
8. Из истории права народов Дагестана. Махачкала, 1968.
9. Свод статистических данных, извлеченных из посемейных списков населения Кавказа. Тифлис, 1887.
10. Посемейный список жителей Анцухо-Капучинского наибства // ЦГА РД. Ф. 2. Оп. 5. Д. 73.
11. Вавилов Н. Мировой опыт земледельческого освоения высокогорий. Природа, №2, 1936.
12. Посемейный список жителей Анцухо-Капучинского наибства Гунибского округа // ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 75.
13. Посемейный список жителей Тиндальского наибства Андийского округа // ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 117.
14. Посемейный список жителей Каратинского наибства Андийского округа // ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 115.
15. Посемейный список жителей Ункратль-Чамалинского наибства // ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 114.
16. Посемейный список жителей Ункратль-Чамалинского наибства // ЦГА РД. Ф. 21. Оп. 5. Д. 111.
17. Ведомость о сельскохозяйственном распределении земель в Гунибском округе // ЦГА РД. Ф. 2. Оп. 1. Д. 27.

Ibragimova Patimat A.,
Candidate of Historical Sciences
Dagestan State University
Russia, Makhachkala

PEASANT CARTOONS IN DAGESTAN

For centuries, the Highlanders have been stretching to the plain, trying to master and inhabit its fertile lands, but the frequent invasions of hordes of nomads and the devastating campaigns of foreign invaders nullified their attempts and periodically destroyed the productive forces of the region. G.G. Osmanov points out that the possibilities for realizing the centuries-old aspirations of the mountain population and the development of agriculture in peaceful conditions appeared with the accession of Dagestan to Russia. The plain in Dagestan accounted for 67% of all arable land, 74% of pastures and less than one third of the population, and the mountains, where 70% of the total population lived, accounted for only 33% of arable land and 26% of pasture land. While vast tracts of land were empty on the plain, in the foothill part for the cultivation of agricultural crops, many peasant farms in the mountains were content with a patch of 0.25 hectares of sowing. The highlander was forced to be content with a patch of 0.25 hectares of sowing, recaptured from nature by the work of entire generations. On the agricultural plain, especially on the kumyk, where the feudal system developed under the strong influence of serf Russia, all the land was captured by feudal lords, and the peasantry was in personal and land dependence. In the event of a transfer to another place of residence or to another owner, the feudal custom deprived the peasant of any right to property in favor of the bek. Moreover, some

populations, such as chagars, were attached to the ground. All the peasantry of the flat lands served in favor of their feudal lords corvee (bun) and paid dues (yasak).

The collected materials by the Estates-Land Commission testified to the unconditional right of ownership of the peasants to cartoons, but, however, the tsarist administration did not legally secure the land for the peasants. The solution of this issue of land ownership in Dagestan between the Caucasian administration and representatives of central departments was very long. The Ministry of State Property raised the issue of transferring the lands of the Dagestan region to its jurisdiction, i.e. in fact, this meant recognition of all Dagestan lands as state-owned.

In Nagornom Dagestan, due to the lack of convenient large tracts of arable land, the peasant's personal dependence on the feudal lord did not receive much development. The main productive force here was the uzden, who had legally personal freedom.

Капланова Аминат И.

*старший научный сотрудник, доцент
Карачаево-Черкесский институт гуманитарных исследований
Россия, Черкесск*

СЮЖЕТНАЯ СТРУКТУРА НОГАЙСКИХ СКАЗОК О ЖИВОТНЫХ

Сказка является одним из древнейших жанров устно-поэтического творчества ногойцев. В народных сказках о животных остались следы тотемистических воззрений. Птицы и звери по представлению древнего человека обладали неестественной силой, говорили на человеческом языке, охраняли природу и имели покровительство над человеком. В сказочном фонде ногойцев некоторые птицы считались священными, ногоец всегда придавал большое значение их повадкам и нраву, свидетельство тому составленный ногойским народом двенадцатилетний животный цикл летоисчисления [2].

Сюжеты сказок о животных на первый взгляд прост. Пространственный мир их ограничивается с помощью житейской обстановки или кругом проблем, которые решают земные дела: как выманить козу из дома, как петух надумал нажиться добром, как утолить голод и т.д. Но некоторые ногойские сказки призваны иллюстрировать более глубокие размышления о призвании зверя, птицы или насекомого. В сказке «Змея, ласточка и комар» («Карлыгаш пан ширкей») [3, с. 61] вроде бы на первый план выступает утоление голода и жажда вкусной пищи зверьми, но вчитываясь и размышляя над поведением животных, мы видим, не только инстинкты животных, в идее сюжета заложена более высокая мораль – бережное отношение к человеческой природе.

Задумал как-то раз черный змей, живущий в камышах у черного болота, питаться не чем попало, а человеческой кровью. Поручает комару узнать, правду ли говорят, что у человека самая вкусная кровь. Комар незамедлительно бросился исполнить волю черного змея. Весь день комар пробовал кровь разных питомцев леса и людей и решил, что действительно нет вкуснее крови человеческой. Вечером полетел к черной змее, чтобы сообщить о выполненной задаче.

В то время у того же самого болота, но только на деревьях жила белогрудая ласточка. Жила себе и вила гнездышко. Услышав разговор о желании черного змея питаться человеческой кровью, вечером ласточка вылетела навстречу комару и поинтересовалась, выполнил ли он поручение змея. На что комар ответил положительно, ласточка предложить комару показать язык, так как у человека кровь алая и его видно на языке. Комар хвастливо высунул язык, и ласточка тут же вырвала его, со словами «не будешь больше вредить людям». У комара выступили слезы на глазах, по бороде потекли капли крови. Комар полетел к змее, а за ним на всякий случай полетела и ласточка, чтобы убедиться, что та не сможет заговорить. Комар хлопает глазами, показывает на сторону ласточки, змей смотрит, то на комара, то на ласточку и никак не поймет, что случилось. Тогда ласточка сказала, что нет вкуснее крови лягушки, комар от обиды заплакал и заверещал. Змея почуяв неладное повернулась к змее с угрозой, но та вспорхнула и улетела, но змее удалось вырвать у нее с хвоста три пера.

Идея сюжета такова, что издревле лишь человеку свойственно охотиться на зверей и птиц, будь это иначе, человеческому роду пришел бы конец. Таким образом, народ сочинял сюжеты, чтобы показать природу животных и их могущество. В сказках люди привили животным свойство думать, сделать определенные выводы о роли человека в их жизни.

В цикле ногойских сказок о животных образы птиц и зверей, представлены разными персонажами, такими как ласточка (карлыгаш), орел (каракус), волк (боьри), конь (ат), еж (кирпи), сова (обыр кус), петух (кораз), коза (эшки), заяц (коян), лиса (туьлки), саранча (шегертки) («Спор орлов и саранчи», «Змея, ласточка и комар», «Как еж выдумал серп», «Наглый петух», «Золотой петух», «Коза и заяц», «Сирота и лиса» и т.д.). Они обладают умом, силой духа, храбростью и верностью. Многие из них наделены чертами характера человека,

ведут себя как люди, поэтому обладают человеческими качествами, например, лиса – умная и хитрая, волк – сильный и непокорный, конь – верный друг. Орел – спаситель главного героя в трудной ситуации, а саранча вовсе излюбленный персонаж ногайского народа. При чтении сказок слушатель знакомится с местом обитания насекомых, зверей и птиц.

Образы зверей, птиц и насекомых наиболее разработаны в сказках о животных. В фольклорных текстах больше раскрыты, те образы, с кем человеку чаще всего приходилось сталкиваться в повседневном быту.

В поведках животных не зримо проведена линия о качествах людей. В сказке «Спор орлов и саранчи» («Карагустынь аз болганы акында эртеги») [3, с. 65] сюжет развивается в направлении «Кто сильнее?».

Как-то раз поспорил царь орел с царем саранчи: «Кто победит в сражении?». Орлы, известны своим величием и силой. Саранча же знаменита своей стаей и на охоту они выходят огромными полчищами. Так и случилось, когда развязался бой, вокруг каждого орла вилась сотня саранчи, и как бы не храбро бились орлы, саранча их кусала с разных сторон, щипала им перья, грызла внутренности птиц и один за другим птицы начали падать, тогда царь орлов понял, что проиграл бой. Говорят, с тех орлов на земле меньше чем саранчи.

В сюжете этой сказки, замысел народа показать в образе насекомых их отвагу и смелость перед большими птицами, что сила массы бывает намного могущественнее.

В сказке «Как еж выдумал серп» («Оракты кирпи шыгарган») [3, с. 67] когда-то люди и звери жили одной семьей и ели траву, а травы становилось все меньше и меньше. И, однажды хан распорядился посеять просо, ячмень и пшеницу. Пришло время собирать урожай, но так как в древние времена не было инструментов, призвал хан всех и подумать, над тем как собрать урожай. Все молчали, тогда один старик заметил, что среди них нет ежа, что он точно дал бы дельный совет, но, говорит старик, «еж очень обидчивый, если посмеяться над ним, то он уйдет». Позвали ежа на собрание, долго стоял еж свернутым в клубок, но молодежь никак не мог уговорить и смеялись над ежом. Недолго думая, что его позвали потешаться, еж рассердился и ушел из дворца. И снова старик сказал, что дело поправимое, обычно, обиженный еж разговаривает сам с собой, и надо его подслушать. Хан поручает кошке проследить за ежом. Еж ругался сам с собой и выговаривал: «До чего бестолковый этот хан. Проще простого взять кусочек железа в виде горбуши и бить молотком до тех пор, пока не станет похож на полумесяц, затем вырезать зубцы и серп готов». Пришла кошка и рассказала хану все что слышала. Люди изготовили много серпов и быстро убрали урожай.

Замысел народа в этом сюжете, показать связь ежа с изобретением серпа. О возможности, что именно природные данные зверей могли повлиять на многие идеи людей.

Сказки о животных в основном комедийного характера. В поведках животных высмеивались человеческие пороки, жадность и скупость, приветствуются – доброта, храбрость, смелость. В них наличествует понятие о бытии, территориальной независимости зверя, свободы слова. В сказке «Как еж выдумал серп» лесные питомцы размышляют над тем как собрать урожай. В сказке «Сирота и лиса» лиса, заботиться о сироте и делает все для его семейного благополучия. Но не все сказки вытесняют черты животного. Сюжеты несут в себе лишь иносказательный смысл, но некоторые сказки увлекают не иносказаниями, а действиями, например, в случае следующей сказки.

В сказке «Ответ совы» («Манькакустынь явабы») [1, с. 10] сова всегда следует свободой слова. Сюжет складывается из того, как жена хана после рождения ребенка пожелала из костей птиц соорудить люльку. Хан зверей созывает всех в своем владении, приходят все кроме совы. Но по строгому приказу доставляют и сову. На вопрос почему не явился, сова отвечает: «Услышал крики и вернулся обратно». Тогда хан задает три вопроса сове, если не ответит, не сносить ему головы. На первый вопрос «Что больше, день или ночь?». Сова отвечает: «Если приравнять ко тьме туманные дни, то больше ночей». На второй вопрос: «Кого больше, живых или мертвых?». Сова отвечает: «Если пастух и табунщик не видят белого света и жизнь их не радует, и работают до смерти, то получается мертвых больше, чем живых». На третий вопрос: «Больше женщин или мужчин?». Сова не задумываясь отвечает: «Женщин больше, потому что мужчин, следующими за словами жены, тоже считаю за женщин». В идее данной сказки, народ показал место мужчины в семье и в обществе.

Сюжетная линия сказок о животных проста и лаконична. Структура зависит от хода действия повествовательного материала. Зачин и концовка зачастую начинаются словами: «В давние-давние времена» («Бурын-бурын заманда...»), «Жил когда-то...» («Эрте заманда...»), «Однажды...» («Бир кере...»), «С тех пор...» («Соннан бери...») «Стали жить...» («Онъып-оьсип...»). Диалог раскрывает основу действия, характеры и состояние персонажей.

Ногайские народные сказки о животных в основном адресованы детям. Они носят познавательный и назидательный характер. Но многое в сказке и для взрослого человека, где преследуются глубинные цели нравственного выбора героев. Сюжетная структура полна красочными изречениями: «Хватить нам голодать! Отныне люди не должны есть траву» [3, с. 13], крылатыми выражениями и богатым пословичным фондом

ногайцев: «Хоть глаза слепого не видят, но душа его чувствует» [3, с. 13]. В сказках о животных не упускаются тонкости детали свойственные животному миру.

Сказкам о животных свойственна цепочная структура. Отношение животного друг с другом, за одной встречей следуют ряд других встреч. Значительно развит диалогизм, он движет действие, раскрывает ситуации, показывает состояние персонажей. И ярче всего характерен для сюжетной структуры – оптимизм: слабым удается выпутаться из сложившейся ситуации, поддерживается юмором и комизмом.

Животные в сказках выступают как символы человеческого характера, как его пороков, так и доброты, и заботы. Дети в раннем возрасте должны быть восприняты эталоны поведения, которые будут уже привитые в зрелом возрасте и это преемственность поколений.

Литература:

1. Акманбетов Т. А. Алал косак. Черкесск, 1985. 74 с.
2. Керейтов Р. Х. Ногайцы. Особенности этнической истории и бытовой культуры. Ставрополь, 2009. 464 с.
3. Найманов А. Ногайские народные сказки. М.: «Наука», 1979 г. 184 с.

Aminat Kaplanov I.

*The Karachaevo-Cherkesski Institute of Humanitarian Trials
Russia, Cherkessk*

THE PLOT STRUCTURE OF NOGAI FAIRY TALES ABOUT ANIMALS

The fairy tale is one of the oldest genres of oral and poetic creativity of the Nogais. In folk tales about animals there were traces of totemist views. Birds and beasts on the idea of an ancient man possessed unnatural power, spoke the human language, protected nature and had protection over man. In the fabulous nogais foundation, some birds were considered sacred, the Nogais always attached great importance to their habits and temper, evidence of this composed by the Nogai people twelve-year-old animal cycle of the chronology.

The plots of fairy tales about animals at first glance is simple. Their spatial world is limited by the help of everyday life or the range of problems that solve earthly affairs: how to lure a goat out of the house, how a rooster decided to cash in good, how to satisfy hunger, etc. But some Nogai tales are designed to illustrate deeper reflections on the calling of a beast, a bird or an insect. In the fairy tale "Snake, Swallow and Mosquito" ("Karlygash pan shirkei") higher morality is a careful attitude to human nature.

I thought once a black snake, living in reeds near the black swamp, to eat not anything horrible, and human blood. Instructs the mosquito to find out whether the truth is told that a person has the most delicious blood. The mosquito immediately rushed to fulfill the will of the black snake. All day the mosquito tried the blood of different pets of the forest and people and decided that really there is no tastier blood of man. In the evening he flew to the black snake to inform about the task completed.

მარიამ კობერიძე

*პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი*

შოთა ქურდაძე ქართულ-ოსური პედაგოგიკური ტერმინოლოგიის გვლევარი

ქართველი და ოსი ხალხი საუკუნეების განმავლობაში ერთად ცხოვრობდნენ და მეტ-ნაკლებად ერთნაირი ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული მონაცემების საფუძველზე ქმნიდნენ საკუთარ ეროვნულ საგანძურს. ამ ორი ხალხის ზეპირსიტყვიერებაში შეინიშნება მსგავსი თემები, მოტივები, იდეები და გამოსატყვის საშუალებები. შოთა ქურდაძის ნაშრომში, „პედაგოგიკური ტერმინოლოგიის ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური მასალები ქართულ და ოსურ ფოლკლორსა და მწერლობაში“, საკვლევი საკითხი ორი ძირითადი პრინციპით არის განხილული: ისტორიულ-პედაგოგიკური და საგნობრივ-თემატური.

შ. ქურდაძემ ქართულ და ოსურ მწერლობასა და პედაგოგიკურ აზროვნებაში თავჩენილი ჩვენთვის საინტერესო მოვლენები შემდეგი თანმიმდევრობით განიხილა: 1. ქართულ და ოსურ ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში ასახული პედაგოგიკური ტერმინოლოგიის მასალები; 2. ძველ ქართულ მწერლობასა

და პედაგოგიკურ აზროვნებაში ასახული პედაგოგიკური ტერმინოლოგიური მასალები; 3. გარდამავალი პერიოდის (XIX საუკუნის პირველი ნახევარი 60-იან წლებამდე) მწერლობასა და პედაგოგიკურ აზროვნებაში ასახული პედაგოგიკური ტერმინოლოგიის მასალები; 4. XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ და ოსურ მწერლობასა და პედაგოგიკურ აზროვნებაში ასახული პედაგოგიკური ტერმინოლოგიური მასალები; 5. იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიკურ და მხატვრულ მემკვიდრეობაში ასახული პედაგოგიკური ტერმინოლოგიური მასალები; 6. რევოლუციის წინა პერიოდის მწერლობასა და პედაგოგიკურ აზროვნებაში ასახული პედაგოგიკური ტერმინოლოგიური მასალები; 7. რევოლუციის შემდგომდროინდელი მწერლობასა და პედაგოგიკურ აზროვნებაში ასახული პედაგოგიკური ტერმინოლოგიური მასალები (შ. ქურდაძე, 1987: 11).

პროფესორმა შოთა ქურდაძემ ქართულ და ოსურ ზეპირსიტყვიერებაში დადასტურებული ხალხური პედაგოგიკური აზროვნების ამსახველი ტერმინები გაანალიზა და საინტერესო პარალელები წარმოგვიდგინა.

1. „აღზრდა“ და „აღმზრდელი“ ცნებების გამომხატველი ენობრივი მასალები: მაგ.: **აღმზრდელი ცხვარი**. „ცხვარს გაუჩნდა ვაჟი, იმისი სახელი – ცხვრის შვილი“ (ხალხური სიბრძნე, I, 1963 : 48). შდრ. **აღმზრდელი დათვი**: „უსარგებლო... ტყის პირას დათვმა დაინახა და თან წაიყვანა. ზრდიდა თავის ბელებთან ერთად“ (ოსური ხალხური ზღაპრები, 1959: 8).

აღმზრდელი ირემი: „ცოლს მწუხარებით რძე აკლდა და ბავშვის რჩენა არ შეეძლოთ. ბავშვი ერთ კოჭლ ირემს მიაბარეს. შენ გაზარდეო“ (ხალხური სიბრძნე, I, 1963: 87).

მათრახით ადამიანის გაახალგაზრდავება: „ვაჟმა გადაჰკრა ნაბდის მათრახი და ორივე გაახალგაზრდავდა“ (ოსური ხალხური ზღაპარი, 1959: 39).

აღმზრდელი დედა – ცხენი: „დედა – ცხენმა თქვა: ისეთი ყოფნა რა ყოფნაა, სულ კვიცების შობა მომწყინდა, ღმერთო, როგორც გამაჩინე, ისე დამარჩინე და ერთი ადამიანის შვილიც ჩამისახეო. შეუსრულა ღმერთმა ნატვრა და ეყოლა ვაჟი“ (ხალხური სიბრძნე, I, 1963 : 87).

ადამიანის წრთობა მგლის რძით. „გობი სოსლანზე ოთხი თითის დადებით მოკლე რომ იყო, სოსლანი მთლიანად ვერ გაიმართა შიგ და მუხლები მოხარა. მგლის რძემ მუხლის თავები ვერ დაფარა და ამიტომ ეს ადგილები უწრთობი დარჩა. სოსლანი წმინდა ფოლადისად გადაიქცა, მარტო მუხლები დარჩა რბილი“ (ნართები, 1977 : 39).

გაანალიზებულ მაგალითებში ბავშვთა დამზადებლად და აღმზრდელად ხალხი მიიჩნევს ცხოველებს და უსულო საგნებს. „აღმზრდელ ირემში, დათვში, დედა-ცხენსა თუ მათრახის დარტყმაში ის შესაძლებლობანი კი არ უნდა ვიგულისხმოთ, რომელსაც მასში დებდნენ ამ პერიოდში ჩვენი წინაპრები, არამედ მათი არალოგიკური, არამეცნიერული შეხედულებები ბუნებისა თუ ცხოვრებისეულ მოვლენებზე“ (შ. ქურდაძე, 1987:16).

2. ბავშვის აღზრდის საზომი ერთეულები:

თითო მათრახის ტარი: „ის ვაჟი თურმე დღეში თითო მათრახის ტარს იზრდებოდა“ (ხალხური სიბრძნე, I, 1963 : 118).

ციდა (შდრ. ქეგლ. „ციდა – მანძილი გაშლილი სალოკი თითის წვერიდან ცერის წვერამდე, იხმარებოდა სიგრძის საზომ ერთეულად“); **მტკაველი** (შდრ. ქეგლ: „მტკაველი – მანძილი გაშლილი ხელის ცერის წვერიდან ნეკის წვერამდე“). „ახსარი და ახსართანი სწრაფად დაიზარდნენ, დღისით **ციდა** ემატებოდათ, ღამით **მტკაველი**“ (ნართები, 1977 : 5).

ბავშვთა სწრაფი ზრდის გამოკვეთილად საჩვენებლად დროის მიხედვით შედარებისათვის აუღიათ – **ერთი დღისა და ერთი წლის, ერთი კვირისა და ერთი წლისა, ერთი თვისა და ერთი წლის, ერთი წლისა და სამი წლის, ათი წლისა და ოცდახუთი წლის ასაკის აღმზრდელები** (შ. ქურდაძე, 1987: 18). მაგ.: „თუ სხვანი წლითა და თვით იზრდებოდნენ, ისინი კვირით და დღით“ (ხალხური სიბრძნე, II, 1964 : 131); „მათი და კი იზრდება და მშვენივდება. სხვა რომ წლით იზრდება, ის დღისით იზრდება“ (ქართული სიბრძნე, 1, 1964 :131). შდრ. „ბიჭი ზღვის ფსკერზე იზრდებოდა, თვეში იმდენი ემატებოდა, რამდენიც ადამიანს სამ წელიწადში ემატებოდა“; „ტყუპებს დღისით ციდა ემატებოდათ, ღამით მტკაველი“ (ნართები, 1977: 116).

ხატოვანი აზროვნება ქართველი და ოსი ხალხის ფოლკლორში შემონახულია წმინდა მეტაფორული გააზრებით. ამირანი ასე ამშვიდებს ყამარს:

„არცა ვარ ტყისა ხოხობი, მომინადირონ ქორითა,

არცა ვარ ჭალის კურდღელი, რომ დამიჭირონ მწვერითა,

არცა ვარ ხისა ფურცელი, გადამიტანონ ქართა“ (ხალხური სიბრძნე, III, 1964 : 20). აღნიშნულ ამონარიდში „ტყის ხობობი“, „ჭალის კურდღელი“, „ხის ფურცელი“ ამირანთან მიმართებაში მეტაფორულად არის გააზრებული. მითოლოგიური აზროვნება კარგად ჩანს ნართების ეპოსშიც. მაგ.: „ურუზმაგმა შავგვერემანსა და წითურ კაცს ასწავლა გზა ნართების სოფლისაკენ და უთხრა: წადით და ნართებს გადაეცით: ურუზმაგი სადენჯიზის აღდარს ჩაუვარდა ტყვედ და გამოსასყიდად გაუგზავნეთ ასჯერ ასი ცალრქა ხარი, ასჯერ ასი ორქა, ასჯერ ასი სამრქა, ასჯერ ასი ოთხრქა და ასჯერ ასი ხუთრქა ხარი“ (ნართები, 1977 : 34).

მითოლოგიური აზროვნება ადამიანის გარეგნული მონაცემების ზრდის წყაროდ კვებას, ჭამას მიიჩნევს. ამიტომ საკვებისათვის საზრდო, საზრდელი უწოდებიათ, ხოლო ბავშვის ფიზიკური განვითარების აღსანიშნავად ცნება „ზრდა“ შეუქმნავებიათ“ (შ. ქურდაძე, 1987 : 19). მაგ.: „იყვნენ ცოლქმარნი ღარიბები და უქონლები. ერთი ვაჟი მიეცათ, დაარქვეს „უხეირო“, მაგრამ ვერ გაზარდეს, ძუძუ არ ჰყოფნიდა, წაიყვანეს ქალაქში, იქნებ სამადლოდ ვინმემ აიყვანოსო, ხელმწიფემ აიყვანა და დაუწყო ზრდა, მაგრამ ეს ბიჭი ისეთი მჭამელი გამოდგა, ძლივს აძლობდნენ“ (ხალხური სიბრძნე, I : 190). შდრ. „ – მამა, რა გადარდებს? მე წავალ სოსლანის ლაშქარში“ – შენ რომ იმხელა მყავდე, ლაშქარს წასვლა შეგეძლოს, განა სანყალი ვიქნებოდი? ბიჭმა აკვანს ლინინ-ლინინი აუტეხა“ (ნართები, 1977 : 20).

დამომნებელი მასალების საფუძველზე, შოთა ქურდაძე „აღზრდის“ ცნებას აკონკრეტებს და აღნიშნავს, რომ „აღზრდა“ ცნებაში ძირითადად იგულისხმება აღსაზრდელთა ფიზიკური მომზადება... სწავლება ცნების შინაარსი კიდევ უფრო კონკრეტულად აღიქმება ცნებებში „ხელობის ცოდნა“, „ხელობის გატანა“, „იარალის ცოდნა“, „სროლაში დაოსტატება“ და სხვა (შ. ქურდაძე, 1987 : 20).

3. სწავლება, სწავლა, მასწავლებელი.

ქართულ და ოსურ ფოლკლორულ მასალებში დასტურდება არაერთი ტერმინი, რომელიც ადამიანთა გონიერი მოქმედების სწავლებას, მათ გონებრივ განვითარებას უკავშირდება. ამ ტერმინებში გვხვდება „ოსტატი“, „დურგალი მასწავლებელი“, „ოქრომჭედელი მასწავლებელი“, „შეგირდი“, „სწავლის მონდომება“, „ნიგნი“, „ქალაღდი“, „წაკითხვა“...

სწავლება ცნების გვერდით გვხვდება „ცოდნაც“. მაგალითად, „ცოდნა“, „ცოდნის არ დაშურება“, „ცოდნის მიღება“... ცოდნის სინონიმია ტერმინები „სწავლა“ და „სწავლება“. შ. ქურდაძეს ქართულ და ოსურ ფოლკლორული მასალების ტიპოლოგიური შედარების საფუძველზე ხალხური ცოდნა – გამოცდილების გადაცემის შემდეგი სახის ხერხები აქვს გამოყოფილი: ზეპირსიტყვიერი, წერილობითი, თვალსაჩინოებითი, სიმღერა, დასჯა (შ. ქურდაძე, 1987 : 26).

საინტერესოა ქართულ და ოსურ ფოლკლორში მოცემული ცოდნის გადაცემის ისეთი საყოველთაოდ ცნობილი ცნება „ხერხი“. მაგ.: „ – ჰე, შე სანყალო კაცო! ამას, შენ რომ გგონია, ისე ვერ მოკლავ, მაგრამ მე გასწავლი ხერხს, ამ დევს საკუთარი ხმალი აქვს, ამოიღე როგორმე, დაადევი კისერზე. შენ უსვი ხმალი და მე წყალს გისხამ. მხოლოდ ასე შეიძლება, თავი გააგდებინო“ (ხალხური სიბრძნე, II, 1964 : 71). შდრ. „ჩემს ვაჟთან ვერაფერს გახდები, ხერხს უნდა მივმართოო, დაიწყო ფიქრი, როგორ დაღუპოს ვაჟი“ (ოსური ხალხური ზღაპრები, 1959 : 35-36).

ფოლკლორულ მასალებში დადასტურებული „ხერხი“ სულხან-საბასთან განმარტებულია ასე: „ხერხი საქმის მცოდნელობა“ (1966 : 438). უფრო დანვრილებით განმარტავს ნიკო ჩუბინაშვილი: „ხერხი ხელოვნება, ხელფურჩობა „გამოცდილება, მოხერხება, искусство, хитрость“ (1961: 467).

ამრიგად, შოთა ქურდაძის ნაშრომში ვრცლად არის გაანალიზებული ქართველი და ოსი ხალხის ფოლკლორული მასალების ტიპოლოგიური შედარებით გამოვლენილი ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური პედაგოგიური ტერმინოლოგია: „აღზრდა, აღმზრდელი“ (ავი აღმზრდელი, არცრა გაზრდა, აღმზრდელი ძიძა, აღსაზრდელთა სიმღერა, აზიზ-მაზიზად აღზრდა, მოზრდა, აღმზრდელი ცხვარი, ირემი...), „სწავლება, სწავლა“ (არცოდნა, გონების დაბნევა, გონებაზე მოსვლა, დარიგება, განაფვა, ჭკუის სწავლება...), სწავლების ხერხები (ამბავის მბობა, ამბავის მოყოლა, არაკი, ახსნა, დავალება – სწავლება, დავალება – სწავლების ახსნა, დაბარება, თავგადასავალი, კითხვა – პასუხი, რჩევა...), მასწავლებელი, გონებრივი განვითარება (მასწავლებლის დაჭერა, გონების მასწავლებელი, ოსტატი, ჭკუის დამრიგებელი...). განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს პედაგოგიური ტერმინოლოგიის ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური მასალების ენობრივი თავისებურებების შესწავლას ქართულ-ოსური ისტორიული ურთიერთობის წარმოსაჩენად. განხილული ტერმინები კი საშუალებას აძლევს მკითხველს ქრონოლოგიურად თვალი მიადევნოს ქართველი და ოსი ხალხის ურთიერთობის ისტორიას ფოლკლორის საშუალებით დღევანდელობასთან მიმართებაში.

ლიტერატურა:

1. ნართები, პირველი გამოცემა, მთარგმნელი მერი ცხოვრებოვი, ცხინ., 1977.
2. ოსური ხალხური ზღაპრები, შეადგინა ა. ბიაზროვმა, რედაქცია და შესავალი
3. წერილი დაურთო ალ. ლლონტმა, მთარგმნელი მერი ცხოვრებოვი, სტალ., 1959.
4. სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, ს. იორდანაშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, თბ., 1949.
5. შ. ქურდაძე, პედაგოგიური ტერმინოლოგიის ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური მასალები ქართულ და ოსურ ფოლკლორსა და მწერლობაში, თბ., 1987.
6. ხალხური სიბრძნე, ქართული ზღაპრები, I ტომი, შეადგინა, წინასიტყვაობა
7. და შენიშვნები დაურთო მიხეილ ჩიქოვანმა, თბ., 1963.
8. ხალხური სიბრძნე, ქართული ზღაპრები, II ტომი, შეადგინა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ალექსანდრე ლლონტმა, თბ., 1964..
9. ხალხური სიბრძნე, ქართული ზღაპრები, III ტომი, შეადგინა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ელენე ვირსალაძემ, თბ., 1964.
10. ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, ალ. ლლონტის რედაქციით და გამოკვლევით, თბ., 1961.

Mariam Koberidze

*Gori State Teaching University
Georgia, Gori*

SHOTA KURDADZERESEARCHER OF GEORGIAN-OSSETIAN PEDAGOGICAL TERMINOLOGY

Georgian and Ossetian peoples lived together for centuries and were creating their own national treasures based on more or less identical economic, political, and cultural data. In oral speech of these people are observed similar themes, motives, ideas and means of expression. In the work of Shota Kurdadze, „Lexical-Phraseological Materials of Pedagogical Terminology in Georgian and Ossetian Folklore and Writing“, the research issues are discussed on two main principles: historical-pedagogical and subject-thematic. The author presents the terminological material confirmed in oral speech and literature of Georgian and Ossetian people, that was developed in the pre-scientific period and then successfully applied in new historical conditions with changed contextual loading for the teaching and upbringing its people.

Important terms in this regard are: „Knowledge of Craft“, „Craft Skills“, „Knowledge of Weapons“, „Shooting Skills“, „Smart Teaching“, „Smart War“, „Stacking of Thoughts“, „To Come to the Mind“... It is especially important to study the linguistic features of lexical-phraseological materials of pedagogical terminology in order to present the Georgian-Ossetian historical relationship in relation to the present.

Ковальская Светлана И.

*Профессор
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан*

«КИРГИЗСКИЙ РАССКАЗ О РУССКИХ ЗАВОЕВАНИЯХ В ТУРКЕСТАНСКОМ КРАЕ» Н. ВЕСЕЛОВСКОГО КАК ИСТОЧНИК ПО ИЗУЧЕНИЮ ВОСПРИЯТИЯ РОССИИ В КОНЦЕ XIX ВЕКА

Николай Иванович Веселовский – один из выдающихся российских археологов и востоковедов. Окончив в 1873 году факультет восточных языков по арабско-турецкому разряду Петербургского университета, он здесь же начал свою научную карьеру. В 1885 году Николай Иванович был командирован в Туркестанский край для проведения археологических раскопок древних городов. Он изучал также орнаменты гробницы Тимура. В 1905 году была опубликована его работа «Мечети Самарканда», которая принесла мировую известность этим уникальным памятникам [3].

Приехав в Туркестанский край, Веселовский Н.И. решил собрать материал о настроениях местного населения в отношении российского завоевания. В данном случае он рассуждал как государственный, как человек, для которого было крайне важно услышать не только официальные донесения, но и голоса тех, кто пострадал от завоевания, которых он именует «потерпевшими» [2: I]. Односторонний взгляд не даст полной картины завоевания, считал Веселовский Н. И. Мало того, он был уверен, что, учитывая эти голоса, можно выстроить эффективную политику в регионе. Именно с этой целью он и стал искать людей, которые могли бы предоставить подобного рода информацию. В 1894 году «Киргизский рассказ о русских завоеваниях в Туркестанском крае» будет издан. Интересно, что данный труд практически нигде не указан в числе основных работ Веселовского Н. И., в то время как работа уникальна именно тем, что она позволяет услышать голоса по обе стороны баррикад. Самое важное в этом, что история перестает быть дорогой с односторонним движением.

Профессору Веселовскому Н. И. казалось, что такое важное событие как завоевание Туркестана Российской империей обязательно должно было быть отражено в исторической литературе региона, но с удивлением для себя таковых трудов он не встретил. Письменные тексты, с которыми ему пришлось столкнуться были в основном религиозного характера, либо это были гороскопы или стихотворные сборники. Веселовский Н. И., видимо на тот момент, не до конца был сведущ в специфике функционирования исторического знания среди народов края, к которым он обращался. В книге чаще других упоминаются казахи (именуемые тогда киргизами), кипчаки, сарты, узбеки.

Чрезвычайное доверие устному слову, уважение и почет к человеку, владеющим этим словом, а значит, знанием – традиционная характеристика культуры ирано-тюрко-монгольских племен. В степное знание входит собственно устный сакральный свод (мифология, религия и обрядность), устный эпический свод (героический эпос, эпос вообще, творчество жырау), историко-литературный письменный свод, состоящий из стихотворных хроник и генеалогий, преданий и легенд. Известный востоковед Юдин В. П. назвал данное специфическое явление «степной устной историологией» [6]. Весь корпус степного знания пронизан историческим содержанием. Переход от историологии («говорю историю») к историографии («пишу историю») занял не одно столетие. Удивительно читать в дневниковых записях Мурата Ауэзова за 1978 год «Уйти, чтобы вернуться», что казахи до сих пор верят устному слову больше чем письменному: «Образовались грамоте, но опираются на устное слово. Устное слово имеет решающую силу» [1:9].

Веселовский Н. И. после долгих поисков информаторов нашел-таки людей, которые согласились ему помочь в сборе материала по интересующей его проблеме. Особое место принадлежит Акраму Аскаркову, который к отъезду профессора принес ему две рукописи – на киргизском/казахском с ташкентским наречием и сартском языках. Вторая рукопись осталась незаконченной. Автором первой рукописи был мулла Хали-бай Мамбетов, который, будучи грамотным, опросил своего 82-летнего отца, бывшего известного воина, сотника, знаменосца и непосредственного свидетеля событий проникновения России в Туркестан со времен похода В. А. Перовского в Ак-Мечеть. Здесь мы также наблюдаем чрезвычайную степень доверия устному слову: «Он мне рассказывал, а я все это записывал. Отцу моему я верю во всем, без всякого сомнения, и проверять его рассказ не желаю» [2: V]. Рефреном через весь текст проходит также фраза самого автора рукописи Хали-бая Мамбетова: «Что я сказал, тому верьте» [2: 61].

Веселовский Н. И. очень чутко уловил преимущества устной истории, которая передает «дух времени», способствует преодолению обезличенности как конкретной темы, так и исторического процесса; восполняет отсутствующую информацию; дополняет архивные документы; детализирует ход истории; может стать иллюстративным и объясняющим материалом и т.д. Во введении ученый перечисляет недостатки полученной рукописи. Он подчеркивает, что, к огромному сожалению, содержание рукописи «не раскрывало душу народа во время борьбы за самостоятельность, не передавало его волнений, его толков, его планов» [2: V]. Религиозное направление рукописи также несколько смущало ученого, которая четко проводила грань между правоверными мусульманами и неверными кяфирами (русскими). При этом, он с удивлением подчеркивает, что в рассказе «нигде нет даже намек на злобу или ненависть к пришлым завоевателям, а в конце он (*Хали-бай Мамбетов*) оценил значение русской власти и отнесся к ней, по своему, с великой симпатией» [2: VI]. Рукопись была записана стихами, в строгом соответствии с традициями, в том числе музыкальными. Там, где были не совпадения, отдельные слова или даже фразы добавлялись или изымались из текста, что не могло не привести к определенным искажениям реальных событий.

Если говорить о слабых сторонах устной истории, то к ее минусам можно отнести хронологические ограничения; относительно небольшую глубину человеческой памяти; субъективность восприятия и интерпретаций самих очевидцев событий; возрастные особенности памяти; неточности в воспоминаниях и т.д. [4:152]. Так Веселовский Н. И. отмечает, что автор пишет о добровольной сдаче Ташкента на известных условиях, в то время как Ташкент был взят штурмом в ночь с 14 на 15 июня 1865 года [2: VI]. Объясняет ученый это несоответствие тем, что сам информатор видимо не принимал участия в данном штурме, или же

тем, что в народе функционировали иные версии происходящих событий или простым недоразумением. Даже если информация, извлеченная из устной истории не верна, она чрезвычайно важна, так как за ней кроются психологические факторы. Кроме того, она может объяснить, почему человек поступает так или иначе, что заставляет его именно так говорить и т.д. [4:152]. Все это требует дополнительного исследования, так же, как и работа с оригиналом текста, его языком, орфографией, правописанием, размером стихов и т.д. Надеюсь, что данный источник найдет своего исследователя и в этом плане.

Веселовский Н. И. выражает благодарность тюркологам Н.Ф. Катанову и П. М. Мелиоранскому, которые помогли ему с переводом данной рукописи. Н. Катанов также предоставил профессору записи двух песен о Худояр-хане и «Приходе русских», записанных лично им самим в 1891 году в Семиреченской области. И. В. Аничков предоставил ученому запись песни «О киргизском батыре Джан-Ходже Нурмухамедове», записанную им лично в Казалинске. Все они представлены в книге Веселовского Н.И. «Киргизский рассказ о русских завоеваниях в Туркестанском крае».

Веселовский Н. И., на наш взгляд, специально использует стилистику мусульманского историописания, помещая на обложке слова из 3 суры Корана, 25 стиха: «Скажи: Боже, царь царства! Ты даешь царство кому хочешь, и отъемишь царство у кого хочешь» и заканчивая свою книгу благодарением Всевышнего, которую завершил «с помощью Господа, щедрого Владыки». Возможно автор надеялся, что его книга станет доступной в регионе и народы, представленные в книге, смогут её прочесть. В такой подаче она им будет ближе и понятнее. Ведь все тексты, приведённые в книге весьма религиозны. Например, некий мулла Алим-Куль обращается к Пророку и всем его посланникам, в том числе к Хазрету Иисусу [2: 12].

Немало интересных сравнений в текстах рукописей. Например, мы читаем, что правверные пали от неверных «подобно теленку, преследуемого волком» [2: 8] и, наоборот, «Минь-бай батыр снимал головы с неверных точно дыни срезал» [2: 26]. «Киргизы стали сайгаками, а русские – гончими собаками» [2: 76]. Или другое сравнение при описании идущего войска М. Г. Черняева «пыль от них – что дым, что туман; (они) идут подобно бесчисленным муравьям» [2: 8]; «точно со всего света неверные в боевом порядке собрались...русского войска сосчитать невозможно» [2: 24]. Такие формулировки, на наш взгляд, были выражением признания силы противника. Фраза, что «в крови мусульман и неверных лошади уже не ходят, а плавают» демонстрирует истощение сил обеих противников в тяжелейшей борьбе [2: 22].

Когда победили неверные, мы читаем «...милосердный Бог протянул руку помощи кяфирам» [2: 15]. Когда же побеждают мусульмане, автор рукописи Хали-бай приводит разговор неверных: «Должно быть они (мусульмане) – друзья Божии» и потому побеждают [2: 22]. По всем текстам проходит основная идея – веруйте в Бога, пропадете без веры, умрите ради веры.

В тексте мы также читаем обращение и призыв муллы Алим-Кула к единению: «Кипчаки, киргизы, держитесь вместе! Если эти неверные возьмут Ташкент, то как раз и ваш час настанет» [2: 52]. И далее он объясняет в чем будут состоять основные тяготы: «Вы не будете иметь покоя дома. Станут брать с вас почтовые деньги, возьмут гильдейские пошлины, будут взимать на внутренние повинности, на содержание нарочных и ямщиков. Есть и другие мелкие поборы. А если уплатить эти деньги, сироты и дети останутся без хлеба» [2: 52]. Всю несправедливость наступающей эпохи он передаёт такими словами: «Как возьмут неверные эту страну, случится вот что: осел обгонит боевого коня, воробей превзойдет сокола, заяк забьет красная, истинные герои останутся позади тех, которые расслабленными лежат в постели, сартская чернь опередит благочестивых ишанов» [2: 52].

Как ни парадоксально, но именно субъективное видение рассказчика и представляет собой уникальную и драгоценную информацию для истории. «Субъективность – это такой же предмет истории, как и более очевидные «факты». То, во что информанты верят, – это действительно исторический факт (то есть факт, что они верят в это), в той же степени, как и то, что произошло в действительности», – утверждает А. Портелли [5:20]. При этом А. Портелли подчеркивает, что «устные источники необъективны. Это, конечно, касается всех источников, хотя «святость» письменности часто ведет к тому, что мы об этом забываем» [5:25].

Отношение населения Туркестанского края к российскому завоеванию представлено двояко. Первая позиция сводится, с одной стороны, к полному унынию: «за многочисленными неверными пропал наш народ, наши сады и дворы» [2:57]. С другой, к открытому призыву биться с русскими [2:76]. При этом описана ситуация, когда Джан-Ходжа Нурмухамедов снял головы с двоих русских, враждующих с ними, и в то же время сделал своим сыном некоего Ивана Ивановича, приняв и полюбив его [2:76].

Вторая позиция в отношении российского завоевания полна поддержки новой власти и восхищения первыми результатами правления: «Земля наша благоустроена, страна благоденствует, души наши успокоились» [2:61]. Описаны периоды правления М.Г. Черняева и К.П. Кауфмана, которые представлены как времена, когда дороги вымостили камнем, была создана система орошения садов и полей, и даже простой народ

стал пить чай с сахаром [2:61, 63]. Особо подчеркнуто внимание М. Г. Черняева взаимному обучению, когда мусульмане должны были изучать «русский закон», а русские мусульманский язык [2:62].

В традиционном понимании истории сам историк находится вне описываемых событий, за их пределами, как второе или даже третье лицо. То в устной истории автор внутри, и мы слышим диалог между всеми участниками событий, а также голос самого рассказчика [4: 150]. Так в «Киргизском рассказе о русских завоеваниях в Туркестанском крае» мы слышим и голос ученого, голос Николая Ивановича Веселовского, которому далеко не безразлична судьба России, который пытается внести свой посильный вклад в улучшение обстановки в только что завоеванном регионе через анализ множества противоречивых мнений об этом завоевании и, возможно, выработку конкретных предложений по улучшению внутренней политики в регионе.

Можно сказать, что талант ученого-востоковеда Веселовского Николая Ивановича за много лет предвосхитил появление целого направления в историческом знании – устной истории. Началом академического признания данной дисциплины стал 1948 год, когда был создан исследовательский центр по изучению устной истории при Колумбийском университете в США, при котором уже с 1938 года активно работал профессор А. Невинсон и, благодаря усилиям которого, данная академическая отрасль знания получила право на жизнь. Труд Веселовского Н. И. «Киргизский рассказ о русских завоеваниях в Туркестанском крае» – это первый опыт письменной фиксации устной истории, позволяющий нам посмотреть на события глазами очевидцев, испытавших на себе все тяготы данного процесса, пусть и при некотором допущении. Здесь мы находим первые характеристики восприятия России туркестанским населением через её военную силу и мощь, через победы и поражения, через описание внутренней политики, реализованной такими военно-государственными чиновниками как М. Г. Черняев и К. П. Кауфман.

Литература:

1. Ауэзов М. М. Уйти, чтобы вернуться (дневниковые записи 1978 г.). Алматы: Издательский дом «Жибек Жолы», 2002. 71с.
2. Веселовский Н. И. Киргизский рассказ о русских завоеваниях в Туркестанском крае. Текст, перевод и приложения. 1894. 227с.
3. Веселовский Н. И. Мечети Самарканда. Les mosquées de Samarcande. Выпуск I. Гур-Эмир. Издание Императорской Археологической Комиссии. [Посвящается Ее Императорскому Величеству Государыне Александре Федоровне]. СПб.: Экспедиция Заготовления Государственных бумаг, 1905. 8 с.
4. Ковальская С. И. Устная история и новые возможности в изучении истории Казахстана//Ақселеу Сейдімбек: ғылыми мұрасы және тәуелсіздік (ауызша тарих мәселелері). Астана: ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, 2012. 401с. С.149-155
5. Портелли А. Введение в устную историю и гендерный анализ: теория// Женская устная история: гендерные исследования: в двух частях. Отв. ред. Э. Шишкарева; Женская сетевая программа Института открытого общества. Бишкек: Центр издательского развития. Часть I. 2004. 339 с. С. 15-30
6. Утемиш-хаджи. Чингиз-наме. Факсимиле, перевод, транскрипция, текстолог. прим., исслед. В. П. Юдина, Подг. к изд. Ю. Г. Баранова, комм. и указ. М. Х. Абусейтговой. Алма-Ата: Гылым, 1992. 296с.

Svetlana Kovalskaya I.

*L.N. Gumilyov Eurasian National University
Nur-Sultan, Kazakhstan*

THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE GEORGIAN DIASPORA IN KAZAKHSTAN

The beginning of the formation of the Georgian diaspora in Kazakhstan has its roots in the imperial period. We find 78 representatives of Georgian nationality in the 1926 Census in the Kazakh Autonomous Soviet Socialist Republic. Most of them lived in the southern regions of the country. The repressive policy of the Soviet state in the 20-30s of the twentieth century gives a noticeable increase in the Georgian ethnic group in Kazakhstan. In 1939, there were already more than 5 thousand Georgians in Kazakhstan. The number of Georgians increased slightly during the years of the Great Patriotic War, and subsequent economic transformations in Kazakhstan related to industrial construction, a virgin company, and so on, increased the number of Georgians living in Soviet Kazakhstan. According to the Census, by 1970, 6883 Georgians were already living in Kazakhstan. Until the end of the 80s of the 20th century, Georgians preferred to settle in rural areas. Most Georgians lived in the Karaganda, Mangistau, and North Kazakhstan regions. The dynamics of the number of Georgians can be represented by the following figures: 1979 - 7700, 1989 - 9019, 1999 - 5356, 2013 - 5300 people.

The period of independence marked a special milestone in the Kazakh-Georgian relations. In 1992, Georgia opened its Embassy in Almaty, which in 2003 was relocated to Astana. Since 2003, the Diplomatic Mission of Kazakhstan was opened in Tbilisi, which in January 2008 was transformed into the Embassy.

Today, about 5 thousand Georgians of Kazakhstan live in Kazakhstan. In addition, many Georgian citizens are employed in various areas of the country's socio-economic and cultural life. Georgian restaurants are especially loved by Kazakhstanis, among them «Tiflis», «Bagrationi», «Darejani», «Mimino», «Osoba», «Genatsvali», «Mamashvili» and many others.

Under the auspices of the Assembly of the People of Kazakhstan, there is the Public Association “Georgian Social and Cultural Center “Georgia 2007” registered in 2007, chaired by Grigory Givievich Dolidze. The society actively contributes to increasing the level of knowledge of the Georgian language. There are choreographic groups at the center. Members of the society took a significant part in the manufacture and installation of memorials to Georgians - victims of political repression at the Spassky memorial complex, located in the Karaganda region.

Кудзиева София О.

*магистрант-филолог и мифолог,
учитель осетинского языка и литературы.
Россия, Владикавказ*

ХТОНИЧЕСКИЕ СВЯЗИ СОЛЯРНЫХ ПЕРСОНАЖЕЙ ИНДОЕВРОПЕЙСКОЙ МИФОЛОГИИ

В статье проводится сравнительный анализ хтонических черт, проявляющихся в солярной индоевропейской мифологии.

Распространенным сюжетом мифов, связанных с солнцем, является визит солнечного бога в подземный мир.

В нартовском эпосе героем, вобравшим в себя черты солярных богов, является нарт Сослан. Эти черты прослеживаются по некоторым подвигам Сослана.

В цикле сказаний Сослан / Созырыко в стране мертвых говорится о том, что в одном из своих походов нарт Сослан, погнавшись за оленем, забрел в дом к семи великанам, и они засватали за него свою воспитанницу дочь Солнца. Для того, чтобы жениться на ней, Сослану нужно было добыть из подземного мира лист Аза-дерева – в осетинских нартовских сказаниях волшебное дерево, листья которого обладают целебными свойствами. Растет только в стране мертвых» [1, стр.167]. Чтобы совершить этот подвиг, он обратиться за помощью к своей первой жене Бедухе, находящейся в стране мертвых. В то время, как Сослан добирался до владений Барастыра, Шатана решила проверить, действительно ли ее сын отправился в страну мертвых. Для этого она к пище, посвященной покойным родственникам, примешала всякую падаль.

Здесь нужно оговорить тот факт, что в осетинской традиции до сих пор сохранился обряд посвящения еды и питья умершим родственникам. Характерно, что в ведийской мифологии мы находим ту же традицию, а главное - причину появления данного ритуала. В легенде «Праведник в преисподней» говорится о том, что умерший царь Випашит должен был двенадцать дней добираться до страны мёртвых: «Двенадцать дней длился путь, и ни разу душа Випашита не узрела ни колосющихся пашен, ни лугов с пасущимися коровами, ни змеящихся в зелени лугов рек...» [2, стр.111]. «...Не выдержать бы ему этого пути, если бы там, где осталась его родина, сыновья не приносили в жертву еду и питье. И он это ощущал каждый раз, когда проходила усталость и прибывали силы» [3, с. 274]. С ним перекликается и другой мотив этой легенды: попав в преисподнюю, праведный царь должен был наблюдать за мучениями грешников, пройдя семь кругов ада. Демон, сопровождавший душу Випашита, объяснял ему, за что несет наказание тот или иной грешник. В одной из вариаций сказаний о Сослане говорится о том, что, как и в легенде о праведнике, нарт в подземном мире встречал наказанных грешников, которые сами объясняли тяжесть своих грехов. В другой же вариации Сослан видит удивительные вещи, такие, как: жена с мужем укрыты бычьей шкурой, но каждый из них тянет шкуру на себя; муж с женой укрыты заячьей шкурой, а им хватает с лихвой и т.д. Смысл этих явлений объяснила Бедуха.

В древнегреческой поэме Гесиода «Труды и дни» мы находим те же печальные предсказания, что и в ведийской и нартовской мифологии:

... Дети с отцами, с детьми – их отцы сговориться не смогут.

Чуждыми станут товарищ товарищу, гостю - хозяин.

Больше не будет меж братьев любви, как бывало когда-то... [4].

Данное сходство в сюжете разных народов указывает не только на общее происхождение осетин, индийцев и греков, но и на архаичность данных традиций.

Выполнив поручение великанов, Сослан благополучно покидает подземный мир. Однако, ненадолго. Вскоре его настигает смерть от Балсага – «Balsæg (варианты: Barsæg, Marsæg) – режущего колеса, которое быстро скатывается с неба и переезжает герою колено (или бедро)» [5, с. 74], по одной из версий, натравленного Сырдоном, по другой – дочерью солнца. Итак, мы видим, что и в нартовском эпосе солнце олицетворяют несколько персонажей.

В историографии Нартиады доминирует мнение о том, что колесо Балсага есть не что иное, как колесо Иоанна, и что смерть Сослана от колеса Иоанна символизирует победу христианства над старой верой. Однако, учитывая то, что мотив борьбы Солнечного бога или героя с солнцем – распространенный и древний сюжет (перс. Митра и солнце, греч. борьба Геракла и Аполлона), что при заимствовании народом одного чужеземного бога, идентичного местному, то заимствованный забирает часть функций местного, как, например, у древних греков малоазиатский бог Аполлон забрал большую часть функций автохтонного бога Гелиоса, то можно предположить, что Сослан и колесо Балсага разделили между собой функции солнечного божества. Сослан стал олицетворением сезонности, когда с приходом осени дни укорачиваются, и солнце теряет свою силу, а колесо Балсага обозначает солнечный диск, отрезавший ноги Сослана, тем самым лишив его силы. В пользу данной гипотезы можно привести следующие доказательства. Как было уже выше сказано, в цикле мифов о «нарте Сослане и Мукара» во время лютой зимы именно Сослану поручают перегнать скот в вечно цветущую страну великана Мукара, то есть нарту поручают следовать за Солнцем.

Подтверждение этого мы можем найти также и в греческой мифологии. «Весну и лето живет Аполлон в Дельфах. Когда же наступает осень, вянут цветы, и листья на деревьях желтеют, когда близка уже холодная зима, покрывающая снегом вершину Парнаса, Аполлон на своей колеснице, запряженной белоснежными лебедями, уносится в незнающую зимы страну гипербореев» [6, с. 22]. Подтверждает это и Импре в своей книге «Мифология»: «Так или иначе, божественность Аполлона, определяемая светом, предполагает, что в его ведении находится та часть года, когда господствует свет» [7, с.175]. Гелиос же олицетворяет собой суточный цикл Солнца. «Лучезарный бог выезжает на небо с берегов Океана в золотой колеснице» Совершив свой дневной путь, бог солнца спускается к священным водам Океана. Там ждет его золотой челн, в котором он плывет назад к востоку, в страну солнца...» [6, с. 53].

Вызывает интерес и тот факт, что основной мотив солярной мифологии связывает смерть солнечных героев с персонажами, также связанными с солнцем. Так, причиной гибели Сослана послужила месть дочери солнца, натравившего колесо Балсага на нарта, по другой версии колесо натравил Сырдон. Несмотря на явные расхождения в сюжетике, общим в них является гибель Сослана, олицетворяющего годовой цикл солнца, от колеса Балсага, представляющего суточный цикл небесного светила.

В Ведийской мифологии солнечного бога Вивасвата расчлняют его же собственные братья. Не избежал этой участи и его сын Яма (авест. Йима) как в Ведах, так и в зороастрийской мифологии, где его разрубает надвое собственный брат.

В скандинавской мифологии через родного брата солнечного бога Бальдра Хеда осуществилась месть Локки.

В греческой мифологии борьба солнечных богов была не столь драматична и закончилась примирением сводных братьев Аполлона и Геракла. Геракл, за отказ пифии (жрицы Аполлона) открыть волю богов, в отместку украл все треножки, находящиеся в храме, чем разгневал солнечного бога, который предстал перед ним, требуя вернуть его имущество. Не вернув их, Геракл вступил в борьбу со своим божественным братом. Однако Зевс, боясь за своего смертного сына, остановил их, после чего они заключили мир.

Объяснение подобного явления заключается в следующем: данный мотив, столь характерный для индоевропейской мифологии, отождествляет природный жизненный цикл. Закономерно то, что победить главный источник жизни, обладающий огромной силой, мог лишь такой же солнечный персонаж.

После своей смерти, Сослан, по одной из вариаций сказания, не торопится спускаться в страну мертвых, боясь гнева своего заклятого врага Тотрадза, по другой он упросил Барастыра дать ему позволение выходить из страны мертвых в случае военной угрозы. Перед своей смертью он попросил построить ему гробницу, которая так понравилась нарту, что он добровольно зашел в нее еще живым. После смерти Сослан через свою гробницу возвращался на землю, если слышал тревогу: «Фæдис!». И здесь мы наблюдаем еще одну функцию солярных богов – охранительную.

Действительно, бремя охраны страны от захватчиков и демонов ложится на плечи солнечных персонажей. Так, например, в Авесте сказано, что после того, как первый, перед кем открылся Ахура-Мазда, царь Йима, отказался быть проповедником, Ормазд сказал следующее:

«И тогда ему, о, Заратуштра, сказал я, Ахура-Мазда:

"Если ты не станешь для меня, о Йима, хранящим и несущим Веру, то ты мне мир приумножай, ты мне мир возвращай! Ты стань мира защитником, хранителем и наставником!"[8].

Охранительные функции выполнял и Митра:

«... Что разбивает дэвов (демонов)

Башки и наказует

Неверных договорам

Безжалостно людей

Что всю страну приводит

К благому превосходству

Когда ему не лгут...» [9, с. 56].

В греческой мифологии яркими представителями солнечных божеств-охранителей выступают Аполлон и Геракл. Совершая свои знаменитые двенадцать подвигов, Геракл очищал мир от всякой нечисти, тем самым принося мир на землю. Так же, как и Аполлон, победивший дракона Пифона. Оба бога участвовали в битве богов-олимпийцев против гигантов. И здесь нужно отметить, что пали они все именно от руки Геракла (ни один бог не мог нанести вред гиганту).

В кельтской мифологии солярное божество Луг, одолело своего деда, фомора Балора, помогало своему сыну Кухулину, в пылу битвы окруженного со всех сторон коннахтскими захватчиками.

Интересным фактом является также связь этого солнечного бога с подземным миром.

Как гласит легенда, матери Кухулина, Дехтире, однажды приснился сон, в котором бог солнца Луг приказал ей вместе с пятьюдесятью родственницами превратиться в птиц и следовать за ним в потусторонний мир. Вернувшись после трех лет, Дехтире принесла с собой новорожденного сына Сатанта, будущего Кухулина.

Солнечных богов с подземным миром связывает и индоиранская мифология. Так, первым умершим человеком, проложившим путь в царство мертвых, по Авесте, был царь Йима. В индийской мифологии Йиме соответствует Яма, которой так же, как его персидский образ, становится первым человеком, покинувшим землю, но, в отличие от зороастризма, ведийский миф говорит о том, что Яма стал богом и главным судьей подземного мира. С течением времени Яма становится менее человеческим и более жестким богом, который без всякого сострадания, присущего Яме-человеку, приговаривает мертвые души к той или иной участи.

Царство мрачного Аида, греческое название царства мертвых, по мифам, то место, куда никогда не достигает тепло солнечного света. Однако одному солнечному герою все же пришлось спуститься в царство сумрака для выполнения одиннадцатого подвига, стоявшего между ним и бессмертием. Едва Геракл вступил в царство мертвых, то увидел афинского царя Тесея, и его друга фессалийского правителя Перифоя, приросших к скале, попытку похищения у Аида его жены Персенфоны. Примечательным является то, что Геракл, по мольбе Тесея, смог освободить его от наказания, после чего сын Зевса бесстрашно предстал перед Гадесом, который позволил ему не только выйти из царства мертвых, но и увести его верного сторожевого пса Цербера, если Геракл сможет укротить его. И как истинный укротитель порождений темных сил Геракл смог выполнить данное ему задание.

В скандинавской мифологии, в частности в «Малой Эдде», мы наблюдаем тот же сюжет, который мы видели в нартовском эпосе и который подробно разобрал в своей работе «Осетинский эпос и мифология» Ж. Дюмезиль. Смерть скандинавского солнечного бога Бальдра почти идентична смерти нарта Сослана. Так, Локки, которого ученые отождествляют с Сырдоном, действует так же, как и его нартовский эквивалент. Не напрямую, а через слепого бога Хеда убивает Бальдра прутиком омелы, единственным что могло нанести вред солнечному богу. Однако смерть Бальдра не означает конец его жизни. Ему было предсказано, что после конца света Регнарека, покинет царство Хель и вернется с новым поколением богов на землю. Как мы видим, и над Бальдром смерть не имеет до конца власти, так как придет время, и он воскреснет.

Итак, очевидно, что характерной чертой солярных персонажей индоевропейской мифологии является их гибель от представителей собственной семьи. Мифология, как известно, есть отражение мира, окружающего этнос. Отражением жизненного цикла и стала солярная мифология. Подтверждает это анализ сказаний о смерти Сослана-Созырько и легенда о смерти Бальдра, проведенный Ж. Дюмезилем: «По своей глубинной сути, по религиозному смыслу кавказские сказания о смерти Сослана-Созырько и скандинавское – о смерти Бальдра аналогичны: оба они продолжают древние мифы, связанные с праздниками различных времен года, прежде всего, конечно, с днем летнего солнцестояния» [10, стр. 115].

Смена сезонности воплощена еще в одной характерной черте солнечных героев – в их воскрешении. Как природа каждый год цветет и умирает, так и солнечные персонажи способны воскресать после смерти.

«Соляные мифы больше всех других привлекают интерес исследователей, ведь они отражают раннюю историю всех народов. Их влияние ощущается в каждом столетии, и многие из обычаев, определяющих нашу сегодняшнюю жизнь, обязаны своим происхождением соляному мифу» [11].

литература:

1. Бесолова Е. Б. Аза-бæлас – дерево мертвых и живых в осетинском нартовском эпосе. Ритмы истории. Сборник научных трудов. Вып. 1: Владикавказ, 2003 – 226 с.
2. Мифы и легенды народов мира. Древняя Индия: Сборник.– М.: Литература; Мир книги, 2004, – 432 с.
3. Немировский А. И. Мифы и легенды Древнего Востока. Москва: Изд-во «Просвещение», 1994, – 368 с.
4. Гесиод. Труды и дни. <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1425407002#106>
5. Дюмезиль Ж. Скифы и нарты. М.: «Наука», 1990, – 229 с
6. Кун Н. А. Легенды и мифы Древней Греции. Изд. 7. Ростов на Дону: Изд-во «Феникс», 2006, – 480с.
7. Импре Тренчени-Вальдапфель. Мифология. М.: Изд-во «Иностранная литература», 1959, – 542 с.
8. Видевдат. <http://yandex.ru/clck/jsredir?from=yandex.ru%3Bsearch%2F%3Bweb%3B%3B&text=&etext=1423.fFZ0umS8OR1UYmN7jmyKrlcdwYNydm0LrRKMkTZo7>
9. Авеста. Избранные гимны./ Пер. с авест. и коммент. проф. И.М. Стеблин-Каменского Душанбе: Изд-во «Адиб», 1990, – 176 с.
10. Дюмезиль Ж. Осетинский эпос и мифология. М.: Изд-во «Наука», 1977, – 268 с.
11. Олкотт Т. О. Мифы о солнце. http://modernlib.ru/books/uilyam_tayler_olkott/mifi_o_solnce/read/.

Sofia Kudzieva O.

*teacher of ceetinskaya language and literature
Russia, Vladikavkaz*

CHTHONIC CONNECTIONS OF THE SOLAR CHARACTERS OF INDO-EUROPEAN MYTHOLOGY

An important component of any developed mythological system is its solar mythology. The sun as the main source of life, heat and light, which is one of the elements of nature deified by people, eventually acquires its anthropomorphic hypostasis.

The article is devoted to the analysis of the specific plot of the Ossetian Nartiade, connected with solar heroes and deities, as well as the identification of their Indo-European parallels associated with the birth and pastoral duties of solar deities.

Despite the fact that each people had their own understanding and vision of solar deities, often not one, yet the undeniable fact is the similarity of many features that are seen in the depiction of the solar gods of different peoples.

It is amazing the frequency of coincidences of mythological subjects connected with solar mythology, among peoples who lived not only in different geographical latitudes, but also in different chronological periods. So, a frequent motif in solar mythology is the birth of the solar god from stone (rock), as well as its connection with the shepherd's craft.

The relevance of the territorial studies of the Nartiad Ossetians in the context of the mythological representations of the peoples of the Indo-European circle is predetermined by two most important circumstances. First, oral folk art as the cultural code of the nation and the creative biography of the ethnos have always been a fertile research source for many liberal arts. Secondly, the appeal to the Nart epic meets many of the scientific and methodological tendencies of modern nartology, because it is precisely in this direction of modern ethnology and folklore that the tendencies for upholding narrow national interests have become too noticeable. In the situation of gambling competition for the "authorship" of the Nartian epos, a return to the principles of scientific analysis and objective historicism is necessary. In addition, research in the field of mythopoetic creativity can serve to clarify many factors of ethnogenesis and ethnic history of the people, identify the characteristics of the mentality of the studied population, its psychological makeup, the prospects of socio-cultural interactions of different peoples and many others.

«БЕСЕДЫ» АНВАРБЕКА КУЛТАЕВА: КОМПОЗИЦИОННО-СМЫСЛОВАЯ СТРУКТУРА

Начиная с 70-х годов творчество ногойского поэта Анварбека Култаева привлекло внимание ведущих литературоведов и критиков Северного Кавказа: Л. Бекизовой, А. Сикалиева, Ш. Курмангуловой, Е. Айбазовой, С. Аюбовой, Д. Шихмурзаева и других. В их статьях и рецензиях анализируются поэтические и прозаические произведения А. Култаева. Однако до сих пор многие аспекты его творческой деятельности не стали еще предметом историко-литературного рассмотрения.

Становление творческой личности Анварбека Култаева формируется в общественном русле многонационального литературного процесса второй половины XX века, который отличается усилением нравственно-этнических и стилевых исканий, возрождением художественных традиций. Первые публикации стихов Култаева появились в 1957 году на страницах ногойских газет «Степной маяк», «Путь Ленина». Сегодня он является автором около двадцати книг («В пути», «Верность», «Степные песни», «Наша Асият» и другие).

Култаев родился 7 июля 1940 года в ауле Кунбаттар Ногойского района Дагестана. Он получил филологическое в Карачаево-Черкесском педагогическом институте. Заведовал отделом культуры газеты «Степной маяк». Последние тридцать лет работал в редакции ногойского радиовещания ГТРК «Дагестан». В настоящее время является руководителем ногойской секции Союза Писателей Дагестана.

Филолог, журналист А. Култаев пишет очерки, рассказы и повести из жизни и быта тружеников Ногойского района. С юных лет будущий поэт впитывал красоту родной природы. Ему знакомы такие благородные черты характера ногойцев, как щедрость души, уважение к труду, любовь к людям, Родине. Судьба родного народа на разных этапах его исторического развития нашла глубокое отражение во многих очерках, зарисовках, напечатанных на страницах ногойских газет и антологии «Родная земля».

Стихи и поэмы А. Култаева, переведенные на русский, публиковались в коллективных поэтических сборниках, альманахах, антологиях Северного Кавказа, в журналах «Дон», «Ставрополье», «Меридиан», «Советский Дагестан» и др. Поэзия Култаева обогатила, прежде всего, гражданскую лирику ногойской литературы Дагестана. Творческие удачи поэта связаны с темой дружбы народов, созидательного труда и роста культурного благосостояния тружеников родного для поэта степного края.

Значительное место в творчестве Култаева занимает поэтический цикл «Беседы» [1, 2, 3], одна из баллад которого «*Беседа с памятником Джанибекова*» посвящена первому просветителю ногойского народа:

Сегодня тебе
Посвящаю свою песню,
От чистого сердца слова мои.
На ладонях (открыто)
Сердце мое.
Все секреты
Тебе, брат мой, открыть хочу,
С тобой поговорить хочу.
(Здесь и далее подстрочный перевод наш.)

В конце XIX – начале XX века началась просветительская работа А.-Х. Джанибекова. В историю ногойской культуры он вошел как собиратель, исследователь и издатель фольклора. Результатом его тридцатилетней собирательской деятельности явилось создание рукописного четырехтомника текстов ногойского фольклора «Сокровищница слов». Труд Джанибекова дает достаточно полное представление о ногойском фольклоре, его жанровом и эстетическом богатстве. В «Сокровищницу...» вошли почти все жанры ногойского фольклора.

Устное народное творчество и труды фольклориста Джанибекова не могли оставить равнодушными ногойских авторов, в том числе А. Култаева. В творчестве поэта заметно тематическое и композиционное влияние народных лиро-эпических жанров.

Поэзия Култаева широко использует традиции народной ногойской лирики. Поэма «*Беседа с усопшими*», построенная в форме диалога, отличается стилевым и языковым разнообразием.

Отцу:
Хорошо, сынок, хорошо.
Радуюсь рассказам твоим.

Правое дело говоришь,
Хорошая жизнь – это счастье.

Сын:

Отец, отец, почему
Голос твой пропал?

В поэме герой разговаривает с усопшими – отцом, соседом, женщиной, неженатым юношей и маленькой девочкой. Автор пытается передать их сердечные думы о нас, живых, и рассказать им о тех изменениях, которые произошли после их ухода. В поэме чувствуется возросший талант автора в создании серьезных эпических произведений.

«Беседа с усопшими» Култаева – это небольшое творение в ногайской литературе, которое можно назвать кладом мудрости, теплоты, чувственности. Отцовская, материнская честь особо дороги автору и сбережение их становится смыслом его жизни. Жажда свободы, защита родного очага, любовь, дружба, добрососедство, намерение жить по совести и законам чести, в лучших традициях и по обычаям народа – долг каждого человека. В этом основная мысль поэмы. Красной нитью она проходит через «Прощание с отцом»:

Счастливого пути, сынок!
Доволен тобой, знай, отец.
Не забыл ты меня,
Благословляю я тебя.
Уважение к усопшим –
Хорошее дело.
Значит, дорог каждый,
Кто в этих могилах лежит.

Поэма «*Беседа со степью*» наполнена яркими изобразительно-выразительными средствами. Поэт не жалеет красок в описании близкой его сердцу Ногайской степи.

Золото мое,
Радость моя,
Грусть моя,
Согретая
Лучами солнца.
Вытирая пот со лба в жару,
Смотрю на тебя.
Как уставший человек
Растянулась ты, –
пишет автор.

Детство Култаева прошло под колыбельную песню матери Тольевхан, которой он посвящает множество теплых слов в поэтической форме, в статьях и очерках. Его сыновья любовь перерастает в любовь ко всем матерям на свете и каждый читатель воспринимает это чувство как родное:

Согласно народным обычаям
Век проводит,
У очага стоит,
Хлеб печет, чай готовит,
На веретене нитки из шерсти готовит,
Довольствуясь
Своей женской долей.
(«*Беседа с матерью*»)

Поэма *Беседа со временем*» отличается от других произведений Култаева тем, что несет в себе глубокую философскую мысль. Здесь автор «берет время в руки, рассматривает его со всех четырех сторон» и беседует с ним как с современником. Он видит все стороны жизни в период исторического развития мира. Поэт показывает жизнь изнутри со всеми ее прелестями и невзгодами, а также пытается найти ответы на вечные вопросы борьбы добра и зла.

Таким образом, «Беседы» Анварбека Култаева художественно воссоздают многогранную жизнь народа, его действительность, разнообразие природы, сущность философских и нравственных представлений народа.

Литература:

1. Антология ногайской поэзии. – Махачкала, 1996.
2. Култаев А. Судьба. – Ставрополь, 1970.
3. Култаев А. Встреча. – Махачкала, 1974.

«CONVERSATION» OF ANVARBEK KULTAEVA: COMPOSITIONAL AND SEMANTIC STRUCTURE

A special place in the work of Noghai poet and prose writer Anvarbek Kultayev (b. 1940) is a poetic cycle of «Conversations», one of the ballads of which «Conversation with Dzhanibekov monument» to the first illuminator of the Noghai people. In the late XIX – early XX century began educational work A. H. Dzhanibekov. He entered the history of Noghai culture as a collector, researcher and publisher of folklore. The result of his thirty years of collecting activity was the creation of a four-volume manuscript texts Noghai folklore «Treasury of words».

Poetry Kultaeva widely used tradition Noghai folk poetry. The poem «Conversation with the dead», built in the form of dialogue, is distinguished by stylistic and linguistic diversity. This small creation can be called a treasure of wisdom, warmth, sensuality. Paternal, maternal honor is especially dear to the author and saving them becomes the meaning of his life. Thirst for freedom, protection of the native hearth, love, friendship, neighborliness, intention to live according to conscience and laws of honor, in the best traditions and customs of the people – a duty of each person. This is the main idea of the poem.

The poem «Conversation with the steppe» is filled with bright graphic and expressive means. The poet does not spare paints in the description of the Noghai steppe close to his heart.

The poem «Conversation with time» differs from other works of Kultaev in that it carries a deep philosophical thought. Here the author "takes time in hand, considers it from all sides" and talks to him as a contemporary. He sees all aspects of life in the period of historical development of the world. The poet shows life from within with all its joys and tribulations, and tries to find answers to the eternal questions of the struggle between good and evil.

Thus, «Conversations» of Anvarbek Kultayev artistically recreate the multifaceted life of the people, its reality, the essence of philosophical and moral ideas.

Маилов Сергей А.

*кандидат архитектуры
старший научный сотрудник НИИТИАГ,
Россия, г. Москва.*

РОЛЬ НАМЕСТНИКА КАВКАЗА КНЯЗЯ М.С. ВОРОНЦОВА В РАЗВИТИИ АРХИТЕКТУРЫ КУРОРТНЫХ МЕСТ КАВКАЗСКИХ МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД

Достоверные сведения о местности, которая спустя десятилетия будет обозначена как Кавказские Минеральные Воды, появляются в отчетах русских исследователей только в XVIII веке. Государственное значение уникальная по своим природным богатствам местность (далее Кавминводы – КМВ) приобрела в начале XIX века.

Рассматриваемая территория расположена в Среднем Предкавказье – центральной зоне предгорий к северу от протянувшегося между Черным и Каспийским морями Большого Кавказского хребта, примерно в 70-80-ти километрах от могущественной вершины белоснежного Эльбруса. В освоении этого уникального природного края, богатого минеральными источниками и бальнеологическими водами, имело существенное обстоятельство то, что Главноуправляющий на Кавказе князь П.Д. Цицианов (Цицишвили), назначенный в 1802 году Главнокомандующим и в Грузии, решительнее и настойчивее обосновывал в своих рапортах императору Александру I о важности укрепления местности и в районе источника Нарзана (Кислой Воды), обладающего особенными целебными свойствами [1].

Именно поэтому, вслед за новым последовавшим рескриптом императора, началось обустройство всей курортной местности под общим названием «Кавказские Минеральные Воды». Дату основания курортно-рекреационной зоны принято отсчитывать с 1803 года.

Галереи здравниц Кавказских Минеральных Вод, возведенные в середине XIX века при целебных источниках, отражают не только важнейшие страницы в развитии уникальной курортной зоны Российской империи, но, и шире, – являются оригинальными в пределах срединной части Евразийского континента. Построенные архитектором С.И. Уптоном галереи в Пятигорске, Ессентуках и Кисловодске представляют, несомненно, огромное культурно-историческое значение и архитектуроведческий интерес. Они составляют

важный этап в истории курортного строительного искусства, раскрывающей особенности новой архитектурной типологии – развитие плана, формы и образа курортной архитектуры в данный исторический период.

В различных публикациях галереи упоминаются раздельно в числе значительных памятников истории и культуры каждого из городов-курортов рассматриваемого региона [2].

Крайне важно заметить, что во время постижения, сопутствующего осуществлению в сооружениях различных модернизаций (пристроек или перестроек), ведущих к искажениям их первоначального облика, позволило исследователю сосредоточить основное внимание и на утратах подлинных форм некоторых галерей архитектора С.И. Уптона.

В наступившую новую эпоху, связанную с именем известного государственного деятеля графа (Светлейшего князя) М.С. Воронцова, в конце 1844 года назначенного Наместником всего Кавказа, создается «качественно новая и всеобъемлющая по маневренности система управления» курортной зоной Кавказские Минеральные Воды [3].

Этот факт далеко не всегда в должной мере отражался в различных предыдущих публикациях. Архитектором в составе новообразованной Дирекции Управления курортами КМВ становится Самуил Иванович Уптон, сын инженера Джона Уптона. С работами отца и сына М.С. Воронцов был знаком еще по Крыму и Малороссии [4].

К числу важнейших курортных сооружений, которые возвел Самуил Иванович Уптон с 1846 по 1858 гг. на Кавминводах, были прежде всего галереи, авторами проектов которых сам же является.

Непрерывно, во внезапно сложившейся ситуации следует также учесть те жизненные и политические реалии, которые предшествовали появлению графа М.С. Воронцова на Кавказе. Это важно для осмысления развития Кавказа и, прежде всего, курортной зоной Кавказские Минеральные Воды.

К концу 1839 года был образован Комитет по обустройству Закавказского края. Он окончательно приходит к решению в отношении к Кавказу «как к части России». При этом Главное управление Закавказским краем должно было учитывать потребности и обычаи местного населения и утвердить среди народов Кавказа «непоколебимую преданность Престолу, доверие и уважение к правительству и властям, им поставленным» [5].

В этом очень значимом периоде формирования и развития курортной зоны Кавказские Минеральные Воды необходимо понять и осмыслить сложившуюся реальную обстановку, в достаточной степени волнующую Императора России. Весьма «Скромные успехи Нейдгардта на Кавказе раздражали императора Николая Павловича» [6].

Именно в этой связи и с учетом реальной обстановки на Юге Российской Империи, в конце 1844 года на Кавказ был назначен с чрезвычайными полномочиями и оперативно направлен Наместником граф М.С. Воронцов. Административный талант и военный опыт делали именно Воронцова в глазах императора Николая I подходящей фигурой на столь важную для государства должность. Возвратившись из Санкт-Петербурга в Одессу и передав управление Новороссийским краем генерал-лейтенанту Федорову, граф М.С. Воронцов в 1845 году отправился в Тифлис к месту своего нового назначения.

Среди различных заслуг и достижений на столь ответственных постах следовало бы особенно выделить и ту деятельность М.С. Воронцова, которую он развил в отношении курортной зоны Кавказские Минеральные Воды. Именно в период его наместничества осознание государственной значимости этих курортов стало возрастать его восприятие и понимание столь высокой значимости для Российской Империи курортной зоны Кавказские Минеральные Воды доводилось до управленцев в Петербурге.

Граф М.С. Воронцов добился передачи управления над искомыми курортами от Министерства Внутренних Дел в свое ведение. А император Николай I утвердил «Положение об управлении Кавказскими Минеральными Водами» [7].

Наместником Кавказа графом М.С. Воронцовым была утверждена новая Дирекция курорта Кавказские Минеральные Воды, состоящая из трех основных частей: распорядительной, строительной и медицинской. Единым управляющим был сам генерал. Во главе строительного отделения М.С. Воронцовым был определен архитектор С.И. Уптон, с которым он был знаком по возведенным по его проектам зданиям, имел представление и о творческой деятельности его отца инженера Дж. Уптона в Новороссии и в Крыму.

Строительная деятельность на Кавминводах приняла невиданный для того времени огромный размах. Благоустраивались различные участки и территории во всех поселениях этого курортного края: в Пятигорске (центре управления), Кисловодске, Ессентуках и Железноводске. Но особенные мероприятия были связаны со строительством и оформлением галерей при источниках минеральных вод, которые служили не только прикрытиями от непогоды при употреблении вод, но также и своего рода архитектурными достопримечательностями.

Ныне крайне важно проследить и понять, что же уцелело от той активной деятельности зодчего С.И. Уптона по обустройству курортов в течении десяти лет, т.е. до той поры, когда граф М.С. Воронцов в 1954 году вынужден был подать в отставку по состоянию своего здоровья.

В 1846-1848 годах проекты первых галерей архитектором С.И. Уптоном реализовывались в деревянных конструкциях: первый из них над одним из Михайловских источников в Пятигорске, а второй – в Железноводске, которая не уцелела до настоящего времени. Михайловская галерея находится на возвышенности у подножия шлемовидной вершины горы Машук, на месте обветшалой беседки. Как писал в середине XIX в. исследователь Кавказских Минеральных Вод Ф.А. Баталин, возведена она «в роде мавританского дворца», и вместе «с побочными зданиями» составляет одно целое. Протяженная оштукатуренная постройка с анфиладой трех основных пространств отличалась и «по легкости» и по «изысканности» [8].

Осуществленный в 1889 году первый капитальный ремонт галереи предусматривал замену деревянных стен на кирпичные, но с соблюдением своеобразия первоначальных ее форм с проемами килевидных очертаний.

Михайловская галерея в Пятигорске (как многие другие старинные постройки) в конце прошлого столетия попадает в прямую зависимость от «своевольных» отношений к функции зданий, к их интерьерам при арендах помещений. Ощущение утраты цельности пространства, как и некоторой уязвимости общего состояния исторической среды, связанной с бывшим «Михайловским парком» и быющим еще целебным одноименным источником, поныне не покидает взор и внимание наблюдателя.

Другая курортная галерея, мастерски спроектированная архитектором С.И. Уптоном, выстроенная уже в камне над Елизаветинскими источниками, отвечает, судя по имеющимся в научном обиходе изданиям, более сложным архитектурно-градостроительным задачам. Галерея покоряет сдержанностью облика строения ее центральной части, пять центральных арок которой, демонстрируют красоту их строгих ничем не перегруженных полукружий. Елизаветинскую галерею, в 1925 году переименованную в Академическую (в честь юбилея Академии Наук), единственно уцелевшую без существенных искажений, справедливо относят к числу важнейших памятников зодчества города-курорта Пятигорск [9].

Однако и здесь, при очередной реконструкции бульвара и устройстве громоздких лестниц при подходах к самой галереи, и в XX веке мало заботились о том, чтобы этот памятник архитектуры оставался бы в большей степени приоткрытым для всеобщего обозрения со всех нижних ракурсов.

Другие известные галереи, построенные по проекту С.И. Уптона в Ессентуках и Кисловодске, вполне очевидно, что требуют более детального рассмотрения. Ессентукскую галерею, возведенную у 17-го источника, старались подготовить к открытию курортного сезона в 1849 году, в то время, как строительство кисловодской галереи, наиболее «грандиозной» среди всех построек, начатое годом раньше, сооружалось еще лет десять. Утвержденная графом М.С. Воронцовым галерея в Ессентуках была воплощена в камне в основных чертах и за два сезона строительных работ. Затем дорабатывалась и просуществовала в своем выработанном зодчим облике всего столетия.

В наступившем новом столетии в соответствии с интересами скоротечной коммерциализации и общей тяги к обновлениям, отношение к старым постройкам стало меняться. Инициаторам «расширения» галереи источника № 17 было «позволено», к 100-летию юбилею Кавминвод (к 1903 г.), пристроить к ней со стороны главного фасада временный летний театр, но сообразно вкусам и представлениям того времени и, причем, из стального каркаса с обшитыми снаружи ограждениями с декорациями. «Временное» сооружение существует уже более столетия, фактически уничтожив произведение архитектора С.И. Уптона, превратив галерею в своеобразную «пристройку», а затем и в заново перелицованную внутри и прикрытую с фасада галерею под ее первоначальным названием [10].

Протяженное одноэтажное строение, выполненное из местного желтоватого камня у подножия крутого склона возвышения, первоначально было вписано в затхлую от обилия источников дикую заболоченную местность. Земли для нового курорта выкупались упомянутым Наместником Кавказа у станичных казаков. Вместе с другими павильонами при источниках галерея сформировала удивительную картину нового национального оздоровительного центра. Многие постройки лечебного парка, возведенные из дерева, оказались разрушенными. Ядром же нового курорта Ессентуки, вошедшего в созвездие здравниц региона, являлась именно эта галерея источника №17 с оригинально выполненной в камне аркадой, фланкированной небольшими павильонами. Прискорбно, но реальный факт, что первая на Кавминводах столь протяженная каменная аркада оказалась уничтоженной и не вызывает у современников ощущения неловкости и этического дискомфорта.

Реализованная в свое время архитектором С.И. Уптоном галерея отражала еще одну попытку в монументальных формах создать открытое в одну сторону (метров на тридцать) пространство для прогулок и отдыха при лечебном источнике. Изысканных очертаний килевидные с двойным изгибом арки, вырисовывающие череду замысловатых, отточенных в камне проемов, поражали бы и наших современников. В

конце XIX в. их стремились запечатлеть все художники и фотографы. Уцелевшие боковые фланги этой галереи в виде «павильонов», образующие замкнутые пространства, предназначенные для приема вод, также подверглись существенной модернизации.

Следующая авторская работа архитектора С.И. Уптона представлена крупнейшей, среди всех известных галерей, и уцелевшей в Кисловодске в основных частях. Ее главная особенность состоит в неординарности общего решения всей структуры сооружения.

Галерея Нарзана относится к первому капитальному сооружению на Кислых Водах, закрепленному в середине XIX в. основную планировочную и пространственную ось будущего курорта. На сто двадцать с лишним метров протянулась данная постройка с севера на юг, в южную часть которой вошел заново оформленный С.И. Уптоном колодец знаменитого источника Нарзан. К западу и на восток от этого источника архитектор расположил небольшие выдвинутые по сторонам павильоны также с раскрытыми проемами, а между ними устроил главный вход со стороны парка. Противоположная сторона этого необычного строения завершена более массивным объемом, в котором разместились помещения лечебно-оздоровительного характера. В этом блоке галереи располагались несохранившиеся отделения ванн с бассейнами (с верхним светом) и комнатами отдыха. Над ними имелись номера для приезжих и прочие помещения. Весь характер построения рассматриваемых форм подчинен единому принципу симметрии вокруг основной продольной оси.

С течением времени, судя по исследованиям, первоначальные контуры галереи Нарзана в определенных частях стали существенно видоизменяться уже без участия архитектора С.И. Уптона. В 1880-е годы к глухой стене протяженной галереи пристроили «офицерские ванны», приземистый объем которых с отступами от флангов оказался корректным. Позднее галерею стали подвергать различным реконструкциям. Первая была вызвана обновлением колодца целебного источника, дебит которого стал давать сбои. Подробности рассматриваемых мероприятий отражены в известной работе С.В. Боглачева и С.Н. Савенко [11].

Потребность расширения пространства вокруг колодца обусловила необходимость перестройки соответствующих частей строения дважды: вначале в 1896 году, а затем еще раз примерно лет через десять при участии архитектора Управления Кавминвод И.И. Байкова. Все последующие изменения и корректировки в пределах рассматриваемого объекта необходимо будет связать с общими проблемами искажений первоначального облика памятника в целом.

Отметим также, что если центральная часть южного фасада галереи, ориентированная на связь с лечебным парком, оказалась перестроенной и более расширенной, то вся западная сторона сооружения в пространственном отношении, как более эффектная, раскрывает и ныне все те композиционные достоинства и первоначальные формы, которыми наделен столь сложный объект. Благодаря обустройству берегов достаточно бурной речки Ольховки, расположенной по соседству, осуществленному также при содействии Наместника Кавказа, и того сквера перед протяженным западным фасадом и той транзитной дорогой, ведущей к кисловодской крепости, начинается постижение подлинного «Колорита» места той самой «Кислой воды», источник которой, некогда открытый к небу, неистово бурлил и сохранил древнее название Нартсана (источник богатря).

В отличие от других галерей, кисловодскую выделяет более сложный облик, художественный строй форм. Первоначально полностью раскрытые проемы галереи, застекленные только через пол столетия, создавали несколько иную атмосферу старинного курорта. Иной характер прочтения ее исконного облика проясняют только исследования утраченных ныне форм памятника. Эти проемы, только по западной стороне, подчеркнуты были снизу более развитой по высоте общей платформой, ныне утопленной повышением уровня отметок благоустройства территории. Тем самым и характер репрезентативности галереи был несколько иным.

Отличается галерея и другими архитектурными особенностями. Все верхние части ее арочных проемов характеризует пологий подъем с едва заметной стреловидностью. Своеобразие их заключено в искусстве скруглений тех самых очертаний в местах ожидаемых изломов, которые выделяют ее среди построек со стрельчатыми арками. Все открытые для прогулок арки были «зашторены» лишь после того, как Кисловодск был объявлен всесезонным курортом (1911 г.) и вся застекленная галерея стала служить людям круглый год. Вместе с тем, протянувшееся более чем на 80 м. свободное пространство галереи, обыгрывалось в своих сквозных формах, хотя и застекленных, своеобразным «транспетом», просвечиваемым лучами яркого кисловодского солнца со всех сторон.

Утраченные чертежи архитектора С.И. Уптона обязывают с особым вниманием относиться к историческим источникам – текстовым сведениям и изобразительным материалам XIX века, способствующим выявлению форм перестроенных частей галереи, включая упомянутое выше «средокрестье». Первоначальными на южном фасаде остались лишь фланги. По первому варианту реконструкции центральная часть этого фасада, как все «средокрестье», преобразовано было в открытый сквозной павильон, характерный для обычных деревянных летних окрашенных строений с различными деталями. По второму – с расширенным

пространством вернулись к замкнутым формам с проемами, внешне близкими к уптоновским. Всех авторов этих реконструкций, включая архитекторов Управления Кавказскими Минеральными Водами, вовсе не смущало то обстоятельство, что эта часть галереи, оштукатуренно-забеленная, выглядит чужеродной вставкой.

Затрудняют исследования этой галереи отсутствие архивных данных, даже в плане ее точных очертаний. И только одна схема генплана, относимая к отводу соседнего участка, обнаруженная среди архивных документов XIX века, вырисовывает первоначальные контуры кисловодской галереи, опубликованные мной в 2010 году [12].

Формированию более верных представлений об архитектуре структуры плана и художественном образе этой галереи С.И. Уптона, способствуют и воскрешшие в памяти исторические реалии, связанные не только с отношением к Кисловодску Наместника Кавказа [13].

Принцип, раскрывающий характер предпочтений зодчего, наиболее наглядно демонстрирует тот же западный фасад галереи. Ритмика форм, образованная простым метрическим рядом одного вида проемов и одним и тем же простенком и с выступающим вонне характерным контрфорсом, предопределяет высокий уровень творческого подхода мастера. В основу реализации замысла здесь положены закономерности общей композиции, предопределяющей размерный строй форм всего сооружения. Зодчий обращается к теме выделяющегося ряда стройных контрфорсов, верхушки которых приподнимаются над общим абрисом того или иного фасада. В этом же направлении композиционного построения образа срабатывает и особый характер волнообразно чередующихся выступов-парапетов, сочлененных с контрфорсами. Мастерство архитектора С.И. Уптона проявилось и в том, что протяженный фронт однотипных контрфорсов вырисовывает игру форм, далекую от однообразия.

Другая особенность представленной архитектуры состоит в том, что в данном сооружении, несмотря на некоторую узнаваемость форм, невозможно обнаружить ни одной детали, отсылающей нас к изыскам большой готики, которые демонстрируют многие постройки XIX века. Предельно лапидарным формам галереи отвечает стройность ее общего построения. Так называемые «стрельчатые» арки, если и вызывают определенные ассоциации, наделены индивидуальной прорисовкой их общего контура. Это относится и к увязке конфигураций подавляющей части проемов галереи с сечением единого пологого «свода» по дереву, шириною в 10 метров – почти плоского оштукатуренного потолка, отличающегося легкой вспарушенностью. Тот же абрис очертаний был повторен и на несохранившейся пролетной конструкции в виде портала, к которому примыкал трехгранный выступ южного входа в галерею, утраченный в конце XIX века.

Вопрос, связанный с интерпретациями форм при восприятии рассматриваемого сооружения, затронул однажды наш современник архитектор Ю.А. Хоменко (1928-2013). Он пишет, что «наиболее интересное качество Кисловодской нарзанной галереи С.И. Уптона, на котором следует остановиться особо, это ее стилистика»..., его «готика», не оставляющая никого «до сих пор равнодушными». Далее он продолжает, что в море недолговечной периодики..., путеводителей..., жонглируя не всегда понятной им архитектурной терминологией, авторы наперебой упражняются в использовании определений-ярлычков: «постготика», «неоготика», «псевдоготика». А была ли у С.И. Уптона эта «готика» вообще? Или только «воспоминание в камне» [14].

Положительно характеризуя творчество С.И. Уптона, архитектор Ю.А. Хоменко, ставя непростой вопрос (см. выше), утверждает, что зодчий использовал в «своем творчестве» стиль Тюдор «как основу стилизации», «творчески его переработал, а не списал в чистом виде».

В связи с этим, возвращаясь к деталям, отметим также, что, например, Уптоновские арки, проиллюстрированные выше, только общим контуром приближаются к «тюдоровским», которые получили распространение в постройках известного периода в Англии начиная с XVI века [15].

Арки с легким изломом формы встречаются позднее не только на перифериях англосаксонского культурного мира, а во многих европейских государствах и колониальных странах английского подданства.

Ориентализирующие тенденции увязываются с неоготическими и многими другими направлениями, приоткрывающими характер общего романтизма Нового времени. Ярким примером может служить архитектура Воронцовского дворца в Алушке, возводимого по проекту известного английского архитектора Э. Блора в 1828-1848 гг., к строительству которого привлекались многие специалисты, в том числе и отец, и сын Уптоны. Среди огромного набора форм, особенно в интерьере упомянутого дворца встречаются очертания, близкие к аркам кисловодского объекта. Это наддверные арки деревянного декора прямоугольных проемов парадной столовой [16].

Общий же характер этой громоздкой и вместе с тем изящной постройки вызывает к более тонкому анализу ее форм, олицетворяющих неистовый романтизм XIX века, приближая образ зданий к модерну, опережая тем самым свое время.

Рассматриваемые явления отражают сложную метаморфозу всех тех внутренних брожений и творческих исканий, которые приводили к сплаву различных художественных идей и отразились в работах таких зодчих, как С.И. Уптон. «Английский подданный. Архитектор; состоял при Кавказских Минеральных Водах. В 1850 г., по Высочайшему повелению, возведен в звание академика архитектуры за «произведенные им строения в южном Крае России», - так кратко и весьма специфически во второй биографической части Юбилейного справочника Императорской Академии Художеств, составленного С.Н. Кондаковым к 1914 году, значится имя Уптона Самуила Ивановича [17].

Скудные сведения о С.И. Уптоне мало способствуют прояснению многих важных вопросов. Однако известно, что с уходом Светлейшего Князя на лечение и последовавшей вскоре смерти М.С. Воронцова, которому новый император перед кончиной пожаловал звание генерал-фельдмаршала, С.И. Уптон в 1858 году «временно» покидает свой пост на Кавмиводах.

В 1864 году он переезжает во Владикавказ и занимает должность главного архитектора центра Терской области (18).

Фактически, кисловодской галереей завершился и один из важнейших творческих этапов деятельности крупного мастера зодчества, российского академика архитектуры Самуила Ивановича Уптона (1814-1879).

Литература:

1. Краснокутская Л.И., Михайленко В.И. Управление курортами Кавминвод (1803-2003): страницы российской истории. – Пятигорск, 2004. – С. 15-18.
2. Начиная с первых изданий второй половины XIX века, посвященных описаниям и особенностям региона Кавказских Минеральных Вод, останавливают внимание читателей и на галереях архитектора С.И. Уптона, см.: Баталин Ф.А. Пятигорский край и Кавказские минеральные воды. (2 части текста в двух книгах и Альбом). – СПб, 1861; Минеральные Воды (Путеводитель). Второе исправленное и значительно дополненное издание. Составил Доктор Милотин. – М., 1879. – С. 35, 36, 321 и др. с приложением карт; Богословский С. Пятигорские и с ними смежные минеральные воды. – М., 1892 – С. 365-370 и др.; Кавказские Минеральные Воды. Пятигорск, Железноводск, Ессентуки, Кисловодск. К столетнему юбилею. 1803-1903. – СПб., 1904. – С. 21, 198, 209, 244-247; К первой работе, посвященной деятельности С.И. Уптона, с анализом некоторых черт архитектуры Нарзанной галереи в Кисловодске, относится статья архитектора Ю.А. Хоменко (1928-2013), см.: Зодчий Самуил Уптон. Кавказские Минеральные Воды // Памятники Отечества. – М., 2001. – № 49. – С. 110-117; Кавказские Минеральные Воды. К 200-летию юбилею. 1803-2003. // Наследие народов Российской Федерации. – СПб., 2003. – Вып. 2 (VI книга); Кавказские Минеральные Воды. Федеральные курорты России. – Минеральные Воды, 2003.
3. Градостроительство России середины XIX – начала XX века. Города и новые типы поселений / Под общей ред. Е.И. Кириченко. – М.: РААСН ВНИИТАГ, 2003. – Книга 2. – С. 254-260, 272-276 и др.
4. Краснокутская Л.И., Михайленко В.И. Управление курортами Кавминвод (1803-2003): страницы российской истории. – Пятигорск, 2004. – С. 29-31; Хоменко Ю.А. Указ соч.; Захарова О.Ю. Генерал-фельдмаршал светлейший князь М.С. Воронцов. Рыцарь Российской империи. – М., 2007. – С. 193 и др.; Шишов А.В. Фельдмаршалы России. – М., 2007, с. 335-342.
5. Лазарян С.С. Воронцовский Кавказ. Исторические очерки. – Пятигорск, 2009. – С. 8, 9.
6. Лазарян С.С. Там же., с. 8-9.
7. Лазарян С.С. Указ. соч., с. 146-147.
8. Баталин Ф.А. Пятигорский край и Кавказские минеральные воды. – СПб., 1861. – Часть I. – С. 173-176. Боглачев С.В. Архитектура старого Пятигорска. – Пятигорск, 2005. – С. 72.
9. Боглачев С.В. Архитектура старого Пятигорска. 2-е, расширенное изд. – Пятигорск, 2007. – С. 85.
10. Боглачев С.В., Жатькова Э.А. Архитектура старых Ессентуков. – Пятигорск, 2008. – С. 76.
11. Боглачев С.В., Савенко С.Н. Архитектура старого Кисловодска. – Пятигорск, 2006. – С. 112-115.
12. Маилов С.А. Вопросы истории архитектуры г. Кисловодска // Экспресс-информация. Сер. Архитектура, градостроительство и жилищно-гражданское строительство. – М., ВНИИТПИ, 2010. – Вып. 2. – С. 151.
13. Лазарян С.С. Воронцовский Кавказ. Исторический очерк. – Пятигорск, 2009. – С. 146-156; Дневники М.С. Воронцова. Т. III. – РГАДА, ф. 1261, оп. 1, д. 41, (часть I, с. 73 и др.); Боглачев С.В. Кавказские Минеральные Воды. – Пятигорск, 2012. – С. 44, 45; Рескрипт Николая I Воронцову М.С. о расширении прав и полномочий. – РГАДА, ф. 1261, оп. 2463.
14. Хоменко Ю.А. Зодчий Самуил Уптон // Памятники Отечества. – М., 2001. – № 49. – С. 113-114 и др.
15. Стивенсон Н. Архитектура / Пер с англ. – М., 2000. – С. 40,41; Марко Буссальи. Понимать архитектуру / Пер. с итал. – М., 2003. – С. 160-162; Тюдоры // Великие династии мира. – М., 2012. – С. 71-95; Great houses of England and Wales. – New-York, 1994, 2000. – р. 44, 45, 227; Архитектура мира. Энциклопедия архитектурных стилей. – СПб., 2009. – С. 49 и др.
16. Алупка. Дворец и парк. – Киев, 1992. – С. 82.
17. Список русских художников к Юбилейному справочнику Императорской Академии Художеств / Составитель С.Н. Кондаков. – СПб., 1915. – II часть, биографическая. – С. 400; Краткие биографические данные о С.И. Уптоне, см. в приложениях указанных работ С.В. Боглачева и соавторов.
18. Хоменко Ю.А. Указ соч., с. 111,112,17; Боглачев С.В., Савенко С.Н. Указ соч., с. 49; Зодчие Владикавказа XIX-XX веков / Составитель С.Ф. Цаллагов. – Владикавказ, 2013. – С. 22-25.

THE ROLE OF CAUCASES GOVERNOR DUKE M.S. VORONTSOV IN THE DEVELOPMENT OF SPA RESORTS IN CAUCASIAN MINERAL WATERS REGION

Abstract: The role of Duke M.S. Vorontsov in introducing spa resorts administration reforms in Caucasian Mineral Waters Region is studied. Vorontsov was appointed as Caucasus Governor in 1844 by the Emperor. The major change in transformation of spa resorts has come through the architecture of galleries built around mineral water springs by architect S.I. Upton, which got more famous years later. The architecture itself was the attraction for tourists and people coming for aftertreatment rehabilitation under the guidance of physicians.

Keywords: Architecture, Caucasus Governor, M.S. Vorontsov, spa Resorts in Caucasian Mineral Waters Region, architect S.I. Upton, Pyatigorsk, Essentuki, Kislovodsk, Jeletzovodsk, medical gallery, mineral spring, medicinal water.

ხვთისო მამისიმედიშვილი

*პროფესორი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი*

ჯადოსნური იარაღის ტიპოლოგია კავკასიის ხალხთა საგმირო თქმულებების მიხედვით

კავკასიის ხალხთა საგმირო ეპოსებში ჩვეულებრივი საბრძოლო და თავდაცვითი იარაღის გვერდით წარმოდგენილია ჯადოსნური იარაღი, რომელიც საიდუმლო ადგილზე ინახება და მას, როგორც ძვირფას განძს, დემონური არსებები იცავენ. ჯადოსნურ იარაღს ეპოსის მთავარი გმირები დიდი ძალისხმევით შედეგად მოიპოვებენ და მას მხოლოდ განსაკუთრებულ, გადამწყვეტ ბრძოლაში იყენებენ.

ერთი ინგუშური თქმულების მიხედვით, ზებუნებრივი თვისებების მქონე საბრძოლო იარაღს ფლობდა ნართების შვიდივე თაობის წინაპარი, სახელად ნერთბი. „როცა ის გოლიათ-ვამპალებთან ბრძოლაში დაიღუპა, ნერთბისთან ერთად მისი აბჯარ-იარაღიც დამარხეს. ნერთბის ხმალი არ იყო ჩვეულებრივი იარაღი, რადგან როცა მისი პატრონი ხმლის ქნევისგან იღლებოდა, იარაღი პატრონს ხელიდან უსხლტებოდა და ხმალი მტერს თვითონვე ანადგურებდა“ (Дахильгов 2012: 248-255). სესქათ სოლსა მთვარის ასულს მხოლოდ ნერთბის აბჯარ-იარაღითა და ხმლით გამოიხსნის, რადგან სხვანაირად ის ცხრათავიან გველეშაპ-სარმაქს ვერ დაამარცხებს, რომელიც მთვარის ასულის - ბეთა ლირის კოშკს იცავდა. ნერთბის იარაღი საიქიოდან ბოთოყოთ შირთყამ უნდა გამოუტანოს სესქათ სოლსას. საიქიოდან გამოტანილ ნივთს კი, ეს საომარი იარაღი იქნებოდა თუ სხვა დანიშნულების საგანი, განსაკუთრებული მაგიური ძალა მიენერება, მით უფრო, რომ მასზე წინაპარ ნერთბის დავლათი იყო გადასული და ამ მიზეზით მთელი საბრძოლო აღჭურვილობა ზებუნებრივი თვისებებს იძენდა. წინაპრის დავლათს რომ განსაკუთრებული მაგიური ძალა ჰქონდა, ფშური გადმოცემაც ადასტურებს: როცა ფშავლებმა მაისტი ვერ გატყეს და რამდენიმე ლაშქრობაში მარცხი იმწვნიეს, ქადაგის რჩევით, მათ თავიანთი მითიური ხევისბრის გარა თურმანაულის საფლავი გათხარეს, მისი მარჯვენა ბეჭის ძვალი ამოიღეს და საკულტო-საბრძოლო დროშას შეაბეს. ამის შემდეგ ფშავლებმა ლაშარის ჯვრის დროშით ქისტეთში კვლავ ილაშქრეს, ამჯერად წარმატებით, იქიდან ცხვარ-ძროხა გადმორეკეს და ფშავში გამარჯვებული დაბრუნდნენ (ანდრეზები 2009: 211).

შეიძლება ითქვას, რომ ზებუნებრივი თვისებების მქონე იარაღს, ერთი მხრივ, მითოლოგიურ არსებებთან ბრძოლის გამოცდილება ჰქონდა შექმნილი და, მეორე მხრივ, მასზე მითიური წინაპრის დავლათი იყო გადასული. მას, როგორც ჯვარ-ხატის ძვირფას განძს, უეჭველად საიდუმლო ადგილზე ინახავდნენ, რათა შემთხვევითი ხელი არ შეხებოდა და მისი გაუნმინდურება, პროფანაცია არ მომხდარიყო. ჯადოსნური იარაღი, როგორც გრაალის თასი, რჩეულებს ელოდებოდა. საბრძოლო

იარაღს განსაკუთრებულ ხარისხსა და ძალას სძენდა ის გეოგრაფიული სივრცე, სადაც მას ინახავდნენ. როგორც ცნობილია, მიღმა სამყაროდან ადამიანთა რეალურ საცხოვრისში გამოტანილი ნივთები საკრალურ თვისებებს ატარებდნენ. აქედან გამომდინარე, საიქიოდან გამოტანილი ნერთობის აბჯარი იარაღი გამოირჩევა მაგიური ძალით, ზებუნებრივი თვისებებითა და ერთგვარი საკრალიზმით.

სხვა შემთხვევაში ჯადოსნურ იარაღს, როგორც ძვირფას განძს, საიდუმლო სოროში გველი¹ დარაჯობს. ერთ ლილურ თქმულებაში, გველი ადამის მოდგმასთან დასაბამიერ მტრობას იფიცებს და საიდუმლო სამალავთან მიჰყავს ბორა აბაევი, რადგან ვაჟმა მანამდე გველი სიკვდილისგან იხსნა. მადლიერი გველი ბორა აბაევს ჩუქნის საკვირველ აბჯარს, ხოლო გმირის შთამომავლები მას, როგორც საკრალურ ნივთს, დიდი ხნის მანძილზე უფრთხილდებოდნენ და ინახავდნენ (Далгат 1972: 372-373).

გველი მჩუქებლის ფუნქციით ხშირად გვხვდება მითოლოგიურ თქმულებებსა და ჯადოსნურ ზღაპრებში. გველი მთავარ გმირს ჩუქნის განძს და ანიჭებს ცოცხალ არსებათა ენის ცოდნის უნარს. ქართული საგმირო ბალადების მიხედვით, დაძმობილებულმა გველემაჰმა სასწაულებრივი ჯაჭვის პერანგი უსახსოვრა თორღვა ძაგანს, რომელიც შობიდანვე ღვთისაგან მინიჭებული დავლათითა და საგვარეულო დიდებულებით იყო დაჯილდოებული². გადმოცემის მიხედვით, „თორღვა სანადიროდ ყოფილა, ერთ ალაგას ყინულში ჩავარდნილა, იქ ვეშაპი წოლილა და იმას დასცემია. თურმე სიცივითა და სიმშილით კვდებოდა თორღვა. შეეცოდება ვეშაპს, ამოიღებს თვალს, ალოკებს, გააძღობს და გაათბობს – გაუძმობილდება. იმ ვეშაპს მიუცია ჯაჭვი – ბეგთარი, – ტანზე ჩასაცემელი. თურმე ისეთი თვისება ჰქონდა იმ ჯაჭვს, სადაც ხმალს დაარტყამდნენ, ან ტყვია და ისარი მოხვდებოდა, სულ იქ მიიხვეტებოდა თურმე და ველარაფერს აკლებდა იარაღი“ (შანიძე 1931: 351). თორღვას მითოსი კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ გმირის რჩეულობა ჯადოსნური იარაღის ფლობის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენდა. ხევსურული ტექსტები მოგვითხრობენ, თუ როგორ გახდა თორღვა ძაგანი გველემაჰის ნაჩუქარი ჯაჭვის პერანგით უძღველი, თუმცა ის გაბუდაყდა და დაკარგა ზებუნებრივი თვისებების მქონე აბჯარი, რომელმაც გმირს არაერთი წარმატება მოუტანა. სამანქანურო ჯაჭვის პერანგის დაკარგვას ხალხური ლექსი ლირიკულ და მთავარ გმირს შორის გამართული დიალოგის სახით წარმოგვიდგენს:

„ – ჯაჭვი რა უყავ, თორღვაო, ძმობილის ნაჩუქარიო?

– გავუშვი იაღნოზედა, გაცურდა, როგორც წყალიო.

გამაუყენე მდევარი, ვერ მაუხელეს კვალიო“ (შანიძე 1931: 349).

ხალხურ ტექსტებში გველემაჰის ნაჩუქარ ჯაჭვის პერანგს ჰქვია სამანქანურო ჯაჭვი, რადგან, ჯერ ერთი, შეიძლება ის შექმნილი იყო რალაც „ემშაკის მანქანებით“ და ამ მიზეზით ის შეიცავს ჯადოსნურ ნიუანსს; მეორეც, ჯაჭვი უნდა ყოფილიყო განყოფილი ოსტატურად ისე, რომ სადაც მას ისარი და ხმალი მოხვდებოდა, თავისით შეიკუმშებოდა და მეომრის სხეულს დაზიანებისგან იცავდა. როგორც ჩანს, სწორედ ამ თვისების გამო ეწოდა ჯაჭვს სამანქანურო. მანქანაც ხომ ისეთი მოწყობილობაა, რომელიც სხვადასხვა მოძრაობებს „თავისით“ ასრულებს.

„ნიბელუნგების სიმღერაში“ ზიგფრიდსაც ჯადოსნურ მოსასხამს ჩუქნიან, მაგრამ ამ შემთხვევაში მჩუქებლის როლში გველემაჰის ნაცვლად მითური არსებები – ჯუჯები გამოდიან. ზიგფრიდს მოპოვებულმა მოსასხამმა თორმეტი მეომრის ღონე შეჰმატა და უჩინარი გახდა. ჯადოსნური მოსასხამი ზიგფრიდს ბუმბერაზ კუპერთან ბრძოლაში ეხმარება (სიმღერა ნიბელუნგებზე 1982: 315).

ოსურ ეპოსში ხსენდება ჯადოსნურ აღჭურვილობა: სახელოვანი წინაპრის - ბიდასის თაყა, იგივე მუზარადი და ასევე წინაპარ ცერექის ნაქონი ჯაჭვის პერანგი, რომლებსაც სოსლანი ატარებდა. თქმულების მიხედვით, თაყაც და ჯაჭვის პერანგიც ომის ხსენებაზე პატრონს თავსა და ტანზე თვითონ მოერგებოდა. ბიდასის თაყასა და ცერექის რვალში ვერც ისარი ატანდა და მათ ვერც ხმალი ჭრიდა. ჯადოსნურ აბჯარს გმირი მუდამ თან ატარებდა. ალაგათებთან გამართულ წვეულებაზე სოსლანმა უთხრა ხიზის ვაჟ ჩელეხსართავს, თუ ცეკვაში აჯობებდა, თავის განთქმულ ცერექის ჯაჭვის პერანგს, ბიდასის თაყასა და ორლესულს დაუთმობდა (ნართები 1988: 129-130). მაგრამ სულ ეს არ არის. მეომარი ახართა-

¹ ჩენწურ და ინგუშურ თქმულებებში გველი, როგორც მითური ანტაგონისტი, აქტიურად მონაწილეობს. იგი ეპოსში სხვადასხვა ფუნქციით წარმოდგება. გველი, ერთი მხრივ, ცდილობს, რომ აკლდამაში დაკრძალულ ქალიშვილს ნაწილი აართვას, მეორე მხრივ კი, ის ფლობს ნატურისთვალს, რომლითაც მიცვალებულის გაცოცხლება შეიძლება. სხვა შემთხვევაში გველი, როგორც ხთონური არსება, უპირისპირდება ფრინველს, როგორც ცის წარმომადგენელს. გველი ცდილობს კლდეზე ასვლას, რათა არწივს ბუდეში ბარტყები დაუჭამოს. მაგრამ მთავარი გმირი იხსნის ბარტყებს განსაცდელისგან და არწივის სახით საიმედო მოკავშირეს შეიძენს. გველისა და არწივის დაპირისპირების უძველესი დადასტურება გვხვდება ძვ. წ-ის II ათასწლეულის შუამდინარულ ლიტერატურაში (ეთანას მითოსი).

² ხალხური ტრადიცია თორღვას ერთ-ერთი ბაგრატიონის უკანონო შვილად აცხადებს.

გების მოდგმა მდიდარია სხვა სახის ჯადოსნური საბრძოლო იარაღითაც. ოსური ეპოსის მიხედვით, ნინაპართა საგანძურთან ნართებს კიდევ შემორჩათ რკინის სკივრი, რომელიც ახსართაგების დიდი ხაძარის შიგნითა ოთახში ინახებოდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში ხაძარის სიღრმე, სადაც იარაღი ინახებოდა, საცავის საიდუმლო დანიშნულებაზე მიუთითებს, რადგან იარაღით სავსე სკივრი მხოლოდ მაშინ იღებოდა, როცა ბათრადი მას საიდუმლო, ხატიაგურ ენაზე მიმართავდა. სკივრში შენახული ჯაჭვის პერანგითა და ბასრი ორლესულით ბათრადმა დაამარცხა შვიდთავა ფრთოსანი დევი ყანძარგისი (ნართები 1988: 249). ნართების დიდ ხაძარში შენახული საომარი იარაღის ეპიზოდი კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ იგი მხოლოდ რჩეულებს ელოდებოდა. ანგლო-საქსურ ეპოსებში საარაკო საგანძური, რომელშიც მოოჭვილი მუზარადები, აბჯრები, ხმლები და ჯაჭვის პერანგებიც მოიაზრება, მიუვალ კომპი ინახებოდა და მას ცეცხლისმფრქვეველი დრაკონი იცავდა. „ბეოვულფის“ ეპოსის პერსონაჟი ვიგლავი, როგორც ჯადოსნური იარაღის თვითმზილველი, ამბობს:

„ვნახე ყოველი, ვიყავი კომპში,
სად დამალული იყო აბჯარი და განძეული,
შეცვქეროდი ამ შემზარავ, ომგამოვლილ საგნებს ვუცქერდი“
(ბეოვულფი 1989: 156).

ჯადოსნური იარაღის მოტივს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ძველ მითოსებსა და შუა საუკუნეების საგმირო რომანებში. „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით, ტარიელი ცხოვრობს იმ გამოქვაბულში, რომლის მეორმოცე ოთახშიც, საარაკო განძთან ერთად, სამი წყვილი საკვირველი აბჯარ-იარაღი ინახება (რუსთველი 1986: 427). ვეფხისტყაოთ შემოსილი ტარიელი, გველეშაპის ნიალიდან გამოსული გმირის მსგავსად, გამოქვაბულს შეცვლილი სულიერი მდგომარეობითა და ფიზიკური გარეგნობით ტოვებს. ქაჯეთის ციხის ალებისას ტარიელს ვეფხისტყაოსნის ნაცვლად უკვე ჯადოსნური აბჯარი აცვია, რომელიც დიდი ხნის მანძილზე გამოქვაბულში ინახებოდა და ქაჯეთთან მებრძოლ გმირს ელოდებოდა. „ვეფხისტყაოსნის“ რაინდებს ქაჯეთის ციხის გატეხაში დევების საგანძურში აღმოჩენილი აბჯარ-იარაღი დაეხმარათ. მითოსის მიხედვით, დემონური არსებები ფლობენ ჯადოსნურ იარაღს, რომელსაც გმირები დიდი ძალისხმევით მოიპოვებენ და საბედისწერო ბრძოლაში ამ იარაღით იმარჯვებენ. დევების გამოქვაბულში აღმოჩენილი საგანძურის ეპიზოდში „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი მითოლოგიურ ტრადიციას ეყრდნობა. თორღვასაგან განსხვავებით, რომელსაც გველეშაპი ჩუქნის ჯაჭვის პერანგს, ტარიელმა ჯადოსნური იარაღი დევებთან ბრძოლით მოიპოვა.

ხალხურ ნაწარმოებში განსაკუთრებით პოპულარულია ჯადოსნური ხმლის მოტივი. ინგუშური თქმულების თანახმად, ხამჩით ფათარაზი ზღვაურ ურჩხულს ჯადოსნური ხმლით ებრძვის, რომელიც შვიდი უზარმაზარი ლოდით ამოქოლილ გამოქვაბულში ინახებოდა (Дахкильгов 2012: 242-248).

სომხურ ეპოსში მჭერი უმცროსი თავისი ელვა-ხმლით აპობს კლდეს, რომელშიც სამუდამოდ უნდა დაივანოს (Сасунские удалыцы 2004: 83). აფხაზურ ეპოსში დევების დამარცხება ნართ ცვიცვს მხოლოდ სასწაულებრივი ხმლით შეუძლია. ცვიცვის ხმალი არ არის ჩვეულებრივი, რადგან ჯადოსნურ ხმალს დევებთან საომრად ჩუქნის თავისი იდუმალი დედა, ანანების ასული ზილხა, ქალი, რომელსაც ჰქონდა ზებუნებრივი თვისებები (აფხაზური ეპოსი 2007: 226).

ჯადოსნური და საკრალური იარაღის ფლობა ბოროტების შავბნელ ძალებზე გამარჯვების აუცილებელი წინაპირობაა. ასეთია არტურ მეფის ჯადოსნური ხმალი ესკალიბური, რომლის მოპოვებაც მხოლოდ რჩეულ რაინდს შეუძლია. ლეგენდების მიხედვით, სწორედ ესკალიბურია ის ხმალი, რომლითაც გმირმა ანტიქრისტე უნდა დაამარცხოს. ზებუნებრივი თვისებებით გამოირჩევა ქართულ ეპოსში ამირანის ალმასის დანა, რომელიც გმირს დედის მუცლიდან დაჰყვა და რომლითაც ამირანმა შავი გველეშაპი გამოფატრა. ანგლოსაქსურ საგმირო ეპოსშიც ბეოვულფი „გოლიათთა ნაქონი“ ხმლით კლავს დემონურ არსებას, გველეშაპ გრენდელის დედას. ბეოვულფის ხმალი, რომლითაც გმირმა დემონური არსება განგმირა, არა მხოლოდ გოლიათების ნაქონია, არამედ - მათი გამოჭედილიც. მას უბრალო კაცი ადგილიდან ვერ დაძრავდა. ის იყო „ყოველთა მჯობი“, ყველაზე მძლავრი მახვილი, რომელიც გოლიათთა ჯადოთი იყო შელოცვილი. პოემის მიხედვით, „მისწვდა, იშიშვლა ბეოვულფმა გოლიათთა ნაქონი ხმალი, მილენ-მოლენა ის ჯაჭვები, მახვილს რომ ება, გააფთრებულმა და მრისხანემ, თავდავინყებით მალლა შემართა, დაჰკრა კისერზე, რაც შეეძლო, ძალა რაც კი შემორჩენოდა. ძვალი, რბილი ერთად გაჰკვეთა, ქვე-დაენარცხა გველეშაპის გრძნეული დედა, ბეოვულფმა სისხლში ნაფერი ხმალი შესტყორცნა, ბეოვულფმა გამარჯვების ყიჟინა დასცა“ (ბეოვულფი 1989: 81-82).

მართალია, გულანშაროში ავთანდილი ჩვეულებრივი დანით განგმირავს ჭაშნაგირს, მაგრამ ავტორი ფატმანის დავალების შესასრულებლად მიმავალ რაინდს ზებუნებრივი თვისებებითა და საკრალური იარაღით წარმოგვიდგენს (მამისიმედიშვილი 2017: 25). პოეტი წერს:

„რა ესე ესმა ავთნდილს ლალსა, ბუნება ზეუარსა, ადგა და ლახტი აილო, რა ტურფა რამე მხნე არსა! (რუსთაველი 1986: 356).

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მითოლოგიურ გადმოცემებსა და საკულტო ტექსტებში მფარველ ღვთისშვილს – იახსარს მუდამ მიენერება ეპითეტი „ლალი“, რომელიც ღვთისშვილის შინაგან ბუნება-ხასიათს გადმოგვცემს, ხოლო ლახტი წარმოადგენს საბრძოლო იარაღს, რომლითაც იახსარი დევებს ებრძოდა. დევებთან მებრძოლმა იახსარმა ლახტით როშკის კლდე ორად „გაანაფოტა“. სწორედ ამ ატრიბუტებით („ლალი“, „ლახტი“) მოიხსენიებს ჯვარ-ხატთა სადიდებლებში ხევისბერი მფარველ წმინდანს: „გაუმარჯოს ლალ იახსარსა, ლახტიან-მათრახიანსა, დევებთან მეომარსა“ (სადიდებლები 1998: 119). იახსარის შეუცვლელი ეპითეტი არის „ლალი“ და მისი იარაღი არის ლახტი. ჭაშნაგირის მოსაკლავად მიმავალ ავთანდილს ავტორი ისეთივე თვისებებით („ლალი“, „ბუნება ზეარსა“) გვიხატავს, როგორც მითოსური ტრადიციით იახსარს მიენერებოდა, რადგან ავთანდილის საქციელი სამართლიანია. მოცემულ ეპიზოდში პოეტი ავთანდილს იმ იარაღით („ლახტი“) წარმოგვიდგენს, რომელსაც დევებთან ბრძოლაში იახსარი იყენებდა. სწორედ საომარი ლახტით ანადგურებდა დევებს ლალი იახსარი, უწმინდური არსებებისგან ათავისუფლებდა ტერიტორიას და ქმნიდა საზოგადოებას, რომელიც მისი მფარველობის ქვეშ იცხოვრებდა. ავთანდილი, იახსარის მსგავსად, ადამიანებისა და საზოგადოების მფარველია. ის მფარველობს ყველა გაჭირვებულს, მათ შორის ბაღდადეგ ვაჭრებს. ის იცავს გულანშაროელი ვაჭართუხუცესის ცოლს ფატმან-ხათუნს. მიზნის მისაღწევად ჭაბუკი იყენებს მაცქობის მისტიკურ ხელოვნებას. მოგზაური რაინდი კონკრეტულ სიტუაციაში დასახული მიზნის მისაღწევად ვაჭრად გარდაისახება.

ლეონტი მროველი არ აღწერს იმ ძვირფასეულობას, რომელიც საგანძურის სახით ფარნავაზს გამოქვაბულში დახვდა. „ვეფხისტყაოსნის“ ლოგიკითა და, ზოგადად, მითოლოგიური სცენარის მიხედვით, იმ საგანძურში, რომელსაც ფარნავაზმა გამოქვაბულში მიაკვლია, უეჭველად უნდა ყოფილიყო საუცხოო აბჯარ-იარაღიც, როგორც სამეფო ინსიგნია, რომლითაც ქვეყნის მომავალ მეფეს უნდა დაემარცხებინა აზო და „ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“ შემოეხაზა თავისი სამეფოს ისტორიული საზღვრები (მამისიმედიშვილი 2017: 26).

ჯადოსნური იარაღის მოტივი ფართოდ გავრცელდა ევროპისა და აზიის ხალხთა თქმულებებში. აზერბაიჯანული ეპოსის მიხედვით, ალი ქიშიმ მჭედელს ციდან ჩამოვარდნილი ქვიდან ჯადოსნური „მისრი“ ხმალი დაამზადებინა, რომლითაც ქოროლი ხანებს, ბეგებსა და ფაშებს ებრძოდა (ქოროლი 2003: 18-19).

გადმოცემების მიხედვით, ფშავში მჭედლობის, როგორც საიდუმლო პროფესიის ხელოვნებას კონკრეტული გვარის – მისრიაშვილების წარმომადგენლები ფლობდნენ. მათი გვარი მომდინარეობს მითიური წინაპრის – მისრიას სახელიდან, რომელიც მისრეთიდან¹ ყოფილა. მისრია დახელოვნებული ყოფილა ჯადოსნური იარაღის კეთებაში. ის, თურმე, ისეთ ხმალს აკეთებდა, რომელსაც რგოლივით ახვევდა და თასმით კრავდა, ხოლო როდესაც თასმას გახსნიდა, ხმალიც თავისთავად იშლებოდა და ლარივით სწორდებოდა. გადმოცემა მისრიას ფშავში მოყვანას თამარ მეფეს მიაწერს. ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს თამარს უნახავს ხმალიც და ხმლის პატრონიც. ოსტატისთვის „მისრია“ დაურქმევია, რადგან მისრეთელი ყოფილა და ფშავში მჭედლად გაუმნესებია (ხიზანაშვილი 2018: 67-68). მისრიაშვილების სოციალურ სტატუსს XX საუკუნემდე სწორედ ეს ანდრეზი განსაზღვრავდა. რადგან, გადმოცემის მიხედვით, მისრია ფშავში თამარ მეფის მოყვანილად ითვლებოდა, მისრიას ჩამომავლობის ფშავლები ლამის ჩვენს დრომდე თამარ მეფის ხატის მსახურებად ითვლებოდნენ. ისინი „მონმინდარობდნენ“, თამარ მეფის სალოცავს ემსახურებოდნენ. მისრიაშვილები, როგორც ხატის მჭედლები, სხვადასხვა იარაღსა და ჯვრის თას-განძს ამზადებდნენ.

საგმირო ეპოსებში და, მათ შორის, ერთ-ერთ ინგუშურ თქმულებაში გვხვდება ე. წ. „ოდისეისის მშვილდის“ მოტივი. ახალგაზრდა ჩერქეზი თავადის ქორწილში სასახლიდან მშვილდი გამოიტანეს. სტუმარი არ დარჩა ისეთი, რომელმაც მისი მოზიდვა არ სცადა, მაგრამ ამაოდ, ეს ვერავინ შეძლო. ქორწილს ესწრებოდა ახალგაზრდა ჩერქეზი თავადის გარდაცვლილი მამის ლილველი მეგობარი - მეხქა ასთბი. მართალია, ახალგაზრდები მოხუცს მშვილდს არ ანებებდნენ, მაგრამ დაჟინებული მოთხოვნის შემდეგ მეხქა ასთბიმ მშვილდი მოზიდა, შემდეგ სტყორცნა ისარი და ნაფშვენებად აქცია ჭადარი, რომელიც

¹ მისრეთი, ძველი ქართული ტექსტების მიხედვით, ჰქვია ეგვიპტეს.

ეზოს კუთხეში იზრდებოდა. ხალხი გაოცდა – ეს ჩემი მშვილდია – თქვა მეხქა ასთიმ. - მე ის ოდესღაც ჩემს ჩერქეზ მეგობარს ვაჩუქე. მხოლოდ ჩვენ ორს შეგვეძლო ამ მშვილდის მოზიდვა (Далгат 1972: 370-372). ეს ეპიზოდი საგმირო თქმულებებში გმირის რეაბილიტაციას ისახავს მიზნად. ახალგაზრდა ჩერქეზმა თავადმა ამოიციო მამის მეგობარი, უმაქნისი და უნიათო შვილებისაგან დაკნინებული მოხუცი დიდი პატივით მიიღო და თავადური ტანსაცმლით შემოსა.

ინგუშურ ეპოსში ჯადოსნური იარაღის მოტივი სრულ შესაბამისობაშია სხვა ხალხების მითოსურ ტრადიციებთან. ასეთი იარაღი, როგორც განძი, საიდუმლო ადგილზე ინახება, რომელიც შეიძლება იყოს გამოქვაბული, გველის სორო ან, თუნდაც, საიქიო, რადგან სამივე ადგილი ერთმანეთის რელევანტურია. საიდუმლო იარაღს ჰყავს თავისი მცველი და მას გველი (ინგუშური თქმულება), დევი („ვეფხისტყაოსანი“), გველეშაპი (თორღვას ხევსურული ანდრეზი) ან მითიური წინაპარი (ინგუშური თქმულება) დარაჯობს. ასეთ იარაღს, რომელიც მხოლოდ რჩეულებს ელოდება, გმირი ძირითადად დემონურ-მითოლოგიური არსებების: ქაჯების, გოლიათ-ვამპალების, გველეშაპებისა და სხვა უძლეველი მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში იყენებს. ჯადოსნური იარაღს კი, როგორც წესი, ბოროტების შავბნელ ძალებთან ბრძოლაში მუდამ წარმატება მოჰქონდა.

ლიტერატურა:

1. ანდრეზები 2009: კიკნაძე ზ., ანდრეზები, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის რელიგიურ-მითოლოგიური გადმოცემები, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2009.
2. აფხაზური ეპოსი 2007: ამბავი ნართებისა, აფხაზური ხალხური ეპოსი, „კავკასიური სახლი“, თბილისი, 2007.
3. ბეოვულფი 1989: ბეოვულფი, ანგლო-საქსური ეპოსი, ინგლისურიდან თარგმნეს პაატა და როსტომ ჩხეიძეებმა, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1989.
4. მამისიმედიშვილი 2017: მამისიმედიშვილი ხ., საკრალური ისტორიები, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2017.
5. ნართები 1988: ნართები, ოსურიდან თარგმნა მ. ცხოვრებოვამ, გამომცემლობა „ირისტონი“, ცხინვალი, 1988.
6. რუსთაველი 1986: შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი, კომენტარი და ბოლოსიტყვა დაურთო ნ. ნათაძემ, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, 1986.
7. სადიდებლები 1998: ჯვარ-ხატთა სადიდებლები, ტექსტები შეკრიბეს, შესავალი ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ზ. კიკნაძემ, ხ. მამისიმედიშვილმა და ტ. მახაურმა, გამომცემლობა „ნეკერი“, თბილისი, 1998.
8. სიმღერა ნიბელუნგებზე 1982: სიმღერა ნიბელუნგებზე, თარგმნა აკ. გელოვანმა, „მეცნიერება“, თბილისი, 1982.
9. ქოროლი 2003: ქოროლი, აზერბაიჯანული ხალხური ეპოსი, აზერბაიჯანულიდან თარგმნა ზეზვა მედულაშვილმა, გამომცემლობა „კავკასიური სახლი“, თბილისი, 2003.
10. შანიძე 1931: შანიძე აკ., ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული, სახელმწიფო გამომცემლობა, ტფილისი, 1931.
11. ხიზანაშვილი 2018: ხიზანაშვილი დ., ფშავეთი და ფშაველები, საქართველოს პარლემენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, თბილისი, 2018.
12. Далгат 1972: Далгат У. Б., Героический эпос чеченцев и ингушей, издательство «Наука», Москва, 1972.
13. Дахкильгов 2012: Дахкильгов И. А., Ингушский нартский эпос, Тексты и исследование, ООО «Тетраграф», Нальчик, 2012.
14. Сасунские удалыцы 2004: Сасунские удалыцы, армянский народный эпос, избранные варианты, перевод текстов, составление и словарь-комментарии академика НАН РА Карапета Мелик-Оганджяна, Национальная академия наук Республики Армения, «Ван Арьян», Ереван, 2004.

Khvtiso Mamisimedishvili

*Associate professor of Faculty
of Humanities Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University,
Georgia, Tbilisi*

TYPOLOGY OF A MAGIC WEAPON IN THE LEGENDS OF THE PEOPLES OF THE CAUCASUS

The heroic epos of the peoples of the Caucasus, alongside with the military and defense weapons, tells the stories of a magic weapon, which has its guard: a snake, Devi, monster or a mythic ancestor.

The magic weapon, as the valuable treasure of a guarding saint and sacred image, was necessarily kept in a mysterious place to protect it against an incidental touch and thus, its desecration or profanation. A magic weapon, like the Sangraal, was waiting for the elect to take possession of it. The weapon of war was given particular quality and

power by the geographical location, where it was kept. A cave, snake hole or the other world could be such a place, as all these three places are mutually relevant in the legends.

One must assume that a deep room of the Narts' palace described in the Ossetian epos where the weapon of war was kept, is the sign of a mysterious designation of the depository, as the chest full of weapons opened only when Batraz addressed to it in the mysterious, Hatiag language. Such a weapon, after mentioning the war, would fit its owner's body and head on its own and it could not be penetrated by arrows, or cut by a sword.

Owning a mysterious and sacral weapon by a hero in the eposes of the Caucasian and world peoples is often motivated as a necessary precondition to gain the victory over the evil forces. Such weapon is the magic sword of King Arthur, Excalibur, which can be obtained only by an elect knight. As the legends suggest, it is Excalibur, the hero with which the hero must defeat the Antichrist. In the Georgian epos, Amiran's diamond knife has supernatural powers, which the hero inherited from his mother womb and with which Amiran ripped open the black monster. The Bearwolf in Anglo-Saxon heroic epos too, kills the demonic creature, mother of monster Grendel, with the sword, which was "owned by the giants in the past".

The motif of the magic weapon suggested by the legends of the peoples of the Caucasus is in full compliance with the mythic traditions of other peoples. Such a weapon, which is waiting for the elect only, is used by the hero in the battles mostly against demonic mythological creatures, such as demons, giants, monsters and other invincible enemies, and as a rule, always brings victory to the warriors fighting with it.

Мамчуева Фатима О.

*кандидат филологических наук,
старший научный сотрудник Карачаево-балкарского отдела,
Карачаево-Черкесский ордена «Знак Почета» институт
гуманитарных исследований при Правительстве КЧР
Россия, Черкесск*

КАРАЧАЕВО-БАЛКАРСКИЕ И ГРУЗИНСКИЕ ПЕСНИ И ПРЕДАНИЯ КАК ОТРАЖЕНИЕ ОХОТНИЧЬЕГО МИРА ЭТНОСОВ

Охотничьи песни и предания карачаевцев, балкарцев и грузин являются ярчайшими пластами древней традиционной культуры этносов. Так как охота была одним из основных средств существования, поэтому охотничьи песни и предания составляли многочисленную часть устного народного творчества названных этносов. Песни и предания – неотъемлемая часть национальной культуры карачаевцев, балкарцев и грузин. Они являются энциклопедией народной жизни названных этносов, отражающие их религиозные представления. Жанрово-тематический состав песен и преданий богат и разнообразен. В данной статье объектом исследования являются мифологические песни и предания, представляющие древнейший пласт, связанные с именами охотничьих богов, с древними верованиями карачаево-балкарского и грузинского народов. В данном случае, примечательны песни, предания и сказания, связанные с языческими воззрениями и охотничьих культов названных этносов [12] Это охотничьи предания об Апсаты, его дочери Фатиме, Тотуру / Аш-Тотуру (покровителю волков)[10,8], Агъач Киши (Лесной Человек) [6], предания о божестве охоты Апсаты и его дочери Фатиме [2]; об охотниках Бийнэгере[2,8], Джантуугане [2,10,14], Таулане, Тегее [3,11]– «Апсаты» [2,7,10], «Джантууган»[3], «Песня об Аштотуре и князе Батоко» [10,8], «Песня о Гуё» [10], «Причитания Фатимы» [11] – у карачаевцев и балкарцев; грузинские песни и предания о богине охоты и владычице леса Дали – «Дали и дэв», «Хозяйка зверей и ее приемыш», «Дали и охотник Алмасгил», «Дали и жена охотника», «Беткен и Дали», «Лесная женщина», «Очокочи» – у грузин [5] Следует отметить, что в жанрово-тематическом отношении охотничий фольклор карачаевцев и балкарцев наиболее близок охотничьей поэзии грузин, осетин и многих других народов Кавказа. В этом плане справедливо высказывание В. Абаева на Кавказе «тяготение к культурному единству превозмогало историческое многоязычие» [1].

Во всех вариантах карачаево-балкарских и грузинских охотничьих песен и преданий описана трагическая судьба охотников, наказанных божествами Апсаты, Фатимой и Дали за чрезмерное истребление благородных животных. Они погибали за нарушение охотничьих правил ислушание божеств охоты.

Существует целый цикл карачаево-балкарских и грузинских песен, легенд-преданий и сказок, описывающих различные божества охоты, представлены трагические судьбы охотников Бийнэгера, Джантуугана, Беткила, Ивана Квачихисели. Важно отметить, что происходит трансформация легенд и сказаний в песни мифологического характера – это народные поэмы «Бийнэгера», «Джантууган», «Ач Элия Ургъан»,

«Князь Батоко и камень Аштотур», «Песня о Гуё», «Песня о Боташе», «Песня об Алий эфенди» – у карачаевцев и балкарцев – и песни и предания, такие как «Дали и дэв», «Хозяйка зверей и ее приемыш», «Дали и охотник Алмагил», «Дали и жена охотника», «Беткен и Дали», «Лесная женщина», «Очокочи» – у грузин.

Карачаево-балкарская версия охотничьей песни «Бийнегер». На наш взгляд, песня «Бийнегер» – одна из популярных песен карачаево-балкарского народа. Существуют различные варианты песни «Бийнегер». В одной из последних версий этой песни подробно описывается конфликт опытного охотника Бийнегера с богиней охоты Байдымат/ Фатимой/Фатимат/. Знаменитый охотник Бийнегер злится из-за отказа народного собрания Тёре княжить у себя в селении:

Ой, да отважный Бийнегер, сын Гезоха,
На земле нет ни одной горы, которую бы ты не покорил.
Стрелы его всегда ложатся в цель,
На языке зверей и птиц он как Апсаты разговаривает.
Сколько ты не старался, не дали тебе аулом править,
Не влюбились твою душу ни Тейри, ни Апсаты... [8]

Обозлившись на такое несправедливое решение, охотник беспощадно уничтожает всех животных, встречающихся на его пути:

В огне не горящий,
Стрелами не пробиваемый,
В бурных реках, как рыба плавающий,
Оленей от их матерей разлучающий [8]

Однажды он убивает Белого тура – любимца Апсаты, нарушив тем самым одно из охотничьих правил – не убивать животного белой масти. Раненый тур, истекая кровью, является к Апсаты и жалуется на жестокость Бийнегера:

Ой, у берега Чайнашки огромный тур появился,
Князь Бийнегер из замка Карчи в него [в него стрелу пустил] [8]
Раненный тур в сторону замка Карчи глянув, истекает кровью...

Разгневанный Апсаты велит наказать охотника. Дочь Апсаты Байдымат/Фатимат/Фатима насылает на брата Бийнегера Умара страшную болезнь, в народе именуемой «собачьей болезнью» (исполняя наказ Апсаты). Дальнейшее развитие сюжета связано с вещим сном Бийнегера. Из которого следует, что Умар заболел неизлечимой болезнью и что спасти его может только молоко белой оленихи. Но это еще не все: поймать Бийнегер ее может с помощью собаки, принадлежащей брату и матери. В поисках особенной собаки Бийнегер обошел не одно ущелье. Необходимого пса он находит у Кубадиевых. Отправляясь на поиски целебного молока, Бийнегер встречает на своем пути старого чабана. Он дает ему совет-предупреждение – не стрелять в белую олениху.

Кульминационный момент песни – встреча охотника Бийнегера с белой оленихой. Белый трехногий олень с золотистыми рогами поразил охотника своей необыкновенной красотой:

Ничего удивительней я не видел:
Одна ее нога была намного длиннее остальных двух,
Ее рога были остры, словно концы шампуров.
Ее глаза, ой, как звезды, горели,
Ее [сияющий] облик мои глаза слепил [8]

Превратившись в олениху богиня Байдымат/Фатима заманивает Бийнегера на непреступную скалу и объявляет ему, что она «я дочь Апсаты, прекрасная Байдымат». Она жестоко наказывает Бийнегера за истребление несчетного количества диких животных. В конце песни, по просьбе своей возлюбленной, Бийнегер бросается со скалы и умирает мгновенной смертью. Возлюбленная Бийнегера, убитая горем, вонзает в себя ножницы и тоже умирает. Умар вскоре мгновенно исцеляется.

Эпилог заключен в двух последних строках:

Оказывается очень высоко стоит замок Апсаты,

Вот так погиб отважный сын Гезоха [8]. В последних строках песни нет ни гнева, ни порицания в адрес Фатимы, а значит, таким образом, свершился акт справедливости. Природа – творенье бога, она священна, все посягательства на нее обречены на неудачу.

Близка по своему сюжету к «Бийнегер» «Песня о Джантуугане». В основе песни предание, продолжающее тему безжалостного истребления животных, нарушение охотничьих правил. Джантууган наказан охотничьими божествами за нарушение законов природы. Джантууган – сын легендарного предводителя карачаевцев Карчи. Это опытный и меткий охотник. Он не знал жалости и истреблял несчетное количество детенышей диких животных: оленят и медвежат:

В горах Баксана поредели [от стрел Джантуугана] стада Апсаты,
Джантуугана ждало проклятье Апсаты.
Ойра, ой, орира!
Все: Ойра, ой, орира! [3]

Но не услышал гордый Джантууган предупреждений отца прекратить убивать детенышей диких животных. Охотник продолжал безжалостно истреблять попадавшихся ему на глаза оленят и медвежат. Разгневанный Апсаты жестоко наказывает Джантуугана и божество направляет ему навстречу медведицу, растерзавшую его на части:

А Апсаты был защитником животных –
На уступе скалы осталось тело Джантуугана.
Все- Ойра, ой, орира!
Ойра, ой, орира! [3]

Грузинская версия «Песни о Беткиле (Беткен, Метки)

Такой же сюжет мы находим в грузинской песне об охотнике Беткиле. Многочисленные песни и предания представляют образы охотников. Речь идет о Беткиле и Бийнёгере, это меткие и страстные охотники, они не могут упустить богатую добычу. Они не слышат наказы и предупреждения старших охотников – не охотиться на животных белой масти и детенышей диких животных:

Баил Беткил, несчастный Беткил,
Баил илба, илба баил.
Баил Мулых мужей снарядил,
Баил илба, илба баил.
Хоровод в Лентехи, песня гремит,
Баил илба, илба баил.
Вдруг белая самка оленя бежит,
Баил илба, илба баил.
У Беткила меж ног пронеслась как стрела,
Баил илба, илба баил.
Это судьба Беткила была!
Баил илба, илба баил. [16]
И исчезла вдруг богиня Дали,
А Беткил висит на страшной круче,
Только правой держится рукою,
Левой опирается ногою,
Всё другое сгнуло, пропало.
Бедный ты Беткил,
Беткил несчастный! [16]

Беткил же просит, чтобы в последний раз станцевала его жена, сестра оплакивала его. Последняя его просьба – увидеть хороводный танец родного народа. Мужчины до утра исполняют ритуальный танец.

– Пусть моя красавица жена выйдет вперед и спляшет в последний раз для меня! [17]

Тотчас внизу образовали круг, и жена Беткила грациозно исполнила свой танец.

Во второй раз крикнул Беткил:

– А теперь моя младшая сестра пусть по нашему обычаю оплатит меня, хочу в последний раз услышать ее голос, подобный хрустальному звону горного ручья!

Вышла девочка в середину круга, уселась на серый валун и стала плакать и надрывно причитать. От жалости всплакнул Беткил. [17]

В третий раз крикнул Беткил:

Прошу всех мужчин сплясать, – на хороводную пляску моего села хочу посмотреть!

Мужчины взялись за руки и сплясали «шинаворгили». От этого неистового хороводного танца задрожали горы, посыпали камнепадами и ледовыми обвалами. А мужчины деревни запели приглушенными голосами.

Когда стемнело, жители селений развели костры, а мужчины всё продолжали свой ритуальный танец. Так прошла ночь. На рассвете в последний раз громко вскричал Беткил:

«Бедной матери моей скажите:
Зачем ей гадалки и прорицательницы?
Пусть встанет, возьмет посох,
Обойдет пусть вершины гор,

В подол свой завернет пусть
Мясо с моих костей.

Эй-хэ-э... хэ-э-эй!» [17]

И только потом охотник Бектил также бросается вниз в пропасть.

«...Охотник не случайно застрел на скале. – это не бытовой эпизод, не случайный трагический случай из жизни охотников. Какая-то тайная сила препятствует близким помочь охотнику. Она завела его на скалу, и она мешает ему спуститься вниз. Только сванские песни и предания дают нам ключ к раскрытию этой загадки. Гибель охотника Беткила вызвана гневом «королевы Дал» - владычицы скал и зверей. Это она в образе белого животного заманила его на вершину скалы, где и предстала перед ним в своем женском обличье» - справедливо отмечала исследователь Е. Вирсаладзе [22]

Следует отметить, сюжетная основа карачаево-балкарских песен «Бийнёгер» и «Джантууган» близка к грузинским преданиям «День Беткена» (Беткила), «Беткен и Дали», «Дали рождает на скале», «Кварцхский Тебру Иване», «Иване Квацхисели», «Казбек Геловани», «Месть Ткаши-мапа»[5].

Если ««Иване Квацхисели», «Казбек Геловани», «Кварцхский Тебру Иване», - предания, повествующие тему безмерного истребления животных. Иване и Квацхисели и Тебру Иване- страстные и опытные охотники. Иване Квацхисели и Тебру Иване забывают охотничьи правила и запреты. Охотники, поднявшись по снежной лестнице на высокую скалу, убивают там много зверей и скидывают их вниз. Но как охотники Бийнёгер и Бектил, Иванэ Квацхисели и Тебру Иване остаются на скале со своими чудесными собаками Куршей. Все усилия односельчан помочь охотниками закончились безрезультатно. Односельчане приводят возлюбленных охотников:

Иване Квацхисели,

Что это вздумал ты?

Утром поднялся по снежкам,

А вечером и ступенек не можешь вырубить в снегу?

Куршу зарезали положил перед собой, –

Есть не решаешься.

Возлюбленная глядит на тебя издали,

Не хочешь разве взглянуть на нее? [5]

Иване Тебру тоже застрел на вершине горы и тоже не находит возможности спуститься вниз

Или:

Как полетел Иване со скалы –

Подобен был соколу небесному.

Скала на него обрушилась –

Дэвы бы не устояли против нее,

По луже крови

Лодка могла бы проплыть [5]

Есть цикл грузинских легенд и преданий, повествующих о любви Дали к охотнику. Примечательны в этом плане «День Беткена», «Беткен и Дали», «Дали рождает на скале», «Месть Ткаши-мапа».

В предании «Дали рождает на скале» показан образ богини охоты Дали, в котором рассказывается о встрече богини охоты и владычице леса Дали об охотнике Меписа с охотником Меписой. Собравшись на охоту, охотник Меписа просит мать испечь ему пироги хмиади. В тот момент, когда он собирается отправиться на охоту он слышит ужасных вопль. Меписа выясняет, что у только что родившей Дали украли ребенка. Охотник убивает волка и спасает ребенка богини. Дали решает отблагодарить смелого охотника:

– Охотник мой, – сказала Дали, – чем отплатить тебе? Хочешь, каждый день горную козу дам убивать тебе? Хочешь, каждый сентябрь стану дарить тебе девять туров, а мелких коз – каждую неделю? А коли захочешь, я буду рада, если разделишь ты мое ложе. – Нет, владычица Дали. Как осмелюсь я любить тебя? Уж лучше даруй мне каждый сентябрь по девять туров; - почтительно сказал ей юноша [5]

Охотник отказывается от любви Дали и выбирает удачу на охоте. Не было другого пути. Дали выполняет обещание частично, она посылает ему девять золоторогих туров. Но не прощает богиня охотника за отвергнутую любовь. Охотник прицеливается в золоторогого тура и попадает в рога животного, стрела отлетает и вонзается прямо в лоб охотника Меписе. Следует отметить, что очень много грузинских сказаний и преданий, повествующих о встрече охотников с богиней охоты и владычице леса Дали. Также интересен мотив избрания, отраженных в преданиях грузин. Как правило, своего избранника, в данном случае, речь идет об охотнике, она одаривает подарками и удачей на охоте, щедрыми дарами, тучных туров и оленей, имеется ввиду. Дали сначала награждает охотника, но не забывает, что некоторые из ее избранников выбирают блага, которые она ему дарит. Разглашение тайны о встрече охотников с богиней, измена не находит прощения у Дали. Как

правило, мотив любовной связи смертного охотника и богини, заканчивается гибелью последнего. Примечательны в этом плане такие предания как – «День Беткена», «Беткен и Дали», «Дали рождает на скале», «Месть Ткаши-мапа».

Но следует отметить, что есть песня-легенда иного характера, повествующая о судьбе благородного и несчастного охотника Тегея. Тегей – это тот охотник, который никогда не нарушал охотничьи законы и правила. Легенда, в которой говорится о дружбе охотника Тегея с божеством охоты Апсаты и его семьей. Дочь Апсаты Фатима /Байдымат влюбляется в охотника Тегея, который отличается жалостью и любовью к животным. Не убивает их, а лишь восхищается их красотой. Он становится желанным гостем в семье могущественного покровителя диких животных Апсаты. В процессе общения завязывается крепкая дружба между Атылом (сыном божества) и охотником Тегеем, с одной стороны, и горячая любовь – между Байдымат и Тегеем, с другой. Однажды Апсаты устраивает поединок между Атылом и Тегеем. Охотник Тегей выходит победителем в этом поединке, но он хочет вручить тура Апсаты. Попытка Тегея удержать тура за ногу заканчивается его гибелью. В конце песни слышны причитания его возлюбленной Байдымат и Апсаты. Поединок между отважными соперниками заканчивается трагедией. Сюжет песни трагичен и эмоционален. Вопросительные предложения песни точно и образно передают душевное состояние героев песни: «Сени энди кьайда табайым?» «Эсириклик нек этгенсе, Тегейим?» - «Где я найду, теперь тебя?» «Почему ты допустил высокомерие, мой Тегей?» [6,11] .

Следующий цикл охотничьих песен и преданий связан с именем с Лесным Человеком, у карачаево-балкарцев – это *Агъач Киши*, у грузин – *Очокочи*.

«Агъач Киши» («Лесной Человек») – мифологический персонаж, покровитель леса, напоминающий лесного человека, связанный с языческими верованиями карачаевцев и балкарцев. В грузинской мифологии этот персонаж представлен как Очокочи. Согласно грузинским преданиям, поверьям и обычаям, охотник Гуталия как и Гуё встречает лесного человека – Очокочи, та же характеристика как и в карачаево-балкарской мифологии, покрытое шерстью чудовище громадного роста и торчащее из груди лезвие топора, которое наводит ужас на охотников и жителей леса. Охотники знают, что ни в коем случае нельзя с ним говорить. Вот и Гуталия оказывает ему знаки гостеприимства. Но только хитрость и обращение к христианским святым спасают охотника Гуталия («Очокочи») [3] Следует отметить, что в честь воспевания Агъач Киши (Лесной Человек, Леший) карачаевцы и балкарцы весной устраивали воспевание лесного владыки. Обряд сопровождался танцами и песнями. В честь Лесного Человека резали животное белой масти, предпочтительно, речь идет о белой лошади. И на месте проведения обряда оставляли долю Лешего – мяса жертвенного животного. Один из участников обряда вешал это мясо на дерево. Там же на месте проведения обряда исполняли песни, посвященные Агъач Киши:

Одноглазый Агач Киши,
Верен своему слову Агач Киши,
Весной он не лезет на дерево,
Осенью он не слезает с дерева.
Не позволяет рубить молодые деревья,
Не позволяет убивать лесных зверей,
Зарежем белого жеребца,
Угостим нашего лесного царя,
Оставим ему его долю. [6,7]

Люди боялись ходить в лес рубить стройную красивую березу или сосну из-за страха перед Агач Киши. Как мы отметили выше, в Чегемском ущелье, по сей день существует интересная песня-легенда, о том, как однажды некий Таппасханов Гуё заблудился в лесу и навстречу ему вышел огромного роста, с топором в груди, обнаженный волосатый мужчина с одним глазом на лбу.

Эта встреча с Лесным Человеком была не очень радостной для этого легендарного человека, который отличался исключительным мужеством и храбростью. Все же вера людей в мифологические персонажи была настолько велика, что, по сведениям информаторов (Таппасхановой Нюржан, Таппасхановой Аси, Таппасхановой Налжан), с того дня Гуё прекратил ходить в лес [7]

К образу Агач Киши в карачаево-балкарской мифологии близок Ажам – покровитель леса, пожара и ветра. Как и Лесной Человек, он огромного роста, покрыт шерстью, на груди топор. Топор – его основное оружие защиты и нападения. Однако в отличие от Лесного Человека он более благороден, приносит людям только добро. Ажам имеет и уязвимое место. У него это талия. Людям он не показывается, а когда проходит мимо них, слышен только свист:

Ажам элге келегенди, сызгырып белги бергенди,
Адам кылыгыгы билгенди.

Ажам адам ачитмаз, этерин кеси биледи.
Дуняа малын не этеди.
Ажам в аул, свистом о себе дал знать,
Люди об этом узнали.
Ажам человека не обидит, знает, как ему поступать,
Зачем ему лесные богатства [7]

В карачаево-балкарском фольклоре сохранилась интересная легенда о том, как появились дикие козы. Однажды бог охоты и диких животных Апсаты решил погостить у людей и вошел во двор одного из жителей аула. Белобородого старика с посохом, Апсаты встретили почтено и с уважением, хотя и не знали, что перед ними, не обыкновенный старец, а бог. Хозяин дома, жалая козу, принес в жертву кошку. В тот момент, когда Апсаты взял кусок мяса и хотел прикусить, кошка соскочила со стола и произнесла: «Это моим мясом он хотел тебя угостить, Апсаты!» Тогда Апсаты посмотрел на небо и произнес: «О, великий Тейри, преврати стадо этого ненасытного человека в диких животных!» Тейри исполнил просьбу Апсаты, после чего огромное стадо диких коз ушло пасть в горы [10].

Кроме того, хочется отметить, что обряд инициации молодых охотников проводился у камня Апсаты и Аш-Тотур. Торжественное посвящение в охотники было тесно связано с играми, песнями-плясками. Устраивали джигитовку, стреляли из ружья, пускали стрелы по намеченным целям, пели обрядовую песню, которая восхваляла названное божество. Огромный интерес, в этом плане, на наш взгляд представлял танец златовласых дочерей Апсаты. Исполнители этого обряда (танец - неотъемлемая часть обряда) – девушки в косы которых вплетены золотые монеты. «Один парень надевает маску тура с большими глазами и проходит по танцплощадке на другой конец. Вслед за ним в масках идут исполнители в позе охотников с луками и стрелами. К «туру» присоединяется еще один «тур», затем третий. «Охотники» преследуют «туров». Они «убивают» их и танцуют вокруг них победный танец [18, 19, 20,21]. Перед тем как отправиться на охоту, участники охотничьего промысла, должны были провести охотничьи обряды «Апсатыны орайдасы» - «Орайда во славу Апсаты» и «Тотурга табыныу» - «Почитание Тотуру». Опытные охотники делились своим опытом и мастерством с молодыми членами охотничьей общины, обучая их этике и искусству охоты. У крепости Аполту, или Апсаты, которая являлась сакральной для язычников, старшее поколение охотников пели песню «Апсатыны орайдасы». В этой песне сообщалось, о том насколько трудна и опасна деятельность охотников, что их ждет нелёгкая дорога, непроходимые скалы, воспевали величие и недоступность Эльбруса, могущество и удаль Тейри и Апсаты. Охотники придерживались традиционного правила: просили младших детей Апсаты разрешения охотиться. Те, в свою очередь передавали просьбу охотников старшим детям Апсаты. Они передавали просьбу охотников самому Апсаты. Эту последовательность охотники никогда не нарушали. Существовали охотничьи обычаи и законы, которые должны придерживаться охотники: запрещалось убивать белого тура и белого оленя, в случае нарушения правила божество ослепляло охотника, в случае убийства пятнистого оленя охотнику угрожал паралич. Нельзя было убивать тура или оленя с детенышем, в этом случае божество наказывало охотника травмой на всю жизнь. Охотника, не оказавшему помощи раненому охотнику, приводили к черному камню – «Налат таш» и здесь принимали решение – изгнать такого охотника из родных мест. Нельзя было убивать сокое животное, в случае нарушения этого правила, охотники погибали в пути, на охоте. Нельзя отнимать добычу другого охотника. В этом случае, Тёре наказывало очень жестоко, такому охотнику грозило изгнание из родных мест. Охотники, которые выполняли все охотничьи законы и правила награждались божеством богатой и щедрой добычей. В случае нарушения этих правил охотники не могли рассчитывать на благосклонность и щедрость Апсаты.

Об охотничьих обычаях И.П. Тульчинский писал: «Горские охотники никогда не стреляли в зверя во время его бега, а всегда в то время, когда зверь лежит или стоит. Когда на охоте несколько человек, то тот, кто убил зверя берет, себе голову и верхнюю часть груди, остальное делится поровну, шкура делится между охотниками на равные части». При встрече охотника с посторонними лицами, каждый из них обязан дать им некоторую долю из своей части. Люди, стараясь защитить своих детей, пытались задобрить и богиню материнства Байрым (Мариям) и покровителя волков Тотура, вернуть молодых охотников в родной дом с богатой добычей, здоровыми и невредимыми. Кроме того, ранним утром начинающие охотники должны отнести испеченные ритуальные пироги и положить у камня Аш-Тотур, предполагается это связано с поверьями языческого характера. После возвращения из охоты необходимо было Аш-Тотуру оставлять голову убитого зверя, пулю, так как после Апсаты, оно (божество) было самым важным божеством в традиционной культуре карачаевцев и балкарцев. Примечательно, что молодые охотники, только начавшиеся заниматься охотой, перед выходом на промысел, должны были отнести в святилище Аштотур и Апсаты ритуальные пироги ритуального характера. охотничьи стрелы (Тотур Къала, Апсаты Къала – место нахождения названных скал – Чегемское ущелье, аул Уллу-Эль, скала Бостан-Къая) [18, 19, 20,21]

Таким образом, в процессе исследования карачаево-балкарских и грузинских песен и преданий обнаружено многообразие разножанрового охотничьего фольклора; выявлена основная тематика охотничьих и нартских песен, преданий; выявлено сходство сюжетов с публикациями Н. Урусбиева и Н. Тульчинского в характеристике героев, сюжетно-композиционном построении охотничьих легенд и сказаний. Кроме того, в различных версиях охотничьих песен и преданий наблюдается наличие еще некоторых сходств: это в первую очередь, мотив волшебного оленя, мотив мести богини дали и Фатимы, Орюзмека (Ёрюзмека), наличие в песнях и преданиях войлочной плети, с помощью которой происходят различные превращения. Понятно, пристальное внимание исследователей к охотничьим правилам и законам, так как они были священны и неукоснительно выполнялись горцами-охотниками, для которых они были необходимы и способствовали удачной охоте и богатой добыче.

Литература:

1. Абаев В.И. Осетинский язык и фольклор. – М.-Л., 1949, с.89.
2. Антология карачаевской поэзии / Сост. Ф.И. Байрамукова, А.А. Акбаев; Под ред. Т.М. Хаджиевой. – М.: Эльбрусид, 2006. – С.29,30,31 (Карачаево-Балкарская энциклопедия. Фольклор, литература, искусство). – на карачаевском языке.
3. Антология народной музыки балкарцев и карачаевцев. Т. 1. Мифологические и обрядовые песни и наигрыши. - Нальчик: Издательство М. и В. Котляровых, 2015. – С.183-188.
4. Вирсаладзе Е.Б. Нартский эпос и охотничьи сказания в Грузии // Эволюция эпической традиции: К 80-летию академика АН Абхазии Ш.Х. Салакая / Под ред. З.Д. Джапуа. Сухум: НААР, 2014, С. 198, 199, 200,201
5. Грузинские народные предания и легенды. «Сказки и мифы народов Востока» - М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1973. – С.52, 53, 54, 60, 61,75
6. Джуртубаев М.Ч. Мифология и эпос карачаево-балкарского народа: Древние верования балкарцев и карачаевцев. Карачаево-балкарский героический эпос. – Нальчик.: Эльбрус, 2011. – С.32, 41, 111, 118, 108. (Балкарская историческая серия).
7. Карачаево-балкарский фольклор в дореволюционных записях и публикациях. История записи и публикации фольклора балкарцев и карачаевцев под редакцией А.И. Алиевой. – Нальчик.: изд-во «Эльбрус», 1983. – 433 с.
8. Карачаевцы и балкарцы: язык, этнография, археология, фольклор. – М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2001. – С.383, 385,389.
9. Малкондуев Х.Х. Охотничий миф и поэзия балкарцев и карачаевцев // Актуальные проблемы кабардино-балкарской фольклористики и литературоведение. – Нальчик, 1986. – С.70.
10. Малкондуев Х.Х. Древняя песенная культура балкарцев и карачаевцев. – Нальчик.: Эльбрус, 1990. – 152 с.
11. Малкондуев Х.Х. Поэтика карачаево-балкарской народной лирики XVI-XIX веков. Часть I. – Нальчик.: ЭЛЬ-ФА, 2000. – С.72-74.
12. Мамчуева Ф.О. Карачаево-балкарские и грузинские песни и предания как отражение охотничьего мира этносов // Материалы V Международной научной конференции «Перспективы развития грузино-осетинских отношений», посвященные Микheil Кипиани и Коста Хетагурову. – Тбилиси, 2019. – С.80-81.
13. Мамчуева Ф.О. Сюжетные параллели в карачаево-балкарской и грузино-осетинской традиционной охотничьей культуре (на примере различных охотничьих песен) // Материалы V Международной научной конференции «Перспективы развития грузино-осетинских отношений», посвященные 100-летию со дня рождения Тбилисского государственного университета им. Иванэ Джавахишвили, Тбилиси, 2018. – С.124-129.
14. Текеева Л.К. Зоолатрические представления карачаевцев и балкарцев. – Карачаевск.: Карачаевск-Махачкала, 2013. – 208 с.
15. <https://svaneti.livejournal.com/251158.html>.
16. texts.net/avtor/pesni-narodov-severnogo-kavkaza.
17. fictionbook.ru/avtor/Aleksandr-mihailovich_// Мифы и реальность. Александр Михайлович Крживецкий.
18. balkaria.info/library/k/kudaev/dances/47.htm
19. <http://www.elbrusoid.org/library/load.php>
20. elbrusoid.org/library/etnografiya/394842/
21. elbrusoid.org/library/etnografiya/466588/
22. publ.lib.ru/Книг.../_Virsaladze_E.V..html Вирсаладзе Е.Б. Грузинский охотничий миф и поэзия. М.1976.- С.64

KARACHAY-BALKAR AND GEORGIAN SONGS AND STORIES AS THE REFLECTION OF THE HUNTING WORLD ETHNIC GROUPS

Hunting songs and traditions of Karachais, Balkars and Georgians are the brightest layers of the ancient traditional culture of ethnic groups. Since hunting was one of the main means of subsistence, therefore, hunting songs and traditions were a large part of the oral folk art of the peoples of the North Caucasus. Songs and traditions are an integral part of the national culture of Karachais, Balkars and Georgians. They are an encyclopedia of the national life of these ethnic groups, reflecting their religious beliefs. The genre-thematic composition of songs and traditions is rich and diverse. In this article, the object of study is religious tradition, representing the oldest layer associated with the names of the hunting gods, with the ancient beliefs of the Karachay-Balkarian and Georgian peoples. In this case, the songs, legends and tales associated with pagan views and hunting cults of these ethnic groups are noteworthy. These are hunting songs about Apsaty, his daughter Fatima, Totur / Ash-Totur (patron saint of wolves), Agach Kishi (Forest Man), legends about the deity of hunting Apsaty and his daughter Fatima; about hunters Byneger, Dzhantuugan, Taulan, Tegee – «Apsaty», «Dzhantuugan», «Song about Ashtotur and Prince Batoko», «Song about Guije», «Wailing of Fatima» - among Karachais and Balkars; Georgian songs and legends about the goddess of hunting and the mistress of the Dali forest – «Dali and the dev», «Mistress of the animals and her foster baby», «Dali and the hunter Almasgil», «Dali and the hunter's wife», «Betken and Dali», «Forest woman», «Ochockochi» - the Georgians. It should be noted that in genre-thematic terms, the hunting folklore of Karachais and Balkars is closest to the poetry of Georgians, Ossetians, and many other peoples of the Caucasus. In this regard, the statement of V. Abaev in the Caucasus «the attraction to cultural unity prevailed over historical multilingualism».

Thus, in the process of researching Karachay-Balkarian and Georgian songs and traditions, a variety of multi-genre hunting folklore was discovered; revealed the main themes of hunting and Nart songs, traditions; the similarity of the plots with the publications of N. Urusbiev and N. Tulchinskiy in characterizing the hero, plot-compositional construction of hunting legends and legends is revealed. In addition, in various versions of hunting songs and traditions, there are still some similarities: this is, first of all, the motif of the magic deer, the motive of revenge on the goddess Dali and Fatima, Oryuzmek (Yoryuzmek), the presence in the songs and traditions of a felt whip, with which various transformations. It is clear that the researchers paid close attention to hunting rules and laws, since they were sacred and were strictly carried out by mountain hunters, for whom they were necessary and contributed to successful hunting and rich prey.

Мардеян Ноэми А.

*канд. пед. наук, доцент кафедры
«Экономика и финансы» Финансовый Университет
при правительстве РФ,
Россия, Владикавказ*

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Сегодня наблюдается научный интерес к проблематике государственных границ и приграничных районов. Это обусловлено глобализацией экономики, развитием регионального сотрудничества, кардинальными изменениями на политической карте мира, тенденциями к углублению демократии в общественном развитии.

Государственные границы влияют на развитие приграничных районов и страны в целом через свои фундаментальные свойства - барьерность и контактность. Обособляясь от внешнего мира посредством границ, государство защищает интересы национальных производителей и потребителей и тем самым реализует свою протекционистскую функцию.

Контактность выражается в проводимости национальных границ для перемещения через них товаров, людей, финансов, информации. Она обусловлена степенью либерализации внешних гуманитарных и экономических связей, регулируемых нормативно-правовыми актами; развитостью институтов, обеспечивающих двусторонние и многосторонние международные связи (торговые палаты и представительства, двусторонние комиссии, советы, фонды, ассоциации и т.д. по содействию развитию международных экономических и гуманитарных контактов, консалтинговые и посреднические компании и др.); уровнем развития пограничной инфраструктуры

(транспортной, таможенной, туристической и др.); уровнем экономического развития приграничных территорий и характером их участия в международных связях.

Преследуя определенные экономические, политические и гуманитарные цели, государства создают довольно сложный механизм общения с внешним миром, в котором сочетаются элементы либеральной и протекционистской политики. Общемировой тенденцией последних десятилетий является постепенная либерализация, что ускорило формирование внешнеторговых связей с понижением тарифных ставок и сокращением нетарифных ограничений.

Изменение соотношения между контактностью и барьерностью государственных границ происходит неравномерно у стран разного уровня развития и разной степени вовлеченности в процессы глобализации. Например, развитые страны стремятся устранить барьеры на пути движения капиталов, информации, услуг, но одновременно поставить мощный заслон на пути перемещения рабочей силы и регламентировать поступление товаров из бедных стран с низкой стоимостью рабочей силы путем введения квот, контингентов, жестких требований к качеству, ограничений по объемам поставок тех или иных товаров в рамках межгосударственных соглашений и т.д. Слабо развитые страны, в свою очередь, хотят расширить свое присутствие на товарных рынках развитых стран, иметь гарантированную возможность экспорта рабочей силы и получать стабильную финансовую подпитку от развитых стран.

Общей закономерностью является прямая зависимость контактности границ от: уровня развития стран-партнеров, сходства уровней развития, однотипности экономических и правовых систем, взаимной близости и соседства. При неисполнении этих условий соответственно возрастает значение барьерных функций государственных границ.

Проблематика приграничья содержит в себе многие противоречия характерные для современного этапа развития. Среди них следует выделить противоречия между: глобализацией экономики, опирающейся на широкую либерализацию межгосударственных экономических отношений, и протекционистской сущностью государств; культурной унификацией в рамках глобализма и национальной (региональной) культурной идентичностью; богатыми (центральными) и бедными (периферийными) странами и районами стран; международной региональной интеграцией (сотрудничеством) стран и их суверенитетом; политическими центрами, стремящимися укрепить или сохранить властную вертикаль, и подчиненными им территориями, желающими расширения своих прав и полномочий и в частности в том, что касается международной деятельности. По сути эти противоречия можно свести к проблеме соотношения однородности и различий в динамике мирового пространства, в которой ключевую роль играют государственные границы и приграничные территории.

Исторически страны - непосредственные соседи играют важную экономическую и политическую роль для России. Они сильно различаются по размерам и структуре хозяйства, уровню развития, культурным особенностям. Необходимо подчеркнуть, что, будучи сравнительно бедной страной (ВВП на душу населения составляет около 3 тыс. долл., что в 7-10 раз меньше, чем у наиболее развитых стран мира), Россия большей частью своего периметра граничит с еще более бедными странами. Особенностью является также и то, что большая часть приграничных территорий, соседних с Россией стран, являются менее развитыми их частями.

Обособляясь от внешнего мира посредством границ, государство защищает интересы национальных производителей и потребителей и тем самым реализует свою протекционистскую функцию. Преследуя определенные экономические, политические и гуманитарные цели, государства создают довольно сложный механизм общения с внешним миром, в котором сочетаются элементы либеральной и протекционистской политики. Общемировой тенденцией последних десятилетий является постепенная либерализация ускорило формирование внешнеторговых связей с понижением тарифных ставок и сокращением нетарифных ограничений.

В современных условиях определим тенденции развития приграничных территорий:

1. Адаптация региональных пропорций к рыночным условиям и открытости, в свою очередь, является важным условием повышения конкурентоспособности российского производства.
2. Развитие функций экономического, технологического и культурного посредничества во встречаемых направлениях является наиболее естественной функцией приграничных районов и одним из главных факторов их развития.
3. Среди регионов приграничного пояса более благоприятные условия для развития имеют те, которые располагаются на глобальных коммуникациях и на коммуникациях, обеспечивающих международное региональное сотрудничество. Для регионов, занимающих тупиковое положение, необходимые специальные меры федеральной региональной политики.
4. Сближение уровней и систем способствует росту контактности границ.
5. Повышение барьерности границ в таможенном или паспортном отношении должно быть компенсировано ростом контактности в плане развития институтов и актов сотрудничества.

Нереалистичными являются попытки создать унифицированное законодательство, регулирующее приграничное сотрудничество и особый статус приграничных регионов. Приграничные регионы сильно различаются по условиям развития и приграничного сотрудничества. Наиболее эффективным в устранении приграничного барьера вхождения России в глобальную экономику может быть комбинация мер внутренней политики в виде федеральных программ и специальных мер поддержки и международных соглашений на двусторонней основе по решению проблем контактности взаимных границ и развитию смежных территорий.

Правительством Российской Федерации утверждена Концепция приграничного сотрудничества в Российской Федерации. Концепция определяет цели, принципы и приоритеты в деятельности федеральных органов исполнительной власти, органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации, органов местного самоуправления, организаций и граждан в сфере приграничного сотрудничества. Концепция учитывает накопленный опыт приграничного сотрудничества и исходит из единства и целостности территории и внутреннего рынка России и согласования общегосударственных интересов и интересов населения приграничной территории Российской Федерации.

Приграничное сотрудничество в Российской Федерации основывается на следующих принципах:

- взаимное уважение суверенитета и территориальной целостности других государств;
- мирное разрешение приграничных споров;
- взаимное уважение законодательства государств, осуществляющих приграничное сотрудничество, а также соответствующих международных договоров;
- обеспечение интересов России в приграничном сотрудничестве;
- не причинение ущерба экономическим и иным интересам государств, осуществляющих приграничное сотрудничество;
- учет особенностей приграничных территорий Российской Федерации и сопредельных государств, в том числе их разнородности, характера межгосударственных отношений и исторически сложившихся связей с сопредельными государствами, природно-ресурсных, социально-экономических, градостроительных, транспортных условий развития приграничной территории, а также характера угрозы национальной безопасности Российской Федерации на приграничной территории;
- соблюдение Европейской рамочной конвенции о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ.

Участниками приграничного сотрудничества в Российской Федерации в пределах своей компетенции могут являться федеральные органы исполнительной власти, органы исполнительной власти субъектов Российской Федерации и органы местного самоуправления, а также юридические и физические лица в соответствии с законодательством Российской Федерации.

Приграничное сотрудничество может осуществляться в виде:

- проведения встреч уполномоченных органов государственной власти по вопросам приграничного сотрудничества;
- создания уполномоченными органами государственной власти совместных координирующих органов по приграничному сотрудничеству и рабочих групп при них, в том числе в рамках межправительственных комиссий по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству;
- заключения в установленном порядке соглашений о приграничном сотрудничестве Российской Федерации с иностранными государствами, субъектами Российской Федерации - с административно-территориальными образованиями иностранных государств, либо - с органами государственной власти иностранных государств.

Могут применяться и другие виды приграничного сотрудничества, не противоречащие законодательству и отвечающие целям развития страны и ее приграничной территории.

Для развития приграничного сотрудничества могут быть рекомендованы следующие направления деятельности:

- сотрудничество в приграничной торговле, которое осуществляется между российскими юридическими и физическими лицами, имеющими постоянное место нахождения (место жительства) на приграничной территории Российской Федерации и иностранными лицами, имеющими постоянное место нахождения (место жительства) на сопредельной приграничной территории, исключительно для удовлетворения местных нужд в товарах, производимых на соответствующих приграничных территориях;
- сотрудничество при осуществлении инвестиционных проектов и производственно-техническое сотрудничество;
- сотрудничество в области транспорта и связи;
- сотрудничество в сфере рационального использования природных ресурсов и охраны окружающей природной среды;

- сотрудничество в правоохранительной деятельности;
- сотрудничество в сфере регулирования миграции населения и регулирования рынка труда;
- научное и гуманитарное сотрудничество.

Стимулирование развития приграничной территории осуществляется с учетом интересов населения этой территории и всего населения, а также интересов населения приграничных территорий сопредельных государств.

Правовая и социальная защита лиц, участвующих в реализации приграничного сотрудничества, гарантируется и осуществляется государством в порядке, установленном законодательством.

Финансовое обеспечение реализации приграничного сотрудничества осуществляется за счет средств федерального бюджета, бюджетов субъектов, местных бюджетов, а также внебюджетных источников финансирования, в том числе международных организаций, и средств сопредельных государств, использование которых определяется в порядке, установленном законодательством приграничных государств.

Таким образом, на современном этапе состояние социально-экономического развития приграничных регионов РФ имеет все предпосылки для возмозможного и эффективного сотрудничества, которые дадут положительный акцент для экономики не только России но и граничащих государств.

Литერატურა:

1. *Казанов М. А., Мардеян Н. А.* Современные аспекты повышения устойчивости региональных бюджетов в условиях секвестирования *Гуманитарные и социально-экономические науки*. 2016. № 3 (88). С. 97-99.
2. Каллагов Б. Р. Лазарова Л. Б. Мардеян Н. А. «Логистика открытия нового бизнеса» Учебно - методическое пособие ФГОБУ ВО «Финансовый Университет при Правительстве РФ» (Владикавказский филиал): ИПЦ ИП Цопанова А. Ю., 2015.- 69 с.
3. Vladyka M. V., Fliginskikh T. N., Stryabkova E. A. 2016. Investments to the economy of Russian regions: dynamics, structure, risks. <http:// Indian journal of science and technology> . 2016. т. 9, № 30, p. No 4592-4596.

Mardeyan N. A.

*Candidat of Science Associate Professor
Financial University
Russia, Vladikavkaz*

MODERN ASPECTSECONOMIC DEVELOPMENT OF THE BORDER LANDS

The Modern problem of regional economy is relevant today not only taking into account economic expediency, but also taking into account the security of the country. Due to different circumstances, the implementation of the urgent cross-border problems cannot be achieved at the same time. It is necessary to use various economic, political and other mechanisms to adapt this issue to modern reality. The conscious assumption of an imbalance in the development of border regions presupposes corresponding adjustments in the structure of internal territories. The complexity of solving these problems is the individualization of each border region and, accordingly, the choice of its own model of development. The article proposes approaches to the implementation of this problem.

მიხეილ მახარაძე

*პროფესორი
ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ბათუმი*

ფილოსოფოსი სხვადასხვა რაკურსით - ავთანდილ პოპიაშვილი

ავთანდილ პოპიაშვილი (1944-1998) XX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ფილოსოფიის უმნიშვნელოვანესი წარმომადგენელია. იგი მიეკუთვნებოდა XX საუკუნის ქართული ფილოსოფიის წარმომადგენელთა მესამე თაობას - თაობას, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული ფილოსოფიის ახალ აღმავლობაში. პოპიაშვილი იყო ფილოსოფოსი ამ სიტყვის სრული გაგებით. ამავე დროს, იგი იყო მრავალგანზომილებიანი შემოქმედი: მაღალი დონის ფილოსოფოსი, მწერლობისა და პოეზიის ღრმა მცოდნე, პუბლიცისტი და ეროვნული მოღვაწე.

ფილოსოფიის ურთულესი გზა პოპიაშვილმა დაიწყო, როგორც საქართველოს პოლიტიკური ინსტიტუტის სტუდენტმა, გააგრძელა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე და დაუღალავი მცდელობის შემდეგ იმავე უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე გადასვლით დაასრულა.

ავთანდილს – ფილოსოფიაზე უზომოდ შეყვარებულსა და თხემით ტერფამდე ფილოსოფოსს, ფილოსოფიის ფაკულტეტზე დიდად გაუმართლა. აქ იგი ისმენდა იმ დროისთვის ქართული ფილოსოფიის ტონისმიმცემთა და სახეების – სავლე წერეთლის, რევაზ ნათაძის, ზურაბ კაკაბაძის, გელა ბანძელაძის, ოთარ ბაკურაძის, ვენო ქვაჩაჩიას, აპოლონ შეროზიას, თამაზ ბუაჩიძის, ედუარდ კოდუას, ვახტანგ ერქომაიშვილის, გურამ თევზაძისა და სხვათა ლექციებს.

ა. პოპიაშვილი სტუდენტობის დროიდან ინტერესდება გერმანული კლასიკური ფილოსოფიით. ამიტომაც არ იყო შემთხვევითი იმთავითვე მისი განსაკუთრებული დამოკიდებულება ახალგაზრდა, მაგრამ საქვეყნოდ აღიარებულ ფილოსოფოსს, პროფესორ გურამ თევზაძესთან. მათი შემოქმედებითი ურთიერთობა ავთანდილის სტუდენტობიდან დაიწყო და გაგრძელდა ასპირანტურაში, სადაც მისი მეცნიერ-ხელმძღვანელი სწორედ ბატონი გურამი იყო. საკანდიდატო დისერტაცია – „ი. გ. ფიხტეს ეთიკური იდეალიზმის მარქსისტული კრიტიკისათვის“ თევზაძის ხელმძღვანელობით მომზადდა /დაიცვა 1975 წელს/.

ა. პოპიაშვილის, როგორც გამორჩეული მოაზროვნის პორტრეტი, ლაკონიურად აქვს გადმოცემული მის მოსაგონარში აკად. გურამ თევზაძეს: „რასაც ავთანდილ პოპიაშვილი აკეთებდა ეს იყო ურთულესი და უძველესი პრობლემების ახლებური გაგებისა და განცდების მცდელობა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ რაღაც ისეთის დანახვა და რაღაც ისეთის წვდომა შეეძლო, რაც თითქოს სწორედ მისთვის იყო განკუთვნილი და მისი დანიშნულება იყო ამის სხვებისთვის გადაცემა, მათთვის გაზიარება“ (მახარაძე 2015: 11).

გავაგრძელოთ საუბარი პოპიაშვილის საკვალიფიკაციო ნაშრომზე, რომელიც 1976 წელს გამოქვეყნდა მონოგრაფიის სახით (*პოპიაშვილი, 1976*). მონოგრაფია ფიხტეს ეთიკას ეძღვნება. მის სათაურში ფიგურირებს მარქსისტული კრიტიკა, თუმცა, ტექსტში არავითარი მსგავს კრიტიკა არა გვხვდება. ეს იყო უბრალოდ ანგარიშის განევა არსებული საბჭოური იდეოლოგიისადმი ანუ, როგორც ჩვენი მასწავლებლები გვასწავლიდნენ, ე. წ. „მომარქსევა“, რათა ნაშრომის გამოცემას ხელი არ შეშლოდა.

მონოგრაფიაში ა. პოპიაშვილი დასაბუთებულად აჩვენებს თუ რა მომენტებს მიაქციეს ყურადღება კანტის ფილოსოფიაში ფიხტემ, შელინგმა და ჰეგელმა, კერძოდ: კანტთან პლატონის ფილოსოფიიდან მომდინარე ტრიადიდან – სიკეთე, ჭეშმარიტება, მშვენიერება, თითოეული ავტონომიურია. კანტის „მსჯელობის უნარის კრიტიკიდან“ ამოსული შელინგი უპირატესობას ანიჭებს ესთეტიკურ პრინციპს; „წმინდა გონების კრიტიკიდან“ ამოსული ჰეგელისთვის მთავარია შემეცნების პრინციპი, ხოლო „პრაქტიკული გონების კრიტიკიდან“ ამოსული ფიხტე ყურადღებას ამახვილებს ზნეობრივ პრინციპზე და ორიგინალურად ავითარებს ამ თვალსაზრისს (*პოპიაშვილი 1976: 4*).

ა. პოპიაშვილი ფიხტეს ფილოსოფიის სიღრმისეული შესწავლისა და ანალიზის საფუძველზე აკეთებს შემდეგ დასკვნას: ფიხტე ადამიანის ზნეობრივ არსებაზე აქცენტირებით მივიდა კანტისეული ტრანსცენდენტური თავისთავადი ნივთის, როგორც ტრანსცენდენტური ღმერთის მოხსნისა და ადამიანის, როგორც ზნეობრივი არსების სრული ავტონომიის დასაბუთების აუცილებლობამდე. ეს კი იდეალისტური დიალექტიკის თეორიის აგებას გულისხმობდა.

ნაშრომში ა. პოპიაშვილი აღნიშნავს, რომ ფიხტე სამყაროს (და ადამიანს) განვითარებაში წარმოადგენს, მისი აზრით, სამყარო (და ადამიანი) ვითარდება და ამ განვითარების საფუძველია ზნეობრივი იდეალი. როგორც ვხედავთ, და ამას ნაშრომის ავტორი აჩვენებს ნათლად, ფიხტესთან აღნიშნულ განვითარებაში იგულისხმება არ მხოლოდ ეთიკა, არამედ მთელი სინამდვილე.

ნაშრომში საყურადღებოა პოპიაშვილის მიერ ფიხტეს ფილოსოფიაში სამი პერიოდის გამოყოფა:

1. კანტიანური;
2. მეცნიერებათმოდღვრების;
3. მეცნიერებათმოდღვრების არსებითი ცვლილებები (*პოპიაშვილი 1976: 6*).

ფიხტეს ფილოსოფიის აღნიშნული პერიოდებიდან, პოპიაშვილი გამოარჩევს მესამეს – მეცნიერებათმოდღვრების პერიოდს, სადაც ჩამოყალიბებულია დიალექტიკის თეორია. თავის მხრივ, დიალექტიკის თეორია შემდეგი მომენტების გარკვევას გულისხმობს:

1. რა აუცილებლობით მივიდა კანტის შემდეგდროინდელი იდეალისტური ფილოსოფია ფიხტეს დიალექტიკის თეორიამდე;

2. რა პერსპექტივას ატარებდა დიალექტიკის სუბიექტურ-იდეალისტური თეორია ობიექტურ-იდეალისტური განვითარების თვალსაზრისით;

3. რა რაციონალურ მომენტებს შეიცავს ეს თეორია ფიხტესთან მატერიალისტურ საფუძველზე გადასამუშავებლად;

4. რა რაციონალური მომენტების შემცველია ზნეობის პრინციპების ფიხტესეული დაფუძნება (*პოპიაშვილი 1976: 6*).

ფიხტეს დიალექტიკის თეორიის ყველა ეს მომენტი საფუძვლიანად აქვს გაანალიზებული ნაშრომში ა. პოპიაშვილს.

ნაშრომში დასახული მიზნის მისაღწევად საფუძვლიანად არის განხილული კანტის ფილოსოფიის შინაგანი წინააღმდეგობები, რაც არსებობს მის თეორიულ ფილოსოფიას, პრაქტიკულ ფილოსოფიასა და ხელოვნების ფილოსოფიას შორის (*პოპიაშვილი 1976: 8-31*).

ამის შემდეგ ა. პოპიაშვილი იხილავს კანტისა და ფიხტეს ფილოსოფიის მიმართებას, საკუთრივ ფიხტეს ფილოსოფიის ყველა ნიუანსს: დიალექტიკის პრობლემა ფიხტეს ფილოსოფიაში, მეცნიერებათმოდღვრების შექმნა, მეცნიერებათმოდღვრება და ლოგიკა, „მე“, შეფარდებითი „მე“, აბსოლუტური „მე“, „არა მე“-ს მოხსნის პრობლემა.

ამ ნაშრომში მნიშვნელოვანია ფიხტეს „მეცნიერებათმოდღვრებაში“ მოცემული ღვთის ცნების პოპიაშვილისეული ანალიზი, სადაც პირველ ეტაპზე ფიხტე ცდილობს რალაცინაირად შემოიტანოს ცვლადი ღვთის ცნება, რომელიც ტრანსცენდენტური ყოფიერება კი არ არის, არამედ ქმედითია და თავისი თავის განხორციელების პროცესშია.

1794 წელს გამოცემულ „მეცნიერებათმოდღვრებაში“ „მე“ (თვითმიზეზი, ინტელიგენცია) არის სუბსტანცია, ხოლო 1801 წლის გამოცემაში „მე“ უკვე აქციდენციაა, ღმერთი კი არის ინტელიგენციის შესაძლებლობების პირობა. აქ უკვე ღმერთი ტრანსცენდენტურია, მაგრამ ეს არ არის ტრადიციული ტრანსცენდენტური ღვთაება (*პოპიაშვილი 1976: 106-108*).

ა. პოპიაშვილი აღნიშნავს, რომ თავისი შემოქმედების მესამე პერიოდში ფიხტე შეეცადა ადამიანისა და ღმერთის დაკავშირებას. ამ მომენტისთვის ფიხტე ფიქრობს, რომ ადამიანის მოქმედება ღვთის მოქმედებაა. მაგრამ, – აღნიშნავს პოპიაშვილი, – აქ ფიხტეს ღმერთი მაინც ტრანსცენდენტური ყოფიერებაა.

აქ, ა. პოპიაშვილი ერთობ მნიშვნელოვან მიგნებას გვთავაზობს, კერძოდ: მისი აზრით, ფიხტესთან აბსოლუტურ „მე“-სა და სუბიექტს ზნეობრივი იდეალი ამოძრავებს, ამიტომაც ადამიანის ემპირიული სუბიექტის ამოცანა არის გრძნობადი სინამდვილის „ტყვეობიდან“ განთავისუფლება და თავის თავდაპირველ ყოფიერებასთან – აბსოლუტურ „მე“-სთან გაიგივება. ამ გზით კი მარადიული მისწრაფების – თავისუფლების მოპოვება, რეალიზების მცდელობა, რაც საბოლოოდ განუხორციელებელია როგორც კანტთან, ისე ფიხტესთან. ეს მისწრაფება განუხორციელებელია, რადგანაც ორივესთან ადამიანი მარადიული სრულყოფის გზაზეა (*პოპიაშვილი 1976: 128-130*).

ა. პოპიაშვილის მეცნიერული მოღვაწეობის გვირგვინია მონოგრაფია – „ინდივიდის პრობლემა ს. კირკეგორისა და ფ. ნიცშეს ფილოსოფიაში“, რომელიც გამოქვეყნდა 1988 წელს. ერთი წლის შემდეგ ამ გამოკვლევის საფუძველზე მან დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია.

მონოგრაფიის სათაურში ფიგურირებს მხოლოდ კირკეგორისა და ნიცშეს სახელები. ამ ფაქტმა შეცდომაში არ უნდა შეგვიყვანოს. სინამდვილეში ავტორი დასახული მიზნის მისაღწევად ირჩევს რთულ, მაგრამ გამართლებულ გზას და საფუძვლიანად იხილავს ყველა იმ ფილოსოფოსის თვალსაზრისს, სადაც განხილულია ან შეხება აქვს ინდივიდის პრობლემასთან. აქ საუბარი არ არის კირკეგორისა და ნიცშეს უშუალო წინამორბედ ფილოსოფოსებზე. ავტორი იკვლევს და საფუძვლიანად განიხილავს ადამიანის პრობლემას ძველბერძნულ და შუა საუკუნეების ფილოსოფიაში (*პოპიაშვილი 1988: 10-32*).

ავტორი კვლევა-ძიებისას არა მხოლოდ თემისთვის აუცილებელი ფილოსოფიური ტენდენციების გამოკვლევით, არამედ ზოგადად ფილოსოფიითაც კი არ იფარგლება. იგი ყურადღებას აქცევს ისტორიას, ისტორიის სვლას ამა თუ იმ მონაკვეთზე, სახელმწიფო მოღვაწეთა და ფილოსოფოსთა ურთიერთ-თანამშრომლობას, რაც მოცემულ მომენტში გარკვეული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების საწინდარი ხდება. ამ მხრივ საყურადღებოა არისტოტელესა და ალექსანდრე მაკედონელის ისტორია. ა. პოპიაშვილის აღნიშვნით, „ხოლო, რაც შეეხება ალექსანდრეს დამპყრობლური ომების იდეოლოგიურ გამართლებას-უზრუნველყოფის საქმეს, არისტოტელე ამოდიოდა ბერძნული კულტურის უდავო აღმატებულობის ფაქტიდან და ამ ომებს სამართლიან, ზნეობრივ და ლამის ღვთიურ საქმედ მიიჩნევდა“ (*პოპიაშვილი 1988: 19*).

ა. პოპიაშვილი ასევე ყურადღებას ამახვილებს ფილოსოფოსების პირად ცხოვრებასა და მათ შემოქმედებას შორის კავშირზე. ამიტომაც ეთმოზა დიდი ადგილი აღნიშნულ მონოგრაფიაში კირკეგორისა და ნიცშეს პირად ცხოვრებას. თუკი ერთ შემთხვევაში ამა თუ იმ ფილოსოფოსის შემოქმედების გაგება შეიძლება მათი ცხოვრების პერიპეტეების შესწავლის გარეშე (როგორც ამას მაგ., აღნიშნავს ი. ფრენცელი არისტოტელეს, კანტის, ჰეგელის შრომების შესახებ), ამას ვერ ვიტყვით ყველა ფილოსოფოსზე, მათ შორის კირკეგორსა და ნიცშეზე. პოპიაშვილის აღნიშვნით, „*ფრიდრიხ ნიცშეს სახითაც, ისევე, როგორც სორენ კირკეგორის მიმართ ითქვა, საქმე გვაქვს ისეთ მოაზროვნესთან, რომლის პიროვნული ნიშნით დალდასმული ნააზრების გაგება შეუძლებელია მისი ცხოვრების გაცნობის გარეშე*“ (პოპიაშვილი 1988: 163).

ყველაფერი ეს ა. პოპიაშვილის ნაშრომში კეთდება იმისთვის, რომ საბოლოოდ სრულყოფილად წარმოაჩინოს ინდივიდის პრობლემა კირკეგორისა და ნიცშეს ფილოსოფიაში.

ამ მიმართებით ასევე საყურადღებოა პოპიაშვილის მსჯელობები ნეოპლატონიზმზე, პანთეიზმსა და რენესანსზე. თუკი გავითვალისწინებთ იმას, რომ ნეოპლატონიზმსა და პანთეიზმზე დამყარებული რენესანსის მსოფლმხედველობა ადამიანს, ინდივიდს თავისთავად ღირებულს ხდის, გასაგები იქნება თუ რაში სჭირდება ავტორს ეს წიაღსვლები. მაგრამ აქ იგი როდი მიჰყვება ჩვენს მეცნიერებაში გაკვალებულ და დამკვიდრებულ გზას. იგი ხედავს წინააღმდეგობებს ნეოპლატონიზმთან და პანთეიზმთან რენესანსის მიმართებაში და აკეთებს ასეთ საყურადღებო დასკვნას: „*მაგრამ თუკი მაინც შეიძლება ლაპარაკი პლოტინის, ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის, სკოტ ერიუგენასა და სხვა ნეოპლატონიკოსების პანთეიზმზე, ღმერთისა და სამყაროს იგივეობაზე, სამყაროსათვის ღმერთის იმანენტობაზე მათთან და ა. შ., ვალდებული ვართ ვცნოთ არსებითი განსხვავება მათ პანთეიზმსა და ჯ. ბრუნოსა, გ. გალილეისა და რენესანსის ეპოქის სხვა მოაზროვნეთა პანთეიზმს შორის. ამ განსხვავების აღიარება აუცილებელია თავად რენესანსის სპეციფიკის დასადგენად*“ (პოპიაშვილი 1988: 27-28).

აქ შეიძლება ზოგიერთი რამ საკამათო იყოს, მაგრამ მთავარი არის ის, რომ ა. პოპიაშვილი არ ლატობს მის მთავარ პრინციპს - კრიტიკულად და შემოქმედებითად მიუდგეს ნებისმიერ საკითხს, პრობლემას და ა. შ., თუნდაც ის უტყუარად იყოს მიჩნეული.

ინდივიდის შესახებ წინამდებარე ფილოსოფოსების თვალსაზრისთა განხილვის შემდეგ პოპიაშვილი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ინდივიდის პრობლემა თანდათანობით ცენტრალურ ადგილს იკავებს აზროვნების ისტორიაში. სწორედ ამ პოზიციიდან არის შესწავლილი, გამოკვლეული და გაანალიზებული ა. პოპიაშვილის მონოგრაფიაში – ინდივიდის პრობლემა კანტის, ჰეგელის, შოპენჰაუერისა და შტირნერის ფილოსოფიაში (პოპიაშვილი 1988: 55-86).

აღნიშნულ ფილოსოფოსებთან ამ საკითხის დანვრელებით განხილვა არ შედის ჩვენს ამოცანაში. თუმცა, მოკლედ მაინც შევჩერდებით მაქს შტირნეზე, რამდენადაც დასახელებულ ფილოსოფოსთაგან ჩვენში ყველაზე ნაკლებად სწორედ ეს ფილოსოფოსია შესწავლილი.

ინდივიდი გერმანელ ფილოსოფოსს მაქს შტირნერთან მთელ სამყაროსგან იზოლირებულია, ღირებულებას მოკლებულია და საბოლოოდ არარაა. აქ ინდივიდი, მართალია, „ბაძავს“ „დიდ ეგოისტებს“ – ღმერთსა და კაცობრიობას, მაგრამ უშედეგოდ (პოპიაშვილი 1988: 85). ამის მიზეზი კი არის ის, რომ თავის თავზე დაფუძნებული ღმერთი და კაცობრიობა ღირებულებათა შემოქმედნი არიან, მაშინ როცა, ინდივიდი აქსიოლოგიურად უნაყოფოა. პოპიაშვილის შენიშვნით, შტირნერი აქ ნიჰილიზმის საფრთხეს ვერ ხედავდა.

ინდივიდის პრობლემის გადანყვეტას თავისებურად შეეცადნენ კირკეგორი და ნიცშე. კირკეგორი ამ მიზნის მისაღწევად ირჩევს საკუთარ თავში ადამიანის ჩალრმავების გზას. რაც შეეხება ნიცშეს, მასთან ინდივიდი გააბსოლუტურებულია და მოცემულია ზეკაცის იდეა.

აქ პოპიაშვილი მიმართავს საინტერესო პარალელს კირკეგორის სასოწარკვეთილებასა და დეკარტის შეეჭვებას შორის. შეეჭვებისას, ვინც ეჭვობს, პასიურია, რადგანაც ეს აუცილებლობით ხდება. მაშინ როცა, სასოწარკვეთილება კირკეგორის თანახმად, სრულიად თავისუფალი სულიერი აქტია. ავტორს კირკეგორთან სასოწარკვეთილება წარმოუდგება, როგორც ცხოვრების ესთეტიკური ხედვის გარდაუვალი შედეგი და, ამავე დროს, პიროვნების წარუვალ-წარუდინებელი ღირებულებების წვდომისა და აბსოლუტთან, ღმერთთან დაკავშირების საშუალება (პოპიაშვილი 1988: 104).

კირკეგორი კრიტიკულად იყო განწყობილი კლასიკური, განსაკუთრებით ჰეგელის ფილოსოფიის მიმართ. კირკეგორის აზრით, კლასიკური იდეალიზმის წარმომადგენლები თავს ირთობენ წმინდა აბსტრაქტული აზროვნებით. პოპიაშვილის აზრით კი, მათი სასოწარკვეთილება შემეცნებითი ოპტიმიზმის შედეგია და არა მისი თანმხლები მოვლენა (პოპიაშვილი 1988: 115-116).

ა. პოპიაშვილის შემოქმედებაში არის ერთი გამორჩეული შტრიხი, კერძოდ: რა საკითხსაც არ უნდა ეხებოდეს იგი, ყოველთვის ცდილობს მის მისადაგებას საკუთარი ქვეყნის პროცესებთან, პრობლემებთან და ინტერესებთან. ასეა კირკეგორის ინდივიდის შესახებ თვალსაზრისთან მიმართებით. მხედველობაში გვაქვს პოპიაშვილის შეხედულება ასკეტიზმზე კირკეგორთან და ილია ჭავჭავაძის „განდეგილში“. კირკეგორი, – აღნიშნავს ა. პოპიაშვილი, – ებრძვის ასკეტიზმს, ცხოვრებისაგან განდგომას და მასზე ზურგს შექცევას. ასეა ილიასთანაც. მაგრამ კირკეგორთან ეს საწყის ეტაპზეა, ხოლო ილიასთან სისტემური ხასიათისაა (*პოპიაშვილი 1988: 122*).

კირკეგორთან ეთიკურის ტელეოლოგიური დაძლევა – მიწიერი ღირებულების უარყოფასა და ცხოვრებისადმი ზურგის შექცევასთან ერთად, ამავე დროს, პოზიტიურ რწმენამდე ამაღლებას და ღმერთთან ადამიანის შერწყმასაც ნიშნავს. მაგრამ ეს ადამიანურ საფეხურზე მიუღწეველია. ეს ბიბლიური და სახარებისეული პერსონაჟებისთვისაა მისაწვდომი. ადამიანი რჩება რელიგიურობის საფეხურზე და იტანჯება ამით (*პოპიაშვილი 1988: 161-162*).

კირკეგორის შემოქმედების ბოლო ეტაპია მისი შრომა – „სასიკვდილო დაავადება“. ა. პოპიაშვილის აზრით, კირკეგორის ამ შრომაში მოცემულია ადამიანის ტანჯვა, რაც განპირობებულია იმით, რომ ვერ ამაღლდა პოზიტიურ რწმენამდე. პოპიაშვილის თანახმად, კირკეგორის აზრმა – ადამიანის „სასიკვდილო დაავადება“, ამავე დროს, თავად ღვთის დაავადება – გაგრძელებაა ნიცშეს აზრისა „ღვთის სიკვდილის“ შესახებ.

მონოგრაფიაში ნიცშეს შემოქმედებაზე მსჯელობისას, ა. პოპიაშვილი კვლავ უბრუნდება საკითხს პიროვნების ცხოვრების გავლენას მის შემოქმედებაზე და შენიშნავს – „ნიცშეს ნიჰილიზმი – მისი პიროვნული ტრაგედიის ანარეკლია“. ამას გააჩნდა, აგრეთვე, სულიერი ფონი – ჰეგელის შემდგომი ფილოსოფია და კულტურის ღრმა კრიზისი. იგი, აქვე ამატებს, რომ ფიხტესა და ნიცშეს ბიოგრაფიები მათი მსოფლმხედველობის აუცილებელი რგოლია და მათზე სრული წარმოდგენის შესაქმნელად აუცილებელია მათივე განვლილი ცხოვრების მძიმე გზის და სულიერი მდგომარეობის გათვალისწინება (*პოპიაშვილი 1988: 163-164*).

საყურადღებოა ა. პოპიაშვილის დასკვნები ქრისტიანობასთან და ქრისტესთან ნიცშეს მიმართებაზე. ნიცშესთან ხაზგასმულია შუა საუკუნეებში ანტიკურობის აღდგენის უშედეგო ცდებზე. რაშიც დიდი იყო ქრისტიანობის წვლილი, რომელმაც დაამხო ჯანსაღი ანტიკურობა, რომის პერსპექტიული იმპერია და ა. შ. ქრისტიანობისადმი მკვეთრად უარყოფითი პოზიციის მიუხედავად, ნიცშე საკუთრივ იესო ქრისტეს მიმართ დადებითად იყო განწყობილი (*პოპიაშვილი 1988: 187-198*).

ა. პოპიაშვილის შენიშვნით, ნიცშე საყოველთაო კრიზისიდან გამოსავალს „ღმერთის სიკვდილის“ შემდეგ უფრო გამყარებული ქრისტიანული ღირებულებების დაძლევაში ხედავს. ეს ღირებულებები, სახეშეცვლილი სახით (სინამდვილეში – ყალბი ღირებულებები) „ზეცაში“, „ნამდვილ სამყაროში“ დარჩა და დასაძლევია.

ადამიანური გონის მიმართ ნიცშეს დამოკიდებულებაც ასეთივეა, – აღნიშნავს პოპიაშვილი, – და ისიც დასაძლევია. სწორედ ამის საფუძველზე ნიცშე უარყოფს ქრისტიანულ მორალს, მსჯელობს ადამიანის „დაძლევაზე“ და ამის სანაცვლოდ გვთავაზობს ზეკაცის იდეას და ძალაუფლების ნებას.

ა. პოპიაშვილის აზრით, ყველაფერი ამის საფუძველზე ყალიბდება ნიცშეს ნიჰილიზმი, რომელიც იყო „ღვთის სიკვდილისა“ და ტრადიციული ქრისტიანული ღირებულებების გადაფასების შედეგი (და არა პირიქით – წარმართობის მინავლება).

საყურადღებოა ა. პოპიაშვილის კრიტიკული დამოკიდებულება ინდივიდის შესახებ ნიცშესა და ჰაიდეგერის პოზიციების მიმართ. საკუთრივ ის ფიქრობს, რომ ინდივიდის პრობლემის ოპტიმალური გადაწყვეტა შესაძლებელია ინდივიდის, საზოგადოებისა და სამყაროს პოზიტიური კავშირითა და თანხმობით, როცა ადგილი აღარ ექნება არც ინდივიდუალიზმს, არც სუბიექტივიზმსა და არც „ცუდ ობიექტივიზმს“ (*პოპიაშვილი 1988: 238*).

ინდივიდზე კირკეგორისა და ნიცშეს თვალსაზრისების საბოლოო შეფასებისას პოპიაშვილთან კიდევ ერთხელ მჟღავნდება ყოველი საკითხისა თუ პრობლემის გადაწყვეტის მისადაგება ერის ინტერესებთან. მისი აღნიშვნით, ინდივიდი უნდა მოქმედებდეს საკუთარი არჩევანის მიხედვით. ამასთან, ჩემი ინდივიდის ფუნდამენტური მისწრაფება უნდა შეესაბამებოდეს ჩემი ერის ინტერესებს, კაცობრიობის ინტერესებს და გამომდინარე აქედან, ეს უკანასკნელი შესატყვისობაში უნდა იყოს ყოფიერების უნივერსალურ-ფუნდამენტურ ინტერესებთან (*პოპიაშვილი 1988: 241*). უნდა აღინიშნოს, რომ ამ აზრის ჩამოყალიბებისას ავტორი ემყარება ზურაბ კაკაბაძის თვალსაზრისს, რომელიც გულისხმობს ადამიანის თავისუფლების საკითხს, მის მიმართებას ყოფიერების ფუნდამენტურ უნივერსალურ ტენდენციებთან, საკუ-

თარი ყოფიერების ობიექტურ გამართლებულობაზე და ა. შ. (კაკაბაძე 2012: 282-286; *Kakabadze* 1970: 29). ამასთან, ზ. კაკაბაძის ამ მნიშვნელოვან თვალსაზრისს სრულიად მორგებულია პოპიაშვილის მონოგრაფიის მთავარი დასკვნები.

ზოგადად ნიციშეს ფილოსოფიაზე ა. პოპიაშვილის შემაჯამებელი დასკვნა იმდენად ღრმასაფუძვლიანია, რომ მას სრულად დავიმონწმეებ და მკითხველისთვის კომენტარის გარეშე ცხადი იქნება ყველაფერი: „აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნიციშეს მიერ გამოაშკარავებული თანამედროვე ბურჟუაზიული ფილოსოფიისა და კულტურის უღრმესი კრიზისი, ნიჰილიზმი სწორედ XIX და XX საუკუნეების მოვლენაა, უფრო სწორად, ჰეგელის შემდგომი ბურჟუაზიული ფილოსოფიისა და კულტურის ნიშანია, დაღმავალი ბურჟუაზიული საზოგადოების სენია და არა ჰეგელამდელი ფილოსოფიისა, არა ნინა ეპოქებისა, როგორც ეს ჰაიდეგერსა და ნიციშეს წარმოუდგენიათ; ევროპული ფილოსოფია (მეტაფიზიკა) ყოველთვის არ ყოფილა ნიჰილისტური. ნიჰილიზმი, როგორც ითქვა, ნიშნავს არა მარტო ტრადიციულ ღირებულებათა გაუფასურებას, არამედ, აგრეთვე, ახალ ღირებულებათა დაფუძნების ვერძემძღვლეობას, მსოფლმხედველობრივ საყრდენ-ორიენტირის ვერძემძღვლეობას, სრულ უმიზნობა-უსაზრისობას და ამგვარი მძაფრი მსოფლმხედველობრივი კრიზისი ნიშნულია მხოლოდ და მხოლოდ ჰეგელის შემდგომი ბურჟუაზიული ფილოსოფიისთვის... თავისი ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე კაცობრიობა მუდამ ახდენდა ძველ ღირებულებათა გადაფასებასა და ახალთა დაფუძნებას, მუდამ იცვლებოდა ადამიანის, ინდივიდის მსოფლმხედველობრივი საყრდენ-ორიენტირი ამა თუ იმ საზოგადოების განვითარების დონის შესატყვისად და არასოდეს, არც ერთ ეპოქაში დღემდე ადამიანი, ინდივიდი არ ყოფილა მოკლებული მსოფლმხედველობრივ საყრდენსა და ორიენტირს, ადამიანური ცხოვრება ჰეგელის შემდგომ ბურჟუაზიულ ფილოსოფიამდე არც ერთ ნინა ეპოქას არ უცვნიდა ყოველივე საზრისსა და ღირებულებას მოკლებულად. მხოლოდ და მხოლოდ ჰეგელის შემდგომი ბურჟუაზიული ფილოსოფიისა და კულტურისთვისაა ნიშანდობლივი მძაფრი მსოფლმხედველობრივი კრიზისი – აქსიოლოგიური უნაყოფობა, ნიციშეს სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ვარსკვლავების ვერძემძღვლეობა“ (პოპიაშვილი 1988: 238-239).

ა. პოპიაშვილის ფილოსოფიური კრედო განხილული მონოგრაფიების გარდა, გადმოცემულია მის არაერთ სამეცნიერო სტატიაში, რეცენზიაში თუ მხატვრული ნაწარმოებების შეფასებებში (მახარაძე 2007: 33-72).

რაკი სტატია პოპიაშვილის საიუბილეო თარიღს ეძღვნება, თავს უფლებას მივცემ რამდენიმე სიტყვით სხვა საკითხებსაც შევეხო. სტატიის სათაურად შემთხვევით არ გამოგვიტანია – „ფილოსოფოსი სხვადასხვა რაკურსით“. დიახ, ავთანდილი ყველა სფეროში, სადაც კი უხდებოდა მას ცხოვრება და მოღვაწეობა იყო ფილოსოფოსი, მაშასადამე – ჭეშმარიტების მაძიებელი. ამასთან, ყველგან და ყოველთვის იყო მაქსიმალისტი. მას არ შეეძლო ზედაპირული ცოდნით დაკმაყოფილებულიყო, არ შეეძლო ზედაპირული მეგობრობა და ზედაპირული სიყვარული. ამიტომაც ჰყავდა ასე ცოტა მეგობარი, რთული ურთიერთობა ჰქონდა ზოგიერთ მის კოლეგასთან... მაგრამ ყველა – მომხრე თუ მონინალმდევე, ერთხმად აღიარებდა მის ნიჭს, ფილოსოფიაში ღრმა ჩახედულობას და ა. შ. ამიტომაც სრულიად ლოგიკური იყო, რომ ქართველ ფილოსოფოსთა მესამე თაობის წარმომადგენელთაგან მხოლოდ მისი ნაშრომი შევიდა „XX საუკუნის ქართული ფილოსოფიის ანთოლოგიაში“ (II ტომი, II ნაკვეთი. თბილისი, 2002, გვ. 447-476).

გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან პოპიაშვილი ფილოსოფიური კვლევების პარალელურად აქტიურ პუბლიცისტურ მოღვაწეობას ეწეოდა. მისი პუბლიცისტიკა ძირითადად მიმართული იყო ეროვნული პრობლემათიკისადმი. ეს არც იყო გასაკვირი, ავთანდილი ხომ სრულიად ახალგაზრდა, პირველი კურსის სტუდენტი 1960 წელს ხდება არალეგალური ორგანიზაციის – „სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის კავშირის“ წევრი.

გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან პოპიაშვილი აქტიურად იყო ჩაბმული ეროვნულ მოძრაობაში და დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი უზენაესი საბჭოს წევრიც გახდა. მისი ხელმოწერა არის 1991 წლის 9 აპრილის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტზე.

ლიტერატურა:

1. კაკაბაძე 2012: კაკაბაძე, ზურაბ. *რჩეული ფილოსოფიური შრომები*. ბათუმი: გამომცემლობა „შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“.
2. მახარაძე 2007: მახარაძე, მიხეილ (რედ). *ავთანდილ პოპიაშვილი 60*. ბათუმი: გამომცემლობა „მარეთი“.
3. პოპიაშვილი 1988: პოპიაშვილი, ავთანდილ. *ინდივიდის პრობლემა ს. კირკეგორისა და ფ. ნიციშეს ფილოსოფიაში*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

4. პოპიაშვილი 1976: პოპიაშვილი, ავთანდილ. ი. გ. ფიხტეს ეთიკური იდეალიზმის მარქსისტული კრიტიკისათვის. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
5. პოპიაშვილი 2015: პოპიაშვილი, ავთანდილ. „შიშის ფენომენი ჰაიდეგერის ფილოსოფიაში“. მ. მახარაძე (რედ). ფილოსოფიის საკითხები. გამომცემლობა „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“.
6. *Какабадзе 1970: Какабадзе, Зураб. Человек как философская проблема.* Тбилиси: Издательство „Мецниереба“.

Mikheil Makharadze

*Professor Batumi Shota Rustaveli State University
Georgia, Batumi*

PHILOSOPHER FROM DIFFERENT ASPECTS – AVTANDIL POPIASHVILI

Avtandil Popiashvili (1944-1998) occupies a special place among the third generation Georgian philosophers of XX century. He was an excellent philosopher, publicist and active figure of national movement. Being a student, A. Popiashvili revealed a deep interest in German classic philosophy. He was looking for the internal logical connection in works of the representatives of German classic philosophy.

Such striving of A. Popiashvili is clearly seen in his first work on Fichte's ethics. He pointed out and substantiated the aspects of Kant's philosophy which were especially important for Fichte's, Shelling's and Hegel's doctrines. Fichte himself on the basis of Kant's "Critique of Practical Reason" stressed the moral principles.

The most important among A. Popiashvili's works is his monograph dedicated the problem of individual in Kierkegaard's and Nietzsche's philosophy. In order to clarify the issue, he discusses antic, mediaeval and modern philosophy. To attain his aim, A. Popiashvili pays special attention to philosophy of Rousseau, the Romantics, Pascal, Kant, Hegel, Schopenhauer and Stirner.

The peculiarities of individual given in Kierkegaard's and Nietzsche's philosophy are discussed in the monograph. A. Popiashvili does not limit himself to analyzes and evaluation of Kierkegaard's and Nietzsche's positions. In order to demonstrate the problem, he resorts to parallels: between Kierkegaard and Illia Chavchavadze on the one hand, and Nietzsche and Heidegger on the other. Since the 80s of the last century A. Popiashvili in parallel with philosophical research, became engaged actively in publicist activities. The priority topic of his publicist works is associated with national problems.

Мерзляков Михаил

*Директор Раздорского этнографического музей-заповедника
Россия, Ростовская область,
станция Мелиховская*

ГЕТЕРОГЕННЫЙ ФАКТОР В ПРОИСХОЖДЕНИИ КАЗАЧЬИХ ДОНСКИХ РОДОВ. ОТ ТЛАФА ДО ВЛАСОВА, ОТ НАМЧЕВАДЗЕ К ГРУЗИНОВУ

Вместе с тем, перспективы изучения заявленной темы видятся в контексте микроистории, которая разрушает огромные и цельные полотнища национально-государственных историй, дробит их на микросюжеты – «микромиры» или «малые жизненные миры», в центре которых стоит отдельный человек. Предложенный «микроисторией» микроанализ позволяет увидеть преломление общих процессов в определенной точке реальной жизни. Такой «точкой» становились конкретные люди, семьи, династии, отдельные субкультуры и регионы. [1]

Донское казачество включило в себя множество этнических компонентов. Правительством Российской империи в ходе вооруженного противостояния на Кавказе велся активный поиск действенных бесконфликтных моделей включения местного населения в состав ее граждан. Одной из таких практик явились миграции горцев на Дон. Из циркулярного предписания Окружным генералам и сыскным начальникам от 10 января 1843 г. Наказного атамана генерал-лейтенанта М. Г. Власова «...Вместе с тем не оставьте ваше превосходительство внушить станичным обществам, особенно станичным правлениям, покровительствовать водворяющимся горцам. Приучать жителей видеть в них не чужезмцев, а новых членов своих, которые водворяют среди нас милосердие и отеческую заботу государя Императора, забывшего в них прежних врагов Отечества и самого дающего врагам прибывать в обширной Русской империи. С этой стороны жители должны смотреть на

причисляющихся в станицах горцев и своим гостеприимством и пособиями. Свойственным духу и обычаям донцов способствовать благодетельным видом и устранить первые затруднения оседлой жизни новым гражданам». [1, л.13-14]

Задача ставшая в работе детально уточнить динамику роста горского населения в составе Донского народа, основываясь на материалах 1840–1850-х гг., проследить механизмы адаптации Абыхов, Шапсугов, Натухайцев в чужеродной культурной среде их отношения с местным казачьим населением. Здесь нужно понять ряд условий которые были в это время..

Во-первых, отметим прекращение к этому времени прямых этнокультурных контактов, исключая воинские, осуществлявшиеся в русле внешней политики правительства и носившие чисто формальный характер. Сама территория проживания Донского казачества уже перестала быть приграничной территорией, а сами казаки сообщества закрылись для приема извне после 1835 года.

Во-вторых, в составе Войска имелась локальная группа казаков-мусульман, компактно проживавших в станице Татарской, селении Дарьинском, хуторе Татарском возле станицы Мелиховской. Именно эта группа мусульман оставалась своеобразным центром притяжения для своих единоверцев, которые попадали в казачьи станицы и сохраняли свое вероисповедание.

В-третьих, адаптация осуществлялась в среде служилого сословия, а не былого вольного казачества, когда изменились традиционные системы управления, а военный промысел стал воинской повинностью. Теперь процесс переселения регламентируется законодательными актами. Проживание мигрантов контролируется правительством, а на местах ответственность несут окружные и станичные власти.

В-четвертых, в ситуации, когда перестало существовать вольное казачество, морские походы и, как следствие, – сократилось поступление военной добычи, статус переселенца определялся степенью его хозяйственной адаптации, которая рассматривалась как условие несения военной службы.

В-пятых, надо учитывать изменившееся мировоззрение казаков.

Судьба горцев-мигрантов согласно документов могла складываться различным образом. В литературе распространено мнение, что в XVIII веке грузины стали приходить на Дон под давлением внешней опасности, спасаясь от турецкого и иранского геноцида. Так, в 20-х годах XVIII столетия появился на Дону грузинский дворянин Роман Намчевадзе, поселившийся в Черкасске. Его сыновья — Осип, Михаил, Илья — уже носили донскую фамилию — Грузиновы [4]. Адаптация и вхождение в элиту войска проходили без малейших препятствий со стороны Российских властей. Наличие единой веры и княжеский титул открыли представителям фамилии Намчевадзе путь к императору Павлу I. А следственно в элиту общества. У горцев исповедующих ислам процесс был более сложный.

Один из коротких путей ассимиляции с местным населением являлось принятие христианства, сопровождавшееся изменением имени. Крещение горец мог принять как до официального зачисления в казаки, так и спустя некоторое время после зачисления в казаки. «Из крупной группы горцев, зачисленных в казаки Татарской станицы в 1844 г., трое приняли христианство. Это – шестидесятилетний Гасан Алибей и Кулубан Асламбей (45 лет) с женою Аджихан Аню (23 года). [2] О первом сказано, что он поступил в христианскую веру и живет в Раздорской станице».

Следует отметить, что в крещении переселенцы зачастую брали фамилии и отчества конкретных казаков, принимавших искреннее участие в их судьбе. В 1843 г. Осан Глафа, обустроившийся в ст. Раздорской по принятому святому крещению стал Василием Григорьевичем Власовым. [3] Вследствие подобных «искусственных» вливаний изменялся этнический и демографический состав уже существующих казачьих родов.

Не всегда миграция горцев на Дон сопровождалась отказом от ислама и процессом переkreцивания. Как известно, в составе Войска имелась локальная группа казаков-мусульман, компактно проживавших в станице Татарской и селении Дарьенском, где была мечеть. Именно эта группа явилась своеобразным центром притяжения для своих единоверцев, которые попадали в казачьи станицы и сохраняли свое вероисповедание.

В заключение следует указать, что одним из этнических компонентов, вошедших в состав донского казачества, явились уроженцы Кавказа, в том числе и Грузии. В целом, ряд из приведенных в тексте примеров адаптации горцев, поселившихся Области Войска Донского могут выступать свидетельством, что во взаимоотношениях между людьми, представлявшими враждебные лагеря в кавказском противостоянии, не раз действовали понятные для всех народов человеческие добродетели – взаимоуважения. Одним из благоприятных факторов для горцев-мигрантов следует отметить наличие на территории Войска Донского очагов близкой им конфессиональной среды.

Литература:

1. Рыблова М. А. Устная история» донских казаков в полевых этнографических исследованиях// Вестник Волгу.- 2012. - № 1 (21)- С.177.
2. Государственный архив Ростовской области (далее – ГАРО). Ф. 46. Оп. 1. Д. 503.
3. ГАРО Ф. 46. Оп. 1. Д. 541.
4. Скорик А. П. Первый Донской округ: опыт исторической реконструкции. – Новочеркасск: Лик, 2012. – 520 с.: ил., прил.

Mikhail Merzlyakov

Russia. Rostov region. village Melikhovskaya

HETEROGENEOUS FACTOR IN THE ORIGIN OF THE COSSACK DON CLANS

During the armed confrontation in the Caucasus, the government of the Russian Empire was actively looking for effective conflict-free models for the inclusion of the local population in its citizens. One such practice was the migration of highlanders to the Don. From the circular order by the District General and the detective chief of January 10, 1843 of the ataman Lieutenant General M. G. Vlasov "... However, do not leave your Excellency to inspire Cossack society especially the Cossack leadership patronize located highlanders. To accustom the inhabitants to see them not as strangers, but as new members, who establish among us the mercy and paternal care of the sovereign Emperor forgotten in them are the former enemies of the Fatherland and the most giving enemies arrive in the vast Russian Empire. Therefore, residents should look at the joining highlanders in the Cossack village, their hospitality and benefits. Peculiar to the spirit and customs of Donets to promote a beneficent look and to eliminate the first difficulties of settled life by new citizens". The fate of the highlanders-migrants according to the documents could be formed in different ways.

In the literature a widespread belief that in the XVIII century Georgians began to come to the don under the pressure of external danger, fleeing from the Turkish and Iranian genocide. Thus, in the 20s of the XVIII century on the don appeared Georgian nobleman Roman Namchevadze, who settled in Cherkassy. His sons - Osip, Michael, Ilya – already bore the name of don-Gruzinov. Adaptation and joining the elite troops passed without the slightest obstacles from the Russian authorities. The presence of a single faith and princely title opened the way to the representatives of Namchevadze to Emperor Paul I.

And accordingly, the elite of society. The process was more complicated for the highlanders who professed Islam. One of the short ways of assimilation with the local population was the adoption of Christianity, accompanied by a change of name. The baptism of the Highlander could take to the formal admission to the Cossacks, and some time after admission to the Cossacks. "Of the large group of mountaineers enrolled by the Cossacks in the Tatar village in 1844, three adopted Christianity. This – the sixty-year-old Hasan AliBey and Suluban Aslambey (45 years old) with his wife Agian Anya (23 years). About the first it is told that he accepted Christian belief and lives in the stanitsa Razdorsky».

It should be noted that in baptism immigrants often took surnames and patronymics of the specific Cossacks who took sincere part in their destiny. In 1843 Osan Tlapa, which is located in the stanitsa Razdorskaya, according to the accepted Holy Baptism was Vasily Grigoryevich Vlasov. As a result of such "artificial" injections, the ethnic and demographic composition of the already existing Cossack clans changed.

Not always the migration of highlanders to the don was accompanied by the rejection of Islam and the process of re-crossing. As you know, in the army there was a local group of the Cossacks of the Muslims, compactly residing in the stanitsa Tatar and the village Darien where was a mosque. This group was a kind of center of attraction for their co-religionists, who fell into the stanitsa of Cossack and kept their religion.

In conclusion, it should be pointed out that one of the ethnic components included in the don Cossacks were people from the Caucasus, including Georgia. In General, the number of examples given in the text of the adaptation of the highlanders who inhabited the territory of the don army, it can be judged that the relationship between the people who represented the hostile camps in the Caucasian confrontation, were not clear to all peoples of the human virtue – mutual respect. One of the favorable factors for highlanders-migrants should be noted the presence in the territory of the Army of the don hearths close to their confessional environment.

ნინო მინდიაშვილი

ფილოლოგიის დოქტორი, ასოც. პროფესორი
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

ანა გოგილაშვილი

დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველო, თბილისი

კრებული „ალილია“ იდეურ-მხატვრული რაკურსები

XX-XXI საუკუნეთა მიჯნაზე საქართველოში განვითარებულმა პოლიტიკურმა პროცესმა განმსაზღვრელი გავლენა იქონია კულტურულ რეალობაზე. ნაოცნებარ თავისუფლებას არ აღმოაჩნდა ის ფორმა და შინაარსი, რომლისთვისაც ერი ერთ მუშტად გაერთიანდა-გაუთავებელმა ომებმა ნიჰილიზმი გამოიწვია საზოგადოების უმრავლესობაში, რუსეთის პირისპირ საქართველო რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, ეკონომიურ-სოციალურ პრობლემებს დაემატა რამდენიმე ასეულ ათასი დევნილი (აფხაზთ, ცხინვალის რეგიონი), რომლებიც დღემდე უშედეგოდ ელიან საკუთარ სამშობლოში დაბრუნებას. ამ რთულ ვითარებაში, ბუნებრივია, რომ სრულიად სხვა ფორმა და შინაარსი შეიძინა ლიტერატურამაც, იქცა რა ქართული სოციალური, პოლიტიკური თუ მენტალური მოცემულობის ანარეკლად. სწორედ ამ პერიოდში მოვიდა ქართულ ლიტერატურაში ახალი თაობა, რომლებსაც სათქმელიც ახალი დაუგროვდათ და გადმოცემის ფორმაც განსაკუთრებული აირჩიეს. საგულისხმოა, რომ მე-20 საუკუნის მიწურულის ლიტერატურული პროცესის ფორმირებას ხელი შეუწყო პერიოდულმა გამოცემებმა („XX საუკუნე“, „პოლილოგი“...), რომლებმაც საზოგადოებას ახალ ავტორებთან ერთად კონცეპტუალურად სულ სხვა ლიტერატურაც შესთავაზეს.

მოგვიანებით ცხადი გახდა, რომ სხვა ფუნქციებთან ერთად ქართველ ავტორებს უნდა ეტვირთათ შემრიგებლის, გამაერთიანებლის ფუნქცია, რაც ქართულ-ოსური თუ ქართულ-აფხაზური ნდობის აღდგენას შეუწყობდა ხელს. უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული კონცეფციით არაერთი კრებული შეიქმნა, რომლებმაც, მართლაც შეასრულეს მედიატორის როლი.

ამ ეტაპზე ჩვენი ინტერესის საგანია 2018 წელს გამოცემული კრებილი „ალილია“, რომელიც ბევრი ნიშნით არის საინტერესო (რედაქტორი-მზია ხეთაგური, შემდგენელი ირინე გოჩაშვილი, დაბეჭდილია დიმიტრი სანაკოვეის იდეითა და თაოსნობით). პოეტურ კრებულში ერთიანდება 37 (ცნობილი თუ ნაკლებად ცნობილი) ავტორი (არქინამდრიტი სიგრატი, მზია ხეთაგური, შოთა დარბუაშვილი, ნაირა ბუპიევი, თამარ მეტრეველი...), კრებულის კონცეფციულ მახასიათებლად უნდა მივიჩნიოთ ის გარემოება, რომ ყველა ავტორი დაკავშირებულია (პიროვნულად თუ შემოქმედებითად) ცხინვალის რეგიონთან, ტკივილი, მონატრება, სიმძაფრე, ოპტიმიზმი, სიყვარული აერთიანებს ავტორებს, რომლებმაც თავისი დამოკიდებულებით (სხვადასხვა რაკურსით) კიდევ ერთხელ გვაჩვენეს, რომ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის საკითხი ჯერ კიდევ მოუგვარებელია, ხოლო ჩატეხილი ხიდის აღდგენა მხოლოდ სიყვარულით არის შესაძლებელი.

„ქართულ-ოსური კონფლიქტი“ საქართველოში საბჭოთა სამართლებრივი მემკვიდრეობის დაწერვის გამოძახილია. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი საქართველოს შემადგენლობაში ქართველი ხალხის ინტერესების საზიანოდ, 1922 წლის 20 აპრილს შეიქმნა.

ქართულ-ოსური ურთიერთობების დაძაბვა 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან დაიწყო. „სამხრეთ ოსეთში“ კონფლიქტი ჩამოყალიბდა და გაღრმავდა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კრიმინალურ და ეთნო-ნაციონალურ დაპირისპირებათა ფონზე.

1990-იანი წლების დასაწყისში რუსეთის ფედერაციამ გამოიყენა ჯერ კიდევ საბჭოთა რეჟიმის დროს მომზადებული ნიადაგი, დაიწყო ეთნიკური დაპირისპირების გაღვივება საბჭოთა ხელისუფლების მიერ საქართველოში შექმნილ ავტონომიებში, ასევე ადგილობრივი სეპარატისტულად განწყობილი ელიტის ჩამოყალიბება, და 1991 წლის იანვარში შეიარაღებული კონფლიქტის ინსპირაციის მოწმენი გაეხდით.

ომის შედეგად, ცხინვალის რეგიონში – სამხრეთ ოსეთსა და მიმდებარე ტერიტორიებზე გადაიწვა და მთლიანად განადგურდა ორმოცდაათამდე ქართული სოფელი. ამ მიწებზე საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ კონტროლი დაკარგა. საკუთარი სახლებიდან გააძევეს 130 ათასამდე, ძირითადად, ეთნიკურად ქართველი მოსახლე. მათგან 26 ათასი დღემდე დევნილობაში რჩება. ამ

ეპოქალურმა კრიზისმა თუ პოლიტიკურ-სოციალურმა ფონმა რადიკალურად შეცვალა ქართული კულტურული გარემო, ხოლო ლიტერატურული პალიტრა ახალი ფერებითა და პრობლემემატიკით დატვირთა.

საბედნიეროდ, ორ ბანაკად ჩამოყალიბებულ გარემოში, მართალია რთულად, თუმცა მაინც შესაძლებელი გახდა ქართულ-ოსური თემის მხატვრულ ტექსტებში წამოწევა. (მინდიაშვილი, 2:2018)

2018 წელს ცხინვალელი პოეტის, მზია ხეთაგურის რედაქტორობით გამოვიდა პოეტური კრებული „ალილია“. კრებულის მიზანი ნათლად არის გაცხადებული წინათქმამში. „წინამდებარე წიგნი ერთადერთ მიზანს ემსახურება - გამოხატოს სამშობლოს დანაწევრებით გამოწვეული ტკივილი და მწარე რეალობის მიუხედავად, ქრისტიანული ურთიერთმიტევებით გადადგას ნაბიჯი შერიგებისკენ“. სვედა, მისტიკა, ბედისადმი არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება, ნოსტალგიური განწყობილება, ნიჰილიზმი სჭარბობს პოეტთა ნაწერებში, რომლებიც შემოქმედებითი ძაფის გაბმით ცდილობენ პოლიტიკოსთა მიერ განყვეტილი კავშირის აღდგენას.

მრავალი საგულისხმო ნაწარმოებიდან განსახილველად შევარჩიეთ იმ ავტორთა პოეტური შემოქმედება, რომლებიც თემატურად ეხმიანებიან ცხინვალის, დევნილობის, ოსებსა და ქართველებს შორის ხიდგატეხილობის თემას და ამ პრობლემისადმი საკუთარ დამოკიდებულებას პოეზიის გზით გვიზიარებენ.

მზია ხეთაგურის, შოთა დარბუაშვილის, ციციხო ბაბუციძის, ნაირა ბეჰიევის, თამარ მეტრეველის, ირინე გოჩაშვილის, ლია ჭილაძის და სხვათა პოეტური ნარატივი საკვება უდიდესი ტკივილის, სინანულისა და მონატრების განცდით.

მზია ხეთაგური, ქართველი პოეტი, დრამატურგი, პუბლიცისტი, თეატრმცოდნე და ლიტერატურის ინსტიტუტის ასპირანტი, შვიდი კლასის ჩათვლით ცხინვალის პირველ საშუალო სკოლაში სწავლობდა. მის ძალისხმევას ქართულ-ოსური ურთიერთობების დასარეგულირებლად მისი პოეტური და ყოველდღიური მოღვაწეობა გამოხატავს. ეს კრებულიც ამ უდიდესი საქმისაკენ გადადგმული კიდევ ერთი ნაბიჯია.

მისი პოეზია მკითხველის ყურადღებას ლექსის სინატიფით იპყრობს, სადაც ავტორის ღრმა, ინტიმური განცდები და მთელი მისი სულიერი სამყარო აშკარავდება.

პოეტი მრავალფეროვანი მხატვრულ-გამომსახველობითი საშუალებებით მკითხველამდე მძაფრი ემოციის, ტკივილის, შერიგების სურვილისა და უკეთესი მომავლის იმედის განცდის მიტანას შესანიშნავად ახერხებს.

კრებულს სახელწოდება ავტორის ლექსის – „ალილია“ – მიხედვით აქვს შერჩეული.

„ქართველთა შესვლა სოხუმ-ცხინვალში აკრძალულია! – ალილია!

იქ ჩვენი „ძმობა“ დაკრძალულია! – „ალილია, ალილია“! ადვილად საცნობია ნაწარმოების აშკარა პოლიტიკური ელფერი და „ერთმორწმუნე, მოძმე ერის“ მიმართ ავტორის ერთგვაროვანი დამოკიდებულება, რასაც მარჯვედ მიგნებული სიტყვა „ბარბარუსული“ ქმნის.

„საზღვარს შევცქერით ზარბაზ-ლულიანს!

ბარბარუსული სასწაულია“!

„ეკლებად გადარგული გული, უყვავილო სასწაული, იუდას აღსასრული“ და ბოლო სტრიქონი: „იქნებ, ეს მტრობის დასასრულია? – დასასრულია, დასასრულია... ალილია“! თითქოს, ლოცვითა და სიყვარულით, ფრთხილად ერთმანეთისაკენ განვდილი ხელებისა და გახსნილი გულების განცდას ქმნის.

სამშობლოს დანაწევრებით მოგვრილ გაუნელებელ ტკივილს ეხმიანება მზია ხეთაგურის სხვა არაერთი ლექსი. მათ შორის საგულისხმოა „საზღვარი“, „ბავშვობა – ჩემი ჭირისუფალი“, „უცხინვალო მინა“, „მშვიდობით“, „თუ სამაჩაბლოს ვერ დავიბრუნებთ“, „სოხუმი დაეცა?!“ ცხინვალი დაეცა“?! და სხვანი.

„ჩემი ბავშვობის სასუფეველო! გულნატყვიარო ჩემო ცხინვალო!

ჩემო ოსებო და ქართველებო! ზღურდის საყდარში სანთლის ციალო“! „გამომეტირება ცხინვალის ქუჩებით

დღეს მავთულხლართებით დაჭრილი ბავშვობა“!

„მეტი სიბრმავე რა უნდა იყოს,

გულს უცხინვალო მინა მეყრება“!

„ჩვენ ერთმანეთისკენ ვიარეთ დამრეცად,

გზას ნულარ ავირჩევთ ტყვიებით დავერცხლილს!

სოხუმი დაეცა?! ცხინვალი დაეცა?!

მაგრამ, ხომ, მანამდე, თავად ჩვენ დავეცით“!

დევენილობის სიმძიმემ და მშობლიური მხარის სიშორით გამოწვეულმა სულისშემძვრელმა განცდამ კიდევ ერთი პოეტის, მუსიკოსისა და ჟურნალისტის შემოქმედებაში იჩინა თავი. „ლტოლვილი ბავშვები“, „ცხინვალში თოვლი მოსულა“, „დაბრუნებამდე“, „ილიას ხმაზედ“ – შოთა დარბუაშვილის ცხინვალისა და დევენილობისადმი მიძღვნილი ლექსებია.

მათგან ლიტერატურული მიმდინარეობის თვალსაზრისით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად გვეჩვენება პოეტური ტექსტი - „ილიას ხმაზედ“, რომელიც აშკარად ამჟღავნებს პოსტმოდერნიზმის ნიშნებს.

„ცხინვალელზე ბედნიერი
არის განა სადმე ვინმე?
ათი წელი სასტუმროში
გამოკეტეს, გადარიეს,
სასტუმროში გამოზრდილზე
ბედნიერი არის ვინმე“?

ინტერტექსტუალიზმი, ორმაგი კოდირება, ფრაგმენტულობა, თხრობის პარადიული მოდუსი, ირონიზაცია – ეს ის ხერხებია, რომლის მეშვეობითაც ავტორმა ეპოქალური კრიზისის სიმძაფრე, მის სულიერ სამყაროში მიმდინარე პროცესები ტრაგიკულისა და კომიკურის უბადლო შერწყმით გადმოსცა.

მშობლიური მხარის მონატრებით გამოწვეული უდიდესი ტკივილის გამოძახილს შოთა დარბუაშვილის სხვა არაერთ ლექსში ვხვდებით:

„დუმილი თეთრი,
თავისუფლების იდუმალი
ნატვრა და სევდა...
სიზმრად ვიყავი ბედნიერი
და პირმცინარი,
გზას მინათებდა, გულს მითბობდა
ჩემი ცხინვალი“!

(„ჩემი ცხინვალი“) (დარბუაშვილი, 2018:38)

„უჩვენოდ ათოვს ქალაქს,
უჩვენოდ გასულან წლები,
რაო, ფიფქებო, რას მღერით
ციდან მოფრენილი გზებით“?

(„ცხინვალში თოვლი მოსულა“) (დარბუაშვილი, 32:2018)

„ყველას თავისი გზა აქვს ცხოვრების,
ერთი წარწყმედის, ერთი - ცხონების,
მე ერთი ვიცი, რომ ორი ცრემლით,
ჩემს ცხინვალს მაინც ვემახსოვრები“...

(„დაბრუნებამდე“) (დარბუაშვილი, 33:2018)

„ცხინვალურად თოვს“, „ლექსის ბილიკით“, „დედა გყავს“?, „დევენილის სიმღერა“ – აჩაბეთელი პოეტისა და ლიტერატორის - ციციწო ბაბუციძის ლექსებია.

მისი პოეტური სტილი სისადავით გამოირჩევა. მეტაფორებითა და ეპითეტებით ნაკლებად დატვირთულ ნაწარმოებთა შემოქმედი გასაოცარი ძალისხმევით ახერხებს, მკითხველს მთელი სისრულით წარმოუსახოს საკუთარ ქვეყანაში ლტოლვილი ადამიანის განცდები, გულშემატკივრად აქციოს, ხელი ჩაჰკიდოს და დევენილობის ბილიკებზე თავისთან ერთად ატაროს.

„ლექსის ბილიკით ცხინვალის გზას მივუახლოვდი,
არ მჭირდებოდა არც საზღვარი, არცა ნებართვა...
ლექსის ბილიკით ნახანძრალი ვნახე წალკოტი
და დავაბრუნე ყველა ვალი, რაც რამ მემართა“...

(„ლექსის ბილიკით“) (ბაბუციძე, 61:2018)

განსაკუთრებით საინტერესოა ციციწო ბაბუციძის პოეტური ქმნილება „დედა გყავს“?, რომელიც თავისი ფორმისა და შინაარსის მიხედვით პოემადაც შეიძლება, მივიჩნიოთ.

ნაწარმოებში ავტორი მოგვითხრობს ომის შედეგად გადამწვარი სოფელი ქურთის შესახებ, სადაც დარჩენილია ერთადერთი სულიერი, შვილმკვდარი დედა – მანანა ოთინაშვილი, რომელიც შვილის საფლავს ვერ შორდება.

მარჯვედ მიგნებული სიუჟეტური ქარგის გამოყენებით ავტორი უდიდეს ემოციურ ეფექტს იწვევს. ნაწარმოების კულიმინაციას მთვრალი რუსი ჯარისკაცის სოფელში სტუმრობა ქმნის. ქალის შეკითხვა: „დედა გყავს“? – ემოციურად ანადგურებს მკითხველს. შემდეგ განვითარებული მოვლენები კი ააშკარავენ, რომ პოეტს სიკეთისა და სიყვარულის ყოვლისშემძლეობის იმედი არ დაუკარგავს, ან მთელი გულით ცდილობს ამ რწმენის შენარჩუნებას.

„კედელზე ვაჟის ფოტო ეკიდა!
ამ სურათს ზურგით აეფარა პატარა ქალი...
– ჩემი შვილია, მიდი, მომკალი!
ჯარისკაცს ხელი გაუშეშდა,
ავტომატი უხმოდ დაუშვა.
ცრემლი მოადგა, გულისგულში ყინული გალღვა...
მტრის გულთან მისასვლელი სიტყვა მოძებნა
და ავტომატმომარჯვებულ სიკვდილს გული აუჩუყა“!
(„დედა გყავს“?) (ბაბუციძე, 67:2018)

ნიშნულია ნიქოზელი პოეტი ქალის, თამარ მეტრეველის სევდით აღსავსე ლექსები ქართულ-ოსური კონფლიქტით დარღვეულ ურთიერთთანხმობასა და დიდ ტკივილზე, რომელიც ორივე მხარემ თანაბრად იწვნია. მის პოეტურ სტილს რომანტიზმის ელფერი დაჰკრავს. ბედნიერი წარსული სურათების უბადლო მხატვარი აწმყოს ცრემლიანი თვალებით უმზერს, რითაც მკითხველის ამაღლებულ და სევდანარევი განცდას იწვევს.

ყურადსაღებია თამარის ლექსი „სამაჩაბლო“.
„მამა-პაპათა ნასახლარზე მივედი ახლა...
სიბოროტისგან დაქცეულა ძველი ბუხარი.
ქუდი მოხდია ერთ დროს, კობტა, კოპნია სახლსაც
და „გამარჯობა“ გულმოკლულმა, ცრემლით ვუთხარი“.
(„სამაჩაბლო“) (მეტრეველი, 125:2018)

თამარ მეტრეველი იგონებს ნასახლარს, სადაც ახლა უკვე ჭინჭარი ყვავის, სწამს, რომ ეკლესიებში კვლავ ტრიალებს საკმევლის სუნი და სჯერა, რომ სიკეთის თავთავს ვერასოდეს მოიმკის შულღი.

„ჩვენ დავბრუნდებით, ასე უნდათ ვაჟკაცთა გულებს,
შავჩოხიანნი, თავდახრილნი, დარდით დადიან.
დავბრუნდებით სამაჩაბლოს – პატარა ყურეს,
რადგან ჩვენს გულებს მშვიდობა და ლოცვა სწადია“...
(„სამაჩაბლო“) (მეტრეველი, 125:2018)

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად პროტესტისა, ქართველ და ოს მოსახლეობას შორის მომხდარი და მიმდინარე უარყოფითი მოვლენების მიმართ, არცერთი ჩვენ მიერ განხილული პოეტის შემოქმედება არ ამჟღავნებს მტრობის სურვილსა და აგრესიას არათუ კონფლიქტის მხარეების, არამედ დაპირისპირების მთავარი მაპროვოცირებელი ძალის – რუსეთის მიმართაც კი.

კულტურული დიალოგის კონცეპტები აშკარაა. ყველა ნაწარმოები სინანულით, სიკეთით, სიყვარულითა და შერიგების წყურვილით, უკეთესი მომავლის იმედით არის ნასაზრდოები. შემოქმედთა გასაოცარი პატრიოტიზმი ნათლად გამოხატავს ჩვენი ერის არსებითი თვისებების – სიკეთის, ქედუხრელობის, სიდიადის, შეწყალების ორგანულ განცდას. ნათელია, რომ ჩიხში შესული ურთიერთობის გადარჩენის გზად კრებულ „ალილუიას“ შემქმნელებს იმ ლიტერატურული რეფლექსიების გაღრმავება ესახებათ, რაც შემდგომში გამწვავებული ურთიერთობების ახალ, უკეთეს ეტაპზე გადასვლას ჩაუყრის საფუძველს. ვფიქრობთ, ქართულ-ოსური თემის მხატვრულ ტექსტებში წამოწევა-სწორედ ამ მიზანს ემსახურება.

ლიტერატურა:

1. მინდიაშვილი ნ., „კონფლიქტის გენეტიკა მხატვრულ ტექსტებში“ (ქართულ-ოსური ლიტერატურის მაგალითზე), კონფერენციის – ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები – მასალები, თბილისი, 2018
2. კრებული „ალილუია“, თბილისი, 2018
3. <http://www.parliament.ge> ინფორმაციული ცნობა "ქართულ-ოსური კონფლიქტის" შესახებ (ნანახია 29.05.2019)

Nino Mindiashvili

*Associated Professor
Caucasus International University
Doctor of Philology*

Ana Gogilashvili

*Doctoral Student
Ivane Javakishvili Tbilisi State University,
Georgia, Tbilisi*

ALMANAC HALLELUJAH IDEAL-CREATIVE ANGLES

Political processes developed in Georgia at the turn of the XX-XXI centuries had the decisive impact on the cultural reality. The freedom everyone dreamt about did not appear to have the form and content which the nation united into one fist for – endless wars resulted in nihilism in the majority of society; Georgia was in a grave situation facing Russia; social and economic problems were added with the appearance of several hundreds of thousands of IDPs (Abkhazia, Tskhinvali Region), who are until now waiting for return to their homes. Naturally, under such complicated circumstances, literature also gained absolutely different form and content, becoming the reflection of the Georgian social, political or mental reality. This is when new generation came to Georgian literature, which had a lot to say and chose special form representation. It is noteworthy that the formation of literary process at the end of the 20th century was promoted by periodical publications (XX Century; Polylog...), which offered the society conceptually completely different literature together with new authors.

Later it became apparent that along with other functions Georgian authors had to take responsibility for the function of reconciliators, unifiers, which would promote confidence building between Georgians and Ossetians and Georgians and Abkhazians. It must be emphasized that numerous almanacs have been created based on the given concept and they truly plaid the role of mediators.

For the moment, the subject to our interest is the 2018 almanac Hallelujah, which is interesting due to many features (Editor – MziaKhetaguri; Compiler – IrineGochashvili; Printed based on DimitrySanakoev's idea and under his supervision). The poetic almanac unites 37 (well-known or less known) authors (Archimandrite Sigrat, MziaKhetaguri, ShotaDarbuashvili, Naira Bepievi, Tamar Metreveli...); as conceptual feature of the Almanac must be perceived the circumstance that all the authors are personally or creatively connected with Tskhinvali Region; the authors are united by pain, nostalgia, tension, optimism, love; these are the authors who have once again by their attitude (under different angles) shown us that the issue of territorial integrity of Georgia is not yet solved and the broken bridge can only be reconstructed with love.

ალექსანდრე მღებრიშვილი

*პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
საქართველო, გორი*

ცხინვალის – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრემის ფურცლებზე

(საგანმანათლებლო ასპექტი)

ცხინვალში არსებულ საგანმანათლებლო ცხოვრებაზე საუბრისას, საგულისხმოა, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის დამდეგს იქ ჯერჯერობით უნუგეშო მდგომარეობაა. მოსახლეობის მხრივ, მაშინდელ ცხინვალში ძირითადად ქართველები, ქართველი ებრაელები და სომხები მოსახლეობენ,

რომელთა შორის „ძნელად იპოვით სამშობლო ენის მცოდნეს, საზოგადოდ აქ ქართული ენა იხმარება“.¹

ცხინვალის, როგორც ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის მქონე სავაჭრო ცენტრი, შეძლებული ცხოვრების საშუალებას აძლევდა ებრაელ და სომეხ მოსახლეობას, რომელიც ძირითადად ვაჭრობას მისდევდა. ამიტომ მასწავლებლის დაქირავების ნებას შვილების აღსაზრდელად, პირველყოვლისა, მათი ჯიბე იძლეოდა. სწორედ ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში „დროების“ კორესპონდენტს, როდესაც მიუთითებდა: „...სომხებსა ჰყავთ ფასით დაჭერილი თავიანთი შვილების მასწავლებელი, რომელიც ასწავლის ქართულს და სომხურს კითხვას, წერასა და ანგარიშს... აგრეთვე ურიების ხახმები სულყველა ურიების შვილებს ასწავლიან თავიანთ სჯულს, კითხვასა და წერას, ქართულს მხედრულ კითხვას და წერას...“²

ცხადია, ამგვარი „კერძო სწავლება“ როგორც სომხების, ისე ებრაელების ბავშვებს სასურველ განათლებას ვერ აძლევდა, მაგრამ ფაქტია, რომ მას ერთგვარი მნიშვნელობა ჰქონდა ცხინვალის მკვიდრთა კულტურული განვითარების საქმეში.³

გაზეთი „დროება“ დიდი ყურადღებით ადევნებდა თვალყურს ცხინვალში სკოლის გახსნის საკითხს და პირველი იმედის მომცემი განცხადებაც 1880 წლის 24 თებერვალს გააკეთა. დაიწყო ფულის შეგროვება ხალხში მომავალი სკოლისთვის ცხინვალში.⁴ ამ კეთილშობილური იდეის განხორციელებას უდიდესი ამაგი დასდო ქველმოქმედმა ქალბატონმა ეფემია მაჩაბელმა. აქვე არ უნდა დავივიწყოთ მეორე ქალბატონის ქეთევან ჟურულის ღვაწლიც.⁵ მათ მიერ (არაერთხელ მოწყობილი საქველმოქმედო წარმოდგენებისა და შემონარულობების გზით) მოგროვილი თანხით შეძენილი იქნა შენობა სკოლისთვის.⁶ მათივე სახელებს უკავშირდება არა მარტო პირველი ორკლასიანი სკოლის დაარსება, არამედ ბიბლიოთეკის, ქალთათვის ე.წ. საოჯახო⁷ სკოლის გახსნა და მრ. სხვ.

ასე მზადდება საფუძველი ცხინვალში სკოლის გახსნისთვის.⁸ „დროება“ მალე კვლავ აუწყებს მკითხველს: „ცხინვალში სექტემბრიდან დაარსდება ორკლასიანი ნორმალური სასწავლებელი, რომლისთვისაც საკუთარ შენობას ამზადებენ...“⁹ ამის მიუხედავად, როგორც ჩანს, პირველი ორკლასიანი სასწავლებლის გახსნა მხოლოდ მომდევნო წლის 8 იანვარს მოხერხდა.

საინტერესოა, როგორ შეხვდა ცხინვალის მოსახლეობა პირველი სასწავლებლის დაარსებას. მაშინვე ასამდე განათლების მიღების მსურველი გამოჩნდა ცხინვალელთა შორის. „...მსურველი ბევრი აღმოჩნდნენ, მაგრამ ადგილები კი შეგიგრძობისათვის არ იყო საკმაო“¹⁰, – წერდა გაზეთი „დროება“. სამწუხაროდ, სკოლაში შესვლის ყველა მსურველი ვერ დაკმაყოფილდა. 1881 წლის აპრილის მონაცემებით, იქ ოთხმოცდაორი მოსწავლე – 76 ვაჟი და 6 გოგონა იწყებს მეცადინეობას.

სწავლას მოწყურებულ ცხინვალელთა ნაკადი არც მომდევნო პერიოდში შეწყვეტილა. მაგრამ ხელმძღვანელობა ყველას დაკმაყოფილებას ვერ შეძლებდა იმ უბრალო მიზეზით, რომ სკოლის შენობის სიმცირის გამო ამდენ მონაფეთა შიგ მოთავსება წარმოუდგენელი იყო. ამ ფაქტთან დაკავშირებით გაზ. „ივერია“ შენიშნავდა: „ცხინვალს ერთადერთი სასწავლებელი აქვს, რომელსაც წლისა და წლის თავზე მონაფეთები ემატება, ისე რომ ტყვა არ არის და სკოლის კედლები კი განზედ არ ინევენ, რომ სანყალი მონაფეთები ხალვათად დასხდნენ, მოვიცადოთ, ცხინვალელებო, ენკენისთვემდის, იქნება ღმერთმა გვიპრიანოს და კედლებმა თვითონ განზედ დაიწყოს წევა“.¹¹

გარდა ნახსენები პირველი ორკლასიანი სასწავლებლისა, გასული საუკუნის მიწურულს არსე-

¹ გაზ. „დროება“, 1876, №126.

² გაზ. „დროება“, 1867, №42.

³ ტ. სარიშვილი, სკოლა და სახალხო განათლება რევოლუციამდე ოსეთში, თბილისი-სტალინირი, 1958, გვ. 97.

⁴ გაზ. „დროება“, 1880, №43.

⁵ აქტიური საზოგადო მოღვაწე და ქართული თეატრის ქომაგი ქ. ჟურული ცხოვრობდა ცხინვალთან ახლოს, სოფ. კოშკაში.

⁶ ამჟამად ეს შენობა ცხინვალში აღარ არსებობს. იგი აღებულ იქნა სიძველის გამო.

⁷ 1885 წელს დაარსებულ ამ ტიპის ქალთა სკოლაში ძირითადად ისწავლებოდა: ქსოვა, ქარგვა, კერვა და მისთ.

⁸ როდესაც ვამბობთ პირველად სკოლის დაარსებას ცხინვალში, ვგულისხმობთ 1881 წელს, თუმცა აქვე უნდა ითქვას, რომ ჯერ კიდევ 1875 წელს ანა ამილახვარმა ცხინვალში გახსნა სკოლა-პანსიონატი. აქ, გარდა წერა-კითხვისა, ისწავლებოდა ღვთისმეტყველება, კულინარია (ქალთათვის), სოფლის მეურნეობა (ვაჭათათვის) და ა.შ. შესაძლებელი იყო ცხინვალის პირველი საგანმანათლებლო კერის წიაღიც სწორედ აქ მოგვეძებნა, თუმცა ამ სკოლა-პანსიონატმა (იგი კერძო სასწავლებელი გახლდათ) ვერ შეძლო ღრმა კვალის დატოვება, სავარაუდოდ, გადასახადის სიძვირის გამო ბევრი ვერ ახერხებდა მასში ბავშვის მიბარებას.

⁹ გაზ. „დროება“, 1880, 1/VIII.

¹⁰ გაზ. „დროება“, 1881, №15.

¹¹ გაზ. „ივერია“, 1888, №153.

ბობდა ერთი-ორი კერძო სკოლაც, რომელთა სწავლის დონე მეტად დაბალი, ხოლო სწავლების მე-
თოდები კი ერთობ მოძველებული და უხარისხო გახლდათ.¹

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის პერიოდში ცხინვალის ორკლასიანი ნორმალური სასწავლე-
ბელი გადაკეთდა უმაღლეს დაწყებით სკოლად. ამ პერიოდში „გამოირჩეოდნენ თავიანთი მოღვაწეობით
მარიამ ხიმშიაშვილი,² მარიამ დავითაშვილი, ბარბარე ლალიევა, ქსენია კასრაძე, თამარ მურადოვა, მი-
ხეილ ჩიტაევი, ვასილ იარალოვი, დავით ციციქიშვილი და სხვ.“³

მეფის რუსეთის მიერ საქართველოში ფეხის მოკიდების კვალდაკვალ ოსური ეთნოლემენტი
თანდათანობით ორგანული ხდება ცხინვალისა და მისი შემოგარენისთვის. მიუხედავად ამისა, ეს
გარემოება ჯერ კიდევ ნაკლებადაა საგრძნობი XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს. 1876 წლის
„დროების“ კორესპონდენტის მიხედვით, სომხები შვილებს ასწავლიდნენ ქართულ წერა-კითხვას,
ანგარიშს. ებრაელი ხახამი ახალგაზრდებს ასწავლიდა თავის რჯულს, წერა-კითხვას და ქართულ წერა-
კითხვას, ე.ი. ცხინვალში ძირითადი სალაპარაკო და საურთიერთობო ენა ქართული იყო და
ადგილობრივი მოსახლეობის პატივისცემით სარგებლობდა.⁴

ებრაელთა განათლების საკითხი ყოველთვის ორგანული იყო ცხინვალის რეგიონისთვის. ამ მიმარ-
თულებით გადადგმულ ნაბიჯთა შორის შთამბეჭდავი გახლდათ რაბი ავრაჰამ ჰალევი ხვოლესის მოლ-
ვანეობა. იგი 1906 წელს ცხინვალში აარსებს „თალმუდ-თორას“ (ებრაული რელიგიური სკოლა) და
როგორც სასწავლებელში, ასევე სინაგოგაში ფართოდ იყენებს ებრაულ ენას. ხვოლესის ინიციატი-
ვით, საქართველოს მასშტაბით, აშენებულ პირველ სასწავლებელში სწავლობდა 400-მდე ბავშვი, მათ
შორის გოგონების ჯგუფიც. თუ ამას დავუმატებთ, ამ პერიოდში, აქ არსებულ შეიდ ებრაულ სალო-
ცავს ბეთიჰაქნესეთს,⁵ ცხინვალის საქართველოს ებრაელთა ერთგვარ კულტურულ ცენტრად გადაიქ-
ცა.⁶

ვითარება ოდნავ განსხვავებულია ოსთა განათლების მიმართულებით.

მთის ოსი მოსახლეობის განათლების დონე მკვეთრად ჩამორჩებოდა ბარის მოსახლეობის ინ-
ტელექტუალურ განვითარებას. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ოს ინტელიგენციაში ძირითადად
სასულიერო და სამხედრო მოსამსახურეები მოიაზრებიან. ამ პერიოდის „საზოგადოებრივი ცხოვრე-
ბის არენაზე სამოქალაქო ინტელიგენცია ჯერ კიდევ არ ჩანდა. სასულიერო ინტელიგენციის მნიშ-
ვნელოვანი ნაწილი ხალხის წრიდან იყო გამოსული და ხალხის კეთილდღეობისათვის (ოსური დამ-
წერლობისა და კულტურის განვითარებისათვის) იბრძოდა, მაშინ, როდესაც სამხედრო წრის ინტე-
ლიგენცია ოსი ხალხის კულტურული აღორძინების საქმისადმი ინდიფერენტულ დამოკიდებულებას
იჩენდა.“⁷

ვოსტორგოვის რეჟიმამდე კავკასიაში ერთობ გავრცელებულ ქართულ ენას, რომელსაც სხვა,
საკუთარი დამწერლობის არმქონე, ერებიც ხშირად მიმართავდნენ (განსაკუთრებით რელიგიური რი-
ტუალების შესრულებისას), სერიოზული საფრთხე დაემუქრა. „ვოსტორგოვისა და მის თანამზრახ-
ველთა უნამუსობა იქამდე მიდიოდა, რომ ბედავდნენ ხმამალა გამოეთქვათ რუსეთის იმპერიის ვე-
რაგული განზრახვები საქართველოს მიმართ.“⁸ აკი ამიტომაც შეუნიღბავი სიძულვილით აცხადებდა
ცარიზმის ერთგული მოხელე ვოსტორგოვი: „ჩვენთვის ქართველები სრულიად არ არიან საჭირონი,
სამაგიეროდ დიდად საჭიროა საქართველო.“⁹ ვოსტორგოვის მიერ სხვა ეროვნების ხალხთა მიმართ
ხორციელებადი გარუსების პოლიტიკა ჩვეული სისასტიკით ტარდებოდა იმავე ოს მოსახლეობაში.
ნებისმიერი ოსისათვის სასწავლო თუ სასაუბრო ენა უნდა ყოფილიყო რუსული, „ამის გამო აკრძა-

¹ გაზ. „დროება“, 1881, №73.

² მარიამ ხიმშიაშვილის პერიოდს უკავშირდება ცხინვალის სკოლაში განსაკუთრებით ღარიბი მოსწავლეებისათ-
ვის სახელმძღვანელოების („ბუნების კარი“) გამოგზავნის ფაქტი „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცე-
ლებელი საზოგადოების“ მიერ (ნ. ცხვედაძის ხელმძღვანელობით), იხ. ქ.შ.წ.კ.გ. საზოგადოების გამგეობის 1898
წლის 13 იანვრის სხდომის ოქმი.

³ გაზ. „შიდა ქართლი“, 1999, №315.

⁴ გაზ. „დროება“, 1876, №126.

⁵ მხედველობაში გვაქვს: 1) თამარაშენელების, 2) რეელების, 3-4) კრიხელების (დიდი და პატარა), 5) დავარანთი,
6) კეხიანთი, 7) ე.წ. დიდი სალოცავი.

⁶ თ. პატარკაციშვილი, მოგონებები ცხინვალზე, გაზ. „შიდა ქართლი“, 2002, №441-442, გვ.4.

⁷ ტ. სარიშვილი, ოსეთის გამოჩენილ მოღვაწეთა პედაგოგიური შეხედულებანი, ცხინვალი, 1968, გვ. 45.

⁸ რ. ლიპარტიელიანი, ენის ქომაგი, ჟურნ. „დაწყებითი სკოლა და სკოლამდელი აღზრდა“, 1990, №3, გვ. 15.

⁹ ი. გოგებაშვილი, შევიწროება ქართულის ენისა და ქართველებისა სწავლა-განათლების სფეროში, თხზულებანი,
ტ. IV, თბილისი, 1955.

ლულია ოსთათვის სწავლება ქართული ენისა“.¹

ოსთა განათლების საკითხის წინა პლანზე წამოწევა დიდად უწყობდა ხელს მათ შორის ქრისტიანული (მართლმადიდებლური) სარწმუნოების განმტკიცებას. XIX საუკუნის დასაწყისიდან ოსი ხალხი აქტიურად სარგებლობდა ქართული ანბანით. გამოცდილებამ ყოველმხრივ დაადასტურა ოსებისათვის ქართული ანბანის უპირატესობა ყველა ანბანთან შედარებით.²

ოსთა მიერ, საკუთარის არ არსებობის გამო, ქართული დამწერლობის გამოყენების ფაქტს ადასტურებს ო. ევეციკიც.³

ოფიციალური დოკუმენტების საფუძველზე⁴ გარკვეულია, რომ მე-19 საუკუნის დამდეგს ოსი ეროვნების წარმომადგენლებს ბევრჯერ მიუმართავთ თხოვნით რუსეთის მთავრობისთვის, აღმოეჩინათ დახმარება სკოლების გასასწავლად, მაგრამ ჩანს, ხელმძღვანელობა პასიურობას იჩენდა და არ რეაგირებდა მსგავსი შემთხვევების დროს. უფრო მეტიც, როგორც გ. თავზიშვილი მიუთითებს,⁵ ხშირად სკოლისა და მასწავლებლის მაგიერ ოსებს მთავრობის მიერ ბოქაულები და ყაზახთა რაზმები ეგზავნებოდათ.

ყოველივე ამას ერთვოდა დაბალი სოციალური ფონი, განვითარების დაბალი საფეხური და განათლების დონის მკვეთრად გამორჩეული ჩამორჩენილობა. ოსთა საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოსახლების, მათი ქართულ კულტურასთან, ტრადიციებთან ზიარების და ზოგადად ქართველ ხალხთან შერევის დაწყებისთანავე ზემოთ ჩამოთვლილ ხარვეზთა თვალშისაცემი გამოსწორება უცხო თვალისთვისაც კი არ დარჩენილა შეუძენველი.

„Масса осетин была безграмотна, погрязала в суевериях. У осетин, живших в горных труппах, даже заключенные договоры отмечались на бирках, вместо летописей служили звериные головы и рога, которые привешивали в память к домам и молельням. Только в Южной Осетии, поддерживавшей сношения с Грузией, попадались грамотные люди. Для религиозно - нравственного просвещения народа нужно было позаботиться о переводе на осетинский язык Евангелия, богослужебных книг и пр. Одни старались применить к делу церковно славянский алфавит, другие - грузинский...“⁶

1918-1920 წლებში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ყურადღების ცენტრში თავიდანვე მოექცა განათლების რეფორმის აუცილებლობის საკითხი. რესპუბლიკის განათლების მინისტრის მოადგილის ალ. მდივნის 1918 წლის 12 სექტემბრის მოხსენებაში საუბარი ეხება საქართველოში პირველდანიებით სასწავლებლების სიმცირეს და მათი რიცხვის პერმანენტული ზრდის აუცილებლობას. ალ. მდივნის ინფორმაციით, დასავლეთ საქართველოში სახალხო სკოლების რიცხვი 900-მდეა, აღმოსავლეთ საქართველოში მათი რაოდენობა მხოლოდ 240-ს აღწევს. ამიტომ გადაუდებელ ამოცანად არის დასახული პირველდანიებითი სასწავლებლების გახსნა იმ ტერიტორიებზე, სადაც მათი ნაკლებობა თვალსაჩინოა. სხვათა გვერდის ასეთ ადგილებად მოხსენიებულია გორის მაზრის ზოგიერთი განაპირა უბანი და ცხინვალის ხეობა.⁷

1918 წლის დამლევს ცხინვალში არსებულმა ოსთა ეროვნულმა საბჭომ მიმართა განათლების სამინისტროს ცხინვალში რუსულენოვანი ოსური გიმნაზიის⁸ დაარსების მოთხოვნით. ამ დროისთვის ცხინვალშიც და მის მიმდებარე სოფლებშიც მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა ქართულია და ძნელი მისახვედრი არ არის, რას ემსახურებოდა, ოსთა ეროვნული საბჭოს, მსგავსი პროვოკაციული ჩანაფიქრი. ამის მიუხედავად, რესპუბლიკის განათლების მინისტრის მოადგილის 1918 წლის ნოემბრის მოხსენებაში გარკვეული ადგილი დაეთმო ხსენებულ საბჭოს მიერ ცხინვალში სახელმწიფოს ხარჯზე გიმნაზიის გახსნის შუამდგომლობის საკითხს.⁹

¹ ჟურნ. „განათლება“, 1913, #9.

² ა. სონლულაშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?!, თბილისი, 2009, გვ. 194.

³ О. Евецкий, Статистическое описание Закавказского края, Санкт-петербург, 1835, стр. 92.

⁴ გ. თავზიშვილი, სახალხო განათლებისა და პედაგოგიური აზროვნების ისტორია საქართველოში, თბილისი, 1948.

⁵ გ. თავზიშვილი, სახალხო განათლებისა და პედაგოგიური აზროვნების ისტორია საქართველოში, თბილისი, 1948.

⁶ П. Надеждин, Опыт географии Кавказского края, Тула, 1891, стр. 113.

⁷ საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №1935, ანან. №1, საქ. 59.

⁸ გიმნაზია უნდა ყოფილიყო ორი მოსამზადებელი და ოთხი ძირითადი კლასის შემადგენლობით.

⁹ საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №1935, ანან. №1, საქ. 59.

ამ ფაქტს აქტიურად გამოეხმაურა ქართული პრესა. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“¹ წერდა: „ოსების ეროვნულმა საბჭომ განათლების მინისტრის წინაშე შუამდგომლობა აღძრა, რათა საქართველოს მთავრობამ თავისი ხარჯით ცხინვალში გახსნას ოსური გიმნაზია, სადაც სწავლა ოსურსა და რუსულ ენაზე იქნება, ხოლო ქართული ენის გაკვეთილებს საპატიო ადგილი დაეთმობა... მინისტრს საჭიროდ მიაჩნია ეს საკითხი გაისისთვის გადადოს ვინაიდან ცხინვალში მთავრობას გადანყვებილი აქვს პროგიმნაზიის გახსნა“.²

ცხინვალში არსებულ საგანმანათლებლო გარემო ხშირად იდგა პირველი რესპუბლიკის მთავრობის სხდომების დღის წესრიგში. კერძოდ, ვფიქრობთ, მკითხველისთვის საინტერესო იქნება ისეთ ფაქტებზე ყურადღების გამახვილება, როგორცაა 1918 წლის 31 აგვისტოს მთავრობის სხდომაზე მოსმენილი ინფორმაცია – დაბალ სასწავლებელთა, მთავარი გამგის მოხსენება უმაღლეს დანყვებით სასწავლებელთა სახაზინო ხარჯზე მიღების შესახებ. ამავე სხდომაზე გამოტანილი დადგენილების თანახმად ხაზინის ხარჯზე მიღებულ იქნა ცხინვალისა და დუშეთის სასწავლებლები“.³

საყურადღებოა 1918 წლის 30 ნოემბრის მთავრობის სხდომაც, რომლის მუშაობის დროსაც მოსმენილ იქნა განათლების მინისტრის გამოსვლა ცხინვალში სახელმწიფო ხარჯებით გიმნაზიის გახსნის შესახებ.⁴

ოსთა ეროვნული საბჭოს მიერ მოთხოვნილი რუსულენოვანი ოსური გიმნაზიის დაარსების საკითხზე მსჯელობისას, გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკისგან“ განსხვავებით ერთობ კრიტიკული იყო გაზეთ „კლდის“⁵ პოზიცია: „ამ დღეებში თფილისის გაზეთებმა ცნობა მოათავსეს, რომ ოსთა ეროვნულ საბჭოს თხოვნით მიუმართავს განათლების მინისტრისთვის, რათა დაბა ცხინვალში გაიხსნას ოსური გიმნაზია. თხოვნაში აღნიშნულია, რომ სწავლა რუსულ ენაზე უნდა იქნესო.“

საქართველოს ხაზინით ოსთათვის რუსული გიმნაზიის მოწყობის შესახებ სამინისტროსგან შესაფერი პასუხი მიეცა ხსენებულ საბჭოს...

ცხინვალში 1000 კომლი სხვადასხვა რჯულის ქართველი: ისრაელი, მართლმადიდებელი და გრიგორიანი ცხოვრობს, ხოლო ოსობა სულ რაღაც ოციოდე კომლს შეადგენს.

მაშ რა მოსაზრებებით უნდა გახსნას ამ დაბაში სახელმწიფომ ოსური და არა ქართული სკოლა.

იმ მარტივი მოსაზრებით, რომ რუს ადმინისტრაციისა და ვოსტორგოვების მიერ გათამამებულ და განებივრებულ ქართლის ოსობას დღესაც თავი არ დაუნებებია საქართველოს შუა გულში უილსტერის⁶ შექმნაზე ფიქრისათვის.

ამ მიზნით ოსობას, რომელსაც წარსულ საუკუნის პირველ ნახევრამდე ერთი ბოხჩა ადგილი ეკავა, სახელდობრ: ჯავა, მალლან-დოლეთი და ჟამური, რომელნიც ტერიოტიულათ სამ ჩვეულებრივ სამამასახლისოს უდრის, რუსის მთავრობამ ხელი შეუწყო და მოხერხებულის პოლიტიკით მათ ქართლის უდიდესი და უნაყოფიერესი ნაწილი დააჭერინა.

ამავე დროს ვოსტორგოვმა და მისთანებმა გულმოდგინეთ მიჰყვეს ხელი ისტორიულად ჩვენთან ერთად შეზრდილ ოსობის ჩვენგან გათიშვას.

სასულიერო სემინარიაში ოსის ახალგაზრდობას სისტემატურათ ზრდიდნენ ქართველებისადმი მტრობაში.

ყოველივე ამის ნაყოფი გახლავს, რომ კავკასიონის ქედს აქეთ გაჩნდა საქართველოს ხანგრძლივ ისტორიაში უცნობი ეგრეთ ნოდებული „სამხრეთ ოსეთი“.

მხოლოდ ერთი რამ უბედურება ახლავს ამ ვოსტორგოვის ნებეირებს: სახელდობრ მათ აკლიათ მათი შემაერთებელი ცენტრი.

¹ გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ (1918-1921) – მთავრობის მოამბე, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის ყოველდღიური ქართულენოვანი პერიოდული გამოცემა. რედაქტორები: გრ. მაჭავარიანი, მოგვიანებით პ. დ. საყვარელიძე. გამოდიოდა თბილისში. აღდგენილია 1990 წლიდან.

² გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №103, გვ. 2.

³ საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №481, ანან. №1, საქ. №1851.

⁴ საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №1881, ანან. №1, საქ. №14.

⁵ გაზეთი „კლდე“ (1918-1920) – ქართულენოვანი, დამოუკიდებელი ნაციონალურ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო. 1920 წლიდან: ნაციონალური და აგრარული პოლიტიკის ორგანო – საქართველოს ნაციონალური პარტიის ორგანო. სხვადასხვა დროს გამოდიოდა ყოველდღიური და ყოველკვირეული ფორმატით. რედაქტორი: გრიგოლ ვეშაპელი (ვეშაპიძე). 1919 წელს გაზეთი გამოდიოდა აგრეთვე „სალი კლდის“ №1(7/1) – №58(28/VII) და შემდეგ „პიტალო კლდის“ №1(4/VIII) – №22(29/XII) სახელწოდებებით. გამოცემის ადგილი – თბილისი.

⁶ Ulster nationalism – იდეოლოგიური მოძრაობა, რომელიც ითხოვს ჩრდილოეთ ირლანდიის დამოუკიდებლობას დიდი ბრიტანეთისგან.

მოგეხსენებათ, დღევანდელ დღეს იმ ერს, რომელსაც საქალაქო ცენტრი არ მოეპოვება არავითარ წარმატების იმედი არ უნდა ჰქონდეს და აი ეს მხნე და გონიერი ხალხი შესდგომია მის შექმნას.

სოფელი ჯავა ცენტრია, მხოლოდ დიდი ლიახვის ხეობისა და მაღალი მთებით მოწყვეტილია პატარა ლიახვისა და ყორნისის ოსობას, ხოლო ცხინვალი კი სწორედ მათ შუა ადგილს მდებარეობს.

რა უყოთ, რომ ცხინვალი წმინდა ქართული დაბაა, რა ვქნათ, რომ მას გარშემო ქართული მოსახლეობა არტყია, რომელიც ვრცელდება სოფელ სვერამდე, ხოლო ეს უკანასკნელი ჯავიდან შვიდი ვერსის მანძილზეა.

ყოველივე ამას ანგარიშს არ უწევენ: მათთვის და მათი რუსი დირიჟორებისთვის საჭიროა რათაც უნდა დაჯდეს, შიგ შუა გულ საქართველოში უილსტერის შექმნა და ამას კი დიდათ ხელს შეუწყობს ცხინვალში ოსურ გიმნაზიის დაარსება, რომლის მოწაფენი და მასწავლებელნი საუკეთესო ხელმძღვანელნი შეიქმნებიან „სამხრეთ ოსეთის“ დედა ქალაქის შექმნაში“.¹

საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ ნებადართული ოსური გიმნაზიის დაარსება მოხერხდა 1918 წლის 8 დეკემბრისთვის. მის პირველ დირექტორად და იმავდროულად გერმანული და ოსური ენების მასწავლებლად დაინიშნა ღვთისმეტყველების კანდიდატი ბიძინა კოჩიევი.

გიმნაზიის პედაგოგიური კოლექტივის შემადგენლობა შემდეგი სახისაა:

ზაქრო ნიკოლოზის ძე ვანიევი, კიევის კომერციული ინსტიტუტის ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, ასწავლიდა ისტორია-გეოგრაფიას, ბუნებისმეტყველებას; ალექსანდრე გრიგოლის ძე ძასოხოვი, მოისმინა ტომსკის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის კურსები, ასწავლიდა მათემატიკას, ფრანგულს;

მარიამ დიმიტრის ასული ჯაფარიძე, დაამთავრა გიმნაზიის ოთხი კლასი, ასწავლიდა ქართულ ენას და ლიტერატურას;

ივანე იტიაკოვი, სამუსიკო სასწავლებლის კურსდამთავრებული, ასწავლიდა მუსიკას;

ანასტასია ნესტორის ასული გაგლოევა, უფროსი განყოფილება;

ვასილ ნიკოლოზის ძე კარსანოვი, ხარკოვის უნივერსიტეტის მედიცინის ფაკულტეტის კურსდამთავრებული, მუშაობდა სასწავლებლის ექიმად.²

რაც შეეხება 1913 წელს დაფუძნებულ ცხინვალის უმაღლეს დაწყებით სასწავლებელს, 1918 წლისთვის მის სათავეში დგას გიორგი ივანეს ძე ბასიშვილი, პედაგოგებად წარმოდგენილი არიან: ფილიმონ ნიკოლოზის ძე სირაძე³ და ჰაი-კანუშ ელიზბარის ასული ოვანოვი.

როგორც ჩანს, ამ დროისთვის საგანმანათლებლო დაწესებულებაში პედაგოგად მოღვაწეობა სულაც არ გახლდათ უსაფრთხო საქმე. ხშირია ცნობები ამა თუ იმ მიზეზით მასწავლებელთა მკვლელობების შესახებ. ბუნებრივია, ცხინვალშიც არ არის გამონაკლისი. ჩვენს ხელთ არსებული ერთ-ერთი წყარო⁴ მიუთითებს 1918 წლის ოთხ ოქტომბერს, ცხინვალის სოფელ ზემო ნიქოზში დაბრუნებისას, ადგილობრივი პედაგოგის ალექსანდრე ილარიონის ძე კასრაძის მკვლელობის ფაქტის შესახებ.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფარგლებში თავისუფალი ველი შეიქმნა საგანმანათლებლო, კულტურულ და რელიგიურ დაწესებულებათა სამოღვაწეო არეალში.

შეუზღუდავი გახლდათ საგანმანათლებლო უწყებათა საქმიანობა. აქ მით უფრო გასათვალისწინებელია, რომ ამ დაწესებულებების მნიშვნელოვანი ნაწილი ფინანსდებოდა რესპუბლიკის ბიუჯეტიდან.

ასე, ნაბიჯ-ნაბიჯ, ეყრებოდა საფუძველი დამოუკიდებელი საქართველოს ეროვნული განათლების სისტემას და რეგიონებში გავრცელებულ მის რეფორმისტულ პოლიტიკას.

დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ განათლების სფეროში გატარებულ ღონისძიებებს დადებითად აფასებდა ამერიკის შეერთებული შტატების წარმომადგენელთა პალატა. 83-ე კონგრესის მე-2 სესიის, კომუნისტური აგრესიის შემსწავლელი სპეციალური კომისიის მეექვსე საგანგებო მოხსენებაში ნათქვამია, რომ მთავრობა განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა განათლების საკითხს. გაიხსნა მრავალი ახალი სკოლა, მრავალიც უნდა შექმნილიყო. უნივერსიტეტში თუ სხვა სასწავლებლებსა

¹ გაზ. „კლდე“, 1918, №13, გვ. 3.

² „ცხინვალში 1918 წლის 8 დეკემბერს გახსნილი პირველი ოსური გიმნაზიის დაარსების შესახებ“, საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №1935, ანან. №1, საქ. №103.

³ ფილიმონ ნიკოლოზის ძე სირაძე (1888-1937) – პედაგოგი, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი. შინსახკომის სამმართველოს კომენდატურის სამხედრო კოლეგიის გადაწყვეტილებით დახვრეტილ იქნა 1937 წელს (09/11) საფინანსო-საკრედიტო რეფორმის ბოროტად გამოყენების ბრალდებით. რეაბილიტირებულია 1957 წლიდან.

⁴ დეტალურად იხ. „დამოუკიდებლობის 1028 დღე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ყოველდღიური მატრიანე (1918-1921)“, თბილისი, 2013.

და სკოლებში საგნები, ცხადია, ქართულად ისწავლებოდა. როგორც კი მოხდა რევოლუცია, თბილისში დაარსდა ქართული სახელმწიფო უნივერსიტეტი, რომელიც 1918 წლიდან მუშაობას შეუდგა. პირველსავე წელს უნივერსიტეტში სამი ათასზე მეტი სტუდენტი სწავლობდა. მოგვიანებით გაიხსნა სხვა უმაღლესი სასწავლებლებიც.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანა დიდ ფინანსურ სიძნელეებს განიცდიდა, ბიუჯეტის მნიშვნელოვანი ნაწილი მიმართული იყო ჯანდაცვის პრობლემებისკენ. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ საქართველოს რესპუბლიკის ბიუჯეტში განათლებისა და ჯანმრთელობის დაცვისთვის გამოყოფილი თანხები თითქმის ყოველთვის შესაძლებლობის ფარგლებში სოლიდური გახლდათ.¹

1920 წლის დამდეგს გამართულმა მასწავლებელთა ყრილობამ გამოკვეთა განათლების სფეროში მთავრობის მიერ გატარებული რეფორმების ეფექტურობა. ყრილობის მსვლელობისას მოსმენილ იქნა მოხსენებები ქვეყანაში სახალხო სკოლების არსებობის შესახებ. „ეს მოხსენებები ყველაზე მეტად საყურადღებო იყო. აქ ჩვენ ნათლად დავინახეთ თუ რა მდგომარეობაშია დღეს სახალხო სკოლები ზოგიერთ მაზრაში... ჩვენი პოლიტიკური მდგომარეობა დღემდის ისეთი იყო, რომ ბევრი რამ გვეპატივება ჩვენი შინაური საქმეების მოუწყობლობაში. შეუძლებელიც იყო უნაკლოდ და უდევფექტოდ ამა თუ იმ დარგის მოგვარება-მონესრიგება. უნდა ითქვას, განათლების სამინისტრომ ასეთ პირობებშიც შეძლო ისეთი დიდი საქმის გაკეთება, როგორცაა სკოლის გაეროვნება, მის დემოკრატიულ საფუძველზე აგება. ამ ძირითადი რეფორმის გატარება ნორმალურ პირობებშიც კი არ იყო ადვილი და იოლი. რაკი საძირკველი ჩაყრილია, მასზე კედლების აშენება არც ისე ძნელი იქნება“.²

მასწავლებელთა ყრილობის მსვლელობას უძღვებოდა განათლების მინისტრის მოადგილე ალ. მდივანი. რეგიონებიდან მოსმენილ ინფორმაციათა შორის საგულისხმოა თავყრილობის მე-4 დღეს, პატარაშვილის მიერ, გაკეთებული მოხსენება გორის მაზრაში არსებული ვითარების შესახებ. იგი ადარებს ახალ, დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდის სკოლას ძველ, ე.წ. სახელმწიფო ინსპექტორების დროინდელ სკოლას, რომელთაც თვალსაჩინო არაფერი დაუტოვებიათ.

პატარაშვილის ინფორმაციით³, ენერგიული სასკოლო განყოფილების გამგის წყალობით მაზრაში 47 ახალი სკოლა გაიხსნა, პედაგოგები უზრუნველყოფილი არიან ნივთიერად და მრ. სხვ.

მიუხედავად განათლების სფეროში წინგადადგმული ნაბიჯებისა, დემოკრატიული რესპუბლიკის პრესაში გვხვდება ინფორმაცია ამ სისტემაში არსებულ ნაკლოვანებათა შესახებაც. ხშირ შემთხვევებში ეს ხარვეზები ნაჩვენებია რეგიონების მაგალითზე. ფსევდონიმით „ვეფხვი“⁴ გაზ. „საქართველოს“⁵ კორესპონდენტი, 1920 წლის დამლეგს, განათლების მიმართულებით, ცხინვალში არსებული ვითარების შეფასებისას, გამოკვეთს რიგ პრობლემურ საკითხს. მისი თქმით, სკოლების მდგომარეობა ცხინვალში „სატირალია“. ზოგერთ სკოლაში სწავლა ჯერ არ დაწყებულა. ძალზე ძნელია ადგილზე სასკოლო ნივთების შოვნა, ჭირს პედაგოგიური კადრიც.⁶

როგორც ჩანს, იყო რეგიონის სკოლებში არაპროფესიონალი კადრების დანიშვნის შემთხვევები, რაც ადგილობრივი მოსახლეობის უკმაყოფილების საბაზი ხდებოდა. მსგავსი ხარვეზების გამოსწორების მიზნით, პერმანენტულად ხდებოდა ადგილობრივ პედაგოგთა შეხვედრები, დისკუსიები, რომელთა საქმიანობაც მიმართული გახლდათ ზოგიერთ უბანზე არსებული რთული ვითარების აღმოფხვრისაკენ.

¹ საქართველოს ოკუპაცია და გასაბჭოება კომუნისტების მიერ, (კომუნისტური აგრესიის შემსწავლელი სპეციალური კომიტეტის საგანგებო მოხსენება №6, აშშ კონგრესის წარმომადგენელთა პალატა, ოთხმოცდამესამე კონგრესი, მეორე სესია, წარმომადგენელთა პალატის 346-ე და 438- რეზოლუციებით), აშშ მთავრობის გამომცემლობა, ვაშინგტონი, 1955, გვ. 10-11.

² გაზ. „ერთობა“, 1920, №10, გვ. 1.

³ მასწავლებელთა ყრილობა, გაზ. „ერთობა“, 1920, №10, გვ. 3.

⁴ „ვეფხვის“ ფსევდონიმით მოღვაწეობდა კონსტანტინე კავკასიძე. მღვდელი, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დუშეთის განყოფილების დამფუძნებელი, წევრი (1914), ამავე განყოფილების თავმჯდომარე (1916), ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ყარსის განყოფილების წევრი (1917). ქ.შ.ნ.კ.გ. საზოგადოების 1916 წლის მოქმედების ანგარიშის მიხედვით დუშეთის განყოფილებამ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა მღვდელი კ. კავკასიძე, გამართა ოთხი სხდომა, გაარჩია რვა საქმე. 1917 წლის პირველი იანვარის მდგომარეობით დუშეთის განყოფილებას ჰყავდა 40 წევრი (საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს, საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №481, ანაწ. №1, საქ. №1571).

⁵ გაზეთი „საქართველო“ (1915-1921) - საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის ორგანო. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის ყოველდღიური, ქართულენოვანი პერიოდული გამოცემა. რედაქტორი (1915-1916) - სანდრო შანშიაშვილი, 1917 წლიდან მთავარი რედაქტორი გრიგოლ ვეშაპელი. გამოცემის ადგილი - თბილისი.

⁶ გაზ. „საქართველო“, 1920, №137, გვ. 4.

ერთ-ერთი ასეთი ფართომასშტაბიანი შეხვედრის შესახებ იუნყეა გაზეთი „ერთობა“¹. 1920 წლის 6 მაისს შედგა აღმოსავლეთ საქართველოს სახალხო მასწავლებელთა კავშირის ცხინვალის განყოფილების წევრთა თავყრილობა. შეხვედრის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ბ. ლაზარაშვილი, მდივნად დ. საძაგლიშვილი.

არაერთი საყურადღებო და მნიშვნელოვანი საკითხის განხილვის შემდეგ, შეხვედრაზე მიღებულ იქნა რამდენიმე საინტერესო დადგენილება:

1. ეთხოვოს საქართველოს რესპუბლიკის მასწავლებელთა კავშირის საბჭოს იშუამდგომლოს მთავრობის წინაშე, რათა ცხინვალში მომავალ ენკენისთვიდან გახსნას თავის ხარჯზე ახალი ტიპის გიმნაზია. ამის შესახებ ეთხოვოს ცხინვალის და შინდისის თემების ხმოსანთა ყრილობებს და აგრეთვე ცხინვალის უმაღლესი დაწყებითი სასწავლებლის პედაგოგიურ საბჭოს, რათა მათაც გამოიტანონ ასეთივე დადგენილებანი.

2. ცხინვალის რაიონის მასწავლებლებს თუმცა უკვე მიუღიათ აქტიური მონაწილეობა მინისძვრისგან დაზარალებულთა სასარგებლოდ სხვადასხვა შემოწირულობების მოკრების სახით, მაგრამ კრება მაინც კიდევ ადგენს გაილოს წვლილი სურვილისამებრ.

3. დელეგატის არჩევა მასწავლებელთა მომავალ კონფერენციაზე გასაგზავნად გადაიდოს მთავარ ბიუროსაგან მონერეობის მიღებამდე და მაშინ მეორედ მოწვეულ კრებაზედ აირჩეს დელეგატი. უკეთუ საკმარისი რიცხვი წევრებისა არ დაესწრება ხსენებულ კრებას საპატიო მიზეზების გამო, მაშინ დამსწრეთ მაინც უფლება ჰქონდეთ დელეგატის არჩევისა.

4. სასწავლო ნივთების და სხვა საგნების საწყობის გახსნა მიენდოს განყოფილების გამგეობას.

5. თუ სამაზრო ერობამ გახსნას საზაფხულო კურსები მასწავლებელთათვის, თანახმად მისი განათლების განყოფილების გამგის მწერლობისა, კრება ადგენს: ეცნობოს სამაზრო ერობის გამგეობას, რომ ცხინვალი-შინდისის თემების მასწავლებელთათვის სასურველია ხელ-გარჯილობის და ხატვა-ხაზვის კურსები ერობის ხარჯზე.

6. თანახმად თვით შინდისის თემის მასწავლებელთა სურვილისა, ცხინვალის რაიონის მასწავლებელთა კავშირის წევრთა შემადგენლობა რჩება უცვლელად.

7. ცხინვალის თემის სასკოლო კომიტეტში წარმომადგენლად ამავე თემის მასწავლებლებიდან ერთხმად ამორჩეულია ალექსანდრე მელქოევი.

8. მასწავლებელთა ნივთიერი მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ შუამდგომლობის აღძვრა, სადაც ჯერ არს, მიენდოს გამგეობას მაზრის მასწავლებელთა კავშირების ცენტრთან შეთანხმებით, თუ ასეთი კიდევ არსებობს. წინააღმდეგ შემთხვევაში მიემართოს დაუყოვნებლივ ამ საკითხის შესახებ მასწავლებელთა კავშირის მთავარ გამგეობას.

9. საწყობის მოგვარებასთან ერთად მიენდოს გამგეობას ზაფხულში ჭირნახულის შექმნის საქმეც. ამ მიზნის განსახორციელებლად ევალება გამგეობას ითხოვოს სესხი სამაზრო ერობიდან და კიდევ სხვა და სხვა დაწესებულებებიდან.

10. ეთხოვოს ცხინვალის თემის გამგეობას იკისროს შინდისის თემის მასწავლებელთათვისაც ჯამაგირების და სურსათის მოწოდება, რადგან შინდისის თემში ჯეროვნად ვერ ხერხდება ამ საქმის მოგვარება.²

ამავე თავყრილობაზე, აღმოსავლეთ საქართველოს სახალხო მასწავლებელთა ცხინვალის განყოფილების გამგეობა დატოვებულ იქნა ძველი შემადგენლობით, რომელიც შემდეგნაირად გამოიყურება: ბ. ლაზარაშვილი, ვ. იარალოვი და დ. საძაგლიშვილი; პირველი კანდიდატი ს. კობალაძე, მეორე კანდიდატი - ა. მელქოევი.

1918-1921 წლებში საქართველოს რესპუბლიკის განათლების სამინისტროსთან ერთად აქტიურობს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. კერძოდ, აღმოსავლეთ საქართველოს სახალხო მასწავლებლების განყოფილების გვერდით ცხინვალში აქტიურად ფუნქციონირებს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების განყოფილებაც.³

საზოგადოების შემადგენლობაში სხვადასხვა დროს არსებულ ორმოცდაცხრა განყოფილებას შორის უდავოდ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა 1914 წლიდან ამოქმედებულმა ცხინვალის ორგანიზაცი-

¹ გაზეთი „ერთობა“ (1917-1921) – საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ცენტრალური კომიტეტი. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის ყოველდღიური, ქართულენოვანი პერიოდული გამოცემა. რედაქტორი ვლ. ბობოხიძე. 1920 წლის ივლისიდან – ლევ. ნათაძე. გამოცემის ადგილი – თბილისი.

² გაზ. „ერთობა“, 1920, #121, გვ. 4.

³ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ფილიალი ცხინვალში არსებობდა 1914 წლიდან.

ამ¹. მისი საქმიანობის შესახებ ერთობ მწირი ცნობები მოგვეპოვება. ტ. ხუნდაძის შრომაში² ძალზე ძუნ-ნად, ერთი წინადადებით გახლავთ მოხსენიებული მისი არსებობის ფაქტი. ჩვენის მხრივ დავძენთ, რომ ცხინვალში წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსების მსურველნი 1914 წლამდეც მრავლად იყვნენ. ადგილობრივი საზოგადოების გარკვეული ნაწილი წლების განმავლობაში ემზადებოდა აღნიშნული საკითხის წარმატებით გადასაჭრელად. მცდელობას არ აკლებდნენ და წერდნენ კიდევ ამის შესახებ.

1914 წლის 17 ნოემბერს შედგა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ცხინვალის განყოფილების საზოგადო კრება.³ დროებითი თავმჯდომარის იასონ ხიმშიაშვილის თაოსნობით მოწვეულ თავყრილობაზე არჩეულ იქნა თავმჯდომარე, გამგეობა, სარევიზიო კომისია. დამფუძნებელ წევრთა ორი მესამედის არჩევანის შესაბამისად, დახურული კენჭისყრის გზით, თავმჯდომარის პოსტი დაიკავა გიორგი დავითიშვილმა. გამგეობის წევრები გახდნენ: ბლალოჩინი⁴ იროდიონ ოქროპირიძე, იასონ ხიმშიაშვილი, გიორგი ღვთისავერიშვილი, არჩილ დედანაშვილი, იოსებ გოგინაშვილი. სარევიზიო კომისია დაკომპლექტდა შემდეგი შემადგენლობით: ივანე ორჯონიკიძე, ლავრენტი ჯობავა, ნიკოლოზ ჭონიშვილი. გამგეობის წევრების კანდიდატებად დასახელდნენ გრიგოლ შათირიშვილი და მიხეილ კობალაძე, ხოლო სარევიზიო კომისიის წევრების კანდიდატებად - ლაზარე კვინიკაძე და ივანე კოტიაშვილი.

ამ ფაქტის შესახებ, 1914 წლის 20 ნოემბერს, ცხინვალის განყოფილების დროებითი თავმჯდომარე იასონ ხიმშიაშვილი ცხინვალიდან აცნობებდა საზოგადოების მთავარ გამგეობას.⁵

არსებული დოკუმენტები ცხადყოფს, რომ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ცხინვალის განყოფილებამ უდავოდ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ადგილობრივი მოსახლეობის კულტურულ-საგანმანათლებლო დონისა და მოქალაქეობრივი ცნობიერების ამაღლებაში. განყოფილების სხვადასხვა წლების შემოსავალ-გასავლის ჩანაწერები⁶ მოწმობს, რომ იგი დიდად შეძლებული გაერთიანება არასოდეს ყოფილა, თუმცა საერთო-ეროვნულ ორგანიზაციად ქცევა, მისი თანამდევნი ეროვნული სულისკვეთებისა და თვითგამორკვევის მძლავრი მუხტი სასიცოცხლოდ აუცილებელი შტრიხი გახლდათ ადგილობრივთა ცნობიერებაში.

ცხინვალის განყოფილებას თავიდანვე რთულ საგარეო პოლიტიკურ ვითარებაში მოუწია დაარსება.⁷ მსგავსი გარემოებები გარკვეულწილად აფერხებდა ახლადშობილი ორგანიზაციის სამუშაო რიტმს და განწყობას, თუმცა ღირსეულ ცხინვალელთა წყალობით იგი თანდათან სიცოცხლისუნარიან, შემოქმედებით ორგანიზაციად გარდაქმნებოდა და ღირსეულ ადგილს იმკვიდრებდა რეგიონში.

ამგვარად, 1918-1921 წლებში ცხინვალში აქტიურად ფუნქციონირებს აღმოსავლეთ საქართველოს სახალხო მასწავლებელთა გაერთიანების ცხინვალის განყოფილება, საქართველოს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ცხინვალის განყოფილება, გიმნაზია, უმაღლესი დანყებითი სკოლა და სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ცხინვალის უმაღლესმა დანყებითმა სკოლამ, როგორც ჩანს, სულ რაღაც სამიოდე წელი იარსება და 1921 წლისათვის იგი უკვე შვიდწლიანი შრომითი სკოლის ამპლუაში გვევლინება (დირექტორი ალექსანდრე მელქიოევი). ამკარად იგრძნობა სკოლის ეტაპობრივი ზრდა, თანდათან განვითარებადი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, მზარდი მოსწავლეთა და პედაგოგთა კონტიგენტი და ა.შ. მაგრამ ნორმალური სასკოლო შენობის უქონლობა მაინც ნომერ პირველ

¹ მღვდელ იროდიონ ოქროპირიძის და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ცხინვალში მოღვაწეობის შესახებ უფრო დეტალური ინფორმაციისთვის იხ. ალ. მღვბრიშვილი, მღვდელი იროდიონ ოქროპირიძე და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მოღვაწეობა ცხინვალში, თბილისი 2017.

² ტ. ხუნდაძე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება (ნარკვევი საარქივო მასალების მიხედვით) 1879-1927, თბილისი, 1960.

³ მიწერ-მოწერა საზოგადოების ცხინვალის განყოფილებასთან და მოხსენებები განყოფილების მუშაობის შესახებ. 1908 წ. ოქტ. 10-1920 წ. დეკემბრის 28. ფურც. 51; 1072 (1092) 28, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ციფრული ბიბლიოთეკა „ივერიელი“.

⁴ ბლალოჩინი - მღვდელი, რომელიც განაგებდა რამდენიმე სამრევლოს საქმეს (რუს. იმპ.).

⁵ მიწერ-მოწერა საზოგადოების ცხინვალის განყოფილებასთან და მოხსენებები განყოფილების მუშაობის შესახებ. 1908 წ. ოქტ. 10-1920 წ. დეკემბრის 28. ფურც. 51; 1072 (1092) 28, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ციფრული ბიბლიოთეკა „ივერიელი“.

⁶ მიწერ-მოწერა საზოგადოების ცხინვალის განყოფილებასთან და მოხსენებები განყოფილების მუშაობის შესახებ. 1908 წ. ოქტ. 10-1920 წ. დეკემბრის 28. ფურც. 51; 1072 (1092) 28, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ციფრული ბიბლიოთეკა „ივერიელი“.

⁷ ვგულისხმობთ 1914 წელს პირველი მსოფლიო ომის დაწყებას.

პრობლემად რჩება. მოძველებული შენობის კედლები ველარ იტევს უკვე შეიღწილიანი სკოლის მოსწავლეთა რაოდენობას. ეს პრობლემა უფრო მწვავედ შეიგრძნობა შეიღწილიანი შრომითი სკოლის უკვე საშუალო სკოლად გადაკეთების შემდეგ (1928). აქ უკვე ველარ ხერხდება მოუგვარებელი პრობლემის სამომავლოდ გადადება. ამ პერიოდში აგებულ იქნა ახალი შენობა საშუალო სკოლისთვის. საშუალო სკოლად გადაკეთებით იწყება ახალი ეტაპი ცხინვალის სასკოლო-საგანმანათლებლო ცხოვრებაში. ამ ორი განსხვავებული ეტაპის გასაყართან დგას რამან ლაზარაშვილი.¹ სწორედ იგი გახლდათ პირველი დირექტორი ცხინვალის პირველი საშუალო სკოლისა. რ. ლაზარაშვილის სკოლის დირექტორის პოსტზე ექვსწლიანი მოღვაწეობის მანძილზე მოხერხდა სასწავლო პროცესის გარკვეულწილად განვითარება. გაიხსნა რამდენიმე კაბინეტ-ლაბორატორია, მათ შორის ფიზიკის, ქიმიის და მისთ.

ცხინვალის რეგიონში ავტონომიური ოლქის შექმნის შემდეგ საქართველოს ხელისუფლება ყოველმხრივ უწყობდა ხელს ადგილობრივი ოსური მოსახლეობის სოციალური და კულტურული დონის განუწყვეტელ ზრდას და განვითარებას. XX საუკუნის 20-იან წლებში ამ მიმართულებით არსებული მდგომარეობის წარმოსადგენად ერთი დოკუმენტის წარმოდგენა გვსურს მკითხველის წინაშე.

1925 წლის სექტემბრის „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის კომისიის მოხსენებაში ნათქვამია: В области народного просвещения имеются некоторые достижения. Если до советизации в области имелось только 28 школ, то теперь число их доходит до 97 четырех леток, двух семилеток, одной 9-летки, одного педагогического техникума, одной школы крестьянской молодежи и I детдома.

Однако этого количества школ далеко не достаточно. Из общего количества детей школьного возраста 12000 в стенах школ имелось 5128 детей, т. е. менее половины. Количество школ по нац-признаку распределяется следующим образом: осетинских – 76, грузинских – 19, армянских – 1, и еврейских – 1. Учителей всего по области имеется 173 человека и большинство которых по заявлению самого Наркомпроса и крестьян не соответствует своему назначению и мало подготовлены.²

წარმოდგენილი დოკუმენტის მიხედვით, ცხინვალის რეგიონში მანამდე არსებული 28 სკოლის ნაცვლად 20-იანი წლებისთვის სკოლების რიცხვი 97-ს აღწევს. მათ შორის ოსური – 76, ქართული – 19, სომხური – 1 და ებრაული – 1. მსგავს სხდომებზე მიღებულ გადაწყვეტილებათა შორისაა ოსური შრიფტით გამართული ტიპოგრაფიული მანქანის მოწყობა,³ ოსურენოვანი გაზეთის ტირაჟის გაზრდა 3000 ეგზემპლარამდე⁴, ოსურენოვანი სახელმძღვანელოების გამოცემა⁵ და სხვ.

ლიტერატურა:

1. გაზ. „დროება“, 1876, №126.
2. გაზ. „დროება“, 1867, №42.
3. გაზ. „დროება“, 1880, №43.
4. გაზ. „დროება“, 1880, 1/VIII.
5. გაზ. „დროება“, 1881, №15.
6. გაზ. „ივერია“, 1888, №153.
7. გაზ. „დროება“, 1881, №73.
8. გაზ. „შიდა ქართლი“, 1999, №315.
9. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, №103.
10. გაზ. „კლდე“, 1918, №13.
11. გაზ. „ერთობა“, 1920, №10.
12. გაზ. „საქართველო“, 1920, №137.
13. გაზ. „ერთობა“, 1920, №121.
14. ი. გოგებაშვილი, შევიწროება ქართულის ენისა და ქართველებისა სწავლა-განათლების სფეროში, თხზულებანი, ტ. IV, თბილისი, 1955.
15. გ. თავზიშვილი, სახალხო განათლებისა და პედაგოგიური აზროვნების ისტორია საქართველოში, თბილისი, 1948.

¹ რ. ლაზარაშვილი, მოგვიანებით გადაყვანილ იქნა ცხინვალის ერთადერთი ქართული გაზეთის ხელმძღვანელად.

² საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. #485, ფურც. 35.

³ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. #171, ფურც. 7.

⁴ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. #374, ფურც. 98.

⁵ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. #208, ფურც. 120.

16. დამოუკიდებლობის 1028 დღე, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ყოველდღიური მატიანე (1918-1921), თბილისი, 2013.
17. რ. ლიპარტელიანი, ენის ქომაგი, ჟურნ. „დანყებითი სკოლა და სკოლამდელი აღზრდა“, 1990, №3.
18. მასწავლებელთა ყრილობა, გაზ. „ერთობა“, 1920, №10.
19. მიწერ-მონერა საზოგადოების ცხინვალის განყოფილებასთან და მოხსენებები განყოფილების მუშაობის შესახებ. 1908 წ. ოქტ. 10-1920 წ. დეკემბრის 28. ფურც. 51; 1072 (1092) 28, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, ციფრული ბიბლიოთეკა „ივერიელი“.
20. ალ. მღებრიშვილი, მღვდელი იროდიონ ოქროპირიძე და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მოღვაწეობა ცხინვალში, თბილისი, 2017.
21. ალ. მღებრიშვილი, ცხინვალის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში (1918-1921), თბილისი, 2019.
22. ალ. მღებრიშვილი, ცხინვალის ლიტერატურული და კულტურული ცხოვრების ისტორია, თბილისი, 2019.
23. თ. პატარკაციშვილი, მოგონებები ცხინვალზე, გაზ. „შიდა ქართლი“, 2002, №441-442.
24. ჟურნ. „განათლება“, 1913, №9.
25. ტ. სარიშვილი, ოსეთის გამოჩენილ მოღვაწეთა პედაგოგიური შეხედულებანი, ცხინვალის, 1968.
26. ტ. სარიშვილი, სკოლა და სახალხო განათლება რევოლუციამდელ ოსეთში, თბილისი-სტალინირი, 1958.
27. საქართველოს ოკუპაცია და გასაბჭოება კომუნისტების მიერ, (კომუნისტური აგრესიის შემსწავლელი სპეციალური კომიტეტის საგანგებო მოხსენება #6, აშშ კონგრესის წარმომადგენელთა პალატა, ოთხმოცდამესამე კონგრესი, მეორე სესია, წარმომადგენელთა პალატის 346-ე და 438- რეზოლუციებით), აშშ მთავრობის გამომცემლობა, ვაშინგტონი, 1955.
28. საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №1935, ანან. №1, საქ. 59.
29. საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №481, ანან. №1, საქ. №1851.
30. საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №1881, ანან. №1, საქ. №14.
31. საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საქართველოს ეროვნული არქივი, ფონდი №1935, ანან. №1, საქ. №103.
32. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. №485, ფურც. 35.
33. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. №171, ფურც. 7.
34. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. №374, ფურც. 98.
35. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (III), ფ. 14, საქ. №208, ფურც. 120.
36. ა. სონღულაშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?!, თბილისი, 2009.
37. ქ.შ.კ.გ. საზოგადოების გამგეობის 1898 წლის 13 იანვრის სხდომის ოქმი.
38. ტ. ხუნდაძე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება (ნარკვევი საარქივო მასალების მიხედვით) 1879-1927, თბილისი, 1960.
39. О. Евецкий, Статистическое описание Закавказского края, Санкт-петербург, 1835.
40. П. Надеждин, Опыт географии Кавказского края, Тула, 1891.

Aleksandre Mghbrishvili
Professor, Gori State Teaching University
Georgia, Gori

TSKHINVALI – ON THE PRESS PAGES OF THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA (Educational Aspect)

In 1918 – 1920 the question of necessity of the education reform was in the center of attention of the government of the Democratic Republic of Georgia. The speech of the Republic's Deputy Minister of Education, Aleksandre Mdivani from September 12, 1918 touches upon the deficiency of primary schools in Georgia and the necessity to increase their number permanently. According to Aleksandre Mdivani, the number of public schools in the Western Georgia is up to 900, whereas in the Eastern Georgia their number hardly reaches 240. That's why the primary aim was to open primary schools on the territory, where their shortage was obvious. Together with other districts several outskirts of Gori District and Tskhinvali Gorge were named.

Educational atmosphere in Tskhinvali was often on the agenda of the Government of the First Republic.

The session of November 30, 1918 is noteworthy, where the Minister of Education speaks about the opening of the Grammar School in Tskhinvali with the help of public funds.

The educational activities held by the Government of Democratic Republic were positively evaluated by the House of Representatives of the United States of America. The 2nd session of 83rd United States Congress, the sixth urgent report of the special committee studying the Communism aggression said that the government paid special attention to the question of education. Many new schools were opened, and much more were going to be opened. The subjects were taught in Georgian at Universities, schools and other Institutions. After the revolution, the Georgian State University was founded in Tbilisi, which began its work in 1918. More than three thousand students studied their first year at the University. Later, other Higher Institutions were opened.

Despite the fact that the country underwent great financial difficulties, the considerable part of the budget was directed to the healthcare problem. It is an interesting fact to know that the sum of money allocated in the budget of the Republic of Georgia to the education and healthcare were almost always solid, to the extent possible.

In 1918 – 1921, the society for the spreading of literacy among Georgians was extremely active together with the Ministry of Education of the Republic of Georgia. Particularly, beside the department of public teachers of the Eastern Georgia the department of the society for the spreading of literacy among Georgians was actively functioning in Tskhinvali.

Thus, in 1918 – 1921 the Tskhinvali Department of Eastern Georgia public teachers, the society for the spreading of literacy among Georgians, Grammar School, Primary Schools and other Higher Educational Institutions were actively functioning in Tskhinvali.

According to the existing document, by the 20s the number of schools reached 97 instead of 28 schools existing in Tskhinvali Region. Among them Ossetian schools were 76, Georgian – 19, Armenian – 1 and Jewish – 1.

თინათინ მშვიდლობაძე

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი
საქართველო, გორი

საინფორმაციო ინტერნეტ რესურსები ქართულ-ოსური სამშვიდობო ურთიერთობებისათვის

ქართველი და ოსი ხალხის ურთიერთობები მრავალსაუკუნოვან ისტორიას ითვლის. როგორც შამილ ჩიგოვეი აღნიშნავს - „საქართველო ხომ ჩემი სამშობლოა. ჩემი უახლოესი ნათესავი ქართველებიც და ოსებიც საქართველოში ცხოვრობენ“.

ნაშრომში განხილულია მშვიდობაზე ორიენტირებულ მედია რესურსები ქართულ-ოსური სამშვიდობო ურთიერთობების აღსადგენად.

ნორვეგიელმა სოციოლოგმა, იოჰან გალტუნგმა ჟურნალისტიკას მიანიჭა მნიშვნელოვანი როლი კონფლიქტის დარეგულირებაში (1953). მისი თეორიების მიხედვით, მედია საშუალებები ან ამძიმებენ სიტუაციას ან აწარმოებენ სამშვიდობო ჟურნალისტიკას. სამშვიდობო ჟურნალისტიკა მოიცავს მშვიდობაზე ორიენტირებულ მედიას.

მოცემულია ჩრდილოეთ კვიპროსში სამშვიდობო ჟურნალისტიკის სემინარებზე მყოფი ქართველი და ოსი ჟურნალისტების მოსაზრებები.

კონფლიქტების და მოლაპარაკების საერთაშორისო კვლევითი ცენტრის (ICCN) ოფისში, კიდეც ერთხელ შეიკრიბნენ ის ქართველი ჟურნალისტები, რომლებიც აფხაზ და ოს კოლეგებთან ერთად, ჩრდილოეთ კვიპროსში სამშვიდობო ჟურნალისტიკის სემინარებზე იმყოფებოდნენ. მათ შეაფასეს ქალაქ ფამაგუსტაში ჩატარებული ტრენინგ – სემინარი და ახალი იდეები გაუზიარეს ერთმანეთს [1].

თანამედროვე კომუნიკაციის პირობებში შესაძლებელი გახდა ცხინვალისა და სოხუმიდან ჩართვები განხორციელებულიყო. მალე სკაიპკონფერენციის რეჟიმში აფხაზი კოლეგის იზიდა ქანიას გამოსახლება გამოჩნდა.

მისი თქმით, სამხრეთკავკასიელი ჟურნალისტების შეხვედრა ფამაგუსტაში, კარგი გამოცდილება იყო ინფორმაციული ვაკუუმის გასარღვევად, მაგრამ ეს არასაკმარისია. იზიდას აზრით, აუცილებელია შეიქმნას ერთობლივი, ახალი ამბების ინტერნეტგამოცემა, რომელიც მომავალში, შესაძლოა, სხვა მედია საშუალებებისთვის ინფორმაციის წყაროდ გამოდგეს. საერთო კავკასიურ ინტერნეტრესურსზე კი შესაძლებელი იქნება, როგორც აუდიო ისე ვიდეომასალების განთავსება. მისი თქმით, უნდა მოხდეს ექსპერტების მოზიდვაც, რომლებიც სამხრეთ კავკასიაში არსებულ პრობლემებს გაანალიზებენ [2].

ამის შემდეგ, ვლადიკავკაზიდან ოსი ბლოგერი და ჟურნალისტი მარია პლიევა ჩაგვერთო. „სამშვიდობო ჟურნალისტიკის ტრენინგის ფარგლებში, პირველი შეხვედრა ძალიან საინტერესო იყო. მე ამ

სფეროში დიდი ხანია ვმუშაობ და გარკვეული გამოცდილება დავაგროვე. ჩვენ უკვე ქართველ კოლეგებთან ერთად ვაქვეყნებთ სტატიებს და მაქსიმალურად გამოვრიცხავთ სიძულვილის ენას, შუღლის გამაღვივებელ ტერმინებს. გაშუქებისას აუცილებელია გვახსოვდეს, რომ არსებობს სხვა მხარე და სხვა მოსაზრება და ყურადღება მათაც უნდა დავეთმოთ“, – განაცხადა მარია პლიევამ [3].

„სტუდია რე“-ს ხელმძღვანელის მამუკა ყუფარაძის თქმით, ოსი კოლეგები ძალიან მოტივირებულნი არიან, რომ მეტი იდეის რეალიზება მოხდეს. „ჩვენ ვიღებთ ერთმანეთის რეპორტაჟებს და სტატიებს და განვიხილავთ. არის გამომხაურებები და შენიშვნები, მაგრამ ეს კეთილგანწყობილად კეთდება. ჩვენ იმისთვის ვმუშაობთ, რომ სიძულვილის ენა დავეძლიოთ და ხელი კონფლიქტების მოგვარებას შევეწყობოთ“, განაცხადა მამუკა ყუფარაძემ. „სტუდია რე“-მ კვიპროსის შეხვედრას ვრცელი დისკუსია მიუძღვნა. ეს გადაცემა youtube-ზე აიტვირთა და აფხაზმა და ოსმა კოლეგებმაც ნახეს, რასაც გამომხაურებები მოჰყვა. კვიპროსში მოენყო მამუკა ყუფარაძის ფილმის „ავგისტოს განაჩენის“ ჩვენებაც.

ამჟამად, სოციალურ ქსელ ფეისბუქში კავკასიელი ჟურნალისტებისთვის სპეციალური ჯგუფია შექმნილი, რომელსაც სამშვიდობო ჟურნალისტიკის კავკასიური წრე ჰქვია.

თანამედროვე საინფორმაციო ინდივიდუალური ბლოგები ინტენსიურად აშუქებენ ცხინვალის რეგიონის ცხოვრებას საკუთარ ბლოგებზე, მარია პლიონ (პლიევა), ზარინა სანაკოევა, თემურ ცხოვრებოვი და სხვა.

საკმაოდ ოპერატიულია ვებგვერდი „ოსეტინსკოე რადიო და ტელევიდენიე“ (საინფორმაციო-ანალიტიკური გამოცემა). ოკუპირებულ ცხინვალის რეგიონში მიმდინარე პროცესებს ყველაზე ოპერატიულად და დეტალურად აშუქებს „იუჟნაია ოსეტია“, ბეჭდური გაზეთის ელექტრონული ვერსიები გვაძლევენ საშუალებას თანმიმდევრულად განვიხილოთ რეგიონისთვის ნიშანდობლივი პრობლემები [4].

„რადიო თავისუფლებასთან“ საუბრისას ინტერნეტზე ამყარებს იმედებს ოსი პოლიტოლოგი კოსტა ძუგაევიც: „ინტერნეტზე ახლა მოთხოვნილებაა და მას უპირატესობა აქვს. ჩვენი პოლიტიკური პროცესის აქტივისტებიც ხშირად ფიგურირებენ ინტერნეტსივრცეში“.

და ბოლოს, ყოველივე ზემოთქულიდან გამომდინარე, სამშვიდობო ურთიერთობების აღდგენა მართლაც შესაძლებელია.

ლიტერატურა:

1. ჯოჯუა, დაზმირი (2003). საქართველო – რუსეთი; კონფლიქტის ისტორია; არასამთავრობო ორგანიზაცია; „საქართველოს დემუტატთა კლუბი-28 ოქტომბერი“.
2. Suresh, Kalyani (2003). Journalism and Mass Communication. Chapter 2: Theoris of Communication.
3. Resources on Media (2008), Conflict and Societ.
4. <http://www.media.ge/ge/portal/articles/42878/>.

Tinatin Mshvidobadze

Associate professor - Gori State University
Georgia, Gori

INFORMATION INTERNET RESOURCES FOR GEORGIAN-OSSETIAN PEACE RELATIONS

Georgian and Ossetian relationships has a long history. As Shamil Chigoev mentioned „Georgia- this is my homeland. My closest relatives Ossetians and Georgians live here...”

In this paper there are given media resources, that are oriented to build peace while recovering Georgian and Ossetian relationships.

The paper also gives opinions of Georgian and Ossetian Journalists who were attending seminars about Peace Journalism in north Cyprus.

According to Studio Re's head Mamuka Kuparadze, Ossetian colleagues are very motivated to come up with more ideas.

The modern informational bloggers, like Maria Plion(Plieva), Zarina Sanakoeva, Temur Tskovrebovi ect. intensively report the life of Tskhinvali in their blogs.

Also, a webpage „Ossetinskoe Radio I Televidzenie” is quite operative (It is informational-analytical issue). But most operatively processes in Tskhinvali are reported by „Iuzhnaia Ossetia”. An electric version of newspaper gives us an opportunity to discuss about regional important problems.

While interviewing with „Radio Tavisupleba” Ossetian political scientists Kosta Dzugaev hopes about the role of internet: „Now there is a high demand of internet and it has advantages. Our political activists also actively use internet.”
Finally, in the light of all the above, we believe that to recover relationships is really possible...

ნიკოლოზ ოთინაშვილი

პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი
საქართველო, გორი

დაშინყარი სახელაბი

XIX-XX საუკუნეებში კავკასიელ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა შორის, ვინც ნიჭით, შრომით უანგაროდ ემსახურებოდა თავისი ხალხის ყოფას, სულიერი მემკვიდრეობის გამოვლენას, შესწავლას, ეროვნულ საქმეს, სხვებთან ერთად ცნობილი არიან მიხეილ ყიფიანი და კოსტა ხეთაგუროვი.

ორივე კავკასიელმა მძიმე განსაცდელი გადაიტანა, მსხვერპლიც გაიღო, მაგრამ არასოდეს დაუკარგავთ ღირსების მაღალი შეგნება. მათი მეგობრობის წარმოჩენა, შემოქმედება მნიშვნელოვანი ასპექტია და თავისი ადგილი უნდა მიუჩინოთ.

მათი შეხვედრები, ნაცნობობა დაიწყო ვლადიკავკაზში, ისინი ახლოს ცხოვრობდნენ ერთმანეთთან, ნათელი ფურცლები ჩანერეს სულიერი კულტურის საგანძურში.

მიხეილ ყიფიანი იყო „საქართველოს მოამბეში“ ილია ჭავჭავაძის თანამშრომელი, 1871 წელს სამსახურის საქმეებზე თერგის ოლქში გადაიყვანეს და ცხოვრობდა ვლადიკავკაზში. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ 1888 წლის 30 მაისს სხდომაზე მოისმინა მისი წერილობითი განცხადება, რომ კავკასიის საზოგადოებას სურს ქართული სკოლის გახსნა. საზოგადოებამ მხარი დაუჭირა და არჩეული იქნა სკოლის მზრუნველი კომიტეტი მიხეილ ყიფიანის ხელმძღვანელობით. სკოლა გაიხსნა 1888 წლის 10 ოქტომბერს, სადაც 44 მონაფე სწავლობდა.

წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოების 1890 წლის 27 ოქტომბრის სხდომაზე გამგეობამ მოისმინა მიხეილ ყიფიანის მოხსენება, რომ საზოგადოებამ გახსნას სკოლა ყაზბეგში, რომლის გამართვასაც თვითონ კისრულობდა. მაგრამ მიხეილ ყიფიანი მოულოდნელად გარდაიცვალა 1891 წლის 2 მარტს და მისი განზრახვა არ შესრულდა. სკოლა გაიხსნა შემდგომ.

მიხეილ ყიფიანი დაიბადა დასავლეთ საქართველოში, სწავლობდა გორის სამაზრო სასწავლებელში, ზემდგომი ორგანოების გადანყვეტილებით სამუშაოდ გაგზავნეს თერგის ოლქის მხარის გამიჯვნის საქმის უფროსად. მონაწილეობდა ქ.მ.წ.კ. გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსებაში, მის საქმიანობაში.

იყო ქართული დრამატული საზოგადოების დამფუძნებელი, პირველი გამგეობის წევრი. დაწერა არითმეტიკისა და გეომეტრიის პირველი სახელმძღვანელოები ქართულ ენაზე. 1886 წლიდან „ივერიაში“ თანამშრომლობდა. პირველმა თარგმნა ქართულად ლერმონტოვის „ჩვენი დროის გმირი“ ასევე სხვა შემოქმედთა ნაწარმოებები.

ამ ადამიანთან ჰქონდა მეგობრული ურთიერთობა კოსტა ხეთაგუროვს და როგორც მკვლევარი რუბენ ჩეთითი აღნიშნავს „კოსტა ხეთაგათი იყო უაღრესად ინტერნაციონალური სულისკვეთების ადამიანი (კრიტიკა, №2, 1982 წ.) და რა გასაკვირია, რომ მათ თავიანთი ბუნებრივი ხასიათის შესახებ ასე თბილი ურთიერთობა დაამყარეს ერთმანეთთან.

მიუხედავად სამსახურებრივი საქამების დიდი დატვირთვისა, მიხეილ ყიფიანი საზოგადოებრივი საქმეების დიდი შემსრულებელი იყო. მისი ინიციატივით 1890 წელს საფუძველი ჩაეყარა დედაენაზე ოსური საანბანო წიგნების გამოცემას. ამავე წელს გამოიცა ალ. კანიკოვის წიგნი პირველდაწყებითი სწავლებისათვის „ოსური ანბანი“. ასევე მისი (ყიფიანის) მხარდაჭერით საფუძველი ჩაეყარა გამომცემლობის შექმნის საქმეს.

ექიმი კლიმენტე თორდია წერს: „კავკავში კოსტა ხეთაგუროვი ცხოვრობდა მეზობელ ოთახში ჩემს გვერდით, ჩვენ მალე დავმეგობრდით. მიხეილ ყიფიანი იყო სამიჯნო ოკრუგის უფროსი, ჩვენ მასთან მივდიოდით ერთ ქიქა ჩაიზე. მიხეილმა აღწერა ოსი ხალხის მძიმე ცხოვრება თავის წიგნში „ყაზბეგიდან იალბუზამდე“. იგი წერს: „მთიელნი ფრიად მწირად ცხოვრობენ, მინის ეკონომიის მიზნით მათი შენობები აგებულია ხვნა-თესვისათვის უვარგის ადგილებზე. ეს ადამიანები ებრძვიან ბუნებას წერაქვით, რკინის ნიჩბით, თხრიდნენ ქვაკაჟიან ფენებს, რათა შეექმნათ ხვნა-თესვისათვის გამოსადეგი ნიადაგი“...

კოსტა ხეთაგუროვი იყო ძმობის დიდი ქომაგი, მან დიდად იგლოვა მიხეილ ყიფიანის გარდაცვალება და მის კუბოსთან წარმოსთქვა ლექსი, რომელიც ოსების საყვარელ სიმღერად იქცა.

1891 წლის 10 მარტს „ივერია“ წერს: „მიხეილ ყიფიანის დაკრძალვაზე დიდი გრძნობით წარმოსთქვა ლექსი ჯერ ოსურად და შემდეგ მეორე ლექსი რუსულად კოსტა ხეთაგუროვმა. ყოველივე ამას ოსებზე ღრმა შთაბეჭდილება მოუხდენია, სმენად გადაიქცნენ, ცდილობდნენ გაეგონათ ვრცელი სიტყვა ლექსისა, რომელმაც ისე ძლიერ იმოქმედა, რომ მათ შორის თვით გულმაგრებმაც კი ვერ შეიკავეს ცრემლი“. აი ამ ლექსის ნაწყვეტი:

გზა მშვიდობისა ველარ დაგირღვევს,
სიმშვიდეს ჩვენზე ფიქრი, ნამება,
იქ დაიმკვიდრე სასუფეველი,
აქ კი სახელი და უკვდავება...
მთელი სიცოცხლე ხალხზე ზრუნავდი,
ბნელს უნათებდი, როგორც ლამპარი,
მხარში ედექი მოსიყვარულე,
მარად ერთგული, მარად მართალი...

კოსტამ თავისი უანგარო მოღვაწეობით დიდი წვლილი შეიტანა მშობელი გარემოს გათვითცნობიერების საქმეში. იგი წერს:

ქვეყანა ტაძარად, სიყვარული კი სალოცავად,
მაქვს და მსოფლიო - სამშობლოა ჩემი...

კოსტა წერდა ოსურ და რუსულ ენებზე, მისი ლექსები ზეპირად ვრცელდებოდა ხალხში. იგი ახლოს იცნობდა ალექსანდრე ყაზბეგს, დიმიტრი არაყიშვილს, იოსებ იმედაშვილსა და სხვებს. იგი სწავლობდა ქართულ ენას, ოსურ ლირაზე მიწერილია ქართულად „ცოტა სინათლე მოუშვი“.

კოსტა ხეთაგუროვის დიდბუნებოვნებაზე მეტყველებს მთელი რიგი ფაქტები, მათ შორის აღსანიშნავია 1893 წლის 27 აპრილის გაზეთ „ტიფლისკი ლისტოკის“ №94, პირველ გვერდზე გამოქვეყნებული მისი წერილი სათაურით „ორი ჯილდო“.

ბატონო რედაქტორო!

ვინც კი ცოტაოდენად დაინტერესებულია კავკასიის მოღვაწეობით, ნაუკითხავს და გაუგონია იმ მწარე ხვედრის შესახებ, რომელიც წილად ხვდა ქართველ მწერალს ალექსანდრე ყაზბეგს, ვინც კი იცის ამ სახალხო მომღერლის ცხოვრება, არ შეიძლება ეჭვი არ შეეპაროს ყველაფერ იმაში, რაც მის შესახებ იწერება. ამიტომ ჩემს თავს ნებას ვაძლევ მივმართო სანდროს უახლოეს ნათესავებს ბეჭდვითი სიტყვით უარყონ ან დაადასტურონ ის ცნობები, რაც მოთავსებული იყო „ტიფლისკი ლისტოკის“ №94-ში. მან ძალიან შვება მისცა თავის ხალხს, იმყოფება საგიჟეთში, საერთო პალატაში, როგორც უღარიბესი კაცი. მას ასეთი ჯილდო უნდა ხვდეს წილად?

კითხულობს კოსტა და პასუხს საზოგადოებაში ეძებს.

ასეთი მიდგომების ადამიანები, როგორებიც იყვნენ მიხეილ ყიფიანი და კოსტა ხეთაგუროვი მანათობელი ვარსკვლავები არიან და დღეს რაოდენ საჭიროა ეთნიკური კონფლიქტების დროს მათნაირი იდეოლოგია და პრაქტიკული მოღვაწეობა, რომელიც სამწუხაროდ არა ჩანს.

ლიტერატურა:

1. გორის მოამბე №61, 2003, 11 დეკემბერი.
2. კრიტიკა №2, 1982.

Nikoloz Otinashvili
Professor
Gori State Teaching University
Georgia, Gori

UNFORGETTABLE NAMES

Mikheil Kipiani and Kosta Khetagurovi are people who have dedicated themselves to the study of the condition of the people and the study of spiritual heritage.

They both suffered a great deal by thinking about the fate of the people, but they never lose the high consciousness of dignity. We have to learn the life and creative of both Caucasians and give them their place. Their thoughts in life have not been thoroughly discussed. Now it is possible and nilallow the new generation to understand the work of these two people.

დორეთკარის ეკლესიის წარწერები

1983-1986 წწ-ში ძეგლთა დაცვის მთავარი სამმართველოს პასპორტიზაციის განყოფილების თანამშრომლებთან ერთად ვმონაწილეობდი ცხინვალის რეგიონის (იმ დროს „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი“ – ცხინვალის, ზნაურის, ჯავის და ახალგორის რ-ები; ამჟამინდელი თვითგამოცხადებული ე.წ. „სამხრეთის ოსეთის რესპუბლიკა“) ხუროთმოძღვრების ძეგლების აღრიცხვა-ფიქსაციის და პასპორტიზაციის საველე ექსპედიციებში (ხელმძღვ. არქიტექტორი ლ. გიორგაძე).

ექსპედიციის წევრთა მიერ პრაქტიკულად სრულიად იქნა დაფიქსირებული რეგიონის ხუროთმოძღვრული ძეგლები, გაკეთდა მათი არქიტექტურული ანაზომები, ხელოვნებათმცოდნეობითი და ისტორიული ანალიზი.¹

ექსპედიციის შედეგად მოპოვებულმა მასალამ განსაკუთრებული ღირებულება შეიძინა გასული საუკუნის 80-იანი წწ-ის დასასრულს განვითარებული მოვლენების შემდეგ. ამ დროიდან მოყოლებული ქართველ მეცნიერებს იქ ჩამოსვლის და ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების ადგილზე მონახულების და შესწავლის საშუალება აღარ გვაქვს.

ექსპედიციის დასკვნით ეტაპზე, 1986 წ., ახალგორის რაიონში მიმდინარე საველე სამუშაოების დროს, შესწავლილ იქნა სოფ. დორეთკარის მიდამოებში (სოფლიდან აღმოსავლეთით, მდ. ჭურთას ხეობაში) აღმართული ერთნაგვიანი, დარბაზული ტიპის, წმ. ბარბარეს სახელობის ეკლესია.

მდ. ქსნის მარჯვენა შენაკადის, მდ. ჭურთისწყლის ხეობაში მდებარე სოფელი დორეთკარი საისტორიო წერილობით წყაროებში, კერძოდ, ქართულ ისტორიულ საბუთებში, მხოლოდ XVIII-ს-დან იხსენიება, დორეთ-კარის სახელწოდებით და როგორც ჭურთის/ჭურთისხევის შემადგენელი ნაწილი.²

სოფლისა და ეკლესიის მახლობლად, მაღალ მთაზე, აღმართულია „წინკიბე“-ს ციხე. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, „ამ ორ წყალთა შუა (იგულისხმება ჭურთის-წყალი და ცხრანწყაროს წყალი – გ. ო.) არის ციხე წინკიბე, ფრიად მაგარი. ამ ორთა ჴევთა უწოდებენ ჭურთას“.³

დასახლებული ციხე სტრატეგიული თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანი სიმაგრე იყო, რომლის მფლობელიც, როგორც მართებულადაა შენიშნული სამეცნიერო ლიტერატურაში, ჭურთის ხევის სტრატეგიული მფლობელიც იყო.⁴ მაგ., „წინკიბეს ციხეში იყო გამაგრებული ვახტანგ VI ს-ის წინააღმდეგ აჯანყებული შალვა ქსნის ერისთავი“.⁵

როგორც ცნობილია, ეს ტერიტორია ქსნის ერისთავთა იურისდიქციის ქვეშ იყო, ხოლო XV ს-დან მათ მამულად, სათავადოდ იქცა. ქსნის ერისთავები აქტიური პოლიტიკური და აღმშენებლობითი მოღვაწეობით გამოირჩეოდნენ. საისტორიო წყაროებში ამის დამადასტურებელი მრავალი ფაქტია დაფიქსირებული.

ეკლესიურად ეს მხარე სამთავნელი ეპისკოპოსის სამწყსოს წარმოადგენდა. „სამთავისის სამწყსოს დრამისა და შეწირულების წიგნში“ (XV ს-ის I ნახ.) დასახლებულია ჭურთა და ჭურთისხევი, რომლის ნაწილადაც, როგორც ზემოთ გვაქვს აღნიშნული, მოიაზრებოდა დორეთკარი/დორეთ-კარი.⁶

„წინკიბის“ კომპლექსში ციხესთან ერთად ორი ეკლესია და ორი ზურგიანი კოშკია (IX-X სს.) გაერთიანებული.

¹ ექსპედიციების შედეგად მოპოვებულმა და დამუშავებულმა მასალამ საბოლოოდ თავი მოიყარა საქართველოს ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტის არქიტექტურულ ძეგლთა საფონდო მასალების განყოფილებაში. განყოფილების თანამშრომელმა, ქ-ნმა ც. დადიანიძემ განახორციელა დეპარტამენტში დაცული მასალის სისტემატიზაცია და შემდეგ მათი პუბლიკაცია იხ. „შიდა ქართლი, ტ. I-IV, ცხინვალის რეგიონის არქიტექტურული მემკვიდრეობა, ექსპედიციების მასალები, რედაქტორ-გამომცემელი ც. დადიანიძე, 2002-2008 წწ.

² საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში, რედ. დ. მუსხელიშვილი, ტ. I, გვ. 274, 402; ტ. II, გვ. 288, 290, 2010 წ.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., 1973, გვ. 360.

⁴ შიდა ქართლი, IV, ახალგორის რაიონი, 2008, გვ. 51.

⁵ ჯ. გვასალია, წინკიბე, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11, გვ. 330.

⁶ ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, III, 1970, №32, გვ. 198-206, 1150-1152.

წარმოდგენილ მოხსენებაში კომპლექსის ერთ-ერთი ტაძრის, ამჟამინდელი სოფ. დორეთკარის მიდამოებში მდებარე წმ. ბარბარეს სახ. ეკლესიის ინტერიერში შემორჩენილ ეპიგრაფიკულ ძეგლებზე გვექნება საუბარი.

ტაძრის მხატვრობა და წარწერები უცნობი იყო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ეკლესიის ინტერიერი მთლიანად მოხატული იყო. სამწუხაროდ, მხატვრობამ ძლიერი დაზიანებული სახით მოაღწია ჩვენამდე. სახურავიდან ჩასულმა წყალმა ფრესკებისა და მათი თანმხლები ფრესკული წარწერების დიდი ნაწილი გაანადგურა. შემორჩენილი ფრაგმენტების მიხედვით ეკლესია XV-XVI სს-ში უნდა იყოს აღდგენილი და მოხატული სცენებით წმ. ბარბარეს ცხოვრებიდან.

როგორც წმ. ბარბარე მთავარმონაწილის ცხოვრებიდანაა ცნობილი რომის იმპერატორ მაქსიმიანეს (305-311 წწ.) თანამედროვე, ფინიკიის ქ. ილიოპოლისის მდიდარი და ცნობილი მოქალაქის, წარმართ დიოსკორეს გაქრისტიანებულმა ქალიშვილმა ბარბარამ, მამის მიერ დაწყებული აბანოს მშენებლობაში ქრისტიანული სიმბოლიკა შეიტანა – სამების გამოსახატავად ორ ფანჯარას მესამე დაუმატა, ხოლო შესასვლელის თავზე ჯვარი გამოასახვინა. განრისხებულმა დიოსკორემ ქრისტიანი ქალიშვილი ჯერ ქალაქის მმართველ მარტინესთან დაასმინა, ხოლო შემდეგ, როდესაც სასტიკი წამების მიუხედავად რწმენა ვერ შეაცვლევინეს, საკუთარი ხელით მოკვება თავი.¹

ეკლესიის საკურთხეველში, სარკმლის თავზე წარმოდგენილია ღვთისმშობელი ყრმით – ნიკოპეა, ხოლო მის მარჯვნივ და მარცხნივ მახარებელთა გამოსახულებები, ეტრატით ხელში. მარჯვენა მხარეს მდგომი წმინდანის ვინაობას გვამცნობს განმარტებითი წარწერა (ყველა წარწერა ასომთავრული დამწერლობითაა შესრულებული):

ქა : 𐌒𐌆𐌗 𐌌 𐌖(მიდა)ჲ ი(ოვა)ნე

იოვანეს ეტრატზე მოთავსებული წარწერა შესაძლებელია იყოს ფრაგმენტი ფსალმუნიდან ან რომელიმე ლოცვის დასაწყისი:

1. 𐌒𐌒. 𐌒𐌒 ლ(მერთ)ო, ლ(მერთ)ო²ჩ(ო)ვენო
2. 𐌕𐌒⁴𐌆⁴𐌆⁴ /³რ(ომელმა)ნ ზ⁴ეცის...
3. 𐌒⁴ 𐌆. 𐌖
4. 𐌆⁴𐌖...

მეორე მახარებლის განმარტებითი წარწერა გადარეცხილია, ხოლო ეტრატზე მოთავსებული წარწერის აქაც მხოლოდ ოთხი სტრიქონი იკითხება (ალბათ ესეც ტექსტია ფსალმუნიდან ან რომელიმე ლოცვის დასაწყისი):

1. 𐌒⁴𐌆⁴ ო(ვ)ფ(ა)ლ²ო ლ(მერ)თ³ო, მხ⁴ოლო...
2. 𐌒. 𐌒⁴𐌆
3. 𐌒. 𐌒⁴𐌆
4. 𐌒⁴𐌆...

წმ. იოვანეს და წმ. ბარბარეს პორტრეტები განმარტებითი წარწერებით სამხრ. კედელზეცაა მოთავსებული:

𐌒⁴𐌆 𐌒⁴𐌆⁴ - [წ(მიდა)ჲ ი(ო)ვ(ა)ნე

𐌒⁴𐌆 𐌒⁴𐌆⁴𐌆⁴ - წ(მიდა)ჲ ბარბარა

სამხრეთ კედელზე კიდევ ერთი გამოსახულებაა წმ. ბარბარესი, შარავანდით, განმარტებითი წარწერით:

𐌒⁴𐌆 𐌒⁴𐌆⁴𐌆⁴ - წ(მიდა)ჲ ბარბ(ა)რა

ტაძრის დას. კედელზე აბანოსა და წმ. ბარბარეს სიკვდილით დასჯის სცენებია მოცემული. ერთ შემთხვევაში აბანოსთან, ერთმანეთის პირისპირ არიან წარმოდგენილი თეთრთმიანი და თეთრწვერა მოხუცი და წმ. ბარბარე, შარავანდით თავზე. შემორჩენილია განმარტებითი წარწერები:

𐌒⁴𐌆⁴𐌆⁴ - აბანო და 𐌒⁴𐌆 𐌒⁴𐌆⁴𐌆⁴ - წ(მიდა)ჲ ბარბარა

ამ სიუჟეტის გვერდით, მარცხნივ, გამოსახულია დაჩოქილი წმ. ბარბარე, მავედრებლის პოზაში, თავდახრილი და შარავანდით, რომელსაც ხმლით ზეანეულ ხელში თავზე ადგას მამამისი დიოსკორე. თანმხლებ განმარტებითი წარწერებში მათი სახელებია დაფიქსირებული:

𐌒⁴𐌆⁴𐌆⁴𐌆⁴ 𐌌 დი(ო)სკორე

𐌒⁴𐌆 𐌒⁴𐌆⁴[𐌆⁴𐌆⁴𐌆⁴] - წ(მიდა)ჲ ბა[რბარა]

¹ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, ავტორ-შემდგენელი: ე. გაბიძაშვილი (ხელმძღვ.), მ. მამაცაშვილი, ა. ლამბაშიძე, 2007, გვ. 128-129.

ეკლესიის დას. კედელზე, სარკმლის თავზე, ორი საერო პირის (ქალი და მამაკაცი), გვირგვინოსანი დიდებულების პორტრეტებია მოცემული. სავარაუდოდ, ისინი ქსნის ერისთავთა საგვარეულოს წარმომადგენლები უნდა იყვნენ. ამ სიუჟეტის გვერდით მოთავსებული წარწერიდან, სამწუხაროდ, მხოლოდ ერთი სიტყვაა იკითხება:

სიქსტუსი - ალ(ვა)დგანე

როგორც ჩანს, წარწერა გვამცნობდა ადგილობრივი დიდებულების (ქსნის ერისთავისა და მისი მეუღლის ან დედის) მიერ ჩატარებული საამშენებლო-სარესტავრაციო (განახლების) სამუშაოს შესახებ.

ჩრდ. კედელზე (ისევე, როგორც დას. კედელზე) მხატვრობა თანმხლები წარწერებით მთლიანად გადარეცხილია და მხოლოდ ერთი წარწერაა ფრაგმენტულად შემორჩენილი:

1. ---- 76[:0]6 - - ს C 7 ----
2. ----- 878 768 : 8768 ----
3. --- 86 : 0687[6]

[შ(ეუნ)დვენ [:ლ](მერთმა)ნ [ს(უ)ლ]სა გ(იორგ[ი] [ერ(ი)ს]/²[თ(ა)ვ(ი)ს(ა)სა]* , დედასა მი(ს)სა³ - - - შ(ეუნ)დვენ ლ(მერთ)მა[6]

ეკლესიის საკურთხეველში ჩრდ. ნიშის გაყოლებაზე, შელესილობაზე ორი წარწერა – გრაფიტია ამოკანრული:

1) სხსტბტქუსნიჩ

ს(უ)ლ(ა)სა და ტ(იმოთ)ეს შ(ეუნ)დვენ ლ(მერთ)მა

წარწერა ნუსხრუნარევი ასომთავრულითაა შესრულებული.

2) ღ768 768 868768

ბერსა აბრ(ა)მს შ(ეუნ)დვენ ლ(მერთ)მა, ა(მი)ნ.

პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით წარწერები და მასთან ერთად ეკლესიის აღდგენა-მოხატვა შეიძლება XV-XVI სს-ით დავათარილოთ:

ს ა - მოკლე, კლაკნილი ზედა განივი ხაზი, მარცხნივ ზევით ანეული, მარჯვნივ - ქვევით დახრილი. ერთ შემთხვევაში ზედა განივი ხაზი ტანს მოცილებულია.

ღ ბ - მორკალული კაუჭით დაბოლოებული ქვედა განივი ხაზი.

ო დ - მოკლე, სწორი ზედა განივი ხაზი, ასევე მოკლე ყელით დაკავშირებული დიდი ზომის ტანთან (წრესთან). აშკარა ასიმეტრიაა.

ზ ლ - განუსხურებული

ჟ მ - ზევით ანეული ზედა განივი ხაზი.

ჩ ნ - მორკალული ზედა განივი ხაზი.

ს ს - ქუდიანი ბუნით

მშ - მარცხნივ დაქანებული ქვედა განივი ხაზი.

ამრიგად, ზემოთ მოტანილი მასალის საფუძველზე, ისტორიული რეალებისა და წარწერათა პალეოგრაფიის გათვალისწინებით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სოფ. დორეთკარის წმ. ბარბარეს სახ. ეკლესია აღდგენილი და მოხატული იქნა XV (ან XVI) საუკუნეში, მხარის მფლობელ დიდებულ თავადთა, ქსნის ერისთავთა ძალისხმევით.

Giorgi Otkhmezuri

*Professor Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
George, Tbilisi*

DORETKARI CHURCH

In 1986 the expedition of the department of Passportization at the Main Division of Monument Protection led by L. Giorgadze went to explore the cultural heritage sites at Akhagori, including the monolithic hall type church of Doretkari. Its paintings and inscriptions were not known before to Georgian historiography.

1) The church was completely painted. Unfortunately, the frescoes, with accompanying Asomtavruli inscriptions, were heavily damaged. The contents of the remains and the paleographic markings of the inscriptions

* დასაწყისიდან აქამდე ტექსტის აღდგენა პირობითია.

indicate that the pillar was erected (restored) by the order of the local feudal lord in the name of St. Barbara, probably in the sixteenth century.

2) The South wall of the church is painted with episodes depicting St. Barbara's life. The frescoes are accompanied by explanatory writings: "St. Barbara", "Bath", "Dioscore".

3) On the west wall, on the top of the window, are images of two laymen (female and male), of nobility. The accompanying inscription appears to refer to the rebuilding of the church. The word "rebuild" can be read.

4) At the top of the window cut into the altar is the Virgin Mary with the child, and to the right and left of the window are John and one of the evangelists (whose name cannot be read) holding papers in his hands. The inscriptions on the papers contain prayer texts. The names of St. Barbara, John the Evangelist and the remains of other murals are also preserved in on the north and west walls of the church.

5) There are two graffiti engraved on the northern niche of the alter: the inscriptions mentioning Sula, Timothy and Monk Abram.

ზურაბ ოქროპირიძე

*ფილოლოგიის დოქტორი
გორის სახელმწიფო
სასწავლო უნივერსიტეტი
საქართველო, გორი*

დისკველი მღვდელმთავრები (ოქროპირიძეები)

– ოსთა შორის განათლებისა და ქრისტიან რჯულის მქადაგებელი

საქართველოს ეკლესია ჩრდილოკავკასიელ ხალხებში, მათ შორის ოსებში, საუკუნეების განმავლობაში ეწეოდა სამისიონერო მოღვაწეობას. მეზობელი და მონათესავე ეთნოსების ქრისტეს რჯულზე მოქცევა, მათში განათლების შეტანა ქართველთა მხრიდან უმთავრესად ჰუმანური მოსაზრებით იყო გამოწვეული. იმავდროულად, ქართული სახელმწიფოს მესვეურნი ფიქრობდნენ, რომ სარწმუნოებრივი ერთობა კავკასიელ მთიელთაგან მომდინარე შესაძლო საფრთხეებს აარიდებდა ქვეყანას.

მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან კავკასია საბოლოოდ მოექცა რუსეთის ინტერესების სფეროში. მან პირველ რიგში საქართველოს „მიხედა“ – ნაჰგვარა სახელმწიფოებრივი და ეკლესიური დამოუკიდებლობა და თავის გუბერნიად აქცია. ეკლესიის სათავეში მოქცეული ეგზარქოსის ინსტიტუტის მიერ წირვა-ლოცვის რუსულ ენაზე დაკანონებამ, ეპარქიების შემცირებამ და ეკლესია-მონასტრების გაუქმებამ ერში სარწმუნოების დაქვეითება გამოიწვია. იმპერიის ხელისუფლებას სულაც არ ანაღვლებდა კავკასიელების სულელებზე ზრუნვა. მათი გაქრისტიანება იმდენად აინტერესებდა, რამდენადაც იგი (ერთმორწმუნეობის ფაქტორი) შიშველ ძალადობასთან ერთად მათ დამორჩილებაში დაეხმარებოდა. ამიტომ ჯერ კიდევ 1814 წელს იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა აღადგინა რუსეთის ხელისუფლებისაგან XVIII ს-ის 40-იან წლებში ქართველ მღვდელმთავართა თხოვნით შექმნილი ე. წ. „ოსეთის სასულიერო კომისია“, რომლის მიზანიც ოსთა (არამხოლოდ) გაქრისტიანება იყო. როგორც თავში ითქვა, ქართველ სამღვდლო პირებს ამ საქმეში დიდი გამოცდილება ჰქონდათ, რაც მთავარია, წრფელი სურვილი მოძმე ხალხების ჭეშმარიტ სარწმუნოებაზე მოქცევისა. აღნიშნულის გათვალისწინებით, კიევის სასულიერო აკადემიის ახალკურსდამთავრებული ბერ-მონაზონი ლეონიდი (ერისკაცობაში ლონგინოზ ოქროპირიძე, 1861-1921, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1918-1921 წლებში) ასაბუთებდა, რომ მისიონერები აუცილებლად ქართველები უნდა ყოფილიყვნენ. „რუსებმა კავკასიელების არც ენა იციან და თავისი დამპყრობლური ქცევებით აფრთხობენ ხალხს, ქართველები კი შინაურები ვართ კავკასიელთათვის“ [13,1202]. მკვლევარი ქეთევან პავლიაშვილიც მიიჩნევს, რომ „რუსეთისთვის დახმარება მხოლოდ ქართველ სამღვდლოებს შეეძლო“ [3,91].

ოსეთში (ასევე სხვა ჩრდილოკავკასიელებში) მართლმადიდებლობის გავრცელებაში განსაკუთრებულია შიდა ქართლის ერთ-ერთი უძველესი, XI საუკუნის დასაწყისშივე სვეტიცხოველს შეწირული, ან მიწისაგან პირისა აღგვილი და ოკუპირებული სოფლის, დისევის მკვიდრ სასულიერო პირთა – ოქროპირიძეთა ღვაწლი. აღნიშნული გვარის წარმომადგენლები კავკასიელ მთიელებში XVII-XVIII საუკუნეებში და უფრო ადრეც ავრცელებდნენ ქრისტეს რჯულს. ისინი პოზიტიურ როლს ასრულებდნენ ქართულ-ოსური, ქართულ-აფხაზური და სხვა ეთნოსებთან ურთიერთობების განვითარებაში. ქრისტეს

მოძღვრებასთან ერთად მათში შექმნდათ განათლება, აარსებდნენ სკოლებს, ეხმარებოდნენ და ექონებოდნენ გაჭირვებულ მოსახლეობას.

XIX საუკუნის დასაწყისში დიდი ლიახვის ხეობის სათავეებში, სოფელ ედისსა და მის მიმდებარე ოსურ დასახლებებში აქტიურ სამისიონერო მოღვაწეობას ეწეოდა იმ ხანად კარგად ცნობილი დისციპლინის მღვდელი დავით ოქროპირიძე. იგი მართლმადიდებლობის საქადაგებლად მივლენილი პირველი სასულიერო პირი იყო ამ მხარეში. მან თავისი გულისხმიერებით მოახერხა ადგილობრივთა გულების მოგება. მოძღვარი მათ წარმართული ჩვევების მოშლის, ურთიერთმტრობის აღმოფხვრისა და სიკეთის, ქრისტეს მცნებათა დაცვისკენ მოუწოდებდა. საქმისადმი კეთილსინდისიერი დამოკიდებულების გამო 1820 წელს იმპერიის ხელისუფლების ბრძანებულებით ლიახვის ხეობასა და მალრან-დვალეთის ოს მოსახლეობაში მოღვაწე სასულიერო პირები (მათ შორის მამა დავითი) სამკერდე ჯვრებით დაჯილდოვდნენ [3,92].

მღვდელმსახური ოჯახთან ერთად ქირით ცხოვრობდა ერთ-ერთი ოსის ბინაში. ცოტამ თუ იცის, რომ სწორედ აქ, ედისში, მღვდელ დავითის სახლის საჯინბოში 1824 წელს დაიბადა ყრმა ალექსი ოქროპირიძე (ნესი, რომლითაც ქალს ოჯახში არ უნდა ემშობიარა, მღვდლის მეუღლეზეც გავრცელდა) – მომავალში „საქართველოს ეკლესიის ცხოველმყოფელი ვარსკვლავი“ (კ. კეკელიძე), წმინდა ალექსანდრე ეპისკოპოსი. იგი ჭაბუკობიდანვე წინაპართა გზაზე შემდგარი, თანამედროვეთაგან „ახალ აღმშენებლად“ და „მოციქულად“ წოდებული წმინდა ილია მართლის წმინდა მოძღვარი, ექვსი ათეული წლის მანძილზე მტკიცე ბურჯად ედგა მართლმადიდებლობას, ტყვედპყრობილ სამშობლოს. განუზომელია მისი სამისიონერო მოღვაწეობის მნიშვნელობა აფხაზთა მოქცევისა და განათლების საქმეში. ბერ-მონაზონი ალექსანდრე ფაქტიურად იყო პირველი პედაგოგი აფხაზეთში, პირველი ოფიციალური სასწავლებლის დამაარსებელი, აფხაზთა შორის სწავლა-განათლების ფუძემდებელი და მათი დიდი ქომაგი (სასულიერო პირები იყვნენ მამა დავითის სხვა შვილებიც: ასკეტური ცხოვრებით გამორჩეული მღვდელ-მონაზონი სილვესტერი, მღვდლები: გიორგი, სოლომონი, ანდრია, ზურაბი – მედავითნე და დიაკვანი).

მისიონერული მოღვაწეობით გაითქვა სახელი წმინდა ალექსანდრეს ძმისშვილმა – ზემოთ ნახსენებმა ლეონიდმა (სოლომონ მღვდლის შვილი). იგი, როგორც აღვნიშნეთ, ქრისტიანობისთვის ზიანის მომტანად და შეუთავსებლად თვლიდა კავკასიაში „დამპყრობლური ქცევის“ მქონე რუსი მღვდლების მისიონერობას. ეს საქმე მისთვის წმიდათანმიდა იყო, რომელსაც შემთხვევითი პირები არ უნდა გაკარებოდნენ. მოძღვარი მიიჩნევდა, რომ ქრისტეს მცნებათა მქადაგებელს ქრისტესმიერად უნდა ჰყვარებოდა ის ხალხი, გასცნობოდა მათ ყოფას, ცხოვრების წესსა და ადათს, ვისთანაც აპირებდა მოღვაწეობას. რუსეთის სასულიერო უწყების მესვეურნი ხედავდნენ რა ახალგაზრდა აკადემიელის დიდ ნიჭსა და შესაძლებლობებს, მას სწორედ ასეთი მუშაკობისთვის მოიაზრებდნენ. მართლაც, აკადემიის დამთავრებისთანავე ღვთისმეტყველების კანდიდატი ლეონიდი „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ სკოლების ინსპექტორად – მთავარ მისიონერად დაინიშნა (1888). აჭარა-ქობულეთის, აფხაზეთის, ქართველი მთიელებისა და საინგილოს მოსახლეობასთან ერთად, მისი მოღვაწეობის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებას ოსეთი (ასევე ოსებით დასახლებული შიდა ქართლის ჩრდილო, მთიანი ნაწილი), იქ ქრისტიანობის განმტკიცება წარმოადგენდა. მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქი მოციქულებრივი თავდადებით დადიოდა ერთი კუთხიდან მეორეში, სოფლიდან სოფელში. თითქმის არ დარჩენილა დასახლება, სადაც არ შეხვედროდა მოსახლეობას.

არწმუნებდა მას იესოს მოძღვრების ცხოველმყოფელობაში, განათლების მიღების აუცილებლობაში. ამას აკეთებდა სიცხესა და ყინვაში, თოვლსა და წვიმაში. ბიძისადმი მიწერილ წერილში [13,1187] იგი ჰყვება მარტის ერთ სუსხიან საღამოს პატარა ლიახვის სოფელ ვანათიდან როგორ წავიდა მარტოდმარტო ცხენით ვლადიკავკაზში, რათა მეორე დღეს მოესწრო იქაური სამრევლოების შემოვლა. ცნობილი სასულიერო მოღვაწის, დეკანოზ იროდიონ ოქროპირიძის თქმით, ლეონიდი კვირაობით, თვეობით რჩებოდა სხვადასხვა სოფლებში [5,89]. ცხოვრობდა ერთ ნესტიან, ცივ და გაკვამლულ ოთახში. იგი დიდი სიყვარულით სარგებლობდა ოსებში, რასაც მოწმობს დეკანოზის მოგონებები (ამ ნაწილს ქვემოთ შევხვებით). მისი თაოსნობით ჯამაგირები გაეზარდათ მისიონერ მღვდლებს, პედაგოგებს, აღდგა და აიგო ეკლესიები, გაიხსნა სკოლები, სემინარიები როკაში, ედისში, ხუმალგაში, ბენდერში, მაჩახესსა და გალიათში, არდონში. გაზეთი „ივერია“ ამ ღვაწლის შესახებ წერდა: „ადრე ოსები დიდი ხალისით არ გზავნიდნენ თავის შვილებს სკოლებში, არამედ საყვედურით. ოსებმა სწავლის მნიშვნელობა მალე შეიგნეს, რაც აქაურ სკოლათა ინსპექტორად დაინიშნა დიდად პატივცემული ეხლანდელი იმერეთის ეპისკოპოსი ლეონიდი“ [12,2].

იგი ამონმებდა მის მიერვე დაარსებულ სასწავლებლებს, აქეზებდა და ამხნევებდა მასწავლებლებს, საინტერესო ქადაგებებით უფლისადმი რწმენას უღვივებდა მოსწავლეებს. ვლადიკავკაზის დედათა სკოლაში სტუმრობის დროს პედაგოგებს სიყვარულით მოუწოდა საღვთო სჯულის უკეთ სწავლები-საკენ. მანვე ბესლანში აკურთხა ახალი სამლოცველო და სთხოვა მრევლს აქტიურად ევლოთ ტაძარში.

„ახლა, ამ მოხუცებულობის ჟამს, ღვთის შეწევნით ბედმა მარგუნა ეს ნეტარება – პირნათელი ვარ ხალხთანაც და ჩემს სინდისთანაც. თავიდანვე ვცდილობდი ჩემი წმინდა მოვალეობანი საქმით და ჩემი ცხოვრების მაგალითით, ზნეობრივი სინმინდით შემესრულებინა, რასაც სამსახური, ქრისტიანობის იდეა მოითხოვდა“ [8,1], წერდა სიცოცხლის მინურულს დისეველი დეკანოზი იროდიონ ოქროპირიძე (1859-1933). იგიც, სასულიერო ოჯახში დაბადებული და გაზრდილი, ბუნებრივად გაჰყვა მამა-პაპათა ნამემკვიდრებ გზას. იროდიონი კავკასიის მისიონერის, ლეონიდის წარდგინებით საინგილოში ეწეოდა სამისიონერო მოღვაწეობას (1891-1904). მისი და ლეონიდის ყოველდღიურმა ღვაწლმა ასეულობით გამაჰმადიანებული ინგილო დაუბრუნა წინაპართა რჯულს. საინგილოს შემდეგ დეკანოზი ცხინვალის ღვთისმშობლის მიძინების ტაძრის წინამძღვრად, დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების სამრევლო სკოლების ზედამხედველად დაადგინეს, რომლის სამოღვაწეო არეალი ოსეთამდე ვრცელდებოდა. ლეონიდის მსგავსად, მისიონერობა მასაც მეტად საპასუხისმგებლო საქმედ მიაჩნდა. მოძღვარი აქ მოღვაწეობის პერიოდში (1904-1923) რეგიონში შექმნილი ურთულესი სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების გამო, თავისი მრავალრიცხოვანი ოჯახით არაერთხელ მდგარა აშკარა საფრთხის წინაშე.

სულიერმა მამამ პირველ რიგში ეკლესია შეაკეთა, მრევლს მშვიდი, ლოცვითი გარემო შეუქმნა, ფეხდაფეხ შემოიარა ვრცელი სამრევლო, გაეცნო აქაურთა ყოფას. მას გული მოუკლა ქართველთა და ოსთა გაუსაძლისმა მდგომარეობამ, რომლის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი გაუნათლებლობა და ურწმუნოება იყო.

ვითარების გამოსასწორებლად დეკანოზმა ფართო საგანმანათლებლო მოღვაწეობა გაშალა, აღადგინა ძველი ტაძრები, ქართულ და ოსურ სოფლებში გახსნა სკოლები. მშობლებს სთხოვდა სასწავლებლებში მიეზარებინათ ბავშვები. მოძღვარი მრევლთან უკეთ საურთიერთობოდ სწავლობდა ოსურ ენას, ზნე-ჩვეულებას და ოსებსაც ასწავლიდა ქართულს. იგი კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა მწყემს-სამწყემსოს შორის დამკვიდრებულ ანგარებით ურთიერთობებს: „რა რწმენა უნდა დარჩენოდა ქრისტეს რჯულზე ახლად მოქცეულ ოსებს თუ სასყიდელს მოვთხოვდი მათ? ეს დიდად მეჩოთიერებოდა... რამდენი მოგართვათო... თხის ხორცი ხომ არ იყო მღვდელმოქმედება?“ [8,2] პირიქით, ამაგდარი მოღვაწე ცდილობდა როგორმე დახმარებოდა მოსახლეობას. მისი მოგონებებიდან ვიგებთ, რომ ამ მიზნით მამა იროდიონს ცხინვალში დაუარსებია მღვდლისთვის უჩვეულო – კოოპერატივი. თავად გაჭირვებულ რვა შვილის მამას საკუთარი ხარჯებით შედარებით იაფად ჩამოჰქონდა პროდუქტი თბილისიდან და გორიდან, რითაც დიდ შვებას აძლევდა ჩარჩ-ვაჭრებისაგან გაღატაკებულ ქართველთა და ოსთა ოჯახებს. ბლალოჩინმა ენერგიული მოღვაწეობით დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა მრევლში. მის სახელს უკავშირდება ცხინვალში 1910-იან წლებში სამკითხველოსა და ქ. შ. ნ. კ. გ. ს-ის დაარსება.

1905-07 წლების რევოლუციურმა გამოსვლებმა უკიდურესად დაძაბა ვითარება რეგიონში. ერთ-ერთ მიტინგზე იროდიონს ეროვნულ-სარწმუნოებრივი და ქართველ-ოსთა ერთიანობით გამსჭვალული სიტყვა-ქადაგებით მიუმართავს მოსახლეობისთვის. სასულიერო პირის ხატოვან სიტყვას ისე ალუფრთოვანებია ქართველიც და ოსიც, მისთვის „ხალხის ნამდვილი მოძღვარი“ უწოდებიათ. ამ ქადაგების საპირისპიროდ მარქსისტ პროპაგანდისტებს ხალხისთვის კლასობრივი ბრძოლისკენ მოუწოდებიათ. დეკანოზი შენიშნავს, რომ ეს მოწოდებები უღმერთობისკენ უბიძგებდა ხალხს და ქართველებსა და ოსებს შორის შულს აღვივებდა. 1906 წლის დამდეგს მეფის ჯარს რევოლუციური გამოსვლებისთვის ხაშური გადაუწვავს, ჯერი ცხინვალზე მიმდგარა: „ჯარი ზღუდერზე შეჩერებულიყო... თოფები და ზარბაზნები დაუმიზნეს ცხინვალს... ხალხს მათრახებით და კონდახებით სცემდნენ... მამა იროდიონი სიცოცხლის რისკის ფასად წინ აღუდგა ჯარისკაცებს: „ჯვრით ხელში შევუტეე სტრაჟნიკებს.“ 6 თებერვალს იგი გენერალ-გუბერნატორთან დაიბარეს. დაუსმენიათ - აბუნტებდაო მოსახლეობას. „ციმბირი აღარ ამცდებოდა... არ ვიცი, რა მიზეზით დამიხსნა ღვთის განგებამ“, წერდა მემუარისტი [8,1]. მას დაურწმუნებია მაღალჩინოსანი რუსები - აქ არავითარი საშიშროება არ არის, სიტუაციას მოლაპარაკებებით დავამშვიდებთო. ასე გადარჩა იმჟამად ცხინვალი.

ვრცელ ჩანაწერებში ავტორი თანმიმდევრულად გადმოსცემს მე-20 საუკუნის 10-იანი წლების ბოლოსა და 20-იანის დასაწყისში ცხინვალის რეგიონში განვითარებულ მოვლენებს. ამ პროცესების უშუალო თვითმხილველი და მონაწილე, დეტალურად მოგვითხრობს ქართულ-ოსური კონფლიქტის მიზეზებ-

ზე, ქართული მხარის არაერთგზის მცდელობაზე, მშვიდობიანად მოეგვარებინა პრობლემა. დეკანოზის აზრით, პირველი მსოფლიო ომიდან დაბრუნებული ოსები ბოლშევიკური იდეოლოგიის მძლავრი ზეგავლენის ქვეშ იყვნენ. მათ რუსი ბოლშევიკების ნაქეზებით „ნითელი არმიის ცალკე პოლკი დაარსეს და მარჯვე დროს უცდიდნენ... ჯავის ხეობაში დაიწყო კომუნისტური პროპაგანდა...“ [8,1] ხუცესმა დიდი საფრთხის შემცველად მიიჩნია ბოლშევიკებისგან მართულ ოსთაგან 1920 წლის მაისში ე. წ. როკის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის გამოცხადება. იგი ღია საუბრებით შეეცადა დაერწმუნებინა კომუნისტურ პროპაგანდას აყოლილი ოსები მიზნის უმართებულობაში, შეასხენებდა, რომ ქართველებსა და ოსებს „თითქმის ათასი წელიწადი ტკბილი მეზობლობა გვქონდა... ბევრ ქართველსა და ოსს ერთი ძუძუ უწოვია...“ [8,1] იროდიონმა ერთ-ერთ მიტინგზე ოსების ერთ ჯგუფს სთხოვა - დაფიქრდით, რატომ გამოდიხართ ქართველების წინააღმდეგ, რომელნიც ყველანაირად დაგეხმარნენ, უსასყიდლოდ დაგასახლეს თავის მიდამოზე? „მინა-წყალი საკუთრებად გექლევათ... ბევრით თავისუფლები ხართ ქართველებზე... სიკეთისა და მადლობის ნაცვლად ლალატი რა საკადრისია?“ [8,1] მაგრამ ბოლშევიკებისგან აგორებული ზვავის შეჩერება შეუძლებელი აღმოჩნდა. ექსტრემისტებმა 1920 წლის გაზაფხულზე ცხინვალელ ქართველებთან¹ ერთად ტყვედ აიყვანეს მათთვის მლოცველი დეკანოზი და ფეხით გაუყენეს ვლადიკავკაზის გზას. ბლალორჩინი მშვიდად გადმოგვცემს დატყვევებისა და მტანჯველი მგზავრობის სცენებს. უფლის რწმენა უკიდურეს წუთებშიც არ დაუკარგავს, პირიქით, ამ განსაცდელს ღმერთის ჯილდოდ თვლიდა: „ყველანი მშვირები ვართ, ვილაცამ გამხმარი მჭადის ნატეხი მომცა – უკბილო რას დავაკლებდი... ქვაზე დავნაყე და ისე ვჭამე...ღვთისაგან დასჯილმა ესეც ღვთის წყალობად უნდა მივიღო... მხიარულად განვაგრძე გზა...“ [8,1]

ჩრდილოეთისაკენ მიმავალს, სხვადასხვა სოფლებში თავის მიერ აგებული ეკლესიები და სკოლები ხვდებოდა. წლების მანძილზე მრევლისადმი უანგარო დამოკიდებულებას უკვალოდ არ ჩაუვლია: გზაზე მას მრავლად ხვდებოდნენ ნაცნობი და მადლიერი ოსები. ეს უკანასკნელნი მადლობას სწირავდნენ მღვდელს მათი ოჯახებისადმი გაღებული უსასყიდლო სიკეთის, განმანათლებლური მოღვაწეობისთვის. ისინი ეკამათებოდნენ ბადრაგებს სასულიერო პირის დაპატიმრების გამო, საჭმელს აწვდიდნენ დამშეულ ტყვეებს. სოფელ ზაყაში, რომელსაც დეკანოზი მალრან-დვალეთის, ჩრდილოკავკასიასთან სა-ქართველოს უკანასკნელ მოსამზღვრო სოფლად მიიჩნევს, ოსებს შესაშური სტუმართმოყვარეობა გამოუჩენიათ, ტყვეთა უმეტესობა დაუპურებიათ [4,134].

ზემოთ მღვდელ-მონაზონ ლეონიდის მიმართ ოსთა კეთილგანწყობას შევეხეთ. აღნიშნული კარგად გამოჩნდა იროდიონის ალაგირში ჩასვლის დროს. აქ მამა იროდიონი იცნო ოსმა მღვდელმა – გვარად იტონიევმა. აღმოჩნდა, რომ ისინი მისიონერთა შეკრებებიდან იცნობდნენ ერთმანეთს. მან გაუგებრობა უწოდა მღვდლის, ზოგადად, ქართველების დაპატიმრებას. იტონიევმა მოახერხა ერთი დღით სახლში მოესვენებინა შიმშილითა და სიარულით ქანცგანყვეტილი მოძღვარი. მეორე დღეს მასპინძელმა მრავალრიცხოვან მრევლს ასე წარუდგინა დეკანოზი: „მისიონერი ლეონიდი ოქროპირიძე რომ იყო აქ და არდონში სემინარია რომ დაგვიარსა, ეს იმისი ბიძაშვილიაო. ოსებმა დიდი მადლობით მოიხსენიეს ლეონიდი, იმან ჩვენ და ჩვენი შვილები გაგვანათლა, ქრისტიანობაზე დაგვაცენაო...“ [8,1] უსამართლოდ შერისხულს ესიამოვნა მადლიერების სიტყვების მოსმენა და ტაძარში შეკრებილთ მიმართა: „ოსეთშიც საქართველოს ეკლესია ამტკიცებდა ქრისტიანობას და აშენებდა ეკლესიებს. აი, ახლაც მისიონერი ლეონიდი ქრისტიანობის სახელით ცდილობს როგორც ქართველების, ისე ოსების განათლებას... თითქოს ემმას შემურდო ჩვენი ტკბილი მეზობლობა, შეცდენილმა ოსებმა დაგვინყეს ზურგში ლახერის ჩაცემა.“ ჩემმა სიტყვამ, აგრძელებს მამა იროდიონი, მრევლში გაცხოველებული მსჯელობა გამოიწვია. ჩვენს ოსებს ამტყუნებდნენ – ასეთი საქციელი რატომ ჩაიდინესო...“ [8,1]

დეკანოზ იროდიონის მსგავსად, ოსთა გათვითცნობიერებისა და ქართველებთან მათი დაახლოებისთვის იღვწოდა მღვდელი ალექსანდრე ოქროპირიძე (1879-1959). იგი იყო უპოვართა დამხმარე და გულშემატკივარი. ქართულ-ოსური ურთიერთობების მატყანეს საარაკო ამბად შემორჩა მამა ალექსანდრესა და ერთი ოსი ბავშვის ისტორია. სტეფანწმინდაში (ყაზბეგი) მოღვაწეობისას (900-იანი წლები) მისი ყურადღება მიიპყრო მიუსაფარმა, მაგრამ ნიჭიერმა ყმანვილმა. მას წლების განმავლობაში პატრონობდა, დაწყებითი განათლება მიაღებინა. ეს ბავშვი შემდეგში საქვეყნოდ აღიარებული მეცნიერი ვასილ

¹ ავტობიოგრაფიულ მოგონებებში – „ჩემი ცხოვრება“ (იხ. ნ. მოისწრაფიშვილი, ავქსენტო მეგრელიძე, თბ., 2008, გვ. 351-372), საუკუნის წინანდელი ცხინვალის შესახებ იროდიონის ქალიშვილი, ცნობილი მუსიკოსი ქეთევან ოქროპირიძე წერდა: „იმჟამინდელი დაბა ცხინვალის აყვავებულ ბაღს ჰგავდა – წმინდა ქართულ დასახლებას წარმოადგენდა... ჩემს მეხსიერებაში იქ სულ 4-5 ოსი ცხოვრობდა. იყო ერთი უბანი გაქართველებული სომხებისა და ქართველი ებრაელებისა“

აბაევი გახლდათ. მათ შორის ახლო ურთიერთობა მოძღვრის სიცოცხლის ბოლომდე გაგრძელდა. ალექსანდრე ოქროპირიძის არქივის გადარჩენილ ნაწილში (სამწუხაროა, რომ გასული საუკუნის 90-იან წლებში ქართულ-ოსური დაპირისპირების დროს პირველი სწორედ მისი სახლი განადგურდა, დაინვა უნიკალური საარქივო მასალები) დღესაცაა დაცული ოსი მეცნიერის სამადლობელი წერილები ფოტოებით. 1959 წელს, როდესაც ალექსანდრე გარდაიცვალა, აბაევი სპეციალურად ჩამოვიდა მოსკოვიდან და დაკრძალვამდე არ მოსცილებია მიცვალებულის ოჯახს. დაკრძალვის დღეს, მამაჩემის, გურამ ოქროპირიძის მონათხრობით, იგი შუბლზე ეამბორა მის ცხედარს და შემდეგი სიტყვებით გამოემშვიდობა: „მშვიდობით განისვენე ჩემო დიდო მოამაგვე და მასწავლებლო“. ასე დაიტირა და უკანასკნელ გზაზე გააცილა მადლიერმა ოსმა სწავლულმა ამადარი მოღვაწე. ცხინვალიდან ქართველთა გამოდევნის წინა ხანებში, 1987 წელს, ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში სტუდენტებთან შეხვედრისას, უკვე ღრმად მოხუცებულმა აბაევმა თქვა: მახსოვს ერთი ქართველი მღვდელი, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა ჩემს პიროვნებად ჩამოყალიბებაში, ცხოვრების გზაზე დამაყენაო (მისი სახელი აღარ ახსოვდა). იმჟამად მესამე კურსის სტუდენტმა, ცხადია, ვიცოდი ეს ისტორია. მორიდებით შევახსენე: ის მღვდელი დისეველი ალექსანდრე ოქროპირიძე იყო-მეთქი. მისი სახელის ხსენებამ მსცოვან მეცნიერს თვალები გაუბრწყინა, გონებაში კინოკადრებით გაურბინა წარსულმა, წამით ჩაფიქრდა და გრძნობიერად წარმოთქვა: ჭეშმარიტად, ალექსანდრე ოქროპირიძე ნამდვილი ჰუმანისტი იყო. აღსანიშნავია, რომ ვასილ აბაევი სიცოცხლის ბოლომდე ერთგულედა მოძღვრისაგან ნაქადაგებ ქართულ-ოსურ კეთილმეზობლურ პრინციპებს. მან საჯაროდ გაუგონარი დანაშაული უწოდა ქართული მიწის ოსეთად გამოცხადებისა და მისი ჩრდილო ოსეთთან მიერთების მცდელობას, რომელიც ორივე ხალხის ურთიერთობებს კატასტროფულ ნგრევას მოუტანდა [14,3].

დავუბრუნდეთ მამა ალექსანდრეს. საქართველოს გასაბჭოების პირველ წლებში (1921-22) არაკეთილმოსურნე ძალებმა კვლავ გააჩაღეს კონფლიქტი. მოქმედი მღვდელი იძულებული გახდა აქტიურად ემოქმედა. მან დაარწმუნა ბოლშევიკი ლიდერები, რომ მოსახლეობის უსაფრთხოებისთვის ქართულ სოფლებში (რადგან ის იყო თავდასხმის ობიექტი) საჭირო იყო თავდაცვითი რაზმების შედგენა. ამ მიზნით თბილისიდან ოფიციალური მიწერილობით ჩამოიტანა იარაღი, რომელიც ერთადერთი პირობით დაურიგა წინდანის შერჩეულ ადამიანებს – იარაღი სოფლის გარეთ არ უნდა გასულიყო (ანუ მხოლოდ აუცილებლობის შემთხვევაში გამოყენებულიყო თავდასაცავად). პირობის დამრღვევი სასტიკად დაისჯებოდა. იმავდროულად, დაპირისპირების განსამუხტად აწყობდა ოსთა და ქართველთა შორის ავტორიტეტულ პირთა შეხვედრებს. იმ წლებში ბევრი ქართველისა და ოსის სიცოცხლე გადარჩა, რაშიც დიდი იყო ალექსანდრეს როლი [10,31]. შემდგომში მოძღვარი აიძულეს უარი ეთქვა მღვდლობაზე. იგი დისევის სკოლის პედაგოგი გახდა. გავიდა დრო. 30-იან წლებში მას მღვდლობა გაუსხენეს. ბრალი დასდეს ქართველთა და ოსთა ურთიერთნაკიდებაში. მღვდელყოფილის ბედი ბენჯზე ეკიდა. საბედნიეროდ, იმდროისთვის ჯერ კიდევ ცოცხლები იყვნენ სოფლების – ტყვიავისა და მერეთის რევკომების მაშინდელი თავმჯდომარეები: სამადაშვილი და მეცხვარიშვილი. მათმა გაცემულმა ცნობა-დახასიათებებმა გადაარჩინეს ალექსანდრე ოქროპირიძე. პირველის თქმით, „ჩემი რევკომის თავმჯდომარეობის დროს ტყვიავის რაიონში 1921 წლის სექტემბერში ბანდების გამოსვლის დროს ოსურ სოფლებში მივმართე დასახმარებლად ამხანაგ ალექსანდრე ოქროპირიძეს, რომელსაც ჰყავდა შეიარაღებული გლეხები ინტერნაციონალური პოზიციის დასაცავად.“ მერეთის რევკომი წერს: „ვადასტურებ, რომ ალექსანდრე ოქროპირიძეს პირადი პასუხისმგებლობის ქვეშ ოსთა და ქართველთა შორის მომხდარი ინციდენტის დროს 1921-22 წლებში კანონიერად ჰქონდა მიღებული 50 ბერდანის თოფი 280 000 პატრონით. იგი თავის რაზმებით შუაში ჩადგა და გადაარჩინა ბევრი ქართული და ოსური სოფელი დანოკება-აოხრებას. იგი მოქმედებდა ხალხის კეთილდღეობისათვის. მან დაკისრებული მოვალეობა პირნათლად შეასრულა. დღიდან მშვიდობის დამყარებისა, იარაღი ჩაბარებულ იქმნა სრულად...“ [9] სხვადასხვა დროს (XIX ს-ის მეორე ნახევარი, XX-ის დასაწყისი) ლიახვის ხეობის ოსებით დასახლებულ სოფლებში მღვდელმსახურებას ეწეოდნენ ასევე სხვა დისეველი ოქროპირიძეებიც: დეკანოზი გაბრიელი (1824-1905), მღვდელი ბესარიონი (დაბ. 1848 წ), დიაკვანი ვლადიმერი (1881-1961) და სხვები.

სამწუხაროდ, ვითარება საუკუნის შემდეგაც რთულია. „გათიშე და იბატონე“-ს პრინციპით რუსეთმა კვლავ მოახერხა ქართულ-ოსური ერთობის დარღვევა. შიდა ქართლის ეს მხარე ისევ ოკუპირებულია რუსეთის მიერ. ათასწლოვანი ისტორიის მქონე დისევი – წარსულში რეგიონის ერთ-ერთი სასულიერო-საგანმანათლებლო კერა რუსულ სამხედრო ბაზადაა გადაქცეული. გაცამტვერებულია ზემოჩამოთლილ წმინდა მოღვაწეთა ეზო-მიდამო. დღეს ქართულ-ოსურ ურთიერთობას მძიმე ჟამი უდგას.

მდგომარეობის გამოსწორება შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუ ორივე მხარე სიმართლეს გავუსწორებთ თვალს, გონებით, მომავალი თაობების წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობით ვიმოქმედებთ და არა გარე ძალების კარნახით.

ისინი ექსტრემიზმის წახალისებით, მოჩვენებითი „გამარჯვებებისა“ და „დამოუკიდებლობის“ ზეიმებით აბრუებენ ხალხს, რაც სინამდვილეში მისი (ოსური ეთნოსის) სრული ასიმილაციისკენაა მიმართული. ჩვენ მოვლენები უნდა დავინახოთ და შევაფასოთ ვასილ აბაევისა და ალექსანდრე ოქროპირიძის, კოსტა ხეთაგუროვისა და მიხეილ ყიფიანის, მღვდელ იტონიევისა და კათოლიკოს-პატრიარქ ლეონიდის, დეკანოზ იროდიონისა და მადლიერი ზაყელი ოსების, სხვა, დიდ თუ უბრალო, მაგრამ გონებით მოაზროვნე ოსთა და ქართველთა გადმოსახედიდან. ნათქვამია, დიდ წარსულს მომავალი დიდი ექნებაო. იმედია, ყურს მივუგდებთ, გავიაზრებთ ხსენებულ პირთა მოღვაწეობის, მეგობრობის მნიშვნელობას და ადრე თუ გვიან ეს გამონათქვამი რეალობად იქცევა.

ლიტერატურა:

1. ვარდოსანიძე სერგო, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდე (1918-1921წ.), თბ., 2000.
2. ნებოძირელი ილია, იმერეთის ეპისკოპოსი ლეონიდი, თბ., 1902.
3. პავლიაშვილი ქეთევან, ბესარიონ ფავლენიშვილი, კულტურის, ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1997.
4. ჩხეიძე ოთარ, უღელტეხილზე (ნაწყვეტი დეკანოზ იროდიონის მემუარებიდან), ლიტერატურული აღმანახი „ლიახვი“, გორი, 1968.
5. ოქროპირიძე ზურაბ, ქართველი მისიონერები და ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობები, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საუნივერსიტეტოაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ., 2011.
6. ოქროპირიძე ზურაბ, ოქროპირიძეების სასულიერო დასი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, წმინდა ალექსანდრე ეპისკოპოსისადმი მიძღვნილი საიუბილეო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი, შრომათა კრებული №11, თბ., 2016.
7. მოისწრაფიშვილი ნატო, ავქსენტი მეგრელიძე (ქეთევან ოქროპირიძის მოგონებები, „ჩემი ცხოვრება“), თბ., 2008.
8. დეკანოზი იროდიონი (ოქროპირიძე), მემუარები, I-II ნაწილი, ინახება მემკვიდრეთა საოჯახო არქივში.
9. მღვდელი ალექსანდრე (ოქროპირიძე), მოგონებები, წერილები, დოკუმენტები, ინახება მემკვიდრეთა საოჯახო არქივში.
10. ჟურნალი „კარიბჭე“, 2009, №17.
11. საპატრიარქოს უწყებანი, 2010, №16.
12. გაზეთი „ივერია“ 1901, №61.
13. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აღ. ეპისკოპოსის ფონდი, საქმე №1187, 1202.
14. «Независимая газета», 1992, №13.

Zurab Okropiridze

*Doctor of Philology
Gori State Teaching University
Georgia, Gori*

BISHOPS (OKROPIRIDZES) FROM DISEVI- PREACHERS OF EDUCATION AND THE RELIGION OF CHRIST AMONG THE OSSETIANS

Through its missionary and educational activities, the Church of Georgia had always attempted to promote Christianity among its fellow North Caucasians, including Ossetians. In this case there is a significant contribution of priests from one of the ancient, Okropiridzes patrimonial village of Shida Kartli. Representatives of the genus were missionaries in the Caucasus Mountains in the XVII-XVIII centuries. At the beginning of the XIX century the priest David Okropiridze was glorified according to his activities in Liakhvi valley. Subsequently this mission was successfully continued by his heirs - future saints of the Georgian Church - Bishop Alexander and Catholicos-Patriarch Leonid (1918-1921). The latter established numerous schools for both Georgians and Ossetians.

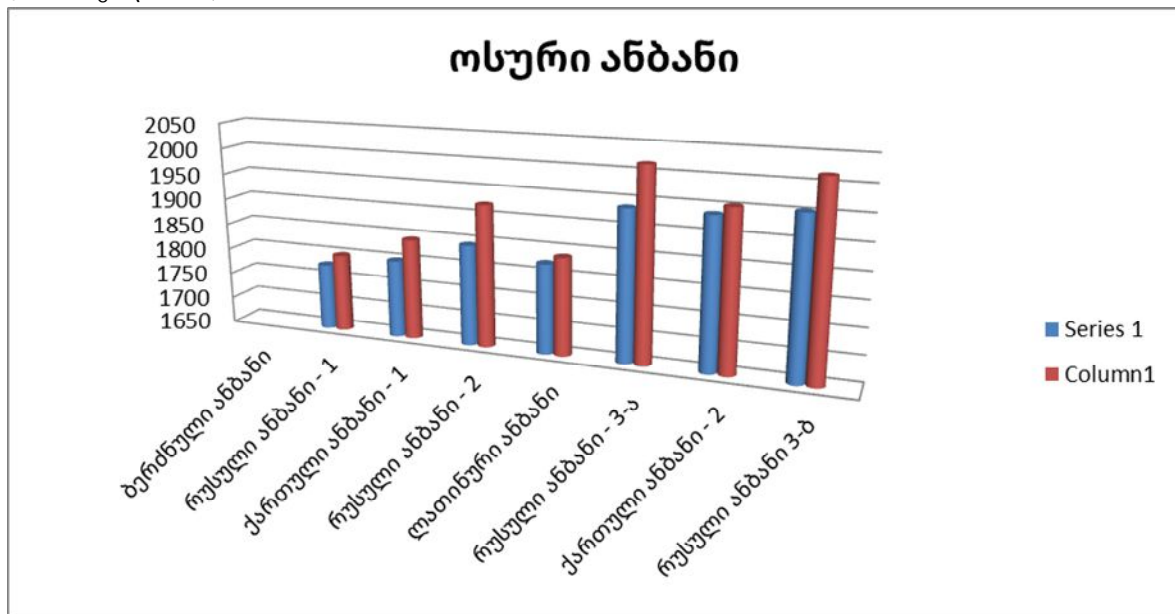
The long work of archpriest Irodion is remarkable in the process of Christianization of the Ossetian people. He left us invaluable records about the difficult situation in the Tskhinvali region in the first decades of the XX century and mode of life and religious status of the Ossetian people. The story of the relationship between Father Alexander and one orphan child is impressionable and exciting. The confessor gave a chance to the boy to receive primary education. This child was later a publicly recognized scientist, Vasil Abayev.

**ოსური ლიტერატურის განვითარების ისტორიისათვის
ანბანების შექმნისა და ცვლილებების დისკუსიაში**

ნაციონალური ლიტერატურის განვითარება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთი მხრივ, ფოლკლორთან, როგორც ზეპირსიტყვიერ შემოქმედებასთან, კოლექტიურ, ანონიმურ ლიტერატურულ ჟანრებთან და, მეორე მხრივ, ანბანთან, როგორც საავტორო ლიტერატურის ფიქსირებისა და განვითარების მთავარ შემადგენელთან.

ოსი ხალხის ისტორია, განვითარება და შემოქმედებითი აზროვნება ასახულია ფოლკლორში, რომელიც ძალზე მდიდარია როგორც პოეტური, ისე პროზაული ტექსტებით, მრავალფეროვანი ეპოსით.

მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, გაიოზ რექტორმა (1746-1821) პავლე გენცაუროვთან ერთად სლავური საეკლესიო შრიფტის საფუძველზე შექმნა ოსური ანბანი. გ. რექტორმა და პ. გენცაუროვმა 1798 წელს რუსული ენიდან თარგმნეს და ოსურ ენაზე გამოსცეს „მოკლე კატეხიზმო“. სწორედ იმავე პერიოდში ოსური ანბანის განვითარება ქართული დამწერლობის საფუძველზეც მიმდინარეობდა. იოანე იალღუზიძემ (1775-1830), ცნობილმა მწიგნობარმა, შექმნა ოსური ანბანი ქართული გრაფიკის მიხედვით, თარგმნა სასულიერო წიგნები ოსურ ენაზე და თავის მიერ შექმნილი ანბანით გამოაქვეყნა. პირველი ხელნაწერი წიგნი გამოქვეყნდა 1802 წელს (რომელიც შეისწავლა აკად. გ. ახვლედიანმა და დაადგინა, რომ ეს ხელნაწერი ეკუთვნის ი. იალღუზიძეს). 1844 წელს ოსური დამწერლობა ძველი სლავური ანბანის გამოყენებით შექმნა ფრანგმა მეცნიერმა, ანდრეას შეგრენმა. ამის შემდეგ ოსური ანბანი კიდევ რამდენჯერმე შეიცვალა. ოსური ენა მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან რუსული გრაფიკის საფუძველზე ვითარდებოდა. 1923 წლიდან ოსური ენა ლათინური ანბანის საფუძველზე იწყებს განვითარებას, აღნიშნული მოვლენა დაკავშირებულია ნიკო მარის სახელთან. 1938 წლიდან ოსური ენისათვის კვლავ შეიცვალა ანბანი და ჩრდილოეთ ოსეთში ოსური ენის დამწერლობისათვის გამოიყენებოდა რუსული ანბანი, ხოლო სამხრეთ ოსეთში ოსური ენის დამწერლობისათვის – ქართული ანბანი. 1954 წელს კი სამხრეთ ოსეთში ქართულ ანბანს კვლავ რუსული ანბანი ჩაენაცვლა. ანბანთა ცვლილება გრაფიკულად შემდეგნაირად გამოვსახეთ (პოპიაშვილი 2018)

ოსური ლიტერატურის განვითარებაში გარკვეული როლი შეასრულა ოსური ანბანის ცვლილებებმა. აღნიშნული პროცესები შეინიშნებოდა მე-18 საუკუნის დასასრულიდან, თუმცა ოსური ანბანის ცვლილებები განსაკუთრებული ინტენსივობით შეინიშნებოდა მე-20 საუკუნის 30-50-იან წლებში.

ოსური ლიტერატურის კულტურული წინაისტორიისათვის საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ქართულ-ოსური კულტურული ურთიერთობები, რაც ასახულია ეპიგრაფიკულ და ლიტერატურულ წყაროებში. მათ შორის, ჩრდ. ოსეთში, ნუზალის საყდრის (დახლეთი მე-16 საუკუნე) ფრესკები და წარწერებში, რომელიც შესრულებულია, ასომთავრული ასოებით. ზოგიერთი მოსაზრებით, ნუზალის ეკლესიაში გამოსახული ქტიტორები დაკავშირებულნი არიან ხალხში შემორჩენილ ლექსთან:

„ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძმანი ჩარჯოლიძე-ჭარხილანი:
ოს-ბაყათარ, დავით-სოსლან ოთხ სამეფოდ მებრძოლანი;
ფიდაროზ, ჯადაროზ, სოყურ და გიორგი -მტერთა რისხვით შემხედვარნი;
ჩვენი ძმანნი, სამნი ბერნი - ისაკ, რომანოზ და ბასილიქნეს ქრისტეს კარგი ყმანი.
ჩვენ გვიჭირავს მომავალთა ოთხის კუთხივ ვინრო გზანი.
კასარაზედ სიმაგრე მაქვს და საბაჟო აქ მიჭირავს ხიდი-კარი,
საიქიოს მოიმედე, სააქაოს კარგად მდგარი...
ოქროსა და ვერცხლის მიწა, ამდენი მაქვს, ვითა წყალი.
კავკასიონი დავიპყარ, ოთხ სამეფოდ გაუშეკლავდი;
ქართველს ბატონს და მოვსტაცენ, არ დავაგდე ჩემი გვარი.
მამწვდა, ფიცით მილაღატა, მან დაიდვა ჩემი ბრალი.
ბაყათარი წყალს მიეცა, აღიხოცა ოსთა ჯარი.
ვინც ეს ლექსი იხილოთა მცირე ბრძანეთ შენდობანი“.
(დეტალურად იხ. ლამბაშიძე 1976; ლოლაშვილი 1971; მაგომედოვი 1968; მამუკაევი 1969; კუზნეცოვი 1974).

ქართულ-ოსური ლიტერატურული და კულტურული ურთიერთობების განვითარება დაკავშირებულია იოანე იალღუზიდის სახელთან. მან შესანიშნავი სასულიერო განათლება მიიღო ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის კარზე. ის იყო შესანიშნავი მცოდნე ქართული, ოსური და რუსული ენებისა. იგი ეწეოდა პედაგოგიურ და მისიონერულ საქმიანობას. მან დიდი როლი ითამაშა სამხრეთ ოსეთის ოსთა გაქრისტიანებაში. მან დიდი როლი ითამაშა, როგორც განმანათლებელმა. ქართული გრაფიკის საფუძველზე მან შექმნა ოსური ანბანი (1802 წელს). ამ ანბანს იყენებდნენ როგორც სამხრეთ, ისე ჩრდილოეთ ოსეთში. იოანე იალღუზიდის გარდაცვალების შემდეგ ქართული ალფაბიტი ცარიზმის რუსიფიკატორული რეჟიმის შედეგად რუსული გრაფიკით შეიცვალა. ი. იალღუზიდემ ოსების ისტორიული წარსული გააცოცხლა პოემა „იალღუზიანში“ (ბეპიევი 2005; ბეპიევი 2018). როგორც აღინიშნა, იალღუზიდემ შექმნა ოსური ანბანი ქართული გრაფიკის საფუძველზე. ამ ანბანით იალღუზიდემ თარგმნა და გამოსცა საეკლესიო წიგნები ოსურ ენაზე.

ოსური ლიტერატურის განვითარების დასაწყისად ითვლება თურქეთში გადასახლებული პოეტის, თემირბოლათ მამსუროვის (1842-1899) შემოქმედება. შემორჩენილია მისი 11 ლექსი, რომელშიც ასახულია თურქეთში გადასახლებული ოსების მძიმე ცხოვრება. თ. მამსუროვის ლექსები 1922 წელს მოხვდა ვლადიკავკაზის ისტორიულ-ფილოლოგიურ საზოგადოებაში. ლექსები პირველად გამოიცა 1947 წელს რუსულ ენაზე. ლექსები რუსულად თარგმნა ვ. გეგელაშვილმა. 1965 წელს მამსუროვის ლექსები გამოსცა აკად. ნაფი ჯუსოითმა ოსურ ენაზე. 2008 წელს თემირბოლათ მამსუროვის ლექსები გამოიცა ქართულ და ოსურ ენებზე. ქართულად თარგმნა ნ. ბეპიევა (მამსუროვი 2007). თემირბოლათ მამსუროვის ლექსები ხელნაწერის სახით არ არის შემორჩენილი. ერთი ლექსი გამოუქვეყნებია ვსევლოდ მილერს „ოსურ ეტიუდებში“, რომელიც მოგვიანებით გერმანულად უთარგმნია არტურ ლაისტს და გამოუქვეყნებია გერმანულენოვან გაზეთში „კაუკაზისე პოსტ“ მამსუროვის ლექსები ვლადიკავკაზში ჩამოუტანია მის ბიძაშვილს, ბექირ-ბი კუნდუხათს. ლექსები აკრეფილია საბეჭდო მანქანაზე, ფრანგული ასოებით. როგორც აკად. ნაფი ჯუსოითი აღნიშნავს, „ამ ასლებში ტექსტები საკმაოდ დამახინჯებულია, არა რაიმე განზრახვით, არამედ იმ მიზეზით, რომ ასლების გადამღებთ სათანადო ფილოლოგიური მომზადება არ ჰქონდათ. პირველად იმან დაამახინჯა ტექსტები, ვინც ფრანგულ მანქანაზე გადაბეჭდა, მეორედ – ასლების გადამღებმა, ინალიყ ყანუყათიმ. ხელით გადანერილ ასლებში ტექსტის არასწორად წაკითხვის შედეგად მრავლადაა დაშვებული შეცდომები“ (მამსუროვი 2007).

ოსური ლიტერატურის განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანა კოსტა ხეთაგუროვმა (1859-1906), რომელიც სამართლიანად მიიჩნევა ოსური სალიტერატურო ენის ფუძემდებლად. კოსტა ხეთაგუროვის პირველი პოეტური კრებული „ირონ ფანდირი“ 1899 წელს გამოიცა. ამ კრებულის გამოსვლას სტატია მიეძღვნა გაზეთ „ივერიამი“. ხეთაგუროვის ლექსები შესრულებულია სლავური გრაფიკის საფუძველზე.

სეკა გადიათის (1855-1915) ბიოგრაფები აღნიშნავენ, რომ მან სასულიერო განათლება თბილისში მიიღო. 1905 წელს გამოვიდა მისი ლექსების პირველი კრებული „ოსი მწყემსი“. სეკა გადიათი თანამშრომლობდა თბილისსა და ვლადიკავკაზში გამომავალ ჟურნალ-გაზეთებთან.

ოსური პროზის ფუძემდებლის, არსენ ქოციოთის (1872-1944) ცხოვრება და შემოქმედება ოსური ანბანის ცვლილებებისა და რეფორმების პერიოდს ემთხვევა. ა. ქოციოთი აქვეყნებდა მასალებს გაზეთებში „ყაზბეგი“ და „თერგის უწყებანი“. 1905-1908 წლებში ის ცხოვრობდა პეტერბურგში. 1909-1910 წლებში გადმოდის თბილისში და მისი რედაქტორობით გამოიცემა ჟურნალი „ფსირი“ («Фсир» - თავთავი). ოსური კულტურისა და განათლების საქმეს ემსახურებოდა. 1923 წელს არსენ ქოციოთი ცხინვალშია. 1927 წელს სწორედ მისი დიდი შრომის შედეგად დაარსდა ჟურნალი „ფიდიუაგ“ («Фидиуаг» - მაცნე), იგი იყო ამ ჟურნალის პირველი რედაქტორი. 1929 წლიდან არსენ ქოციოთი ბრუნდება ვლადიკავკაზში და ნაყოფიერ ლიტერატურულ მოღვაწეობას ეწევა. არსენ ქოციოთის მოთხრობებმა „გიგოს აღდგომა“, „აზაუ“, „სალომე“ და სხვ. მკითხველთა დიდი სიყვარული დიამსახურა.

ანბანთა ცვლილებების საკითხი ოსური ლიტერატურის განვითარებაზე თავისებურად აისახა. საბჭოთა ეპოქის დასაწყისში ოსური ენის ორი დიალექტი, ირონული და დიგორული, სხვადასხვა ენებად ითვლებოდა. დიგორიული დიალექტისათვის, რომელსაც ენად მიიჩნევდნენ, ცალკე ანბანი იყო შედგენილი, გამოიცემოდა სახელმძღვანელოებიც. გიორგი მალითი (მალიევი) (1886-1942) დიგორულ დიალექტზე წერდა. მისი ლექსების პირველი კრებული სწორედ ამ ანბანზე გამოქვეყნდა 1934 წელს. გ. მალიევის შემოქმედება არ ეხმიანებოდა საბჭოთა პროპაგანდას. 1937 წელს გიორგი მალიევი დააპატიმრეს საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ კონტრრევოლუციური საქმიანობისათვის და 10 წლიანი გადასახლება მიუსაჯეს. იმავე წელს დიგორულ ენას მოუხსნეს ენის სტატუსი, დიალექტად აღიარეს და დიგორული ენის ანბანი გამოაცხადეს კონტრრევოლუციურად. გიორგი მალიევი გადასახლებაში გარდაიცვალა.

საბჭოთა რეპრესიების მსხვერპლი იყო ოსი მწერალი ჩერმენ ბეჯიზათი (1898-1938). იგი ჯავის რაიონში დაიბადა და თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა 1914-1917 წლებში. სწორედ ამ პერიოდში დაიწყო მან ლიტერატურული საქმიანობა. ჩ. ბეჯიზათი იყო სამხრეთ ოსეთის მწერალთა კავშირის ხელმძღვანელი, ასევე, ლიტერატურული ჟურნალის, „ფიდიუაგის“, რედაქტორი. მისი პირველი კრებული 1920 წელს დაიბეჭდა. 1938 წელს ანტისაბჭოთა მოქმედების ბრალდებით დააპატიმრეს და დახვრიტეს. როგორც ზოგიერთი წყარო მიუთითებს, მისი დახვრეტის მიზეზი იყო ოსური ენისათვის ლათინური და ქართული ანბანების დამკვიდრებაში ხელის შეშლა (ძანტიევი 2013).

ოსი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, ოსური ლიტერატურის კლასიკოსი, სოზირიყო ყულათი (1900-1938) სტალინური რეპრესიების მსხვერპლი გახდა. იგი ჯავის რაიონში დაიბადა და გორის სასულიერო გიმნაზიის დასრულების შემდეგ უმაღლესი განათლება მოსკოვში მიიღო. ს. ყულათი ცხინვალში მუშობდა, ის იყო სამხრეთ ოსეთის მწერალთა კავშირის გამგეობის თავმჯდომარე. აქვეყნებდა პუბლიცისტურ და ლიტერატურულ ნაწარმოებებს. მისი პიესები კი ოსური თეატრის სცენაზე იდგმებოდა. 1938 წელს დააკავეს ტროცკისტული იდეების მხარდაჭერის ბრალდებით. პირადად სოზირიყო ყულათი დადანაშაულებული იყო იმაში, რომ „საბჭოთა მწერლების კავშირი თითქმის არანაირ მონაწილეობას არ იღებდა არც ოსური ანბანის ლათინიზაციის და არც ოსური ანბანის ქართულ ანბანზე გადასვლის საქმეში“ (ძანტიევი 2013).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ანბანთა ცვლისა და მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნეების პოლიტიკური და იდეოლოგიური საკითხები ოსური ლიტერატურის განვითარებაზე არაერთგვაროვნად აისახა. აღნიშნული პროცესები ძირითად პოლიტიკურ ხასიათს ატარებდა, რაც ხელს არ უწყობდა ოსური ლიტერატურის განვითარებას და გარკვეულ შემთხვევებში, როგორც ჩრდილოეთ, ისე სამხრეთ ნაწილში, ოსი მწერლების რეპრესიებით სრულდებოდა. ეს კი ტოტალიტარული საბჭოთა ეპოქის საერთო მეთოდი იყო ინტელიგენციის, მათ შორის, განსაკუთრებით, მწერლების წინააღმდეგ.

ლიტერატურა:

1. ბეპიევი 2005: ბეპიევი ნ., ოსთა განათლების საკითხი საქართველოში, „შავი ზღვის სამშვიდობო ქსელი“, N2, 2009.
2. ბეპიევი 2017: ბეპიევი ნ., ოსური ენის ისტორია, თბ., 2017, „უნივერსალი“.
3. ბრეგაძე 2007: ბრეგაძე ლ., შეხვედრა მწერალთან., წიგნში: მამსუროვი თ., ლექსები, თბ., 2007.
4. კუზნეცოვი 1974: Кузнецов, В. А. «Нузальская церковь и ее фрески, Тезисы докладов IV «Крупновских чтений» по археологии Кавказа». СОНИИ, Ордж., 1974, ст. 18-19.

5. ლოლაშვილი 1971: ივ. ლოლაშვილი, „დავით სოსლანის აკლდამის საიდუმლოება“, თბ., 1971.
6. მაგომეტოვი 1968: Магомедов, А. Х. «Культура и быт Осетинского народа», Ордж., 1968, ст. 281-285.
7. მამსუროვი 2008: მამსუროვი თ., ლექსები, თბ. 2007.
8. მამუკაევი 1969: Мамукаев Т. Б., Тайна Нузальской часовни, Ордж., 1969, ст. 112.
9. ოსური მწერლობის ანთოლოგია 2007: ოსური მწერლობის ანთოლოგია, შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი ნაირა ბეჰიევი, თბ., 2007.
10. პოპიაშვილი 2008: პოპიაშვილი ნ., თემირბოლათ მამსუროვი, წიგნში: მამსუროვი თ., ლექსები, თბ., 2007.
11. პოპიაშვილი 2018: Popiashvili N., MAIN ISSUES CONNECTED TO TEACHING ABKHAZIAN AND OSSETIAN LANGUAGES BETWEEN THE 20S-50S OF THE XX CENTURY, in: Journal of Multilingual Education. #11
12. <http://www.multilinguaeducation.org/storage/uploads/articles/11.pdf>
13. სარიშვილი 1968: სარიშვილი ტ., ოსეთის გამოჩენილ მოღვაწეთა პედაგოგიური შეხედულებანი, ცხინვალი, 1968.
14. ქურდაძე 1989: ქურდაძე შ., იონანე იალღუსიძე, ცხოვრება და შემოქმედება, ცხინვალი, 1968.
15. ლამბაშიძე 1976: გივი ლამბაშიძე, „ქართული კულტურის ძეგლები დვალეთში“, „საბჭოთა ხელოვნება“, №3, თბ., 1976.
16. ცოტნიაშვილი 1968: ცოტნიაშვილი ა., ქართულ-ოსური ლიტერატურული ურთიერთობების ისტორია, ცხინვალი, 1968;
17. ძანტიევი 2013: ДЗАНТИЕВ И., Первый секретарь обкома, который стал для Южной Осетии «черным». информационно-аналитический сайт "Осетия-Квайса" <http://osetia.kvaisa.ru/1-rubriki/06-den-kalendarya/pervyj-sekretar-obkoma-kotoryj-stal-dlya-yuzhnoj-osetii-chernym/>

Nino Popiashvili

*Doctor of Philology
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
George, Tbilisi*

THE TENDENCIES AND HINDRANCES FOR THE DEVELOPMENT OF OSSETIAN LITERATURE

The history, development and creative thinking of the Ossetian people is reflected in folklore, which is rich in both poetic and prosaic texts as well as diverse epics.

At the end of the eighteenth century, Gaioz Rector (1746-1821) together with Pavle Gentsaurov created an Ossetian alphabet based on the Slavic font. Gaioz Rector and Pavle Gentsaurov translated from the Russian language in 1798 and issued a *Short Catechism* in the Ossetian language. At the same time, the development of the Ossetian alphabet was also based on Georgian alphabet. Ioane Ialghusidze (1775-1830), a famous translator and an educated man, created an Ossetian alphabet according to Georgian graphics, as well as translated numerous theological books into Ossetian languages. The first printed book was published in 1802. In 1844, the Ossetian alphabet was created using the ancient Slavic alphabet by a Finnish linguist Anders Johan Sjögren.

The development of Ossetian literature begins with the works of Temirbolat Mamsurov. His 11 verses, which mainly reflect the hard life of Ossetians exiled in Turkey, are still preserved.

Kosta Khetagurov, who is rightly regarded as the founder of the literary language in Ossetia, contributed greatly to the development of Ossetian literature.

Changes in the Ossetian alphabet have also played an important role in the development of Ossetian literature. These processes can be traced by the end of the 18th century, although the changes in the Ossetian alphabet were particularly intense during the 30-50s of the 20th century.

The present paper deals with the development of Ossetian writing, including the issues related to the changes in alphabet.

**ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО К. Л. ХЕТАГУРОВА
В ВОСПОМИНАНИЯХ И ИЛЛЮСТРАЦИЯХ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА СОАССР,
И ЗАСЛУЖЕННОГО ДЕЯТЕЛЯ ИСКУССТВ ГССР М.С. ТУГАНОВА**

«Образ великого сына осетинского народа – Коста всегда стоял передо мной, как маяк, и я шел к нему нустанно. В самые тяжелые минуты жизни, не взирая ни на что, я старался не терять из виду маяк, этот светоч, который согревал меня сознанием того, что говорил Коста: «Все зависит от того, как сам будет рисовать»

/М.С. Туганов/

Я приветствую участников и гостей почетной и значимой конференции «Перспективы развития грузино-осетинских отношений», которая проходит в дни празднования 160 - летнего юбилея Коста Левановича Хетагурова – поэта, прозаика, драматурга, публициста, этографа, живописца, общественного деятеля и посвящена Михаелу Кипиани и Коста Хетагурову.

Коста Леванович Хетагуров и Махарбек Сафарович Туганов – художники рубежа XIX-XX веков, оба выходцы из Северной Осетии, оба с разницей в 20 лет прошли обучение в Императорской Академии художеств в Санкт-Петербурге и оба оставили глубокий след в этнографии, истории, литературе и изобразительном искусстве. Некоторым образом Туганов повторил творческий путь Коста, расширив его исследованием искусства народов Кавказа, Средней Азии, Азербайджана, России, осетинского эпоса. Нет такой области изобразительного искусства, в которой бы Туганов не оставил своего памятного следа: он и живописец, и график, и театральный декоратор, и книжный иллюстратор, как и его гениальный предшественник. Следует отметить, что тема, заявленная мной, до сих пор была вне поля зрения искусствоведов.

Воспоминания М.С. Туганова «дополняют» известный овальный автопортрет художника и поэта: «Коста большей частью был в черкеске, коричневой или серой, с черным бешметом. Великолепная шевелюра черных выющихся волос сзади выбивалась из-под черной шапки. Он был среднего роста, тонкий в талии и широкий в плечах, сложен великолепно, ходил легко и свободно, под простой одеждой чувствовалось могучее сильное тело. Глаза большие, черные всегда горели огнем. Во время работы надевал длинную свободную рубаху, опоясанную шнуром с кистями. Голос его звучал приятно, глубоко и задумчиво».

Коста, благодаря стараниям отца, начальное образование получил в школе аула Нар, затем во Владикавказской прогимназии и в Ставропольской гимназии, где под руководством учителя В.И. Смирнова, занялся живописью. Работы К. Л. Хетагурова демонстрировались на ежегодных гимназических выставках, а в 1877 году рисунки Коста-гимназиста экспонировались в Москве на «Выставке учащихся средних учебных заведений». В 1881г. он поступил в Академию художеств, где «в то время преподавателями живописи и рисования кроме П.П. Чистякова были художники-передвижники: Н. Ге, М.П. Боткин, К. А. Айвазовский, И. И. Шишкин, В. П. Верещагин и другие. Вместе с Хетагуровым учились те, чьи имена оставили глубокий след в истории русской живописи: М. А. Врубель, В. А. Серов, Н. С. Самокиш, пейзажисты Башно - Джангай, Пимоненко, скульптор Беклемишев».

Многогранно творчество К. Л. Хетагурова: художник-монументалист – автор росписи Собора Вознесения Господня, в Алагире (РСО-А), первый художник-декоратор Русского драматического театра во Владикавказе, иконописец, живописец - портретист, пейзажист, автор жанровых полотен. Малоизвестные графические работы Коста («Вид на Чугунный мост и гору Столовая», серия «В горах Карачая» и другие) были собраны и систематизированы искусствоведом Дзантиевым А. А., также выпускником ГАИСЖА им. И. Е. Репина.

В статье «Коста в Дигории» М. С. Туганов приводит свои отроческие воспоминания воспитанника реального училища, о первой и судьбоносной встрече с великим современником: «Коста был приглашен к ужину, ему были показаны мои (Туганова – П. М.) рисунки Я стоял сильно смущенный. «Кто у вас учителем рисования в реальном училище работает?» - задал он мне вопрос.

- Федоров Савелий Савельич.

- А я его знаю... он хороший. Он из Строгановского училища!.. Жаль, что я сам не могу с тобой заняться, ... надо самому больше рисовать ... - Внимательно посмотрев еще раз рисунки, он вернул их своей приятельнице, с которой он отдельно еще о чем-то говорил.

«Ну, думал я про себя, пропал я, видимо, никуда не годятся мои рисунки!» Я ругал себя и ту, которая посоветовала мне показать мои негодные работы самому Коста. Это была А.А. Аликова (вероятно, речь идет о А.А. Цаликовой - М.П.). Когда гости все ушли, я спросил робко приятельницу Коста за эти рисунки? «Нет, не ругал, но сказал: все зависит от того, как он сам возьмется за это дело: захочет он или не захочет стать художником по окончании реального училища – вот вопрос. Ведь это по заказу не делается». Слова эти решили в дальнейшем мой жизненный путь навсегда».

М.С. Туганов родился в семье баделят – осетинской аристократии. Его дед – кадровый военный, генерал, «отец – первый осетинский ученый-ботаник, получил образование в Бонне, мать - дочь осетинского просветителя Г. Шанаева - девушка образованная, воспитанница частного пансиона». Спустя десятилетия, уже признанный художник, вспоминал, как «сорок четыре года назад в Петербургскую Академию художеств поступило со всего Кавказа лишь два ученика. С Закавказья, вернее из Грузии, один, - это был Моисей Иванович Тоидзе, сегодня ординоносец, профессор Грузинской Академии художеств и один с Северного Кавказа - это я». Через два года, Туганов продолжит художественное образование в Мюнхене, в знаменитой школе А. Ашбе.

На рубеже XIX-XX веков в Осетии «значительно возросло число специалистов, которые получили образование в средних и высших учебных заведениях Москвы, Петербурга, Одессы, Харькова, Казани, Тифлиса. В этот период начали извлекаться газеты «Вперед», «Северный Кавказ», «Ирон газет», «Ног Цард», «Хабар». Под влиянием революции в Осетии издавались журналы на осетинском языке «Зонд», «Чырыстон Цард». В Петербурге вышел журнал «Хуры тын» («Луч солнца»), издававшийся Бритаевым Е. В 1906 – начало работу осетинское издательское общество «ИР», вышла «История Осетии», в 1915г. учреждено общество защиты и охраны памятников искусства и старины».^{xi}

«Сопоставляя его (Туганова – М. П.) работы разных лет, невольно удивляешься благородству и цельности этой могучей творческой личности. Какое-то суровое, аскетически целомудренное отношение к искусству и призванию художника чувствуется в них», - писал исследователь творчества художника, Белов. И далее: «Характерно, что среди работ мы не видим произведений, тематически связанных с заграничными или петербургскими впечатлениями молодого художника. Вооруженный знаниями и великолепным мастерством, он, однако, сумел заговорить в полный голос только на родине. Картины Туганова – это не страницы автобиографического дневника, не рассказ о себе и увиденном непосредственно. Это поэмы о жизни родного народа, о его трагической истории, о его вольнолюбии и благородстве, о его понимании красоты и справедливости. Интересно сопоставлять графику Туганова с произведениями близкого ему по духу тбилисеца Ладо Гудишвили».

Следует подчеркнуть, что М.С. Туганов был не только первым иллюстратором произведений Коста, но и первым исследователем его жизни и творчества. Воспоминания Туганова о Коста Хетагурове были написаны в 1936 году, еще до его официального признания.

М. С. Туганов начал работать над циклом иллюстраций, в период подготовки 3-х томного собрания сочинений К.Л. Хетагурова, изданного Госиздатом СОАССР в 1951 году. Художник видел свою задачу отнюдь не в том, чтобы дублировать текст автора, а сделать зримым то, что глубоко спрятано в самой сердцевине образного строя произведения. При классически строгой сдержанности и ясности композиции, художник находит напряженно динамический язык для воплощения духа эпохи, и «местного колорита»: «По силе фантазии я считаю Махарбека адекватным Рериху. Мне особенно нравилось, с какой силой М. передавал динамику, строил композицию», - писал его сокурсник по школе Ашбе А. К. Коджоян.

Для иллюстраций М.С. Туганова характерен порывистый динамизм и многоплановость, («Афсати», «На кладбище»).

Пользуясь часто ракурсным, диагональным построением пространства, Туганов строит действие на площадке первого плана, давая своих героев «крупным планом», тем самым позволяя показать их характеры и взаимоотношения («Пастух-батрак», «Кубады», «Мать сирот»). В его иллюстрациях цвет не играет организующей значимости, поэтому достоверности изображенного почти не мешает его отсутствие. Художник энергичной штриховкой, добивается трепетности линий, живой светотени, пластичности. Его образы психологически насыщены и классически ясны.

Замечательны рисунки к поэме «Фатима». Композиционная схема иллюстраций прямоугольна, каждая линия, каждая деталь уравновешена. Мирно «между деревьев струится родник», омывая камни. Вдали «снеговые горы прощаются с солнцем». Ибрагим, после тяжелого трудового дня, проходя мимо родника «... нагнулся к воде и улыбнулся», думая о Фатиме, но трагедия уже витает в воздухе:

«Должно быть, жутко ей одной, -
Бойтся темноты ночной...
Какой-то непонятный страх...

И он слегка наморщил брови...
С тех пор, как Джамбулат в горах.
Ужель она боится крови?...»
Вдруг ... в этот «мир сказок, прохлады и грез ...»
Оглушительно врывается рок:
«Раздался выстрел... Он, как гром,
По всем ущельям прокатился,
Гудел, трещал, шипел, дробился
И долго, долго не смолкал
В далеких отголосках скал...».

У Туганова он и в беспокойном чередовании светлых и темных пятен, и в неестественно подвернутой при подении ладони, и в безжизненной фигуре Ибрагима, и в беспокойном образе Джамбулата, выглядывающего из-за кустов. Трагедии на земле контрастом выступает величие и гармония природы: «догорела заря, засыпает земля, и ночные парят уже грезы», «ползет в аул лениво стадо..., из очагов клубится дым...»

Полна жизни и выразительности иллюстрация неожиданной встречи главных героев поэмы, когда вдруг:
«В глазах Фатимы вырастает,
Как тень, с улыбкой неприветной,
С тревожным взором, Джамбулат».

Недобрые предчувствия «до боли прищемили грудь...» Фатимы. Она «как безумная, метнулась к тропинке», но Джамбулат «со злобной ухмылкой занял путь...»

В иллюстрации Туганова, стремящийся вверх ритм, так ненавязчиво подчеркнутый и штриховкой заднего плана и линией гор, повторяет, контрастирует и раскрывает драматизм отчаянно трагичного образа Джамбулата. Лицо Фатимы исказили страх, растерянность, отчаяние и горечь. Только недавно в ее доме и душе царил покой, но трагедия, смерть, судьба в одночасье ворвались и уничтожили ее тихий, трудный и счастливый мир. В поэме Коста и в иллюстрациях Туганова лейтмотивом проходит тема судьбы, тема внезапно настигающего прошлого, которое рушит настоящее. И, в конечном счете, это трагедия не жертвы, а убийцы, трагедия бесполезности его преступления, трагедия его внутреннего поражения.

В сборнике «Литературное наследие», М.С. Туганов посвятил Коста Хетагурову цикл статей: «Художник Коста Хетагуров», «Еще раз о Коста Хетагурове-художнике», «Живопись Коста-Хетагурова», «Коста как художник и основоположник осетинской живописи», «О Коста Хетагурове» и неоконченную драму «Коста - уаьлыгас».

С глубоким уважением Туганов пишет о дружбе своих старших современников – М. З. Кипиани и К. Л. Хетагурова. Пожалуй, воспоминания Махарбека Сафаровича о большой дружбе двух незаурядных личностей, на сегодня самые полные. Так в рукописи вышеуказанной драмы, автор приводит сцену встречи Коста и Кипиани, несущих «светоч познания» горским народам.

Между Кипиани, Джантемиром и лесничим идет разговор о, готовящейся новой расправе властей над Коста за его смелое выступление против закрытия женского приюта:

Джантемир. Это очень неосмотрительно со стороны Коста, надо его предупредить, надо, чтобы был осторожнее...

Кипиани. Да, я вижу, над головой моего друга Коста собираются тучи. Чья-то коварная рука готовит ему удар. Но, господа, на самом деле, разве мы не видим, что, ни одному порядочному, мыслящему человеку здесь нет житья. Народ наш и без того темный, а его лишают всякой возможности идти к свободе, свету, разуму... Вот, что происходит у нас. И если Коста об этом смело говорит, то наш долг его поддержать, чтобы он не был одинок...

Джантемир. Простите, господин Кипиани, но надо действовать по закону, иначе всех нас запишут в бунтовщики, а это, знаете, законом строго карается. Мы должны быть, как овцы днем и, как волки ночью...

Кипиани. Очень жаль! Вы предлагаете такую законность и осторожность, которая только на руку аппетитам треглодитов-начальников...

Коста (входит). А, друзья, я уверен, вы пришли помочь нашему вечеру в пользу бедных детей города. Пожалуйста, не стесняйтесь размерами жертвования ... иначе, должен вам сказать, наш вечер провалится.

Кипиани. Да, верно, Коста, ты угадал: вот, пожалуйста, получай: это вот по списку мелких торговцев – 100 рублей. Это вот по списку от кустарей-дагестанцев – 100 рублей. Это от армян-серебряков – 100 рублей тоже по списку. Вот это от слобожан, русских печников, слесарей и прочих, тоже по списку – 100 рублей. А это подписной лист я пустил среди служащих. Как видишь, начинается он с меня самого. Меньше рубля никто не подписал, а всего – 280 рублей. Ну, а что дадут мои спутники, это дело их. Кроме того, Коста, я должен тебе

сказать, что люди, как услышали твое имя среди организаторов, так дали обещание прийти на вечер и принести кое-какие вещи для латереи-аллегри и разные пожертвования.

Коста. Спасибо, спасибо, друг! (*Обнимает его*). Я в тебя всегда верил, и буду верить до гроба.

В своих воспоминаниях Туганов пишет о словах, сказанных Коста у гроба «незабвенного брата» Кипиани: «У могилы друга Коста собрался весь город: и русские, и грузины, и осетины, чтобы возвать почести покойному, который немало поработал над тем, чтобы защитить бедноту, особенно горскую, от произвола тогдашнего царского чиновничества. Когда гроб должны были опустить в могилу, все вдруг стихло ... «Коста!» - пронесся шепот по всей массе. Коста в темно-серой черкеске и темном бешмете без шапки подошел к могиле ... Слезы неудержимо текли по его лицу, но голос звучал твердо, хотя и грустно ... Он начал свое известное стихотворение «На смерть Кипиани»... Толпа точно застыла, внимая каждому слову Коста...

«Умер! – И это холодное слово
Так глубоко огорчает сейчас,-
Умер и как обездоленный, снова
Плачешь и стонешь, родимый Кавказ.

Плачь! Потерял ты достойного сына, -
Все, что ты нашей семье завещал, -
В образе скромном простого грузина
Все незабвенный наш брат совмещал.

Много ль их было, способных народу
Так же всецело отдаться, любя,
Так же бороться за нашу свободу,
Светоч познания в сакли, внося?

Нет, их немного, - и эту потерю
Наши потомки припомнят не раз.
Плачь! – я в грядущее наше поверю,
Слушая плач твой, родимый Кавказ!».

Коста закончил. Как немая, остолбенев, стояла еще некоторое время масса народа, и вдруг разрыдались все близкие, родные и чужие, плакали навзрыд ...». А через год, после тяжелой болезни ушел и сам Коста.

Знаменательное событие произошло во Владикавказе 5 октября 2001 года. На фасаде грузинской школы, открытой еще в 1888 году М. З. Кипиани, была установлена мемориальная доска «из бронзы с барельефными портретами» К.Л. Хетагурова, на фоне фамильной башни в осетинском ауле, и М. З. Кипиани - на фоне грузинского православного храма, в обрамлении виноградной лозы. Венчает барельеф надпись на грузинском, осетинском и русском языках: «Здесь часто встречались великие представители грузинского и осетинского народов Михаил Кипиани и Коста Хетагуров. Их взаимоотношения – символ дружбы двух народов – грузинского и осетинского». Автор – Заслуженный художник РФ, скульптор М. Н. Дзбоев.

Закончить свое выступление хочу, так актуальными сегодня для осетино-грузинских отношений, словами И. Е. Репина, великого учителя великих учеников – осетина М. С. Туганова и грузина М. И. Тоидзе: «Помните, что наша профессия – искусство – самый интернациональный язык на земле. Не забывайте, что вы должны положить начало первой песне о будущей свободе, о взаимной любви и дружбе свободных народов».

Литература:

1. *Туганов М.С.* Коста в Дигории 1896-97 гг./Литературное наследие. Ордж.: ИР, 1977. С 193
2. *Указ соч.* О Коста Хетагурове. С.187-188
3. Каталог произведений живописи и графики К.Л. Хетагурова. Сост. Е.И. Хаутова. Ордж., 1966. С. 4.
4. *Туганов М.С.* Указ. соч. Еще раз о Коста Хетагурове-художнике. С. 154.
5. *Дзантиев А.А.* К. Хетагуров. Альбом. Сост. и автор вступ. статьи Дзантиев А.А. Вл.: Ир, 2000.
6. *Туганов М.С.* Указ. соч. Коста в Дигории в 1896-97 гг. С 192-193
7. *Гиреев Д.А.* Вступительная статья / Литературное наследие. Ордж., 1977. С. 7.
8. *Плиева М.Г.* Сила... обаяние исходили из глубины правдивой, чистой и задушевной натуры И.Е. Репина/ Творчество И.Е. Репина и проблемы современного реализма. К 170-летию со дня рождения. ГТГ. Матер. Междунар. науч. конф. М., 2015. С. 278
9. *Плиева М.Г.* «Становление и развитие осетинского изобразительного искусства 1920-1990-е годы. Дисс. на соиск. уч. ст. канд. иск. СПб, 2008. С. 30-31

10. НА СОИГСИ им. В.И. Абаева. Ф. искусство 1, оп. 1, д. 1. Белов. Тамада на пиру нартов. С.12
11. *Туганов М.С.* Указ соч. Воспоминания о М.С. Туганове. Письма. Коджоян Акоп. С.212
12. *Хетагуров К.Л.* Фатима /Избранное, Ордж. 1953 С.172-175
13. *Туганов М.С.* Указ соч. С. 150-207
14. *Указ. соч.* Коста – уаьлыгӕс. Фрагмент черновой рукописи. С. 205-207
15. *Хетагуров К.Л.* На смерть Кипиани/Избранное, Ордж. 1953 С.110
16. *Туганов М.С.* Указ. соч. С. 188
17. Память места. Мемориальные доски Владикавказа: справочное издание. Сост. Дзадзиева Е.А. Вл-з, Комитет по охране и использованию объектов культурного наследия РСО-А, 2003. С. 79.
18. *Тоидзе М.И.* Воспоминание о И.Е. Репине /Новое о Репине. Статьи и письма художника, воспоминания учеников и друзей, публикации. Ред.-сост. И.А. Бродский и др. Л.: Худ. РСФСР, 1969. С. 206.

Margarita Plieva G.

*PhD, member of AIS
Vladikavkaz*

THE POEMS OF K. L. KHETAGUROV IN THE ILLUSTRATIONS OF M. S. TUGANOV

In 2019, the country celebrates the 160th anniversary of Costa Levanovich hetagurov-poet, novelist, playwright, publicist, ethnographer, painter, graphic artist, theater artist, muralist, public figure.

K. L. Khetagurov and M. S. Tuganov were trained at the Imperial Academy of arts in St. Petersburg before the great October socialist revolution, and both left a deep mark in the history of literature and art.

K. L. Khetagurov – the famous disciple of p. P. Chistyakov, along with paintings, left a small number of drawings collected and sistematezirovannyy art critic by Dzantiev A. A., also a graduate of GAYSIA them. I. E. Repin.

M. S. Tuganov began work on the cycle of illustrations in preparation for the 3 volume collected works of K. L. Khetagurov, published by the state publishing house soassr in 1951. He saw his task not in duplicating the author's text, but to make visible what is deeply hidden in the very heart of the figurative structure of the work. With classically strict restraint and clarity of composition, the artist finds a tense dynamic language to embody the spirit of the era, and "local color". He creates psychologically complex, dramatically intense images and a unique feature of the harsh and beautiful Caucasian nature. Using often recordnum, the diagonal structure of the space, Tuganov builds usually at the site of the first plan, giving their heroes close up, thus allowing them to show their characters and relationships.

The cycle of illustrations of M. S. Tuganov can be emocionala to be treated differently, but its historical significance lies in the fact that he, in fact, assetserver transition from a classic book illustration to a new form of illustration – to kronizatsii.

Позмогов Анатолий И.

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры «Менеджмент», Владикавказский филиал
Финансового университета при правительстве РФ.*

Гергиев Ирас Э.

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры «Менеджмент», Владикавказский филиал
Финансового университета при правительстве РФ.
Россия, Владикавказ*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГРУЗИИ И РЕСПУБЛИКЕ СЕВЕРНАЯ ОСЕТИЯ-АЛАНИЯ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСА И ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА

В зарубежных странах туризм занимает значительное место в экономике. Российская отрасль туризма развивается динамично (доля России - 1% мирового туристического потока). Ежегодно около 15 миллионов россиян выезжают за границу, но только лишь 4,8 миллионов человек по туристическим визам.

В настоящее время цель туристической индустрии РФ и ее регионов - привлечение внешних инвестиций в целях модернизации туристической инфраструктуры, чтобы Россия стала более привлекательной и конкурентоспособной для туристов на мировом туристическом рынке [1].

На сегодняшний день РСО-Алания занимает незначительное место в мировой индустрии туризма (доля республики - 0,002% мирового рынка туризма) [4].

Современное состояние туристической отрасли в республике оценивается как кризисное. Это связано, на наш взгляд, с резким спадом объемов предоставляемых туристских услуг. С другой стороны, необходимо отметить, что в последнее время планируется увеличение бюджетного финансирования для строительства туристских объектов в республике, отвечающих принятым мировым стандартам.

РСО-Алания обладает богатой историей и древней культурой и сегодня руководством республики большие надежды возлагаются на создание особой экономической зоны (ОЭЗ) туристско-рекреационного типа «Мамисон» на территории Алагирского района Республики Северная Осетия – Алания [6].

На территории ОЭЗ «Мамисон» планируется создание комплексного всесезонного курорта мирового уровня и дальнейшее развитие туристической отрасли региона. Предполагается, что объем инвестиций к 2028 году потенциальных резидентов особой экономической зоны «Мамисон» составит около 9,2 млрд. руб. и планируется создать около 3,5 тысячи рабочих мест.

Правительством РСО-Алания были определены три этапа развития туристического комплекса «Мамисон». Сейчас перед правительством республики стоит задача к 1 марта 2020 г. завершить все концептуальные вопросы для детального проектирования, в том числе оборудование инженерных сетей, точек подключения электроэнергии и концепцию развития самой туристической деревни.

Специалистами известной австрийско-швейцарской компании «Доппелмайер» были рассмотрены все направления проекта с учетом сохранения объектов культурного наследия. Так, при строительстве канатной дороги не должно быть ее прохождения над объектами культурного наследия (рисунок 1).

Другой республиканский инвестиционный проект – строительство комплекса «Алания-парк» - находится на стадии получения подрядчиками технических условий на технологическое присоединение к газу, воде, электроэнергии и водоотведению.

Вопросы, связанные с кадастровым учетом и планированием, решаются в процессе продуктивной работы как с руководством республики, так и с руководством города Владикавказа (рисунок 2) [4].

Планируется, что «Алания-парк» в будущем даст республике больше тысячи рабочих мест. На первом этапе будет не менее пятисот вакансий, без учета синергетического эффекта (т.е. это фермерские хозяйства, частные предприниматели, которые будут поставлять молоко, мясо, сыры, масло, фрукты и овощи в «Алания-парк»).

Рисунок 1. Макет будущего инвестиционного проекта «Мамисон» (РСО-Алания) [6].

Таким образом, население республики получит новые рабочие места и возможность реализовывать ту продукцию, которую они произведут. С поставщиками будут заключены договоры с учетом всех санитарных норм и правил.

В «Алания-парке» планируется создание в том числе и улицы ремесленников, где будут предоставлены для них бесплатные площадки, открытые для визуализации (т.е., проходя мимо, можно будет наблюдать, как художники, скульпторы, резчики производят свою продукцию).

Рисунок 2. Макет будущего инвестиционного проекта «Алания-парк» (РСО-Алания) [4].

Ожидаемое первоначальное число туристов в обоих инвестиционных проектах будет составлять около 350 тысяч человек в год. Их комфортный отдых и питание непосредственно будут обеспечивать 1,5 тысячи человек, однако с учетом транспортировки, питания, экскурсионного обслуживания туристов, изготовления предметов народных промыслов и сувениров, проведения культурных мероприятий число вовлеченных в эту сферу жителей республики вырастет до десятков тысяч.

Проекты «Мамисон» и «Алания-парк» являются долгосрочными и будут рассчитаны в основном на публику со средним достатком и доступны жителям нашей республики [6].

Большой потенциал у республики в создании бальнеологических курортов, развитии этно- и экотуризма. Все эти направления отражены в республиканской программе развития туризма.

По данным за 2018 года, количество туристов в Грузию из-за рубежа выросло на 7,8%, тогда как внутри страны всего лишь на 5% [5].

К 2018 году в Грузии большую популярность приобрели кулинарные туры традиционной национальной кухни с дегустацией вин и посещение религиозных и различных заповедников и исторических объектов государства. Правительство Грузии направило большие финансовые средства на развитие инфраструктуры туризма. В страну пришло много известных мировых отельных брендов, были оборудованы пляжи в г. Батуми и г. Кобулет, а также построены новые дороги к курортным местам (рисунок 3).

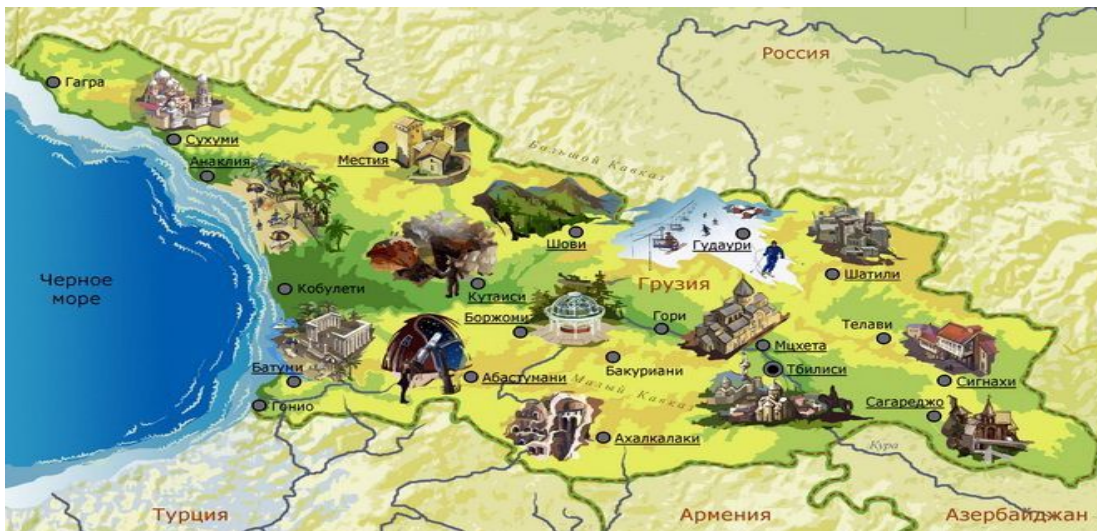

Рисунок 3. Туристическая карта Грузии с основными достопримечательностями [2]

В начале 2019 года правительство Грузии ожидало роста числа туристов до 5 млн. человек, однако события 20 июня и последовавшие за ними туристические санкции России полностью изменили ее туристический рынок.

В июне 2019 года туристический поток вырос на 18% и составил 471 000 человек, тогда как в июне 2018 года – 399 000 [2].

После вступления в силу российских санкций, в июне 2019 года количество туристов выросло всего на лишь 1%. Что касается российских туристов, их стало меньше на 6,4%.

Главным образом, под удар попали туристы, прибывающие самолетами – если раньше их доля составляла 30% от общего числа российских туристов, то в июле 2019 года – всего 8,7% (по подсчетам экспертов, убытки Грузии от прекращения авиасообщения с Россией составили около 750 млн. долл.) [3].

В августе 2019 года рост числа туристов составил 4,9%, на первое место вышел Азербайджан – 226133 человека, Россия перешла на второе место - 207899 чел.

Прибыль от туризма в июне 2019 года составила 340 млн. долл., что оказалось больше на 4,5%, чем в июне 2018 года, однако после вступления санкций в силу доходы сократились на 13,3% и составили 374,7 млн. долларов, тогда как в июле 2018 года – 432, 5 млн. долл. [3]

В августе 2019 года доходы от туризма составили всего лишь 396,1 млн. долларов, тогда как в августе 2018-го – 442, 9 млн. соответственно, сокращение составило 10,6%.

По состоянию на сентябрь 2019 года доходы от туризма в Грузии составили около 2,2 млрд. долл. [2]

Успехи туризма в Грузии – это результат грамотного маркетинга. В Грузии органично сочетаются по крайней мере четыре фактора из шести так называемого шестиугольника Саймона Анхольта (рисунок 4), являющегося национальным туристическим брендом [1]: культуру и наследие, людей, туризм, уникальный климат, экспортные бренды и хорошая авиадоступность страны.

Рисунок 4. «Шестиугольник Саймона Анхольта» [1]

Грузия располагает всеми необходимыми условиями для эффективного развития медицинского туризма, который в современных условиях формирует новую концепцию в сфере здравоохранения, которая открывает новые возможности для решения многих медицинских проблем [3].

По нашему мнению, уникальный грузинский опыт в сфере медицинского туризма очень пригодился бы и для развития этой сферы туризма в РСО-Алания.

Нами в ходе нашего исследования определены основные компоненты потенциала лечебно-оздоровительного туризма:

- природные ресурсы;
- экологическая благоприятность региона;
- инфраструктурная обеспеченность территории.

Таким образом, эффективному развитию санаторно-курортного комплекса и лечебно-оздоровительного туризма в Грузии и РСО-Алания, может способствовать решение двух взаимосвязанных между собой задач:

- обеспечение взаимодействия всех уровней власти;
- использование богатого опыта зарубежных стран в сфере медицинского туризма;

- дальнейшее развитие сотрудничества с отечественными и зарубежными инвесторами для привлечения новых финансовых потоков в туристический кластер региона.

Библиографический список:

1. Глобализация и институциональная модернизация экономики России: теория и практика: монография / под общ. ред. В. В. Бондаренко, Е. М. Щербакова, Н. В. Колгановой, Т. В. Харитоновой. - М.: Прометей, 2019. - 656 с.
2. Будущее российского инновационного бизнеса: тенденции постцифровой эпохи: монография / А. И. Позмогов, И. Э. Гергиев; под ред. А. И. Позмогова. - М.: РУСАЙНС, 2019. - 250 с.
3. Цифровая трансформация российского бизнеса: монография / А.И. Позмогов, И. Э. Гергиев, Н. А. Мардеян, З. П. Гасиева, З. О. Цораев, И. А. Позмогов; под ред. А. И. Позмогова. - М.: РУСАЙНС, 2019. - 456 с.
4. Министерства экономического развития Республики Северная Осетия-Алания. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://economyrso.ru/> (дата обращения: 21.09.19).
5. Официальный сайт Агентство инвестиционного развития Республики Северная Осетия-Алания. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ossetia-invest.ru/> (дата обращения: 21.09.19).
6. Официальный сайт Республики Северная Осетия - Алания. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.rso-a.ru/> (дата обращения: 22.09.19).

Anatoly Pozmogov I.

Ph.D. in Economics, Associate Professor,

Iras Gergiev E.

Ph.D. in Economics, Associate Professor,

Russia, Vladikavkaz.

INTERACTION OF GEORGIA AND THE REPUBLIC OF NORTH OSSETIA-ALANYA WITHIN THE FRAMEWORK OF DEVELOPMENT OF THE SANATORIUM AND RESORT COMPLEX AND TREATMENT AND HEALTH TOURISM

The development potential of the tourism complex in the Republic of North Ossetia-Alania and the prospects for the implementation of the tourism cluster in the framework of cooperation with Georgia are investigated. The regional problems of the development of the sanatorium-resort complex and medical tourism have been identified, and ways to solve them have been identified.

The current state of the tourism industry in North Ossetia-Alania is assessed as crisis. This, in our opinion, is associated with a sharp decline in the volume of tourist services provided.

On the other hand, it should be noted that recently it is planned to increase budget financing for the construction of tourist facilities in the republic that meet accepted international standards.

The success of tourism in Georgia is the result of competent marketing. Georgia has all the necessary conditions for the effective development of medical tourism, which in modern conditions forms a new concept in the field of healthcare, which opens up new opportunities for solving many medical problems.

During the study, the authors identified the main components of the potential of health tourism: natural resources, environmental friendliness of the region, infrastructure provision of the territory.

According to the authors, the effective development of the sanatorium-resort complex and health tourism in Georgia and North Ossetia-Alania can be facilitated by solving the following interrelated tasks: ensuring the interaction of all levels of government, using the rich experience of foreign countries in the field of medical tourism, further development of cooperation with domestic and foreign investors to attract new financial flows to the tourism cluster of the region.

ალექსანდრე რუსეცკი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

საქართველო, თბილისი

“სხინვალის კონფლიქტის“ პოზიტიური ტრანსფორმაციის სამეცნიერო უზრუნველყოფის შესაძლებლობები

მოსხენება წარმოდგენილია შოთა რუსთაველის სახელობის სამეცნიერო ფონდის დოქტორანტთა მხარდაჭერის პროგრამის ჩარჩოში ჩატარებული კვლევების შედეგები სახელდობრ, კონფლიქტებისა და სამშვიდობო პროცესების ანალიზის ინოვაციური საავტორო მეთოდი 4D-RAV-17.

მეთოდი წარმოადგენს ჰოლისტური (არარედუქციონისტული) სამეცნიერო დიაგნოსტიკის, ანალიზის, სინთეზის და შეფასების ტექნიკების ერთობლიობას. ტექნიკების ნაწილი ცნობილია საზოგადოებისთვის, ხოლო ტექნიკების ნაწილი წარმოადგენს ინოვაციურ პროდუქტს.

მეთოდის განსაკუთრებულ კომპონენტს წარმოადგენს კონფლიქტების და სამშვიდობო პროცესების 4D (ოთხგანზომილებიანი) დიაგნოსტიკის ტექნიკა.

ტექნიკის მეშვეობით პარალელურად ხდება 4-ი პროცესის დიაგნოსტიკა. ესაა:

D1 - კონფლიქტი

D2 - ფსევდოკონფლიქტი

D3 - კვაზისამშვიდობო პროცესი

D4 - სამშვიდობო პროცესი

4D-RAV17 დიაგნოსტიკის მეშვეობით ჩატარებული ანალიზი გვაჩვენებს რეალურ სურათს, რომ არსებული კონფლიქტის ქრონიკული მოუგვარებლობის მთავარი მიზეზია სამშვიდობო პროცესის მოდერულიზების და მართვის დროს დაშვებული სტრატეგიული ხასიათის შეცდომები.

ცხინვალის კონფლიქტი განიმარტება როგორც მრავალნახნაგოვანი რთული სისტემა, რომელიც არ დაიყვანება რომელიმე ერთ კომპონენტამდე. ანუ ეს არ არის მხოლოდ საქართველო-რუსეთის კონფლიქტი, ან არ არის მხოლოდ ეთნიკური კონფლიქტი.

4D-RAV17 მეთოდი ადაპტირებულია ცხინვალის კონფლიქტთან მიმართებაში. მის მთავარ დასაყრდენს წარმოადგენს „7D სტრატეგიული დოკუმენტი“. ეს დოკუმენტი შექმნილია ცხინვალის კონფლიქტზე მომუშავე ექსპერტთა ჯგუფის მიერ, რომელშიც იყო გაერთიანებული კონფლიქტის მონაწილე მხარეების (არაფორმალური) წარმომადგენლობა. ეს არის მაღალი „პირობითი ლეგიტიმაციის“ მქონე დოკუმენტი, რომელიც განსაზღვრავს შვიდ სტრატეგიულ პრიორიტეტს. ამ შემთხვევაში „D“ არის სიმბოლო, გამომდინარე იქედან რომ შვიდივე პრიორიტეტი ამ ასოთი იწყება.

«7 шагов» - основные принципы эффективной трансформации миротворческого процесса по урегулированию Абхазского и Цхинвальского конфликтов. Проект 7D Проект подготовлен в 2005 году Кавказским институтом региональной безопасности и является приложением к соответствующему документу – Концепции по урегулированию конфликтов в Абхазии и в бывшей ЮОАО).

<https://www.google.com/search?ei=A->

მეორე მნიშვნელოვანი დოკუმენტია – „ყაზბეგის დეკლარაცია“. ეს არის დოკუმენტი, რომელიც ექსპერტთა შერეული ჯგუფის მიერ არის შექმნილი და მიზნად ისახავს სამშვიდობო პროცესების ეფექტურობის ზრდას. ეს არის მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს არსებული სიტუაციის ანალიზს/ შეფასებას და წარმოადგენს სტრატეგიული მულტიმშვიდობის ღირებულებებზე ორიენტირებული ურთიერთთანამშრომლობის ღირსეულ მაგალითს. ეს დოკუმენტი შედგება მხოლოდ ხუთი წინადადებიდან და ამავე დროს მოიცავს სიღრმისეულ ხედვას.

<https://docplayer.ru/amp/83196408-Psevdokonflikty-i-kvazimirotvorchestvo-na-kavkaze.html>

მეთოდი ასევე ეყრდნობა ავტორის მიერ შემუშავებულ „პოლიდიპლომატიის კონცეპციას“, რომელიც წარმოდგენილია, რომელიც შეგვიძლია ვიხილოთ კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პოლიტიკური მეცნიერებათა ინსტიტუტის გამოცემაში – „პოლიტოლოგოსი-ს“ პირველ ნომერში. კონცეპციის მთავარ მიზანს წარმოადგენს დიპლომატიური შესაძლებლობების დივერსიფიკაცია და გამოუყენებელი რესურსების ამოქმედება.

ცხინვალის კონფლიქტის მოუგვარებლობის ზოგიერთი სტრატეგიული ხასიათის შეცდომა და პრობლემები

კონფლიქტის პოზიტიური ტრანსფორმაციისათვის აუცილებელია, რომ სიღრმისეულად იყოს შესწავლილი როგორც გამომწვევი მიზეზები, ასევე მისი მკვებავი არტერიები

არ არსებობს ამ კონფლიქტების სამეცნიერო დიაგნოზი.

არ არსებობს სამშვიდობო პროცესის სტრატეგია.

მეცნიერების პასიურობა და ინტელექტუალური პროდუქციის ან არარსებობა, ან ნაკლებობა, ან არსებულის პოლიტიკურ ელიტამდე მიტანა.

ეთნიკური ტიპის რედუქციონიზმი. კონფლიქტების ეთნიზირებული აღქმა და ეთნიკური ტერმინოლოგიის ტირაჟირებაში მიგვიყვანა იქამდე, რომ შეიქმნა წარმოებული – ფსევდოკონფლიქტი. აქ არაა საუბარი იმაზე, რომ ეთნიკური კომპონენტი არ არსებობს, საუბარი იმაზეა, რომ ეთნოცენტრიზმით დაავადებულმა გონებამ რთული მრავალნახნაგოვანი კონფლიქტი დაიყვანა ეთნიკურ კონფლიქტამდე.

პოლიტიკოსები განიხილავენ ამ კონფლიქტებს როგორც შიდა კონფლიქტებს ან როგორც საერთაშორისო კონფლიქტებს. ეს კონფლიქტები წარმოადგენენ როგორც საშინაო ისე საგარეო პოლიტიკის ობიექტებს. ანუ ეს შერეული ტიპის კონფლიქტებს განეკუთვნებიან.

მოლაპარაკებების ფორმატები არის შედგენილი არა რეალური კონფლიქტის სურათის თანახმად, არამედ ფსევდოკონფლიქტის სისტემის შესაბამისობაში. დაავადება იმდენად სერიოზულია, რომ სცილდება საქართველოს საზღვრებს და უკრაინის კრიზისის მოგვარების მიზნით შექმნილ ფორმატებს იგივე სჭირთ. პრობლემის ერთ-ერთი განზომილება ეს არის კონფლიქტის რეალური სოციოლოგიის უგულებელყოფა.

ინსტიტუციონალური კრიზისის საფუძველი. კონფლიქტების მოგვარების ინსტიტუციონალური უზრუნველყოფა ასევე არაადეკვატურია. ყოველივე ამ კონფლიქტთან მიმართებაში უნდა არსებობდეს საგანგებო სახელმწიფო უწყებათაშორისი კომისია, რომელიც მოახდენს კომპლექსურ და ეფექტურ მართვას. ყოველივე სამინისტროს და სახელმწიფო ორგანიზაციას უნდა ჰქონდეთ გამოკვეთილი თავისი ადგილი და როლი ამ პრობლემების მოგვარებაში. ამ საქმისთვის უნდა არსებობდეს შესაბამისი აპარატი, რომელიც დაკომპლექტებული იქნება შესაბამისი სპეციალობების პროფესიონალებით.

ეს გამომდინარეობს ასევე სტრატეგიული აზროვნების და მართვის კულტურის პრობლემიდან. სტრატეგია ამ კონფლიქტების მოგვარების არ არსებობს. ეს კი ინტელექტუალური კრიზისის შედეგია. ის რასაც სტრატეგიას ეძახიან წარმოადგენს მხოლოდ და მხოლოდ ტაქტიკური მოქმედებების პროგრამას, რომელიც ვერ იქნება სრულყოფილი სტრატეგიის გარეშე.

საკადრო კრიზისი. ჩვენ არ გვყავს კომპეტენტური კადრები, რომელებიც შეძლებდნენ მართვას, ან გვყავს და არ ვიყენებთ. პროფესიონალების ტოტალური შიში არსებობს. ეს გამომდინარეობს იქედან, რომ არაკომპეტენტური პარტიული კადრები ვერ ითმენენ გვერდით კომპეტენტურ კადრებს. ორი მიზეზის და გამო. პირველი – პირადი კონკურენცია, მეორე კი კომპეტენტური კვალიფიცირებული კადრი აყენებს სისტემის ინტერესს პოლიტიკური ჯგუფის ინტერესების ზევით რაც განაპირობებს მუდმივ შიდა კონფლიქტს.

საკადრო კრიზისის საფუძველს კი წარმოადგენს განათლების სისტემის კრიზისი. განათლების სისტემა არ ასრულებს თავის მისიას. და ვერ შეასრულებს, გამომდინარე იქედან რომ ერთ-ერთი მთავარი სტრატეგიული დოკუმენტი – კვალიფიკაციათა ჩარჩო არ შეიცავს იმ პროფესიებს, სპეციალობებს და სპეციალიზაციებს, რომელიც აუცილებელია კონფლიქტების მართვისთვის.

განათლების კრიზისის საფუძველს წარმოადგენს მეცნიერების კრიზისი. ამ შმთხვევაში ეს პირველ რიგში შეეხება პედაგოგიკას. მეცნიერების განადგურებამ, კვლევების მინიმალიზაციამ გამოიწვია განათლების სისტემის სრული დეგრადაცია.

მეცნიერების განდევნამ კი გამოიწვია ინტელექტუალური კრიზისი. პოლიტიკური მართვა მონყვეტილია ინტელექტუალურ მომსახურებას და გადართულია მხოლოდ ოპერატიული ამოცანების მოგვარებაზე.

პირველ რიგში, ეს შეეხება დევნილთა და ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მყოფ მოსახლეობის პოლიტიკურ უფლებებს. ამის შესახებ საქართველოს ხელისუფლებას არაფერი არ გაუკეთებია საერთოდ. პოლიტიკური სეგრეგაცია და მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური ღირსების სრული დამცირება არ აისახება არც ერთ დოკუმენტში არც ეროვნულ დონეზე და არც საერთაშორისო დონეზე.

შიდა ოსური დიალოგი ფაქტობრივად არ არსებობს, და ეს არის უმნიშვნელოვანესი განზომილება, რომელიც იგნორირებულია.

პოლიტიკური დისკრიმინაციის მსხვერპლია მთლიანად ამ რეგიონის მოსახლეობა. როგორც დევნილები, ასევე იქ დარჩენილების დიდი უმრავლესობა.

საქართველოს ხელისუფლება ამახვილებს ყურადღებას მხოლოდ ქართველების ეთნიკურ წმენდაზე, მაშინ როდესაც რეპრესიების მსხვერპლი უნდა განისაზღვროს იდეოლოგიური კატეგორიებით.

ტერმინი „ქართულ-ოსური კონფლიქტი“ წარმოადგენს ამ რთული კონფლიქტის ეთნიზირებულ ვარიანტს. ჩვენ ვირჩევთ ტერმინს „ცხინვალის კონფლიქტი“ არა გეოგრაფიული თვალსაზრისით. არამედ როგორც პირობითი სახელწოდება მრავალნაზნაგოვანი, კომპლექსური (რთული) კონფლიქტისა.

OPPORTUNITIES FOR SCIENTIFIC SUPPORT FOR THE POSITIVE TRANSFORMATION OF THE TSKHINVALI CONFLICT

The report will present the results of research conducted within the framework of the Shota Rustaveli Science Foundation's PhD Program.

In particular, 4D-RAV-17 will present an innovative authoring method for conflict and peace process analysis.

The method is a combination of holistic (non-reductionist) scientific diagnostics, analysis, synthesis and evaluation techniques. Part of the techniques is known to the public, and part of the techniques is an innovative product.

A special component of the method is the 4D (four-dimensional) diagnostic technique of conflict and peace processes.

Technique 4 diagnoses the process in parallel. This is:

- Conflict
- Pseudoconflict
- Quasi peace process
- The peace process

Analyzes conducted through existing diagnostics show the real picture that the main causes of chronic conflict resolution are strategic errors made in modeling and managing the peace process.

ირინე საგანელიძე

*თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
საქართველო, თბილისი*

შემოქმედებითი კავშირების მნიშვნელობა, კულტურათაშორისი დიალოგი ქართული და ოსური თეატრების მბაღალითვა

მრავალსაუკუნოვანი საქართველო, ქვეყნის განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე, საქართველოში დამკვიდრებული ეთნიკური უმცირესობებისადმი ტოლერანტობით გამოირჩევა, რამაც ქვეყნის ძირითად ეთნოსთან-ქართველებთან ერთად, სხვადასხვა ეთნოსების მშვიდობიან თანაცხოვრებას მყარი საფუძველი დაუდო და ერთმანეთის კულტურის გაცნობას, ურთიერთ გამდიდრებას, ქვეყნის ჭირისა, თუ ლხინის გაზიარებას შეუწყო ხელი. ამ პროცესში, ქვეყნის ძირითადი ეთნოსისათვის, მიუღებელი იყო ეთნიკური უმცირესობების ასიმილიციისკენ სწრაფვა და მუდამ მათი იდენტობის შენარჩუნება-განვითარებისაკენ იყო მიმართული, რის შედეგადაც იშვა მრავალეთნიკური საქართველოს კულტურული მრავალფეროვნება, რომლის ფორმირებაში ქართველებთან ერთად, მნიშვნელოვანი წვლილი საქართველოს ეთნიკურმა უმცირესობებმაც შეიტანეს. ამ რეალობის დამადასტურებელი მრავალი ფაქტი და მოვლენა საქართველოს ისტორიაშიც და თანამედროვეობაშიც, მათ შორის ერთ-ერთი ცხინვალის ქართული და ოსური თეატრების ისტორიასთან არის დაკავშირებული, რაც ერთიანი საქართველოს ფარგლებში ამ თეატრების ჩასახვისა და განვითარების ეტაპებშია ასახული, ერთობლივი ძალისხმევით მიღწეულ შედეგებშია წარმოჩენილი. ამიტომაც გვსურს მკითხველს შევასხენოთ და გავაცნოთ ის ფაქტები, რომლებმაც ქართველ და ოს საზოგადო მოღვაწეთა, მწერალთა, ხელოვანთა და ხელისუფლების ერთობლივი ძალისხმევით, ცხინვალში სათეატრო ხელოვნების ჩასახვა და განვითარება განაპირობა. ვფიქრობთ, რომ ამჟამინდელი საქართველოს ფართო საზოგადოებამ არ იცის, ან ნაკლებად იცის თუ როგორ ვითარდებოდა 1875-1990 წლებში, ერთიანი საქართველოს ფარგლებში, ცხინვალის სათეატრო ცხოვრება, რომელიც ურთიერთ გაგების, ურთიერთ თანამშრომლობის, საერთო მიზნისაკენ სწრაფვის მაგალითებით არის აღსავსე.

ცხინვალში ქართული და ოსური თეატრების ჩასახვისა და განვითარების გზები მე-19 და მე-20 საუკუნეებს უკავშირდება. მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოში, საზოგადოების ინტერესი თეატრალური ხელოვნებისადმი წლითი-წლობით იზრდებოდა, საქართველოს ამა თუ იმ მხარეში, სოფლებსა, თუ ქალაქებში სცენის მოყვარეთა წრეები იქმნებოდა და მათ მიერ შექმნილი წარმოდგენები სხვადასხვა სივრცეში იმართებოდა, მათ შორის კერძო სახლებში, ასევე იყო ცხინვალშიც, ვინაიდან პირველი სათეატრო შე-

ნობა 1895 წელს ლიახვის პირას აიგო, საზაფხულო თეატრის „როტონდას“ სახით, სადაც წარმოდგენილი იყო კ.მესხის „თამარ ბატონიშვილი“. „როტონდა“ 1902 წელს დაინვა, ხოლო ახალი შენობა აიგო და გაიხსნა 1909 წელს, რომელიც ტირიფონის არხის მშენებლობასთან დაკავშირებული საჭიროებების გამო 1927 წელს დაანგრეს და აიღეს.

1875-1895 წლებში ცხინვალში ქართველ და ოს სცენის მოყვარეთა მუდმივი დასები არ არსებობდა. ცხინვალში წარმოდგენებს თბილისიდან საგასტროლოდ ჩასული დასები და ცნობილი ქართველი მსახიობები მართავდნენ. ხშირად ამ წარმოდგენებს საქველმოქმედო მიზნებითაც იყენებდნენ, მაგალითად ცხინვალის ღარიბი სტუდენტების დასახმარებლად, ლიახვზე ხიდის ასაგებად, ან ცხინვალის წიგნთსაცავის დასახმარებლად და ა.შ., რაც საზოგადო საქმეებზე ზრუნვის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებას. ამავდროულად იმდროინდელი ცხინვალის საზოგადოების ერთი ნაწილი უარყოფად ეკიდებოდა წარმოდგენებში მდებარეობით სქესის წარმომადგენელთა მონაწილეობას და ადგილობრივ სცენისმოყვარეთა და თბილისიდან მოწვეულ მსახიობთა ძალებით გამართული წარმოდგენები, ამ ტენდენციას ებრძოდა. ამასთან დაკავშირებით 1875 წლის 12 სექტემბერის გაზეთ „დროებაში“ ვკითხულობთ: „ცხინვალი, 31 აგვისტო, ამ ცოტა ხანებში გორის უეზდში სამჯერ იყო ქართული წარმოდგენა: ერთი გორში და ორიც სოფელ ცხინვალში. გორის წარმოდგენაზე მე არ დავსწრებივარ და ამისათვის არც ვიცი როგორ წარმოადგინეს, მხოლოდ ეს კი გავიგე სანდო პირებისაგან, რომ ერთს გაბუნიას ქალს ეთამაშა.

აგრეთვე არ დავსწრებივარ ცხინვალში პირველ წარმოდგენას, მეორე წარმოდგენაზე კი დავესწარი, წარმოადგინეს „გაყრა“ გ.ერისთავისა, აგვისტოს 31-ს კვირა დღეს, უფ. ალექსანდრე ოჰანოვის სახლში საზოგადოდ წარმოდგენა მშვენივრად წავიდა, რომ თვით თბილისშიც იშვიათია ხოლმე ასე კარგად წარმოდგენა. კერძოდ კი უნდა შევნიშნოთ ზოგიერთ პირებს: მაგ..., მიკირტუმას როლის აღმსრულებელი ვასილ ტერ-აბრამიანცი აზვიადებდა თავის როლს... კაცებში უნაკლოდ აღასრულეს თავიანთი როლები ზაალ მაჩაბელმა – პავლეს როლი, ივანე მაჩაბელმა – ივანეს როლი და ნატო გაბუნია – სეკრეტის როლი. დანარჩენებსაც ურიგოდ არ უთამაშიათ.

განსაკუთრებით ქებისა და პატივისცემის ღირსნი არიან მოთამაშე ქალები. ამით დასთრგუნეს ის ცრუმორწმუნეობა, რომ ვითომც თეატრში თამაშობა უნამუსობა იყო, მაგრამ რას ბრძანებთ, ბატონებო! აქ, ცხინვალში არამცთუ თამაშობას, არამედ თვით თეატრში წასვლასაც კი უნამუსობას ეძახიან ზოგიერთი ქალები. თუ ღმერთი გნამთ, დააყენეთ თქვენი წანკლიანი ენა და როდესაც თქვენ არ გინდათ მონაწილეობის მიღება საზოგადო საქმეში, სხვას მაინც ნუ უშლით. ნინოსი და შუშანას როლები აღასრულა ანასტასია მაჩაბლისამ, მაკრინესი და თათულასი - ეფემია მაჩაბლისამ, ყარდაშვედისა – ა. ალექსევეისამ. სამივემ თავიანთი როლები კარგად აღასრულეს, მაგრამ უმშვენიერესად, უნაკლოდ და სწორედ რომ არტისტულად აღასრულა თავისი როლი ეფემია მაჩაბლისამ... ხალხი იმდენი იყო, რამდენიც დაეტეოდა ზალაში, ე.ი. ასამდე სული... მშვენივრად“ (გაზეთი „დროება“ 1875 წ. 12 სექტემბერი)

1879 წელს სცენის მოყვარებმა ცხინვალში წარმოადგინეს მოლიერის „ძალად ექიმი“ და ა. თუთაევის „ალასა და პრიკაზჩიკის დავა“, 1892 წელს ა. ცაგარელის „ხანუმა“ და ა.შ. ცხინვალში ქართველი სცენისმოყვარეების გარდა, თანდათანობით წარმოდგენების გამართვა დაიწყო ოსმა სცენისმოყვარეებმაც, რასაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი თბილისში ოსური საგამომცემლო საზოგადოების ბაზაზე შექმნილმა ოს სცენისმოყვარეთა წრემ, რომელშიც მოღვაწეობდნენ თბილისელი მასწავლებელი ვანო აბაითი, მოსწავლეები ეგნატე ალდათი, ირაკლი გაგლოითი, მუშები ნიკოლოზ ჩილახსათი, აბე თულანთი და სხვები. აღნიშნულმა სცენისმოყვარეთა წრემ თავისი პირველი წარმოდგენა თბილისში, 1906 წელს „ვეტცელში“ გამართა (აღმაშენებლის გამზირზე ყოფილი თოჯინების თეატრის შენობა) წარმოადგინეს ელ. ბრიტაითის „რუსეთში ნამყოფი“ და „სირცხვილს სიკვდილი სჯობს“, შემდეგ ალ. ყაზბეგის „არსენა“ და გოგოლის „ხელის თხოვნა“. აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელი პრესა გამოეხმაურა ამ მოვლენას, მათ შორის თბილისში გამომავალი ოსურ ენოვანი გაზეთი „ ნოვ ცარდი“ წერდა: „თბილისელმა ოსმა ახალგაზრდობამ აქტიური მუშაობით დიდი სიხარული მოგვიტანა, თეატრში უამრავი ხალხი მოგროვდა. მაყურებელთა შორის იყვნენ ისეთებიც, რომლებსაც ოსური ენა სრულებით არ ესმოდათ. სპექტაკლი ყველას მოეწონა და ყველა კმაყოფილი იყო. დაე, ენერგიულმა ახალგაზრდობამ კიდევ მრავალი შექმნას ასეთი თეატრი“. (გაზეთი „ ნოვ ცარდი“ 1906 წ.) 1907 წელს თბილისში ფუნქციონირება დაიწყო მეორე ოსურმა სამოყვარულო თეატრმაც, რომელიც თბილისის სახალხო უნივერსიტეტის ოსური სექციის ბაზაზე შექმნა და რომელსაც 15 წლის მანძილზე ცნობილი მსახიობი და ქართული თეატრის მოამაგე ნიკო გოცირიძე ხელმძღვანელობდა. მისი უშუალო ინიციატივით ოსურ ენაზე ითარგმნა რიგი პიესები, მათ შორის ლანგმანის „ლორმუცელა“, რომელიც 1908 წელს წარ-

მოდგენილი იყო ავჭალის აუდიტორიაში თბილისის ოსური სკოლის დასახმარებლად. („ახალი ცხოვრება“ 1907 წ, №1).

1909 წელს თბილისში კიდევ ერთი ოსური დრამწრე შეიქმნა ოსური საგამომცემლო საზოგადოების „რუხსი“-ს ბაზაზე. მათ ზუბალოვის სახლში დიდი წარმატებით წარმოადგინეს ოსი დრამატურგების პიესები - რ.ქოჩისათის „ემმაკი კაცი“ და ელ.ბრიტაითის „ორი და“. ამასთან დაკავშირებით გაზეთი „ჩვენი აზრი“ წერდა: „... მსახიობებს მეტად ძნელი ამოცანა ჰქონდათ გადასაჭრელი, ... მიუხედავად ამისა, მათ ყოველგვარი სიძნელე დაძლიეს და სრულყოფილად წარმოადგინეს სხვადასხვა სცენა. ის ოვაციები, რომლებიც ხალხმა ალალის გულით უბოძა, ნამდვილად დაიმსახურა სპექტაკლის ყველა მონაწილემ („ჩვენი აზრი“ 1909 წ. № 121) თეატრი კვლავ სავსე იყო ხალხით. სპექტაკლს ესწრებოდნენ ისეთებიც, ვისაც ოსური არ ესმოდა“. 1910-1911 წლებშიც შეიქმნა თბილისში ახალი ოსური დრამატული წრე, რომლის რეპერტუარშიც იყო როგორც ცნობილი ოსი დრამატურგის ელ.ბრიტაითის, ისე რ.ერისთავის და ა. ჩეხოვის ნაწარმოებები. ზუბალოვის სახალხო სახლში გაიმართა კოსტა ხეთაგათის გარდაცვალების 5 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამოც. დრამწრის მსახიობთა ოსტატობა თანდათანობით იხვეწებოდა და ვითარდებოდა. ყოველ სეზონში იმართებოდა ახალი სპექტაკლები. მაგალითად 2016-2017 წლების სეზონში დრამწრის რეპერტუარში იყო ოსი და ქართველი მწერლების ნაწარმოებები: ალ.ყაზბეგის „არსენა“, ა.არისხანთის „ირადი“, ა.ცაგარელის „რაც გინახავს, ველარ ნახავ“, ელ ბრიტაითის „ორი და“, პ. ირეთელის „ქრისტინე“, დ.ანწყურელის „ორი მშვიერი“ და სხვა. 1921-1931 წლებში თბილისში ოსური დრამატული სახალხო თეატრის მუშაობა გააქტიურდა. 1924 წელს კოლექტივი შეივსო ახალი შემადგენლობით, თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელი ზაქარია გაზაბათი იყო. თეატრის რეპერტუარში გაჩნდა რევოლუციური განწყობების ნაწარმოებები. რევოლუციამდე სპექტაკლები თბილისის სხვადასხვა სივრცეში, ან მონაწილის ბინაში, ან თბილისის ოსური შვიდწლედის სკოლის შენობაში იმართებოდა, რევოლუციის შემდეგ კი ოსური დასი თბილისში, პლენხანოვის სახელობის კლუბში (თბილისის მუსიკალური კომედიისა თეატრის ყოფილი შენობა), განთავსდა 1930 წელს თბილისის ოსური დრამატული წრე გ.ბუხნიკაშვილის თაოსნობით მოძრავ საკოლმეურნეო თეატრად გადაკეთდა, სადაც რეჟისორად ცნობილი მსახიობი ია ქანთარია მოღვაწეობდა. 1931 წელს თეატრმა გასტროლი გამართა ცხინვალში და საფუძველი ჩაეყარა ცხინვალში პირველი ოსური პროფესიული თეატრის გახსნას. („ჩვენი აზრი“ 1909წ. №121)

1931 წელს ცხინვალის ოლქის ხელმძღვანელობამ მიიღო დადგენილება ცხინვალში სახელმწიფო დრამატული თეატრის შექმნის შესახებ, რომლის დასიც დაკომპლექტდა თბილისის ოსური სახალხო თეატრის, თბილისის საკოლმეურნეო მოძრავი თეატრისა და ცხინვალის ოსური დრამწრის მსახიობებით. თეატრმა პირველი წარმოდგენა ცხინვალის კულტურის სახლში, 1931 წლის 29 ივლისს გამართა. წარმოდგენილი იყო სენო წერეთლის პიესა „ციებ-ცხელებზე“ ოსური ცეკვის დიდოსტატის ვლადიმერ თაგათის დადგმით.

სახელმწიფო თეატრის სტატუსი ახალ ამოცანებს უსახავდა კოლექტივს. ამ სტატუსამდე კი, როგორც ზემოთ ავლინებთ, სცენის მოყვარეთა ქართული და ოსური წრეები ხელს უწყობდნენ ცხინვალში სათეატრო ხელოვნების პოპულარიზაციას, რაშიც მნიშვნელოვანი წვლილი თბილისიდან ცხინვალში საგასტროლოდ ჩასულ ისეთ ცნობილ ხელოვანებს შექონდა, როგორებიც იყვნენ ელისაბედ ჩერქეზიშვილი, მაკო საფაროვა-აბაშიძისა, ვალერიან გუნია, კოტე მესხი და ა.შ. ქართულ-ოსურ კულტურულ ურთიერთობაში ასევე მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა ცნობილ ოს მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს კოსტა ხეთაგათის, რომელიც საბჭოთა პერიოდში ხეთაგაუროვად მოიხსენიება და რომელსაც დიდი მეგობრობა აკავშირებდა ქართული კულტურის მოღვაწეებთან ალექსანდრე ყაზბეგთან, დიმიტრი არაყიშვილთან და იოსებ იმედაშვილთან. თბილისში მოქმედი ოსური სცენისმოყვარეთა წრეების და ცხინვალში მოქმედი სცენისმოყვარეების ბაზაზე მომზადდა ნიადაგი ცხინვალში პროფესიული სახელმწიფო თეატრის დასაფუძნებლად. აღსანიშნავია, რომ ამ სტატუსამდე მისასვლელი ყველა საფეხური ცხინვალის ოსურმა დასმა ქართველი და ოსი დრამატურგების, რეჟისორების, მსახიობების, საზოგადო მოღვაწეების ერთობლივი ძალისხმევით განვლო, რასაც ზურგს უმაგრებდა საქართველოში გამოშვებული როგორც ქართულენოვანი, ისე ოსურ და რუსულ ენოვანი პრესა და რაც მთვარია მაყურებელი, ქართველი თუ ოსი მაყურებელი, რომელიც ესწრებოდა როგორც ქართულ, ისე ოსურ წარმოდგენებს და ამაში მათ ენობრივი ბარიერი ხელს არ უშლიდა.

1931 წლის 29 ივლისს, ცხინვალის კულტურის სახლში ოსური სახელმწიფო დრამატული თეატრის პირველმა წარმოდგენამ – სენო წერეთლის პიესის მიხედვით განხორციელებულმა დადგამმა „ციებ-ცხელებზე“, ცხადყო დასის პროფესიონალიზმის ამალგების აუცილებლობა. თბილისის შოთა რუსთაველის

სახელობის თეატრმა იტვირთა ცხინვალის ოსური თეატრის შეფოხა. რეჟისორი შოთა აღსაბაძე და მსახიობი ია ქანთარია მივლინებული იყვნენ ცხინვალში თეატრის კონსულტანტებად. თეატრს მეთოდურ დახმარებას უწევდა დიდი ქართველი რეჟისორი სანდრო ანმეტელი, რომლის თაოსნობით და საქართველოს მთავრობის გადანაცვლებით რუსთაველის თეატრთან არსებულ სტუდიაში შეიქმნა სექტორი, სადაც 1934 წელს 20 ახალგაზრდა ოსი მსახიობი ეუფლებოდა პროფესიას. 1935 წელს თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელად რეჟისორი ვიქტორ მურღულია დაინიშნა, რომელმაც თეატრის რეპერტუარი შეავსო ოსური, ქართული და რუსული პიესებით. ცხინვალის სახელმწიფო თეატრის მიერ განხორციელებული დადგმების შესახებ წერილები და რეცენზიები სისტემატურად ქვეყნდებოდა საქართველოს პრესაში, თეატრში პერიოდულად დისპუტებიც იმართებოდა, რაც ხელს უწყობდა თეატრის ცნობადობის ამაღლებას და ამავე დროს კოლექტივის პროფესიულ ზრდას. 1939 წელს ცხინვალის სახელმწიფო დრამატულ თეატრს კოსტა ხეთაგუროვის (ხეთაგათის) სახელი მიენიჭა. 1940 წელს თბილისში ცხინვალის რეგიონის კულტურისა და ხელოვნების დეკადა გაიმართა და თეატრის დირექტორს, მხატვარს, კომპოზიტორს და მსახიობთა ჯგუფს საქართველოს ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწის წოდება მიენიჭათ. 1941 წელს თეატრს ლენინგრადის თეატრალური ინსტიტუტის კურსდამთავრებულები შეემატნენ. თეატრის რეპერტუარში მუდამ იყო როგორც ოსი, ისე ქართველი და უცხოელი დრამატურგების ნაწარმოებები. 1954 წელს საქართველოში ცხინვალის ოსური თეატრის დაარსების 50 წლისთავი აღინიშნა. ამასთან დაკავშირებით საქართველოს სახალხო არტისტის, საქართველოს ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწის და საქართველოს დამსახურებული არტისტის წოდებები მიენიჭათ თეატრში მოღვაწე ხელოვანებს. 1957 წელს თბილისში კვლავ გაიმართა ცხინვალის რეგიონის, როგორც იმხანად უწოდებდნენ სამხრეთ ოსეთის, ლიტერატურისა და ხელოვნების დეკადა, რომლის სათანადო დონეზე მომზადებაში ჩართული იყო სახალხო არტისტი აკაკი ხორავა „რომელიც ხშირად ჩადიოდა ცხინვალში, ესწრებოდა რეპეტიციებს, ამხნევებდა მსახიობებს, უსწორებდა მიზანსცენებს, იდეურად და ტექნიკურად ამაღლებდა სპექტაკლების დონეს“ ამჯერადაც საქართველოს მთავრობის გადანაცვლებით თეატრის კოლექტივის წევრები დაჯილდოვდნენ საპატიო წოდებებით. 1981 წელს თეატრის კოლექტივი კვლავ შეივსო ახალი ძალებით, მოსკოვის სამხატვრო თეატრთან არსებული ნემიროვიჩ-დანჩენკოს სახელობის თეატრალური სტუდიის კურსდამთავრებულებით. 1973 წელს თეატრმა წარმატებული გასტროლები გამართა თბილისში და მსახიობები დაჯილდოვდნენ საპატიო წოდებებით. (ჩეთითი 1976 : 38- 55).

აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ ცხინვალში ოსური სახელმწიფო თეატრის დაფუძნების შემდეგ, თბილისში არსებული ოსური დრამწრე დაიშალა, ვინაიდან ოსური სახელმწიფო თეატრში სწორედ თბილისში არსებული დრამწრის კოლექტივის წევრებით იყო დაკომპლექტებული. მიუხედავად ამისა, ქართველ და ოს ხელოვანთა ძალისხმევით, თბილისში პლენარის სახელობის კულტურის სახლში, 1954 წელს კვლავ აღდგა ოსური დრამწრე, რომელმაც 1958 წლიდან ოსური სახალხო თეატრის სტატუსით გააგრძელა თბილისში მოღვაწეობა და თბილისელ მაყურებლებში პოპულარობაც მოიპოვა.

ამგვარად, ქართულმა თეატრალურმა ხელოვნებამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა საქართველოში ოსური თეატრის აღმოცენებისა და მისი განვითარების საქმეში, რაც თავდაპირველად გამოიხატა თბილისიდან ცხინვალში ქართველი სცენის ოსტატების გასტროლებით, ცხინვალში სათეატრო ხელოვნების პოპულარიზაციით, ადგილობრივი ქართული, თუ ოსური სცენისმოყვარეების ნახალისებითა და დაკვალიანებით, თბილისში ოსური სხვადასხვა სამოყვარულო თეატრის საქმიანობის ხელშეწყობით, ხოლო ცხინვალში კოსტა ხეთაგუროვის სახელობის ოსური სახელმწიფო თეატრის დაფუძნების შემდგომ, საგანგებოდ ამ თეატრისთვის ახალი კადრების მომზადებით, ასევე თეატრის რეპერტუარის ფორმირებაში, სადადგმო კულტურის ამაღლებაში, სამსახიობო ოსტატობის განვითარებაში შეტანილი წვლილით, თბილისში თეატრის გასტროლების ხელშეწყობით და მისი მიღწევების პოპულარიზაციით, თეატრის კოლექტივის წევრთა საპატიო წოდებებით დაჯილდოებით და ა.შ., რაც პერმანენტურად სტიმულს აძლევდა ცხინვალის ოსური თეატრს შემდგომი აქტიური მუშაობისა და ახალი სიმაღლეების დასაპყრობად. ყოველივე ამას ცხადყოფს საქართველოს 1875-1990 წლების პრესა, ქართველი და ოსი ავტორების ნიშნები ავტ.: ვ. ცაბაევი – „კოსტა ხეთაგუროვის სახელობის სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დრამატული თეატრი“, სამხრეთ ოსეთის გამომცემლობა ქ. სტალინირი.

აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ 1935 წლიდან ცხინვალის ქართული და ოსური დასები ერთ შენობაში მოღვაწეობდნენ, 1937 წლიდან ცხინვალის კოსტა ხეთაგუროვის სახელობის სახელმწიფო დრამატული თეატრის ქართული და ოსური დასების დირექტორი და სამხატვრო ხელმძღვანელი ვიქტორ მურღულია არ იშურებდა ძალ-ღონეს თეატრის შემდგომი წინსვლისთვის. ამ დროიდან მოყოლებული 1990 წლის ჩათვლით, თეატრის ორივე დასს ცნობილი რეჟისორები ხელმძღვანელობდნენ. თბილისში სისტე-

მატურად იმართებოდა მათი გასტროლები, ქართული დასის შემადგენლობაც პერიოდულად ივსებოდა თბილისის რუსთაველის სახელობის თეატრალური ინსტიტუტის კურსდამთავრებულებით. მიღწეული წარმატებისათვის ორივე დასის წევრები ჯილდოვდებოდნენ საპატიო წოდებებით.

1974 წლიდან ცხინვალის თეატრის ქართული დასის განვითარებაში და წარმატებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა არაერთი საინტერესო დადგმით რეჟისორმა უშანგი მინდიაშვილმა.

1978 წელს აღინიშნა ცხინვალის ქართული თეატრის 100 და ოსური თეატრის 70 წლისთავი, რასაც ორივე თეატრმა მიუძღვნა დადგმები, მოეწყო ორივე თეატრის შემოქმედებითი გზის ამსახველი გამოფენაც, გაიმართა კონფერენცია და საიუბილეო საღამო-კონცერტიც. ორივე თეატრის წარმომადგენლები დაჯილდოვდნენ საპატიო წოდებებით. საიუბილეო ღონისძიება პრესამ ფართოდ გააშუქა.

მე-20 საუკუნის 90-იან წლების დასაწყისში კი ინსპირირებულმა პოლიტიკურმა დაძაბულობამ ცხინვალში ქართულ-ოსური ურთიერთობები გაართულა, მათ შორის ერთ ჭერქვეშ თეატრის ქართული და ოსური დასების ფუნქციონირების შესაძლებლობაც გაამწვავა. ამიტომაც 1990 წელს, იმჟამინდელი საქართველოს თეატრის მოღვაწეთა კავშირის თავჯდომარის გიგა ლორთქიფანიძის თაოსნობით და იმჟამინდელი საქართველოს კულტურის მინისტრის ვალერი ასათიანის განკარგულებით ცხინვალის კოსტა ხეთაგუროვის სხელობის სახელმწიფო დრამატულ თეატრს გამოეყო ქართული დასი, ჩამოყალიბდა ცალკე სტრუქტურულ ერთეულად და ეწოდა ცხინვალის ივანე მაჩაბლის სახელობის სახელმწიფო დრამატული თეატრი, რომელმაც ცხინვალში მხოლოდ ერთი სპექტაკლის - დ. გაჩეჩილაძის „ბახტრიონის“ დადგმა მოასწრო, რის შემდეგაც თეატრი ლტოლვად იქცა.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ლტოლვილეობაში მყოფმა ცხინვალის ივანე მაჩაბლის სახელობის სახელმწიფო დრამატულმა თეატრმა, მიუხედავად რიგი პრობლემების, შეძლო თბილისში ფეხზე წამოდგომა, შემოქმედებითი განვითარება და წინსვლა. დღეს იგი საქართველოში მოქმედი ერთ-ერთი საინტერესო კოლექტივია რეჟისორ გოჩა კაპანაძის ხელმძღვანელობით. აღსანიშნავია, რომ ლტოლვილების პერიოდში თეატრში მოღვაწეობდნენ ისეთი ცნობილი რეჟისორები, როგორებიც არიან გიორგი გაბელაია, ნუგზარ ლორთქიფანიძე, ასევე ცალკეულ დადგმებზე გიორგი შალუტაშვილი, ნუკრი ქანთარია, მალხაზ ასლამაზიშვილი, თამარ ხიზანიშვილი და სხვები. თითოეულმა მათგანმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა თეატრის განვითარებაში. დღეს ცხინვალის ივანე მაჩაბლის სახელობის სახელმწიფო თეატრი სისტემატურად მართავს სპექტაკლებს, გასტროლებს საქართველოს რეგიონებში და უცხოეთში, მონაწილეობს საერთაშორისო თეატრალურ ფესტივალებში და მაინც ცხინვალში დაბრუნების მოლოდინი არ ტოვებს ამ კოლექტივის თითოეულ წევრს, ისევე როგორც საქართველოს თითოეულ მოქალაქეს. რაც შეეხება ცხინვალის კოსტა ხეთაგუროვის სახელმწიფო დრამატულ თეატრის მოღვაწეობას, ცნობილი მიზეზების გამო ამის თაობაზე ინფორმაციას არ ვფლობთ. იმედია, ისინიც აგრძელებენ შემოქმედებით ზრდა-განვითარებას და ისინიც ელოდებიან ცხინვალში თავიანთი თანამემამულეებისა და კოლეგების დაბრუნებას, რის შემდგომაც ცხინვალში სათეატრო ცხოვრება კიდევ უფრო მეტად გააქტიურდება, უფრო საინტერესო და მიმზიდველი გახდება. ამის იმედს იძლევა ის ფაქტი, რომ ცხინვალის კოსტა ხეთაგუროვის სახელობის სახელმწიფო თეატრის ისტორია მჭიდროდ არის დაკავშირებული საქართველოს ხელისუფლებისა და ქართველ ხელოვანთა ძალისხმევასთან, რომ 1875-1990 წლებში, ერთიანი საქართველოს ფარგლებში ამ თეატრის იდენტობასა და განვითარებას საფრთხე არასოდეს დამუქრებია, რომ თბილისშიც და ცხინვალშიც მრავალი შერეული ოჯახია, ქართულ-ოსური, თუ ოსურ-ქართული ოჯახი, მათ შორის ცხინვალის ქართულ და ოსურ სახელმწიფო თეატრებშიც. მიუხედავად იმისა, რომ ამ საკითხის საბოლოო გადაწყვეტა მნიშვნელოვანწილად მავანთა პოლიტიკურ ნებაზეა დამოკიდებული, ვიმედოვნებთ, რომ „სანთელი და საკმეველი“ გზას არ დაკარგავს. მანამდე კი სასურველია საქართველოს მოქალაქეების ინფორმირებულობის ასამაღლებლად ამ ორი თეატრის წარსულის, ახლანდელი სახეობისა და მომავლის შესახებ ინტერვიუების მომზადება ცნობილ ხელოვანებთან, არტისტებთან, მეცნიერებთან და ქართულ და ოსურ ენებზე ინტერნეტში განთავსება, ასევე ცხინვალიდან თბილისის რუსთაველის თეატრისა და კინოს უნივერსიტეტში სწავლის მსურველებისათვის სათანადო პირობების შექმნა, ასევე სხვა ქვეყნებში გასამართ ფესტივალებში ერთსა და იმავე პერიოდში ორივე თეატრის მონაწილეობის ორგანიზება, რათა ხელი შეეწყოს კოლეგებს შორის უშუალო ურთიერთობებს, პროფესიულ ინტერესებს, ადამიანურ კონტაქტებს, ანუ ყველა იმ საშუალებისა და ფორმის მეშვეობით ისეთი აქტივობების განხორციელება, რაც ორივე თეატრისთვის იქნება მიმზიდველი და საინტერესო, მიზანშეწონილი მათი შემდგომი განვითარებისათვის, ერთმანეთისკენ სავალი გზებისათვის ხელშეწყობისათვის.

ლიტერატურა:

1. გაზეთი „ჩვენი აზრი“, 1909. №121;
2. „Закавказье“. 1909. #12.
3. „Тифлисский листок“, 1911. №100 .
4. ნ. ბეპიევი IV საერთაშორისო კონფერენცია „ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები“ საკონფერენციო მასალა, სტატია „ოსური თეატრის ისტორიიდან“ 2018. გამომცემლობა „თბილისი“
5. ნ. ბეპიევი „ქართულ-ოსური ურთიერთობები“ თბ. 2018 გამომცემლობა „უნივერსალი“
6. კ. ნინიკაშვილი . „ცხინვალის თეატრი“ თბ. 2011 გამომცემლობა „სიტყვა“
7. რ. ჩეთითი, „ოსური თეატრის განვითარების გზები“, თბ.1976. გამომცემლობა „ხელოვნება“
8. ვ. ცაბაევი, „კოსტა ხეთაგუროვის სახელობის სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დრამატული თეატრი“, ქ. სტალინირი, 1957. სამხრეთ ოსეთის გამომცემლობა „ქ. სტალინირი“.
9. კ. ნინიკაშვილი, კოსტა ხეთაგუროვის სახ. ცხინვალის სახელმწიფო დრამატული თეატრი, თბ.1976. გამომცემლობა „ხელოვნება“.
10. ნ. ლაშხია, თ. მეშვილდე, ცხინვალის ქართული თეატრი“, თბ.1980. გამომცემლობა „ხელოვნება“.

Irine Sagenelidze

Georgia, Tbilisi

SIGNIFICANCE OF CREATIVE RELATIONS ON THE EXAMPLE OF GEORGIAN AND OSSETIAN THEATRES

The aim of the research theme is to illustrate preserving cultural identity and development on the model of the history of Georgian and Ossetian theatres within united Georgia; in the multiethnic society and existing in it tolerance and peaceful cohabitation; to outline contribution of Ossetians into Georgian cultural diversity. For achieving this aim the following tasks should be performed: 1. searching of archival materials concerning designated theatres; 2. description of facts and events proving emerging of theatres and joint overcoming problems from 1875 till 2008 years – starting with a theatre circle, finishing with establishing a theatre; 3. preparing interviews in Georgian and Ossetian languages on internet for rising acknowledgement of Georgian and Ossetian citizens.

Development of connections with the occupied Tskhinvali Kosta Khetagurov Theatre and Georgian theatres is actual as direct contacts among colleagues, together with professional interests, “develop human relationships too and weaken the pressure of the third force”,

Creating of appropriate conditions for wishful applicants from occupied territories at the Shota Rustaveli Theatre and Film University is important. Despite of severe resistance they will find a proper way for arriving in Tbilisi in case of readiness of the university.

Though, Georgia is successful in European-Atlantic space integration, some social, economic and legal problems need regulations. The actual question of occupied territories is existing there cultural centers. One of them is the Tskhinvali Kosta Khetagurov Theatre. Pre-servation of its individuality never was threatened and never will be within united Georgia.

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი,

რეგიონალიზმის კვლევის ინსტიტუტის

მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

საქართველო, თბილისი

მიხეილ ყიფიანის (1833–1891 წ.წ.) პოლვანეობის ისტორიიდან

XIX საუკუნის ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე, პუბლიცისტი, მთარგმნელი და პედაგოგი მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანი, 1833 წლის 12 აპრილს, ხარაგაულის მუნიციპალიტეტის სოფელ ვახანში დაიბადა. მან განათლება გორის სამაზრო სასწავლებელში მიიღო, რომელიც 1849 წელს დაასრულა, ხოლო შემდეგ სწავლა კავკასიის სამიჯნო სკოლაში განაგრძო, დაეუფლა ტოპოგრაფიას, რის გამოც როგორც ნიჭიერი და მომზადებული ახალგაზრდა სამიჯნო დარგში სამუშაოდ მიიწვიეს (ბაბუნაშვილი, 1994:358). იგი აქტიურად მონაწილეობდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“

დაარსებასა და მის საქმიანობაში. რმიხილ ყიფიანი სამიჯნო სკოლაში პედაგოგიურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა, ხოლო აღნიშნულ სკოლასთან დაარსებულ საკვირაო სასწავლებლის ქართველი მოსწავლეებისთვის, ვახტანგ თულაშვილთან ერთად 1862 წელს არითმეტიკისა და გეომეტრიის სახელმძღვანელო შეადგინა. 1886 წელს მან პირველად დაბეჭდა „ქართული არითმეტიკა“. 1887 წელს ქართულ ენაზე დაიბეჭდა გეომეტრიის პირველი ნაწილი, პლანიმეტრია. ამ ფაქტთან დაკავშირებით გაზეთი „ივერია“ წერდა: „...დაიბეჭდა ტფილისში ქართულად გეომეტრია, შედგენილი ზ. ყიფიანის მიერ. ამ წიგნში მოთავსებულია მხოლოდ ერთი ნაწილი გეომეტრიისა, სახელდობრ პლანიმეტრია. შემდეგი ნაწილები: სტერეომეტრია, უმდაბლესი გეოდეზია და ტრიგონომეტრია ბატონ მ. ყიფიანს დიდი ხანია მზად აქვს და ამ ნაწილების დაბეჭდვასაც აპირებს. ლოგარითმები უკვე დაუბეჭდია კავკასიში და ამჟამად თვით აქ იმყოფება, სხვათაშორის გეომეტრიის დარჩენილი ნაწილების დაბეჭდვის საქმის დასამთავრებლად“ („ივერია“, №101, 1890:2). მ. ყიფიანმა დიდი შრომა გასწია მათემატიკური ტერმინების დასადგენად. ამ მიზნით, მან „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ წიგნთსაცავში, მათემატიკური შინაარსის ძველი ხელნაწერები შეისწავლა და იქედან საჭირო ტერმინები ამოკრიბა. მ. ყიფიანმა ქართულად შეადგინა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის რუკა, რომელიც გაზეთ „ივერიის“ რედაქციას შესწირა, ხელმომწერთათვის დასარიგებლად.

მიხეილ ყიფიანი ილია ჭავჭავაძის თანამებრძოლი და ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ აქტიური თანამშრომელი იყო. იგი 1886 წლიდან სპირიდონ ჩიტორელიძის ფსევდონიმით, წერილებს გაზეთ „ივერიაშიც“ აქვეყნებდა. მ. ყიფიანმა თარგმნა მიხეილ ლერმონტოვის მოთხრობა „ჩვენი დროის გმირი“, ასევე, ცნობილი რუსი კრიტიკოსის და პუბლიცისტის ბესარიონ ბელინსკის წერილები. 1864 წელს მელიქოვის სტამბისთვის მან ე. წ. ვენის შრიფტი შეადგინა, რომლითაც გაზეთი „დროება“ იბეჭდებოდა. მ. ყიფიანმა 1865-1866 წლებში თარგმნა ცნობილი ინგლისელი დრამატურგის და პოეტის უილიამ შექსპირის ტრაგედია „იულიუს კეისარი“, რომელიც ჟურნალ „ცისკარი“-ში დაბეჭდა (ცისკარი, №1, 1867:1-105). მან, ასევე, შეადგინა საქართველოს რუკა ხუთ ვერსიანი მასშტაბით.

1871 წელს მიხეილმა თერგის ოლქის სამიჯნო სამმართველოში დაიწყო მუშაობა. თავისი უანგარო შრომის მეოხებით, ჩრდილოეთ კავკასიის მცხოვრებთა შორის მან დიდი პატივისცემა დაიმსახურა. სამსახურის გამო, მიხეილ ყიფიანი საცხოვრებლად ჩრდილოეთ კავკასიაში გადავიდა, მაგრამ ქართულ საზოგადოებასთან კავშირი არასოდეს გაუწყვეტია.

იგი ყოველთვის დაინტერესებული იყო საზოგადოების საჭიროებოთა საკითხებით და შეძლებისდაგვარად მათ მოგვარებაშიც იღებდა მონაწილეობას.

1879 წელს დაარსდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ (Jones, 2005:37). აღნიშნული საზოგადოების თაოსნობით, არა მარტო მთელ საქართველოში, არამედ ვლადიკავკაზში, ალაგირში, ბაქოსა და ნალჩიკში სკოლები გაიხსნა, სადაც ქართველ ბავშვებთან ერთად, ოსი, აზერბაიჯანელი და ჩერქეზი ბავშვებიც სწავლობდნენ. სწორედ, ამ საზოგადოების ანალოგიით, 1883 წელს ვლადიკავკაზში „თერგის ოლქის მთიელთა შორის განათლებისა და ტექნიკური ცოდნის გამავრცელებელი საქველმოქმედო საზოგადოება“ დაარსდა, რომლის შექმნის ინიციატორი და პირველი თავმჯდომარე მიხეილ ყიფიანი იყო, სადაც ის სიცოცხლის ბოლომდე მოღვაწეობდა. მან ჩაუყარა საფუძველი ოსეთში საგამომცემლო და საბიბლიოთეკო საქმეს, მისი თაოსნობით გამოიცა „ოსური ანბანი“. მ. ყიფიანმა გახსნა ქართული სკოლები სტეფანწმინდასა და ვლადიკავკაზში. მის წიგნში „ყაზბეგიდან იალბუზამდე“ აღწერილია მთიელთა მძიმე და გაუსძლისი ცხოვრება (ბეპიევი, 2019:26).

XIX საუკუნის 60-80-იან წლებში, ჩრდილოეთ კავკასიაში ძალიან ბევრი ქართველი გადასახლდა. ამის მიზეზი, სხვა ფაქტორებთან ერთად, სოციალური პრობლემები იყო. განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით, მოხევები, მთიულები და რაჭველები მიდიოდნენ იქ და სამუშაოს შოვნის იმედით სახლდებოდნენ. XIX საუკუნის ბოლოს, 80-იან წლებში, ქართველების რაოდენობა კიდევ უფრო გაიზარდა და ქართველი ბავშვებისთვის საგანმანათლებლო ცენტრის გახსნა გახდა საჭირო. ქართველი საზოგადო მოღვაწის, მიხეილ ყიფიანის თაოსნობითა და აქტიური მოქმედებით, ვლადიკავკაზში საფუძველი ჩაეყარა სკოლის დაარსებას. იგი თბილისში, წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში წერილებს გზავნიდა და ვლადიკავკაზში სკოლის გახსნის საკითხზე აქტიურად მუშაობდა. ასევე აქტიურობდნენ ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი, გიორგი ყაზბეგი. მათ მინის ნაკვეთი აიღეს და სკოლის მშენებლობა დაიწყეს. ამ საქმეში, ასევე, აქტიურად იყო ჩართული, გიორგი ყიფიანის მეგობარი, ცნობილი ოსი პოეტი კოსტა ხეთაგუროვი. ისინი სამაგალითო მეგობრობი იყვნენ. მათი აქტიურობით და საქართველოში მცხოვრები რამდენიმე ქველმოქმედის, დავით სარაჯიშვილის, ძმები სამადაშვილებისა და სხვების ფინანსური მხარდაჭერით, 1888 წელს სკოლის შენობა უკვე დასრულებული იყო. სკოლის პედაგოგები ძირითადად,

ადგილობრივი ქართველები იყვნენ, თუმცა, ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დავალებით, რამდენიმე მათგანი იქ თბილისიდანაც ჩავიდა. მ. ყიფიანის საზოგადოების ეგიდით ოსურ სკოლებში მოღვაწეობდნენ ლავრენტი წერეთელი, კლავდია მაისურაძე, მატრონა ჯაფარიძე, ფილიპე უნგიაძე და სხვები. ვლადიკავკაზში მცხოვრები ქართველთა სათვისტომო აწყობდა თეატრალურ დადგმებს და ასე აგროვებდა სკოლის კეთილმოწყობისთვის საჭირო თანხას. ამ დროს ორი კეთილი საქმე ერთდროულად გაკეთდა - სკოლისთვის თანხაც შეგროვდა და თეატრალურ დასსაც ჩაეყარა საფუძველი. ჩრდილოეთ კავკასიაში პირველმა ქართულმა თეატრმაც გახსნა სეზონი. მას მხოლოდ ჩრდილოკავკასიელი, ვლადიკავკაზელი მაცურებელი არ ჰყავდა, ჩეჩნეთიდან, ინგუშეთიდან, დაღესტნიდან, ალექსეევკიდან (სოფელი აღმოსავლეთ საქართველოში, ქვემო ქართლის მხარის თეთრიწყაროს მუნიციპალიტეტში - ლ. ს.) ჩამოდიოდნენ. მოგვიანებით, თეატრალურ დასს ძალიან ბევრი პრობლემა გაუჩნდა და ფუნქციონირება შეწყვიტა. სკოლის მმართველად ლუარსაბ გოცაძე დაინიშნა. იმ წლებში, ვლადიკავკაზში მოღვაწეობდა სასულიერო პირი, მამა გიორგი ნათაძე, რომელიც ახალი სკოლის მოსწავლეებს საღვთო საქმეს უკითხავდა. მამა გიორგი იყო „ქართველთა შორის ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ვლადიკავკაზის განყოფილების მდივანი. იგი ილია ჭავჭავაძეს ხშირად აწვდიდა საჭირო ცნობებს და ანგარიშებს ვლადიკავკაზში მუშაობის შესახებ და გაზეთ „ივერია“-სთანაც აქტიურად თანამშრომლობდა. მამა გიორგის სახელთანაა დაკავშირებული ვლადიკავკაზის ქართულ სკოლასთან ქართული თეატრის დარბაზის აღმშენებელი კომიტეტის დაფუძნება, რაზედაც მან დიდი მუშაობა გასწია და ამ საქმისთვის უამრავი შეწირულება შეაგროვა. მისი თაოსნობით ვლადიკავკაზში შედგა სცენისმოყვარულთა წრე, რომელშიც მონაწილეობდნენ: ელო ანდრონიკაშვილი, არჩილ ავალიშვილი, ნიკო კურდღელაშვილი, თომა სარაჯიშვილი, კონია კახიანი და სხვები. რმღველი გიორგი ხშირად მართავდა საღამო-წარმოდგენებს და მთელ შემოსავალს, დახმარებისა და სტიპენდიების სახით, ახალგაზრდა ნიჭიერ და ხელმოკლე ქართველებს უგზავნიდა. გიორგი ნათაძემ თავისი პედაგოგიური და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ყველაზე დიდი დრო ვლადიკავკაზის ქართველი მოსახლეობის ერთგულ სამსახურში გაატარა, სადაც 35 წლის განმავლობაში მოღვაწეობდა დარხალხის უზომო პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა. მასთან ხშირად თავს იყრიდნენ ვლადიკავკაზში მყოფი ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლები: იასონ ლორთქიფანიძე, მოსე კალანდარაშვილი, იასონ მოზდოკელოვი, იოსებ შვილიევი და სხვები. როცა 1908 წელს ცნობილმა დიდმა ქართველმა პედაგოგმა ლუარსაბ ბოცვაძემ, სკოლაში თოთხმეტწლიანი მოღვაწეობის შემდეგ, ჟურნალ „განათლების“ თავკაცად დანიშნის გამო, ვლადიკავკაზი დატოვა. სკოლის პატრონობა გიორგი ნათაძემ ითავა.

1917 წლის 8-17 სექტემბერს, როგორც ქალაქ ვლადიკავკაზის ქართველთა ჯგუფის ოფიციალური წარმომადგენელი, გიორგი ნათაძე საქართველოს ავტოკეფალური სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის პირველ საეკლესიო კრებასრესწრებოდა. პედაგოგიური საქმიანობის პარალელურად, მიხეილ ყიფიანი მთარგმნელობითი საქმიანობა იყო დაკავებული. მას ეკუთვნის ლერმონტოვის, შექსპირისა და სხვათა ნაწარმოებების თარგმნა.

1867 წელს ჟურნალში „ცისკარი“ დაიბეჭდა მიხეილ ყიფიანის მიერ თარგმნილი შექსპირის ტრაგედია - „იულიუს კეისარი“. ჟურნალში დაბეჭდილი თარგმანები ხშირ შემთხვევაში აჭრელებული იყო რუსიციზმებით, ბარბარიზმებით, უაღრესად კუროიზული გამოთქმებითა და ტერმინებით, ხოლო მიხეილ ყიფიანის თარგმანები დახვეწილობით გამოირჩევა. თარგმანს იგი ურთავს კომენტარებს, რათა მკითხველისთვის უკეთ იყოს გასაგები ზოგიერთი მოვლენა თუ ისტორიული პირის ვინაობა.

ქართულ ენასთან დაკავშირებით, მიხეილ ყიფიანი წერდა: „ქართველი ხალხი იმით არის ბედნიერი, როგორც ამბობს ყოვლად სახსოვარი ენების უსლარი (ან განსვენებული-იგულისხმება რუსი ლინგვისტი პეტრე კარლოს ძე უსლარი (1816-1875 წ.წ. - ლ. ს.), რომ რთულს დედა-მინის ზურგზე არც ერთს ხალხს არა აქვს ისეთი თავის ენის შესაფერისი ანბანი, როგორც ქართველებსა: ყოველს ხმასა აქვს თავისი გამოსატყვის ნიშანი. ეს უნდა მიგვაჩნდეს საკვებხარად, სულითა და გულით მონდომილები ვიყვეთ, რომ არაფრით შეგვეცვალოს და გაგვიძნელდეს მამა-პაპათგან დატოვებული ენა...“ (ჩიტორელიძე, 1886: 2).

გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე, ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარების და ქართული ეკონომიკის გაძლიერების მიზნით, მ. ყიფიანმა თბილისში ქართველთა სავაჭრო და სამრეწველო სააქციონერო საზოგადოების დაარსება გადაწყვიტა. ორგანიზაციის წესდების პროექტი მან სპირიდონ მაჭავარიანთან (1807-1892 წ.წ.), ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ერთ-ერთ დამფუძნებელთან ერთად შეადგინა და გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდა.

მიხეილ ყიფიანი 1891 წლის 2 მარტს, ვლადიკავკაზში გარდაიცვალა. გაზეთი „ივერია“ მ. ყიფიანის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით წერდა; „...როცა მოძმენი და თანამემამულენი გულდანდობით

შესცქეროდნენ იმის ჭკვიანსა და გონიერ სახეს, იმის ჭალარა შერთულს თმასა და ნვერს და მრავალს სიკეთეს კიდევ მოელოდნენ მისგან, სწორედ, მაშინ იმსხვერპლა სიკვდილმა ეს ჩვენ მიერ ძნელად გასამეტებელი და ძნელად დასათმობი კაცი-ჩვენი ძვირფასი მიხეილ ზაალის ძე. სიკვდილმა სწორედ იმ დროს გამოგვაცალა ხელიდამ ეს დაუღალვი მუშაკი, როცა განსვენებული დიდის მხნეობითა და ხალისით ზრუნავდა საზოგადო საქმისათვის. სიკვდილამდე სულ რამდენიმე დღის წინათ მოუვიდა იმისი წიგნი ჩვენს „წერა-კითხვის საზოგადოებას“, რომელსაც ატყობინებდა, რომ სტეფანწმინდაშიც ვახერხებთ სკოლის გამართვას... ჯერ დღესაც იბეჭდება ტფილისში და ამ მოკლე ხანში მზად იქნება განსვენებულის ქართული სახელმძღვანელო გეომეტრიისა, რომელიც შეიცავს სტერეომეტრიას, მცირე გეოდეზიასა და ტრიგონომეტრიას. უკანასკნელ ხანებშივე განსვენებული სცდილობდა ლოგარითმების დაბეჭდვას კავკავში და უზრუნველყოფას იმ სკოლისა, რომელიც თავის მხნეობით დააარსა იქაურ ქართველთა ყმანვილებსათვის... ბევრი რამ კეთილი ფიქრი და აზრი კიდევ სხვა ჰქონდა განსვენებულს თავისი ქვეყნის სასარგებლოდ, მაგრამ სიკვდილმა აღარ დააცალა საქმედ გადაექცია და განეხორციელებინა. ყოველივე ეს ფიქრი და აზრი თან წაიღო საფლავში და დასტოვა ობლად და მგლოვიარედ იქ თავის დიდად ნაამაგვე კავკავის ქართული სკოლა და აქ ის მცირე დასი ქართველ მოღვაწეთა, რომლის მხნე და დაუღალავი წვერი იყო განსვენებული. საუკუნოდ იყოს ხსენება მისი!“ („ივერია“, №48, 1891:1-2). მიხეილ ყიფიანის გარდაცვალებას, მისი მეგობარი, ოსური ლიტერატურის ფუძემდებელი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და ჭეშმარიტი მამულიშვილი, კოსტა ხეთაგუროვი, ამაღლელებელი სტრიქონებით გამოემართა: „ბევრი კი იყო განა მასავით, ქოხებში მბრწყინავ ცოდნის ვარსკვლავად, რომ ვყვარებოდით მისებრ ძმასავით და მტერთ შებმოდა ჩვენს დასაცავად?“ (ხეთაგუროვი, 1939:2). მ. ყიფიანი დაკრძალულია დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში.

მიხეილ ყიფიანისა და კოსტა ხეთაგუროვის ურთიერთგაგება და მეგობრობა სიმბოლურად გამოხატავს იმ ურთიერთსოლიდარობას, რომელიც ყოველთვის არსებობდა ქართველ და ოს ხალხს შორის. ვიმედოვნებთ, რომ დადგება დრო და ქართულ-ოსურ თანაცხოვრებაზე წარსულ დროში აღარ ვისაუბრებთ. ჩვენი სახელოვანი მამულიშვილების სამაგალითო საქმეები დაგვეხმარება მტრობის დავინწყებასა და ჩატეხილი ხიდის აღდგენაში.

ლიტერატურა:

1. ბაბუნაშვილი ზ., ნოზაძე თ. *მამულიშვილთა სავანე*, თბილისი, 1994.
2. ბეპიევი, ნ. მიხეილ ყიფიანი და კოსტა ხეთაგუროვი. *ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა განვითარების პერსპექტივები*, V საერთაშორისო კონფერენციის თეზისები, რედაქტორი ნ. ბეპიევი, ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2019.
3. გაზ. *ივერია*, №101, 15 მაისი, თბილისი, 1890.
4. ხეთაგუროვი, კოსტა. მეგობრის კუბოსთან, მ. ზ. ყიფიანის გარდაცვალების გამო. თარგმანი სანდრო შანშიაშვილისა, *საბჭოთა ოსეთი*, 15 ივლისი, №153, 1939.
5. ყიფიანი მიხეილ (ნეკროლოგი), *ივერია*, №48, 5 მარტი, თბილისი, 1891.
6. შექსპირი უილიამ. იულიუს ცეზარი, ნათარგმნი დრამა მ. ყიფიანისა, *ცისკარი*, თებერვალი, #1, თბილისი, 1867.
7. ჩიტორელიძე, ს. წერილები გადალმიდან. *ივერია*, 2 დეკემბერი, №261, თბილისი, 1886.
8. Jones, Stephen. *Socialism in Georgian Colors: The European Road to Social Democracy, 1883-1917*, Harvard University Press, 2005.

Lela Saralidze

*Doctor of History, Chief Scientist - researcher of the
Regionalism Research Institute
Georgia, Tbilissi*

FROM THE HISTORY OF THE ACTIVITY OF MIKHEIL KIPIANI (1833-1891)

Mikheil Kipiani (1833-1891) was a well-known Georgian public figure, publicist, translator and educator of the 19th century. He was actively involved for establishment of the Society for the Spreading of Literacy among Georgians and its activities. He received his education at the Gori Graduate School, which he completed in 1849, after which he continued his studies at the Caucasian Gymnasium and mastered the topography and was invited to work as a talented and trained young Gymnasian. Mikheil also did pedagogical work at the school, and in 1862, with Vakhtang Tulashvili he compiled a textbook for arithmetic and geometry for Georgian students of the Sunday school established there. Mikheil Kipiani was a co fighter of Ilia Chavchavadze and an active contributor of the magazine *Georgian Moambe*.

Since 1886 he has been publishing letters even in the newspaper „Iveria“ under the pseudonym of Spiridon Chitorelidze.

In 1871, Michael began work in the Tergi District. Thanks of his unselfish labor, hi earned great respect among the inhabitants of the North Caucasus. In 1864, together with others, he created a Georgian font, which was published the newspaper „Droeba“ and called „Venous font“. Since 1871, Mikheil Kipiani moved to the North Caucasus because of his work, but the connection with Georgian society has not stopped. He has always been interested in the pressing issues of the community and has been involved in resolving them as far as possible.

Mikheil Kipiani was also involved in translation work. He owns translations of works by Lermontov, Shakespeare and others. 1867, in the journal *Tsiskar* was published Shakespeare's play – „Julius Caesar“ translated by Mikheil Kipiani. Mikheil Kipiani's translations are exquisite. In order to make the reader understand some of the events or the historical person, he compiles comments.

He opened Georgian schools in Stepantsminda and Vladikavkaz. In 1879, „The Society for the Spreading of Literacy among Georgians“ was founded. Under the leadership of this community, not only throughout Georgia, but also in Vladikavkaz, Alagiri, Baku and Nalchik, schools which opened for Georgian, Ossetian, Azeri and Circassian children. By the analogy of this society, a charitable society for the dissemination of education and technical knowledge among the mountaineers of the Tergi region, was founded in Vladikavkaz in 1883. The initiator and first chairman of this establishment was Mikheil Kipiani, where he worked to the end of the laugh. He founded the publishing and library business in Ossetia. Under his direction, the “Ossetian alphabet“ was published. Despite the resistance of the Russian administration to the Tsar, the Georgian school established in Vladikavkaz in 1888, despite many difficulties, is still operating today. The friend of George Kipiani, the famous Ossetian poet Kosta Khetagurov, who had an exemplary friendship, also participated in the construction of the school.

The only Georgian church in Vladikavkaz is quite old. Originally it was the church of St. Nino, which was opened in 1898 at the Georgian elementary school. At the entrance to the temple there is a trilingual memorial plaque that says: „Mikhail Kipiani and Kosta Khetagurov - prominent representatives of the Georgian and Ossetian peoples met here often. Their relationship is a symbol of friendship between the two nations“.

Mikheil Kipiani died on March 2, 1891 in Vladikavkaz. The newspaper *Iveria*, issue No. 48, published an extensive obituary, that details the activities of Mikhail Kipiani. He is buried in the pantheon of great writers and public figures in Didube.

გიორგი სოსიაშვილი

პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი
საქართველო, გორი

ოსთა სასამართლოები დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებში (XIX საუკუნის დასაწყისი)

როგორც ცნობილია, ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოში ჩამოსახლებულ ოსთა ახალშენები, XVII საუკუნეში თავდაპირველად შიდა ქართლის მთიან ნაწილში გაჩნდა.¹

ცნობილია ისიც, რომ ოსების ჩამოსახლებას დაუსახლებელი ადგილების ათვისების თვალსაზრისით, სამეფო ხელისუფლების მხარდაჭერით ხელს უწყობდნენ ქართველი ფეოდალები, მათ შორის მაჩაბლები.² საქართველოში დასახლებულ ოსებს ქართველ გლეხთა მსგავსად ფეოდალური ვალდებულებების შესრულება უწევდათ. გადასახადებს ისინი უმთავრესად ნატურის სახით იხდიდნენ.³ ოსთა მიგრაცია თანდათანობით ხდებოდა. ჩამოსახლების პირველ პერიოდში ხდებოდა მათ მიერ ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობის შევიწროება.

XVII საუკუნის I ნახევარში, დიდი ლიახვის ხეობაში ჩამოსულ ოსთა პირველი ჯგუფები აქ არსებულ სოფლებში სახლდებოდნენ. ამის შესახებ ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის XVII საუკუნის I ნახევარში შედგენილი ნასყიდობის სიგელი ივანე და ზაქარიას მიერ ქუაბულ და ზაზა მაჩაბლებისადმი,

¹ რ. თოფჩიშვილი, საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები, თბ., 1997, გვ. 219.

² საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1450, დავთ. 26, საბ. 158.

³ გ. სოსიაშვილი, სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 87.

შიდა ქართლის მთიანეთში დამკვიდრებული ოსები ხშირ შემთხვევაში უარს ამბობდნენ გადასახადის გადახდაზე. სამეფო ხელისუფლება იძულებული ხდებოდა საქართველოში მიგრირებულ ჩრდილოკავკასიელთა მორჩილებაში მოსაყვანად დამსჯელი ექსპედიციები მოეწყო. სენია ჩხეიძის ცნობით ამ მიზნით ილაშქრეს ლიახვის და ქსნის ხეობებში ერეკლე II და თეიმურაზ II.¹ შიდა ქართლში ჩამოსახლებული ოსების დაუმორჩილებლობა სხვა წყაროებითაც დასტურდება. 1783 წლით თარიღდება ერეკლე II ერთ-ერთი სიგელი, სადაც საუბარია ოსების მიერ ცხინვალში ამილახვარ გიორგი აბაშიძის საკუთრებაში მყოფი ხიზანი გლეხის გატაცებაზე. ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი აბაშიძეს ხიზნის გამტაცებელი ოსების და მათი ნათესავების შეპყრობას ავალეზდა.² ოსების დაუმორჩილებლობის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვანვდის 1779 წელს, ბარძიმ მაჩაბლის მიერ სამეფო ხელისუფლებისადმი გაგზავნილი წერილი, საიდანაც ირკვევა, რომ ოსები სამი წლის განმავლობაში ბეგარაზე უარს ამბობდნენ: „ღმერთმა თქვენი რისხვა მამცეს, თუ ასერა სამი წელიწადია მე იმათი ბეგარა მენახოს, უკუმდგარნი გახლანან. არავის არ ზოგავენ, სვერი იმათ დააცლევინეს“.³ ბარძიმ მაჩაბელს, როგორც ჩანს, განდგომილი ოსები მოლაპარაკების შედეგად შემოურიგებია და მათ მიერ დაკავებული კეხვის ციხეც გაუთავისუფლებია. ამ დამსახურების გამო გიორგი XII მემკვიდრემ დავით ბატონიშვილმა ბარძიმს სახასო მამულები უბოძა: „თქვენ როგორც შეგეფერებოდათ, ისე გაისარჯენით, მთლად დიდის ლიახვის ოსები შემოგვარიგეთ, თქვენი ყმანი და სხვისი ყმანი და კეხვის ციხეც აიღევით. რისთვისაც სახასო მამულები გვიბოძებია“.⁴ ოსების მიერ შიდა ქართლის მოსახლეობის შევიწროების შესახებ სხვა არაერთი დოკუმენტიც არსებობს.⁵ 1796 წელს, პატარა ლიახვის ხეობაში, კერძოდ, სოფელ ვანათში დაპირისპირებულ ოსებს და ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობას შორის **მშვიდობიან თანაცხოვრების უზრუნველყოფის მიზნით სისხლის დაუღვრელობის შესახებ „ფიცის წიგნი“ დაიდო.** შეთანხმების დარღვევის შემთხვევაში ოსებს და ქართველებს მებატონისა და მოურავისადმი თითო თუმანი უნდა გადაეხადათ, ხოლო თუ ვინმე მოლაღატე გამოერეოდა, სოფელს მისი ხარი უნდა დაეკლა. ერეკლე II უკმაყოფილებას გამოხატავდა ადგილობრივ მცხოვრებლებზეც, რომლებიც ოსების მოგერიებას ვერ ახერხებდნენ: „ქ რა დაგემართათ და რა მოხდა, ოცი ლეკი მოვა, თქვენ გახდენსთ, ოცდა ათი თქვენ გახდენსთ. რომ ჴმას ვერ გაცემთ თუ ყველანი ერთად არ შეიყარენით. სირცხვილი არა გაქვსთ და ნამუსი. და ეს იცით, როცა თქვენი მეზობელი აღარ იქნება, აღარც თქვენ იქნებით. ქვეყანაში თავი როგორღა გამოგეყოფათ, რომ იმათგან გეშინოდესთ. მაგდენს სოფელს და მაგდენს კაცსა თქვენ უნდა მისცეთ. რაც მაგათ დაეკარგებათ, როგორც ჩვენი განაჩენი არის, ისე. რომელიც სოფელი მაგათ ახლო არის, იმათ უნდა გადაიხადონ. რომელიც იმ გვარნი კაცნი ხართ, რომ შეგიძლიათ და არა იქთ, ჩვენ იმას გარდავახდევინებთ. სულ აგიკლებთ. მე საბრალოს კაცთან საქმე არა მაქვს რა. რომელიც უფროსი კაცნი ხართ, თქვენ გადაგახდევინებთ“.⁶

1808 წელს, გერის ხეობაში ჩამოსახლებულმა ოსებმა დავით თარხნიშვილს (თარხანოვს) თავდებობის წიგნი მისცეს: „წელსა ჩყხ დეკემბრის ბ დღესა ესე თავდებობის წიგნი მოგართვი თქვენ თავად დავით თარხნიშვილს ჩვენ ერთობთ გერის ხეობის ქოქი შვილმა ჯივიმ და ერთობით ჩემა გვარი შვილებმა არბილიშვილმა პეტრემ და ერთობით ჩემა გვარიშვილებმა ბეკოშვილმა ხოსრომ და ერთობით ჩემმა გვარიშვილებმან ყულუნ ბეგაშვილმა ძაღლოამ // და ერთობით ჩემმა გვარმან გოგიჩაშვილმა ტატურჩიმ და ერთობით ჩემმა გვარის შვილებმან ჩოჩი შვილმა ყიყომ და ერთობით და ერთობ ჩემმა გვარის შვილებმან ასე რომ ჩვენის ხეობის თავდებათ დავდექით დღეის იქით თუ ჩვენის ხეობის კაცმან აკვაცობა და ქურდობა ქნან სადმე ამ თავდებათმან გადავიხადოთ სადაც ჩვენი გვარის კაცისა სახლობს ქართლში თუ ოსებში სულ ყველანი თავდებნი ვართ და რაც დღეს ჩვენს ხეობაში ნაქურდალი არის ისიც ჩვენ მოგაბაროთ და აგრეთვე თუ დანაშაული აქვს ვისმეს ისიც სამართალით ჩვენ გარდვიხადოთ რაც სახელმწიფო ბეგარა არის ყოველთვის უკლებრათ გავილოთ და საუკუნოთ ამ ერთგულებით მოვიქცეთ და თუ ამაზედ გავმტყუნდეთ მაშინ ნება გაქვსთ ყველას სადაც ამ თავდებათის გვარი დახელოთ გვარდაგახდევინეთ. ამათის თხოვნითა დავწერე მე მოქალაქე ანტონ მემანდარბაშოვი. მოურავი მირზას შვილი ბეჟან ამის დამწერი ვარ და მონამე“.⁷ ჩამოსახლებული ოსებისათვის შიდა ქართლის მთიან ნაწილში, კერძოდ, დი-

¹ გ. სოსიაშვილი, ოსიანობა და სამაჩაბლო, ძიებანი, თბ., 2007, გვ. 30.

² История Осетии в документах и материалах (С древнейших времен до конца XVIII века), Составители: Г.Д. Тогошвили и И.Н. Цховребов, т. I, Цхинвали, 1962, стр. 150, №83.

³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VII, ი. დოლიძის რედ. თბ., 1981, გვ. 440.

⁴ სცსსა, ფონდი, №1450, დავთარი, 26, საბ. 162.

⁵ ვრცლად. იხ. ვ. ითონიშვილი, ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 2002, გვ. 232-234.

⁶ სცსსა, ფ. 226, №5309.

⁷ Hd - 10664; გსიემ 8059, დავთ I, გვ. 45, დავთ II, გვ. 157.

დი და პატარა ლიახვის ხეობებში სპეციალური სამოურავოები შეიქმნა, რომლებიც სამეფო ხელისუფლების ზედამხედველობის ქვეშ იყო.^{1*}

პატარა ლიახვის ხეობაში ოსთა სამოურავო ჰქონდა საქართველოს საპატრიარქოსაც, რომელიც ბადაან-ხოდელის სახელწოდებით იყო ცნობილი. აღნიშნულ სამოურავოს საპატრიარქოს ადმინისტრაციის წარმომადგენლები – გედევანიშვილები ზედამხედველობდნენ.²

ოსები თავდაპირველად ძნელად ეგუებოდნენ ადგილობრივ გარემოს, არ იხდიდნენ გადასახდებს, ამის შესახებ ძალზე ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის 1791 წლით დათარიღებული, ქსნის ხეობაში მცხოვრები როსტომ ჟურულის მიერ იოანე ბატონიშვილის სახელზე შედგენილი ერთ-ერთი დოკუმენტი, სადაც ვკითხულობთ: „ქ. ლ[მერ]თ[მან] მათის უმაღლესობის მეფის ძის იოანეს ჭირი მომცეს თქვენს მონას ჟურულს როსტომს. მერმე ამას მოგახსენებ ჩემო ყ[ოვლ]ად მოწყალევე ხხელმწიფევე, რომ ისროლის ხევზედ ერთი კომლი კაცი მყუანდა თქვენი წყალობა, მამა-პაპის მემკვიდრე და ის ჩემი კაცი აიყარა და ნავიდა და იმისის მამულის წყალობა დამემართა თქუენგანა და ოსი გუსი რომ გახლავს ტბაზედა, იმას მიაბარეთ ის მამული დაუბრძანეთ, რომ რაც რამ ერგებოდეს თავისის მამულისა, ამ ჟურულს როსტომს ემსახურეო. სამი წელიწადი არის რომ ის მამული მე მებოძა და ის კაცი სჭამს და ჩემთვის ერთის ფულისა არა მოუცია რა. წყალობა ვითხოვ, თუ იმ მამულის წყალობა დამემართება, რომ ერთი ოქმი მებოძოს გლახა ბოქაულთ ხუცის შვილზედა, რომ ის ჩემი მამული მე მებოძოს. გევედრები რომ მოწყალეება დამემართოს, თქვენს მეტი შემბრალებელი არავინა მყავს.“³ იოანე ბატონიშვილმა თავის მოხელეებს ჟურულისთვის მამულის დაბრუნება დაავალა და ჩამოსახლებულ ოსს სხვა ვალდებულებაც დააკისრა: „რაერთი ხანიც გუსის უჭამია და მისთვის არა ურგია რა, ისიც სამართლიანის საქმით გამოურთვიოთ“.⁴

სიმონოვიჩის მიერ დანესებულია დროებითი სასამართლოები როგორც თავად მაჩაბლების ქვეშევრდომი ოსებისათვის, ისე არაგვის და პატარა ლიახვის ოსებისათვის. ქეშელთის ოსებმა მისი საიმპერატორო აღმატებულებისადმი ერთგულების და საქართველოს ხელისუფლებისადმი მორჩილების ფიცი დადეს.⁵

როგორც დოკუმენტიდან ჩანს, კნორინგის დავალებით სიმონოვიჩმა სამაჩაბლოში, ასევე არაგვისა და პატარა ლიახვის ხეობაში მცხოვრები ოსებისათვის დროებითი სასამართლოები დააწესა. ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის მთავარმართებელ კნორინგისადმი წარდგენილი პატაკიდან ირკვევა, რომ დიდი ლიახვის და ფცის ხეობაში ჩამოსახლებულ ოსებში წესრიგის დამყარების მიზნით საგანგებო სასამართლო შეიქმნა ჯავამი. სასამართლოს შემადგენლობაში ხელისუფლების გადანყვეტილებით მაჩაბელთა სათავადო სახლის ოთხი წარმომადგენელი შევიდა. აქედან ზაზა და რევაზ მაჩაბლებს დიდი ლიახვის ხეობაში მცხოვრები ოსების საქმეების მონესრიგება ევალებოდათ, ხოლო ელიზბარ და ბარძიმ მაჩაბლებს ფცისა და ქეშელთის ხეობებში მცხოვრებ ოსთა საკითხები უნდა განეხილათ. სასამართლოში შედიოდნენ ოსების მიერ არჩეული უხუცესები. როგორც დოკუმენტშია მითითებული, ოსი უხუცესებიდან ზაზა და რევაზ მაჩაბელს მიამაგრეს ელიზბარ ცხოვრებაშვილი და ქუჯანა ბარძიონაშვილი, ასევე რამდენიმე იასაული-აქედან ქართველები: მამუკა ზუბაშვილი, ქაიხოსრო ზუბაშვილი, ქაიხოსრო ბუგიანაშვილი, გოგია ბუგიანაშვილი, ოსები: გაჩა ელიზბაროვი, ხუგო ჯიომვილი, აბელა ჯიომვილი. სასამართლოს ამ ჯგუფს თავისი მდივანიც ჰყავდა-როსტომ ბეგთაბეგოვი (ბეგთაბეგოვიშვილი). ჯავამი შექმნილი ოსების სასამართლოს მეორე ჯგუფში როგორც აღვნიშნეთ, შედიოდნენ ელიზბარ და ბარძიმ მაჩაბლები. ჯგუფის წევრები იყვნენ უხუცესები: ფავლენა აღხაზაშვილი, აბელა გაზაშვილი, ქუჯანა ლომკაცოვი და გაჩა ქელესაშვილი. სასამართლოს მეორე ჯგუფის იასაულებად ქართველებიდან დანიშნეს გოგია ზუბაშვილი, კასრაძე ოთარაშვილი (დოკუმენტში, როგორც ჩანს სახელებია გამორჩენილი), პეტრე მალაღდაძე, ოსებიდან: დიტო გაბარაშვილი, ება ხარებაშვილი, ქეჯე თიბილაშვილი. ოსთა სასამართლოს აღ-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VIII, თბ., 1985, გვ. 363.

* დოკუმენტების მიხედვით, ოსთა ერთ-ერთ სამოურავოს მირზაშვილები განაგებდნენ. История Осетии в документах и материалах (С древнейших времен до конца XVIII века), Составители: Г.Д. Тогошвили и И. Н. Цховребов, т. I, Цхинвали, 1962, стр. 184, №129; ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფ. Hd, საბ. №6961. დიდი ლიახვის ხეობის არაერთი სოფელი, სადაც ოსები იყვნენ ჩამოსახლებულები, ერეკლე II მიერ 1772 წელს გაცემული სიგელის თანახმად სამოურავოდ ბოძებული ჰქონდათ ფავლენიშვილებს. История Осетии в документах и материалах (С древнейших времен до конца XVIII века), Составители: Г.Д. Тогошвили и И.Н. Цховребов, т. I, Цхинвали, 1962, стр. 123-124, №43.

² გ. სოსიაშვილი, ნარკვევები შიდა ქართლის ისტორიიდან, თბ., 2011, გვ. 78.

³ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, ნ. ბერძენიშვილის რედ. ტ. II, თბ., 1953, გვ. 188, №205.

⁴ იქვე, გვ. 188.

⁵ Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией (АКАК), т. I, 1866, Тифлис, стр. 588, №775.

ნიშნული ჯგუფის მდივანი იყო მღვდელი იოსებ ეფემიევი. სასამართლოს თარჯიმნობას უწევდა ნარში მცხოვრები ალექსი მამიევი. ოსებს უფლება ჰქონდათ ყოველწლიურად აერჩიათ თავიანთი წარმომადგენლები სასამართლოში. ჯავის სასამართლოში ოსთა წარმომადგენლობა გორის სამოქალაქო სასამართლოს უნდა დაემტკიცებინა. ოსებისათვის შექმნილ სასამართლოს უნდა ემოქმედა ქართული კანონმდებლობის შესაბამისად, რუსული ხელისუფლების ზედამხედველობით. როგორც დოკუმენტშია აღნიშნული, სასამართლოს შეეძლო დროებითი ადგილსამყოფელი ჰქონოდა სოფელ ც(ხ)ომი. სასამართლოს წევრებს რეკომენდაცია ეძლეოდათ, რომ ოსებთან, როგორც „ახლად მოქცეულ ხალხთან“ გარკვეული ღმობიერება გამოეჩინათ. სასამართლოს უნდა განეხილა ქურდობის, მოსახლეობის და პირუტყვის გატაცების საქმეები, ასევე ქონებრივი დავები. საკითხები, რომლებსაც ჯავის სასამართლო ვერ გადაწყვეტდა გორის სამოქალაქო სასამართლოს გადაეცემოდა.¹ პატარა ლიახვისა და არაგვის ხეობებში მცხოვრები ოსებისთვის ასეთივე სასამართლო შეიქმნა სოფელ ვანათში, სადაც ხელისუფლების გადაწყვეტილებით შედიოდნენ მანუჩარ თუმანოვი (თუმანიშვილი) და გიორგი ხერხეულიძე. არაგვის ხეობაში მათი დამხმარენი იყვნენ ოსი უხუცესები: გუსი ქოქოშვილი, დოვლათა ყულუმბეგაშვილი, ჯაჩე უტიაშვილი, ვანათის სასამართლოს არაგვის ხეობის განყოფილებას ჰყავდა ორი იასაული, ქართველი-სიმონ ასამბეგაშვილი (სოფელ ვანათიდან) და ოსი ხიკო (სოფელ უკედელიდან). ვანათის სასამართლოს იმ ნაწილს, რომელსაც პატარა ლიახვის ხეობის საკითხები უნდა განეხილა, ოსი უხუცესებიდან წარმოადგენდნენ: აბელა ბესტავაშვილი, შავეყუჯა ფუსაშვილი, პავლე ვალიშვილი. სასამართლოს აღნიშნული განყოფილების იასაულები იყვნენ: გოგია ხადური (ეროვნებით ქართველი) და როსტომ იკაშვილი (ეროვნებით ოსი). ვანათის სასამართლოს მდივანი იყო სოფელ არბოში მოღვაწე მღვდელი გიორგი გვიმრაძე, ხოლო თარჯიმანი აზნაური აუშტროვი (დოკუმენტში დამახინჯებით არის გვარი მითითებული). ჯავის სასამართლოს მსგავსად, ოსებს ვანათის სასამართლოშიც შეეძლოთ თავიანთი წარმომადგენლების არჩევა, რაც გორის სამოქალაქო სასამართლოს უნდა დაემტკიცებინა.² დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებში ოსებისთვის შექმნილი სასამართლოების მიზანი მათი მხრიდან ქართულ მოსახლეობაზე თავდასხმების აღკვეთა იყო. **ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ დაპირისპირებას არ ჰქონდა ეთნიკური ხასიათი.** იმუამინდელი რეციდივები უმეტესწილად სოციალური შინაარსს ატარებდა. ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებული მთიელი ოსების მხრიდან ბარის მკვიდრ ქართულ მოსახლეობაზე დანოლას მხოლოდ სამეურნეო ნადავლის, ნაყოფიერი ადგილების ხელში ჩაგდების მიზანი წარმოადგენდა. ისინი ბარის მაცხოვრებელთა მსგავსად შეჩვეული არ იყვნენ გადასახადების დროულ გადახდას, სახელმწიფო წესრიგით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულებას. ბინადარი ცხოვრება ოსებისთვის შედარებით უცხო იყო. მათი ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობა, ძირითადად ამ მიზეზით იყო განპირობებული.

Giorgi Sosiashvili

Gori State Teaching University, Professor

OSSETIAN LAW COURTS IN DIDI AND PATARA LIAKHVI GORGES (THE BEGINNING OF THE XIX CENTURY)

As it is known, the first settlements of Ossetians, migrated from the North Caucasus appeared in the XVII century in the mountainous regions of Shida Kartli. In search of better living and agricultural conditions the migrated Ossetians settled in Didi and Patara Gorges, and also on the upper slopes of Ksani, Aragvi, Kudaro and Truso Gorges. It is also known that the migration of Ossetians with the aim to use up the uninhabited villages and to populate the isolated villages was supported by the Royal Government, and Georgian feudal lords also helped them, among them were the Machabeli. The Ossetians who settled in Georgia had to fulfil feudal obligations just like Georgian peasants. Taxes were mainly paid in kind. They often oppressed and robbed the local population. Special counties (Samouravo) were established in Shida Kartli mountainous region, particularly in Didi and Patara Liakhvi Gorges for the settled Ossetians. According to the documents, Ossetians Samouravo in Didi Liakhvi Gorge was controlled by the Royal Government, and the Badaan – Khodeli Samouravo, which was settled by the Ossetians in Patara Liakhvi Gorge was controlled by patriarchal governors – the Gedevanishvili. According to these documents, the Ossetians raids on Georgian population continued in the XIX century as well. As it gets obvious from the letter of Commander – in – Chief Knorring to the State Adviser Kovalenski, the Ossetians raids and robbing of the local population in the Georgian villages of Liakhvi

¹ Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией (АКАК), т. I, 1866, Тифлис, стр. 583, №771.

² Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией (АКАК), т. I, 1866, Тифлис, стр. 583, №771.

and Ptsa Gorges were extremely frequent. In March, 1802 the Caucasus Grenadier Regiment under the leadership of Vice Colonel Simonovich held a military expedition to make the Ossetians surrender. As a result of the expedition, Ossetian hostages were taken. According to Knorring's task, Simonovich established temporary law courts for the Ossetians living in Samachablo, Aragvi and Patara Liakhvi Gorges. From the report of Vice Colonel Simonovich to the Commander – in – Chief Knorring, it is clear that emergency law courts were opened in Java to establish order among the Ossetians that settled in Didi Liakhvi and Ptsa Gorges. According to the government's decision, the four representatives of the Machabeli House were included in the jury of the court. Zaza and Revaz Machabeli had to arrange the businesses connected with the Ossetians living in Didi Liakhvi Gorge, and Elizbar and Bardzim Machabeli had to analyze the questions of the Ossetians living in Ptsa and Keshelti Gorges. The court comprised the elder who were chosen by the Ossetians. As it is mentioned in the document, Ossetian elders Elizbar Tskhovrebashvili and Kujana Bardzionashvili were attached to Zaza and Revaz Machabeli, also several Yesauls (executives), among them were Georgians: Mamuka Zubashvili, Kaikhosro Zubashvili, Kaikhosro Bugianashvili, and Gogia Bugianashvili. Ossetians were Gacha Elizbarovi, Khugo Jioshvili and Abela Jioshvili. This group of people in the court had their own secretary – Rostom Begtabegovi (Begtabegishvili). In the second group of the Java law court were Elizbar and Bardzim Machabeli. The members of the group were the elders: Pavlena Alkhazashvili, Abela Gazashvili, Kujana Lomkatsovi and Gacha Kelekhshashvili. The following Georgians were appointed as Yesauls (executives) in the second group Gogia Zubashvili, Kasradze Otarashvili (there are omitted names in the document) and Petre Magaldadze. From the Ossetians: Dito Gabarashvili, Eba Kharebashvili and Keje Tibilashvili. The secretary of the mentioned group was the priest Ioseb Epemievi. The translation service was performed by Aleksii Mamiev, who lived in Nari. The Ossetians had the right to choose their representatives in the court annually. The Ossetian representatives in the Java law court were approved by Gori Civil Court. The Court created for the Ossetians should have worked according to the Georgian Legislature and under control of the Russian Government. As it is mentioned in the document, the court could have its temporary location in the village Tskho. The members of the court were given the recommendation to be tolerant to the Ossetians, as to the “newly converted people”. The court had to discuss the cases of robbery, kidnapping people and stealing animals, and also property disputes. The cases, that were not able to solve in Java Law Court, were forwarded to Gori Civil Court. The similar court was established in the village Vanati for those Ossetians, who lived in Patara Liakhvi and Aragvi Gorges. Manuchar Tumanovi (Tumanishvili) and Giorgi Kherkheulidze were the members of the mentioned court according to the government's decision. The following Ossetian elders were their assistants in the Aragvi Gorge: Gusi Kokoshvili, Dowlata Kulumbegashvili and Jache Utiashvili. The Vanati Court Aragvi Gorge Department had two Yesauls (executives) – Georgian – Simon Asambegashvili (from the village Vanati), and Ossetian – Khiko (from the village Ukedeli). The part of Vanati Court that had to deal with the questions of Patara Liakhvi Gorge comprised Ossetian elders Abela Bestavashvili, Shavkuja Pusashvili and Pavle Valishvili. The Yesauls (executives) of the mentioned department were Gogia Khaduri (Georgian by nationality) and Rostom Ikashvili (Ossetian by nationality). The secretary of the Vanati Court was the priest of the village Arbo, Giorgi Gvimradze, and the interpreter was the noble Aushtrov (the name is distorted in the document). Like in Java Court, Ossetians could choose their representatives in the Vanati Court, and Gori Civil Court should have approved them. The goal of the Law Courts opened in Didi and Patara Liakhvi Gorges was to prevent the raids of Ossetians on Georgian population. As one can see, the mentioned courts were not effective. The migrated from the North Caucasus Ossetians still continued to rob Georgian villages. It is proved by many sources, among them there are notes of European travelers.

Сугаров Давид А.

*архитектор-градостроитель
аспирант ФГБУ «ЦНИИП Минстроя России»
Россия, Москва.*

Бесолов Владимир Б.

*Почетный архитектор Российской Федерации,
Владикавказ, Россия*

О ВНЕСЕНИИ ИЗМЕНЕНИЙ В ГРАДОСТРОИТЕЛЬНУЮ ДОКУМЕНТАЦИЮ ГОРОДСКОГО ОКРУГА ВЛАДИКАВКАЗ ПРИ КОНВЕРСИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ЗОН

В рамках научного исследования предусматриваются направления градостроительного преобразования промышленных территорий в городе Владикавказ, изменение функционального назначения этих территорий.

Владикавказ – один из многих постиндустриальных городов России, столица Республики Северная Осетия–Алания, имеющий хозяйственную специализацию в сфере горно-перерабатывающей промышленности (завод «Электроцинк», завод «Победит», завод «Кристалл»). Все предприятия объединены в производственные комплексы в границах городской территории.

По большей части территории промышленных зон Владикавказа являются постиндустриальными и ясным образом планируется изменение их функционального назначения.

Крупнейший завод в республики «Электроцинк», один из лидеров по производству цветной металлургии в России, свернул свое производство. Такое решение было принято властями республики исходя из массовых народных требований и митингов по закрытию завода, в связи с нарушением норм экологической безопасности (санитарно-защитная зона завода покрывает сотни гектаров жилых территорий). В настоящее время завод «Электроцинк» законсервирован, планируется перенос производства.

Таким образом, освобождается около 200 гектар промышленных территорий в центральной части города (плюс территории сзз от завода). Вместе с прочими нефункционирующими, угасающими и рабочими предприятиями, возможностью приспособления пространств пустыющих территорий заводов под необходимые нужды города, восстановления экологического баланса, исследуемые промышленные территории являются крайне перспективными и необходимыми для преобразования с реальными возможностями практического применения результатов научного исследования.

В случае же с действующими производственными объектами, предполагаются следующие варианты решений:

- 1) Сохраняемость – бездействие, либо отсутствие возможности получения прав на модернизацию или перемещение промобъектов;
- 2) Модернизация/экологизация – сохранение предприятия в условиях высокой экологичности (совершенствование технологии производства, оснащение предприятий очистными сооружениями и т.д.);
- 3) Перемещение – вынос промпредприятия за черту города.

Каждый вариант диктует соответствующие изменения либо сохранение функционального назначения территорий.

Итак, территории нефункционирующих производств, а также 2 и 3 случаи с действующими производствами (модернизация, либо выведение действующих производств) предполагают преобразование промышленной зоны и как следствие их функционального наполнения.

Есть сложная проблема реализации проектного предложения по преобразованию территории, а именно изменение функционального назначения территорий.

Посредством внесения изменений в градостроительную документацию (ГП, ПЗЗ) предлагается изменение функционального использования и целевого назначения территорий.

Необходимы внесения изменений в генеральный план (далее ГП) города с точки зрения функционального зонирования, и как прямое следствие внесение изменений в правила землепользования и застройки (далее ПЗЗ), которые конечную цель имеют установление градостроительных регламентов.

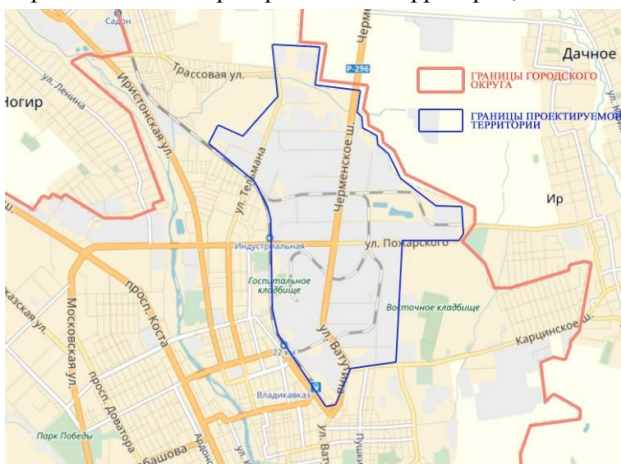

Рис. 1 Границы городского округа и границы промышленной зоны

Анализ Генерального плана (с точки зрения функциональных зон). Территориальное планирование городского округа Владикавказ осуществляется посредством разработки и утверждения генерального плана городского округа Владикавказ.

В составе ГП г.о. Владикавказ выделены следующие временные сроки его реализации:

- расчетный срок генерального плана – 2025год;
- первая очередь генерального плана – 2015год;
- перспектива – период, следующий за расчетным сроком генерального плана городского округа Владикавказ.

Одной из задач ГП по развитию и преобразованию функционально-планировочной структуры является существенное повышение эффективности использования городской среды.

Также настоящим ГП г.о. Владикавказ предлагается постепенное перепрофилирование и реструктуризация производственных предприятий, вынос из центра города вредных производств и коммунальных объектов, переориентация их на экологически чистые и высокотехнологичные производства. Предусматривается поэтапное перебазирование производственных предприятий на территории нежилых зон.

Комплексное преобразование исследуемых промышленных зон генеральным планом города не предусмотрено.

В качестве основных направлений градостроительной реорганизации производственных территорий проектом предлагается:

В Северо-западном районе:

- вывод предприятия Владикавказского гормолзавода по ул.Московской;
- частичный вынос производственной зоны Завода «Янтарь» по ул. Московской.

Высвободившиеся территории в Северо-западном округе, предлагается использовать под новое жилищное строительство.

Проектом предлагается в Северо-западном округе дальнейшее развитие производственно-коммунальной зоны севернее сложившегося промрайона и частично в западном направлении, здесь намечено размещение новых площадок для малого бизнеса, а также выделяются территории для ряда производственных предприятий предложенных к выносу из селитебных районов города. Расширение производственно-коммунальной зоны возможно в пределах городской черты на территории около 33,5 га, так и за пределами городской черты на территории около 217 га. Кроме того, предлагается строительство логистического комплекса в северном направлении на территории порядка 114 га.

В Затеречном районе:

- вывод промпредприятия Владикавказский хлебзавод по ул. Коблова, на данной территории предусматривается размещение нового жилищного строительства;
- вывод ООО «Приборостроительный завод» между ул. Гагарина и ул. Первомайской, на данной территории предусматривается размещение нового жилищного строительства.

В западной части Затеречного округа, в пределах городской черты на территории около 89 га. выделяются площадки для размещения коммунально-производственной зоны, на которой при необходимости возможно размещение коммунальных объектов, а также производственных предприятий предложенных к выносу из селитебных районов города, имеющих санитарную зону не более 50-100 м.

В Промышленном районе:

- вывод группы предприятий: Гормолзавод «Северо-Осетинский» по ул. Продуктовая, Осетинский крахмальный завод по ул. Курская/пер. Пугачева, Межхозяйственный завод кормовых дрожжей по ул.Пожарского, ГПУ спиртзавод «Изумруд» по пер. Керамический, Кожевенный завод по ул. Чапаева, ГУП винзавод «Владимировский» по пер.Продуктовому, Прибороремонтный завод по ул.Чапаева, на данных территориях предусматривается благоустройство набережной р.Терек, размещение объектов культурно-развлекательного и спортивно-оздоровительного значения и строительство дороги вдоль набережной.

Проектом предлагается в Промышленном районе дальнейшее развитие производственно-коммунальной зоны в северном направлении, здесь намечено размещение новых площадок для малого бизнеса, а также выделяются территории для ряда производственных предприятий, предложенных к выносу из центральных селитебных районов города. Расширение производственно-коммунальной зоны возможно в пределах городской черты на территории около 166 га, так и за пределами городской черты на территории около 73 га.

Рассмотрим же, как данные мероприятия по перепрофилированию или выведению производств, осуществляемые ГП г.о. Владикавказ, касаются исследуемой промышленной территории. На схеме планируемых границ функциональных зон ясно отобразено, что никак не касаются, несмотря на то, что 70 % территорий не используются (см. рис.1). Рассматриваемая территория как была производственной, так ею же и остается. Итак, о существенном повышении эффективности использования городской среды на данной территории говорить не приходится. Парадоксально, но неоспорим такой факт, что современный ГП Владикавказа не предусматривает решение затронутой острой проблемы.

Рис.2 Фрагмент ГП г.о. Владикавказ

Анализ правил землепользования и застройки г. Владикавказ. Правила землепользования и застройки г.о. Владикавказ являются документом градостроительного зонирования г.о. Владикавказ, принятым в соответствии с Градостроительным, Земельным кодексом Российской Федерации, федеральными законами и иными нормативными правовыми актами Российской Федерации, Республики Северная Осетия - Алания, Уставом Муниципального образования г. Владикавказ, действующим генеральным планом г.о. Владикавказ (утвержденным решением Собрания представителей г.о. Владикавказ 31 мая 2011 года, протокол №24/22 – далее Генеральный план), а также с учетом положений иных актов и документов, определяющих основные направления социально-экономического и градостроительного развития города, охраны его культурного наследия, окружающей среды и рационального использования природных ресурсов.

Предметом регулирования Правил являются отношения по вопросам землепользования и застройки на территории городского округа Владикавказ, установление границ территориальных зон, градостроительных регламентов.

Настоящими ПЗЗ в границах исследуемой территории установлены следующие виды территориальных зон (рис. 3 - фрагмент карты территориальных зон г. Владикавказ):

Производственно-коммунальные зоны:

— КП-1 Производственно-коммунальные зоны;

— ПКД Зоны производственной, коммерческой и деловой активности. Зоны инженерной и транспортной инфраструктуры:

— Т-3 Зона инфраструктуры городского транспорта;

— ИГ Зона инженерной инфраструктуры города. Зоны специального назначения:

— С-2 Зона кладбищ и крематориев;

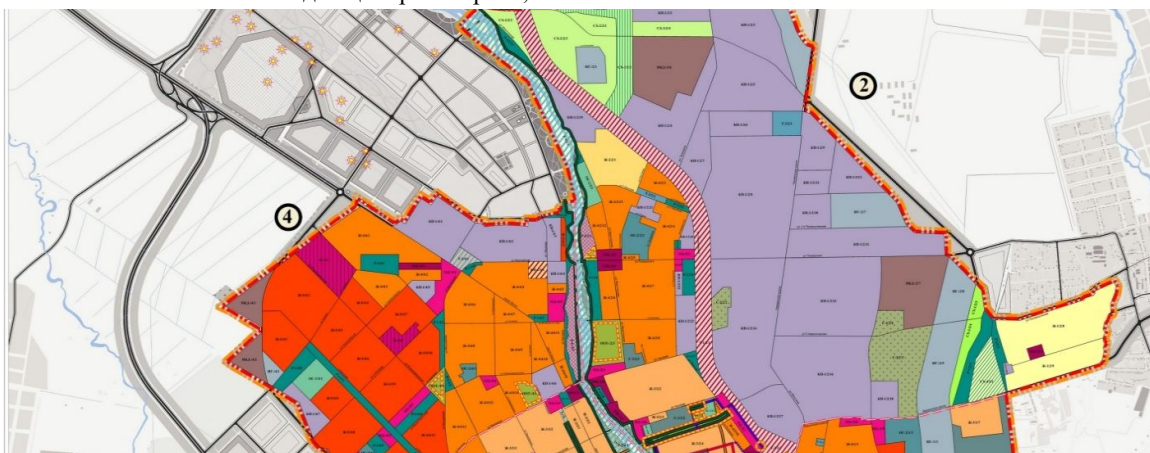

Рис.3 Фрагмент карты территориальных зон г. Владикавказ

Итак, у нас имеется ПДК (на рис 2 выделена коричневым цветом), которая выделена для обеспечения правовых условий строительства и реконструкции территорий с преимущественным размещением объектов логистики, крупных коммерческих и торговых центров, информационных центров, центров обслуживания и

общественно-социального назначения, многоуровневых гаражей и стоянок при соблюдении видов и параметров разрешенного использования объектов капитального строительства и земельных участков.

Внесение изменение в Генеральный план. Как же изменить функциональные зоны в ГП города? Обратимся к статье 24 Градостроительного кодекса Российской Федерации (далее ГК) «Подготовка и утверждение генерального плана поселения, генерального плана городского округа» к части 17:

«Внесение изменений в генеральный план осуществляется в соответствии с настоящей статьей и статьями 9 и 25 настоящего Кодекса.»

Отсюда ясно видно, для того чтобы внести изменения в ГП необходимо руководствоваться настоящей статьей и статьями 9 и 25 настоящего Кодекса. Пользуясь вышеизложенным руководством, рассмотрим, положения по данному вопросу в указанных статьях. Проанализируем со статьи 24 ГК по данному вопросу:

«1. Генеральный план поселения, генеральный план городского округа, в том числе внесение изменений в такие планы, утверждаются соответственно представительным органом местного самоуправления поселения, представительным органом местного самоуправления городского округа.»

По изложенному в данной части настоящей статьи ГК указу можно констатировать, что внесение изменений ГП утверждается представительным органом местного самоуправления городского округа (в случае с г. Владикавказ).

«2. Решение о подготовке проекта генерального плана, а также решения о подготовке предложений о внесении в генеральный план изменений принимаются соответственно главой местной администрации поселения, главой местной администрации городского округа.»

Здесь видно, что главой местной администрации городского округа принимается решение о подготовке предложений о внесении в генеральный план изменений.

«16. Органы государственной власти Российской Федерации, органы государственной власти субъектов Российской Федерации, органы местного самоуправления, заинтересованные физические и юридические лица вправе обращаться к главе местной администрации поселения, главе местной администрации городского округа с предложениями о внесении изменений в генеральный план.»

В данной части настоящей статьи указано кто вправе может обратиться к главе местной администрации городского округа с предложениями о внесении изменений в генеральный план.

О части 17 статьи 24 говорилось вначале данного анализа.

«18. Внесение в генеральный план изменений, предусматривающих изменение границ населенных пунктов в целях жилищного строительства или определения зон рекреационного назначения, осуществляется без проведения публичных слушаний.»

Данная часть статьи 24 нас не интересует, так как изменение границ населенных пунктов в каких бы то ни было целях проектным предложением не предусмотрено.

Итак, мы вправе сделать предложение о внесении изменений ГП города с точки зрения изменения его функциональных зон. После того, как функциональные зоны в ГП города изменены и утверждены представительным органом местного самоуправления городского округа, необходимо внесение изменений в ПЗЗ.

Внесение изменение в Правила землепользования и застройки. Рассмотрим часть 1 статьи 31 ГК «Порядок подготовки проекта правил землепользования и застройки»:

«1. Подготовка проекта правил землепользования и застройки может осуществляться применительно ко всем территориям поселений, городских округов, а также к частям территорий поселений, городских округов с последующим внесением в правила землепользования и застройки изменений, относящихся к другим частям территорий поселений, городских округов.»

Здесь упоминается о возможности внесения изменений в ПЗЗ. Каким же образом осуществимы эти изменения. Обратимся к статье 33 ГК «Порядок внесения изменений в правила землепользования и застройки»:

«2. Основаниями для рассмотрения главой местной администрации вопроса о внесении изменений в правила землепользования и застройки являются:

1) несоответствие правил землепользования и застройки генеральному плану поселения, генеральному плану городского округа, схеме территориального планирования муниципального района, возникшее в результате внесения в такие генеральные планы или схему территориального планирования муниципального района изменений;»

Пунктом 1 части 2 статьи 33 настоящего кодекса указаны причина и следствие внесения изменений в ПЗЗ. Изменения, внесенные в ГП, могут служить основанием для рассмотрения главой местной администрации вопроса о внесении изменений в ПЗЗ.

Так же пункт 2 части два настоящей статьи является основанием для изменения ПЗЗ:

«2) поступление предложений об изменении границ территориальных зон, изменении градостроительных регламентов.»

В ГК используется следующее понятие градостроительного регламента:

«Градостроительный регламент - устанавливаемые в пределах границ соответствующей территориальной зоны виды разрешенного использования земельных участков, равно как всего, что находится над и под поверхностью земельных участков и используется в процессе их застройки и последующей эксплуатации объектов капитального строительства, предельные (минимальные и (или) максимальные) размеры земельных участков и предельные параметры разрешенного строительства, реконструкции объектов капитального строительства, ограничения использования земельных участков и объектов капитального строительства, а также применительно к территориям, в границах которых предусматривается осуществление деятельности по комплексному и устойчивому развитию территории, расчетные показатели минимально допустимого уровня обеспеченности соответствующей территории объектами коммунальной, транспортной, социальной инфраструктур и расчетные показатели максимально допустимого уровня территориальной доступности указанных объектов для населения;»

Изменяя территориальную зону, мы соответственно изменяем правовой режим территории, т. е. устанавливаем градостроительные регламенты соответствующие новым установленным территориальным зонам: 1) виды разрешенного использования; 2) предельные размеры земельных участков, и предельные параметры разрешенного строительства; 3) ограничения использования земельных участков и объектов капитального строительства.

Выводы. В результате анализа действующих градостроительных документов (Генерального Плана и Правил землепользования и застройки) г.о.Владикавказ было установлено, что данная документация не предусматривают развитие, либо преобразование исследуемой промышленной зоны.

В результате анализа действующего Градостроительного кодекса РФ, было выявлено на основании статьи 24 ГК возможность и порядок внесения изменений в ГП с точки зрения функциональных зон, а также на основании статей 31 и 33 ГК возможность и порядок внесения изменений в ПЗЗ г.о.Владикавказ. Данный анализ позволит применить проектные предложения по конверсии промышленных зон на уровнях градостроительной документации г.о.Владикавказ в изменении функциональных и территориальных зон, а также градостроительных регламентов.

литература:

1. А. А. Варламов, Д.В. Антропов. Зонирование территорий: учебное пособие. - М.: ФОРУМ, 2016;
2. Савельева Е. А. Правовое регулирование зонирования территорий: дисс. канд. юр. наук. -М.: ФГБОУ Н ИГ и П РАН, 2015;
3. Сугаров Д. А. «Градостроительное преобразование деградирующих промышленных территорий г. Владикавказ»: дипломная работа (диссертация магистра градостроительства). Санкт-Петербургский государственный архитектурно-строительный университет, Санкт-Петербург, 2018;
4. Сунгуров В. У. Ценовое экономическое зонирование территорий как механизм повышения экономической эффективности использования земельных ресурсов//Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. -2009. -№ 4. - С. 11-14;
5. «Градостроительный кодекс Российской Федерации» от 29.12.2004 N 190-ФЗ (ред. от 07.03.2017) - Информационно-правовой портал «КонсультантПлюс», -Режим доступа: <http://base.consultant.ru>;
6. «Генеральный план муниципального образования городского округа г. Владикавказ на 2011-2025 гг.», от 31 мая 2011г. №24/22. URL:<http://vladikavkaz-osetia.ru/gradostroitelstvo/dokumenty-territorialnogo-planirovaniya/-generalnyy-plan/> (дата обращения: 01.09.2019) ;
7. «Правила землепользования и застройки г. Владикавказ», от 16 марта 2012 г. № 32/11. URL:<http://xn--80aaafckyesc.xn--p1ai/gradostroitelstvo/dokumenty-territorialnogo-planirovaniya/pravila-zemlepolzovaniya-i-zastroyki/pravila-zem-i-zastroyki-gvladikavkaza/>(дата обращения: 01.09.2019);
8. «Градостроительный кодекс Российской Федерации» от 29.12.2004 N 190-ФЗ (ред. от 07.03.2017) - Информационно-правовой портал «КонсультантПлюс», - Режим доступа: <http://base.consultant.ru>;
9. «Земельный кодекс Российской Федерации» от 25.10.2001 N 136-ФЗ (ред. от 03.07.2016) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2017) -Информационно-правовой портал «КонсультантПлюс», -Режим доступа: <http://base.consultant.ru>;
10. Приказ Минэкономразвития России от 01.09.2014 N 540 (ред.от 30.09.2015) «Об утверждении классификатора видов разрешенного использования земельных участков» -Информационно-правовой портал «Консультант Плюс», - Режим доступа: <http://base.consultant.ru>.

David Sugarov A.
architect, town-planner,
Russia, Moscow
Vladimir Besolov B.
Russia, Vladikavkaz

"ON AMENDMENTS TO THE URBAN PLANNING DOCUMENTATION OF THE VLADIKAVAZ CITY DISTRICT AT THE CONVERSION OF INDUSTRIAL ZONES "

Key words: Russia, Republic of North Ossetia-Alania, Vladikavkaz, urban planning, conversion of industrial zones, urban planning documentation, urban planning code of the Russian Federation, master plan, land use and development rules.

Abstract: There is a problem of implementing the project proposal for the transformation of the industrial zone, namely, the change in the functional purpose of the territories. By amending the urban planning documentation (GP, PZZ), it is proposed to change the functional use and purpose of the territories of the industrial zone of the Industrial District of Vladikavkaz.

It is necessary to make changes to the general plan of the city from the point of view of functional zoning, and as a direct consequence of making changes to the rules of land use and development, which have the ultimate goal of establishing urban planning regulations.

სალომე სუხიაშვილი

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
დოქტორანტი
საქართველო, თბილისი*

საიქიო და მასთან დაკავშირებული მოტივები ოსურ ფოლკლორში

მსოფლიო ხალხთა ფოლკლორში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი საიქიოს თემას უკავია. ამ საკითხზე არაერთი ფოლკლორული ნაწარმოები შეიქმნა, როგორცაა ლირიკული ლექსი, სანესჩვეულებო სიმღერა, ზღაპარი, მითოლოგიური გადმოცემა, რიტუალი. ამ თვალსაზრისით უაღრესად დიდ სიმდიდრეს ამჟღავნებს ოსური ფოლკლორი.

საიქიოს თემაზე შექმნილ ოსურ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს მნიშვნელოვანი პარალელები მოეპოვება როგორც ქართულ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებთან, აგრეთვე ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ფოლკლორთანაც.

სიცოცხლე და სიკვდილი გამუდმებით ებრძვიან ერთმანეთს და როგორი უსამართლობაც არ უნდა იყოს, სიკვდილი ყოველთვის იმარჯვებს. წმინდა მამებისთვის სიკვდილი, ცათა სასუფეველში, უფლის გვერდით დამკვიდრების საშუალებაა. თუმცა ფოლკლორულ ნაწარმოებებში ხალხი სიკვდილს განსხვავებულად აფასებს. ხალხური პოეტური ტექსტების მიხედვით, სიკვდილი ის აჩრდილია, რომელიც მუდამ ადამიანის ზურგს უკან იმალება და მაშინ მიდის მასთან, როცა მას ყველაზე ნაკლებად ელოდება. ამიტომაც სიკვდილი ასე დაუხასიათებიათ ქართველ ხალხს:

„სად ნახვალ, სად დაემალვი, გინდ ცათ გაგიღონ კარიო.
სიკვდილი ყველგან დაძვრება, სადაც სიცოცხლე არისო.
(ანთოლოგია 2010:123)

ხშირად, მოკვდავნი, სიკვდილზე ფიქრს მაშინ იწყებენ, როცა ახლობელ ადამიანებს კარგავენ. ასეთ მომენტში დგება ის გარდამავალი წამი, როცა იწყება ფიქრი, რა არის სიცოცხლე? ეს ხომ წარმავალი წუთისოფელია, რომელიც დღეს თუ ხვალ დამთავრდება. დამთავრდება და რა არის შემდეგ? სად მიდიან ადამიანები?

თუ რას წარმოადგენს საიქიო, როგორია მისი სტრუქტურა და როგორ გამოიყურებიან მისი ბინადრები, სხვადასხვა სახის ცნობებს ვხვდებით ეთნოგრაფიულ წერილებსა და ხალხური პოეზიის ნიმუშებში. კვლევის პროცესში, ქართულის გარდა, გამოვიყენე ჩეჩნური, ოსური და აფხაზური ფოლკლორის ნიმუშები და მათი რწმენა-წარმოდგენების ამსახველი ლიტერატურა. საკითხის კვლევისას ვიხელმძღვანე-

ლე კომპარატივისტული და ისტორიულ-შედარებითი მეთოდებით. პირველი რასაც ტექსტებში ვხვდებით ეს არის ბენვის ხიდი.

ბენვის ხიდი – გზა სააქაოდან საიქიოსკენ

სიკვდილი ეს არის მდგომარეობა, როდესაც სული ხორცს გაეყრება და სული იწყებს მარადიულ ცხოვრებას ან სამოთხეში, ან ჯოჯოხეთში. მოდის სიკვდილი და მაშინ იწყება ადამიანისთვის გზა სააქაოდან საიქიოსკენ. ეს გზა, რომელიც სულმა უნდა გაიაროს ყველას სხვადასხვანაირად წარმოუდგენია.

ოსურ სამგლოვიარო რიტუალებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მიცვალებულის ცხენის კურთხევას. ოსური ხალხური წარმოდგენების მიხედვით, სამზეოდან საიქიოსკენ გასამგზავრებლად და მისკენ მიმავალ გზაზე დაბრკოლებების გადასალახად მიცვალებულს აუცილებლად სჭირდება ცხენი, რადგანაც ცხენი უნდა მოემსახუროს იმქვეყნად პატრონს. ცხენის კურთხევის ტექსტს ოსები უწოდებენ ბახფალდისან. ბახფალდისაგი (ცხენის შემწირველი) აღწერს რთულ და სახიფათო გზას, რომელიც მიცვალებულის სულმა უნდა გაიაროს ბენვის ხიდიდან-საიქიოს კარიბჭემდე და საიქიოს კარიბჭიდან-სასუფევლამდე

(მამისიმედიშვილი 2015:148-150).

ზემოთ თქმულის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ცხენშენირვის ტექსტს, რომელიც ქართულ ენაზე თარგმნეს მერი ცხოვრებოვამ და ნაირა ბეპიევამ.

ცხენშენირვის ტექტი შთამბეჭდავად და ცხადად გადმოგვცემს იმ გზას, რაც ელოდება მიცვალებულს. მას შემდეგ რაც მიცვალებულს საკადრის ცხენს შესწირავენ, რომელიც მხოლოდ ვასთირჯის რემაში მოიპოვება, მიცვალებული ცხენს მიჰგვრის ქურდალაგონს (ზეციური მჭედელი), რომელიც ფოლადის ნალებს დაუჭედებს ცხენს ფოლადისავე ლურსმნით, მზის ვაჟი უნაგირს აჩუქებს, მთვარისა- აღვირმოსართავს. ამის შემდეგ მიცვალებულს ცხენი აღმართზე აჰყვება, დაღმართზე დაჰყვება, ოღროჩოღროზე თოხრიკივით გაატარებს და იგი მიადგება გზაჯვარედინს, სადაც გარდაცვლილმა არ უნდა დაივიწყოს შემდეგი რამ: მარჯვნივ არ უნდა წავიდეს, რადგანაც იგი მოსისხართა გზა არის, არც მარცხნივ უნდა წავიდეს, რადგანაც იგი ბოროტმოქმედთა გზაა, უნდა აირჩიოს შუა გზა, რომელიც მას ბენვის ხიდთან მიიყვანს (ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 47-48).

ქართულ ჯადოსნურ ზაპრებში გმირიც სამი გზის გასაყარზე დგება. წარწერის მიხედვით, რომელსაც გზაჯვარედინზე გმირი კითხულობს, ერთი გზით ისევ დაბრუნდება, მეორე გზით ან დაბრუნდენა ან არა და მესამე გზით - ცოცხალთა ქვეყანაში ვეღარ დაბრუნდება. ე. გოგიაშვილის თქმით, ზღაპრის გმირი ირჩევს ურთულეს გზას, რომლის საბოლოო შედეგიც ბოროტების დამარცხება და სიკვდილის დათრგუნვაა. ამიტომ ამ შემთხვევაში ზღაპრის გმირი უფრო ახლოს ქრისტიან მარტივთან დგას, ვიდრე მითოსურ გმირთან. ქრისტიანი მარტივლისთვის მის მიერ არჩეული გზა სრულიად გაცნობიერებულია და ამ გზის მოთმინებით გავლა სამუდამო ბედნიერებას უკავშირდება (გოგიაშვილი 2011: 105). როდესაც გარდაცვლილი ბენვის ხიდს მიადგება, იგი არ უნდა შეშინდეს, ცხენს მათრახი უნდა გადაუჭიროს ისე ძლიერ, რომ ხელისგულზე ტყავი აასკდეს, ცხენს კი ბარძაყზე-ხორცი. როდესაც მიაგება მიცვალებული მკვდართა საუფლოს, მაშინვე კარებს არავინ გაულებს, რადგანაც ეტყყვიან „მზე ჩავიდაო“ (მიცვალებული სასუფეველში მზის ჩასვლამდე უნდა შევიდეს, დაკრძალვითაც ხომ მზის ჩასვლამდე კრძალავენ გარდაცვლილს), მაგრამ გარდაცვლილმა ლოცვა უნდა წარმოსთქვას:

„ღმერთო მაღალო, იყავ მოწყალე, მთის წვერებზე მზის ნათელი გამოაბრწყინე“. რის შემდეგაც მთებზე მზის სხივი გამოკრთება, მიცვალებულმა ქუსლი უნდა ჰკრას კარებს და ისიც გაიღება. ამის შემდეგ იწყება იმის ახსნა თუ რა ხდება საიქიოში, ვინ როგორ ისჯება და თითოეული სცენა, რომელსაც იქ ნახავს რას ნიშნავს (ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 46-47).

ა. შიფნერის გამოქვეყნებული ოსური ცხენშენირვის ტექსტი კი გადმოგვცემს, თუ რას ეუბნება ბახფალდისაგი მიცვალებულს: „მიხვალ ბენვის ხიდთან! ნურაფრის ნუ შეგეშინდება! ზემოდან დაგყვირებენ, ქვემოდან ამოგახებენ, - იმათგან ერთი წამრთმეგია, მეორე მაცდუნებელი. ნურაფრის ნუ შეგეშინდება! ცხენს მათრახი გადაუჭიროე ისე ძლიერ, რომ ხელისგულზე ტყავი ავასკდეს, ცხენს კი ბარძაყზე – ხორცი! გადახვალ ხიდზე, მიხვალ ამინონთან“ (Шифнер 1868: 36).

რუბენ ჩეთითი წიგნში „ოსური თეატრის ხალხური სანყისები“, ცხენშენირვის რიტუალზე საუბრისას ყურადღებას ამახვილებს იმაზეც, რომ მიცვალებულის ცხენის შეწირვის წესი აფხაზებში, ხევსურებში, მოხევეებსა და სვანებშიც იყო გავრცელებული, მაგრამ მათთან შეწირვა ხდებოდა უსიტყვოდ. მიიყვანდნენ ცხენს ცხედართან, ცოტა ხნით უსიტყვოდ აჩერებდნენ და ცხენი შეწირულად ითვლებოდა (ჩეთითი 1988: 83), ხოლო თედო სახოკიას ჩანაწერების მიხედვით ვიგებთ, რომ მეგრელები მიც-

ვალეულს საფლავეში მის საჯდომ ცხენს ჩაატანდნენ ხოლმე, რომელსაც სულეთშიც უნდა განეგრძო თავისი სამსახური პატრონისათვის (სახოკია 1956: 131).

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ბენვის ხიდი არის საზღურბლო სიტუაცია, როცა ადამიანი ერთი მდგომარეობიდან გადადის მეორეში. ერთი რეალობიდან ხვდება მეორე რეალობაში. ამ გზას გადის მხოლოდ გარდაცვალების შემდეგ, მაგრამ არსებობს გამოწვევები, როდესაც ცოცხალი ადამიანი აღმოჩნდება საიქიოში. სხვადასხვა მითოლოგიური გმირები ცოცხლად ჩასულან მიღმიურ სამყაროში. ქართულ მითოლოგიაში საიქიოს გმირები სტუმრობენ მხოლოდ და მხოლოდ სიზმრებში და ეს სიზმარიც ნებისმიერ ადამიანთან კი არ მიდის. საიქიო მხოლოდ იმ ადამიანს ესიზმრება, რომელიც სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებს ითვისებს, ე.ი. დგას სიცოცხლისა და სიკვდილის გასაყარზე. ამ მოვლენას ხალხურ (ხევსურულ) ტექსტებში საიქიოს „გახილვა“ ეწოდება (ბალიაური, მაკალათია 1940: 62). თედო სახოკიას ცნობით, მეგრელებს საიქიოს ამბები ესმოდათ საღათას ძილით დაძინებულთა და შემდეგ გაღვიძებულთაგან. საღათას ძილი, მეგრელების წარმოდგენით იგივეა რაც ნამდვილი სიკვდილი, სულის გადასვლა სულეთში, მაგრამ ასეთი სიკვდილი გაუგებრობის შედეგია. როდესაც ასეთი ადამიანი საიქიოში მივიდოდა, მას გარს შემოეხვეოდნენ სულები, გაიკვირვებდნენ მის იქ მისვლას და უბოდიშოდ, კინწის კვრით გამოავდებდნენ, მაგრამ ნათესავ-ნაცნობები სხვადასხვა რამეს დაავალბებდნენ მას თავიანთ ნათესავეებთან. საღათას ძილისაგან გამოღვიძებული ადამიანი კი ყველას გადასცემდა მიცვალებულთა დანაბარებს (სახოკია 1956:130). ინგილოებში საიქიოს მომნახულე ადამიანი ავად ხდება, ჭკუა-გონებას ჰკარგავს და შემდეგ გონს მოსული იწყებს საიქიოს ამბების მოყოლას (თაყაიშვილი 1913:166).

მიცვალებულთა სულების გამოსვლა საიქიოდან

ფოლკლორულ გადმოცემებში ვხვდებით სიუჟეტებს ამა თუ იმ ცოდვის ჩამდენის დასჯის შესახებ, ან იმას, როგორ შედიან ისინი საიქიოში, უხარიათ თუ არა იქ მისვლა. ადამიანი აღესრულება და მას ველარასდროს ნახავენ საყვარელი ადამიანები, სანამ ისინიც არ აღმოჩნდებიან მიღმიურ სამყაროში. იქნებ სხვა გზაც არსებობს მათ სანახავად?

ქართულ ხალხურ ლექსებს თუ გადავხედავთ, სადაც მოთხრობილია საიქიოს ყოფა ხშირად შევხვდებით გმირებს, რომლებიც ცდილობენ საიქიოდან გამოღწევას მაგრამ ყოველთვის ერთსა და იმავე პასუხს ისმენენ უფლისგან:

„სამზეოს გასვლა, ანდრეზად არ მადისაო!“ (შანიძე 1931:220)

მაგრამ, ის რაც შეუძლებელია რეალურ ყოფაში, შესაძლებელია ხალხურ წარმოდგენებსა და მითოლოგიურ ტექსტებში.

რ. ჩეთითი ზემოთ თქმულთან დაკავშირებით მნიშვნელოვან ცნობას გადმოგვცეს, თურმე ოს ხალხში ახალი მკვდრის პატრონი ახალი წლიდან მეექვსე კვირას აწყობდა მიცვალებულის პატივსაცემად ღამისთევას, სადაც იკრიბებოდნენ ოჯახის ნათესავეები, თანასოფლელები. წინასწარ ამზადებდნენ საჭმელ-სასმელს. ამ დღეს მკვდრის სახელზე აცხობდნენ უზარმაზარ პურს. ოჯახის ერთ-ერთი ნათესავი კუთხეში იდგა ორი ჯოხითა და მოთქმით ტირიდა. შემდეგ მას ართმევდნენ ამ ჯოხებს, ტანსაცმელს, ფიტულს სვამდნენ სკამზე. რ. ჩეთითი იმონებებს ცნობილი ფრანგი კავკასიოლოგის ჟორჟ დიუმეზილს ჩაწერილ ტექსტს, რომლის მიხედვითაც, მიცვალებულის სული ბრუნდებოდა თავის ოჯახში, ფიტულში შედიოდა და აცოცხლებდა მას. ამიტომაც ისინი ცდილობდნენ ფიტული მიცვალებულისთვის მიემსგავსებინათ, რადგანაც ოჯახში მობრუნებული მცირე ხნით დარჩებოდა მათთან, ფიტულის გარშემო აწყობდნენ მკვდრის საყვარელ ნივთებს, მაგიდაზე სანოვავს ალაგებდნენ და ესაუბრებოდნენ მას როგორც ცოცხალ ადამიანს, მთელი დღის განმავლობაში დასტრიალებდნენ, ხოლო შემდეგ თვითონ მიირთმევდნენ სამელ-საჭმელს. აწყობდნენ ღამისთევას ისე, თითქოს მიცვალებული მათთან ერთად იჯდა, სვამდა, ჭამდა. მონანილეობას ღებულობდნენ ყველა მოქმედებაში და მთელი ღამე ნართების ეპოსიდან საინტერესო ლეგენდებს ჰყვებოდნენ (ჩეთითი 1988:84-85).

ოსური ნართების ეპოსის ერთ ეპიზოდში მოთხრობილია ნართი ურუზმაგის შვილის გამოსვლა საიქიოდან. მოცემული ეპიზოდი მნიშვნელოვანია იმით, რომ ვიკებთ, როგორ შეუძლია მიცვალებულს საიქიოდან გამოსვლა. იმისათვის, რომ საიქიოდან გამოვიდეს მიცვალებული, მას სჭირდება ბარასთირის ნებართვა და შემდეგ ის, რომ მეკარე ამინონმა კარი გაუღოს, მაგრამ თუ ბარასთირი დაუშვებს ერთი მიცვალებულის გასვლას, მაშინ ხომ ყველა მოინდომებს საიქიოდან გასვლას? მაგრამ ამ რთული ამოცანის გადასაჭრელად გმირი საიქიოს გამგებელს სთავაზობს: „ჩემს ალასას უკუღმა დავჭედავ. მიცვალებულები საიქიოს კარამდე რომ მომყვებიან, შენ უთხარი: „დახედეთ, თუ კვალი საიქიოდან გარეთ მიდის, არ დაგაკავებთ, ხოლო თუ კვალი შიგნით შემოდის, მაშინ ტყუილად აყალმაყალი და

გაუგონრობა არ შეგფერით“ (ნართები:1977: 24). გამოსვლით შეიძლება გამოვიდეს მიცვალებული იმ ქვეყნიდან მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ მოატყუებს სხვებს, მაგრამ დაბრუნებით უკან აუცილებლად უნდა დაბრუნდეს. დაბრუნებასაც თავისი წესი აქვს. მზის ჩასვლამდე უნდა დაუბრუნდეს მიცვალებული საიქიოს თორემ საიქიოს მეკარე კარებს არ გაუღებს, ეტყვის: „ – უკვე გვიანაა, მზე ჩასულია“ (ნართები 1977: 28). ალბათ, უნდა დავსვათ კითხვა, რატომ გამოვიდა ნართი ურუზმაგის შვილი საიქიოდან? მისი გამოსვლის მიზეზი ის იყო, რაზეც ზემოთ ვსაურობდით, მისთვის მიცვალებულის წესი არ ჩატარებულა, საკურთხი არ გაუკეთებიათ.

მნიშვნელოვან ცნობებს გვანვდის ბ.ნიჟარაძე სვანების რწმენა-წარმოდგენების შესახებ. მათ შორის უაღრესად საინტერესოა სვანების წარმოდგენა სულების სტუმრობის შესახებ. თურმე სვანებს სწამთ რომ, ყოველ წელიწადს სულები საიქიოდან, საფლავებიდან, სააქაოს მოვლენ, ჭირისუფალს ესტუმრებიან. ეს ხდება ხუთი იანვრიდან მის მომყოლ ორშაბათამდე, ამ პერიოდის განმავლობაში კი ჭირისუფალი საკურთხს უკეთებს მიცვალებულს, ამიტომაც ამ დროს ისინი უნოდებენ „ლიფანალ“-ს, ხოლო იმ დღეს, როდესაც ლიფანალი თავდება ეწოდება „ლისგვჯინალ“. სვანები ცდილობენ არაფერი დაზოგონ, რომ სულებს ასიამოვნონ, რაც განპირობებულია, ერთი მხრივ, მათდამი პატივისცემით, ხოლო მეორე მხრივ, შიშით, რადგანაც უკმალოფილო სული მას აუცილებლად დასჯის. უკმაყოფილო სული ოჯახს თავს დაატყავს ათასგვარ უბედურებას, მოუკლავს პირუტყვს, გაუნადგურებს ნათესებს და შეიძლება თვითონ ოჯახის წევრიც მოკლას. ამიტომაც არაფერს ერიდებიან სვანები, რომ სულებს ასიამოვნონ. თუ შესაფერის პატივისცემას არ მიაგებს ჭირისუფალი სულს, ამას სოფელი არ აპატიებს მას, რადგან გულნაკლული სული მეზობელს გამოეცხადება სიზმარში და საყვედურს ეტყვის. მათაც ეშინიათ სულებმა სოფელში რაიმე სნეულება არ გაავრცელონ და ეჩხუბებიან მიცვალებულის პატრონს. გარდა ამისა, საიქიოში მშვიდ სულს მისი მეზობლები უნანილებენ საკურთხს, ეს კი სვანს არ უნდა. მიცვალებულები იმ დროს, როცა ისინი არ არიან სადილ-ვახშამზე თავიანთ ოჯახებში, ერთ ადგილას იკრიბებიან და დაწვრილებით ჰყვებიან, როგორ დაუხვდა მას თავისი ოჯახი. ამ დროს ვერაფერს დამალავ. სული ყველაფერს უნდა მოყვეს, შესაბამისად, ყრილობის წევრები, დამსახურების მიხედვით ან დასჯიან, მიცვალებულის ოჯახის წევრებს, ან არა. იმ დროის განმავლობაში, როცა სულები სამზეოზე არიან გამოსულები, ოჯახის წევრებმა სულ უნდა იმხიარულონ და დილიდან დაწოლამდე სულ ზღაპრები უნდა მოყვნენ (ნიჟარაძე 1962: 182-186).

რწმენა-წარმოდგენები სულების სააქაოში სტუმრების შესახებ მთელ კავკასიაშია გავრცელებული და მრავალი ხალხის ტრადიციაში გვხვდება, მათ შორის აფხაზებისა ყოფასა და ფოლკლორშიც. პეტრე ჭარაის ხნობით, აფხაზები მკვდრის სულის ცხოვნებისა და შენდობის დროს, როდესაც ისინი საკურთხს უკეთებენ მიცვალებულს იქნება ეს რელიგიურად დადგენილი დღეები, თუ მიცვალების სიკვდილის, ორმოცისა თუ წლისთავის დღე, მაშინ აღნიშნულ დღეებში მოდიან ცოცხალ ნათესავებთან და იქ იმყოფებიან უხილავად. მათ შეუძლიათ, იახლონ ან მოიყვანონ გარეშე მკვდრებიც, თუ მასპინძელი კარგ ტაბლას დაახვედრებს, მაშინ კმაყოფილი დარჩებიან და შემწენი იქნებიან ცოცხალთათვის, თუ არადა მაზარალებლები. სულებს თავიანთ ტოლებთან დაბრუნებისას შეუძლიათ დაიკვებონ იმ პატივისცემის გამო, რაც ჭირისუფალმა გაუკეთა და თუ საკადრისი პატივისცემა ვერ მიაგეს, მაშინ სულები გაბრაზებულები ბრუნდებიან თავიანთ ტოლებთან, მათ შეკითხვაზე, იშოვებს თუ არა რამე ასეთ პასუხს სცემენ: „რას ვიშოვნიდით, როცა ისინიც ჩვენსავით მკვდრები ყოფილან“. ასეთი განცხადების შემდეგ, იმ ოჯახში რამდენიმე კაცი დაიღუპება. გარდა ამ დღეებისა, სული როცა მოისურვებს მაშინ ამოდის საფლავიდან და დაიარება აქეთ-იქეთ. ხშირად სული მოდის ნათესავების სახლის მახლობლად და იწყებს სტვენას, ამ დროს ღვინოს გადაუსხამენ ან რამეს გადაუგდებენ, რათა მოიშორონ და მოიმაღლიერონ. ამ დროს ისინი ხშირად სასაფლაოს გვერდზე გამვლელს გამოეკიდებიან სტვენით (ჭარაია 2011:59). სახოკიას ცნობით, მეგრელებსაც მიაჩნიათ, რომ როცა ღამე სულები სოფელ-სოფელ დაიარებიან, ერთმანეთს ხმას აძლევენ გაგრძელებული სტვენის საშუალებით. ამიტომ მეგრელი, განსაკუთრებით ღამით ერიდება სტვენას, რომ ამით რომელიმე სულს არ ეგონოს მეძახიანო და ისიც მსტვენელის სახლში არ წავიდეს და არ დააზიანოს (სახოკია 1956: 129).

ერთი მხრივ, შეიძლება ითქვას, რომ სულთა გამოსვლას ვხვდებით ქართულ და ოსურ საყოფაცხოვრებო ზღაპრებში, მაგრამ ეს არის საიქიოს პროფანაცია, რადგანაც გმირი ატყუებს ხალხს, თითქოს ის საიქიოდან დაბრუნდა მზიან ქვეყანაში და ჩამოუთვლის მიცვალებულის ახლობელს, თუ რა სჭირდება გარდაცვლილს საიქიოში. მოტყუებული ქვრივი დედაკაციც საიქიოდან მობრუნებული კაცის ხელით თავის გარდაცვლილ მეუღლესთან ან მამასთან აგზავნის უამრავ სანოვავს. ცხრა ტომარა ხორბალს,

ცხრა ტომარა ბრინჯს, ცხრა ტომარა ფქვილს, ცხრა ფუთ ერბოს, ცხრა ფუთ ყველს და ა.შ¹ (კიკნაძე 2007: 104).

მოხმობილი ქართული და ოსური მაგალითების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მიცვალებულთა სულები ნათესავებს არასდროს ტოვებენ და მათგან ითხოვენ საკურთხეს, პატივისცემას. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი დაისჯებიან. ნარმოდგენა რომ, მიცვალებულები სამზეოს სტუმრობენ არ არის მხოლოდ ერთი კუთხისათვის დამახასიათებელი. მართალია, ხევსურთა ნარმოდგენაში, სულის ამოსვლას ვერ ვხვდებით, მაგრამ იქ გვაქვს სულის გამოცხადება. სული ეცხადება „მესულთნეს“ და ამცნობს იმას რაც მას სჭირდება, რაც აუცილებლად უნდა გააკეთოს ჭირისუფალმა. გარდა ზემოთ თქმულისა, საინტერესოა ისიც რომ ზოგ შემთხვევაში და ეს მხოლოდ ქართულ რეალობაში გვხვდება, საიქიოდან გამოდიან მხოლოდ და მხოლოდ მიცვალებულთა სულები და არა თვითონ მიცვალებულები, შეიძლება აქ შევეკამათონ, ზღაპრებში ხომ თვითონ მიცვალებული გამოდისო, მაგრამ როგორც უკვე ზემოთ ვთქვით, ეს არის საიქიოს პროფანაცია. რაც შეეხება კავკასიურ, კერძოდ ოსურს, იქ თვითონ მიცვალებული გამოდის სამზეოზე.

ოსურ ტექსტებში, სადაც საიქიოს მოწყობას ვხვდებით მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რძის ტბას. მასთან დაკავშირებით უნდა შევნიშნოთ, რომ რძის ტბა გვხვდება არა მხოლოდ ოსურ ცხენშენირვის ტექსტებშიც, როდესაც მიცვალებული შედის საიქიოში, ბარასთირის სამეფოში, ის ნახულობს რძის ტბას. ამასთან დაკავშირებით ხ. მამისიმედიშვილი ფიქრობს, რომ სამოთხეში მზის მაგივრობას წვეს რძისფერი ტბა, რომელიც მინდვრის შუაგულში მოჩანს და მის ირგვლივ კი ოქროსქორჩიანი ბავშვები თამაშობენ (მამისიმედიშვილი 2015: 171), არამედ ინგილოების რწმენა-ნარმოდგენით, სამოთხეში წლისა და ორი წლის ბავშვს საკმეველი არ ეკუთვნის. საიქიოში არის ერთი რძის ტბა, რომლის შუაშიც თეთრად გადაფოთილი ხე დგას. ზუსტად ამ ხეზე სხედან ეს ბავშვები. როცა მათ მოშივდებათ, მაშინ ხე ჩავა ტბაში, როცა ბავშვები რძის ჭამით გულს იჯერებენ, მაშინ ხე ისევ აიწევა (თაყაიშვილი 1913: 167).

კავკასიის ხალხთა ეპიკურ ტექსტებში მრავალფეროვანი სცენებით არის წარმოდგენილი საიქიო. ნანარმოებების მიხედვით, საიქიოში არაერთ გმირს უმოგზაურია. ასეთია ოსური ეპოსის სოსლანი, რომელმაც იმისთვის იმოგზაურა, რომ იქიდან აზა მცენარის ფოთლები ამოეტანა, ამასთან ერთად ნახა საიქიოს მოწყობა. მართალია ცოცხლები იქ ვერ შედიან, მაგრამ როცა ამინონმა (მეკარემ) კარები არ გაუღო ნებით, მან შეამტვრია. „კარს იქით რომ მოხვდა, ხედავს მის შესახვედრად უამრავი ხალხი მოიწეეს, სულ იარაღასხმულნი. ინევენ სოსლანზე, ემუქრებიან: – შავი დღე დაგიდგეს, სოსლან, ჩვენ ხომ შენ გეძებთ, ახლა სადღა წავიხვალ?! – მიიწევენ სოსლანზე, მაგრამ ვერ სწვდებიან, ხელსაც ვერაფერ უწვდენს“ (ნართები 1977: 72). სოსლანის საიქიოში მოგზაურობა და, ზოგადად, საიქიოს სცენები ოსურ ეპოსში ქრისტიანული რელიგიის ძლიერ ზეგავლენას ამჟღავნებს. იქ მართლნი ნეტარებენ და ცოდვილნი ტიანჯებიან.

ინგუშური მითოსის მიხედვით, საიქიოში მიმოსვლის უნარს ფლობს ეპოსის ერთ-ერთი ყველაზე მისტიკური გმირი ბათოყო შერთუყო. მას შეეძლო ნებისმიერ დროს გამგზავრებულიყო საიქიოში და დაბრუნებულიყო უკან. ინგუშური ნართული თქმულების მიხედვით, მიცვალებულის სახელზე ქელეხის გადახდისა და მსხვერპლის შეწირვის ტრადიცია ბათოყო შერთუყომ დაამკვიდრა.

ინგუშური ნართული თქმულების მიხედვით, ერთ-ერთ ორხუსთოელ გმირს გარდაეცვალა დედა. ორხუსთოელი ძლიერ მწუხარებაში ჩავარდა. ბათოყო შერთუყომ მას უთხრა: თუ გინდა, რომ შენი მწუხარება შეიმსუბუქო და დედაშენსაც დაეხმარო, მაშინ შენი პირუტყვებიდან დაკალი ერთ-ერთი და ის დედაშენს იმ ქვეყნად მიუვა. ორხუსთოელმა ვაჟკაცმა არ დაუჯერა ბათოყოს და იმის დასამტკიცებლად, რომ რასაც ბათოყო ამბობდა, სიმართლე იყო, ორხუსთოელი გაემგზავრა საიქიოში იმ ადამიანთან ერთად, რომელსაც გმირი ენდობოდა. იმ ქვეყნად ჩასულებმა ნახეს, რომ ბათოყო სიმართლეს ამბობდა. ორხუსთოელი დარწმუნდა, რომ დედის სახელზე დაკალული პირუტყვი საიქიოში უკლებლივ მიუვიდოდა

¹ ჟან პოლ სარტრის აქვს ასეთი ნანარმოები „ბუზები“, რომელიც ეხება ძველი ბერძნული მითოლოგიის პერსონაჟებს ელექტრასა და ორესტეს. ნანარმოებში ვკითხულობთ, რომ არის დღე, როცა მიცვალებულები გამოდიან და სტუმრობენ თავიანთ საყვარელ ადამიანებს. ეს ადგილი კი წარმოდგენილია როგორც მთიანი ადგილი, პატარა მოედანი, რომლის მარჯვნივაც არის გამოქვაბული, რომლის შესასვლელიც დიდი შავი ლოდითაა დახურული, ხოლო მოედნის მარცხნივ ტაძრისაკენ მიმავალი საფეხურები მოსჩანს. სულები მთელი ღამით რჩებიან მათი ოჯახის წევრებთან, დაძრწიან არე-მარე. ნათესავები კი ცდილობენ ასიამოვნონ. ის გააკეთონ რაც მათ ყველაზე მეტად უყვარდათ და ასიამოვნებდათ, თორემ განაწყენებულები უფრო მეტ ბუზებს მოუვლენენ არგოსს. ლოდის გადაგორებამდე ეგისთე და უზუნაესი ქურუმი აღავლენენ რიტუალს. თან მიმართავენ ხალხს, ხალხიც შეშინებულია. ეშინიათ მიცვალებულების და მიცვალებულებს შეწყალებას სთხოვენ (ბაქრაძე, ეპი-ზამეილი 2002: 33)

მიცვალებულს. ამის შემდეგ ინგუშებში დამკვიდრდა მიცვალებულის სახელზე პირუტყვის, საქონლის შეწირვის ტრადიცია (Далгат 1972: 296).

საბოლოოდ, შეჯამების სახით შეგვიძლია ვთქვათ, საიქიოს სიუჟეტები ცხადად და ნათლად გვიჩვენებენ იმ მდგომარეობას, რაც ადამიანს გარდაცვალების შემდეგ ელის. ეს სიუჟეტები პარალელს პოულობს ქართულ ფოლკლორთან, რაც იმით უნდა იყოს განპირობებული რომ ქართველ და ოს ხალხს ჭირი და ლხინი ერთი ჰქონდათ. ოსები მიცვალებულებს ხომ ქრისტიანული წესით მარხავდნენ. ქრისტიანობა კი ოსეთში საქართველოდან გავრცელდა.

ლიტერატურა:

1. ანთოლოგია 2010 - ხალხური პოეზიის ანთოლოგია, შემდგენელი ზ. კიკნაძე და ტ. მახაური, „მემკვიდრეობა“, თბ., 2010.
2. გოგიაშვილი 2011 – ე.გოგიაშვილი, მითოსური და რელიგიური სიმბოლიკის დინამიკა ზღაპრის სტრუქტურაში, თბ., 2011
3. კიკნაძე 2007 – ზ. კიკნაძე, ქართული ფოლკლორი, თსუ – „უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბ., 2007
4. თაყაიშვილი 1913 – „ძველი საქართველო“, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, ტომი III, რედ. ე.თაყაიშვილი, თბ., 1913
5. მამისიმედიშვილი, 20015 – ხ.მამისიმედიშვილი, ოსური ფოლკლორი, თსუ „უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბ., 2015
6. ნარტები 1977 – ნარტები, თარგმნა მერი ცხოვრებოვამ, გამომცემლობა „ირისტონი“, ცხინვალი, 1977
7. ნიჟარაძე 1962 – ბ. ნიჟარაძე, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილი I, თსუ-ს გამომცემლობა, თბ., 1962
8. ოსური ზეპირსიტყვიერება, 2005 – ოსური ზეპირსიტყვიერება, თარგმნეს მერი ცხოვრებოვამ და ნაირა ბეპიევამ, „კავკასიური სახლი“, თბ., 2005.
9. სახოკია, 1956 – თ. სახოკია, ეთნოგრაფიული ნაწერები, სამეცნიერო-მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა, თბ., 1956
10. ჩეთითი 1988 – რ. ჩეთითი, ოსური თეატრის ხალხური საწყისები, თბ., 1988
11. ჭარაია, 2011 – პეტრე გიორგაძე-ჭარაია, აფხაზეთი და აფხაზნი, , თბ., 2011
12. Далгат – У. Б. Далгат, Героический Эпос Чеченцев и Ингушей, „Наука“, Москва, 1972.
13. Шифнер, 1868 – Шифнер А., Осетинские тексты, собранные Д. Чонкадзе и В. Цораевым, Императорская академия наук, С-Петербург, 1868

Salome Sukiashvili

*Doctoral student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

THE FUTURE LIFE AND ITS FEARY IN OSSETIAN ORALLY TRANSMITTED FOLKLORE

One of the most important places in the folklore of the people of the world is the topic of in the next world Many folk works on this subject have been created, such as lyric verse, folk song, fairy tale, mythological narration, ritual and more. That is why in this paper I will analyze the patterns of Ossetian oral speech that reflected the life of aikido and aikido inhabitants. In the folklore of the peoples of the world, the theme of aikido became so popular that it penetrated the writing and created many literary masterpieces on the subject.

My interest is to find out about the features of Ossetian folk art created on the subject of in the next world, to analyze the artistic and mythical faces, to reconstruct the image of the future life. I do not limit myself to the texts of just one genre of folklore. Samples of Ossetian oral language created on the subject of the next world have significant parallels with both Georgian oral language and folklore of the North Caucasus. However, it can be said that the tradition related to the cult of the dead is paralleled in the Far East as well. In particular, in Japanese culture.

In the topic, we will discuss some aspects. These are: how did Sikhism influence Ossetian oral history, whether or not it was communicated to Sikhism and what were the means of communication, and whether the deceased's souls could leave Sikhism or whether a living person could enter.

In this paper, we will try to answer all these questions.

Тертерян Ашхен Г.

*студентка 3-го курса
факультета архитектуры МГАХИ им. В.И. Сурикова.
Россия, Москва*

Бесолов Владимир Б.

*профессор и член-корреспондент МААМ,
советник Российской Академии архитектуры и строительных наук,
Почетный архитектор Российской Федерации,
Россия, Владикавказ*

АРХИТЕКТУРНО-ГРАДОСТРОИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГОРОДА ВЛАДИКАВКАЗ В НАСТОЯЩЕМ И ГРЯДУЩЕМ ВРЕМЕНИ

*Посвящается светлой и незабвенной памяти моего изумительного и
приветливого коллеги, Александра Викторовича Кузьмина (1951–2019),
Почетного строителя России и города Москва, Заслуженного архитектора
Российской Федерации, Народного архитектора Российской Федерации,
профессора и академика МААМ, академика РАХ, академика, вице-президента
и президента РААСН, главного архитектора НИИПИ ГП и города Москва,
лауреата Государственной премии России (1999г.), лауреата Премии
Правительства России (2007г.), профессора Московского архитектурного
института.*

В. Б. БЕСОЛОВ

Столичный город Владикавказ настоящего и грядущего времени нами просматривается и впредь столицей Республики Северная Осетия-Алания и интеллектуальным центром многонациональной интеллигенции Северного Кавказа. Ведь с середины XIX века Владикавказ отличается богатыми свершениями в области науки, культуры, искусства, педагогики, уникальной исторической средой обитания горожан и гостей, ценным художественным наследием, с устремленным в вечность архитектурно-градостроительным развитием.

I. Теоретические предпосылки и градостроительные концепции развития архитектуры и градостроительства Владикавказа. Для веского принятия актуальных вызовов развития, встающих перед столичными городами Республик Северного Кавказа и всего Юга России, и для обмена передовым комплексным опытом в своих новых программах руководство каждого столичного города должно стремиться к повышению инвестиционной привлекательности города и качества жизни горожан, а также улучшению бизнес-среды. Однако, при этом, следует опираться на перспективы настоящего и смелые прогнозы будущего времени, но определяемые градостроительной футурологией и четко обозначенные в Генеральном плане города Владикавказ на 2010-2035-е годы.

Выяснив социальную потребность горожан, подготовив социальный заказ на проектно-сметную документацию, изначально и на разных стадиях согласованной и гармоничной реализации творческих замыслов архитекторов и градостроителей нужно осмысленно созидать программы, логично направленные на сохранение планировочной структуры и пространственной композиции города Владикавказ, его панорамы и силуэта, на повышение художественного образа и явное усиление эстетической выразительности столичного города.

При ясном представлении и строгом исполнении служебных обязанностей Мэрией города Владикавказ, а также, разумеется, конторой архитектурно-планировочного управления и главным архитектором города, непременно будет проявляться весьма конкретное и достаточно очевидное для всех: административной, научной и творческой целью неизменно является внедрение принципа приоритета абсолютно грамотного, профессионального и преемственного развития планировочной структуры и пространственной композиции города Владикавказ, его эстетического облика.

Находящиеся у подножия мощной горной гряды Большого Кавказа и визуально воспринимающиеся на фоне изумительного горного пейзажа, во все четыре времени года северокавказский город должен непрерывно усиливать эмоциональное воздействие на горожан и гостей, становиться эстетически более выразительным и постоянно улучшать свой, присущий только ему художественный образ столичного города, некогда крупного, знакового административного центра огромной Терской области.

Вместе с тем, для достижения желаемого эффекта необходимо уделить внимание целому комплексу факторов: уточнение таких перспективных программ, как конкретизация всех возможных функций столицы, реализация градостроительных функций между городом Владикавказ и пригородными поселениями, благоустройство городского организма и всех окрестных зон кратковременного и длительного отдыха, в совокупности являющихся потенциальными составляющими градостроительной агломерации.

Важно учитывать особенности природных, экологических, исторических требований, градостроительных идей и правил, и архитектурных норм при завершении строительства всех уже начатых новых объектов и модернизации застроек, реконструкции городского и пригородного жилищного фонда. Весьма актуальна модернизация всех инженерных инфраструктур и коммуникаций, столь же важна оптимизация промышленных зон и производственных объектов, развитие дорожной сети и разветвление транспортных сообщений, вполне обоснованно требуется улучшение общественно значимых центров культуры и отдыха, физкультуры и спорта.

Самостоятельное государственное значение имеет научная методология и творческая теория сохранения и адаптации культурно-исторического наследия, создание и соблюдение в черте города охранных зон памятников градостроительства, архитектуры и строительной техники, а также бережного отношения к градостроительной ткани и исторической городской среде.

Все архитектурные морфотипы памятников гражданской, культовой и мемориальной архитектуры и инженерного искусства сосредоточены на территории исторического градостроительного ядра Владикавказа и по этой причине оно, как целостное историко-культурное явление и особая национальная материальная и духовная ценность, должно охраняться государством на районном, республиканском и федеральном уровне.

В целях обеспечения новой, более комфортной городской среды для населения, крайне необходимо построить ряд мостов через реку Терек, проложить западную объездную магистраль для большегрузных автомобилей, а также создание многоуровневых узлов и переходов дорожной сети, способствующих транспортной разгрузке всей центральной части города Владикавказ. Помимо всего этого, крайне важно реанимировать северную и северо-западную промышленную зону города, а территориально значительная восточная промышленная зона должна быть радикально изменена, рекультивирована, разумеется, после полной ликвидации смертоносного завода «Электроцинк».

Модернизацию застройки города и его благоустройство должно проводиться грамотно и разумно, в целях улучшения архитектурного облика городской жилой среды и социокультурного пространства, с реконструкцией уже существующих и созданием новых аллей, скверов, парков и зон отдыха, ибо все это повысит туристическую привлекательность столицы Республики Северная Осетия-Алания, с последующим выдвиганием новых задач в сфере архитектуры и градостроительства, экологии городской среды и санитарно-экологической оптимизации городского хозяйства.

По истории и теории градостроительства известно о том, что городская среда должна соответствовать современным стандартам безопасности, комфорта, эстетики, духовности и гуманности, так как она планомерно формируется по правилам красоты и пользы, непременно основываясь на важности создания наиболее конкурентно-способной и привлекательной среды обитания индивидуума и социума.

В соответствии с социальной потребностью горожан и их социальным заказом на проектно-сметную документацию, крайне важно создать государственные программы современного и перспективного архитектурного и градостроительного развития города Владикавказ, его модернизации, реанимации и строительства новых объектов. Весь организационный, координационный и творческий процесс должен выполняться на основе разработки многочисленных разысканий и предварительных исследований, заранее подготовленных проектных замыслов и творческих идей, основанных на гармонии планировочных принципов и пространственных структур традиционных поселений народного зодчества Горной Осетии, с учетом лучших традиций современной архитектуры и новейших технологий, которые воздействуют на эстетический облик настоящего и грядущего Владикавказа.

Национальные особенности образа жизни и социальный уклад людей в конкретном городском пространстве, при разумном планировании получают новые импульсы новаторского развития столичного города, подобающего насущным жизненным потребностям оберегающих его горожан, их стило мышления и специфике восприятия, этикету новых генераций – современных и будущих жителей города Владикавказ.

Владикавказ – не только столица Республики Северная Осетия-Алания, но и объединяющий осетин и всех национально-культурных меньшинств многофункциональный градостроительный эпицентр мощного притяжения, семантически воплощенный художественный образ у самого подножия величественных горных хребтов и покрытых вечными снегами вершин Большого Кавказа! Владикавказ – это поистине город-символ снежного барса, самобытный исторический город, бывший центром Терской области, а ныне являющийся своеобразной столицей Республики Северная Осетия-Алания! Владикавказ издавна являлся уникальной городской средой притяжения интеллигенции разных национальностей и со всех субъектов Северного Кавказа, потому что воспринимается представителями цивилизованного мира как прогрессивно развивающаяся среда городской культуры, оптимально урбанизированное культурное и духовное наследие осетинского народа!

Именно такова судьба города Владикавказ как наиболее передового межнационального центра притяжения научно-технических, гуманитарных, научных и творческих деятелей Северного Кавказа и даже всего

Юга России, как сравнительно крупного торгово-экономического, промышленного, санитарно-медицинского, образовательного и культурно-просветительского центра регионального масштаба и федеральной значимости.

II. Промышленные предприятия и реалии санитарно-защитной зоны в архитектуре и градостроительстве Владикавказа. Однако, ныне никак нельзя упускать из пристального внимания важнейшие градостроительные проблемы и категорически недопустимое состояние санитарно-экологического бедствия, непрерывно испытываемое горожанами и гостями столичного города от технологической деятельности крупных промышленных предприятий. Отнюдь не секрет, что Владикавказ – один из многих постиндустриальных городов России, столица Республики Северная Осетия–Алания, имеющий широкомасштабное промышленное и хозяйственное развитие в сфере горнодобывающей, металлургической и перерабатывающей промышленности (заводы: «Электроцинк», «Победит», «Кристалл», «Янтарь», «Изумруд» и многие другие). Как ни досадно, все промышленные предприятия объединены в производственные комплексы и локализованы на территории города, в том числе его исторически ценной центральной части.

При научном подходе к анализу поныне действующих градостроительных документов, т.е. генерального плана и плана детальной планировки и застройки города Владикавказ уже установлено, что имеющаяся проектная документация не предусматривают развитие, либо преобразование интенсивно функционирующих промышленных зон. Более того, нет никакой надобности территории промышленных зон Владикавказа преобразовывать под иные технологические процессы, подвергать их новым функциональным назначениям.

В течении многих лет в городе периодически собирались многочисленные народные митинги с всеобщим требованием закрыть функционирующий в центре города Владикавказ крупнейшее горно-металлургическое предприятие – завод «Электроцинк», являющийся одним из лидеров по производству цветной металлургии в России. С момента пожара в электролитном цехе, на заводе якобы прекратился производственно-технологический процесс. Вроде бы такое решение принято руководством Республики Северная Осетия–Алания, в связи с нарушением норм экологической безопасности, так как санитарно-защитная зона завода покрывает сотни гектаров жилых территорий в центральной части исторического города Владикавказ. В настоящее время завод «Электроцинк» вроде бы закрыт, но планируется ли его демонтаж и перенос в другой регион – это еще под большим вопросом?

Но если все же завод «Электроцинк» будет ликвидирован, тогда в центральной части города Владикавказ освободится около 200 гектаров нынешних промышленных территорий. Гораздо больше угасших промышленных территорий находятся в северной и северо-западной частях города Владикавказ. Может представиться возможность для рекультивации территорий промышленных предприятий с целью создания парков и скверов, общественно-жилых комплексов, районов и микрорайонов. Такими методами можно преобразовать архитектурно-планировочную структуру и художественный образ столицы, восстановить экологический баланс в городе Владикавказ и его пригородах.

Разумеется, в каждом конкретном случае имеется сложная проблема по воплощению нового творческого замысла, т.е. реализации проектного предложения по решительному преобразованию городской промышленной территории под иное функциональное назначение. Однако горожанам Владикавказа следует быть бдительными, ибо не исключается опасность вероломного запуска производственно-технологического процесса завода «Электроцинк» с более значительным, обновленным функциональным наполнением. Во избежание подобного крайне важно внести существенные изменения в градостроительную документацию – генеральный план города Владикавказ с учетом нового функционального зонирования, разумного использования и целевого назначения бывшей промышленной территории и, как следствие, необходимо внести изменения в правила землепользования и застройки города. Корректируя документацию в такой последовательности можно и всегда нужно преследовать конечную цель – установление градостроительных регламентов.

При трансформации территориальной зоны в черте города и его пригородов, соответственно меняется правовой режим территории, т. е. устанавливаются градостроительные регламенты, всецело соответствующие модернизированным территориальным зонам и новым правилам: виды разрешенного использования земельных участков; предельные размеры земельных участков и предельные параметры разрешенного строительства; ограничения использования земельных участков и объектов капитального строительства. К тому же, применительно к территориям, в границах которых предусматривается осуществление творческой деятельности по комплексному и устойчивому развитию территории, следует объективно учитывать расчетные показатели минимально допустимого уровня обеспеченности соответствующей территории объектами коммунальной, транспортной, социальной инфраструктур и расчетные показатели максимально допустимого уровня территориальной доступности указанных объектов для населения. Все суждения основаны на принципах действующего Градостроительного кодекса Российской Федерации.

III. Роль профессионализма и гуманистических творческих принципов в архитектуре и градостроительстве Владикавказа. Важнейшие аспекты содержательно-художественного смысла русского и

кавказского градостроительства XIX – начала XX веков неотделимы от понятий народность и национальность. Оно выражает не только новое представление о мире и системе его ценностей, но, вместе с тем, предполагает соответствующую этой системе ценностей практически полезную деятельность, в том числе и в области создания реальных объемных форм, планировочных структур и пространственных композиций. Ведь архитектура и градостроительство во все времена и поныне выполняют свою утилитарную миссию, обслуживая не только религиозно-государственные потребности, но и сугубо практические функциональные социально-бытовые нужды.

В семантике городского плана, в символике площади и монумента, пластики и пространства, здания и сооружения, уникального ансамбля, в архитектурной организации набережных, улиц и площадей, аллей и бульваров, скверов и парков закодирована культура мышления и творческое мастерство зодчих конкретных эпох и национальностей. В творческих приемах, с помощью которых новое здание взаимодействует с другими, уже существующими зданиями и сооружениями, в том, как они соотносятся друг с другом, творчески уважительно или нигилистически пренебрежительно, учитывая и продолжая сделанное предшественниками или, напротив, варварски уничтожая исторически сложившуюся среду обитания, именно в столь сложном контексте развивается городской организм.

Важно понять принципы сочетания исторически ценного старого и нового, современного художественного явления, традиционного и новаторского, и, вместе с тем, определить, при этом безжалостно уничтожалась ли исторически сложившаяся городская среда или же преемственно сохранялась неизмеримо хрупкая среда обитания человека и общества. Поэтому в каждый определенный исторический период в облике города получают четкое выражение общепринятые представления о мире и системе его ценностей. Аксиоматично положение о том, что именно в таком аспекте развивалась градостроительная мысль в России и на Кавказе, таковыми были творческие устремления передовых градостроителей стран Востока и Запада.

IV. Новая индустриальная эпоха и новые технические и эстетические веяния в архитектуре и градостроительстве Владикавказа. Передовая архитектура России, и ее органического ответвления города Владикавказ, неопровержимо и четко свидетельствует о динамичности художественно-тектонического и технологического процесса, в котором, впервые появившиеся новые строительные материалы и конструкции и новые морфотипы зданий и сооружений, отличались, никогда ранее невиданной и неустойчивой формо-, структуро- и стилиобразующей ролью.

Город Владикавказ по-своему стратегически важному местоположению и абсолютной слитности со сложным естественным ландшафтом, с неописуемо очаровательной природной средой, по планировочной структуре и архитектурному облику является показателем прогрессивно развивающегося социально-экономического организма. Владикавказ 1850-х – 1910-х годов по своей сути является определителем профессионального уровня развития градостроительной мысли и воплощения архитектурных идей, творческого профессионализма, который, к счастью, необычайно высок и вполне сопоставим с лучшими образцами русского и европейского градостроительного искусства. Как прелестный город, преемственно сложившийся в соответствии с творческими принципами русского градостроительства XIX – начала XX веков, Владикавказ планомерно воплощал градостроительные принципы новой эстетики, что и ныне зримо и весьма показательно. По всей сути Владикавказ – это неизменно самостоятельное градостроительное явление, выражающее новые идеи содержательности и эпохальные представления о красоте бытия индивидуума и социума, это пронизанный историзмом вечно юный город, которому принадлежит ведущая, передовая роль и общерегиональное значение в истории взаимоотношений народов Северного и Южного Кавказа с Великой Российской державой.

V. Город Владикавказ – реалии настоящего и образы грядущего времени столицы Республики Северная Осетия-Алания. Владикавказ настоящего времени нами воспринимается с чувствами грусти и сострадания, сквозь множество архитектурных и градостроительных проблем, а Владикавказ грядущего времени нами просматривается как славная столица Республики Северная Осетия-Алания и интеллектуальный центр многонациональной интеллигенции Северного Кавказа. Ведь с середины XIX века Владикавказ отличается богатыми свершениями в области науки, культуры, искусства, образования и педагогики, техники и медицины, уникальной исторической средой обитания горожан и гостей, ценным художественным наследием.

В свете истории, теории и национальных проблем искусства, архитектуры и градостроительства, горожане и гости воспринимают любимый город Владикавказ с устремленным в вечность взором. Однако, пелена завуалированной печали не сходит с поверхности глаз, ибо кошунственное воздействие на градостроительную ткань и архитектурный облик не предвещает ничего доброго, приличного, а только лишь свидетельствует о неопозволительных вмешательствах в судьбу города Владикавказ, в его легко ранимый градостроительный организм.

Как ни печально, но с происходящим в городе дальше мириться нельзя, нужно изменить курс хаотичного движения в никуда и смело сойти с этого пути, неизменно и однозначно ведущий в бездну. В архитектуре и

градостроительстве города Владикавказ и республики в целом сложилась крайне удручающая ситуация, уровень поступательного движения творческой мысли вовсе непонятный, степень социальной значимости творческого коллектива недопустимо низкая. Профессиональная этика республиканских творцов томительно долго буксует на месте в ожидании мощного тягача.

Город и эпоха, мастера зодчества, художественные стили в процессе непрерывного формирования и последовательного развития Владикавказа на протяжении XIX и всего XX веков – это основополагающие три субстанции полноценного совершенствования архитектуры и полнокровного преобразования градостроительства столичного города.

Подлинные мастера архитектуры и градостроительства воплощают в своих творениях глубокую семантическую основу и символическую суть социально-нравственных ценностей и духовно-эстетических представлений общества современной им конкретно-исторической эпохи. Они четко осознают, что реальный архитектурно-градостроительный процесс является неотделимой, интегральной частью других культурно-исторических процессов: социально-политического, научно-технического, художественно-эстетического и, к тому же, зримо отображают существующий экономический потенциал определенного общества и всей страны. Созданная творцом среда превращает недоступное чувственному восприятию сверхчувственное и вселенское в наглядную, материализованную в реальных типах и формах, планировочных приемах и пространственных соотношениях конкретно-историческую картину мира.

Ни одно человеческое общество не существует без крова над головой, без грамотно организованного планировочно-пространственного физического образования, такого, как жилой дом и среда обитания – высшая культурно-экологическая реальность формирования сельского и городского поселения, которое является основой жизнеобеспечения и жизнедеятельности и главной гарантией сохранения жизни отдельных личностей и общества в целом или, иначе, основным гарантом национальной и социальной безопасности.

Глубоко убежден в том, что для лучшего восприятия, более глубокого осмысления и пронизательного видения существующих в избытке созидательных, проектно-творческих, научно-теоретических и реальных строительных проблем Республиканские представители органов верховной власти обязаны руководствоваться единой **Концепцией архитектурной и градостроительной политики** конкретной национальной республики на начало, а возможно, на первую треть XXI века.

Владикавказ – это уникальный, неповторимый, интернациональный и поликонфессиональный город, в котором каждый человек обязан чувствовать ответственность и всецело стараться быть достойным пребывать и проживать в столь уютном и красивом городе – благословенной столице Республики Северная Осетия-Алания.

Библиографический список:

1. *Бесолов В.Б.* Важнейшие вехи эволюции и стратегия эффективного развития архитектуры и градостроительства Владикавказа в контексте формирования российского города // Современные города: проблемы и перспективы развития / Материалы Всероссийской научной конференции, посвященной 100-летию ученого-географа, профессора Г.Ф. Калоева (26 - 27 апреля 2013 г., г. Владикавказ. Республика Северная Осетия-Алания). – Владикавказ: изд-во СОГУ, 2013. – С. 72-86.
2. *Бесолов В.Б.* Стратегические принципы и критерии развития архитектуры и градостроительства Владикавказа в контексте российского творческого процесса (К 230-летию крепости и города: 1784-2014гг.) // Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции «Современные проблемы истории и теории архитектуры» (14-15 ноября 2018г., г. Санкт-Петербург. СПбГАСУ. Россия). – СПб.: изд-во СПбГАСУ, 2018. – С. 80-105.
3. Владикавказ: Южный форпост России. 1784-2014гг. – Владикавказ: изд-во «ИР», 2014. – 282с.: ил., карт.
4. Исторический атлас Владикавказа. 1784-2014гг. – Владикавказ: изд-во «ИР», 2016. – 128с.: ил., карт
5. *Канукова З.В.* Старый Владикавказ: историко-этимологическое исследование – Владикавказ: изд-во «ИР», 2008.
6. *Киреев Ф.С.* По улицам Владикавказа. – Владикавказ: изд-во «ИР», 2007.
7. *Кусов Г.И.* Встречи со старым Владикавказом. – Владикавказ: изд-во «ИР», 1998.
8. Ларина В.И. Города Северной Осетии. – Орджоникидзе: изд-во «ИР», 1962.
9. Осетия: Историко-этнографический справочник / Сост. *В.А. Торчинов, М.Ш. Кисиев.* – Владикавказ, 1998. – 214 с.
10. Семенов Л.П., Тогоев М.С., Кусов Г.И. Орджоникидзе-Владикавказ: Очерки истории города. – Орджоникидзе: изд. «ИР», 1968. – 2-е изд., доп. – Владикавказ: изд-во «ИР», 1992
11. *Торчинов В. А., Кусов Г. И.* Владикавказ. Дзауджыхъу: Краткий историко- краеведческий справочник. – Владикавказ: изд-во «ИР», 1992. – 224 с.
12. *Цаллагов С. Ф.* Владикавказ – летопись в камне. – Владикавказ: изд-во «ИР», 2008.

Ashhen Terteryan G.

*3rd year student
Faculty of Architecture MGAHI by V. I. Surikov.
Moscow, Russia.*

Vladimir Besolov B.

Vladikavkaz, Russia.

ARCHITECTURAL AND URBAN PLANNING FEATURES OF OF VLADIKAVKAZ CITY: PRESENT AND FUTURE

Keywords: Russia, Republic of North Ossetia-Alania, Vladikavkaz, city, general city plan, urban planning, historical center of city, architecture of buildings and structures, planning structure of the city, spatial composition of the city, artistic image, aesthetic expressiveness, sculpture in urban space.

Abstract: The report examines the development of urban residential and public environments in the context of improving infrastructure and utilities, laying roads, improving the coverage of streets, avenues and squares. Great importance is attached to the preservation of the historical central part of the city and the respect for it, the formation of new areas and neighborhoods, and the improvement of the architectural appearance of the capital city.

It is now legitimate to begin the modernization of those faded buildings and structures that are located in the historically valuable central part of the city, but at the same time, do not represent any particular artistic value. The architecture and urban development of Vladikavkaz should be developed at the appropriate quality level and in accordance with the level of the leading cities of Russia and the countries of the South Caucasus.

ლევან ფაჩულია

*ასოც. პროფესორი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი*

ერთი კომპოზიციის შესახებ მეგრულში

ცნობილია, რომ მეგრულ მეტყველებაში, ისევე როგორც სხვა ქართველურ ენებში, უპირატესად კი სალიტერატურო ენაში, ფართოდ გავრცელებულია სიტყვათნარმოების ისეთი სახეობა, როგორიცაა კომპოზიცია (*resp.* რედუბლიკაცია), რომლის არსიც იმაში მდგომარეობს, რომ ახალი ლექსიკური ერთეულები მიიღება ორი ან მეტი სიტყვის შეერთებით.

სპეციალურ ლიტერატურაში დეტალურადაა განხილულ-გაანალიზებული რედუბლიკაციის ყველა შესაძლო შემთხვევა მეგრულში, თუმცა, როგორც ეს ადრევე აღინიშნა ჩვენ მიერ, ჯეროვანი ყურადღება არაა გამახვილებული ბუნებრივობითა და ფუნქციური მრავალფეროვნებით გამორჩეულ ექორედუბლიკაციურებულ კომპოზიტებზე, რომლის ნიმუშებიც საკმაო რაოდენობით გვხვდება მეგრულში. მხედველობაშია ისეთი კომპოზიტიური წყვილები, რომლებიც შედგება ბაზისა და რედუბლიკანტისაგან, სადაც ბაზა მნიშვნელობის მქონე ლექსიკური ერთეულია, ხოლო რედუბლიკანტი რაიმე მნიშვნელობის უქონელი კომპონენტია. ასეთებია, მაგალითად, „ტურა-მურა“ (= ტურა და მისთანები), „აჯგა-ბაჯგა“ (= აცა-ბაცა), „ხაჩა-მაჩა“ (= ნაყარ-ნუყარი) და სხვა.

ზემოთ დასახელებული კომპოზიტები ექორედუბლიკაციის ნიმუშებია, რომელთა დახასიათებასაც სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური, სემანტიკური და სტილურ-პრაგმატული თვალსაზრისით მიეძღვნა ჩვენი რამდენიმე პუბლიკაცია (ფაჩულია, 2016; ფაჩულია, 2017; ფაჩულია, კიკვიძე, 2018; ფაჩულია, 2018), რომლებიც, რა თქმა უნდა, არ აცხადებს მეგრულის ექოსებრი კონსტრუქციების საფუძვლიანად შესწავლის პრეტენზიას, მაგრამ, ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ არის საკითხის დასმისა და მეგრულის ექორედუბლიკაციური კომპოზიტების შემდგომში ჯეროვნად შესწავლის თვალსაზრისით.

ამჟამად წარმოვადგენთ მეგრულში გამოყენებულ ერთ კომპოზიტს, რომელიც ფორმოზრივი და სემანტიკური სტრუქტურის გათვალისწინებით უნდა ჩაითვალოს ექორედუბლიკაციურ რთულ სიტყვად.

მეგრულ მეტყველებაში გვხვდება კომპოზიტი „ალახ-მალახი“, რომელიც განმარტებულია, როგორც „დანჯღრეული, მერყევი (ავეჯი)“ (ქობალია, 2010: 31). მისი პირველი მდგენელი – „ალახ“-ი დამოუკიდებლად არაფერს არ აღნიშნავს, ასეთი სიტყვა არ ფიქსირდება რაიმე სემანტიკით მეგრულ ლექ-

სიკოგრაფიულ წყაროებში (ყიფშიძე, 1914; ელიავა, 1997; ქაჯაია, 2001; ქობალია, 2010; კლიმოვი, ქაჯაია, 2013), ხოლო მეორე ნაწილი – „მაღახი“ ნაწარმოები სიტყვაა: „მაღახი“ და ნიშნავს „სნეულს, ხშირად მოავადეს“ (ქობალია, 2010: 187).

ჩვენი აზრით, ზემოაღნიშნული რთული სიტყვა „ალახ-მაღახი“ ექოსებრი რედუპლიკაციის ნიმუშია, რომელიც, როგორც ყველა ამგვარად რედუპლიციურებული კომპოზიტი, შედგება ბაზისა და რედუპლიკანტისაგან. ბაზაა „მაღახი“, როგორც ნაწარმოები სრულმნიშვნელოვანი სიტყვა (ლექსი „ავადმყოფი“ > ლახუა „ავადმყოფობა“ (სხვა მნიშვნელობითაც გვხვდება: „ლახუა“ – გალახვა, ცემა. ლ.ფ.) > მაღახი-ირი „ხშირად მოავადმყოფე“), ხოლო რედუპლიკანტი – „ალახ“.

„ალახ-მაღახი“ იმავე ტიპის ექოსებრი რედუპლიკაციის მაგალითია, როგორც „აზა-კვაზა“, რომელშიც „აზა“ მნიშვნელობის უქონელი სიტყვაა, ხოლო „კვაზა“ აღნიშნავს „ხშირ და თანაბარი სიმაღლის, ე.წ. შედედებულ ბალახს სათიბში, პირველხარისხოვან საძოვარს; ჩაფსკენილს, ტანმკრის“ (ქობალია, 2010: 358). „კვაზასგანა“ მიღებული „კვაზაფი“- *ходить проворно, плавно* (ყიფშიძე, 1914:254) // „კვაზალი“, ე.ი. „კობტა სიარული, გოგმანი“ (ქობალია, 2010:358). „კვაზალა *или* აზა-კვაზა *проворный, щеголь*“ (ყიფშიძე, 1914:254): „აფხაზეფი, აზა-კვაზა! „სი მუ ღოლი სქანი ვაზნა?“ (იქვე:121).

ამავე რიგისაა ჩვენ მიერ ადრე განხილული „ალა-ჩალა“, სადაც „ალა“ მნიშვნელობის უქონელი ელემენტია, ხოლო „ჩალა“ ნიშნავს „უხეიროს, ნაყარ-ნუყარს“ (ქობალია, 2010: 30) და „აძგა-ბაძგა“, რომელშიც ასევე კომპოზიტის პირველი ნაწილი „აძგა“ არავითარი სემანტიკის მატარებელი არაა, ხოლო „ბაძგა“ აღნიშნავს „გაბურძგენილს, გაჩეჩილს, ბურძგლს, ეკალს“ (ქობალია, 2010: 48).

დასახელებულ და სხვა სახის ექორედუპლიციურებულ კომპოზიტთა დახასიათება შესაძლებელია ქართულის ექოსებრი წყვილების კლასიფიკაციის (კიკვიძე, 2017) საფუძველზე, რის მიხედვითაც გამოიყო ექორედუპლიკაციის სამი ტიპი მეგრულში:

1. თურქულისებური სონორისული მ-რედუპლიკაცია (*muhleme*), რომელიც ენათა კონტაქტების შედეგად წარმოქმნილ მოვლენას წარმოადგენს. ამ შემთხვევაში რედუპლიკაციის პროცესი მიემართება მარცხნიდან მარჯვნივ, მ- ან დაერთვის თავკიდურხმოვნიან ანლაუტს, ან ჩანაცვლებს თავკიდურ თანხმოვანს. ბაზა, ჩვეულებრივ, თავისუფალი ფორმაა, რედუპლიკანტი – ბმული, ხოლო ნაწარმოები ლექსიკური ოდენობა წარმოადგენს სიმბოლურ მრავლობითს:

ჭინჭა-მინჭა (= ჭინჭრაქა და მისთანები)

ტურა-მურა (= ტურა და მისთანები)

თხოზინი-მოზინი (= დევნა და მისთანები)...

2. თანხმოვნის ან თანხმოვანკომპლექსის ჩამოშორებით მიღებული ექორედუპლიციურებული ფორმები, რომლებიც ვერ ჩაითვლება ენათა კონტაქტების შედეგად თავჩენილ მოვლენად. რედუპლიკაციური პროცესი მიემართება მარჯვნიდან მარცხნივ: თანხმოვანი ან თანხმოვანკომპლექსი ჩამოცილდება ბაზას და, როგორც რედუპლიკანტი, ამ სახით დაერთვის მას მარცხენა მხრიდან. აქაც ბაზა თავისუფალი ფორმაა, ხოლო რედუპლიკანტი – ბმული. მიღებული ლექსიკური ერთეული კი წარმოადგენს ცნებითი ველის გაფართოებას.

ექორედუპლიციურებულ ფორმათა ამ ტიპს განეკუთვნება:

აჯგა-ბაჯგა

ალა-ჩალა

აზა-კვაზა...

3. გაქვავებული ექოსებრი კონსტრუქციები, რომელთა კომპონენტების მნიშვნელობა დაუდგენელია და კვალიფირებულია, როგორც „მაგიური სიტყვები“:

აბა-აბაია

ელესია-მელესია

აკაკე-ბაკაკე... (ფაჩულია, კიკვიძე, 2018:65-66).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენ მიერ დაფიქსირებული „ალახ-მაღახი“ განეკუთვნება ექორედუპლიკაციის მეორე ტიპს.

სავსებით შესაძლებელია და მეგრულისათვის ბუნებრივი ჩანს, რომ „ალახ-მაღახი“-საგან მიღებული იყოს „ალახია-მაღახია“, ოღონდ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ „მაღახია“-ს „მოავადის“ გარდა სხვა მნიშვნელობებიც აქვს:

1. *мотылек*; 2. *крупная заразная муха* – 1. ფარვანა. 2. დიდი ბუზი, სნეულების გადამტანი (კლიმოვი, ქაჯაია 2013: 186).

ლიტერატურა:

1. ელიავა, 1997- ელიავა გ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1977.
2. კლიმოვი, ქაჯაია, 2013 Г.А. Климов, О.М. Каджаиа, Мегрельско-русско-грузинский словарь, Москва, „Говорун“, 2013.
3. კიკვიძე, 2017- Kikvidze, Z. 2017. Constructing Ad Hoc Categories in Georgian: Thee Types of Echo-word Formations. Paper presented at the International Conference Building Categories in Interaction: Multidisciplinary Approaches to Categorization (October 19-20; University of Bologna, Italy).
4. ფაჩულია, 2016 ფაჩულია ლ. მეგრულის ექოსებრი კონსტრუქციების ზოგიერთი სპეციფიკური მახასიათებლის შესახებ ტიპოლოგიურ ჩარჩოში. მე-7 საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები, თბილისი, 2016.
5. ფაჩულია, 2017- ფაჩულია ლ. ემოციის გამომხატველი ექორედუპლიცირებული ლექსემები მეგრულში, მე-3 საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, თბილისი, 2017.
6. ფაჩულია, კიკვიძე, 2018- ფაჩულია ლ. კიკვიძე ზ. ექოსებრი რედუპლიკაციის სამი ტიპი მეგრულში, ენათმეცნიერ-კავკასიოლოგთა მე-5 საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბილისი, 2018.
7. ფაჩულია, 2018- ფაჩულია ლ. თურქულის გავლენის კვალი მეგრულში, აკადემიკოს სერგი ჯიქიას დაბადებიდან 120 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის პროგრამა და თეზისები, თბილისი, 2018.
8. ქაჯაია, 2001- ქაჯაია ო. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I-IV, თბილისი, 2001.
9. ქობალია, 2010- ქობალია ა. მეგრული ლექსიკონი, კოლხური სერია 7, თბილისი, გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2010.
10. ყიფშიძე, 1914- Кипшидзе И. Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем, С.-Петербург, 1914.

Levan Pachulia
Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi

ON ONE COMPOUND WORD IN MEGRELIAN

The compound word *alax-malaxi* has been evidenced in Megrelian and it is defined as “shaken to pieces (furniture)” (Kobalia 2010: 31). The initial constituent of the compound *alax* has no independent meaning; such a lexeme is not attested in lexicographic sources of Megrelian (Kipshidze 1914; Eliava 1997; Kajaia 2001; Kobalia 2010; Klimov & Kajaia 2013). Its second constituent *malaxi* refers to “sick, frequently ailing” (op. cit. 187).

In my opinion, the word in question is an echo-pair which, similarly to all echo-reduplicated constructions, consists of a base and a reduplicant. The base is *malax* as a meaningful word (lex “sick” > *laxua* “to be sick” > *malaxir-i* “frequently ailing”), while *alax* is a reduplicant.

„*alax-malaxi*“ belongs to the same type of echo reduplication as *aza-k’vaza* in which *aza* is a nonword and *k’vaza* refers to “thick and even grass in a hay meadow; prime pasture; stocky, thick-bodied” (Kobalia 2010: 358).

It is highly probable that *alaxia-malaxia* has been yielded from *alaxia-malaxia*; however, it should be considered that, alongside with “sick”, *malaxia* has other meanings as well: 1. moth; 2. large infectious fly (Klimov & Kajaia 2013: 186).

ეკატერინე ფანგანი

დოქტორანტი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელი
საქართველო, თბილისი

თავშესაფრის მებამორფოზები

„მარტის მამალი“ მწერლის პროზაულ მემკვიდრეობაში, ყველაზე ღრმა და შთამბეჭდავი, გაბმული, ალაგ-ალაგ რთული წიაღსვლებით დამძიმებული ნარატივია, რომელიც კარგად ასახავს ადამიანის ცნობიერისა და ქვეცნობიერის ჭიდილს და სწორედ ეს პასაჟია საცნაური ყველა ძირითადი თუ მეორეხარისხოვანი პერსონაჟის შინაგანი სამყაროს თუ გარემომცველი სივრცის ასახვის პროცესში. ამ საკითხზე მსჯელობისას გვახსენდება მკვლევარ მ.ტურავას მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, „ჭილაძის ნანარმოებებში ობიექტური სინამდვილე სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური პროცესები იშვიათად არის აქცენტირებული, მწერლისთვის უმთავრესი პერსონაჟთა ფსიქოლოგია, შინაგანი სამყარო, სულიე-

რი მდგომარეობაა. ამიტომაც მწერლის მატრიცა, სამყაროს აღქმის მისეული მოდელი საინტერესოც არის და მრავალნახნაგოვანიც.“ [4. გვ. 334] ვფიქრობთ, მკვლევარი ზუსტად გადმოსცემს იმ შთაბეჭდილებას, რომელიც მკითხველს ექმნება ო.ჭილაძის პროზაული ნაწარმოებების წაკითხვისას და აღქმის პროცესში, რაც ზოგადად განასხვავებს სტილისა თუ თემატური დატვირთვის დიაპაზონით, მხატვრული აზროვნების სხვა წარმომადგენელთაგან, რაც აჩენს ზუსტად იმ გაუბედაობას, რომელიც ო.ჭილაძის რომანებთან პირველი შეხვედრისას უჩნდება ადამიანს.

რომანის ცენტრალური გმირი-პერსონაჟი ნიკოა, 15 წლის ბიჭი, მარტის მამალი, რომელსაც საკმაოდ რთულ მისიას აკისრებს მწერალი, გაანალიზოს და გადააფასოს ყველა ამბავი რაც გაუგონია თუ გადახდენია და ყველა ის სივრცე ადამიანებითურთ, რომელშიც ხანმოკლე დროის მანძილზე უცხოვრია, ამიტომაც ნიკოს გონებაში „გადახარშული“ ამბები გრანდიოზული და გაზვიადებული გვეჩვენება, რადგან ჰიპერბოლიზებულია უმცირესი დეტალიც კი, სივრცის სამკაულად ქცეული ადგილი, საგანი, შეგრძნება თუ მოვლენა. რომანის სტრუქტურული აგებულება გამორჩეულია ო.ჭილაძის სხვა რომანებისაგან, რადგან ავტორი „გაორმაგებული“, ზოგჯერ „გასამმაგებული“ ნარატივით გვიყვება ამბავს, ერთის მხრივ ნიკოს შეგრძნება-შეფასებების და მეორეს მხრივ, თავად მწერლის სათქმელის ნაზავით.

უჩვეულობის განცდას ქმნის მთავარი გმირის გონებაში, მომხდარი ამბის მრავალფეროვანი და მრავალმხრივი გააზრება, (რომანის ეს პასაჟები, აველუმის სიზმრის პერიპეტიებს გვახსენებს) ზმანების თუ სიზმრის წიაღში, ნიკო ხან ნიკოა, ხან პაპა, ხან გენერალი, ხან მამა, ხან ილიას მკვლელობის მოწმე, ხანაც ნასაყდრალთან მოკლული „ყაჩაღი“. თავისთავად, მრავალფეროვანია სიზმარ-ჩვენების წარმომჩენი სივრცეც, ნიკო ხან ჯოჯოხეთშია, ხან სამოთხეში, ხან ბათუმში, ხან სიღნაღში და ასე დაუსრულებლად. ზოგიერთი მოსაზრებით, ო. ჭილაძის რომანები, თემების და სახეების მსგავსებას ამჟღავნებს ფოლკლორის და მარკესის შემოქმედებასთან, მიგვაჩნია, რომ ამ კუთხით „მარტის მამალის“ კვლევა ჩვენთვის მნიშვნელოვან პერიპეტიებს ააშკარავებს, ნიკოს მიერ ზმანებაში გახსენებული ამბები, წიგნის სხვა პერსონაჟების და თავად მთხრობელის მიერ ჩვენთვის უკვე გადმოცემულია, ამ კონტექსტში, პარალელს ვავლებთ ფოლკლორის რომანის („ხმაური და მძვინვარება“) სიუჟეტთან, სადაც ერთი ამბის ოთხგვარ ვარიანტს გვთავაზობს მწერალი. მსგავსებას ქმნის შინაგანი მონოლოგის ხანგრძლივი, მაგრამ ერთგვარად აჩქარებული ნაკადი რომელიც იმგვარად მიმდინარეობს, რომ მთხრობელის როლი ხან ძლიერდება, ხანაც სუსტდება და ნიკოს მონოლოგში ითქვიფება. თხრობის ამგვარი მანერა, რომელიც მწერლის პროზაულ მემკვიდრეობას ზოგადად ახასიათებს, ყველაზე დიდი მოცულობით სწორედ ამ რომანში ვლინდება და მკითხველს „სახტად“ ტოვებს მოსალოდნელი ამბის მოულოდნელი დასასრულით.

ჩვენთვის საინტერესო და გასაზიარებელია მოსაზრება, რომლის თანახმადაც მკვლევარი ა. ნემსაძე მიიჩნევს, რომ ოთარ ჭილაძის მხატვრულ სისტემაში სამყაროს ერთიანობის, გადარჩენისა და არსებობისთვის აუცილებელ პრინციპს სამი თაობის ერთიანობა წარმოადგენს, რაც მის ყველა რომანში იკვეთება: ფარნაოზი-უხეირო-პატარა უხეირო („გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა“), პეტრე-ალექსანდრე-მართა („ყოველმან ჩემმან მპოვნელმან“), თბილისელი მსახიობი-გელა-ანდრო („რკინის თეატრი“), პაპა-მამანიკო („მარტის მამალი“), აველუმი-ეკაეკატერინეკატო-შვილი („აველუმი“) [3. გვ.161] საკითხთან დაკავშირებით მკვლევარი მ. ტურავა წერს: „მარტის მამალში“ ოთარ ჭილაძე მეტ ყურადღებას მემკვიდრეობითობაზე ამახვილებს. ნიკო თავის ოჯახის, პაპისა და გენეტიკის მატარებელია, მისი ლალატისა და ერთგულების გამზიარებელი. მისი პიროვნული ფორმირებაც წინაპართა ცოდვების გაცნობიერებით იწყება. [4. გვ. 336] დიახაც, უალტერნატივოა ნიკოს ცნობიერში პაპისა და მამის სახეების არსებობა, რათა მოზარდის ფსიქიკური კრიზისი ზღვარს არ გადასცდეს და აშლილობამდე არ მივიდეს, დარჩეს მხოლოდ ანალიზის ფარგლებში და ნიკოს აგრძნობინოს მუდმივი კავშირი წინა თაობებთან.

ყველაზე ხატოვანი წარმოდგენა, ნიკოსთვის მიჯაჭვული ამირანის სახეა, რომელიც არაერთხელ ხმიანდება რომანში. სხვადასხვა კონტექსტს შეჭიდებული, მაგრამ ყველაზე მეტყველი, ამირანად წარმოდგენილი მამის სახეა. სუსტი მამა მიუღებელია ნიკოსთვის, რადგან იგი მაგალითად ვერ ექცევა, რადგან „პაპა გაიქცა და მამა წაიქცა“, შვილმა უნდა იყოჩალოს, შვილმა ორი უდიდესი გრძნობით, შიშითა და სიყვარულით შეიარაღებულმა. რადგან ცხოვრება გაძლება და რადგან ნიკოს შესამეცნებელი მორალი ასე ჟღერს: „სტუმარი გიყვარდეს, გლახას არ დაემლო, ობოლს არ გაუნყრე, მშვიერი დააპურე, შეციებული გაათბე, გვერდით დაისვი (ან დაიყენე) ცეცხლთან, ცოტა ჩაიჩოჩე, არაუშავს, ყველას გეყოფათ ადგილი. განიკითხე და განიკითხები, დედ-მამა დააფასე, გინდაც მიგატოვონ, მკვდრები არ დაივინყო, რადგან შენც მოკვდები...“ [5. გვ.87]

ვფიქრობთ, ო. ჭილაძის რომანების ერთერთი მნიშვნელოვანი პასაჟი, პერსონაჟების მიერ მათი ცხოვრების ერთგვარი გადაფასების პროცესია, ის რაც მწერლის პირველივე რომანში, უხეიროს მიერ

მოქარგულ ტილოში ვლინდება, ის რაც ფარნაოზს ხელახლა აბრუნებს გამოქვაბულში, რაც ცალხელა ალექსანდრეს ძმის საძებნელად გაუყენებს გზას და ასე დაუსრულებლად ნიკომდე...თუმცა არც ერთ პერსონაჟს, იმგვარი დაუნდობლობით არ „უჩხრეკია“ საკუთარი ცხოვრება, როგორც 15 წლის მოზარდს და სწორედ ამით მიგვანიშნებს მწერალი, რომ ადამიანის ასაკს არ აქვს მნიშვნელობა, საკუთარი არსის და ცხოვრების შეცნობა ყოველთვის მნიშვნელოვანია და აუცილებელიც, დარჩენილი და გასავლელი გზის სწორად გასაკვალად.

ნიკოსთვის განვლილი გზის ზოგიერთ პასაჟს კი არ აქვს არსებითი მნიშვნელობა, არამედ ყველას და ყველაფერს, ბათუმის სიმწვანიდან, სიღნაღის გალავნამდე, თავშესაფრამდე, ქვის ბუდემდე, რომელიც, „სხვა ნებისმიერი ბუდისგან იმითაც განსხვავდება – და ესაა ალბათ მისი მთავარი გამოსარჩევი ნიშანი-აქ კი არ იჩეკება და გასაფრენად აქ კი არ ფრთიანდება ბარტყი, არამედ, სხვაგან გამოჩეკილი, მაგრამ რატომღაც ვერდაფრთიანებული, აქ აფარებს ბოლოს თავს“. [5. გვ.315] სწორედ აქ უნდა მოხდეს ნიკოს და არამარტო მისი სულიერი მეტამორფოზა, გადასხვაფერდეს, დარწმუნდეს საკუთარ თავში, რათა ცხოვრება შეძლოს, შეიყვაროს და შეძლოს.

საიქიოში მოგზაურობის და სამსჯავროს წინაშე წარდგომის პასაჟებს მწერალი იმგვარად აღწერს, როგორც ეს მისი 15 წლის გმირის აღქმისთვისაა შესაძლებელი, საინტერესოა ის ფაქტი, რომ „მსაჯული“ რატომღაც ვანო მასწავლებლის ხმით ესაუბრება ნიკოს, სასაცილომდე მისულ უცოდველობას, თავად ნიკო, ამერიკული ფილეტისა და მამის კუთვნილი კატლეტის მითვისების ცოდვად თვლის. მაგრამ კიდევ უფრო მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ქაჯის სამოთხის აღწერა, რომელიც რატომღაც ჭილაძისეულ შეფარულ გააზრებას ჰგავს საბჭოთა ადამიანების, აბსურდისა და უპერსპექტივობის ზღვარზე არსებობა-ყოფისა. „ყველას ყველაფერი თავზესაყრელი ჰქონდა, ყველას ყველაფერი მოსწონდა... ყველანი ერთნაირები იყვნენ, არც სიბრიყვით განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისგან, არც სიჭკვიანით.“ [5. გვ. 318]

ო. ჭილაძის შემოქმედების პარალელების ძიებას, უ.ფოლკნერის შემოქმედებასთან, ერთ საყურადღებო ფაქტთან მივყავართ. ამერიკელი მწერლის რწმენით, ადამიანი არ არსებობს თავისთავად, არამედ იგი რამდენიმე ფაქტორის ჯამია, წარსულის, გარემოს და მომავლის. ადამიანის თავისთავად არსებობას გამორიცხავს ო.ჭილაძეც და ამბობს რომ ადამიანი წარსულის, აწმყოს და მომავლის ჯამია. წარსულის გადააზრების გარეშე შეუძლებელია ორივე მწერლის მიერ გაცოცხლებული პერსონაჟების არსებობა, ეს პასაჟი როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, განსაკუთრებულად ნიკოში იგრძნობა, რადგან იგი მეტამორფოზის პროცესს ყველა მისი წინაპრის კომპლექსებით და ფსიქოლოგიური ტრამევებით იწყებს: ჯერ პაპაა, თითქმის დეზერტირად ქცეული და შვილის ავადმყოფობის უცნაურად წინათმგრძნობი, მერე პაპის გენერალია, ნასაყდრალს შეფარებული ადამიანიც, ლოგინს მიჯაჭვული მამაც და ბოლოს კი ნიკო ერის ტრამეული მეხსიერების გამცოცხლებელი ხდება და წინამართან ჩასაფრებული აკვირდება ერის მამის მკვლელობას. მკვლევარი ზ.გოგია წერს: „სიკვდილის მეტაფიზიკა, როგორც წესი, ცოდვის განცდას უკავშირდება, მითუმეტეს, თუკი საქმე პატრიარქის მკვლელობისა და ერის ნამუსის ხელყოფას ეხება. სწორედ ამ ნიშნითაა წამოწეული ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა, რომელსაც ქართველი კაცის შეგნებაში მანამდე არნახული ცოდვის, პირველმკვლელობის კანუნი შინაარსი მიეცა“ [1.გვ.152] მკვლევრის მოსაზრება ეხმიანება იმ განცდებს, რასაც მწერალი ილიას მკვლელობის სცენასთან დაკავშირებით აღწერს რომანში, ილიას მკვლელობის სურათი რამდენიმე პერსონაჟის მიერ ცოცხლდება, შემზარავი და მძაფრი აღწერით, მაგრამ მკვლელობის უშუალო მონაწილის გარდა, სწორედ ნიკომ უნდა გააცნობიეროს ამ უზარმაზარი ცოდვის სიმძიმე და არსი, გაატაროს გონისა თუ თვალის მხედველობის რაკუსში და ისე შეიმეცნოს, რომ მასაც მკვლელობის მომსწრის ორმაგი დანაშაული აწევს მხრებზე, მაგრამ არცერთ შემთხვევაში არაა დამნაშავე.

სააქაოში სრულყოფილად დაბრუნებისას, მწერალი ნიკოს ახალი მორალით შეიარაღებულს გვიხატავს, ზმანებასა და სიფხიზლეს შორის გახიდილი წუთებიდან გამოტანილი სიბრძნე, (ვანო მასწავლებლის ხმით ნაკარნახევი) ცხოვრების კრედოდ უნდა იქცეს, რათა „გაქცეულისა და ნაქცეულის“ ნაშიერმა, ღმერთისკენ, სიყვარულისკენ, სათნოებისა და მიტევებისკენ მიმავალი გზა არ დაკარგოს: „არასოდეს, არასოდეს, არასოდეს გესმის? რაც არ უნდა მოხდეს, ვინც არ უნდა გიბრძანოს, დაგაძალოს, გთხოვოს, შემოგაჩეროს-არ მიითვისო რაც არ გეკუთვნის, რისი მითვისებაც არ შეიძლება....ვიდრე შეგვეძლება, ვიდრე კბილი შეგვრჩება, ფრჩხილი, ფურთხი, გოჯი არ დავთმოთ ჩვენი სულისა, სინდისისა, სიყვარულისა, სიძულვილისა...“ [5. გვ.332]

ო. ჭილაძე ჩვეული ოპტიმისტური მუხტით ასრულებს რომანს, გადააზრებული წარსული ახალი ცხოვრების საწინდარად უნდა იქცეს, პაპის, მამის, ვანო მასწავლებლისა და ექიმის შეგონებებით შეიარაღებულმა მარტის მამალმა („ჩვეულებრივზე მკვირცხლმა და ყოჩაღმა,“) დღე-ღამის გასაყარი უნდა

იგრძნოს, არჩევანი გააკეთოს და დაადასტუროს ომბიანი შეძახილით. დღე-ღამის გასაყარი სიზმარ-ჩვენების დასასრულია და ნიკო, მომავლის, ახალი დღის და იმედის მაუწყებელი, ოდნავ ფერმკრთალი და შეცივებული, საკუთარი არსებობით კმაყოფილი, პაპის აივნიდან გადახედავს ქვის ბუდეს, საიმედო თავშესაფარს.

არაერთხელ აღვნიშნეთ, რომ ო. ჭილაძე ექვსივე რომანში, ახალი თაობისადმი აშკარად გამოკვეთილ პოზიტიურ განწყობას ამჟღავნებს, თანაუგრძნობს და მკითხველს აყვარებს მათ, ვინც უნდა იტვირთონ მომავლის ანმყოფ და მერე წარსულად გადაქცევაც და ისევ მომავლის შექმნაც. ექვსივე რომანის ფინალში ავტორი „ახალ თაობას“ წარმოაჩენს და გვიჩვენებს, თუ სიცოცხლეა, როგორ და რისთვის უნდა იცოცხლოს ადამიანი და თუ სიკვდილია, რისთვის და რატომ ღირს სიკვდილი. სიცოცხლეს თავისუფლების, ღირსებისა და სამშობლოს დაცვაში ასრულებენ პატარა უხეირო და ანტონი, ხოლო გელა, ეკაეკატერინეკატო, ალექსანდრე მაკაბელი და ნიკო უდიდესი ადამიანური ძალისა და ღრმად შეგრძნებული ღირებულებების და ფასეულობების შემნახველად და გადამცემად უნდა ექცნენ მომავალ თაობებს. უკეთესი ადამიანების აღმზრდელებად და მაგალითებად მოვევლინონ კაცობრიობას.

ლიტერატურა:

1. გოგია.ზ. – „საუკუნეთა გზაგასაყარზე“, თბილისი 2006 წ.
2. თოფურიძე. ე. – „უილიამ ფოლკნერის რომანის პოეტიკა“, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1984 წ.
3. ნემსაძე. ა. – ჟურნალი „კრიტიკა“, N5, თბილისი, 2010 წ.
4. ტურავა. მ. – „გარღვეული ლაბირინთი“, თბილისი, 2014 წ.
5. ჭილაძე. ო. – „მარტის მამალი“, გამომცემლობა „არტე“, თბილისი, 2018 წ.

Ekaterine Fangani
Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi

THE SHELTER METAMORPHOSIS

“March Roster” is the most impressive and the deepest, fluent narration in the prosaic heritage of O. Chiladze, “burdened” in some places with the complex analyses, which fully describes the fight between the human’s cognitive and subcognitive and this is a recognizable passage to the description process of the inner or outer world of both the main and minor characters.

The writer obliges the main character of the novel Niko, at his age of 15, to fulfill a quite hard mission of analyzing and re-assessing all he has experienced or heard and all the space with the faces he has lived in for such a short period of his life.

For this reason the stories, “processed” in Niko’s mind, seem grandiose and exaggerated to us as even the smallest detail, the place that has become the jewelry of the space, the object, the sensation or the event are hyperbolized.

According to the facts we prove that “March Roster” composition and the plot flow bears resemblance to William Faulkner’s “The Noise and The Fury”.

The purpose of the work is to conduct deep analysis of O. Chiladze’s “March Roster” and also, to show the processes the main character’s inner metamorphosis is based on.

Some descriptive and comparative methods have facilitated us in expressing ourselves better.

სიტყვათა სასესიის კანონზომიერებათათვის

(სხვადასხვა ენის მონაცემთა მაგალითზე)

არ არსებობს ისეთი ენობრივი ერთეული, რომელიც ნასესხებ ლექსიკას არ შეიცავდეს; სხვა ენებიდან ნასესხები სიტყვები თითქმის ყველა ენის ძირითადი ლექსიკური ფონდის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს. სიტყვათა სესხებას სხვადასხვა ფაქტორი აპირობებს. ერთ-ერთი ძირითადია კულტურული ურთიერთობა; მაგალითად, **ოსმალურ-თურქულ ენაში**, რომელიც ოფიციალურად 1922 წლამდე არსებობდა, არაბულ-სპარსულ ნასესხობათა ხვედრითი წილი დაახლ. 70%-ს აღწევდა (მიულერი, გისი, 1889:23). არაბული ლექსიკის დამკვიდრება, რა თქმა უნდა, ისლამმა შეაპირობა, სპარსულისა კი, ერთი მხრივ, თურქებისა და სპარსელების ხანგრძლივმა თანაარსებობამ ერთიან სპარსულენოვან სახელწიფოში, მეორე მხრივ, თურქულენოვან სამყაროზე სპარსული კულტურის გავლენამ.

თანამედროვე თურქულ ენას, რომელიც გასული საუკუნის 30-იან წლებში ჩამოყალიბდა, ოსმალურ-თურქულისგან მემკვიდრეობით ერგო არაბულ-სპარსული ლექსიკაც: მიუხედავად იმისა, რომ ქემალ ათათურქის ინიციატივით 1932 წელს შექმნილმა „თურქული ენის პალატამ“ (Türkçe Dil Kurumu) ახალ სამწიგნობრო ენაში ფართოდ დაამკვიდრა დიალექტური სიტყვა-ფორმები (ან კიდევ – თურქულ ძირებზე დაყრდნობით შედგენილი ნეოლოგიზმები), არაბულ-სპარსულ ძირთა სრული ჩანაცვლება ვერ მოხერხდა და ისინი დღემდე შენარჩუნდა, როგორც სინონიმური ფორმები:

არაბულ- სპარსული ნასესხობა:	ძირეული თურქული ეკვივალენტი:	
Hal	Durum	„მდგომარეობა“
Cevap	Yanıt	„პასუხი“
Buhran	Bunalım	„კრიზისი“
Devam etmek	Sürmek	„გაგრძელება“
Hayat	Yaşam	„ცხოვრება“
Vücut	Gövde	„სხეული“
Mahzun	Üzgün	„სევდიანი“
Katı	Kesin	„საბოლოო“
		ო“
Vazife	Görev	„მოვალეობა“
Eğər	-sa // -se	„თუ“
Beraber	İle	„ერთად“

ყველა არაბულ-სპარსული ნასესხობა ოსმალურ-თურქულში მორგებული იყო თურქულ საწარმოთქმო ნორმებს – ეს ნათლად ჩანს ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდანაც: მაგალითად, სიტყვა **Hal** არაბულში შეიცავს ყრუ ხახისმიერ **ح** ნაპრალოვანსა და დაბალი ანეულობის, უკანა რიგის გრძელ **ا** ხმოვანს, ოსმალურ-თურქულში (resp. თანამედროვე თურქულში) კი გვაქვს ყრუ ხორხისმიერი **ك** ნაპრალოვანი და დაბალი ანეულობის, ოლონდ შუა რიგის, სადა **ا** ხმოვანი. ასევე: სიტყვაში **Vücut** არაბულ მოკლე (ანუ ნაკლულტემბრიან) **و**-ს გადმოსცემს თურქულისთვის დამახასიათებელი პალატალიზებული **u**, ხოლო გრძელ (სრულტემბრიან) **u**-ს კი (რომელიც თურქულს არ ახასიათებს), შესაბამისად – სადა **u**. გარდა ამისა, არაბულში სიტყვის თავკიდური თანხმოვანი წყვილბაგისმიერია, ბოლოკიდური – მჟღერი: **wujūd** **وَجُود** მაგრამ რაკილა თურქულში არ არსებობს წყვილბაგისმიერი **ج**, სიტყვის ბოლოს კი ნებისმიერი მჟღერი თანხმოვანი ყრუვდება, მივიღეთ **Vücut**.

ოსმალურ-თურქულთან შედარებით, ქართულში, ცხადია, ნასესხობები ცოტაა, თუმცა სიტყვათა სესხების ქრონოლოგია ადეკვატურად ასახავს დამპყრობელ ხალხთა ექსპანსიას - მაგალითად,

არაბულიდან შემოსული ნასესხობები VII საუკუნის შუა წლებიდან შეინიშნება, სპარსული სიტყვები აქტიურად დამკვიდრდა XV-XVII საუკუნეებში, რუსული - XIX-XX საუკუნეებში და ა.შ. (უფრო ვრცლად ამის შესახებ იხ.: ფუტკარაძე, 2006:215-216); ამასთან, სამნიგნობრო ენასა თუ კილოებში თითქმის ყველა ნასესხობა მორგებულია ქართულ სანარმოთქმო ნორმებს იმდენად, რომ ზოგჯერ ძალიან ჭირს კიდევ მათი არაქართულად მიჩნევა; მაგალითად: **ბარაქა, ბარათი, ნიშატი, ხასიათი, ამაყი, ექიმი, ფიქრი, თაღლითი...** არაბული ნასესხობებია; **იასამანი, ჩოხა, დევი, ნაზი, ქარხანა, აივანი, ხეივანი...** – სპარსული; **პოლკი, პოლკოვნიკი** – რუსული, მაგრამ თითოეული მათგანი უკვე ფონეტიკურად (და მორფოლოგიურადაც!) სავსებით „გაქართულებულია“. საყურადღებოა ისიც, რომ ქართული ზმნური ფორმების კონსტრუირება ხდება მრავალრიცხოვანი აფიქსებით, ამიტომაც არც ერთი ზმნური ფორმა ქართულში ნასესხები არ არის.

ვფიქრობთ, **ზომიერი კულტურული გავლენის** პირობებში **ნასესხები სიტყვები თითქმის ყოველთვის ერგება მსესხებელი ენის ძირითად სანარმოთქმო ნორმებს – ესაა ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძველი იმისა, რომ თითოეული მათგანი მყარად დამკვიდრდეს ლექსიკურ ფონდში.**

კულტურული ექსპანსიის პირობებში, შეიძლება დამკვიდრდეს გამვლენი ენის ფონემებიც და მორფოლოგიური ინვენტარიც; მაგ., რუსეთის ბოშათა დიალექტში ლექსიკურ ერთეულებთან ერთად, რუსული ენიდან ფართოდაა ნასესხები ცალკეული მორფოლოგიური ელემენტები. ასეთი ნასესხობები ახალგაზრდა თაობის მეტყველებებაში უფრო მეტია, ვიდრე უფროსი თაობისაში (შაპოვალი, 2007:16). საყურადღებოა ისიც, რომ იქვე ზმნათა სესხებაც თავისუფლად ხდება. საილუსტრაციოდ აქ მოვიტანთ ერთ-ერთი ბოშური რომანის ნაწყვეტს:

**პროგეა-პე, პროგეა-პე,
ტერნო ჩავორო,
პროგეა-პე ი პროშეპტალ მნჲ
და-ი პროჯავა მე¹**

„გაიარა, გაიარა
ყმანვილმა კაცმა,
გაიარა, ნამჩურჩულა
და თან მივყვები მეც“

როგორც ვხედავთ, აქ ზმნურ ფორმებში **პროგეა-პე** „გაიარა“ და **პროჯავა** „მივყვები“ წარმოდგენილია რუსული პრევერბი **პრო-** ბოშური ენის სხვა დიალექტებში (მაგალითად, ყირიმულში, რომელზე მეტყველნიც დღესდღეობით, ძირითადად, ჩრდილო კავკასიასა და საქართველოში სახლობენ, ან ლოვარულში, რომელიც ძირითადად, უნგრეთში, ავსტრიასა და სლოვაკიაშია გავრცელებული) ეს ფორმები ჩვეულებისამებრ, უზმნისწინოდ გვხვდება: **გელას-პე, ჯავა/ჟავა** და ა.შ. (ტოპოროვი, 2009:45, ჰაინშენკი, კრასა, 2015:54). რომანის ტექსტშივე, ბოშური კავშირი **თაჲ** „და“, რომელიც რუსეთის ბოშათა კილოში მხოლოდ და მხოლოდ უფროსი თაობის მეტყველებებშია შემორჩა **თხაჲ** ფორმით (შაპოვალი, 2007:23), შეცვლილია რუსული **ი/და-ი** ნაწილაკებით. ასევე, იქვე გვხვდება რუსული ზმნური ფორმა **პროშეპტალ მნჲ** „ნამჩურჩულა“, რომლის ბოშური ეკვივალენტი იქნება **შოპოტისარდას-მან** (ლი, 2011:444).² აქვე დავძენთ, რომ ზმნათა სპონტანური სესხება, ზოგადად, სამეტყველო კოდთა აღრევა/შერევის ნიშანია: სამეტყველო კოდთა შერევა ინტენსიური კულტურული ურთიერთობის შედეგია.

ღირსსაცნობია ისიც, რომ რუსეთის ბოშათა კილოში რუსულიდან ნასესხები სიტყვები არაიშვიათად იცვლიან სქესს: „არსებითი სახელები **გლოს** (голос) „ხმა“ და **სტრახ** (страх) „ხმა“ ბოშურ ენაში იბრუნვიან და ზედსართავ სახელებსაც შეენყობიან ისე, როგორც მდებრობითი სქესისანი: **ლაჩი გლოს** (კეთილი ხმა), **სტრახ ბარი** (დიდი შიში). უკანასკნელ შემთხვევაში, შესაძლებელია, ვიფიქროთ: ამის მიზეზია ის, რომ ბოშურ ენაში არის მდებრობითი სქესის ორი, მნიშვნელობით ახლომდგომი სიტყვა: **დარ** – შიში, **ტრამ** – შეშინება. უთუოდ, ამათვე მოახდინეს გავლენა **სტრახ** ნასესხობის მდებრობითი სქესისად მიჩნევაზე“ (შაპოვალი, 2007: 41-42).³

¹ ჩაინერა მიხეილ ლაბაძემ ვიტებსკიდან (ბელარუსი) ჩამოსულ ბოშა მომღერალ **რაია იბრაგიმისაგან** (34 წლისა) 2019 წლის 26 აგვისტოს, ქ. ბათუმში.

² საკუთრივ ბოშურ ფორმაშიც ძირი **შოპოტ-** ლაგური წარმომავლობისაა, თუმცა ზმნური სუფიქსები და ენკლიტიკური ნაცვალსახელი ბოშურია.

³ „Имена существительные *глас* (голос), *страх* (страх) в цыганском языке склоняются и согласуются с прилагательными как существительные женского рода: *лачи глас* (добрый голос), *страх бари* (страх большой). В последнем случае можно думать, что причиной послужило то, что в цыганском языке есть два близких по значению слова женского рода:

ასევე, მსგავსი ვითარება იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის ნახური ჯგუფის ერთ-ერთ ენაში – ჩინურში დაადასტურა როსტომ ფარეულიძემ (2011:48): „გრამატიკული კლასების მიხედვით, ნასესხები ლექსიკის განაწილებაში გარკვეულ როლს ასრულებს ანალოგია. შდრ., XI D-Y წყალი არის, чай D-Y ჩაი არის (ჩაიც სითხეა, ამიტომაა D- კლასში, ანუ იმავე კლასშია, რომელშიც წყალი) და მისთ“.

მაშასადამე, ნასესხები სიტყვები ერთიანდებიან იმავე მორფოლოგიურ კატეგორიებში, რომელთაც მათი ძირეული ეკვივალენტები მიეკუთვნება (და არაიშვიათად, დაირთავენ სათანადო მარკერებს). ესაა კიდევ ერთი საფუძველი იმისა, რომ შემდგომში, ნასესხობები ლექსიკური ფონდის განუყოფელ ნაწილად იქცეს. ხსენებული თავისებურების გამო, ბევრ ენაში ნასესხებ სიტყვათაგან ისევე თავისუფლად შეიძლება ინარმოებოდეს ნასახელარი ზმნები, როგორც ძირეული ლექსიკური ერთეულებისაგან. მაგალითად, ქართულში ფიქრ-ი არაბულიდან შემოსული ნასესხობაა, რომელიც არც ფონეტიკური და არც მორფოლოგიური მონაცემებით არ განირჩევა ძირეული ქართული ლექსიკური ერთეულებისაგან. ბუნებრივია, მისგან ინარმოება ნასახელარი ზმნებიც: ფიქრ-ობ-ს, მო-ი-ფიქრ-ა, გა-ი-ფიქრ-ა... რაღა თქმა უნდა, ასეთ ზმნებს ნასესხებად ვერაფერ ჩათვლის – მათი ყველა მანარმოებელი (პრეფიქსებიც და სუფიქსებიც) ქართულია, მხოლოდ ძირია არაქართული წარმომავლობის.

ამჟამად აღმოსავლეთ უკრაინაში გავრცელებულ სერვულ კილოში უკრაინული ენიდან შესული ლექსიკა ძირეულს თითქმის ორჯერ აღემატება (ჩერენკოვი, 2008:490), თუმცაღა ყოველი მათგანი მორგებულია ბოშური ენის სანარმოთქმო ნორმებს და გაერთიანებულია სათანადო მორფოლოგიურ კატეგორიებშიც. მათგან ნასახელარი ზმნების წარმოების დროს, მხოლოდ საკუთრივ ბოშური მანარმოებლები გამოიყენება; მაგალითად:

ქ ანდო ცერკვო, ლას პასჭკა, პოტ იმ სვატ ისარას-ლა ი აკადა სამო ჰლავნო, აკადა პასკა
„მივდივართ ეკლესიაში, ვყიდულობთ [პატარა] პასკას, შემდეგ ვაკურთხებთ მას და ესაა ყველაზე მთავარი, ეს პასკა“

ამ ფრაზაში, რომელიც მოჰყავს სერვული კილოს ერთ-ერთ მკვლევარს – ივან პანჩენკოს (2010:95), უკრაინულიდან ნასესხებ არსებით სახელს ცერკვო (რომელიც თავად უკრაინულში გვხვდება церква ფორმით) ერთვის ბოშური ენისთვის დამახასიათებელი მამრობითი სქესის დაბოლოება -ო; უკრაინულიდანვე შემოსული ზედსართავი სახელისაგან სვატო „წმინდა“ კი ინარმოება ნასახელარი ზმნა – სვატ ისარას-ლა „ვაკურთხებთ მას (მდ. სქ.)“. მისი ზმნური მანარმოებლები (სუფიქსები) -ი-სარ-ას და მესამე პირის ენკლიტიკური ნაცვალსახელი -ლა საკუთრივ ბოშურია.

ასეთივე ტიპის მოვლენები იჩენს თავს ინტენსიური კულტურული ურთიერთობების დროსაც: მაგალითად, სვანურ კილოებში თავს იჩენს არამარტო ნასესხები ლექსიკა, არამედ ასევე – ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრებულ თურქულენოვან ეთნოსებთან (ყარაჩაელები და ბალყარელები) მეტად ინტენსიური კულტურული ურთიერთობის შედეგად წარმოქმნილი პალატალიზებული (ზოგი მკვლევარის ტერმინოლოგიით – „უმლაუტიანი“) ხმოვნებიც. იქვე სახელისა და ზმნის მანარმოებელი აფიქსების დიდი უმრავლესობა ძირეული - ქართველური გახლავთ; იხ. ბალსზემოური კილო: ფჰყვ (< ჩერქ. ПШV) „ქუდი“ და ფაყვ-ს „ქუდ-ს“; აგრეთვე: ზ-ბდ-ჰვ-ი „ბედ-ავ-ს“, ზ-ბდ-ჰვ-და „ბედ-ავ-და“ და ა.შ.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ის ნასესხები სიტყვა, რომელიც მსესხებელ ენაში არ ერგება სანარმოთქმო ნორმებს და არც სათანადო მორფოლოგიურ კატეგორიაში ერთიანდება, ოკაზიონალიზმია. როგორც წესი, ოკაზიონალიზმები თავს იჩენს უმეტესად სამეტყველო კოდთა აღრევის დროს, ენაში კი მხოლოდ იმ შემთხვევაში მკვიდრდება, თუკი სამეტყველო კოდთა აღრევა სოციუმში საყოველთაო მოვლენად იქცევა ხოლმე. დაეძენთ იმასაც, რომ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში არაიშვიათად, მიიღება ნარევი ენობრივი ერთეული, სრულიად ახალი სანარმოთქმო ნორმებითა და მორფოლოგიური კატეგორიებით.

ცენტრალური ამერიკის ერთ-ერთ ენაში – გარიფუნაში, რომელიც წარმოშობით სწორედ ამგვარი ტიპის ნარევი (ინდიურ-აფრიკულ) ენობრივ ერთეულს წარმოადგენს, დასტურდება ერთობ უნიკალური მოვლენა: მამაკაცთა მეტყველებაში ჭარბობს ნასესხობები კარიბული ოჯახის ენებიდან, ხოლო ქალთა მეტყველებაში – არავაკული ოჯახის ენებიდან. ამასთანავე, არსებობს ე.წ. „ნეიტრალური შეფერილობის“ ლექსიკაც, რომელიც უმეტესად ძირეული (ანუ აფრიკული), ანდა კიდევ – ევროპული ენებიდან (ესპანური, პორტუგალიური, ჰოლანდიური, ფრანგული, ინგლისური...) ნასესხები გახლავთ (მანრო, 1998:12-14).

дар (ж.) - страх, траш (ж.) - испуг. Вероятно, они и повлияли в данном случае на выбор женского рода для заимствования страх.“

ზომიერი კულტურული ურთიერთობებით უნდა აიხსნას ქართული ნასესხობები **ოსურ ენაში**. ოსურში ქრისტიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულები და კვირის დღეთა ზოგი სახელწოდებაც ნასესხებია ქართული ენიდან (ან ქართულის მეშვეობით): **Дзуар** „ჯვარი“, **Натлиа** „ნათლია“, **Джеоргуыбæ** „გიორგობა“, **Тæранджелоз** „მთავარანგელოზი“, **Мыкæлгабыртæ** „მიქელ-გაბრიელი“, **Къуыри** „კვირა“, **Бараскæ** „პარასკევი“... სესხების წინაპირობა აქ გახლდათ ქართულენოვანი კულტურული გარემო – მჭიდრო ურთიერთობა ქართველებთან. ქართულ ნასესხობათა სიძველეზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ ეს სიტყვა-ფორმები შეგუებული არიან ოსურ სანარმოთქმო ნორმებს.

შდრ.: კულტურული ექსპანსიით უნდა აიხსნას ოსურში არსებული რუსული იმგვარი ლექსიკური ერთეულები კი, როგორცაა, მაგალითად **Очерк** „ნარკვევი“ (შდრ. ძირეული ოსური **Нывæг**), **Совет** „საბჭო“ (შდრ. ძირეული ოსური **Ныхас**), **Столица** „დედაქალაქი“ (შდრ. ძირეული ოსური **Сæйраг сахар**) და ა.შ., **რუსული ექსპანსიური ენობრივი პოლიტიკის** შედეგადაა დამკვიდრებული. მართალია, ოსურში არსებობს მათი ფარდი ძირეული ოსური (ან ადრე შეთვისებული) ლექსიკა, მაგრამ ნასესხობები უფრო აქტიურია. თანამედროვე ოსურ ენაში რუსული ლექსიკური ერთეულების სპონტანური სესხება არათუ არ იზღუდება, არამედ ერთგვარად, წახალისებულიც კია; მაგ.: ირონულსა და დიგორულ სამნიგნობრო ვარიანტებში პირდაპირ შედის შესაბამისი რუსული სიტყვა-ფორმა, რომელიც აუცილებლად ინარჩუნებს ხოლმე დანეროლობასაც და წარმოთქმასაც – მაგალითად, **Альбом** „ალბომი“, **экипировать кæнын** „ეკიპირება“, **абажур** „აბაჟური“, **журнал** „ჟურნალი“... ეს სხვა მსგავსი ნასესხობანი ამჟამად ოსურშიაც ისევე ინერება (და წარმოითქმის!), როგორც რუსულში (გურიევი, თაყაზოვი et al., 2004:13); არადა, ოსური ენისთვის ზოგადად, უცხოა თანხმობანთა შერბილება, უკანანუნისმიერი შიშინა Ж და Ш ნაპრალოვნები.

ამრიგად, სხვადასხვა ენის მონაცემთა ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია ვთქვათ, რომ სიტყვათა სესხება ხდება:

1. **უცხოენოვანი კულტურული გარემოს ზომიერი გავლენით;**
2. **იმპერიის კულტურული ექსპანსიის (ანდა: ექსპანსიური ენობრივი პოლიტიკის) პირობებში;**
3. **ახალი ცხოვრებისეული რეალობის გაჩენის დროს;**
4. **ენობრივი დაგეგმვის შედეგად.**

ლიტერატურა:

1. **გურიევი, თაყაზოვი et al., 2004:** Гуыриаты Тамерлан, Тахъазты Харум, Гæбæраты Никъала, Дзодзыккаты Зæида, Боцуаты Евген, Майрæмыхъуаты Фатимæ, Куыдзойты Анжелæ, «Ирон æвзæджы орфографи æмæ пунктуацийы æгъдæуттæ», Дзæуджыхъæу, 2004;
2. **ლი, 2011:** Ronald Lee, *Romani Dictionary: English - Kalderash*, Magoria Books, Toronto 2011;
3. **მანრო, 1998:** Pamela Munro, “The Garifuna gender system”. / Hill, Mistry, & Campbell (eds), *The Life of Language: papers in linguistics in honor of William Bright*, Walter de Gruyter, Berlin, 1998;
4. **მიულერი, გისი, 1889:** August Müller, Hermann Gies, *Türkische Grammatik, mit Paradigmen, Litteratur, Chrestomathie, und Glossar*, Berlin, 1889;
5. **პანჩენკო, 2010:** Иван Васильевич Панченко, *Сервицький діалект Ромської мови*, Львів, 2010;
6. **ტოპოროვი, 2009:** Vyacheslav Toporov, *Crimean Roma (language and folklore)*, Ivanovo, 2009;
7. **ფარეულიძე, 2011:** როსტომ ფარეულიძე, *ჩეჩნური ენა (გრამატიკული მიმოხილვა, ჩეჩნურ-ქართული ლექსიკონი)*, თბილისი, 2011;
8. **ფუტკარაძე, 2006:** ტარიელ ფუტკარაძე (რედ.) „ქართული ენის ისტორია“, ქუთაისი, 2006;
9. **შაპოვალი, 2007:** Виктор Васильевич Шаповал, „Самочитель Цыганского языка“, Москва, 2007;
10. **ჩერნეკოვი, 2008:** Лев Николаевич Черенков, „Цыганская диалектология в Украине. История и современное состояние“ / Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів, Інститут української археографії та історіографії НАН України, Київ, 2008; გვ. 489-503;
11. **ჰაინშენკი, კრასა, 2015:** Mozes P. Heinschenk, Daniel Krasa, *Lehrbuch des Lovari*, Wien, 2015.

Tariel Putkaradze

Professor

Mikheil Labadze

Doctor of Philology

Saint Andrew the First Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia
Georgia, Tbilisi

FOR WORD BORROWING REGULARITIES

(on the example of different language data)

There are no linguistic units in the world that do not contain borrowed vocabulary. There are well-known facts that words that are borrowed from other languages represent an important part of a basic vocabulary: e.g. the share of Arabic-Persian borrowings in **Ottoman Turkish language**, which officially existed until 1922, reached up to 70%. Today the same situation applies in some dialects of **Romani language** - for example, The Ruska Roma dialect along with the lexical units, vastly borrows certain morphological elements from the Russian language as well. (proverbs, affix...). These borrowings are more used by younger generations than the older ones (Shapoval, 2007:16), whereas, in the Servitska dialect, that is spoken in the eastern Ukraine, vocabulary borrowed from Ukrainian language doubles than its autochthonous words. This unique event is also confirmed in one of the languages of the Central American Indians – Garifuna: In men's speech, borrowings from Caribbean family languages predominate, and in women's speech - from Arawakan languages.

It is noteworthy, that the chronology of the word borrowings in Georgian language adequately reflects the expansion of the conquerors. For example, borrowings that are from Arabic language dates back to the middle of the VII century, Persian words were actively established in the XV-XVII centuries, Russian - in the XIX-XX centuries. It is noteworthy, that the verb is not borrowed in Georgian language, since the verb is constructed with numerous affixes in the speech process.

Based on the data analysis of different languages we can say, that the words are borrowed by:

1. **The reasonable influence of foreign cultural environment**
2. **Under the Empire's expansive language policy**
3. **When new realities emerge**
4. **As a result of language planning.**

შორენა შამანაძე

ფილოლოგიის დოქტორი,

ნათელა ჩიტაური

ფილოლოგიის დოქტორი,

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი*

ილენობის ჰიბრიდულობა ქართულ ინტერკულტურულ-მიგრაციულ მხარობაში

XX–XXI საუკუნეების მიჯნაზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა მოიპოვა კულტურული, ნაციონალური, რელიგიური, გენდერული და სხვ. ილენობის პარამეტრების განსაზღვრის პრობლემამ ინტერკულტურულ-მიგრაციულ ლიტერატურაში, რომელიც იქმნება მწერალ-მიგრანტთა მიერ. ამ ავტორთა შემოქმედების მთავარ თავისებურებად კი მრავალშრიანი, პირველ რიგში კი სტილური ჰიბრიდულობა მიიჩნევა. ყოველი წინასწარგანზრახული სტილური ჰიბრიდი, ბახტინის მიხედვით, გარკვეულწილად დიალოგიზებულია. ეს ნიშნავს, რომ მასში გადაჯვარედინებული ენები ერთმანეთს მიემართება, როგორც დიალოგის რეპლიკები; ეს არის ენათა კამათი, ენობრივ სტილთა კამათი [ბახტინი 1975: 439].

ილენობის ჰიბრიდიზაცია წარმოიშობა და ვითარდება ღია კულტურულ სივრცეში, როდესაც განსხვავებული სტილი, თემა, ჟანრი თანასწორუფლებიანად არსებობს. პოსტკოლონიური ლიტერატურისა და კულტურის თეორიაში ჰიბრიდულობა არის ტრანსკულტურული სააზროვნო ფიგურა და ჰომი კ. ბაბასა და ნესტორ გარსია კაკლინის მიერ გამოიყენება, რათა დაიძლიოს ისეთი დიქტომიები, როგორებიცაა: „მე“ – „სხვა“, „ცენტრი“ – „პერიფერია“, „კოლონიზატორი“ – „კოლონიზირებული“. განსხვავებულობისა და ილენობის შეერთების შედეგად წარმოქმნილი დაუშლელი მთლიანობა ქმნის

„მესამე სივრცეს“ ('third space', 'in-between'). ამ მოვლენის ყველაზე დიდი რეპრეზენტატორებად ვ.ს. ნაიპაული და სალმან რუშდი ითვლებიან.

ალიარებულია, რომ იდენტობის ჰიბრიდულობას, როგორც დღევანდელი ინტერკულტურულ-გლობალიზებულ-მიგრაციული სამყაროს ფენომენს, ძირითადად განსაზღვრავს მიგრაციული პროცესები: ამ დროს ერთმანეთს ხვდება განუსაზღვრელი ცვლადების ორი ნაკრები და სწორედ აქ იწყება „დეფისის“ ძალაუფლება. ეს ნიშანი წარმოადგენს მნიშვნელოვან საფეხურს ჰიბრიდული ხასიათისა და ჰიბრიდული არსისაკენ.

იდენტობათა ჰიბრიდულობას, მიგრაციული პროცესების გარდა, საფუძვლად უდევს კიდევ სხვა ფაქტორებიც:

გლობალიზაციის პროცესში უნიფიცირების საფრთხემ, მასკულტურაში ჩაკარგვის შიშმა აიძულა ადამიანები მოეძიებინათ ისტორიული ფესვები, გაეხსენებინათ თავიანთი ენები და კულტურა, დაეცვათ საკუთარი იდენტობა. ასევე მნიშვნელოვანია: იდენტობათა პოსტსაბჭოთა ქაოსი, იდენტობათა კრიზისი, იდენტობათა არასტაბილურობა. ტრადიციულ და თანამედროვე ფასეულობათა, ნაციონალურკულტურულ და ინტერკულტურულ იდენტობათა ოპოზიციები. იდენტობათა და ფასეულობათა სოციალიზაცია; იდენტობათა დაკავშირება ყოფით დეტალებთან, იდენტობათა დამოკიდებულება გარემოს, სოციუმის, პოლიტიკის, ეპოქის, მიგრაციის აქტუალურ მოთხოვნებზე.

იდენტობათა მოდიფიკაციებმა, კულტურულ-რელიგიურ იდენტობათა გახშირებულმა კონფლიქტებმა გაართულა თვითიდენტიფიკაციის პროცესი, შექმნა ტრამეული, გაორებული, ჰიბრიდული პროცესები. ეს ფენომენი კი დღეს ყველაზე მეტად და აქტიურად აისახება ლიტერატურაში, რომელიც მიგრაციის პროცესებში, ინტერკულტურულ ვითარებაში ყალიბდება „მოძრაობის“, ტრანსკულტურულ, ტრანსარეალურ მწერლობად, ახალ „ველტილიტერატურად“... (დღეს ინტენსიურად მიმდინარეობს ამ ლიტერატურის კვლევა და სხვადსხვაგვარადაა სახელდებული - ჰაიდე როში, ედვარდ საიდი, ლუდმილა ბუგაევა, ოტმარ ეტტე, ელკე შტურმ-ტირიგონაკისი). ჩვენ ვუნოდებთ ინტერკულტურულ-მიგრაციული მწერლობას.

ჰიბრიდულობის ინტერკულტურულ-მიგრაციული მწერლობის მთავარი კონცეპტად გააზრება ეფუძნება შემდეგ კონცეფციებსა და ცნებებს¹:

„code switching – კოდების ჩართვის“ კონცეფცია, რომელიც კოსკულტურული ნარატივის შემოქმედს უფლებას აძლევს ორ ენათა შორის საზღვრის გადაკვეთისას გაუცნობიერებლად შეაღწიოს საკუთრების, მიკუთვნებლობისა და კულტურული ძალაუფლების შეგრძნებაში როგორც უფლებებო „სხვამ“. ინტერკულტურულ-მიგრაციული მწერლობა ქმნის ნიადაგს ასეთი კოდების ჩასართავად და ჰიბრიდიზირებული დისკურსის შესაქმნელად ერთდროული განსხვავებისა და განუსხვაველობის მატერიალურ პრაქტიკაზე დაყრდნობით.

ცნება „კონტაქტური ზონა“ (პრატი 1992), როგორც კოლონიზაციით, რადიკალური უთანასწორობითა და კონფლიქტით „გამრუდებული“ სივრცე. „კონტაქტური ზონა“ ჩნდება ასევე, როგორც იმ საგანთა სივრცითი და დროითი თანაარსებობა, რომლებიც ადრე დაყოფილები იყვნენ გეოგრაფიულად და ისტორიულად და რომელთა სურათ-ხატები ამ მომენტებში გადაიკვეთება [პრატი 1992: 6-7].

ინტელექტუალური და პოლიტიკური ურთიერთდამტვირთვა კულტურული რეალიებით. ს. ჰოლისათვის ის ახალი შავი ეთნოსები, რომლებიც ამოიცნობა თანამედროვე ბრიტანეთში, წარმოადგენს „დაჭრის და შერევის“ („სასალათე ჯამის“ ფენომენი) ან „კულტურული დიასპორიზაციის“ პროცესის შედეგს“ [ჰოლი, 1994].

ჰიბრიდულობა როგორც კოლიზია პოსტკოლონიური და პირველი სამყაროს ქვეყნებს შორის [დირლიკი 1994: 342], როცა სივრცეთაშორისობისა და ჰიბრიდულობის პირობები არ განიხილება იმ იდეოლოგიურ და ინსტიტუციონალურ სტრუქტურებზე მითითების გარეშე, რომლებშიც ისინი არიან განთავსებულნი.

იდენტობის ჰიბრიდულობა ინტერკულტურულ-მიგრაციულ მწერლობაში განსაკუთრებით აქტიურებს პიროვნების თვითიდენტიფიკაციის პრობლემების ნარატივს, რასაც თავისი მიზეზები აქვს: მიგრაციულმა ვითარების, „მოძრაობის“ გამო იდენტობა აღარ არის უცვლელი, ტრადიციულად დამკვიდრებული მოცემულობა, ის დამოკიდებული გახდა სწრაფად ცვლადი გარემოს აქტუალურ მოთხოვნებზე, დროსივცრეზე „მიბმული“ „მოძრავი“ იდენტობა მარადიული, სტაბილური ფასეულობების ნაცვლად დაუკავშირდა ყოველდღიურ ყოფით სიუჟეტებს. ყოველივე ამის გამო ადამიანები დღეს თანდათან კარგავენ სტაბილურობის შეგრძნებას, „არა ადგილზე ქმნადობის“ თანმხლები ფსიქოსოციალური იდენ-

ტობის კონტექსტმა (პროტესტი „უცხო“ წინააღმდეგ, რესენტიმენტი, კულტურული შოკი, ტრავმა, გაუცხოება, ნოსტალგია, სივრცის იდენტიფიკაცია, სულიერი და კულტურული დისტანცია, ადაპტაცია) გააძლიერა ეგზისტენციალური კრიზისი შესამდობის კითხვებით: ვინ ვარ შეცვლილ, ემიგრაციულ სამყაროში, სად არის ჩემი ადგილი? გარე და შიდა მიგრაციების პროცესებში ადამიანები დღეს იდენტობათა, პიროვნული „მე“-ს, თავისუფლების ძიებაში არიან. რთულდება საკუთარი ადგილის პოვნა, თვითდამკვიდრება. შეიქმნა პიროვნებათა თვითიდენტიფიკაციის პრობლემები. პიროვნების თვითიდენტიფიკაცია, იდენტობის სუბიექტური განცდა ყალიბდება ადამიანის ინდივიდუალური განვითარების კვალდაკვალ და ასახავს საზოგადოებაში პიროვნების ინტეგრაციის პროცესს. რადგანაც სწრაფად ცვალებადმა გარემომ შეუდარებლად გაართულა პიროვნების ადაპტაცია სოციალურ, ამიტომაც პიროვნების თვითიდენტიფიკაციის სირთულე იდენტობათა „ამოძრავების“, ჰიბრიდულობის კვალდაკვალ სულ უფრო შესამჩნევი ხდება.

იდენტობის ჰიბრიდულობა ინტერკულტურულ-მიგრაციულ მწერლობაში სხვადასხვა ასპექტით წარმოჩინდება:

1. მართალია, დევნილობა, ეთნოკონფლიქტები, პოსტსაბჭოთა ქაოსი ამძაფრებს სამშობლოს თემატიკის ტრაგიზმს, რაც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ამგვარ ტექსტებში ნაციონალური კონცეპტების სიჭარბეს, მაგრამ ზოგიერთ ტექსტში შეინიშნება ნაციონალური იდენტობის ინტერკულტურული ჩანაცვლების პროცესი, ანუ გამოხატულია სწრაფვა დასავლური ღირებულებებისაკენ.

2. ხშირია ტოლერანტობის ამსახველი ტექსტები.

თუ მარადიული ღირებულებები ადრე მხოლოდ ნაციონალური იდენტობის, ტრადიციების გადასახედიდან განიხილებოდა, ახლა მეტია ინტერკულტურული, გლობალური რეალობის გათვალისწინების მცდელობა.

3. კულტურული ჰიბრიდულობა განსაკუთრებული მარკერებით ვლინდება კულტურული ძალადობების ამსახველ ტექსტებში. როგორც ვიცით, კულტურული ძალადობის მექანიზმები ძლიერდება სწრაფად ცვალებად საზოგადოებაში ანუ მიგრაციებში, ეთნოკონფლიქტურ პროცესებში, როდესაც ძველი წესები და ფასეულობანი აღარ შეესაბამება რეალურ ურთიერთობებს, ხოლო ახლები ჯერ არ ჩამოყალიბებულა.

4. კულტურული ჰიბრიდულობა რეპრეზენტირდება იმაგოლოგიურ დისკურსში; კულტურული ჰიბრიდულობის კონტექსტი განსაკუთრებული მახასიათებლებით ავითარებს დისტანციიდან დანახვისა და შეფასების შესაძლებლობებს. სწორედ ჰიბრიდულობის ფენომენი ქმნის შედარებით ჯანსაღ, დღევანდელ გლობალურ/მიგრაციულ რეალობას მორგებულ იმაგოლოგიურ ნარატივს, რაც დღეს მნიშვნელოვანია კულტურული ფენომენის განსაზღვრისათვის.

5. XXI საუკუნის პოსტმოდერნისტულ და ინტერკულტურულ ვითარებაში მდგრადი სტაბილურობის პოზიციები იცვლება მოძრაობის, ქმნადობის პოზიციებით. კულტურული ჰიბრიდულობა სრულიად ერგება ამ ვითარებას. მოძრაობის ვითარებაში ყალიბდება ერთდროულად საერთოც და განსხვავებულიც.

იდენტობის ჰიბრიდულობა მიმდინარე პროცესია და ის დღევანდელ „მოძრაობის“, ინტერკულტურულ-მიგრაციულ მწერლობას მდიდარ მასალას აძლევს ახალი საინტერსო ნარატივებისათვის.

ამჯერად იდენტობის ჰიბრიდულობა განვიხილავთ ელიფ შაფაქის რომანის „სტამბოლელი ნაბიჭვარი“, ასევე გაბრიელ ტანიეს რომანის „ქანაანის შვილები“ მაგალითზე.

ელიფ შაფაქი თურქი მწერალი ქალი, დაიბადა საფრანგეთში, ცხოვრობდა ესპანეთში, იორდანიაში, ამერიკაში. ამჟამად აშშ-სა და თურქეთში ცხოვრობს, წერს თურქულ და ინგლისურ ენებზე,

ელიფ შაფაქის რომანში „სტამბოლელი ნაბიჭვარი“ მოთხრობილია ორი ოჯახის, თურქებისა და სომხების ისტორია. ჩახმახჩიანების ოჯახი, რომელიც ახლა აშშ-ში ცხოვრობს, 1915 წლის სომხების გენოციდის მსხვერპლია. იმ სისხლიანმა დროებამ ისინი დევნილად აქცია.

რომანში გამოიყოფა იდენტობათა რამდენიმე მნიშვნელოვანი კონტექსტი:

იდენტობათა შეხვედრა და კვეთა, როგორც მტკივნეული, ტრაგიკული პროცესი;

სტამბოლში იკვეთება სომხების, თურქების, გაამერიკელებული სომხების ძველ და ახალ თაობათა იდენტობანი. სტამბოლში იქმნება კულტურათა გზაგასაყარი. ყველა პერსონაჟი, – იქნება ეს სტამბოლში მცხოვრები ე. წ. „ცოდვის ნაყოფი“ 19 წლის ასია კაზანჯი, დედამისი ზელიჰა, ტატუს სალონის მეპატრონე ბანუ ჯევრიე, ფერიდე, ბებია გულსუმი, ამერიკაში გადახვენილი ოჯახის სათაყვანებელი ვაჟიშვილი მუსტაფა, ამერიკიდან ჩამოსული არმანუშ ჩახმახჩიანი (არმანუშის ამერიკელი დედა როუზი არიზონაში

ცხოვრობს. სომეხი მამა ბარსამ ჩახმახჩიანი - სან-ფრანცისკოში) - უპირველესად ცალ-ცალკე იდენტობები.

თურქული იდენტობა: „ალაჰი არა მხოლოდ ზემოდან დაგვყურებს, არამედ ზრუნავს კიდევ ჩვენზე. ეს ის ერთ-ერთი იშვიათი მომენტი იყო, როდესაც ფიქრობ, რომ ხავერდის ნაჭერივით რბილი ლოცვა, მთელი ჩემი სხეული ამ ლოცვაში ეხვევა“ (შაფაქი 2017: 31,39).

სომხური იდენტობა: „ჩვენ ერთმანეთზე ვზრუნავთ. კარგ რამეს თუ ვხედავთ, უმალ ვუზიარებთ მას მეგობრებსა და ნათესავებს, ერთიანობის წყალობით მოახერხა სომეხმა ხალხმა გადარჩენა“ (გვ. 71). ... არმანუშს „იმის გამო, რომ მისი ბავშვობა ნაწილებად იყო დახლეჩილი, გოგონას ჯერაც ვერ მიეგნო განუყოფლობისა და იდენტურობის შეგრძნებისათვის. საკუთარი ცხოვრების დასაწყებად წარსულში უნდა ემოგზაურა“ (შაფაქი 2017: 141).

„ვფიქრობ, მეც შეიძლება მქონდეს რაღაც საერთო იანიჩარების პარადოქსთან, როგორც სხვადასხვა კულტურული ფესვის მქონე, ერთმანეთზე განაწყენებული და განქონინებული მშობლების შვილია, ... როგორც ერთადერთმა ქალიშვილმა სომეხი მამისა, რომელიც თავად გადარჩენილთა შვილია, და კენტუკელი დედისა ელიზაბეტაუნიდან, დანამდვილებით ვიცი, რას შეიძლება გრძნობდე, როცა დაპირისპირებულ მხარეებს შორის იწუნები, გამუდმებით მერყეობ არსებობის ორ მდგომარეობას შორის და არ შეგიძლია თავიდან ბოლომდე ეკუთვნოდე რომელიმე მხარეს“ (შაფაქი 2017: 142).

ბარსამის მამა სარგის ჩახმახჩიანიც 1915 წელს თურქეთიდან გადმოსახლებული ოჯახის შვილი იყო. ახსოვდა, როგორ დამცინავად უყურებდნენ არასომხურ უბანში ბავშვები. ბარსამს უნდოდა, რომ „...დანარჩენებს ჰგვანებოდა, მათზე არაფრით ყოფილიყო მეტი ან ნაკლები. უნდოდა ამერიკელი ყოფილიყო და არ ჰქონოდა სომხურად შავი კანი“ (შაფაქი 2017: 329).

„ამდენი წლის შემდეგ თავს გაცილებით კომპორტულად გრძნობდა, როცა საკუთარ აზრებს ინგლისურად გამოხატავდა, ვიდრე თურქულად საუბრისას. ... და მაინც ასევე არაბუნებრივი იქნებოდა, თუ არა ქედმაღლური, მეორე თურქს ინგლისურად რომ დალაპარაკებოდა. პირადი ხასიათის ასეთი დაბრკოლებების გადალახვას მუსტაფა კაზანჯი აქამდე იმის ხარჯზე ახერხებდა, რომ შეერთებულ შტატებში თურქებთან ურთიერთობას თავს არიდებდა. მსგავსი შემთხვევითი შეხვედრების დროს მუსტაფას გაუცხოვება თანამემამულეებთან საშინლად თვალში საცემი იყო“ (შაფაქი 2017: 342).

ამერიკელმა როუზმა დიდ სომხურ ოჯახთან შეგუება ვერ მოახერხა, „...მაგრამ ზუსტად იმავე მიზეზის გამო იდეალური სამოთხე შეეძლო შეექმნა მუსტაფას მსგავსი მამაკაცისათვის, კაცისთვის, რომელიც თავისი დიდი თურქული ოჯახისაგან თავის დაღწევას ცდილობდა“ (შაფაქი 2017: 344).

წარსულისა და თანამედროვეების აღქმა ახალ ველში, ნაციონალური იდენტობის განსხვავებულ კონტექსტებში;

თურქეთიდან სომხების გამოდევნის შემდეგ დიდი დრო გავიდა. ამერიკაში მცხოვრებ სომხურ ოჯახს ეგონა, რომ სამუდამოდ დააღწია თავი თურქეთს, სტამბოლს. თუმცა სტამბოლში კაზანჯების ოჯახთან შეხვედრა ამჟღავნებს მათ ნამდვილ იდენტობას, რომელიც უკვე სამი – თურქული, სომხური, ამერიკული – იდენტობის ჰიბრიდია. იდენტობის ჰიბრიდიზაცია განსაკუთრებით აისახება წარსულთან მიმართების სხვადასხვაგვარობაში.

მართალია, წარსული თურქულ და სომხურ ოჯახებს საერთო აქვთ, მაგრამ ახალი თაობა მას უკვე განსხვავებულად სწორედ იდენტობის ჰიბრიდიზაციის გამო აღიქვამს.

ახალი თაობა არმანუშ ჩახმახჩიანის სახით მიმართავს ძველ თაობას: „თქვენ, ყველა, სომხურ თემში დაიბადეთ და არასოდეს დაგჭირვებიათ იმის მტკიცება, რომ ერთ-ერთი მათგანი ხართ, მე კი დაბადების დღიდან ამ საზღვარზე ვარ მიჯაჭვული და სულ ამაცხა და ტრამვირებულ სომხურ ოჯახსა და ისტერიკულად ანტისომხურად განწყობილ დედას შორის ვმერყეობ. მეც რომ თქვენსავით ამერიკელი სომეხი გავხდებ, უპირველესად ჩემს სომხობას უნდა მივანო.“ (შაფაქი 2017: 145).

„არმანუში ნელ-ნელა მიხვდა, ... რომ კაზანჯები რომ კავშირს ვერ ხედავდნენ საკუთარ თავსა და ამ დანაშაულის ჩამდენ ბოროტმოქმედებს შორის. არმანუში, როგორც სომეხი, თავისი ხალხის თაობების ხორცშესხმული სული გახლდათ, მაშინ, როდესაც სამუშაო სტატისტიკურ თურქს ფიქრადაც არ მოსდიოდა, რომ წინაპრებთან ერთად ერთ მთლიანობას წარმოადგენდა. სომხები და თურქები სხვადასხვა დროში ცხოვრობდნენ. სომხებისათვის დრო იყო წრე, რომელშიც წარსული ანმყოში განსახიერდებოდა, ხოლო ანმყო წარმოშობა მომავალს. თურქებისათვის დრო წყვეტილი ხაზი იყო, ნაესული რომელიდაც განსაზღვრულ წერტილში მთავრდებოდა, ხოლო ანმყო ახალი ნიშნულიდან ხელახლა იწყებოდა და მათ შორის არაფერი იყო, ნაპრალის გარდამ“ (შაფაქი 2017: 199).

არმანუშ ჩახმახჩიანის (გაამერიკელებული სომეხი) და ასია კაზანჯის (თურქი) დიალოგი:

არმანუში: „რაც შეეხება იმას, რომისტორიით ვარ შეპყრობილი. ... ისტორია არის ის, რაც გვა-
ცოცხლებს და გვართიანებს.“

ასია: „ერთიანობის შეგრძნება არის პრივილეგია, მისი წყალობით იმ გუნდის ნაწილი ხდები, რომელშიც სოლიდარობის დიდი გრძნობა აქვთ. ... მესმის, რამდენად ტრაგიკული წარსული ჰქონდა შენს ოჯახს და პატივს ვცემ შენს სურვილს, რაც უნდა მოხდეს, იცოცხლო მოგონებებით, რომ შენი წინაპრების ტანჯვა დავინყებას არ მიეცეს. ჩვენი გზებიც სწორედ აქ იყოფა. შენი გზა ხსოვნის სახელით დაწყებული ჯვაროსნული ლაშქრობაა, მაგრამ შენს ადგილზე რო ვიყო, დიდდასავით ვიქნებოდი და ვერაფერსაც ვერ გავიხსენებდი.“

არმანუში: „რატომ გეშინია წარსულის?“

ასია: ჩემნაირი ადამიანი ვერასოდეს ვერ იქნება წარსულზე ორიენტირებული. ... ჩემთვის ისტორია დღეს იწყება. არ არსებობს დროის უწყვეტობა. წინაპრებთან კავშირს ვერ იგრძნობ, თუ საკუთარ მამას ვერ პოულობ...საკუთარ თავს ვეუბნები, რად გინდა წარსულის გამოჩინება? ვერ ხედავ რომ წარსული მანკიერი წრეა? შეგვიტყუებს და ბორბალში გამობმული ზაზუნებით გვარბენინებს, მერე კი საკუთარ სიტყვებს ვიმეორებთ და ვიმეორებთ“ (შაფაქი 2017: 216).

არმანუში: „ქალები, რომლებიც ამ სახლში ცხოვრობენ, გულწრფელი ინტერესითა და სიბრაღით მისმენდნენ, მაგრამ ამაზე შორს არ წასულან, თურქებისათვის წარსული სხვა რამეა“ (შაფაქი 2017: 219). „... ჩვენ, სომეხები, მხოლოდ ჩვენი დანაკარგისა და ტკივილის აღიარებას ვითხოვთ, რაც უმთავრესი მოთხოვნაა ჭეშმარიტი ადამიანური ურთიერთობის გასაჩაღებლად. აი, რას ვეუბნებით თურქებს: ნახეთ, ჩვენ ვგლოვობთ, თითქმის საუკუნეა ვგლოვობთ იმიტომ, რომ დაგკარგეთ ისინი, ვინც ყველაზე მეტად გვიყვარდა, გამოგვყარეს ჩვენი სახლებიდან და გაგვადევნეს საკუთარი მიწიდან. ისე გვექცევიან, როგორც ცხოველებს და გვხოცავენ, როგორც ცხვრებს. წესიერად სიკვდილის უფლებაც კი არ გვაქვს. ის ტკივილიც კი არ არის ინდენად მტანჯველი, რომელიც ჩვენს ბებიებსა და ბაბუებს მიაყენეს, როგორც სისტემატური უარყოფაა, ამ ტკივილს რომ მოჰყვა. რას გეტყვიან ამის პასუხად თურქები? არაფერს! თურქებთან დამეგობრების ერთადერთი გზა არსებობს: მათსავით უმეცარი და გულმაღიწი უნდა იყო“ (შაფაქი 2017: 221).

სიტყვა „სომეხი“ სტამბოლის კაფე „კუნდერაში“ ვერავის გააკვირვებდა, მაგრამ „სომეხი ამერიკელი“ სხვა ამბავი იყო. სომეხი სომეხი პრობლემას არ წარმოადგენდა – მსგავსი კულტურა, მსგავსი პრობლემები, მაგრამ სომეხი ამერიკელი ნიშნავდა ადამიანს, რომელსაც ეზიზღებოდა თურქები“ (შაფაქი 2017: 250). „... იყო მწარე უფსკრული იმით შვილებს შორის, ვინც დარჩენა მოახერხა და ვისაც წასვლამ მოუწია“ (შაფაქი 2017: 302).

„დიასპორაში ზოგიერთ სომეხს არასოდეს ენდომებოდა, რომ თურქებს გენოციდი ელიარებინათ. თუკი თურქები ასე მოიქცევიან, ფეხქვეშ მიწას გამოგვაცლიან და იმ ხუნდებს მოუჭერენ, ახლა რომ მოშვებულა. როგორც თურქებს აქვთ ჩვევად საკუთარი დანაშაულის უარყოფა, სომეხებსაც აქვთ მსხვერპლად ყოფნის საფარველქვეშ განცხრომის ჩვევა. აშკარაა, რომ არსებობს ძველი ჩვეულებები, რომლებიც ორივე მხარემ უნდა შეცვალოს“ (შაფაქი 2017: 313).

3, გაამერიკელებული სომეხის იდენტობა უფრო მეტად ჰიბრიდულია, ვიდრე თურქეთში დარჩენილების.

„ქალებსა და მამაკაცებს შორის უზარმაზრი განსხვავებაა, როდესაც საქმე სასიყვარულო ურთიერთობის მერე წელში ხელახლა გამართვაზე მიდგება. იმას ვგულისხმობ, რომ საშინელი ქორწინების, რომანის ან რაღაც ეგეთი ჯანდაბის გადატანის შემდეგ ქალები კარგა ხნის განმავლობაში თავს არიდებენ ახალ ურთიერთობას. კაცებთან პირიქით ხდება, როგორც კი ერთ კატასტროფას თავს დააღწევენ, ახალი კატასტროფის ძებნას იწყებენ, კაცებს მარტო ყოფნა არ შეუძლიათ. არმანუშმა თანხმობის ნიშნად თავი დაუქნია, თუმცა ასიას მოდელი მისი მშობლების მდგომარეობას დიდად არ შეეფერებოდა“ (შაფაქი 2017: 293).

ვაჟის კულტი თურქული იდენტობის შემადგენელი ნაწილია, გაამერიკელებული სომხისათვის კი უკვე მიუღებელია. მუსტაფა: „თუკი საშინელი ამერიკული სწრაფი კვების ნაწარმს ბიჭის კულინარიული ჩვევები თავდაყირა არ დაეყენებინა, ბებია გულსუმს იმედი ჰქონდა, რომ ... მისთვის გამზადებული საყვარელი დესრეტის ნახვა მუსტაფას ესიამოვნებოდა. ყველაფერი ისე იქნებოდა, თითქოს ამ სახლში არაფერი შეცვლილიყო და მუსტაფასაც შეეძლო აქაური ცხოვრება იქიდან გაეგრძელებინა, სადაც გაჩერდა“ (გვ. 321-322).

„კაზანჯის გვარის ბავშვი თუ იყავით, პირველად ის უნდა გესწავლათ, მამა რას ნიშნავდა, მამიკო კი არა, მამა – ტკივილის განზრახ მოთმენას. მამას პრინციპი მათი ცხოვრების ყველა მომენტში

მოქმედებდა. მაგ, თუ ისე მოხდებოდა, რომ რომელიმე გოგონა რალაცას ფეხს ნამოჰკრავდა და რამეს იტყენდა, ტირილი უნდა შეეკავებინა“ (შაფაქი 2017: 364).

„ზოგჯერ ზელიჰა თავისდა უნებურად იმასაც კი ფიქრობდა, რომ ბედნიერებაა, მამრობითი სქესის ჩვენი სხვა წინაპრების მსგავსად მამაც ასე ადრე რომ გარდაიცვალაო“ (შაფაქი 2017: 366).

მწერალი იდენტობის ჰიბრიდიზაციას ბუნებრივ პროცესად მიიჩნევს.

„სამყარო პოლიტიკურ რუკასავით რომ აღიქვამ, მაშინ ძალიან ადვილად შეიძლება საზღვრების მონიშვნა, მაგრამ თუ ჩვენ სამყაროს ჰუმანური და კულტურული პოზიციიდან შევხედავთ, ასე მარტივად შევძლებთ საზღვრების გაყოფას? სამყაროში ყველაფერი ერთმანეთთანაა დაკავშირებული და ამის დანახვა არ გვანყენდა“ [შაფაქი 2013].

გაბრიელ ტანიე სოსო გაჩავას ლიტერატურული ფსევდონიმია. იგი დაიბადა 1971 წელს. პროფესიით კინორეჟისორია. წლების განმავლობაში მოღვაწეობდა, როგორც სასულიერო პირი (მამა იოსები). იყო ასევე პედაგოგი (ასწავლიდა ხატვას და თექაზე მუშაობას), მოღვაწეობდა საქართველოსთვის სტრატეგიულად ძალიან მნიშვნელოვან საზღვრისპირა რეგიონებში – სამცხე-ჯავახეთსა და ფშავ-ხევსურეთში. „ტანიე“ პატარა ტბის სახელია პირიქითა ხევსურეთში, რომელსაც გულის ფორმა აქვს. მამა იოსებ გაჩავა ბოლო ორი წელია ცხოვრობს პრალაში და მსახურობს ჩეხეთის მართლმადიდებელ ავტოკეფალურ ეკლესიაში. მისი სადებიუტო რომანი „ქანაანის შვილები“ გამოცემისთანავე ბესტსელერად იქცა.

რომანი მრავალეთნიკური, მრავალრელიგიური ნაწარმოებია. იგი პანორამულ-მოზაიკური და კალეიდოსკოპურია, მრავალ თემას აერთიანებს. თითქოს საგანგებოდ კულტურულ განსხვავებულობათა საკვლევად შეიქმნა. ნიშანდობლივია, რომ დაინერა სხვადასხვა ადგილას: „რომანის წერა სოფელ არგვეთაში დავიწყე. შემდეგ იყო ათათურქის აეროპორტი – მწერლისთვის გენიალური ლაბორატორია. ვწერდი ბარსელონაში, კაფე „ბაროკოში...“ [ტანიე 2017].

რომანის თემატიკა მე-20 საუკუნის 70-90-იან წლებში ვითარდება, ძირითადად მუსულმანური რელიგიისა და მუსულმანების გარშემო ტრიალებს. წარმოდგენილია მუსულმანი როჰინგების ბრძოლა ბირმის ადგილობრივ ხელისუფლებასთან. რომანში იკვეთება იდენტობის ჰიბრიდულობის რამდენიმე კონტექსტი:

1. ადაპტაცია ევროპულ თუ ამერიკულ პროგრესულ იდეებთან ტრადიციების შენარჩუნებით. სწორედ ამ მიზნით ხდებიან მუსულმანი როჰინგები ემიგრანტები და მიდიან ბანგლადეშის ქალაქ ჩიტაკონგში. იქ ისინი ებრძვიან არა ევროპელ ან ამერიკელ კოლონიზატორებს, არამედ ადგილობრივ ხელისუფლებას, ბირმის დიქტატორულ რეჟიმს. ცდილობენ გაარღვიონ ჩაკეტილი წრე, ეზიარონ იმ ევროპულ თუ ამერიკულ პროგრესულ იდეებს, რომლებიც გამოადგებათ თანამედროვე სამყაროსთან ურთიერთობაში. ამავე დროს არ კარგავენ ტრადიციებს, იმას, რაც მათ მენტალობას, მათ რელიგიურ ფასეულობას ქმნის.

2. ფსიქოსოციალურ იდენტობათა (კულტურული შოკი, აკულტურაცია, ადაპტაცია...) ფუნდამენტური განსხვავებულობა ნაკლებგანვითარებელი (ბირმა) და მაღალგანვითარებული (აშშ) ქვეყნების მცხოვრებთა მენტალობებს შორის. იოჰანისა და კაპარზას დიალოგი: „გრინდების¹ ხოცვა – ეს არის ტრადიციული რიტუალი, რომელსაც ჩვენი წინაპრები საუკუნეების განმავლობაში ასრულებდნენ. ამით ჩვენ მათს ხსოვნას, მათს სახელებს ვეფერებით და ვუფროსხილდებით ყველაფერი, რასაც თქვენ ბარბაროსობას ეძახით, ჩვენი იდენტობის განმსაზღვრელია“ (ტანიე 2017: 139).

3. მუსულმანთა იდენტობის ზოგიერთი კონცეპტის აქტუალიზაცია და განსჯა ემიგრაციაში. მუსულმანური რელიგიის უარყოფით კონტექსტებს თავად მუსულმანები ამჩნევენ თავიანთ თანამოძმეებში. ამჩნევენ იმასაც, რომ, ამ უარყოფითს თავად მუსულმანური რელიგიის ზოგიერთი თვისობრივი მენტალობა ავითარებს. მთავარი ის არის, რომ ეს უარყოფითი კონტექსტი სწორედ ემიგრაციაში გამოჩნდა (მხედველობაში გვაქვს პერსონაჟების ნორულ ისლამის, სალეჰის, მოლა აუშიმის, შაფი ულას ურთიერთობები). მნიშვნელოვანია, რომ მოლა აუშიმ სწორედ უცხო ქვეყანაში გამოიყენა რელიგიური მრწამსი უზენოებისა და ადამიანთა ჩავრისათვის. სალეჰი მიმართავს მოლა აუშიმს: „შენთვის ალაჰი და მუჰამედი მხოლოდ ის ინსტრუმენტებია, რისი საშუალებითაც ცდილობ, დაიმონო და დააჩლუნგო ადამიანები, რომ მერე ადვილად მართო და ავადმყოფური პატიემოყვარეობა დაიკმაყოფილო, გგონია, ალაჰი მარტო შენ გისმენს... დედამინა შენ გეკუთვნის... სიმართლე და ჭეშმარიტება თავისთავად არის უზენაესის თვისებები და ისინი აქეთ გვიცავს... იმ უზენაესისა, რომელმაც შექმნა სამყარო

...როგორ გგონია, იმდენად უსუსურია და იმდენად უმწეო, რომ შენი სიძულვილით გაჟღერებული გადაგებების დაცვის იმედადაა. ... ალაჰს არ სჭირდება ეგეთი დაცვა (ტანიე 2017: 395).

4. იდენტობის ჰიბრიდიზაცია კულტურული კონფლიქტებში რთული პროცესია. რელიგიური კონფლიქტები ნაწარმოებში რამდენიმე მძაფრი სიუჟეტური ხაზითაა წარმოდგენილი. რომანში სრულიად ბუნებრივად გადაეხლართება ერთმანეთს როჰინგების, ბირმელების, არაკანელების, ბენგალელების, ინდუსების, პაკისტანელების ამბები. რომანში წარმოდგენილია სხვადასხვა რელიგიური მიმდევრობის ადამიანები: მუსულმანები, ბუდისტები, ქრისტიანები. რელიგიები: ისლამი, ბუდიზმი, ქრისტიანობა. მწერალი სხვადასხვა ეროვნული და რელიგიური გადასახედიდან ჭვრეტს და აფასებს მოვლენებს.

კულტურული ჰიბრიდიზაციის პროცესი რელიგიურ განსხვავებებს არ უარყოფს, მაგრამ კონფლიქტის მიზეზად არ მოიაზრებს. ჭეშმარიტი ღირებულებები უმაღლესი ფასეულობა ხდება თვით რელიგიური განსხვავებულობის დროსაც, ოღონდ კულტურათა დაახლოებისა და ურთიერთგაზიერების შედეგად. ბანგლადეშის ქალაქ ჩიტაკონგოში თავი მოიყარეს სხვადასხვა რელიგიის, აღმსარებლობის, ტრაგიკული ბედის ემიგრანტებმა. მხოლოდ აქ, უცხო ადგილას, ადამიანები გაიმიჯნენ არა რელიგიის, არამედ სიკეთისა და ბოროტების, ზნეობისა და უზნეობის მიხედვით. ამერიკელი ჟურნალისტი ჯეინ კაპარზა: „სხვადასხვა ღმერთის მადიდებელი ერთად სვამდნენ ჩაის და ერთმანეთს სიყვარულით უმზერდნენ: ნოე ქრისტიანი, ატიუ წარსულში წარმართი, ჯუმა ინდუსიც და თავის გულში ბუდას დამტყვევლებიც, ისამაელი მუსლიმი...“ (ტანიე 2017: 421).

„ერთად არიან ქანაანის შვილები და ერთად აპირებენ ახალი ქანაანის პოვნას (ტანიე 2017: 432). ერთი მხრივ: ნორულ ისლამი, ისმაელი, ნოე, ჯუმა, ატიუ, სალეჰი, ნურია. მეორე მხრივ: მოლა აუშიმი, შაფი ულა.“ (ტანიე 2017: 421).

პრობლემები ყველა ეროვნების და რელიგიის ადამიანს ერთი აქვს. „საბოლოოდ ხვდები, რომ ყველანი ერთნი ვართ დედამიწაზე, ჩვენი ეთნიკური სივრცე ერთ დიდ შენაკადად ერთვის სამყაროს, ჩვენს ეროვნულ სატიკვარზე სხვა ქვეყნის პერსონაჟები ლაპარაკობენ“ (ბაკურაძე 2017).

იდენტობის ჰიბრიდიზაცია ყველაზე კარგად რომანის ბოლოს იკვრება: მარიონატების თეატრი არაჩვეულებრივი სიმბოლოა ზოგადად ცხოვრებისა, „ქანაანის შვილები“ – ასე ჰქვია სპექტაკლს, რომელსაც დგამენ ეს სხვადასხვა აღმსარებლობის, მსხვადასხვა ეროვნების ადამიანები, ისინი ყველანი ერთი არიან. სპექტაკლის სიუჟეტსა და თემატიკაში ვირტუოზულადაა ჩართული ძველი ალექსის სიუჟეტები, ისტორიული მძაფრი, ფსიქოლოგიური კონტექსტები.

ინტერკულტურულ-მიგრაციული ლიტერატურაში იდენტობის ჰიბრიდულობის განხილვა მნიშვნელოვანია მწერალ-მიგრანტთა მხატვრული შემოქმედების პოლიგენეტიკური სურათის შესაქმნელად, რომელთა რიცხვი დღითიდღე იზრდება. ბუნებრივია იზრდება მათ მიერ შექმნილ ტექსტთა რიცხვიც. კულტურული დიფუზიის პროცესის აქტივიზაცია აუცილებლად შეეხება ლიტერატურული ტრადიციის ფუნდამენტურ გაგებას, ასევე ლიტერატურათმცოდნეობით მეცნიერებასაც მიეცემა შესაძლებლობა გადახედოს ისეთ ცნებებს, როგორებიცაა „ზოგადადამიანური“ და „ნაციონალური“, დააკვირდეს მათ ურთიერთქმედებასა თუ ურთიერთგამდიდრებას.

დამონმებანი:

1. ბაკურაძე 2017: ბაკურაძე, მარიამ. მგალობლიშვილი, გვანცა. *ინტერვიუ გაბრიელ ტანიესთან* გაზ. „ახალი თაობა“, 6 ნომბერი.
2. <https://akhalitaoba.ge/2017/11/gabriel-tanie-qanaanis/>
3. ბახტინი 1975: Бахтин, М. М. (1975) Из предыстории романного слова // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. М. : Худож. лит. г.з. 408–446
4. ბუგაევა 2006: Бугаева, Л. Д. *Мифология эмиграции: геополитика и поэтика*. <http://bit.ly/2ICLNJP>
5. დირლიკი 1994: Dirlik, A. (1994) The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism // Critical Inquiry. Vol. 20. № 2. Winter. P. 328–356.
6. ეტტე 2016: Ottmar Ette “Writing-between-Worlds. TransArea Studies and the Literatures-without-a-fixed-Abode”. Translated by Vera M. Kutzinsky. (Berlin - Boston: Walter de Gruyter 2016)
7. პრატი 1992: Pratt, M. L. (1992) Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation. L. : Routledge
8. საიდი 2012: Саид, Эдвард. *Культура и империализм*. пер. с англ. А. В. Говорунова, (послел. А. В. Говорунова). СПб.: Владимир Даль.
9. ტანიე 2017: ტანიე, გაბრიელ *ქანაანის შვილები* გამომც. „ინტელექტი“, თბილისი.
10. ტოლკაჩევი 2013: С. П. ТОЛКАЧЕВ *Проблемы гибридной идентичности в современной мультикультурной литературе* ж. «Проблемы филологии, культурологии и искусствознания» 2013 – №2 177-181.

11. შაფაქი 2013: შაფაქი, ელივ *მხატვრული ლიტერატურის პოლიტიკა* <http://jokeyforever.blogspot.com/-2013/10/blog-post.html>
12. შაფაქი 2017: შაფაქი, ელივ *სტამბოლელი ნაბიჭვარი*. გამომც. „პალიტრა L“, თბილისი.
13. შტურმ-ტრიგონაკისი 2006: Sturm-Trigonakis, Elke *Global playing in der Literatur: Ein Versuch über die Neue Weltliteratur*. Monographie. Würzburg: Königshausen & Neumann 2007.
14. ჰოლი 1994: Hall, S. (1994) *Cultural Identity and Diaspora // Colonial Discourse and Postcolonial Theory : A Reader* / ed. by P. Williams, L. Chrisman. N. Y. : Columbia University Press. P. 392–403.

Shorena Shamanadze

Doctor of Philology

Natela Chitauri

Doctor of Philology

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

HYBRIDITY OF THE IDENTITY IN GEORGIAN INTERCULTURAL MIGRATION WRITINGS

Hybridization of identity emerges and develops in the open cultural space, when different styles, themes, genres are equal. In postcolonial literature and culture the hybridity is a transcultural thinker figure and is used by Homi K. Bhabha and Néstor García Canclini in order to overcome such dichotomies as "I" - "Other", "Center" - "Periphery", "Colonizer" - colonized ". The integrity that is generated as a result of the combination of identity and identity creates the "third space" ("in-between"). The greatest representatives of this fact are V.S. Naipaul, Salman Rushdie.

The hybridity of the identity is characteristic to today's intercultural-globalized-migration world. This phenomenon is based primarily on migration processes when two sets of indefinite variables come together, and here comes the power of "defix". This sign is a significant step towards the hybrid nature and hybrid essence.

Besides migration processes, there are many factors today that define the hybridity of identities:

The threat of unification in the process of globalization, the fear of falling into *masculature*, forced people to seek historical roots, to recall their languages and culture, to protect their identity. It is also important: post-Soviet chaos of identities, crisis of identities, instability of identities, traditional and modern values, nationalist and intercultural identities, socialization of Identities and values identification of Identities with the details of Everyday, Attitude of Identities on the Actual Requirements of Environment, Sociology, Policy, Era, Migration.

The modifications of identities, the increasingly conflicts of cultural and religious identities, have complicated the self-identification process, created traumatic, divergent, hybrid processes. This phenomenon is today more and more actively reflected in literature, which develops in the migration processes, intercultural morphology as intercultural-migration writings. This fact has once again confirmed the fact of existence of the literary and identical organic union. Today the word, the narrator has become the most reliable means of overcoming traumatic awareness of the foreign country, the national identity.

The Identities research in the literature already goes beyond the comparative research scene, based on the discourse of writing and identity, requires an intermediate multi dimension for interdisciplinary formats today. At this time, we will discuss the hybridity of the innovative identities on the example of "Elizabeth Shafak," (a Turkish writer, who lived in various countries), as well of the work of Georgian writer Gabriel Tanye "Canaan's Children", who lives in the *Chez Republic*.

დიალექტური ლექსიკა ოტია იოსელიანის ნოველებში

დიალექტური ლექსიკა სალიტერატურო ენის გამადიდრების ერთ-ერთი უმთავრესი წყაროა. ქართველი კლასიკოსი მწერლები, საზოგადო მოღვაწეები და მკვლევარები დიალექტურ ლექსიკას სწორედ ამ მიზნით იყენებდნენ-სალიტერატურო ენაში შემოეტანათ და საყოველთაო გამოყენების სიტყვებად წარმოედგინათ ამა თუ იმ დიალექტში გავრცელებული სხვადასხვა გამოთქმა თუ ცალკეული ლექსიკური ერთეული.

როგორც არნოლდ ჩიქობავა წერს, „სალიტერატურო ენა ვერ ამონურავს სიტყვათა მარაგს, მრავალია ისეთი სიტყვა, რომელიც არ დასჭირვებია მწერალს და ამიტომ არ ჩანს წიგნის მეტყველებაში, მაგრამ საჭიროების შემთხვევაში იხმარს და სიტყვა ლიტერატურის ფაქტი ხდება. „საჭიროების შემთხვევაო“ რომ ვთქვი, ვგულისხმობ, რომ საამისო შინაარსის გადმოსაცემად სხვა სიტყვა სამწერლო ენაში არ გაგვაჩნია. დიალექტიდან შემოსული ახალი სიტყვა თავისუფალ ადგილს იკავებს და სალიტერატურო ენას ამდიდრებს“ (ქეკელის წინასიტყვაობა. 1950)

ოტია იოსელიანის შემოქმედებაში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს დიალექტური ლექსიკა, რომელსაც მწერალი, ძირითადად, პერსონაჟთა მეტყველების ტიპიზაციის მიზნით იყენებს, ისინი ამდიდრებენ მხატვრულ ნაწარმოებთა ენასა და სტილს, მეტ გამომსახველობით ძალას ანიჭებენ და უფრო საინტერესო საკითხავს ხდიან მათ.

ოტია იოსელიანის მხატვრული ენის თავისებურება, უწინარეს ყოვლისა, ლექსიკასა და ფრაზეოლოგიაში მჟღავნდება, მწერალი სისტემატურად იყენებს დიალექტურ მასალას, რათა უფრო სიღრმისეულად გადმოსცეს გმირის ფსიქოლოგიური განცდები, სულიერი განწყობა.

როგორც ვაჟა-ფშაველა ამბობს: „ენა სახეა მწერლისა, მისი ფიზიონომიაა და უკეთესად რომ ვსთქვათ, - მწერლის სულია. ნაწარმოებში იმალება მწერლის ინდივიდუალობა, მისი „მე“... მწერალს უნდა ჰქონდეს საკუთარი ფრაზეოლოგია, საკუთარი წინადადებანი, საკუთარი სურათები, თუნდაც ისინი სხვის სურათებს ჰგავდეს, მაინც და მაინც თავისებურად უნდა იყოს გამოთქმული, მაშასადამე, ორიგინალობა უნდა ეტყობოდეს, ბეჭედი თავისებურებისა უნდა ესვას“.

სწორედ ორიგინალური სტილი გამოიმუშავა დიალექტიზმების გამოყენების მხრივ ოტია იოსელიანმა და თვითმყოფი ადგილი დაიჭირა ქართველ ბელეტრისტთა შორის. ვაჟას ეს სიტყვები ზედმინევენით ახასიათებს შემოქმედის მხატვრულ ენას. მწერლის ენა იმდენად აღსავსეა „საკუთარი წინადადებებითა და საკუთარი სურათებით“, დიალექტური ლექსიკით, რომ მის თხზულებებს ისედაც იცნობს მკითხველი, მისი სტილი სავსებით ცხადი და ნაცნობია ყველასთვის.

ოტია იოსელიანი სრულყოფილად იცნობდა მშობლიურ, ქვემოიმერულ დიალექტს, ამ დიალექტზე აამეტყველა თავისი ნაწარმოებების პერსონაჟები. არცთუ იშვიათ შემთხვევაში გმირებთან ერთად ამ კილოზე თვითონ მწერალიც მეტყველებს ხოლმე.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დიალექტურ მასალას მწერალი, ძირითადად, პერსონაჟთა მეტყველების ტიპიზაციის მიზნით იყენებს. არაიშვიათად კი ზოგი ასეთი სიტყვა თვითონ მწერლის ინტერვიუებში, კომენტარებსა და პუბლიცისტურ წერილებშიცაა ნახმარი. მაგრამ ამ კუთხით მაინც მხატვრულ ნაწარმოებთა ენა უფრო საგულისხმო და მნიშვნელოვანი.

დიალექტური ლექსიკის გამოყენების მხრივ, მწერლის ლექსიკაში შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე ნაკადი:

დიალექტური სიტყვა თავისი ფორმითა და წარმოებით სრულებით უცხოა თანამედროვე სალიტერატურო ქართულსათვის:

- ფიორი**-ყოვლის რისამე უმცირესი
- დავკარგე ერთი ფიორი ტვინი (I, 277)
- ალუფხული**-აყრილ-დაყრილი
- თვითონ ალუფხულ მტვეში ჩაემხო (II, 6)
- დაკონება**-დასუსტება

ნყალი თუ არ ჩადგა, ააყვითლებს, დაასუსტებს (I, 58)
მოიქურუხა: დაბნელდა
 ცხვირ-პირი მოიქურუხა და ჩაიქირქილა (I, 29)
დაოჩნებული-გაჯიუტებული
 დაოჩნებული მანქანები ხელით მიუგორეს (III, 94)
ლდინი: რჯული, ძალა
 ჰაიტი, შენ ლდინი და მასაფი (II, 94)
ლეზვი: თხელი დორბლი
 ასიცხებისთანავე ავარდათ ლეზვი (I, 69)
 მწერალი იყენებს ისეთ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც უკვე მოძველებულია და თითქმის
 აღარ იხმარება მეტყველებაში:
მოისრა: განადგურდა, გაცამტვერდა
 დაილენა, მოისრა, გაცამტვერდა ყველაფერი (I, 165)
იავარყოფა: განადგურება
 მე შევძელი იმოდენა ქვეყნის დაქცევა და იავარყოფა? (II, 285)
მიჯნურობა: სიყვარული
 ნუთისოფლის ჯინაზე თუ გინდა, ვიმიჯნუროთ (III, 14)
ძალუძდა: შეეძლო
 თითქოს არაფრით დახმარება არ ძალუძდა (III, 54)
უჭვრეტდა: უყურებდა
 დარაჯსაც უნვრეტდა შემპარავად (III, 14)
ეული: მარტოდმარტო
 ოთხ კედელში ეულს, გულადმა მწოლარეს, ვინ გინდა გიპასუხოს? (III, 19)
კარაპანი: წინკარი
 კარაპანზე შემოფრენილი კრუხი მოუხმობდა ანივლებულ წინილებს (III, 155)
დამუნათება: დაყვედრება
 გიკრძალავენ, გამუნათებენ, გწყევლიან...(I, 279)
სახმილი: დარდი, ცეცხლი, ტანჯვა
 აქედან მე არ ვაკლებ სახმილს (III, 186)
 საანალიზო მასალაში გვხვდება ისეთი სიტყვები, რომლებიც, ზოგადად, გავრცელებულია
 ქვემოიმერულ დიალექტში:
მაკვარანცხი: მოხერხებული
 მოგეწონა, შე მაკვარანცხო? (I, 17)
ბუჯერი: დაბალი კარადა
 ხმა არ გამიცია, ისე დავინყე ფათური ბუჯერში (I, 45)
კვიჟი: სიმინდის პატარა ტარო
 მოსატეხად ძნელი იყო კვიჟი ტარო (I, 101)
შიშხათი: თავსხმა წვიმა
 გარეთ შიშხათი წვიმაა (I, 91)
ჯანდაგი : გამხდარი, მჭლე საქონელი
 ჯანდაგი ხარივით თავიდან ნუ მოვიშორებთ (I, 234)
ნაჭა: შუაცეცხლზე ქვაბის ამოსაკიდებელი ჯაჭვი
 შუაცეცხლამდე ჩამოშვებულ ნაჭას მზერა ჩავაყოლე (I, 135)
ფოჩხები: ნამცეცები
 პირიდან ცივი მწადის ფოჩხები წამომცვივდა (I, 46)
 ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც დასტურდება სხვა დიალექტებსა(ზემოიმერულ, გურულ,
 რაჭულ) თუ ქართველურ ენებში:
ჯანდაგი: გამხდარი, მჭლე საქონელი
 ასე ყიდულობენ ჯანდაგ ცხენებს იაფად და აჭმევენ (IV, 43)
ბუჯერი: დაბალი კარადა
 სამზადში შევეურბინე და საჭმელი მოვძებნე (I, 60)

მორადი: ყანის მეორედ გათოხნვა

ალაგ-ალაგ ზეგნებზე შეილებოდა მოროდის დაწყება (I, 75)

წილადობილა: წინასიტყვაობა

არ უნდა მაგას წილადობილა (I, 63)

ხალამი: დიდი ქოთანნი

ნალიაში სიმინდს რწყავს, ხალამში წველა ყველს ანგარიშობს (III, 84)

ამდენად, ოტია იოსელიანის შემოქმედება პოეტური ფრაზით გამთბარი სამყაროა, რომელშიც სიტყვათა წყობა წინადადებაში მხატვრული მიზნებითაა განპირობებული. ყოველი ფიგურის მიზანია გათვალისწინება, ემოციის გაძლიერება (ბიბლიეშილი, 98) დიალექტური მასალის მოხდენილად გამოყენებით მწერალი უფრო მეტი ძალით გვაგრძნობინებს თავის განწყობას, გვაცნობს საკუთარ მსოფლმხედველობას, შეხედულებას ამა თუ იმ საკითხზე, უფრო მძაფრად გამოხატავს მოქმედ პირთ ხასიათს, მათ განცდებს, დიალექტური ლექსიკა ოტია იოსელიანის მხატვრულ ენას ანიჭებს მეტ გამომსახველობით ძალას, უფრო ადვილად წასაკითხავად ხდის და მატებს ესთეტიკურ შეხედულებას.

ლიტერატურა:

1. იოსელიანი 2006-ო. იოსელიანი, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. I თბილისი
2. იოსელიანი 2005-ო. იოსელიანი, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. II, თბილისი
3. იოსელიანი 2006-ო. იოსელიანი, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. III, თბილისი
4. ნეიმანი 1953-ალ. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბილისი
5. ორბელიანი 2013-ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბილისი
6. ორბელიანი 2013-ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, თბილისი
7. ქავთარაძე 1986-ი. ქავთარაძე, იმერული ლექსიკონის მასალები, თბილისი
8. ძონენიძე 1974- ქ. ძონენიძე, ზემოიმერული ლექსიკონი, თბილისი.
9. ჯორბენაძე 1989-ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. I თბილისი.

Qetevan Shariqadze

*Doctoral student
Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi*

DIALECTICAL VOCABULARY IN OTIA IOSELIANI'S NOVELS

Dialectical vocabulary is the source of literary language enrichment. Dialectical material takes an important place in Otia Ioseliani's work, that is used by the writer mainly to characterize characters. They enrich the language and style of the artwork, give it more expressive power and make it easier to read. Otia Ioseliani uses a variety of vocabulary in his novels. They contain several streams of dialectical vocabulary:

Dialectical vocabulary is foreign to modern Georgian literature, both in form and production:

ფიორი- too little: I lost too little (ფიორი) brain (I, 277)

ამოჭვალა - pull out: Malakia pulled out (ამოჭვალა) the paper from his pocket (I, 138)

The writer uses the words that are almost no longer used in speech:

მოისრა - destroyed: The place where he had to live anyhow, was smashed to pieces, destroyed (მოისრა) and shattered. (I, 165)

იავარყოფა - destroying: That was me, who could demolish and destroy (იავარყოფა) the country? (II, 285)

The analysis material contains the words that are generally widespread in Lower-Imeretian dialect:

გადაბარსალეზა- degeneration: Do you want to get deteriorated and degenerated (გადაბარსალეზა)? (I, 274)

გალიგვებული - Frozen: I find it hard to warm a frozen (გალიგვებული) man in this frustration (I, 162)

As the discussed material shows, dialectical material plays an important role in Otia Ioseliani's novels. Through them, the author's spoken language gives us a basic overview of the main content of the work, provides in-depth artistic portrayal of characters, their feelings, inner world; gives the reader aesthetic pleasure and achieves artistic effect.

საინფორმაციო ომში ოკუპირებულ ტერიტორიაზე კულტურული ძეგლების ბედის შესახებ

ქართულ-ოსური ურთიერთობის საუკუნოვანი ტრადიცია ორი ერის მიერ ისტორიული მემკვიდრეობის მოვლის და თაობებისთვის გადაცემის მაღალი კულტურით გამოირჩევა. კვლევები ამ თემაზე არაერთ ცნობილ ქართველ და ოს მეცინიერს შეუქმნია. არსებული ვითარებიდან გამომდინარე აქტუალურია ისტორიული, არქიტექტურული, რელიგიური ძეგლების ბედი ოკუპირებულ ტერიტორიაზე. იქ დღევანდელი მდგომარეობით ცდილობენ აღნუსხონ ძეგლები და გარკვეული მზრუნველობა გამოიჩინონ. დაკვირვებას მოითხოვს რამდენად კვალიფიციურად მიმდინარეობს ეს პროცესი.

კაცობრიობა ახალი გმონვევის წინაშეა, მრავალი წლის განმავლობაში გამოყენებადი საინფორმაციო ომი სულ უფრო აქტუალური ხდება.

ომი, რომელიც უხილავია, მაგრამ ძალიან საშიში, გაუდმებით მიმდინარეობს. მას განსაკუთრებით დიდი გავლენა აქვს ლოკალურ კონფლიქტებზე. არაერთი მკვლევარი მიიჩნევს, ეთნიკურ კონფლიქტებად წარმოჩენილი დაპირისპირებანი სწორედ დიდ იდეოლოგიებს შორის კონფლიქტის შედეგია და ისინი ნაციონალურ ნიადაგზე გადაიყვანეს სწორედ საინფორმაციო ომის წარმოების საშუალებით. ქართულ-ოსურ ურთიერთობაში ბზარის გაჩენაც სწორედ მხარეებად ქართველების და ოსების ჩამოყალიბებით შეძლეს.

90-იანი წლები იყო ასეთი პროპაგანდისტული შემოტევის მნიშვნელოვანი ეტაპი, მაგრამ სულ უფრო იხვეწება დიდი სახელმწიფოების მეთოდები, რაც ორი ხალხის ურთიერთობის დაპირისპირების რეჟიმში შენარჩუნებას ემსახურება. ლოკალურ კონფლიქტებში უშუალოდ ჩართული მოქალაქეების ცნობიერების ამაღლება ამ მიმართულებით მნიშვნელოვნად განმუხტავს ვითარებას და ხელს შეუწყობს ისტორიული კეთილგანწყობის აღდგენასა და შენარჩუნებას.

ძირძველი ქართული სამკვიდროს დღევანდელია, მისი მომავალი. ჩვენს თავს დატყევილი საბედისწერო უახლოესი წარსული კი ყველას მკაფიოდ გვახსოვს, რომლის ფესვებიც ისტორიულ წარსულშია საძიებელი. ცნობილი ისტორიკოსი – ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებასთან დაკავშირებით წერდა: „ამ მთის ადგილებთა ბინა რაოდენი ოვსნი დავსწერეთ, პირველად სახლებულან ქართველი გლეხნი, შემდგომად მეპატრონეთა მათთაგან გარდმოსახლებულან ოვსნი; და ქართველნი ბართა ბინა ჩამოსულან, ვინაიდან მტერთაგან ბარის შინა კაცნი შემცირებულან“ [1] საქართველოში რუსი ელჩის – ტატისჩევის (1604-1615) ცნობით, XVII საუკუნის დასაწყისში ოსები უკვე კომპაქტურად სახლობდნენ სოფელ ზახასა და მალრან-დვალეთში.

ამავე საუკუნის შუა წლებში ისინი დასახლებულან აგრეთვე დიდი ლიხვის სათავეებშიც. XVIII საუკუნის 70-იანი წლებისთვის კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე 2860 კომლი ოსი სახლობდა. აქედან – 860 – სამაჩაბლოში, 200 – საერისთაოში, დანარჩენი სხვა ადგილებში. ოსთა ერთი ნაწილი ქართლში ჩამოსახლებისთანავე „ქრისტიანად“ ინათლებოდა და ცდილობდა ქრისტიანულ წეს-ჩვეულებათა გათავისებებას, რაც მათ შეგნებაზე, ზოგად კულტურაზე, ხასიათსა და ქცევაზე ერთგვარ სასიკეთო გავლენას ახდენდა. ახლად ჩამოსახლებულ ოსებს ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობა ყოველმხრივ დახმარებას უწევდა, როგორც ეზო-სახლ-კარის მოწყობა-მონესრიგებაში, ბალ-ვენახების გაშენებაში და სხვა სასიცოცხლო პრობლემების მოგვარებაში. ქართველი მეფეები, საეკლესიო და საზოგადო მოღვაწეები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ ჩვენს მოძმე ოსებში წერა-კითხვისა და ცოდნა-განათლების გავრცელებისათვის. ოსთა შვილების სწავლა-განათლების საქმეს დიდი ამაგი დასდო ღრმად განათლებულმა მეფე-პოეტმა არჩილმა, მან ოსთა მოწინავე პირნი შეყარა და უქადაგა განათლების მნიშვნელობა. ოსებმა თანხმობა განუცხადეს, არჩილმა რამდენიმე ოსი რუსეთში გაიყვალა და 1700 წელს მოსკოვში გააცნო რუსული სასტამბო საქმეები და ქართული ასოების ყალიბები. რაც ოსებს დიდად მოეწონათ, როგორც ზაქარია ჭიჭინაძე შენიშნავს. [2].

ქართველი მეფეები ოსთა ეკლესია-მონასტრებს დიდ დახმარებას უწევდნენ, როგორც მოსახლეობაში ჭეშმარიტი ცოდნა-განათლების გავრცელების ნამდვილი მისიის მქონეთ. ქართლის მეფემ გიორგი XI-მ (1671-1688 და 1703-1709 წ.წ) ოსებთან მეგობრული ურთიერთობის ნიშნად ცეისის სიონის სოფელ ძივგისის მონასტერს ნაჩუქრობის წარწერით ზარები შესწირა.

კონფლიქტი, უკვე 1991 წელს, გამოვლინდა იმ ფორმით, რასაც შეეწირა ჩვენი ცხოვრება გამოხატული მძიმე გუშინდელი, დღევანდელი და გაურკვეველი ხვალისდელი დღით.

ცნობილი პოლიტიკური და საომარი პროცესების გამო ქართულ ნიაღვრეში მონყვეტილი ცხინვალის რეგიონი იზოლირებულ ერთეულად ჩამოყალიბდა და რუსეთის ფედერაციის სრული გავლენის პირობებში აგრძელებს ცხოვრებას.

1992 წლის ბოლოდან ცხინვალის რეგიონში მუშაობა დაიწყო ეუთო-ს მისიამ საქართველოში. კონფლიქტის შედეგად დაიღუპა ათასამდე, ხოლო უგზოუკვლოდ დაიკარგა ასამდე ადამიანი. დაახლოებით 70-80 ათასამდე ადამიანი გააძევეს საცხოვრებელი სახლებიდან. რეგიონი ფაქტობრივად დაცარიელდა. დღეის მდგომარეობით, ცხინვალის რეგიონის/სამხრეთ ოსეთის მოსახლეობა 15-20 ათასს შეადგენს.

ბუნებრივია, რომ საინფორმაციო ომი, რომელიც დღეს მძლავრად მიმდინარეობს მთელ მსოფლიოში, აღნიშნული რეგიონის საქართველოსგან სრული გამოჯვრის მიზნით აქტიურად ხორციელდება.

შექმნილ ვითარებაში რუსეთმა მოახერხა თავის მიერვე ინსპირირებულ კონფლიქტში „შუამავლისა“ და „მშვიდობისმყოფლის“ როლი ეკისრა. 1992 წლის 24 ივნისს რუსეთის შუამდგომლობით გაფორმებული (სოჭის) ხელშეკრულებით რეგიონში განლაგდა შერეული სამშვიდობო ძალები (რუსული, ქართული და ოსური შემადგენლობით) და შეიქმნა შერეული საკონტროლო კომისია.

ამ დროისთვის ცხინვალის რეგიონში განლაგებულია რუსეთის ფედერაციის საოკუპაციო ძალები, რითაც ირღვევა ევროკავშირის ყოფილი პრეზიდენტის ნიკოლა სარკოზის შუამავლობით გაფორმებული 2008 წლის 12 აგვისტოს ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმება, რომელიც რუსეთს ავალდებულებს სამხედრო ძალების უკან, კონფლიქტამდე არსებულ პოზიციებზე გაყვანას. რუსეთის ფედერაციის უკანონო გადაწყვეტილებას ცხინვალის რეგიონის/სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის ე.წ. „დამოუკიდებლობის“ აღიარებასთან დაკავშირებით ამ ეტაპზე მხარს უჭერს მხოლოდ ვენესუელა, ნიკარაგუა და ნაურუ. საქართველოს ხელისუფლების ძალისხმევის შედეგად ტუვალუმ და ვანუატუმ უკან წაიღო აღიარების გადაწყვეტილება.

დიდი ჰიბრიდული დაპირისპირება, რომელშიც რუსეთი აქტიურად მონაწილეობს, ცხინვალის რეგიონს წარმოაჩენს რუსეთის პოლიტიკის გამტარებელი ოსური მოსახლეობის ისტორიულ სამშობლოდ, რაც „წარმატებით“ ვრცელდება მთელ მსოფლიოში გაყალბებული საინფორმაციო უზრუნველყოფით.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ადგილობრივი საოკუპაციო საინფორმაციო სივრცეზე დაკვირვება, რომელიც კრემლის პოლიტიკის მხოლოდ „ექვს“ წარმოადგენს.

მნიშვნელოვანია, რომ ქართული მხარის აქტიურობის ხარისხი ამ მიმართულებით საკმაოდ დაბალია, ზოგიერთი ჩინოვნიკის გადაწყვეტილებით წლების წინ დაიხურა ადგილობრივი გაზეთები „შიდა ქართლი“, „ცხინვალი“ და „ლიტერატურული ცხინვალი“, რომელთა სქმიანობა საკამოდ ეფექტიანი იყო რეგიონის წარსულისა და დღევანდელი ობიექტურად გაშუქების თვალსაზრისით.

ასეთ ფონზე რუსულ-ოსური ადგილობრივი პროპაგანდის იარაღი აქტიურ საქმიანობას ეწევა.

რუსული ტრადიციული მეთოდები უცვლელი რჩება. მედიის საშუალებები კრემლის პოლიტიკის განვითარების და მოსახლეობამდე საკუთარი პოლიტიკის დაყვანის ერთ-ერთ მძლავრ იარაღად რჩება.

გასული საუკუნის 90-იან წლებში განსაკუთრებული დატვირთვა ტელევიზიაზე, რადიოსა და ბეჭდურ მედიაზე მოდიოდა, ამჟამად წინა პლანზე წამოვიდა, განსაკუთრებით ცხინვალის რეგიონში, თანამედროვე მედიასაშუალება – ინტერნეტჟურნალისტიკა. მულტიმედია სისტემები ერთობ კარგადაა განვითარებული ცხინვალის რეგიონში.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა საინფორმაციო საშუალებები: „იუჟნია ოსეთია“ (Южная Осетия) (რესპუბლიკური საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გაზეთი); „სამხრეთ ოსეთის პრეზიდენტის ვებგვერდი“; „ხურზარინ“ (Xurzærin) (ცისკარი); „ოსინფორმი“ (Осинформ) (საინფორმაციო სააგენტო); „ირისტონ.კომ“ (iriston.com) (ოსეთის ისტორიისა და კულტურის შესახებ); „რეს“ (PEC) (სახელმწიფო საინფორმაციო სააგენტო) ხელმძღვანელი მაია ხარებოვა; „ოსეთიანს.კომ“ (ossetians.com); „ირონ ავზადჯი კლუბ“ (Ирон æвзæджы клуб) ალანთა ენის კლუბი და სხვა. [4]

თანამედროვე საინფორმაციო ინდივიდუალური ბლოგები ცხინვალის რეგიონის მკვიდრთა მოხმარების საგნადაც ქცეულა. ინტენსიურად აშუქებენ რეგიონის ცხოვრებას საკუთარ ბლოგებზე მარია პლიონ (პლიევა), ზარინა სანაკოევა, თემურ ცხოვრებოვი და სხვა. საკმაოდ ოპერატიულია ვებგვერდი „ოსეთინსკოე რადიო ი ტელევიდენიე“ (Осетинское Радио и Телевидение) (საინფორმაციო-ანალიტიკური გამოცემა). ოკუპირებულ ცხინვალის რეგიონში მიმდინარე პროცესებს ყველაზე ოპერატიულად და დეტალურად აშუქებს „იუჟნია ოსეთია“ (რესპუბლიკური საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გაზეთი), ბეჭდური გაზეთის ელექტრონული ვერსიები გვაძლევენ საშუალებას თანმიმდევრულად განვიხილოთ რეგიონისთვის ნიშანდობლივი პრობლემები და „ნაკარნახევი“ პოლიტიკის აღსრულების პროცესი.

მაგალითისთვის საკმარისია დავასახელოთ ქართული კულტურის XVI საუკუნის ძეგლის აჩაბეთის ციხის „ალანთა ციხედ“ წარმოჩენა, სადაც ექსკურსიაზე მიჰყავთ მოსწავლეები და სტუდენტები ე.წ. სარესტავრაციო სამუშაოებს ატარებენ. ასეთ ფაქტებს ზემოთ ჩამოთვლილი „მედიასაშუალებები“ ერთხმად აშუქებენ და ავრცელებენ მსოფლიოს რუსულენოვან სივრცეში.

ასევე საყურადღებოა მე-12 საუკუნის იკორთის ტაძარს შესახებ გავრცელებული ყალბი ინფორმაცია, თითქოს აქ განისვენებენ ოსური სამეფო ოჯახის წარმომადგენლები ბიძინა ჩოლოყაშვილი, შალვა და ელიზმარ ერსითავეები. [5] ერთი შეხედვით გულუბრყვილო უზუსტობა გათვლილია დროის დისტანციაში სიყალბის დამკვიდრებაზე.

ჩანს, როგორ მიმდინარეობს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე ქართული კვალის ნაშლა მრავალპლანიანი საინფორმაციო ომის გამოყენებით.

ასეთ ვითარებაში ჩვენი საზოგადოების გაერთიანება ოსური მოსახლეობის პროგრესულად მოაზროვნე წარმომადგენლებთან სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია ორი ხალხის ისტორიული მეგობრობის აღდგენისთვის.

ჩვენი აზრით, სახელმწიფო სტრუქტურები და მთელი საზოგადოება აქტიურად უნდა ჩაერთონ მძლავრი ინტერნეტ რესურსების შექმნაში, რომ მაქსიმალურად დავიცვათ ისტორიული და სამართლებრივი რეალობა, რომელიც ჩვენი სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების საფუძველია, სადაც ყველა ეროვნების ადამიანისთვის თავისუფალი განვითარების საუკეთესო პირობები შეიქმნება.

ლიტერატურა:

1. ვახუშტი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თბ., 1941, გვ.71;
2. „ოსების ჩამოსახლება ქართლში და ქართველების ამაგი და ღვანლი მათზე“, თბ., 1916;
3. <http://south-ossetia.info/> 10.10.2018
4. republikarso.org
5. osinform.org

Zaza Tsojniashvili

*Professor of Caucasus International University,
Georgia, Tbilisi*

About Cultural Monuments on the Occupied Territory in the Process of Information Warfare

The centuries-old tradition of Georgian-Ossetian relations is distinguished by a high culture of preserving and transmitting historical heritage to the two nations for generations.

Number of well-known Georgian and Ossetian scholars have studied those heritage and published the findings, although those monuments remained in the occupied territories of Georgia still remains actual topic for the scholars.

Nowadays, as the sources say, the de facto government is trying to express attention towards those heritage and they say that some rehabilitation process is also going on, although it is still unknown whether those process is underway by professionals.

The coverage of the monuments in the local media of the Tskhinvali region is characterized by propaganda tendencies.

One way to improve the situation is to maximally cooperate with the relevant Georgian and Ossetian structures and Ossetian structures.

ნეიროლინგვისტური პროგრამირების მეთოდი უსხოური ენის შესწავლისას

ნეიროლინგვისტური პროგრამირების მეთოდი შეიმუშავეს ამერიკაში ლინგვისტმა ჯონ გრინდერმა და ამერიკელმა ფსიქოლოგმა რიჩარდ ბენდლერმა. ტერმინი მოიცავს ნეიროლოგიას, მეტყველებას (ლინგვისტიკა) და პროგრამებს. ნეიროლინგვისტური სისტემა არეგულირებს სხეულის ფუნქციონირებას, მეტყველება განსაზღვრავს ჩვენს სხვეთან ურთიერთობას, პროგრამები კი განსაზღვრავენ იმ სამყაროს მოდელს, რომელსაც ჩვენ ვქმნით.

ნეიროლინგვისტური პროგრამირება აღწერს, თუ როგორ ხდება ჩვენს აზროვნებასა და მეტყველებას შორის ინტერაქცია, თუ როგორ უკავშირდება ერთმანეთს სხეული და ქცევა. ამგვარად, იგი მოიცავს ადამიანის არსებობისა და განვითარების სხვადასხვა ასპექტებს: ქცევით კომპეტენციებს (ჩვენი ქმედებები), კოგნიტიურ პროცესებსა და სტრატეგიულ აზროვნებას (ჩვენი ქცევების მიმართულება), ღირებულებების სისტემას (მოტივაცია) და რწმენას (ჩვენი ნება), იდენტობას (ჩვენი როლი და მისია), ჩვენს ხედვას.

ნეიროლინგვისტური პროგრამირების საფუძველში დევს სამი ფსიქიატრის - ფრიც პერლზის (გემტალტთერაპია), ვირჯინია სატირისა (საოჯახო თერაპია) და მილტონ ერიქსონის (ერიქსონის ჰიპნოზი) - ქცევის ვერბალური და არავერბალური კოპირების ტექნიკა.

ისინი ეფუძნებიან ენობრივ შაბლონებსა და სხეულის მიერ გადმოცემულ სიგნალებს, რომელიც შეიქმნა რამდენიმე ფსიქოთერაპევტის დაკვირვებებზე დაყრდნობით. ეს უკანასკნელები პრაქტიკაში იყენებდნენ ნეიროლინგვისტურ პროგრამირებას და თვლიდნენ, რომ ჩვენი სუბიექტური რეალობა განისაზღვრება გარკვეული რწმენის, წარმოდგენებისა და ქცევით, რადგან ნებისმიერი ქცევა (სრულყოფილი ან არაფუნქციონალური) შემთხვევით არ ვლინდება, არამედ გააჩნია სტრუქტურა, მაგრამ ამ სტრუქტურის გაგება შესაძლებელია. ნეიროლინგვისტური პროგრამირება გამოიყენება სხვადასხვა სფეროში: გაყიდვები, ფსიქოთერაპია, კომუნიკაცია, განათლება, სპორტი, ბიზნესის მართვა და ა.შ.

ნეიროლინგვისტურ პროგრამირებაში არსებობს 10 აქსიომატური პრესუპოზიცია, რომლებიც გამოიყენება ნაპ-ს ინსტრუმენტებად და შემქმნელთა ვარაუდით აადვილებს სასურველი ეფექტის მიღწევას. პრესუპოზიციათა მნიშვნელობა მდგომარეობს არა მათ ჭეშმარიტებაში, არამედ დამაჯერებლობაში, რაც განაპირობებს მიზნის მიღწევის ეფექტურ საშუალებას.

– ადამიანი ყოველთვის აკეთებს არჩევანს საუკეთესოზე
– გონება და სხეული-ერთიანი კიბერნეტიკული სისტემის ელემენტებია. ერთ ნაწილში ცვლილება იწვევს მეორე ნაწილში ცვლილებას

– საკუთარი და სხვისი სამყაროს მოდელი შეიძლება, საფუძველშივე განსხვავდებოდეს ერთმანეთისაგან. ყველა სუბიექტური მოდელი თანაბრად ჭეშმარიტია, ან თანაბრად მცდარი

- კომუნიკაციის არსი მდგომარეობს რეაქციაში, რომელსაც ის წარმოშობს
- სანყისში, ყველა ქმედებას განაპირობებს პოზიტიური განზრახვა
- სამყაროს ზოგადად მეგობრულია და მასში უხვადაა რესურსები
- ადამიანებს გააჩნიათ ყველა საჭირო რესურსი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად
- არ არსებობს წარუმატებლობა; არსებობს მხოლოდ უკუკავშირი
- ადამიანი არ არის მისი ქმედება.

ნეიროლინგვისტური პროგრამირების პრესუპოზიციები წარმოადგენენ ნეიროლინგვისტური პროგრამირების ძირითად პრინციპებს. პრესუპოზიციები (მაგალითად, „სამყაროში უამრავი რესურსია“) ან პოზიტიურად ჩამოყალიბებულ რწმენათა ერთობლიობა გამოიყენება როგორც ჯგუფური ან ინდივიდუალური მუშაობის საბაზისო ხელსაწყო. კომუნიკაციაში პრესუპოზიციების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ეფექტს წარმოადგენს თანამოსაუბრის მიერ პრესუპოზიციის ძირითადი პოსტულატის აღქმა. ადამიანის კრიტიკული აზროვნება მიპყრობილია ძირითად ელემენტზე მაშინ, როცა პრესუპოზიცია კრიტიკული აღქმის საზღვრებს მიღმაა. მაგალითად, ფრაზაში „წვიმამ გადაილო“ თანამოსაუბრე ყურადღებას აქცევს

ძირითად ელემენტს, რომ წვიმა შეწყდა მაშინ, როცა პრესუპოზიცია, რომ წვიმა მოდიოდა, ყურადღების მიღმა რჩება.

ნეიროლინგვისტური პროგრამირება საშუალებას იძლევა, განავითარო კომუნიკაციური უნარები, ასევე საკუთარი თავი და ზოგადად პიროვნება. ასევე იგი საკუთარი ემოციური მდგომარეობის სწორად გაგების, გარესამყაროს მრავალმხრივი გაგების, ქცევაში მოქნილობის, ფობიებისა და ფსიქოლოგიური ტრავმების მოშუშების საშუალებას იძლევა.

სწავლის პროცესში ეს არის ახალი რესურსების გამოყენების შესაძლებლობა. ჩვენი პირადი წარმატების ხელახლა გამოყენება და მისი ერთი სიტუაციიდან მეორეში გადატანა ან სხვათა წარმატების მოდელირება და ამის შედეგად სწავლა.

აღსანიშნავია, რომ უცხოური ენების ცოდნა მნიშვნელოვანია თანამედროვე საზოგადოებაში. მსოფლიოში ყველა დაინტერესებულია თანამშრომლობაში, განსაკუთრებით იმ პირებთან, რომლებმაც იციან ინგლისური მანინც. ენობრივი ბარიერის არ არსებობის შემთხვევაში, თუკი ამას ემატება პროფესიული უნარები, ამ პირს აუცილებლად მიიღებენ სამსახურში.

მედიკოს-ნეიროფიზიოლოგები ამტკიცებენ, რომ ენის სწავლა აუმჯობესებს სისხლის მიმოქცევას, აზროვნება უფრო სხარტი ხდება და ავითარებს მესხიერებას. ენის სწავლის პროცესი უნდა იყოს რაც შეიძლება მეტად ეფექტური. ამისათვის საინტერესოა ნეიროლინგვისტური მეთოდის გაგებაც.

ნეიროლინგვისტური პროგრამირების მეთოდი თავიდანვე გულისხმობს სწავლების საშუალებების მორგებას შემსწავლელზე. თუკი სწორად გავითვასინლინებთ ყველა ნიუანსს, მაშინ სწავლის პროცესიც გამარტივდება.

ნეიროლინგვისტური პროგრამირების მეთოდი წარმოადგენს თავისთავად ენის სწრაფ და გამარტივებულ შესწავლას, აქ იგულისხმება არა მარტო ცალკეული სიტყვები, არამედ ენობრივი კონსტრუქციებიც.

ეს მიიღწევა არა მხოლოდ ენის შესახებ ერთიანი, მთლიანი წარმოდგენის ჩამოყალიბების საშუალებით, არამედ ასაღწერი მოვლენის სემანტიკური შემადგენლების ცოდნის საშუალებით.

გამომდინარე იქედან როგორ აღიქვამს სამყაროს შემსწავლელი, უნდა შეირჩეს სწავლების საშუალება, ხერხი, მეთოდი.

იმ ადამიანებს, რომლებიც ინფორმაციას კარგად იმახსოვრებენ მოსმენით, უცხოური ენის ფლერადობა უყალიბებს გარკვეულ ხმოვან გამას. ამ ადამიანებმა მეტი ყურადღება უნდა მიაქციონ პრაქტიკას ენის მატარებლებთან და დიდი დრო არ უნდა დახარჯონ სახელმძღვანელოებთან მუშაობაში. მათი ამოცნობა შეიძლება ისეთი ფრაზებით, როგორიცაა: დავილაპარაკოთ! მომისმინეთ! მელოდიასავით ჩამესმის ყურში! ამ ტიპის ადამიანები დიდი ყურადღებით უსმენენ ლექციას, ამუშავებენ დიალოგს, მონაწილეობენ დისკუსიებში, გადმოსცემენ ტექსტს.

ადამიანთა ის ტიპი, ვინც მხედველობით აღიქვამს ინფორმაციას, მათთვის მნიშვნელოვანია წერის პრაქტიკის დამუშავება და ყურადღებით ყველაფრის დაფიქსირება, რასაც მასწავლებელი აძლევს, თუმცა რაოდენ უცნაურიც არ უნდა იყოს, მათთვის უფრო რთულია ენის შესწავლა მხოლოდ წიგნებით, ურთიერთობის გარეშე. მეორე მხრივ, თუკი გამოვიყენებთ სწავლებაში სპეციალურად გამოგონილ სიმბოლოებს, ნახატებს, სხვადასხვა ფერის მარკერებს, ისინი უფრო მალე მიაღწევენ პროგრესს ენის სწავლაში.

ამ ტიპის ადამიანის აღმოჩენა შეიძლება მათი გამოთქმებით: შეხედეთ! აი, ნახეთ რა მაქვს მე მხედველობაში! წარმოიდგინეთ! გარდა ამისა, მათ აქვთ ძალიან სწარფი მეტყველება. ისინი აღიქვამენ დაფაზე დაწერილ, წიგნში მოცემულ, ინფორმაციას, რომელიც წარმოდგენილია სქემატურად. ისინი კარგად ართმევენ თავს წერილობით დავალებას, უფრო კარგად წერენ თემას, ვიდრე ყველაზე ზეპირად ტექსტს.

მესამე ტიპის ადამიანები თავიანთ შეგრძნებებზე ამახვილებენ ყურადღებას. მათთვის რთულია ენის შესწავლა, თუკი ისინი მას ყოველდღე არ იყენებენ, მაგალითად, არ ცხოვრობენ საზღვარგარეთ. მათ ახასიათებთ ისეთი გამოთქმები, როგორიცაა: ვერ ვიგებ, რას ამბობ? თქვენ როგორ უყურებთ ამას? ჩემთვის ასე უფრო კომფორტულია! მე ასე ვგრძნობ! ისინი ტექსტს კარგად გადმოსცემენ, როდესაც როლურ თამაშებს ასრულებენ. ათამაშებენ სხვადასხვა სცენებს.

ენის სრულყოფილი შესწავლისას ყველა ამ ტიპის ადამიანს მოუწევს დამწერლობით ენასთან, მის ფლერადობასთან და გამოთქმასთან შეჯახება და არ უნდა დაგვაგინყდეს, რომ ბევრ ენაში შესტიკულაცია მეტყველებაში თამაშობს ძალიან დიდ როლს.

ამერიკელი ლინგვისტი ჯონ გრინდერი ამბობდა, რომ ერთი ენიდან მეორეზე თარგმნისას ცნება ზუსტად ვერ გადადის ისე, როგორც ის წარმოდგენილია ამა თუ იმ ენაში. სწორედ ცნობიერებაში არსებული წარმოსახვა გვაძლევს ამ პრობლემის გადაჭრის საშუალებას.

შემსწავლელის ირგვლივ უნდა მოეწეოს ისეთი ენობრივი გარემო, რომელიც მას ენის შესწავლაში დაეხმარება, პრიორიტეტი ამ დროს ენიჭება რეალურ სამეტყველო სიტუაციებს. ნეიროლინგვისტური პროგრამირებისას სწავლება უნდა დაეფუძნოს ნებაყოფლობით და უნებლიე ფოკუსების გადანაწილებას. ამისათვის სწავლებისას უნდა ჩავრთოთ თამაში და სენსორული საქმიანობაც.

მთლიანობაში ნეიროლინგვისტური პროგრამირება საშუალებას იძლევა ახალი მიდგომებით შევხედოთ უცხოური ენის შესწავლას და დავამუშავოთ ახალი ინფორმაცია ეფექტური საშუალებების გამოყენებით.

შესაბამისად, ნეიროლინგვისტური პროგრამირება გვაძლევს საშუალებას უფრო ეფექტურად და ახალი მიდგომებით ვასწავლოთ უცხოური ენა.

ლიტერატურა:

1. Нейролингвистическое программирование // Википедия – свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. URL: <http://ru.wikipedia.org>.
2. შავერდაშვილი.ე., „უცხოური ენების სწავლების საფუძვლები“, ნაწილი პირველი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2014.
3. ჭანტურია.გ., ხატიაშვილი.ხ. „უცხო ენის სწავლების მეთოდოლოგიური ძიებანი“, გამომცემლ.უნივერსალი, 2012.
4. Alain CAYROL et Josiane DE SAINT PAUL, *Derrière la magie la programmation neurolinguistique*, InterEditions, 1984
5. LÉPINEUX, REINE, Nicole SOLEILHAC et Andrée ZÉRAH, *La programmation neuro-linguistique à l'école*. Paris, Édition Nathan, 1996
6. Robert DILTS , « modéliser avec la PNL » .p.18

Gvantsa Tchanturia

Doctor of Philology

Khatia Khatiashvili

Doctor of Philology

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

THE USE OF NLP TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE

The method of Neuro-linguistic programming was developed by American linguist John Grinder and American psychologist Richard Bundler in America. The term includes neurology, speech (linguistics), and programs. The Neuro-linguistic system regulates the functioning of the body, speech determines our relationship with others, and programs however define the model of the world we create. NLP teaches us to communicate better.

Neuro-linguistic programming describes how our thinking and speech interact, how the body and behavior relate to one another. As such, it encompasses various aspects of human existence and development: behavioral competences (our actions), cognitive processes and strategic thinking (the direction of our behaviors), values system (motivation) and beliefs (our will), identity (our role and mission), our vision.

The learner should be provided with a language environment that will help him / her to learn the language. Priority will be given to realistic speech situations. In Neuro-linguistic programming, teaching must be based on the distribution of voluntary and involuntary focus. To do this, we need to include games and sensory activity in teaching.

Neuro-linguistic programming allows us to take a fresh look at foreign language learning and process new information using effective means.

**არაფორმალური განათლების ენა აფხაზეთის სსრ-ში 1926-1930 წლებში
(საარქივო მასალების მიხედვით)**

საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის ფონდში [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927, N 640:130] დაცულია რუსულენოვანი დოკუმენტი, რომელშიც აღწერილია აფხაზეთში 1926-1927 წლების კულტურულ-საგანმანათლებლო ქსელის მუშაობა. დოკუმენტის ბოლოს, 137-ე გვერდზე მიწერილია, რომ ეს საბუთი შეუდგენიათ 1927 წლის 14 ოქტომბრის მიმართვის პასუხად.

აღნიშნული საარქივო მასალის სათაურია „აფხაზეთი“, რომელიც შემდეგი ორი ქვეთავისაგან შედგება: „წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაცია“ და „საბჭოთა პარტიული სკოლები“. დოკუმენტის ავტორს წარმოდგენილი აქვს ცნობები აღნიშნული ორგანიზაციების ეროვნული და ენობრივი ნიშნით დაყოფის შესახებ. შესავალ ნაწილში განმარტებულია ის მთავარი მიზეზები, რამაც განაპირობა ამ ორი ტიპის სტრუქტურის ჩამოყალიბება, კერძოდ: „ქვეყნის სამეურნეო ზრდით გამოწვეულმა აფხაზეთის გლეხობის მიერ პოლიტიკური აქტიურობის გამოჩენამ და გადამჭრელმა გადაწყვეტამ ლოზუნგისა „სახით სოფლისავენ“ მთავარპოლიტიკანის¹ წინაშე წამოჭრა განუხრელი ამოცანა ქალაქისა და სოფლის მოზრდილი მოსახლეობის პოლიტიკური და კულტურული განვითარების ტემპის გაძლიერებისა.

სოფლის დაბალი დონე (18-დან 40 წლამდე ასაკის მოსახლეობის 80,9% წერა-კითხვის უცოდინარი მოსახლეობა), მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის სიჭრელე, მძიმე და ბნელი ყოფა, მოსახლეობის სიმეჩხრე ([დასახლების] ხუტორული ტიპი), მძიმე უგზოობა, სოფელში კულტურული ძალების არარსებობა და მუშაობისათვის მინიმალურად საკმარისი კრედიტების არარსებობა და ბოლოს, ქართულ და სომხურ ენებზე ეროვნული ლიტერატურის მწვავე უკმარისობა და აფხაზურ და ბერძნულ ენებზე მისი სრული უქონლობა წარმოადგენდა გადაუღალავ დაბრკოლებას ადგილებზე პოლიტიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო ქსელის ორგანიზებისათვის. ხოლო შესაბამისი შენობების, ყველაზე აუცილებელი ინვენტარისა და საჭირო კვალიფიკაციის პოლიტიკანათლების არარსებობა კიდევ უფრო ართულებდა ამ ამოცანას“ [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930, N 640:130].

სხვადასხვა საარქივო მასალების არაერთი ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ განათლების სისტემაში სირთულეს ქმნიდა აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის მრავალფეროვნება, კულტურული ძალებისა და ეროვნული ლიტერატურის არარსებობა ან ნაკლებობა. ასევე დოკუმენტებში ხშირად მითითებულია ის ფაქტი, რომ საჭირო სხვადასხვაენოვანი ნიგნები და სახელმძღვანელოები სხვა რესპუბლიკებიდან შემოჰქონდათ, თუმცა პრობლემის აღმოსაფხვრელად საჭირო ღონისძიებების განხორციელების ნაცვლად, იქმნებოდა ისეთი ორგანოები, როგორებიცაა ლიკებები² და საბჭოთა პარტიული სკოლები. ცხადია, ამას ნაკლები ბიუჯეტი სჭირდებოდა და გარდა ამისა, ამ სკოლების ფუნქცია პარტიული პროპაგანდა და აგიტაცია იყო.

საარქივო დოკუმენტის მიხედვით, ლიკებების ჩამოყალიბება 1924-25 წლებიდან იწყება. 1926-27 წლებში აფხაზეთში ეროვნული ნიშნის მიხედვით სულ 131 ლიკპუნქტი და მცირედმცოდნეთა სკოლა არსებობდა. მათგან ყველაზე მეტი იყო ქართული ლიკპუნქტი (55), შემდეგ აფხაზური (36) და სომხური (21), ხოლო ყველაზე ცოტა ბერძნული (10) და რუსული (9). წერა-კითხვის ლიკვიდაციის სკოლა 1925-26 წლებში გაიარა 3.930 კაცმა, მათ შორის: ქართველი იყო 1.650, აფხაზი – 1.080, სომეხი – 630, ბერძენი – 300, რუსები – 270.

¹ მთავარპოლიტიკანი – პოლიტიკური განათლების მთავარი სამმართველო.

² ლიკები – რუს. ликвидация безграмотности у населения „მოსახლეობაში წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაცია“. ტერმინი აქ გამოყენებულია იმ სპეციალური პუნქტების აღსანიშნად, რომლებშიც წერა-კითხვას ასწავლიდნენ სხვადასხვა ასაკის მოსახლეობას.

1926-27 წელს ეროვნული ნიშნის მიხედვით მაზრებში წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაციის სკოლები შემდეგნაირად ნაწილდება:

მაზრები	ლიკუუნქტები						მცირედმცოდნეთა სკოლები					
	აფხ	ქართ	სომხ	ბერძ	რუს	სულ	აფხ	ქართ	სომხ	ბერძ	რუს	სულ
სოხუმის	2	8	5	7	2	24	1	2	2	-	1	6
კოდორის	15	1	1	-	-	17	3	1	-	-	-	4
გალის	3	19	-	-	-	22	1	9	-	-	-	10
გუდაუთის	10	-	2	-	3	15	-	-	2	-	5	7
გაგრის	1	3	-	-	3	7	-	-	2	-	-	2
ქ. სოხუმში	-	1	-	-	1	2	-	-	-	-	3	3
ჯამი	31	32	8	7	9	87	5	13	6	-	9	32

[სეა, ფ. 284, ან. 1, 1926-1927, N 640:131-132].

წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაციის სკოლები ყველაზე მეტი იყო სოხუმისა და გალის მაზრებში, ყველაზე ნაკლები – ქ. სოხუმში, ვინაიდან ამ უკანასკნელში ისედაც ფუნქციონირებდა სხვადასხვა ტიპის სასწავლებელი.

დოკუმენტის ამ ქვეთავის ბოლო აბზაცში აღნიშნულია, რომ ლიკუუნქტები და მცირედმცოდნეთა სკოლები არ არსებობდა თვითმპყრობელობისა და მენშევიკური მთავრობის დროს და რომ ამ ტიპის სკოლები საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში შექმნილი მუშაობის ახალი სახეობა იყო. მიუხედავად ზემოაღნიშნული დაბრკოლებებისა, მნიშვნელოვანი იყო ვ. ლენინის ანდერძის შესრულება. ავტორის თქმით: „თუ გავითვალისწინებთ აფხაზეთში ეროვნულ ენებზე მომზადებული მასწავლებელ-ლიკვიდატორთა უყოლობას და ზემოთ აღნიშნული ობიექტური პირობების არსებობას, რაც სკოლებში მეცადინეობების მიმდინარეობას არანორმალურად აქცევს, ცხადი ხდება წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაციის ორგანიზებისა და ლიკვიდაციის სკოლების არსებობისათვის საჭირო მუშაობის მთელი სირთულე... წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაციის შესახებ ვ. ლენინის ანდერძის რაც შეიძლება ინტენსიურად შესრულებისათვის, ქვეყნის კულტურული და სამეურნეო აღმავლობისათვის, მასებში კომუნიზმის იდეების დასანერგად და მოსახლეობის მასის მსოფლიო პროლეტარულ კულტურასთან საზიარებლად აუცილებელია, უპირველეს ყოვლისა, სალიკვიდაციო სკოლების ასიგნების გაზრდა და ნაწილობრივ აღმოფხვრა (მთლანად თუ არა) ზემოთ აღნიშნული პირობებისა, რომლებიც ამუხრუჭებენ სალიკვიდაციო სამუშაოებს“ [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930, N 640:132].

როგორც ვხედავთ, ზემოთჩამოთვლილი არაერთი მიზეზებს შორის უმთავრესი იყო სხვადასხვაენოვანი მასწავლებელთა და ლიკვიდატორთა კადრების არარსებობა, რის გამოც არანორმალურ პირობებში მიმდინარეობდა ლიკუუნქტებსა და მცირედმცოდნეთა სკოლებში სასწავლო პროცესი (ავტორი ამ ყველაფერს ობიექტურ მიზეზებს უწოდებს). ამ ვითომ საგანმანათლებლო ორგანოების უპირველესი მიზანი ამავე დოკუმენტშიც დაუფარავად არის განმარტებული, კერძოდ, წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო სკოლები, სინამდვილეში, კომუნისტური პოლიტიკური იდეოლოგიის პროპაგანდისთვის იქმნებოდა. ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა საარქივო მასალაში აღნიშნული ფაქტები და შეფასებები, კერძოდ: 1. ხაზგასმა აფხაზეთის ეთნიკური მრავალფეროვნებისა და ამის ერთ-ერთ პრობლემად წარმოჩენა; 2. სხვადასხვაენოვანი ლიტერატურის სიმწირე ან სრული უქონლობა; 3. სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის მასწავლებელთა არარსებობა.

ასეთ პირობებში საკითხავია, აგიტაციისთვის რომელ ენებს იყენებდნენ ძირითადად – ქართულს, აფხაზურს თუ რუსულს? ამ კითხვის სარწმუნო პასუხი საარქივო მასალის მეორე ქვეთავშია მოცემული, რომელშიც აღნიშნულია, რომ სოხუმში არსებულ პირველი საფეხურის საბჭოთა პარტიულ სკოლაში, რომელსაც უკვე ოთხი გამოშვება ჰქონდა: „**მსმენელთა ეროვნული შემადგენლობის ნარეობის გამო მეცადინეობები... რუსულ ენაზე მიმდინარეობს**“. დასახელებულ სკოლაში 1925-27 წელს 31 კაცი სწავლობდა: მამაკაცი – 27, ქალი – 4; აფხაზი – 21, ქართველი – 18, სვანი – 5, ბერძენი – 7, რუსი – 1, სომეხი – 6; პარტიის წევრი – 1, წევრობის კანდიდატი – 16, კომკავშირელი – 12, უპარტიო – 2; მუშა – 2, გლეხი – 29 [სეა, ფ. 284, ან. 1, N 640:134]. აქ საყურადღებოა სვანის გამოყოფა ცალკე ეროვნებად, რაც ემთხვევა 1926 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მონაცემებს, სადაც სვანი ასევე ცალკე ეროვნებად იყო გამოყოფილი. საბჭოთა პარტიული სკოლის მიზანი იყო სპეციალური მომზადებისა და საჭირო პოლიტიკური განვითარების მქონე კადრების მომზადება.

დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ არაფორმალური განათლების ორგანოებიდან აფხაზეთში პირველად ქობ-სამკითხველოები შექმნილა 1922 წლის ბოლოს. ქობ-სამკითხველოები „...მოწოდებულია გლეხობის დასახმარებლად სოფლის მეურნეობის წარმოების უფრო კულტურული ფორმების გამოყენებაში, სოფლად საბჭოთა საზოგადოებრიობის დასაწერად“ [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930, № 640:135]. აქაც მთავარი მიზანი იყო მოსახლეობის შეგნებაში იდეოლოგიური გარდატეხა!

საარქივო მასალებში არის საინტერესო ცნობა **აფხაზეთში მცხოვრები ბერძნებისა და ესტონელების მდგომარეობის შესახებაც** რომელიც შედგენილია 1930 წლის 16 აპრილს აფხაზეთის ცაკის 13 აპრილის № 93.447 მიმართვის პასუხად [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930]. ადრესატი აფხაზეთის ცაკი ყოფილა. რაკი ცნობა საქართველოს ცაკის ფონდში მოხვდა, ცხადია, ეს ინფორმაცია სწორედ საქართველოს ცაკს სჭირდებოდა. დოკუმენტის სათაურია: **“ცაკს”** და მას ხელს აწერენ აფხაზეთის განათლების სახალხო კომისარი **ა. ჭოჭუა** და ამავე განსახკომის საქმეთა მმართველი **სოკოლოვი**. მითითებულ წყაროში აღნიშნულია შემდეგი:

„1. სასკოლო შენობების მდგომარეობის შესახებ: ბერძნული სასკოლო შენობების 75% არ შეესაბამება თავის დანიშნულებას და მოითხოვს გადაკეთებას; ხოლო ესტონური სასკოლო შენობები უფრო გამოსადეგია.

2. აფხაზეთში ბერძნული და ესტონური მოსახლეობის წიგნიერების პროცენტის დადგენა არ მოგვიხერხდა, ვინაიდან ცსს¹-საც არ აღმოაჩნდა ეს მონაცემები.

3. ბერძნული სკოლები სახელმძღვანელოებით სრულად არ არის უზრუნველყოფილი, ვინაიდან როსტოვში არსებული გამომცემლობა - ბერძნული ვერ უძღვება თავის საქმეს. პირველი სამი ჯგუფი [= კლასი] უფრო უზრუნველყოფილია, დანარჩენი ჯგუფები განიცდიან სახელმძღვანელოების ნაკლებობას. ესტონური სკოლები უზრუნველყოფილია სახელმძღვანელოებით.

4. არსებობს 2 სპეციალური ბერძნული ქობ-სამკითხველო - კონსტანტინოვსკოესა და მიხაილოვსკოეში, და 2 ესტონური - სალმეში და ვერხნი ლინდაუში. გარდა ამისა, ბერძენ მოსახლეობას ემსახურება ნებელდის, ჯირხვისა და პილენკოვოს ქობ-სამკითხველოები“ [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930:47]. ჩვენ მიერ მოძიებულ საარქივო მასალებში არაერთხელ არის მითითებული, რომ სხვადასხვა ეროვნული სკოლებისთვის სახელმძღვანელოები ხშირად მეზობელი რესპუბლიკებიდან და სახელმწიფოებიდან შემოჰქონდათ, რასაც ადასტურებს მოცემული დოკუმენტიც.

საინტერესო ინფორმაციას გვანვდის ამავე ფონდში დაცული 3-გვერდიანი ცნობა ესტონელთა და ბერძენთა სოფლების მინათმონყოფის შესახებ [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930] ცნობა შედგენილია 1930 წლის 15 აპრილს აფხაზეთის ცაკის 13 აპრილის #93.447 მიმართვის პასუხად. დოკუმენტს ხელს აწერენ მინსახკომის კომისარის მოადგილე **აბზიანიძე** და საქმეთა მმართველი **ბერჟე**. ცნობას აქვს მნიშვნელობა ჩვენი ნაშრომში განხილული ზოგი საკითხისათვის.

აფხაზეთის სსრ მინსახკომის განმარტებით: „1923 წლიდან არ ჩატარებულა მინების მასობრივი აღწერა და ეროვნული ნიშნით აღრიცხვა. ამიტომ მინსახკომს შესაძლებლად მიაჩნია, გაცნობოთ ცალკეული არსებული ცნობები, რომელთაც არა აქვთ სისტემატური ხასიათი. აფხაზეთის სსრ-ში სულ არსებობს 5 ესტონური სოფელი, მათგან 3 სოხუმის მაზრაში და 2 გაგრისაში. დროთა განმავლობაში სოფლებში მინების რაოდენობა შემცირდა მეზობლების მიერ თვითნებური მიტაცებების გამო.

ბერძნები უპირატესად ასევე დასახლებულნი არიან ყოფილი გადასახლების უბნებზე სოხუმის მაზრაში. ყველაზე დიდ ბერძნულ სოფლებს განეკუთვნება **ალექსანდროვსკოე, კონსტანტინოვსკოე, ეკატერინენსკოე, პეტროვსკოე, ოლგინსკოე, ალექსანდროვსკოე-მიხაილოვსკოე, ბეშკარდაშ-ანდრეევსკოე, აზანთა**. როგორც სოფლების ოლგინსკოესა და ალექსანდროვსკოეს მაგალითზე ჩანს, ისინი [ბერძნულ სოფლები] შედარებით დიდ ნაკვეთებს იღებდნენ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბერძენ გლეხთა ნაწილი, რომლებიც მენშევიკების მთავრობის დროს გაემგზავრა და [მერე] უკან დაბრუნდა, იქ დასახლდა, სადაც მოუხერხდა - ქვიან ნიადაგებზე, ნათესავეებთან იჯარის სანყისებზე. ლტოლვილებმა, რომლებიც მკვიდრ ბერძნებს ჩაუსახლდნენ, მნიშვნელოვნად გააუარესეს ბერძენი გლეხობის მდგომარეობა“.

დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ აფხაზეთის სსრ-ში სულ 5 ესტონური სოფელი არსებობდა: **ესტონკა, ვერხნი ლინდაუ, ნიჟნი ლინდაუ, სულევო და სალმე**, რომელთა შექმნის თარიღად მითითებულია 1883-84 წლები. ამ სოფლებში 38-დან 96-მდე კომლი ცხოვრობდა [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930:45].

¹ ცსს – ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველო.

ახლა განვიხილოთ, თუ როგორი მუშაობა მიმდინარეობდა მთელს საქართველოში არაფორმალური განათლების მიმართულებით, მაგალითისთვის წარმოვადგენთ ერთ-ერთ დოკუმენტს, რომელშიც აღწერილია ბერძნული და გერმანული დიასპორებით დასახლებულ სოფლებში არსებული ენობრივი სიტუაცია.

ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის ფონდში (ფონდი 284, ანაწერი 1. საქალაქო: „საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი. 13.9.1927 წ. – 28.4.1930 წ.“ ხელმოწერილია – 12/II.30 წ.) დაცულია დოკუმენტი სათაურით: „**მოსხენება ბერძენ და გერმანელ ნაცუმცირესობებს შორის პოლიტსაგანმანათლებლო მუშაობის შესახებ**“. მასში აღწერილია დასახლებული ეთნოსებისთვის შექმნილ ქობ-სამკითხველოებში, წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო და მცირედმცოდნეთა სკოლებში არსებული ენობრივი სიტუაცია. მითითებულია, რომ ტფილისის ოლქში არსებობდა 2 გერმანული (**აღბულალის რაიონში – ასურეთისა, ლუქსემბურგის**) და 7 ბერძნული ქობ-სამკითხველო (**აღბულალის რაიონში – ირაგისა, წინწყაროსი; წალკის რაიონში – ავრანლოსი, ბარმაქისისა, ბეშთაშენისა; ბაშკინეთის რაიონში – კაშკატალისა; ბორჩალოს რაიონში – ოფრეთისა**) [სცა. ფ. 284, ან. 1, 1927-1930, N 640:50]. დოკუმენტში მითითებულია, რომ ავრანლოს, ბეშთაშენის, ირაგის, წინწყაროს, კაშკატალისა და ოფრეთის ბიბლიოთეკებში ყველა წიგნი რუსულია. გარდა ამისა, დეტალურად არის აღწერილი, თუ რა შინაარსისა და რა რაოდენობის წიგნები იყო განაწილებული ამ ბიბლიოთეკებში, კერძოდ: „ლუქსემბურგის ქობ-სამკითხველოში სრულებით არ არის საბავშვო წიგნები გერმანულ ენაზე, რუსულად მხოლოდ 20 წიგნია. სამხედრო ლიტერატურაც ასევე არ არის გერმანულ და რუსულ ენებზე; გერმანულ ენაზე ანტირელიგიური ლიტერატურიდან არის მხოლოდ 2 წიგნი: „რელიგიის წარმოშობა“ და „**ანტირელიგიური ბიბლია**“. რუსულ ენაზეც ანტირელიგიური [ლიტერატურა] ძალზე ცოტაა – სულ 12 ბროშურა, ეს მაშინ, როცა გერმანელთა შორის ძალიან განვითარებულია სექტანტობა, არსებობს ბაპტისტებისა და ლუთერანების სექციები. სასოფლო-სამეურნეო ლიტერატურა არსებობს, მაგრამ არ შეესაბამება ადგილობრივ პირობებს – ლუქსემბურგში მეურნეობის მთავარი დარგები მევენახეობა და მებოსტნეობაა, მიუხედავად ამისა, ამ საკითხებზე ლიტერატურა სრულებით არ არსებობს. არ არის ლიტერატურა არც კოოპერაციის საკითხებზე.

ასეთივე მდგომარეობაა ასურეთის გერმანულ და ბერძნულ ქობ-სამკითხველოებშიც. **ბერძნულ ქობ-სამკითხველოებში წიგნები ცოტაა**, არსებული წიგნები, განსაკუთრებით სასოფლო-სამეურნეო ლიტერატურა, არ შეესაბამება ადგილობრივ პირობებს. ანტირელიგიური, სამხედრო და საბავშვო ლიტერატურა ზოგ ქობ-სამკითხველოში ცოტაა, სხვებში კი სულ არ არის. 1930 წლიდან ქობ-სამკითხველოთა მომარაგება ხდება გეგმიური წესით – ცენტრალიზებულად. გაფორმებულია ხელშეკრულება სახელმწიფო გამომცემლობასთან [სახელგამი], რომელიც ტფილისის პოლიტგანათლების [სამმართველოს] მიერ შედგენილი სტანდარტის შესაბამისად ამარაგებს ქობ-სამკითხველოებს ლიტერატურით (გათვალისწინებულია რაიონების მხარეთმცოდნეობითი და სხვა თავისებურებანი). ყველა ქობ-სამკითხველო, როგორც გერმანული, ისე ბერძნული, მომარაგებულია ანტირელიგიური, პოლიტიკური, საბავშვო, სასოფლო-სამეურნეო სტანდარტის მიხედვით, აგრეთვე საკოლმეურნეო და საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობისადმი მიძღვნილი ლიტერატურით“ [სცა. ფ. 284, ან. 1, 1927-1930, N 640:52].

მაშასადამე, დოკუმენტში რამდენჯერმე ხაზგასმული წიგნების განაწილების სტანდარტი გულისხმობდა ლიტერატურის განაწილებას განსაზღვრული რაოდენობით, ძირითადად, რუსულ ენაზე: საბავშვო, ანტირელიგიური, სამხედრო, სასოფლო-სამეურნეო და პოლიტიკური. წარმოდგენილი დოკუმენტის კონკრეტულად ამ ნაწილის პირველ აბზაცში საყვედურია გამოთქმული, რომ ბიბლიოთეკები არ მარაგდებოდა შესაბამისი ენისა და რაოდენობის წიგნებით, მეორე აბზაცში კი დაბეჯითებით არის ნათქვამი, რომ წიგნები წინასწარ შემუშავებული სტანდარტის შესაბამისად ნაწილდებოდა.

საბუთში მითითებულია, რომ გაზეთებს ძირითადად კითხულობდა 15-20 კაცი და მათ ნახევარს გერმანელები შეადგენდნენ. სხვადასხვა ქობ-სამკითხველოში კითხულობდნენ შემდეგ ჟურნალ-გაზეთებს: პარტიის ცკ-ს ნაცუმცირესობათა სექციის ორგანო „...ნაია გაზეთა“ (გაზეთის სახელწოდების პირველი სიტყვა არ იკითხება - ს. ქ.), უკრაინის ცკ-ს გამოცემა „დას ნოიე დორფ“, უკრაინის კომკავშირის ორგანო „დი ზაატ“, გერმანიის კომპარტიის ორგანო „მუშათა ილუსტრირებული გაზეთი“, „ზარია ვოსტოკა“, „რაბოჩაია პრავდა“, „კრესტიანსკაია გაზეთა“, „მოსკოვსკაია პრავდა“; ჟურნალები: „უჩის სამ“, „ნოვაია დერეენია“, „კრესტიანსკა“, „ბეზბოჟნიკ“, „ტარტაროსი“ და „კოლექტივისტი“ („Коллективист“). 8

გაზეთიდან 3 – გერმანული იყო, 5 – რუსული, ხოლო 6 ჟურნალიდან ექვსივე – რუსული. აქაც მითითებულია, რომ ჟურნალ-გაზეთები არ იყო კოოპერაციისა და ანტირელიგიურ საკითხებზე.

„არსებობს შემდეგი წრეები: გუნდი, წრე, დრამატული წრე, ოსოავიაქიმის [სამოქალაქო თავდაცვის] წრე, პოლიტიკური განათლების წრე. უღმერთოთა წრე არსად არსებობს, არც გერმანულ და არც ბერძნულ ქოხ-სამკითხველოებთან, ასევე არ არის სასოფლო-სამეურნეო წრე, რადგან არ არსებობენ ხელმძღვანელები. დრამის დახმარებით იმართება სპექტაკლები თვეში, ზოგჯერ ორ თვეში ერთხელ. სპექტაკლების დადგმას დიდ დაბრკოლებას უქმნის პიესების უქონლობა. სოფლის თეატრებისათვის **არამც-თუ ნაცუმცირესობათა ენებზე, არამედ რუსულადაც სპექტაკლები იმართება თავლებში**, გარდა ლუქსემბურგისა, სადაც არსებობს კლუბი. რადიო არის როგორც ბერძნულ, ისე გერმანულ ქოხ-სამკითხველოებში, გარდა წინწყაროსა და ავრანლოსი. მაგრამ ბევრ ქოხში რადიო არ მუშაობს ბატარეების უქონლობის გამო, გარდა ამისა, იზბაჩებმა¹ არ იციან რადიოსთან მოპყრობა და ხშირად აფუჭებენ მას. ტფილისის ოლქში 8 მოძრავი კინო არსებობს (ცეკავშირს 2 მოეპოვება). ირჩევა იდეოლოგიურად შემონმებული [კინო]სურათები. საგაზაფხულო სასოფლო-სამეურნეო კამპანიისათვის დაიგზავნა სურათები კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების მშენებლობის შესახებ: „ძველი და ახალი“, „ღრუბლების თავშესაფარი“, „ორი ძალა“ და „მინის ძახილი“. მცირედმცოდნეთა სკოლებში სულ 85 გერმანელი და 2.772 ბერძენი მსმენელია. **წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო და მცირედმცოდნეთა ბერძნულ სკოლებში სწავლება რუსულ ენაზეა, ხოლო გერმანულში – გერმანულ ენაზე** [სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930, N 640:55-57].

ამრიგად, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ საქართველოში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებზე პოლიტიკური ზეგავლენისთვის შექმნილი იყო შემდეგი ორგანოები: გუნდი, წრე, დრამატული წრე, ოსოავიაქიმის² წრე, პოლიტიკური განათლების წრე, უღმერთოთა წრე, სასოფლო-სამეურნეო წრე, კლუბი, თეატრი, კინო, ქოხ-სამკითხველოები, მცირედმცოდნეთა და წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო სკოლები. თითოეულ ამ სტრუქტურაში წინასწარგანსაზღვრული სტანდარტის შესაბამისად იგზავნებოდა კონკრეტული შინაარსის წიგნები და მათ შორის, ძირითადად, რუსულენოვანი ლიტერატურა და ჟურნალ-გაზეთები. სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების ენაზე და აგრეთვე, რუსულ ენაზე იდგმებოდა სპექტაკლები, კინოში აჩვენებდნენ ცენზურაგავლილ იდეოლოგიურ ფილმებს, მცირედმცოდნეთა ბერძნულ სკოლებში სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, ხოლო გერმანულში – გერმანულად. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში მცხოვრები ამა თუ იმ ეროვნების ადამიანებისთვის შექმნილი ზემოაღნიშნული ობიექტები პოლიტიკური პროპაგანდისა და რუსული ენის გავრცელებისა და დამკვიდრების საშუალება იყო.

საბჭოური ლოგიკით, სხვადასხვა ეროვნების დაბალი კულტურული დონის ასამაღლებლად კი არ დაგეგმილა ღონისძიებები, პირიქით, ჩანს, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელები სარგებლობდნენ მათი მდგომარეობით, ვინაიდან „ჩამორჩენილი ნაცუმცირესობების“ პოლიტიკური გააქტიურება მხოლოდ სტატისტიკა იყო პარტიული ორგანოების სიმრავლისა და „მასებისაგან ფართო მხარდაჭერის“ წარმოსაჩენად.

მაშასადამე, ჩვენ მიერ წარმოდგენილ საარქივო მასალებში აღწერილია საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა არაფორმალურ განათლების სფეროში არსებული ენობრივი სიტუაცია. შეჯამებისთვის წარმოვადგენთ ზემოაღნიშნულ დოკუმენტებში დაფიქსირებულ მნიშვნელოვან ინფორმაციებს:

- „მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის სიჭრელე;
- კულტურული ძალების არარსებობა;
- ქართულ და სომხურ ენებზე ეროვნული ლიტერატურის მწვავე უკმარისობა და აფხაზურ და ბერძნულ ენებზე მისი სრული უქონლობა;
- მსმენელთა ეროვნული შემადგენლობის ნარევიობის გამო მეცადინეობები... რუსულ ენაზე მიმდინარეობს;
- ბერძნული სკოლები სახელმძღვანელოებით სრულად არ არის უზრუნველყოფილი;
- ბერძნულ ქოხ-სამკითხველოებში წიგნები ცოტაა;

¹ იზბაჩი – რუს. ქოხ-სამკითხველოს გამგე, ან აქტივისტი.

² ოსოავიაქიმი – რუს. Общество содействия обороне, авиационному и химическому строительству „თავდაცვის, ავიაციისა და ქიმიური მშენებლობის ხელშემწყობი საზოგადოება“. იყო ნახევრად სამხედრო ორგანიზაცია.

სხვადასხვა ქობ-სამკითხველოში კითხულობდნენ შემდეგ ჟურნალ-გაზეთებს: პარტიის ცკ-ს ნაცუმ-ცირესობათა სექციის ორგანო „...ნაია გაზეთა“ (გაზეთის სახელწოდების პირველი სიტყვა არ იკითხება - ს. ქ.), უკრაინის ცკ-ს გამოცემა „დას ნოიე დორფ“, უკრაინის კომკავშირის ორგანო „დი ზაატ“, გერმანიის კომპარტიის ორგანო „მუშათა ილუსტრირებული გაზეთი“, „ზარია ვოსტოკა“, „რაბოჩაია პრავდა“, „კრესტიანსკაია გაზეთა“, „მოსკოვსკაია პრავდა“; ჟურნალები: „უჩის სამ“, „ნოვაია დერევენია“, „კრესტიანკა“, „ბეზბოჟნი“, „ტარტაროსი“ და „კოლექტივისტი“ („Коллективист“);

სოფლის თეატრებისათვის არამცთუ ნაცუმცირესობათა ენებზე, არამედ რუსულადაც სპექტაკლები იმართება თავლებში;

წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო და მცირედმცოდნეთა ბერძნულ სკოლებში სწავლება რუსულ ენაზეა“...

ამრიგად, ზემოთჩამოთვლილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ რუსული ენის გავრცელების მიზეზად დასახელებული იყო: ეროვნული შემადგენლობის სიჭრელე, სხვადასხვაენოვანი მასწავლებლების, კულტურის მუშაკებისა და სახელმძღვანელოების არარასებობა. ამას ემატებოდა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის უკიდურესი სიღარიბე. ჩამოთვლილ საბაბათა გამო არაფორმალური განათლების ობიექტებში სწავლების ენად უმეტესად ან სრულად გამოიყენებოდა რუსული, ვრცელდებოდა რუსული ნიგნები, ჟურნალ-გაზეთები, რუსულ ენაზე გადმოცემული ფილები, რადიო გადაცემები და სპექტაკლები.

ლიტერატურა:

1. სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927, N 640, „აფხაზეთი“;
2. სეა, ფ. 284, ან. 1, 1927-1930, „ცაკს“;
3. სეა, ფ. 284, ანაწერი 1. „საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი. 13.9.1927 წ. – 28.4.1930 წ.“
4. „მოსხენება ბერძენ და გერმანელ ნაცუმცირესობებს შორის პოლიტსაგანმანათლებლო მუშაობის შესახებ“.

Sofiko Tchaava
Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi

THE LANGUAGE OF NON-FORMAL EDUCATION IN THE SOCIALIST SOVIET REPUBLIC OF ABKHAZIA IN 1926-1930 (According to archival materials)

The Fund of the Central Executive Committee of the National Archives of Georgia [NAG, F. 284, or. 1, 1927, N 640: 130], [NAG, F. 284, or. 1, 1927-1930], [NAG, F. 284, or. 1, 1927-1930: 45], [Foundation 284, copy 1. 13.9.1927] contain several Russian-language documents describing the linguistic situation of the informal education system in the SSR of Abkhazia, in general in the Georgian SSR in 1926-1930.

The following bodies were created by the Soviet authorities for political influence on people of different nationalities living in Georgia: choir, circle, drama circle, **Osoaviakhim circle**, political education circle, godless circle, agricultural circle, club, theater, cinema, reading huts, Schools for the elimination of ignorance and illiteracy. In each of these structures, specific content books were sent in accordance with a predetermined standard, including mainly Russian-language literature and magazines. There were performances in the languages of different ethnic groups as well as in Russian language, the films were shown in censored ideological films, the teaching in small schools was mostly implemented in Russian language..

The archive material, searched by us proves that the above-mentioned objects, specially designed for people of different nationalities living in Georgia, were a means of spreading and establishing political propaganda and Russian language.

О НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНАХ МЕТАЛЛУРГИИ И КУЗНЕЧНОГО ремесла, ОТРАЖЕННЫХ В НАРТОВСКОМ ЭПОСЕ ИРАНОЯЗЫЧНЫХ ОСЕТИН

В статье рассматривается семантическая и формальная структура терминов кузнечного ремесла в сказаниях о Нартах.

Статья посвящена терминам металлургии и кузнечного ремесла *куырды* – “кузнец”, *куырдадз* – “кузница”, *куыныц*, *дымгаеуадзантае* – “кузнечные меха”, *куыныцгом* – (горнило), *саерын*, *саердын*, *аваерын* – “закалять”, *хъасдараг* – “наковальня”, *артыскаен* – “щипцы” (для углей), *дзабуг* – “молот”, *аркъау* – “клещи”, *авзалы* – “уголь” и анализу их семантических основ и формальных структур.

Встречающиеся в Нартовском эпосе термины, в составе которых выделяются специфические для них элементы – терминоединицы – (“Под терминоединицами понимаются слова, имеющие самостоятельное значение и входящие в состав простого...термина” [Лотте, 1961:15] по таксономическому принципу классифицируются на три самостоятельные группы: *исконные*, *заимствованные* и *неясного* происхождения.

Исконные терминоединицы, в свою очередь, делятся на:

1) термины древнейшего пласта осетинского языка. Выдвинутое автором положение этимологически надежно и аргументировано и, причем, каждый раз опирается на фундаментальные труды ученых.

Так, термин *куырды* “кузнец” *nomen agentis* (отглагольное имя), где производящий элемент – корень **kur* – “топить” восходит, по В.И. Абаеву, к **kur-ta* - или **kur-tar* -, от “калить” [Абаев, I, 1958: 610]. Ср. др. инд. *«kūdayati»* – “палит”, “жжет” (из *kurd-*). В армянском это же слово имеет ономазиологический способ образования арм. *k'arak* (из **kur-ak*) – “огонь” [Хюбшман, 1895: 462], который мог быть заимствован из ср. иран. **kurak* (перс. *kūga* “кузнечный горн” относится сюда же), ст. слав. *курити*, русск. *курить*, слов. *kūriti* – “разжигать огонь”, лит. *kūrti* – “топить”, “разжигать огонь”, гот. *hauri* – “уголь”. Ст. слав. *кръчи*, др. русск. *корчий* – “кузнец” (отсюда название Керчи, буквально “Кузнецк”). Немецкие учёные, А. Фик и Э. Бернекер, предполагают связь данного слова с др. инд. *kar* – “делать” [Фик, 1891, 1894: 24, 384; Бернекер, 1908–1913, 671], что, по мнению В.И. Абаева, менее правдоподобно. Ср. *Уыдон – уейгуытае, авд дæр уыдысты куырдытае* (НК, 2007, т. VI: 85). – “Они – великаны, все семеро были кузнецами” (подстр. пер.)

Кузнечное ремесло изначально дифференцировалось на несколько специальностей, названия которых представлены в осетинском языке старыми образованиями: *афсаенгуырды*, или *куырды* “кузнец по железу”, *зерингуырды*, “золотарь”, *авзист* – “серебрянщик”, *архуыгуырды* “медник”, “лудильщик”.

Из осетинских народных ремёсел *наервнамег* “скорняк”, *цыргъгаенаг* “точильщик”, *цармыстигъаг* “шкурник”, *хъаддасны* “столяр, плотник”, *нымæтуердаг* “валяльщик”, *тынуафæг* “ткач” и т.д. – лишь кузнечное дело сохранило старое, неразложимое наименование *куырды* – “кузнец”, “коваль”.

Исторически впервые в Нартиаде зафиксированы названия *сырæ* – *металлов*. Например, *авзалы* – “уголь”, возводится к иран. **zvalya-* ← **zvarya* – (индоевропейская база * *gwel-*) и сближается с др. инд. *ṣval-*, *ṣvalati* – “гореть”, “пылать”, *ṣvāla* – “пламя”, с закономерной метатезой *zv* → *vz* (ср. *yvzag*) “язык” из **hizvaka-* [Абаев, IV: 25]. Ср. татск. *zuvol* – “уголь” [Хюбшманн, 1895: 76]; перс. *zuvāl* – “красный уголь”, “тлеющий уголь”, “головня” [Ягелло, 1910: 80]; др. ирл. *gúal*, англ. *coal* – “уголь”, “уголёк”, “каменный уголь”, др. сев. кол. нем. *kohle* (*кулае*) – “уголь”, “тлеть” и даже “цементировать”.

Термин *авзалы* «уголь» используется в большинстве сказаний для процедуры «закалить эпических героев». Ср. *Дыууадæс уардоны авзалы сласут, уыдон бын баныгаенут маен, авзалыма та саразут куыныцтае* (НК, III, 2005: 311). – “Привезите двенадцать ароб угля, закопайте меня под ними, а с углем смонтируйте меха” (подстр. пер.). *Батрадз ацыди ама залиаг калмытае ныццагъта, схаста се Куырдалагонма ама се авзалы скодтой* (НК, III, 2005: 75). – “Батраз ушёл и истребил залийских змей, принес их к Курдалагону, и из них сделали угли” (подстр. пер.).

Термин *саерын* (*саердын*) «закаливать», «делать стальным», «наваривать сталь». В эпосе встречаются оба варианта с семантикой “закалять”, иногда с краткими личными местоимениями и с предлогом *аена* “без”. Ср. *Батрадз Куырдалагонма ссыди амае йын загъта: “Дæ хорзæх мын хуыцау раддаед, амае ма байсаерд ама аендон куыд суон”* [Миллер, 1881: 22]. – “Батраз поднялся к Курдалагону и сказал ему: “Да даст мне Бог твою милость, закали меня, чтобы я стал стальным” (подстр. пер.). *Батрадз загъта: “Уыдаеттæй ма не фæтаерсын кæндынае, фæлае дæ курын амае ма байсаер”* (НК, 2005, т. III, стр. 74]. – “Батраз сказал: “Ты этим меня не напугаешь, но, прошу тебя, закали меня” (подстр. пер.). *Хъомыл кæнын райдыдта уыцы хуызæнаей Батрадз.*

Амае йыл иу гыццыл азтае куы рацциди, уед сархуыды кодта: “Аз аенае сарстий куы баззайон, уед н’айафдзыннен адаемы” (НК, 2005, III: 70). – “Таким вот образом начал расти Батраз. И когда немного подрос, то подумал: “Если я останусь без закалки, то не стану человеком” (подстр. пер.)

Процесс закаливания, вызвавшая к жизни термин “*сарын*” (*сардын*), заключается в технологии перевоплощения структуры стали и наварке стального слоя на стальную основу. Анализ названий стали в некоторых языках (**осет.** *aendon* < **др. инд.** *saṃdhāna* – “накладывание”, “накладка”, **русск.** *уклад* и др.) также указывает на данную процедуру [Этим. иссл., 1960: 73-74]. Заметим, что и археологические данные подтверждают древность этой технологии, ср.: “Уже в раннюю пору скифской истории мастера умели получать высокоуглеродистую сталь. С самого раннего периода... скифские кузнецы знали цементацию. Наряду с цементацией практиковалась “наварка стального лезвия на стальную основу” [Смирнов, 1966: 132, 134]. Ср.: **Байсердун ма аендоней** (ЮОПам., I:111) – “Обмажьте меня сталью” (букв.: «закалите меня») (подстр. пер.).

Оба варианта термина *сарын* и *сардын* возводятся к **vi-sar-* и **vi-sard-*. Ср. **сак.** *a-sal-, pa-sal* – “мазать” [Emmerick, 1968:25, 34], где *sal-* из *sard-* [Bailey, 1960, IV: 96].

Известно, что в немецком языке глагол «цементировать» и существительное «уголь» восходят к одной и той же лексеме – *kohlen*.

С кузнечным делом связан и глагол *дымын* – “дуть”, “выдувать”, восходит к **иран.** **dam*; *a→u→y* под влиянием губного (Абаев, I, 1958: 382 – 383); **перс.** *damidan* – “дуть”, “надувать”, *dam* – “дыхание”, “дуновение”, **пам. язг** *dam* – “надувать”, “раздувать мехами” [Андреев, 1930: 8]; а также **др. русск.** *дъму, думи*. Ближе всего **лит.** *dumii, dūmti* – “дуть”, **мн.** *dūmples* – “кузнечный мех” [Фасмер, I, 1986: 557].

Анализ данного слова даёт нам право отнести его к таким лексическим единицам, которые мы признаем терминами: они “стали таковыми, будучи вовлеченными в терминологию или терминосистему из сферы неспециальной лексики” [Лейчик, 2009: 28]. В эпосе он чаще всего употребляется с термином *куынц* – “меха”; ср. *Батрадз та куырдазма бахызт, амае йыл Куырдалагон аенаехъаен къуыри фадымдта* (НК, 2005, т. III: 36). – “Батраз вошёл в кузницу, и Курдалагон дул на него целую неделю” (подстр. пер.). Имеется в виду, “дуть мехами”.

Чаще всего кузнечные термины используется с такими вспомогательными глаголами, как *райдайын* – “начинать” и *канын* – “делать”. Ср. *Куынцитае саразут файнсердыгайтты амае дымын райдайут авзалы* (НК, 2005, т. III: 311) – “Смонтируйте со всех сторон меха и начинайте обдувать уголь” (подстр. пер.). *Ма’и фаххаста уеларвон Курдалагонма. Авд куницемай има амхузон сердумун кодта...* (НК, 2004, т. II: 691). – “И понёс его к небесному Курдалагону. И с семи мехов одновременно начал обдувать его” (подстр. пер.).

2. Терминоединицы как понятия восточно-иранской ветви осетинского языка периода позднего средневековья и нового времени образованы двумя различными способами. Мы последовательно рассматриваем оба лингвистических способа.

а) *Семантический способ.*

В одном из Нартовских сказаний встречается синоним термину “*сардын*” – “намазывать” (в значении *закалять*), “*авсарын*” – “класть”; ср.: *Сывардта йыл аендон цъар амае йае сырх зынг ыскодта, афтэмаей йае денджызма нынтъхыта* (НК, 2005, т. III: 36). – “Положил на него стальной слой и раскалил его, в таком состоянии закинул в море”.

б) *Словообразовательный способ.*

Эти терминоединицы “включают в себя на равных основаниях производящую основу, словообразующую морфему, слово в составе терминологического словосочетания...” [Даниленко, 1977:107]. К примеру, *куырдадз* – “кузница”, букв. “место кузнеца”; включает в себя “производящую основу – корень **kur* “топить”, словообразующую морфему -*d*- и слово *baza* – “место”. Для сравнения укажем: *kaerdbaza* – “ножны”, а также *tyudaz* – “воск”. Ср. *Уед нартаей иу Батрадз хуынди, ..., се хуыздер уыд Нартæн, тыхджын лаг – байсардын кодта йахи куырдадзы* (НК, 2005, т. III: 66). – “Тогда одного из нартов звали Батраз... он был лучшим у нартов, могучий человек – заставил закалить себя в кузнице” (подстр. пер.).

Термин *сардаггаг* состоит из следующих терминоэлементов: *сардын* – “мазать” (восходит к образуемому корню *sar* – “мазать”) + *аккаг* (достойный), букв. *достойный закалки*. Ср. *Тæригъæд мын æтпындæр ма кæн, сардаггаг дын мызд дыууадæс туманы схастон* (НК, III, 2005: 113). – “Совсем не жалей меня. За достойную закалку принёс плату в двенадцать туманов” (подстр. пер.).

Термин *дымгауадзæнтæ* – “меха” образован *дат* от корня *дымга* – “ветер”; далее его причастно-деепричастная форма на -*га* от глагола *дымын* – “дуть” < **перс.** *dat, datā* – “дуновение”, “веяние” + глагол *уадзын* – “пускать, впускать” + элемент множественности *тае* (букв. то, из чего нагоняют ветер). Ср.: *Куырдалагон загъта йае искаейæттæн: “Тагъд ут, цъус авзалытае йыл бакалут амае бадымут, тагъд басудждæжен”. Уыдон ыл бакалдой авзалытае амае йыл бадымтой дымгауадзæнтæ* (НК, III, 2005: 17). – “Курдалагон сказал своим помощникам: “Поторопитесь, закиньте на него немного угля и начинайте дуть –

быстро сгорит”. Они закинули на него угля и подули на него *мехами*” (подстр. пер.). Данная лексема в эпосе выступает синонимом термину *куынц*. Встречается единожды в сказаниях и только в южноосетинском говоре.

Термин *æртыскаен* – “щипцы для угольев” < **иран.** **ādr-us-kaṇa-* – “чем копаются (*us-kaṇ*) в огне (*ādr-*)”. Ср. **перс.** *Iskana* – “долото”, **согд.** *sk'n* – “инструмент для гравировки” [Benveniste, 1940:191 – 192]. Ср. *Уæд цыттарæм загъта*: “Уыдонæй се`птæтæй дæр хуыздæр æмæ тыхджындæр *æртыскаен*, артмæ чи бацæуы æмæ сыхр зын æфсæйнаг уырдыгæй чи раласы” (НК, 2007, т. IV: 106). – “Тогда четвёртый сказал: “Из них лучше и сильнее всех щипцы для угольев: что в огонь входит и раскалённым железом оттуда выгаскивает” (подстр. пер.).

2. Заимствованные термины металлургии и кузнечного дела, изредка встречающиеся в осетинском Нартовском эпосе, подразделяются нами на две разновидности:

а) собственно заимствованные. Среди них выделим: термин *куынц* – “меха”. Предполагается, что оно заимствовано из тюрск. *kunç, kunž* – “голенище” (использовалось для разжигания угля). В эпосе встречается как в единственном, так и во множественном числе. Ср. *Уæйгуытæ нæ фидыдтой*: “Чи хистæр у? Хъæсдарæг, куынц æви дзæбуз?” (НК, IV, 2007: 121). – “Великаны не сговаривались: “Что старше? Наковальня, *меха* или молот?” (подстр. пер.). *Уыдон сæм саразтой куынцтæ æмæ йыл сæртæ иннæ бонæ фæдыдтой, ыстæй йæ денджызмæ аппæрстой* (НК, III, 2005: 39). – “Они на них направили *меха* и стали дуть на них три последующих дня, затем бросили его в море” (подстр. пер.).

б) термины с заимствованной основой, оформленные по нормам и правилам осетинского языка.

Термин *куынцгом* “горнило, горн” < *куынц* – “кузнечный мех” + *гом* “отверстие, рот”. Ср. *Стæй Куырдалæгон дуртæ æрласта æмæ йæ цæвæрдта куынцгомы, дурты бын* (НК, III, 2005: 7). – “Затем Курдалагон привёз камни и положил его в горнило, под камни” (подстр. пер.).

Термин *хъæсдарæг* “наковальня”. Предположительно, от лезг *kaš, цахур. Qaş* – “молот”. Вторая часть исконная, от *dar-* – “держать”. Ср. *Уæд хистæр загъта*: “*Хъæсдарæгæй хуыздæр дзаума дзы ницы ис, уый тыххæй æмæ сæ ууыл хойынц*” (НК, IV, 2007: 106) – “Тогда старший сказал: “Нет вещи, лучше *наковальни*, потому что их на нём отбивают” (подстр. пер.).

3. Термины металлургии и кузнечного дела, зафиксированные нами в осетинском Нартовском эпосе, поныне относятся к категории установленного происхождения.

Термин *аркъау* – “щипцы”. Ср. *Æмæ сæм рацыди Сырдон æмæ сын загъта*: “...*дзæбуз хуыздæр у æви аркъау?*” (НК, IV, 2007: 86). – “И вышел к ним Сырдон и сказал им: “...молот лучше или щипцы?” (подстр. пер.).

Термин *дзæбуз* – “молот”. Ср. *Уæд æртыккаг загъта*: “Уыдонæй се`птæтæй *дзæбуз хуыздæр æмæ тыхджындæр...*” (НК, IV, 2007: 106). – Тогда третий сказал: “Из всех них *молот* лучше и сильнее...” (подстр. пер.).

Таким образом, термины и терминоединицы металлургии и кузнечного дела, зафиксированные в осетинском Нартовском эпосе, подтверждают этнокультурный факт: из осетинских народных ремёсел самое древнее – металлургия, металлообработка и кузнечное дело.

На основе методологических принципов этнографической лингвистики и в результате аналитического подхода к конкретным понятиям, выявлено: 1) лишь в сказаниях о нартах сохранили старые, неразложимые наименования *куырд* – “кузнец”, *куырдадз* – “кузница”; 2) терминология металлургии и кузнечного ремесла – древнейшая, о чём свидетельствует Нартовский эпос; 3) термины кузнечного ремесла являются исконными, заимствованные и не совсем ясной этимологии.

Библиографический список:

I. Словари

1. *Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка, 5-ти томах. - М.: Наука, 1958. - Т. I. – 655 с.
2. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. В 4-х томах. - М.: Прогресс, 1986. - Т. I. – 576 с.
3. *Hübschmann H.* Etymologie und Lautlehre der ossetischen Sprache. - Strassburg, 1887. – 174 с.
4. *Ягелло И. Д.* Персидско-русский словарь. - Ташкент, 1910. – 1815 с.

II. Источники

5. *Нартæ.* Ирон адæмы героикон эпос. - М.: Наука, 1990. - 1-аг чиныг.
6. *Нарты.* Осетинский героический эпос. - М.: Наука, 1989. - Книга 2.
7. *Нарты кадджытæ:* Ирон адæмы эпос. - Дзæуджыхъæу: Ирыстон, 2005. - III-æм чиныг.
8. *Нарты кадджытæ:* Ирон адæмы эпос. - Дзæуджыхъæу: Ирыстон, 2011. - IV-æм чиныг.
9. *Миллер В.Ф.* Осетинские этюды. - М., 1881. С. 713

III. Литература

10. *Андреев М.С.* Язгулемский язык, таблицы глаголов. - Л., 1930. – 20 с.
11. *Лейчик В.М.* Терминоведение: Предмет, методы, структура. Изд. 4-е. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 254 с.
12. *Лотте Д.С.* Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1961. – 158 с.
13. *Смирнов А.П.* Скифы. - М.: Наука, 1966.
14. Этимологические исследования по русскому языку. - М., 1960. – 90 с.
15. *Bailey H.W.* Indo-Scythian Studies: Khotanese Texts. – London, 1961. - vol. IV. vii, 192.
16. *Benveniste E.* Mission Pelliot IV. Textes sogdiens edites. - Paris, 1946. – 136 p
17. *Emmerick R.E.* Saka Grammatical Studies. – London: Oxford University Press, 1968. – 367 p
18. *Fick A.* Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Изд. 4-е, доп. - Göttingen, 1891, 1894. I – II. – 619 p
19. Памятники юго-осетинского народного творчества. - Цхинвал, 1929. – Т. I. – 278 с.

Madina Khudalova T.

*Philology, linguist
Russia, Vladikavkaz*

**ABOUT SOME TERMS OF METALLURGY AND BLACKSMITHING DISPLAYED
IN THE NART EPIC OF IRANIAN-SPEAKING OSSETIANS**

Key words: mining, metallurgy, metalworking, term, term element, blacksmith, metalworking craft.

Abstract: The article, which is brought to the reader’s attention, examines the semantic basis and the formal structure of blacksmithing terms displayed in the monument of oral folk art of the only Iranian-speaking Indo-Europeans living in the Central Caucasus and the Middle Ciscaucasia since ancient times - tales of Nart.

ნიკოლოზ ჯავახიშვილი

*ასოცირებული პროფესორი ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის,
საქართველო, თბილისი*

საქართველოს სამსახურში

ოსტა და ჩერქეზთა ყოფნის ისტორიიდან

(XVIII საუკუნის მიწურული – XIX საუკუნის დასაწყისი)

ქართველი და ჩრდილოკავკასიელი ხალხების სამხედრო-პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების ისტორია სათავეს უძველესი დროიდან იღებს [თ. ბოცვაძე თეიმურაზ, საქართველო-ყაზარდოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თბ., 1963, *მისივე*: საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის ისტორიიდან (XV-XVIII სს.), თბ., 1968; თოგოშვილი გიორგი, საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს., თბ., 1969; *მისივე*: ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969; ნ. ჯავახიშვილი, ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005, *მისივე*: ოსები საქართველოს დროშის ქვეშ (XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი), კრებულში: „კავკასიოლოგთა პირველი საერთაშორისო კონგრესის მასალები“, თბ., 2007].

კავკასიონის ქედის გადაღმა მცხოვრებ ხალხებთან მჭიდრო კავშირის დამყარების დიდ მნიშვნელობას ქართველი მეფე-მთავრები სათანადოდ აცნობიერებდნენ. ამიტომ, კეთილმეზობლური და მეგობრული ურთიერთობების დამყარება-შენარჩუნებას ჩრდილოკავკასიელ მთიელებთან ისინი ყოველთვის ცდილობდნენ. ამავე მიზანს ემსახურებოდა დინასტიური ქორწინებანი ქორწინებანი ქართული და ჩრდილოკავკასიური სამეფო-სამთავრო სახლების წარმომადგენელთა შორის. ეს პოლიტიკური შე-

უღლებანი მათი მოკავშირეობის მტკიცე საფუძველი ხდებოდა [ნ. ჯავახიშვილი, ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005, გვ. 42-59].

ქართველი და ჩრდილოკავკასიელი ხალხების სამხედრო-პოლიტიკური თანამშრომლობის ისტორიის გამორჩეულ მონაკვეთს – XVIII საუკუნის შუა ხანები წარმოადგენს. ჩრდილოკავკასიელი მთიელები ქართველ მეფეთა ერთგული მხედრები იყვნენ, რისთვისაც მათ წყალობა არ აკლდათ [ნ. ჯავახიშვილი, ქართლ-კახეთის სამეფოს ჯარში ოსების სამსახურის ისტორიიდან, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ქართულ-ოსური ურთიერთობების განვითარების პერსპექტივები თანამედროვე ქრილში“ მასალები, თბ., 2015, გვ. 286-300].

1798 წლის 11 იანვარს, ქალაქ თელავის სამეფო სასახლეში, 77 წლის ასაკში გარდაიცვალა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II (1720-1798), რომლის დედის თამარ დედოფლის დედა – რუსუდან დედოფალი (მეუღლე ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ისა), გახლდათ ასული ყაზარდოს მთავრისა [ნ. ჯავახიშვილი, ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005, გვ. 45-46].

ქართლ-კახეთის სამეფოს მდივანბეგმა (ვიცე-კანცლერმა), სოლომონ ლიონიძემ თავის სათაყვანებელ მეფეს უძღვნა შესანიშნავი გამოსათხოვარი სიტყვა: „მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის, ღერკულეს ნეტარების ღირსისა“.

დატირების ტექსტში ნათქვამია: „როდესაც მეფის ერეკლეს ბედნიერი დროა გაიშლება, დადის ტენელი ლაშქრად მორბიან, ოვსნი და ჩერქეზნი მეფის ერეკლეს წინ სისხლის დათხევას ხალისობენ“ [ს. ლიონიძე, მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის ღერკულეს ნეტარების ღირსისა. XVIII საუკუნის ავტოგრაფიული ხელნაწერის მიხედვით ტექსტი დაადგინა, ნარკვევი წაუმძღვარა და საძიებლები დაურთო ნ. კანდელაკმა, თბ., 1957, გვ. 39].

XVIII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედიდან ზემოთ აღნიშნული ვითარება თანდათან შეიცვალა. რუსეთის იმპერიის მოხელეებმა ჩრდილო კავკასიის ხალხების გარკვეული ნაწილი და მათ შორის – ყაზარდოელები (იგივე ჩერქეზები) და ოსები საკუთარი ზეგავლენის ქვეშ მოაქციეს. მათი ჩარევით, ჩრდილოკავკასიელ მთიელთა ტრადიციულ თანამშრომლობას ქართულ სახელმწიფოსთან ბზარი გაუჩნდა.

მეფე ერეკლე II-მ სცადა, რომ ბრძოლისუნარიანობით გამორჩეული ყაზარდოელები ქართლ-კახეთში გადმოესახლებინა და ამით მნიშვნელოვანი სამხედრო რეზერვი, კერძოდ კი მუდმივი ჯარი შეექმნა. საქართველოში გადმოსახლების სანაცვლოდ მეფე ყაზარდოელებს ნაყოფიერ მამულებსა და ხელფასს ჰპირდებოდა.

1778 წლის დეკემბერში ერეკლე II-მ ყაზარდოში საგანგებო ელჩობა მიავლინა. მათი საშუალებით მეფემ ყაზარდოელ ფეოდალებს შესთავაზა: „თქვენის ყმით გადმოსახლდით საქართველოში და იმერეთსა და ახალციხეს შუა დაგაბინავებთ“ [საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთანდილ იოსელიანმა, თბ., 1980, გვ. 143].

ამ ინიციატივას ყაზარდოელ ფეოდალთა, განსაკუთრებით კი წვრილ აზნაურთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სიხარულით გამოეხმაურა. მათთვის ეს წინადადება მომგებიანი ჩანდა, რადგან ყაზარდოში ისინი მიწების ნაკლებობას განიცდიდნენ.

დიდი ყაზარდოს თავადები კაიტუკი და კელმეტი თანახმანი იყვნენ, რომ თავიანთი ქვეშევრდომებითურთ საქართველოში გადმოსახლებულიყვნენ. ასლან-გირეი მურტაზინს იმდენად სურდა გადმოსახლება, რომ თუკი ქვეშევრდომები თან ნებით არ გაჰყვებოდნენ, მზად იყო, იძულებით წაეყვანა [Кабардино-русские отношения в XVI-XVIII вв., Документы и материалы в 2-х томах, т. II, Москва, 1958, стр. 334].

ამის მიუხედავად, აღნიშნული გეგმა რუსეთის იმპერიის ხელისუფალთა აქტიური ჩარევით ჩაიშალა. ქართველი მეფის ელჩები რუსებმა მოზდოკში დააკავეს და უკან გამოაბრუნეს [ნ. ჯავახიშვილი, ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005, გვ. 148-151].

ყაზარდოელთა ჩამოსახლების მიზნით ერეკლე II-მ ელჩობა 1782 წელსაც გაგზავნა.

იმავე წლის 19 ოქტომბერს მცირე ყაზარდოს მფლობელმა ფეოდალებმა მუსა კანშოვმა და ამფოკი ტაუსულტანოვმა რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების წინაშე ოფიციალურად ივალდებულებს, რომ ისინი თავიანთ ქვეშევრდომ აზნაურებს, რომლებიც საქართველოში გადასახლებას აპირებდნენ, ამის განხორციელებაში ხელს ყველანაირად შეუშლიდნენ. აქვე დავსძენთ, რომ გადასახლება სურდათ

მათ აზნაურებს: მურთაზოვებს, კოგოლკოვებს, ანზოროვებს, მოროზოვებს, ელიუზოვებს და სხვებს [Кабардино-русские отношения в XVI-XVIII вв., Документы и материалы в 2-х томах, т. II, М., 1958, стр. 343].

1783 წლის ივლისში ყაბარდოელ ფეოდალთა ნაწილმა საბოლოოდ სცადა საქართველოში გამოსახლება, რაც რუსეთის ხელისუფლებამ კვლავ არ დაუშვა [საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ა. იოსელიანმა, თბ., 1980, 154].

არსებობს აზრი, რომ რუსეთი თავად იყო დაინტერესებული ჩრდილო კავკასიის კოლონიზაციათა და ჩერქეზი ხალხების, როგორც საიმედო სამხედრო ძალა, თვითონვე სჭირდებოდა [თ. ბოცვაძე, საქართველო-ყაბარდოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თბ., 1963, გვ. 114-116].

აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი სავსებით მართებულად თვლიდა, რომ ზემოხსენებული პროექტის ჩაშლა რუსეთის იმპერიის მესვეურთა მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს დასასუსტებლად შეგნებულად გადადგმული ნაბიჯი იყო [ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973, გვ. 169].

მისივე აზრით, ყოველივე ამის შედეგად მეფე ერეკლე II-ს „მოაკლდა ის ძალა, რომლითაც იგი ხშირად, წარმატებით იგერიებდა მტრების საშიშ შემოსევებს“ [ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973, გვ. 226].

რუსეთის იმპერიის მესვეურმა იმიტომ არ დაუშვეს აღნიშნული გეგმის განხორციელება, რომ მუდმივი სამხედრო ძალის შექმნით მოძლიერებულ ქართლ-კახეთის სამეფოში რუსეთის შეღწევის შესაძლებლობა მცირდებოდა. იმპერიის ხელისუფლებას ერჩია, რომ საქმე დაუძლურებულ ქართულ სახელმწიფოსთან ჰქონოდა, რომელიც სამხედრო დახმარებას მხოლოდ მისგან ითხოვდა და რომელსაც თავის საზღვრებში უფრო იოლად მოაქცევდა [ნ. ჯავახიშვილი, ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005, გვ. 151].

XVIII საუკუნის მიწურულისათვის ქართულ-ოსური სამხედრო კავშირიც თანდათან დასუსტდა. ეს ფაქტი კარგად ჩანს თუნდაც მეფე ერეკლე II-ის წერილებიდან ქვემო ხევის მოურავ გაბრიელ ყაზიბეგის ძე ჩოფიკაშვილისადმი (გამოჩენილი ქართველი მწერლის ალექსანდრე ყაზბეგის პაპა), რომლებიც პირველად 1901 წელს გამოქვეყნდა [ჟურნალი „მოამბე“, თბ., 1901, №4, გვ. 73-76].

1791 წლის 29 აგვისტოს ერეკლე II-მ გაბრიელ ჩოფიკაშვილისადმი გაგზავნილ საგანგებო წერილში მოურავს დაავალა, რომ თავაურის ხეობაში მოსახლე ოსებთან ურთიერთობა გამოერკვია. მეფე უკმაყოფილებას ვერ ფარავდა თავაურელ ოსთა ნაწილის მიმართ, რომლებსაც დაუსაბუთებელი პრეტენზიები გაუჩნდათ. იგი გაბრიელს შეასხენებდა, თუ როგორ იყვნენ თავაურელები დაფასებულნი ქართველ მეფეთა მიერ.

ერეკლე II-ის წერილის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა მზადების დაწყება ჩრდილო კავკასიიდან დაქირავებული ლაშქრის გადმოყვანისათვის, რაშიც თავაურელ ოსებს აქტიური მონაწილეობა უნდა მიეღოთ.

ცხადია, ყოველივე ეს შესაძლებელი გახდებოდა მხოლოდ მოლაპარაკებითა და მთიელთა მატერიალური დაინტერესებით. ამის გარეშე ჩრდილოკავკასიელებს გაუჭირდებოდათ მოეღწიათ დარიალის ხეობამდე, ვინაიდან დარიალის ქვემოთ მდებარე თერგის ხეობას აღდარებად წოდებული დუღაროვების საგვარეულო ფლობდა [ვ. ითონიშვილი, ალექსანდრე ყაზბეგი (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები), თბ., 2006, გვ. 16].

მეფის წერილში ვკითხულობთ: „ქ. ჩვენ მაგივრად ყაზიბეგიშვილს გაბრიელს მოკითხვა ეუწყოს. მერე შენი წიგნი მოგვივიდა. რაც მოგენერა, ყველა შევიტყვეით. შენ, როგორც ჩვენი სიტყვა გაქვს, ისე ყველას დაუარე და შეატყობინე და მზად იყვენ. თავაურებისა რომ მოგენერა – ზოგიერთს კაცს ცალკე დაჰპირდი რასმეო, ჩვენგან ეგ არ იქნება, ამიტომ რომ მაგათ ჩვენი წყალობაც სჭირსთ, ჯამაგირებიც აქვსთ. მოვლენ, თავიანთ ჯამაგირსაც აიღებენ და სხვაც მიეცემათ ხოლმე. ნიადაგ ჩვენი მაღრიელნი წასულან და ახლა მაგვარი ლაპარაკები რათ უნდათ?“

როდის უნახავთ, რომ ჩვენ მაგათთვის გვემტყუნებინოს და თუ მაგათ არ უნდათ, ჩვენ სხვას გზასაც ვიშოვნით და იმაზე მოვიყვანთ ჯარს. მძევლების რომ მოგინერია, როგორც კვლავ მომხდარა, ეხლაც ისე უნდა მოხდეს. ხიდების გაკეთებისა ჩვენის შვილის აღმასხანისათვის მიგვინერია და ალბათ რომ გააკეთებინებს. შენ ყველას ეხლავე შეატყობინე, რომ ყველანი მზად იყვენ და როგორც ჩვენი კაცი მოუვიდესთ, ისე წამოვიდნენ... თუ ჩვენი თავი უნდათ ვისმე, ჩვენი კაცი რომ მოუვათ, ხომ წამოვლენ და თუ არ უნდივართ, თითონ იციან“ [კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 10276 გ.].

იმავე წელს გაგზავნილ წერილში მეფემ მოურავს დაავალა არა მხოლოდ თავაურელი ოსების, არამედ ადილელი და ვაინახი ხალხების დარაზმაც.

ერეკლე II-ის წერილში ვკითხულობთ: „ქ. ჩვენ მაგივრად ყაზიბეგაშვილს გაბრიელს მოკითხვა უამბეთ. მერე, შენი დიად მადლიერნი ვართ, რომ ჩვენს სამსახურზედ კარგად ირჯები. ახლა ეს შენი ძმა ბაადურ, რომელსაც საქმეზედ გამოვისტუმრეთ, ის საქმე შენ და ამან ერთად უნდა იმოქმედოთ. ლომელთათვისაც ახლა ჩვენ წიგნები მოგვეწეროს, ყველაცას ახლათ უნდა შეატყობინოთ და მოამზადოთ: თავაურებიც, ანგუშტელებიც, ქისტებიც, ლილველებიც და სხვანიც – ჩაჩანს აქეთი კაცნი. ჩვენც მაგათთვის ცალ-ცალკე წიგნები მოგვინერია მომზადებისა და ჩვენი კაცი და წიგნი როდესაც მოუვიდესთ, მაშინ უნდა დაუაროთ და დასძრათ ის ჯარები და როგორც დაგვებარებინოს, ისე გამოისტუმროთ. მაშინ იმ დაბარების დროს თავიანთ მისაცემს ჯამაგირებსაც და ულუფასაც წერილით გამოუცხადებთ და გამოუგზავნით და თქვენ კი დიდად ბეჯითად უნდა გაისარჯნეთ: თეფშერუყოსაც უნდა შეატყობინოთ და მოამზადოთ, რომ როდესაც ეგ ჯარები დავიბაროთ, მაშინ ეგეც წამოვიდეს და რაც მაგ ჯარების სამემანდროები იქნება, შენ და შენს ძმას გებოძოთ. ალბათ, ამ საქმეზედ ორნივე დიდად გაისარჯენით“ [კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 10276 დ].

ერთ-ერთ წერილში მეფემ გაბრიელ ჩოფიკაშვილს დაავალა, რომ თბილისში ჩამოსულ ყაბარდოელ მეომართა მეთაურებს საყოველთაოდ განთქმული ჩერქეზული მშვილდ-ისრებიც ჩამოეტანათ.

1791 წლის 19 სექტემბერს ერეკლე II მოურავს წერდა: „...შენი ძმა ივანე მოვიდა და შენი წიგნი და თავაურების წიგნი მოგიტანა. რაც ან თავაურებს და ან შენ მოგეწერა, ვიუწყეთ და თავაურებსაც პასუხი მოვწერეთ. როგორც ეგენი დაგვიბარებია, თუ ისე ჩამოვიდნენ და მძევლებსაც ჩამოიყვანენ ხომ კარგი არის და თუ ისე არ ჩამოვლენ, უფროს-უფროსნი კაცნი ასეთნი ჩამოვიდნენ და მძევლებიც ჩამოიყვანონ, რომ რაც იმათთან ლაპარაკი და მორიგება მოხდეს, ის დამტკიცდეს, სხვათა წინააღმდეგობა და მოშლა აღარ შეეძლოსთ.

თუ ღ[მერ]თის ნება არის და კარგად რიგიანათ მოვრიგდებით, ხომ ის არის და თუ რიგიანათ ვერ მოვრიგდებით, მასუკან მაგათ თავიანთ გზა დარჩებათ და ჩვენს ქარავნის კაცთ სხვას გზაზედ ვატარებთ და აქ რომ ჩამოვლენ, თუ ვისთანმე სამართლიანი სალაპარაკო ექნებათ რამე, ხათრიჯამნი იყვნენ, სამართლიანი საქმით კარგად გაურიგებთ და ვინც დაბარებულნი არიან ჯარნი, ამ ორს დღეს უკან კიდევ კაცს გამოვისტუმრებთ და ის სწორეთ მოგიტანს ჩვენს სიტყვას... თუ მზანი იყვნენ, ეს წიგნი რომ მოგიდესთ, მაშინვე წამოვიდნენ, სხვას უკანა მომავალს ჯარს ნულარ მოუცდიან.

ქელომათისათვისაც წიგნი მოგვინერია. ღმერთის მადლსა, მალე გაუგზავნე და თეფშერუყოს წამოყვანასაც ეცადე და დიდად ბეჯითი იყავ, რომელნიც ჩერქეზები იყვნენ წამოსასვლელნი, თავაურებისათვის მოგვინერია, რომ გზა დაანებონ და რომ წამოვიდნენ, უფროსებმა თითო კარგი მშვილდი თავის ისრით მოგიტანონ და რომელნიც არ წამოვლენ, შენ მაგიერ სთხოვე და მოგიტანე და ვინც მოგვართმევს, მაგიერი წყალობა ჩვენგან დაემართებათ“ [კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 10276 ბ].

ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII თავისი სახელოვანი მამის მსგავსად ცდილობდა, რომ ოსებთან ოდიტგან არსებული კავშირ-ურთიერთობები კვლავ ძველ კალაპოტში მოექცია. ამისათვის იგი საბოძვარს უხვად გასცემდა.

1800 წელს გიორგი XII-მ ბესლან შანაშვილს განუახლა ჯამაგირის წიგნი, რომელშიც ვკითხულობთ: „შენ, შანაშვილს ბეასლანს, კურთხეულის ბატონის მამის ჩვენისაგან ჯამაგირი გქონდა გაჩენილი და ეს ჯამაგირის წიგნი ერევის ომში დაგკარგვოდა და ახლა ჩვენ გაგიჩინეთ წელიწადში ორმოცი მარჩილის ფარჩა. როცა შენ ჩვენთან ჩამოხვალ, ჩვენგანი განწესებულ ჯამაგირს ჩვენის კარის მოხელენი ჩვენის სალაროდან უკლებრივ მოგცემდნენ და შენც უნდა ჩვენის სამსახურის მცდელი და ერთგული იქმნებოდე“ [კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 13693].

საინტერესოა, რატომ ჰპირდებოდა გიორგი XII ბესლან შანაშვილს წლიური ხელფასის სახით 40 მარჩილის ღირებულების ფარჩას და არა ნაღდ ფულს?

იმ პერიოდისათვის ოსთა შორის გავრცელებული იყო ნატურალური ალებ-მიცემობის წესი. ამის გამო, ფულის ნიშნების ნაცვლად, ოსები ძირითადად ქსოვილების ალებას ამჯობინებდნენ. ეს ფაქტი დასტურდება იმხანად კავკასიაში მყოფ უცხოელთა ჩანაწერებიდანაც, სადაც ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში მოსახლე ხალხთა ცხოვრების წესის შესახებ საყურადღებო ცნობებს ვხვდებით.

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომის პერიოდში საქართველოში გამოგზავნილი რუსული საექსპედიციო კორპუსის სარდლის, გენერალ ტოტლებენის ადიუტანტის შარლ დე გრაი დე ფუას მოგონებებში ვკითხულობთ: „დაბლობები, რომლებიც ჩვენ გამოვიარეთ მოზდოკსა და კავკასიონს შორის, ერთ-ერთი საუკეთესო ადგილია აზიაში, მაგრამ აქ მოსახლე ხალხები მხოლოდ ძარცვა-რბევით ცხოვრობენ. ისინი ტაცებენ განსაკუთრებით რუსებს იმდენს, რამდენიც ძალუძთ და შემდეგ ყველაფერ ამას ყუბანელებზე ჰყიდიან. მათ დიდი რაზმები ჰყავთ. ამასთანავე, ყაბარდოელთა ქვეყანაში განსაკუთრებით კარგი ცხენებია.

პირველი ხალხი, რომელიც ჩვენ ვიხილეთ კავკასიონის მთებში შესვლისას, იყვნენ ოსები. მათ წინამძღოლს ეწოდებოდა თემირ სულთანი. გაგვიჩიოდა დაგვეყოლიებინა იგი, რომ გავეტარებინეთ. თავადმა რატიევმა დაითანხმა იგი, მისცა ძღვნად თემისათვის ორასი არშინი ტილო. მაშინ მან მოგვამარაგა ცხენების საკვებით, რაც ჩვენთვის აუცილებელი იყო.

იძულებულნი გავხდით, მრავალი ხიდი გაგვეწყო თერგზე, რომელიც თერთმეტჯერ გადავლახეთ, ვიდრე მივალწევდით მის სათავეს. უფრო შორს ჩვენ ვნახეთ სოფელი ოსეტიცებად წოდებული ხალხისა. მათ ბელადს თუ ბატონს აჰმედი ეწოდებოდა. ეს უკანასკნელი ცოტათი უფრო დამყოლი აღმოჩნდა, ვიდრე თემირ სულთანი. მიუხედავად ამისა, მისთვის მრავალი არშინი ტილოს მიცემა დაგვჭირდა, ვინაიდან იძულებულნი გავხდით ჩამოგველო ზარბაზნები ცხენებიდან და ოსეტიცებმა გადაიტანეს ისინი სტეფანწმინდამდე, რომელიც კავკასიონის მთის შუაგულში მდებარეობს. ეს ხალხები სრულებით არ იცნობენ მოჭრილ ფულს. ყოველგვარი სამსახური, რომელიც მათ გავვინიეს, ანაზღაურებული იქნა მაუდითა და ტილოთი. ამის სანაცვლოდ ისინი გვაძლევდნენ შესაბამისი ოდენობის სასმელ-საჭმელს“ [დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 38-39].

საქართველოს წინაშე დამსახურების მქონე ოსთა მიმართ წყალობას არა მხოლოდ ქართველი მეფენი, არამედ ბატონიშვილებიც არ იშურებდნენ. მათ მიერ გაცემული სიგელებიდან ეს თვალნათლივ ჩანს. მათ შორის შეგვიძლია გავიხსენოთ იოანე ბატონიშვილის მიერ 1796 წლის 30 სექტემბერს შიდა ქართლის სოფელ ტბეთში მცხოვრები ოსების თუაურებისადმი ბოძებული წყალობის სიგელი, ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ 1798 წლის 28 მაისს გაცემული ბრძანება ზახელი და თრუსოელი ოსებისადმი და სხვ. [თოგომვილი გიორგი, საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს., თბ., 1969; გვ. 158].

აღსანიშნავია, რომ ჩრდილოკავკასიელთა და მათ შორის ოსთა მიმხრობას თავგამოდებით ცდილობდა ქართლის ტახტის მაძიებელი ალექსანდრე ბაქარის ძე (ვახტანგ VI-ის შვილიშვილი). მის მიერ ოსებისათვის ბოძებული წყალობის წიგნები (რომლებიც დათარიღებულია ძირითადად 1780 წელს) მრავლად შემორჩა [თოგომვილი გიორგი, საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს., თბ., 1969; გვ. 150].

მართალია, რუსეთის იმპერიის მესვეურთა მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობები ქართველ და ჩრდილოკავკასიელ ხალხებს შორის მნიშვნელოვნად შეფერხდა, მაგრამ არ შეწყვეტილა.

1804 წელს რუსეთის კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში აჯანყებამ იფეთქა. მისმა სულისჩამდგმელებმა და ხელმძღვანელებმა, თავისუფლებისმოყვარე მთიულებმა მოციქულები გაუგზავნეს მეფე ერეკლე II-ის ვაჟებს – იმერეთში თავშეფარებულ იულონ (1760-1816) და ფარნაოზ (1777-1852) ბატონიშვილებს და აჯანყებაში ჩართვა სთხოვეს.

ტახტისმაძიებელმა იულონმა ამ აჯანყებაში ჩრდილოკავკასიელთა ჩაბმა სცადა. მან ამ მიზნით ყაბარდოში მიავლინა ელჩები, რომლებიც პატივით მიიღეს.

აღნიშნულის თაობაზე ალექსანდრე ფრონელი (ყიფშიძე) (1862-1916) შენიშნავდა: „რაინდულად მოიქცნენ მხოლოდ ჩერქეზნი, სწორედ ისე, როგორც შეეფერებოდა ამ მამაცს და ვაჟკაცობით განთქმულ ერს... მაშ რად უნდა გაგვიკვირდეს, თუ ასეთი ხასიათის ხალხმა სიამოვნებით მიიღო ბატონიშვილის მოწოდება დახმარება-შემწეობის შესახებ“ [ალ. ფრონელი, მთიულეთი 1804 წ., ტფილისი, 1896, გვ. 232-233].

1804 წლის მაისში, ყაბარდოელ ფეოდალთა ნდობით აღჭურვილი ოთხი წარჩინებული თავადიშვილი საქართველოში ჩამოვიდა და იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილებს წარუდგა. მათ ქართველ ბატონიშვილებს შესთავაზეს: „გადმოხადით ყაბარდოში და თქვენი ყურ-მოჭრილი ყმები შევიქნებითო; რაც შეგვიძლიან, ჩვენ თავს არ დაგზოგავთო. საქართველოში შემოსასვლელი გზები... ჩვენ ხელშია და ამისათვის არ გაგვიჭირდება თქვენი დახმარება. თუ მაინცა და მაინც არ ინებებთ

ყაბარდოში გადმოხდებოდა, ქალღმერთი გვიბოძეთ და დანვრილებით აღნუსხეთ, რა გეჭირვებათ და ჩვენც შეძლებისდაგვარად ვეცდებით სამსახური გაგინიოთ“ [ალ. ფრონელი, მთიულეთი 1804 წ., ტფილისი, 1896, გვ. 233].

მთიულეთის აჯანყებაში აქტიურად ჩაებნენ თავაურის თემში მცხოვრები ოსებიც, რომლებმაც რუსთა სამხედრო საგუშაგოებსა და რაზმებზე თავდასხმები ჯერ კიდევ აჯანყებამდე დაიწყეს.

ზემოთქმულის მიზეზად იქცა ის ფაქტი, რომ რუსული საიმპერიო ადმინისტრაციის წარმომადგენლებმა თავაურელ ოსებს საქართველოსა და კავკასიის ხაზზე მომოსვლა აუკრძალეს. იმავდროულად, მათ დუშეთსა და მუხრანში მცხოვრებ ოსებს თავაურელი თანამოძმეებისათვის საჭირო სურსათისა და საქონლის შეტანის უფლება არ მისცეს [თოგომვილი გიორგი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969, გვ. 7].

თავაურელ მებატონეთა შორის ყველაზე გავლენიანი იყო ჩიმის მფლობელი დუდარუკო ახმეტი (იგივე ახმეტ დუდაროვი), რომელიც თერგის მთელ ხეობას ვლადიკავკაზიდან – დარიალამდე აკონტროლებდა. იგი აჰმედის სახელით იხსენიება შარლ დე გრაი დე ფუას ზემოთ მოყვანილ ჩანანერში.

დუდარუკომ კავშირი დაამყარა იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილებთან, იმერეთის მეფე სოლომონ II-სა და ახალციხის ფაშა სულეიმანთან, რომლებიც საქართველოდან რუსთა ჯარის განდევნაზე ოცნებობდნენ.

დუდარუკოს კავშირმა სამხრეთ კავკასიაში არსებულ ანტირუსულ ძალებთან საქართველოს მთავარმართებლად დანიშნული ინფანტერიის გენერლის პავლე ციციანოვის (ციციშვილი) შემფოთება გამოიწვია.

ციციანოვი რუსეთის არმიის მაიორ გაბრიელ ყაზბეგს (ჩოფიკაშვილს) წერდა: „ყური მოკვარი, ვითომ დუდარუკო ოსი ბატონიშვილებთან ყოფილა და განუზრახავს ისინი გააპაროს დალესტანს, დიგორსა, ჩიმის გზით. ნამდვილად შეიტყე, ნუთუ დუდარუკომ გაჰბედა ასეთი შეუწყნარებელი საქციელი. ან როგორ გეკადრება, რომ ესეთი სითამამე დუდარუკოსი დაუსჯელი დარჩეს, განსაკუთრებით არ ეკადრება თქვენს კეთილშობილებასო“ [მაკალათია სერგი, ხევი, ტფილისი, 1934, გვ. 55].

ალ. ფრონელი შენიშნავდა: „კავკასიის მთებზე უზიფათოდ გადმოსვლას რუსეთის მხედრობისას საქართველოში ხელს უშლიდა აგრეთვე ერთი მთის ბატონთაგანი, სოფელ ჩიმის მფლობელი დუდარუკო ახმეტი. დუდარუკო, თავაურის თემის ჩამომავალი, ძლიერი კაცი იყო. მთაში, მთელი თერგის ხეობა, კავკავიდან დანყებული სოფ. სტეფანწმინდამდე, ამ მებატონეს ეკუთვნოდა და მის დაუკითხავად, ფრინველიც ვერ გადმოფრინდებოდა ამ ვინრო და უგზო-უკვლო ხეობაზე.

საშუალო საუკუნის ფეოდალსავით დუდარუკოს დაემართა საბაჟონი და გამველ-გამომველისაგან უხვს ბაჟს იღებდა. ციხე-სიმაგრენი ბლომად ჰქონდა სხვადასხვა ალაგას და მეფურს განცხრომაში ატარებდა დროს ეს შფოთიანი და მოუსვენარი მთის ბატონი. რუსეთის მთავრობის წყალობას არა სჯერდებოდა და ხშირად მოზღოკიდან მომავალ რუსებს არბევდა და სძარცვავდა... ხშირ მიწერ-მონერაში იყო ახალციხის ფაშა სულეიმანთან, რომელსაც დანვრილებით ატყობინებდა ყოველსავე, რასაც კი რუსები განიზრახავდნენ. საიდუმლო ბარათებს რაჭისა და იმერეთის გზით უგზავნიდა ფაშას, რომ როგორმე რუსებს არ ჩაჰვარდნოდათ ხელში.

დუდარუკოს ძარცვა-გლეჯისაგან მოთმინებიდან გამოსულმა გენერალ-ლეიტენანტმა კნორინგმა განიზრახა სამავალითოდ დაესაჯა ეს მოუსვენარი მთიელი, რომ შემდეგში მაინც თავისუფლად ევლოთ მგზავრთა და ვაჭართა. მაიორს ბუტკოვს ჩააბარა ერთი როტა ჯარი, ორასი ყაზახი და უბრძანა, ჭკუა ასწავლე დუდარუკოსაო. ბუტკოვმა სინამდვილით შეასრულა უფროსის ბძანება, სოფ. ჩიმი სულ მთლად გადასწვა, ციხე-სიმაგრენი დაანგრია, დაანგრია აგრეთვე ერთადერთი მეჩეთი, მტვრად აქცია, მოუკლა 19 კაცი და 6 მძიმედ დასჭრეს ბრძოლაში“ [ალ. ფრონელი, მთიულეთი 1804 წ., ტფილისი, 1896, გვ. 17-18].

მართალია, უთანასწორო ბრძოლაში დამარცხებულმა დუდარუკომ დროებით უკან დაიხა, მაგრამ შურისძიების გრძნობა მას მოსვენებას არ აძლევდა. ამას ისიც ემატებოდა, რომ ტახტისმადიებელი ბატონიშვილები დუდარუკოს და თავაურელ ოსთა მეთაურებს ამბოხებისაკენ უბიძგებდნენ [ს. მაკალათია, ხევი, ტფილისი, 1934, გვ. 53].

დუდარუკოს დახმარებით აჯანყებულებმა დარიალის გადმოსასვლელი ჩაკეტეს. თავაურელებმა ლარსისა და რუსთა სხვა სამხედრო პოსტების ბლოკირებაც მოახერხეს.

1804 წლის 13 ივლისს თრუსოელმა ოსებმა ქართველ მთიელთა (მთიულთა, მოხვეეთა და ხევსურთა) მხარდამხარ წარმატებით დალაშქრეს გაბრიელ ყაზბეგის ციხე-სიმაგრე სტეფანწმინდაში, რომელსაც რუსები ხაზინიანად შეეფარნენ.

მალე დუდარუკო ოსებისა და ქისტების 300-კაციანი რაზმით აჯანყებულებს შეუერთდა. აგვისტოს დასაწყისიდან აჯანყებულთა მხარეს გადავიდა აგრეთვე ჟამურის, ჭურთის, მუჯუხისა და ზოგიერთი სხვა თემის ოსი მოსახლეობაც.

ლომისის მთაზე მიმდინარე სამხედრო ოპერაციაში, რომელიც აჯანყებულთა გამარჯვებით დასრულდა, ოსებიც იბრძოდნენ [გ. თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969; გვ. 7-8].

1804 წლის 18 სექტემბერს ფარნაოზ ბატონიშვილმა მოუწოდა ქურთაულის თემში მცხოვრებ ოსებს, რომ ისინი თავაურელ თანამოძმეთა მხარეს დამდგარიყვნენ. მათი მიმხრობა აჯანყებულებს ძლიერ სჭირდებოდათ, რადგან, დარიალის ხეობის ჩაკეტვის შემდეგ, რუსები საქართველოში ქურთაულის გავლით გადმოდიოდნენ.

ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის წარმომადგენლის ამ მოწოდებას ხალხით გამოეხმაურნენ ქურთაული ოსები, რომლებმაც საქართველოში მომავალი რუსთა პოლკი რიშკინის მეთაურობით, ჯავასა და როკას შორის დაატყვევეს.

ბაგრატ ბატონიშვილი წერს: „ოვსთა ინყინეს გზისა მის გახსნა და შემოყვანება ჯარისა. მოკრბნენ ოვსნი და სრულად შეიპყრეს იგინი“ [ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თ. ლომოურის გამოცემა, თბ., 1941, გვ. 94].

გენერალი პ. ციციანოვი იძულებული გახდა, რომ ერევნისათვის ალყა მოეხსნა და აჯანყების ჩასახშობად ჩრდილოეთისაკენ წასულიყო.

მიუხედავად იმისა, რომ ჯაველმა ოსებმა მორჩილება იკისრეს, ციციანოვმა მაინც გაილაშქრა მათზე, გადაწვა სოფელი კროჟა და კოშკებიც დაანგრია. ასეთი სისატიკის მიუხედავად, რიშკინის პოლკის ჯარისკაცები ოსებმა მაინც არ გაანთავისუფლეს. მათ რუსებს მხოლოდ ცხენები დაუბრუნეს [გ. თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969; გვ. 9].

ბაგრატ ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „ენება ოვსთაცა ვნება და აყრა, რომლისა გამო ინყეს ოვსთა სიმაგრე. მხილველი ამისი ციციანოვი ვერარას მყოფელი მუნ, უკუნ იქცა და მოვიდა ტფილისსა“ [ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თამარ ლომოურის გამოცემა, თბ., 1941, გვ. 94-95].

მთიულეთის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ მისმა მეთაურებმა ლევან ნაზლაიძემ და დეკანოზმა შიო ბურდულმა თავი შეაფარეს ჟამურის თემის ოსებს, რომელთა სოფლებიც რუსებმა გადაწვეს. ბურდული ლუდაში გადავიდა [გ. თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969; გვ. 9].

საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ოსები ტრადიციულად მონაწილეობდნენ ქართველთა აჯანყებებში რუსეთის კოლონიური უღლის წინააღმდეგ, რომლებიც XIX საუკუნის დასაწყისში განსაკუთრებით ხშირად ხდებოდა.

1807 წელს საიმპერიო ადმინისტრაციის მიერ ეპიდემიის აღკვეთის საბაბით გატარებული ანტი-ჰუმანური ღონისძიებების წინააღმდეგ, დიდი ლიახვის ხეობაში მცხოვრებმა ქართველებმა და ოსებმა ერთობლივად გაილაშქრეს.

იმავე წლის მარტში ქსნისა და ლეხურის ხეობებში მცხოვრები ქართველები და ოსები ასევე ერთობლივად აჯანყდნენ.

1810 წელს ლევან იულონის ძე ბაგრატიონი (1788-1811) ბიძამისის – სპარსეთში გახიზნული ალექსანდრე ბატონიშვილის (1770-1844) დავალებით, ახალციხიდან შიდა ქართლის მთიანეთში ჩავიდა და იქ მოსახლე ოსები რუსთა წინააღმდეგ ააჯანყა [ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თამარ ლომოურის გამოცემა, თბ., 1941, გვ. 106]. იგი ორი ათასი ოსი მეომრით ოთხი დღის განმავლობაში ცხინვალს უშედეგოდ უტევდა. იქ გაგზავნილმა რუსულმა ჯარმა ამბოხებულნი დაამარცხა, ხოლო მისი მეთაურები სასტიკად დასაჯა. აჯანყების დამარცხების შემდეგ, ლევან იულონის ძე გაეშურა ახალციხისაკენ, სადაც გზად მიმავალი, ბორჯომის ხეობაში მძარცველებმა მოკლეს [ბაგრატიონი თეიმურაზ, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა, თბ., 1983, გვ. 77-118]. მან გზად ბორჯომის ხეობაში შეისვენა.

მოგვიანებით, ალექსანდრე ბატონიშვილმა კვლავ მიმართა დიდი ლიახვის, ჭვრივის, გერის, კუდაროს, თავაურის, არაგვის, მთიულეთის, თრუსოს და სხვა ხეობათა მოსახლეობას და რუსთა წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდა [გ. თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969, გვ. 9-10].

თავის მიმართვაში თავაურელებისადმი ალექსანდრე ბატონიშვილი წერდა: „თქვენ იცით საქართველოში ჩვენი მეფობა რა ერთი ცნელინადი არს და ან როგორც დიდის ხნის ოჯახნი ვართ და თქვენც ჩვენს მამათ პაპათ წინაშე ბევრი ერთგულება გაგიწევიათ და იმათაც მაგიერი წყალობა უქმნიათ, რომ თქვენს ზოგიერთს ოჯახში ჩვენის მამა-პაპათ წყალობის წერილები ისევ გაქვსთ.

მოიგონეთ თქვენი ძველი ერთგულება და მეფის ირაკლის თქვენზე დიდი სიყვარული და მამამ-ვილური შეტკობა. და თქვენც ჩვენის სამეფოს სახლისათვის თავს ნუ დაზოგავთ, რომელიც ამისთანა დროს ჩვენს ოჯახს და ჩვენ გამოგვადგებით. ჩვენი მამანიც თქვენ იქნებით, ძმანიც და შვილნიც და ჩვენის დიდებაც თუ რამ გვექნება, თქვენი იქნება. ზოგიერთს ჩვენის ოჯახის მტერს თქვენ ნუ დაუჯერებთ. ციმბირელმა კაცმა რა იცის თქვენი პატივი, ჩვენ ვიცით. მაგ მთებზე ყოველგან მოგვინერია. თქვენც როგორც უნინ ირჯებოდით, ესლაც ისე გაისარჯენით და თავს ნუ დაზოგავთ. ეგ ჩვენის უსამართლოს მტერსა და თქვენის მტერის გზები ნახდინეთ, რომ მაგ გზებზედ წამსვლელ-მომსვლელი მოსწყდეს და საქართველოში მყოფის რუსისა ჩვენ ვიცით. თქვენ მაგ საქმეზედ იმხნევეთ და ერანის ხელმწიფისაგან და ჩვენგან წყალობით გული შეისრულეთ. ვისაც ჩვენის მამათ პაპათ წიგნები გაქვსთ ჯამაგირისა, ან ჩვენის ძმებისა, ან ჩვენი, მაგას ერთი-ორად გაგიახლებთ და ვისაც არა გაქვსთ, ახლად მოგცემთ და სხვა წყალობები კიდევ სხვა იქნება. ასე, რომ ყოვლის თქვენის სათხოვრისაგან გულშესრულებულნი იქნებით. ახლა თქვენ იცით და თქვენმა ვაჟკაცობამ“ [ს. მაკალათია, ხევი, ტფილისი, 1934, გვ. 54].

საგულისხმოა, რომ ოსები თანაუგრძობდნენ 1812 წლის იანვრის მიწურულს კახეთში დაწყებულ აჯანყებასაც, რომელმაც ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილიც მოიცვა. იმ პერიოდში ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადეს ერეკლე II-ის შვილთაშვილი და გიორგი XII-ის შვილიშვილი – გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი (1789-1830). მართალია, გრიგოლ I-ის მეფობამ ცოტა ხანს, კერძოდ, 20 თებერვლიდან – მარტის დასაწყისამდე გასტანა, მაგრამ ეს ფაქტი სამუდამოდ შევიდა საქართველოს ისტორიაში [ნ. ჯავახიშვილი, გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე, თბ., 2008].

ამრიგად, საუკუნეთა განმავლობაში არსებული ქართულ-ჩრდილოკავკასიური და მათ შორის – ქართულ-ოსურ-ჩერქეზული სამხედრო-პოლიტიკური თანამშრომლობის შემდგომ გაგრძელებას და განვითარებას ხელი შეუშალა კავკასიაში რუსეთის იმპერიის შემოსვლამ და ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმებამ.

მიუხედავად ამისა, ქართველი და ჩრდილოკავკასიელი ხალხების ღირსეულმა ნაწილმა სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი მაინც არ განწყვიტა. ამის ნათელი მაგალითია ჩრდილოკავკასიელთა და მათ შორის ოსთა აქტიური მონაწილეობა საქართველოში XIX საუკუნის დასაწყისში მომხდარ სახალხო აჯანყებებში რუსეთის იმპერიის კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ.

ლიტერატურა:

1. ბაგრატი ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თ. ლომოურის გამოცემა, თბ., 1941;
2. ბაგრატიონი თეიმურაზ, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა, თბ., 1983;
3. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973;
4. ბოცვაძე თ., საქართველო-ყაზარდოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თბ., 1963;
5. ბოცვაძე თეიმურაზ, საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის ისტორიიდან (XV-XVIII სს.), თბ., 1968;
6. დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1985;
7. თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს., თბ., 1969;
8. თოგოშვილი გ., ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969;
9. ითონიშვილი ვ., ალექსანდრე ყაზბეგი (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემები), თბ., 2006;
10. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 10276;
11. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 13693;
12. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 10276 გ.;
13. კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, საბუთი № 10276 დ.;
14. ლიონიძე ს., მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის ღერკულეს ნეტარების ღირსისა. XVIII საუკუნის ავტოგრაფიული ხელნაწერის მიხედვით ტექსტი დაადგინა, ნარკვევი წაუმძღვარა და საძიებლები დაურთო ნ. კანდელაკმა, თბ., 1957;
15. მაკალათია ს., ხევი, ტფილისი, 1934;
16. ჟურნალი „მომბე“, თბ., 1901, №4, გვ. 73-76;

17. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთანდილ იოსელიანმა, თბ., 1980;
18. ფრონელი ალ., მთიულეთი 1804 წ., ტფილისი, 1896;
19. ჯავახიშვილი ნ., ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005;
20. ჯავახიშვილი ნ., ოსები საქართველოს დროშის ქვეშ (XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი), კრებულში: „კავკასიოლოგთა პირველი საერთაშორისო კონგრესის მასალები“, თბ., 2007;
21. ჯავახიშვილი ნ., გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე, თბ., 2008;
22. Кабардино-русские отношения в XVI-XVIII вв., Документы и материалы в 2-х томах, т. II, Москва, 1958.

Nikoloz Javakhishvili

*Associate Professor of Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

FROM THE HISTORY OF OSSETIANS AND CIRCASSIANS SERVING FOR GEORGIA (end of the XVIII century – beginning of the XIX century)

The history of the relationship of Georgian and the North Caucasian people (among Ossetians and Circassians) starts from the ancient times and among these relations, military relations were of most intensive type. During centuries the North Caucasian people were serving for Georgia for what they were awarded by Georgian Kings.

From the last quarter of the XVIII century the above described situation has been changed. By the influence of the Russian Empire which already strongly presented in the North Caucasus, part of the local mountainous people – Kabardins (Circassians) and Ossietians who traditionally had strong relationship with Georgians, weakened their ties.

From the beginning of the XIX century after the Russian Empire also strongly presented in the South Caucasus what was followed by the annulment of Georgian statehood, traditionally close ties between the South and North Caucasian people finally broken up.

Besides, the respective part of Georgian and the North Caucasian people (among Ossetians and Circassians) kept close relationship with each other what is proved by the North Caucasian people's participation in the riots against colonial regime of the Russian Empire taking place in the beginning of the XIX century in Georgia.

Марика Джикия

*Профессор
Тбилисский государственный университет
им. Ив. Джавахишвили
Грузия, Тбилиси*

ФОРМЫ ПОВЕЛИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В КАЧЕСТВЕ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ

Простейшая модель предложения содержит два непосредственных составляющих: подлежащее, т. е. субъект, и сказуемое, т. е. предикат. Каждое из них можно развернуть в слово или в фразу. Подлежащее обычно выражается существительным или его субститутом, а сказуемое, как правило, выражается глаголом или конструкцией, содержащей глагол. Мы можем рассматривать такое предложение как конструкцию типа подлежащее-сказуемое или субъект-предикат. Оно является самым распространенным типом предложения (Гамкрелидзе, ...2008: 247).

В таких языках, как английский, немецкий, французский, русский и др., действующий и действие выражаются обязательно двумя словоформами; в других языках – грузинском, латинском, турецком – предложение такого типа может содержать единственное слово, которое одновременно выражает как подлежащее, так и сказуемое. В однословных предложениях у субъекта имеется специальный знак в глагольных формах. Такие предложения, которых можем называть словами-предложениями, конструктивно являются предложениями субъектно-предикативного типа (Гамкрелидзе, ...2008: 248).

Предложение в качестве имени собственного языкам не чуждо.

В древнеиранских именах, также как и в языках других групп иногда целое предложение превращается в имя собственное:

/ka hutanū / ‘какое прекрасное тело’,

/ka-frya/ ‘какой милый’. В «Авесте» имеет место случай, когда начало молитвы представляет собой имя собственное. Так, / в основе фразы – / **staor vahištahe ašahe** / – лежат слова: /ašəm vohu vahištəmastī /..., т.е. ‘произносящий молитву Aša-vahišta’, что и стало именем (Чхейдзе, 1984: 88).

Главное действующее лицо самого сокровенного произведения грузин, поэмы Шота Руставели «Витязь в тигровой шкуре» наречено персидским предложением: Нестан-Дареджани перс. **ne est an dare žahan** ‘Нет подобной на свете’.

В антропонимии тюркских этносов в изобилии имеются личные имена, содержащие вербальный контекст. Напр.:

Sevindik ‘мы обрадовались’ (Erol, 1992:364),

Döndü ‘вернулся’ (Erol, 1992:120).

Очень часты наречения более или менее мотивированными предложениями.

Напр.: турецкое **Aydoğdu** (< ay doğdu ‘Луна родилась’) (Erol, 1992:43),

Elaldı (< el aldı) ‘Народ увел’ (Erol, 1992:129),

Oğulgerek (< oğul gerek) ‘Сын нужен’,

Азербайджанское: **Sevdimali** (< sevdim Ali) ‘Я полюбила Али’,

Karyağdı (< kar yağdı) ‘Снег пошел’.

Предложения в качестве имен собственных, будь то прозвище, личное имя или фамильная основа, свойственны и картвельской антропонимии. Встречаются слова-предложения (т. е. однокомпонентные сегменты) – грузинские:

Велоди ‘Я ожидал(а)’,

Махара ‘(Мне) возвестил’,

Мегона ‘(Я) думал(а)’,

Мецкина ‘(Мне стало) досадно’ (так нарекали девочек, рождения которых не хотели, так как ждали мальчика).

Мегрельские:

Ерчкиндия ‘(Ты) родился’,

Мокоди ‘(Я тебя) желал(а)’,

Кордиико ‘Был(а) бы (он(а)) и др. Встречаются также неполные, редко – простые нераспространенные предложения. В частности, подлежащее – сказуемое суть следующие имена:

Гулсунда (гулс унда) ‘Сердце желает’,

Мецвико (мец вико) ‘Чтоб я тоже была’,

Гвтисавари (гвтиса вар) ‘Богов я емь’,

Мзисахари (мзиса хари) ‘Солнщина ты (принадлежишь солнцу)’, **Мзевинари** (мзе вин ари) ‘Кто есть солнце’, **Меваркаци** (ме вар качи) ‘Я емь мужчина’.

В осетинском именнике в качестве имен собственных также наличествуют неполные предложения:

Авдан ‘нас семеро’ (Исаева, 1980:57),

Астан ‘нас восемь’ (Исаева, 1980:57),

Налхъуыдта (< Нал хъуыдта ‘Не нужна была ты’),¹

Цæмæнхъуыд (< Цæмæн хъуыд ‘Зачем нужен(на) был(а)’) (Исаева, 1980:57).

Ономастическими исследованиями доказано, что именование прозвищами – ранний этап антропонимизации. Не одно прозвище превратилось в имя и этим путем «застыло» в основе фамилии. Иногда прозвище сложное имя в виде синтагмы-- глагол+ имя существительное.

В собственных именах, имеющих вербальный контекст, преобладают антропонимы в форме повелительного наклонения, т. е., входящий в основу глагольный сегмент – в повелительном наклонении. Манифестантом такого типа является английская фамилия **Shakespeare = shake speare** ‘размахивай копьем’. По инициативе английской королевы был создан клуб трясунов копьем (speag shakers). Члены клуба копьем боролись против невежества и поражением невежества установили бы просвещение. Во главе этого клуба стоял знаменитый философ Френсис Бекон, творчество которого реально обусловило просвещение и возрождение Англии (Рыбакин, 1973:401).

¹ Мы благодарны Мадине Таймуразовне Худаловой, специалисту осетинского языка (СОИГСИ РСО-Алания), любезно предоставившей нам этот пример.

Аналогичную структуру имеют прозвища, дошедших до нас в виде украинских фамилий: за глаголом-сказуемым в повелительном наклонении следует существительное в именительном падеже, которое является подлежащим, согласованным с этим сказуемым, или является прямым дополнением:

Варивода 'Кипяти воду',

Гуляйвитер 'Гуляй ветер',

Крутиголова 'Крути голову [Шевели мозгами]',

Нагнибеда 'Нагони беду', **Пальвода** 'Полей водой',

Панибудьласка (трехкомпонентный) 'Госпожа, будь ласковой', **Убийвовк** 'Убей волка';

Встречаются и отрицательные формы: **Незовибатько** 'Не зови отца', **Непийвода** 'Не пей воду',

Непийпиво 'Не пей пива' и др. В украинском ударение падает на конечный слог глагола, а в русифицированных формах ударение переходит на имя. Русские фамилии такого типа маркированы фамильным суффиксом -ов, -(ц)ев, -ин. Сравни фамилии:

Гонимед-ов (< гони мед),

Терпигоре-в < (терпи горе),

Топоног-ов (< топ(ай) ногой'),

Подыминогин (< подыми ноги), Эта фамилия зафиксирована в XVII веке, и др. (Унбегаун, 1989: 135, 22

Однако в собственно русском личном имени такой же структуры, весьма популярной и распространенной среди нас, ударение на последнем слог глагола и в имени, и в фамилиях, которые содержат это имя: Владимир (< Владимир 'Владей миром') Владимиров, Владимирцев,

Окончания повелительного наклонения -и, -ай, -ей преимущественно заменил интерфикс -/о/-, который обычно связывает имена с глагольными основами - кон-о-крад, стекл-о-дув, вод-о-воз и др.

Довольно распространены формы повелительного наклонения в виде немецких фамильных имен:

Bleibimhaus 'Останься дома',

Hauschild 'Бей в щит',

Hebestreit 'Затевай драку',

Schneidewind 'Прорезай ветер';

Часты и отрицательные формы повелительного наклонения:

Borgenicht 'Не прячь',

Sorgenicht 'Не заботься' (эта фамилия указана в хронике 1465 года) и др. (Fleischer, 1968:119,156-7).

Несколько турецких собственных имен были засвидетельствованы в форме повелительного наклонения

II лица единственного числа:

Yaşa 'Живи',

Bilbeg 'Знай (Познай) господина'.

Формы повелительного наклонения III лица единственного числа:

Barsın 'Пусть достигнет',

Dursun 'Пусть спасется, будет, живет' (Erol,1992:122).

И в осетинской антропонимии нашлись подобные имена:

Кафетæ 'танцуйте' (Исаева,1980:57) – глагол в форме повелительного наклонения II лица множественного числа

Церæ 'пусть живёт' (Исаева,1980:57) – глагол в форме повелительного наклонения III лица единственного числа

В картвельском антропонимическом пространстве в качестве личных имен и фамильных основ нам встретились:

gataxare Гамахаре 'Порадуй меня' - (Глонти, 1986:98),

mamfxane Мампхане '(Мне) почешу-ка' - кличка (Глонти, 1986: 157),

maxare Махаре ' (Мне) возвести, меня обрадуй' - (Глонти, 1986: 159);

Мегрельское: **Мирдас** - 'Пусть растет' и др.

Одиночными примерами были засвидетельствованы синтагмы, содержащие повелительное наклонение в грузинском: **dajebabale** Даджебабале 'Сядь-ка Бабале' **vardifine** Вардипине 'Стели-ка розу'.М

В в мегрельском: **boSmorTi** Бошморти 'Мальчик, приди'.

В качестве имен собственных и фамильных основ встречаются множество разных вербальных словоформ и синтагм, содержащих глаголы повелительного наклонения. «Императивные» имена собственные, рассмотренные по морфо-синтаксическо-семантическим показателям, дают возможность непосредственного наблюдения за процессом образования фамилий и должны быть учтены при изучении исторического

антропонимикона. Представленный материал будет интересен для лингвистов и с позиции типологического изучения ономастики, так как указывает на определенный параллелизм образного антропонимического мышления в именослове неродственных народов – индоевропейцев, картвелов и тюрков.

Литература:

1. Гамкрелидзе, ...2008 – Гамкрелидзе Т., Кикнадзе З., Шадури И., Шенгелая Н., *Курс теоретического языкознания*, «Издательство Тбилисского университета».
2. Глонти, 1986 – Глонти Ал., *Картвельские имена собственные*, «Сабчота Сакартвело», Тбилиси.
3. Erol, 1992 – Erol A. *Adlarmız*, Ankara üniversitesi basımevi.
4. Исаева, 1980 – Исаева З.Г. *Основные пласты осетинской антропонимики* – Ономастика востока, «Наука», Москва.
5. Чхеидзе, 1984 – Чхеидзе Т. *Очерки из иранской ономастики*, «Мецниереба», Тбилиси.
6. Рыбакин, 1973 – Рыбакин А.И., *Словарь английских личных имен*, «Советская энциклопедия», Москва.
7. Унбегаун, 1989 – Унбегаун Б.О., *Русские фамилии*, «Прогресс», Москва.
8. Fleischer, 1968 – Fleischer W., *Die deutschen Personennamen : Geschichte, Bildung und Bedeutung*. Akademie-Verlag, Berlin.

Marika Jikia

Professor

*Dr. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Georgia, Tbilisi*

THE FORMS OF THE IMPERATIVE MOOD WITH FUNCTION OF PROPER NAME

A sentence with the function of proper name is not unfamiliar for languages.

Cf. : Ancient Persian / *ka hutanū* / 'What a beautiful body';

Georgian *Mzevinari* < /mze vin ari/ 'Who is the sun', *Ghvtisavari* 'I belong to God',

Mevarkatsi 'I am a man';

The name of the main characters of Shota Rustaveli's immortal poem "The Knight in the Panther's Skin" is a Persian sentence: *Nestan-darejani* <Pers. Ne est an dare žahan 'There is not like in the world'.

Ossetian *Avdan* 'Here are seven of us';

Russian *Bogdan* 'Given by God';

Turkish *Elaldi* 'People took him', *Aidolmish* 'The moon is full';

Azerbaijani *Sevdimali* < / sevdim ali/ 'I liked Ali', *Karjaghdi* (Kar jağdı) 'It snowed';

The proper names with verbal stems in languages abound the forms of the imperative mood:

Cf. : Turkish *Yaşa* 'Long live', *Billbeg* 'Know the Mister', *Dursun* 'Let him/her stay';

German *Bleibimhaus* 'Stay home', *Schneidewind* (<schneide Wind) 'Cut wind';

Ukrainian *Ubiyvovk* 'Kill wolf', *Krutigolova* 'Turn the head',

Ossetian *Zaretə* 'Sing (you)', *Kafetə* 'Dance (you)';

Georgian *Vardiphine* (< vardi phine) 'Lay rose';

Russian *Vladimir* (< Vladi mir) 'Possess the world';

English *Shakespeare* (< Shake speare), etc.

From the position of typological study of onomastics this materials will be interesting for.

სარჩევი – CONTINUS

ნუგზარ ანთელავა ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ტრადიციული არავერბალური კომუნიკაციის ფორმები: უესტების სემიოტიკა და ეტიკეტი.....	5
Nugzar Antelava TRADITIONAL NON-VERBAL COMMUNICATION FORMS OF THE NORTH CAUCASIAN PEOPLES: GESTURAL SEMIOTICS AND ETIQUETTE.....	11
Адиев Асланбек ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ И МИГРАЦИОННАЯ СИТУАЦИЯ В ДАГЕСТАНЕ.....	11
Aslanbek Adiev DEMOGRAPHIC AND MIGRATION SITUATION IN DAGESTAN.....	14
კარლ აუგუსტსონი ოსურისა – ინდოევროპული ენისა, და ქართულის – არაინდოევროპული ენის ურთიერთკავშირი.....	14
Carl Augustsson HOW OSSETIAN, AN INDO-EUROPEAN LANGUAGE, RELATES TO GEORGIAN, A NON-INDO-EUROPEAN LANGUAGE.....	16
გიორგი ანჩაბაძე აფხაზეთის 1866 წლის აჯანყება და სამთავროს რესტავრაციის ცდა.....	16
George Anchabadze THE ABKHAZIAN UPRISING OF 1866 AND THE ATTEMPT OF THE RESTORATION OF PRINCEDOM.....	23
ვიანორ ახალაია პირობითი დამოკიდებული წინადადების აგების ერთი მოდელის შესახებ ზანურში (კოლხურში).....	23
Vianor Akhalaia ABOUT ONE MODEL OF BUILDING CONDITIONAL DEPENDENT PROPOSAL IN ZANURI (KOLKHURI).....	25
ვიანორ ახალაია ქართულ-ოსური ურთიერთობა და ცხინვალის უნივერსიტეტი.....	25
Vianor Akhalaia GEORGIAN-OSSETIAN RELATIONS AND TSKHINVALI UNIVERSITY.....	27
ციური ახვლედიანი, გიორგი ყუფარაძე, ქეთევან გაბუნია პარემოლოგიურ ერთეულთა მრავალფეროვნება არამონათესავე ენებში (ფრანგული, ინგლისური და ქართული ენების მასალაზე).....	27
Tsiuri Akhvlediani, Giorgi Kuparadze, Ketevan Gabunia VARIETY OF PAREMOLOGICAL UNITS IN NON PARENT LANGUAGES (on the material of French, English and Georgian languages).....	31
მარიამ ბაკურიძე საგმირო პოეზიის ლექსიკა „ხმით ნატირლებში“.....	31
Mariam Bakuridze VOCABULARY OF THE POETIC POETRY „KHMITNATIRLEBI“.....	33
ცირა ბაქრაძე ოჯახი-როგორც ზნეობის საფუძველი.....	34
Tsira Bakradze FAMILY- AS THE BASIS OF MORALITY.....	37
Бекойты Алана Г. ПРОБЛЕМЫ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИИ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ.....	37
Alana Bekoity G. PROBLEMS OF INTERETHNIC RELATIONS IN THE NORTH CAUCASUS AND THE WAYS OF THEIR OVERCOMING..	40
ნაირა ბეპიევი მიხეილ კიპიანი და კოსტა ხეტაგუროვი.....	41
Naira Bepievi MIKHEIL KIPIANI AND KOSTA KHETAGUROV.....	47
ვარდო ბერიძე	

ჭუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი მეცნიერებაში	48
Vardo Beridze HUSSERL PHENOMENOLOGICAL METHOD IN SCIENCE.....	53
Бесолова Елена Б. К “СЛОВАРИО ОСЕТИНСКО-ГРУЗИНСКИХ И ГРУЗИНСКО-ОСЕТИНСКИХ СХОЖДЕНИЙ”	54
Elena Besolova B. SOME SIMILARITIES IN OSSETIAN-GEORGIAN AND GEORGIAN-OSSETIAN DICTIONARIES	64
Бесолов Владимир Б. БИОСФЕРНО-ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ РЕЗЕРВАТ АРМЕНИИ, ВОСТОЧНОЙ ГРУЗИИ И ЦЕНТРАЛЬНОГО КАВКАЗА КАК ЛОНО ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНОГО МОРФОТИПА ДРЕВНЕЙШЕГО ЦЕНТРИЧЕСКОГО ЖИЛИЩА И БЛАГОДАТНАЯ СРЕДА ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЖИЗНЕОБЕСПЕЧЕНИЯ (VI тыс. до н.э. – II тыс. н.э.)	65
Vladimir Bessolov B. BIOSPHERE-ETHNOCULTURAL RESERVE OF THE CENTRAL CAUCASUS AS THE BIRTHPLACE OF THE ARCHITECTURAL MORPHOTYPE OF THE ANCIENT CENTRAL DWELLING. FERTILE LIVING ENVIRONMENT AND LIFE SUPPORT (VI millennium BC. - II millennium AD.).....	79
Бесолов Аристарх В., Бесолов Владимир Б., АРХИТЕКТУРНО-ПЛАНИРОВОЧНЫЕ РЕАЛИИ И АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО НАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ГОРОДАХ СЕВЕРНОГО И ЮЖНОГО КАВКАЗА: ЭТНОСОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	80
Aristarkh Bessolov V., Vladimir Bessolov B. ARCHITECTURAL-PLANNING REALITIES AND ASPECTS OF SUSTAINABLE NATIONAL DEVELOPMENT IN THE CITIES OF THE NORTH AND SOUTH CAUCASUS: ETNOSOCIOLOGICAL ASPECT	88
ლევან ბრეგაძე თემირბოლათ მამსურავის ლექსის გერმანული თარგმანის გამო	89
Levan Bregadze On a German translation of Temirbolat Mamsurov’s poem	91
მანანა ბუკია ქართველურ-აფხაზურ-ოსური ენობრივი შეხვედრები	91
Manana Bukia GEORGIAN-ABKHAZ-OSSETIAN INTER-LINGUAL ENCOUNTERS	93
მაია გელაშვილი ოსურ ფოლკლორში დამონმებული ლექსიკა	94
Maia Gelashvili VOCABULARY ATTESTED IN OSSETIAN FOLKLORE (Georgian-Ossetian language relations).....	97
თამარ გელაშვილი ნართების ეპოსის თარგმანების მნიშვნელობა ევროპულ ენებზე.....	98
Tamar Gelashvili THE IMPORTANCE OF TRANSLATING THE NART SAGAS INTO EUROPEAN LANGUAGES	101
თამარ გელიტაშვილი „სოფელმან იგი ვერ იცნო...“ (ილია ჭავჭავაძის „ოთარანთ ქვრივი“).....	101
Tamar Gelitashvili “THE WORLD DIDN’T KNOW HIM...”.....	105
ზარინა გიგოლაევი ქართულ-ოსური კულტურულ-ტრადიციული ურთიერთობები.....	106
Zarina Gigolaevi GEORGIAN-OSSETIAN CULTURAL AND TRADITIONAL RELATIONS.....	107
ანზორ გოგიაშვილი „ოსური სახლის“ მონყობა ქართული ხალხური ხუროთმოძღვრებისა და ყოფის მუზეუმში ლია ცის ქვეშ 1970-იან წლებში.....	108
Anzor Gogiasvili BUILDING OF “OSSETIAN HOUSE” IN THE OPEN AIR MUSEUM OF GEORGIAN FOLK ARCHITECTURE AND FOLK LIFE IN 1970 IES	110
Горюшина Евгения М. ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ РОССИЙСКО-ГРУЗИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ	110

Evgeniya Goryushina THE HISTORICAL MEMORY STUDIES IN THE CONTEXT OF MODERN RUSSIAN-GEORGIAN RELATIONS: PROBLEM STATEMENT.....	113
Gurieva Svetlana D. ABOUT CLASSIFICATION OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CONDITION OF RUSSIAN LABOR MIGRANTS.....	113
Svetlana Gurieva D. ABOUT CLASSIFICATION OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CONDITION OF RUSSIAN LABOR MIGRANTS.....	116
Гуриева Лира К. ПЕРСПЕКТИВЫ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РОССИИ.....	117
Lira Gurieva K. PROSPECTS OF RUSSIA'S MIGRATION POLICY.....	120
Дадианова Тамара В., ГРУЗИНСКАЯ ШКОЛА ВО ВЛАДИКАВКАЗЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ОСЕТИНСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ.....	121
Dadianova Tamara V. GEORGIAN SCHOOL IN VLADIKAVKAZ AS A MANIFESTATION OF OSSETIAN TOLERANCE.....	126
თამარ ვეფხვაძე პარადიგმული სახეები გოდერძი ჩოხელის რომანში - „წითელი მგელი“.....	126
Tamar Vepkhvadze PARADIGMATIC CHARACTERS IN GODERDZI CHOKHEL'S NOVEL “Red Wolf”.....	130
Внукова Любовь Б. МЕЖГРУППОВЫЕ КОНТАКТЫ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	131
Ljubov Vnukova INTERGROUP CONTACTS AS A TOOL FOR CONFLICT RESOLUTION: THEORETICAL ASPECT.....	132
Зангиева Зарема Н. АКТИВНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА.....	133
Zarema Zangieva N. ACTIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR OF THE FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT.....	136
Зангиева Зарема Н. ФРАЗЕОЛОГИЯ ПУБЛИЦИСТИКИ КОСТА ХЕТАГУРОВА.....	137
Zarema Zangieva N. PHRASEOLOGY OF KOSTA KHETAGUROV'S JOURNALISM.....	141
თამარ ზიგერ-პოპიაშვილი მიგრანტები და ბილინგუური სწავლება.....	141
Tamar Sieger-Popiashvili MIGRANTS AND BILINGUAL EDUCATION.....	145
Тадтаева Анжелика В. МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ, КАК ОСНОВНОЙ АСПЕКТ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КУЛЬТУР.....	145
Anjelika Tadtaeva V. INTERCULTURAL COMMUNICATION AS THE MAIN ASPECT OF CULTURES' INTERACTION.....	148
Vittorio Springfield Tomelleri, Alessio Giordano ON TRANSLATING KOSTA CHETAGUROV'S IRON FÆNDYR (OSSETIAN HARP) INTO ITALIAN. SOME OBSERVATIONS.....	149
Vittorio Springfield Tomelleri, Alessio Giordano PRESENTATION TITLE: INTRODUCING KOSTA CHETAGUROV IN ITALY. SOME PHONOLOGICAL AND LITERARY CONSIDERATIONS.....	153
Ибрагимова Патимат А. ЧАСТНОЕ ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЕ КРЕСТЬЯН В ДАГЕСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.	154
Ibragimova Patimat A. PEASANT CARTOONS IN DAGESTAN.....	156
Капанова Аминат И. СЮЖЕТНАЯ СТРУКТУРА НОГАЙСКИХ СКАЗОК О ЖИВОТНЫХ.....	157

Aminat Kaplanov I. THE PLOT STRUCTURE OF NOGAI FAIRY TALES ABOUT ANIMALS.....	159
მარიამ კობერიძე შოთა კურდაძე ქართულ-ოსური პედაგოგიკური ტერმინოლოგიის მკვლევარი.....	159
Mariam Koberidze SHOTA KURDADZERESEARCHER OF GEORGIAN-OSSETIAN PEDAGOGICAL TERMINOLOGY.....	162
Ковальская Светлана И. «КИРГИЗСКИЙ РАССКАЗ О РУССКИХ ЗАВОЕВАНИЯХ В ТУРКЕСТАНСКОМ КРАЕ» Н. ВЕСЕЛОВСКОГО КАК ИСТОЧНИК ПО ИЗУЧЕНИЮ ВОСПРИЯТИЯ РОССИИ В КОНЦЕ XIX ВЕКА.....	162
Svetlana Kovalskaya I THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE GEORGIAN DIASPORA IN KAZAKHSTAN.....	165
Кудзиева София О. ХТОНИЧЕСКИЕ СВЯЗИ СОЛЯРНЫХ ПЕРСОНАЖЕЙ ИНДОЕВРОПЕЙСКОЙ МИФОЛОГИИ.....	166
Sofia Kudzieva O. CHTHONIC CONNECTIONS OF THE SOLAR CHARACTERS OF INDO-EUROPEAN MYTHOLOGY.....	169
Кусегенова Фания А. «БЕСЕДЫ» АНВАРБЕКА КУЛТАЕВА: КОМПОЗИЦИОННО-СМЫСЛОВАЯ СТРУКТУРА.....	170
Fania Kusegenova A. «CONVERSATION» OF ANVARBEK KULTAEVA: COMPOSITIONAL AND SEMANTIC STRUCTURE.....	172
Маилов Сергей А. РОЛЬ НАМЕСТНИКА КАВКАЗА КНЯЗЯ М.С. ВОРОНЦОВА В РАЗВИТИИ АРХИТЕКТУРЫ КУРОРТНЫХ МЕСТ КАВКАЗСКИХ МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД.....	172
Sergey Mailov THE ROLE OF CAUCASES GOVERNOR DUKE M.S. VORONTSOV IN THE DEVELOPMENT OF SPA RESORTS IN CAUCASIAN MINERAL WATERS REGION.....	178
ხვთისო მამისიმედიშვილი ჯადოსნური იარაღის ტიპოლოგია კავკასიის ხალხთა საგმირო თქმულებების მიხედვით.....	178
Khvtiso Mamisimedishvili TYPOLOGY OF A MAGIC WEAPON IN THE LEGENDS OF THE PEOPLES OF THE CAUCASUS.....	182
Мамчуева Фатима О. КАРАЧАЕВО-БАЛКАРСКИЕ И ГРУЗИНСКИЕ ПЕСНИ И ПРЕДАНИЯ КАК ОТРАЖЕНИЕ ОХОТНИЧЬЕГО МИРА ЭТНОСОВ.....	183
Fatima Mamchueva KARACHAY-BALKAR AND GEORGIAN SONGS AND STORIES AS THE REFLECTION OF THE HUNTING WORLD ETHNIC GROUPS.....	190
Мардеян Ноэми А. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ.....	190
Mardeyan N. A. MODERN ASPECTSECONOMIC DEVELOPMENT OF THE BORDER LANDS.....	193
მიხეილ მახარაძე ფილოსოფოსი სხვადასხვა რაკურსით - ავთანდილ პოპიაშვილი.....	193
Mikheil Makharadze PHILOSOPHER FROM DIFFERENT ASPECTS – AVTANDIL POPIASHVILI.....	199
Мерзляков Михаил ГЕТЕРОГЕННЫЙ ФАКТОР В ПРОИСХОЖДЕНИИ КАЗАЧЬИХ ДОНСКИХ РОДОВ. ОТ ТЛАФА ДО ВЛАСОВА, ОТ НАМЧЕВАДЗЕ К ГРУЗИНОВУ.....	199
Mikhail Merzlyakov HETEROGENEOUS FACTOR IN THE ORIGIN OF THE COSSACK DON CLANS.....	201
ნინო მინდიაშვილი, ანა გოგილაშვილი კრებული „ალილუია“ იდეურ-მხატვრული რაკურსები.....	202
Nino Mindiashvili, Ana Gogilashvili ALMANAC HALLELUJAH IDEAL-CREATIVE ANGLES.....	206

ალექსანდრე მღებრიშვილი ცხინვალი - საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრესის ფურცლებზე (საგანმანათლებლო ასპექტი)	206
Aleksandre Mgheshvili TSKHINVALI – ON THE PRESS PAGES OF THE DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA (Educational Aspect).....	216
თინათინ მშვიდობაძე საინფორმაციო ინტერნეტ რესურსები ქართულ-ოსური სამშვიდობო ურთიერთობებისათვის	217
Tinatini Mshvidobadze INFORMATION INTERNET RESOURCES FOR GEORGIAN-OSSETIAN PEACE RELATIONS	218
ნიკოლოზ ოთინაშვილი დაუვინყარი სახელები	219
Nikoloz Otinashvili UNFORGETTABLE NAMES.....	220
გიორგი ოთხმეზური დორეთკარის ეკლესიის წარწერები	221
Giorgi Otkhmezuri DORETKARI CHURCH.....	223
ზურაბ ოკროპირიძე დისეველი მღვდელმთავრები (ოკროპირიძეები) – ოსთა შორის განათლებისა და ქრისტეს რჯულის მქადაგებელი	224
Zurab Okropiridze BISHOPS (OKROPIRIDZES) FROM DISEVI- PREACHERS OF EDUCATION AND THE RELIGION OF CHRIST AMONG THE OSSETIANS	229
ნინო პოპიაშვილი ოსური ლიტერატურის განვითარების ისტორიისათვის ანბანების შექმნისა და ცვლილებების დისკურსში	230
Nino Popiashvili THE TENDENCIES AND HINDRANCES FOR THE DEVELOPMENT OF OSSETIAN LITERATURE.....	233
Плиева Маргарита Г. ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО К. Л. ХЕТАГУРОВА В ВОСПОМИНАНИЯХ И ИЛЛЮСТРАЦИЯХ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА СОАССР, И ЗАСЛУЖЕННОГО ДЯТЕЛЯ ИСКУССТВ ГССР М.С. ТУГАНОВА.....	234
Margarita Plieva G. THE POEMS OF K. L. KHETAGUROV IN THE ILLUSTRATIONS OF M. S. TUGANOV	238
Позмогов Анатолий И., Гергиев Ирас Э. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГРУЗИИ И РЕСПУБЛИКЕ СЕВЕРНАЯ ОСЕТИЯ-АЛАНИЯ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСА И ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА.....	238
Anatoly Pozmogov I., Iras Gergiev E. INTERACTION OF GEORGIA AND THE REPUBLIC OF NORTH OSSETIA-ALANYA WITHIN THE FRAMEWORK OF DEVELOPMENT OF THE SANATORIUM AND RESORT COMPLEX AND TREATMENT AND HEALTH TOURISM.....	242
ალექსანდრე რუსეცკი „ცხინვალის კონფლიქტის“ პოზიტიური ტრანსფორმაციის სამეცნიერო უზრუნველყოფის შესაძლებლობები.....	242
Alexsander Rusetsky OPPORTUNITIES FOR SCIENTIFIC SUPPORT FOR THE POSITIVE TRANSFORMATION OF THE TSKHINVALI CONFLICT.....	245
ირინე საგანელიძე შემოქმედებითი კავშირების მნიშვნელობა, კულტურათაშორისი დიალოგი ქართული და ოსური თეატრების მაგალითზე.....	245
Irine Sagenelidze SIGNIFICANCE OF CREATIVE RELATIONS ON THE EXAMPLE OF GEORGIAN AND OSSETIAN THEATRES	250
ლელა სარალიძე მიხეილ ყიფიანის (1833-1891 წწ.) მოღვაწეობის ისტორიიდან.....	250
Lela Saralidze FROM THE HISTORY OF THE ACTIVITY OF MIKHEIL KIPIANI (1833-1891)	253

გიორგი სოსიაშვილი ოსთა სასამართლოები დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებში (XIX საუკუნის დასაწყისი)	254
Giorgi Sosiashvili OSSETIAN LAW COURTS IN DIDI AND PATARA LIAKHAVI GORGES (THE BEGINNING OF THE XIX CENTURY).....	258
Сугаров Давид А., Бесолов Владимир Б. О ВНЕСЕНИИ ИЗМЕНЕНИЙ В ГРАДОСТРОИТЕЛЬНУЮ ДОКУМЕНТАЦИЮ ГОРОДСКОГО ОКРУГА ВЛАДИКАВКАЗ ПРИ КОНВЕРСИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ЗОН.....	258
David Sugarov A., Vladimir Besolov B. "ON AMENDMENTS TO THE URBAN PLANNING DOCUMENTATION OF THE VLADIKAVAZ CITY DISTRICT AT THE CONVERSION OF INDUSTRIAL ZONES "	264
სალომე სუხიაშვილი საიქიო და მასთან დაკავშირებული მოტივები ოსურ ფოლკლორში.....	264
Salome Sukiashvili THE FUTURE LIFE AND ITS FEARY IN OSSETIAN ORALLY TRANSMITTED FOLKLORE	269
Тергерян Ашхен Г., Бесолов Владимир Б. АРХИТЕКТУРНО-ГРАДОСТРОИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГОРОДА ВЛАДИКАВКАЗ В НАСТОЯЩЕМ И ГРЯДУЩЕМ ВРЕМЕНИ.....	270
Ashhen Terteryan G., Vladimir Besolov B. ARCHITECTURAL AND URBAN PLANNING FEATURES OF OF VLADIKAVKAZ SITY: PRESENT AND FUTURE	275
ლევან ფაჩულია ერთი კომპოზიტის შესახებ მეგრულში.....	275
Levan Pachulia ON ONE COMPOUND WORD IN MEGRELIAN	277
ეკატერინე ფანგანი თავშესაფრის მეტამორფოზები	277
Ekaterine Fangani THE SHELTER METAMORPHOSIS	280
ტარიელ ფუტკარაძე, მიხეილ ლაბაძე სიტყვათა სესხების კანონზომიერებათათვის	281
Tariel Putkaradze, Mikheil Labadze FOR WORD BORROWING REGULARITIES	285
შორენა შამანაძე, ნათელა ჩიტაური იდენტობის ჰიბრიდულობა ქართულ ინტერკულტურულ-მიგრაციულ მწერლობაში.....	285
Shorena Shamanadze, Natela Chitauri HYBRIDITY OF THE IDENTITY IN GEORGIAN INTERCULTURAL MIGRATION WRITINGS.....	292
ქეთევან შარიქაძე დიალექტური ლექსიკა ოტია იოსელიანის ნოველებში	293
Qetevan Shariqadze DIALECTICAL VOCABULARY IN OTIA IOSELIAN'S NOVELS	295
ზაზა ცოტნიაშვილი საინფორმაციო ომში ოკუპირებულ ტერიტორიაზე კულტურული ძეგლების ბედის შესახებ	296
Zaza Tsozniashvili About Cultural Monuments on the Occupied Territory in the Process of Information Warfare.....	298
გვანცა ჭანტურია, ხატია ხატიაშვილი ნეიროლინგვისტური პროგრამირების მეთოდი უცხოური ენის შესწავლისას.....	299
Khatia Khatiasvili THE USE OF NLP TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE.....	301
სოფიკო ჭაავა არაფორმალური განათლების ენა აფხაზეთის სსრ-ში 1926-1930 წლებში.....	302
Sofiko Tchaava THE LANGUAGE OF NON-FORMAL EDUCATION IN THE SOCIALIST SOVIET REPUBLIC OF ABKHAZIA IN 1926-1930.....	307

Худалова Мадина Т. О НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНАХ МЕТАЛЛУРГИИ И КУЗНЕЧНОГО РЕМЕСЛА, ОТОБРАЖЕННЫХ В НАРТОВСКОМ ЭПОСЕ ИРАНОЯЗЫЧНЫХ ОСЕТИН.....	308
Madina Khudalova T ABOUT SOME TERMS OF METALLURGY AND BLACKSMITHING DISPLAYED IN THE NART EPIC OF IRANIAN- SPEAKING OSSETIANS	311
ნიკო ჯავახიშვილი საქართველოს სამსახურში ოსთა და ჩერქეზთა ყოფნის ისტორიიდან (XVIII საუკუნის მინურული – XIX საუკუნის დასაწყისი).....	311
Niko Javakhishvili FROM THE HISTORY OF OSSETIANS AND CIRCASSIANS SERVING FOR GEORGIA (end of the XVIII century – beginning of the XIX century)	319
Марика Джикия ФОРМЫ ПОВЕЛИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В КАЧЕСТВЕ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ	319
Marika Jikia THE FORMS OF THE IMPERATIVE MOOD WITH FUNCTION OF PROPER NAME.....	322

გამოცემაზე მუშაობდნენ ლელა ნიკლაური და ნათია დვალი
Prepared for publication by Lela Tsiklauri and Natia Dvali

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14, Ilia Tshavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
www.press.tsu.edu.ge